

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke
BETHLEN ISTVÁN GRÓF

Szerkeszti
SZEKFÜ GYULA

XXIX. KÖTET
1937 JANUÁR—ÁPRILIS

BUDAPEST
A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest

A KORMÁNYZÓI JOGKÖR KITERJESZTÉSE

A MAGYAR ALKOTMÁNYT a magyar nemzeti szellem legcsodálatosabb alkotásának tekintjük. A nemzetet bölcs alkotmányos érzéke vezette legutóbb is, amikor a világháborút követő összeomlásban nem idegen példák után futott. Nem engedte magát elragadtatni a körülötte tomboló alkotmányozási láztól, hanem az ősi alkotmányosság útjára való visszatérést jelölte meg az egyetlen helyesen járható útnak és amennyire lehetséges volt, a történelmi jogfolytonosság alapjára helyezkedett. A mostani nagy viharokban is, amelyek a merev kartaalkotmányokat papirosrongyként tépik széjjel, sziklaszilárdan áll a magyar alkotmány. Páratlan rugalmassága mindenkor alkalmassá tette arra, hogy a nemzet minden nagyobb rázkódtatás nélkül vigyen keresztül korszerű újításokat, ha viszonyainak megfelelőek és az idők bírálatát már kiállották.

Újabban több számottevő helyről hangozott el a kívánság, hogy a kormányzói jogkört ki kellene terjeszteni olyan mértékben, ahogy az a régi, hagyományos gyakorlatnak és alkotmányunk szellemének valóban megfelelne. Bizonyos ugyanis, hogy az 1920:1. t.-c.-ben Magyarország kormányzója olyan szűk jogkört kapott, hogy azt nyomban, már az 1920: XVII. t.-c.-kel módosítani kellett, s azóta is több törvényben történt idevonatkozólag jogkiterjesztés, de még mindig nem olyan mértékben, amint ez a kormányzói jogállást mindenképpen megilletné.

Mielőtt a kormányzó jogkörének kiterjesztésére vonatkozó javaslatunkat megtennénk, rá kívánunk mutatni arra a jogilag és politikailag egyaránt félszeg helyzetre, amibe az 1920-as nemzetgyűlési törvényalkotások juttattak bennünket.

AMIKOR A NEMZETGYŰLÉS az 1920:1. t.-c.-ben megállapította, „hogy a királyi hatalom gyakorlása 1918. évi november hó 13. napján megszűnt“ és „az államfői teendők ideiglenes ellátására“ kormányzót rendelt, továbbá, amikor az úgynevezett népköztársaság és tanácsköztársaság szerveinek mindennemű rendelkezését, a néphatározatokat és néptörvényeket érvénytelenítette: ezzel burkoltan azt fejezte ki, hogy királyság voltunk és az is maradunk. Sokkal helyesebb lett volna, ha a törvény félreérthetetlenül és szabatosan megállapítja az államformát.

Az az államforma ugyanis, amelyben még ma is vergődünk, jogilag meg sem határozható, hanem legfeljebb körülírható ily módon:

tartalmában a királyság felé törekvő, de a köztársaság formáival érelyesen szakítani nem tudó államforma.¹ Merkl Adolf bécsi professzor szerint pedig semmi kétség sem fér hozzá, hogy Magyarország mai államformája „royalistaszínezetű arisztokratikus köztársaság”.²

Bizonyos, hogy amikor a nemzetgyűlés az 1920:1. t.-c.-et megalkotta, még élt Magyarországnak törvényesen megkoronázott, de az uralkodói jogok gyakorlásában gátolt királya. Így a törvény csak átmeneti, rövid időtartamra szánt, ideiglenes jellegű volt, amit már címe is kifejezett, amikor magát „Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről” szóló törvénynek nevezte. Ezért mondta 12. §-ában is, hogy: „A nemzetgyűlés addig, amíg az államfői hatalom gyakorlásának mikéntjét véglegesen rendezi és ennek alapján az államfő tisztét tényleg átveszi, az államfői teendők ideiglenes ellátására a magyar állampolgárok közül titkos szavazással kormányzót választ.”

Mindezekből nyilvánvalóan kitűnik, hogy a nemzetgyűlés szeme előtt kizárólag a régenség intézménye lebegett, hisz a kormányzói intézménynek a magyar alkotmányjog szerint mindig az volt az értelme, hogy az uralkodói jogai gyakorlásában gátolt királyt helyettesítette. Erre mutat egyfelől az, hogy az 1920:1. t.-c. indoklásában történelmi példákra hivatkozott, másfelől pedig az, hogy a törvényhozó a törvény megalkotásakor egyáltalán nem gondolt olyan hosszú interregnumra, mint amilyen valóban bekövetkezett. Ez kitűnik az egész törvényalkotás ideiglenes felépítéséből és létrejövetelének indokaiból. Ez az ideiglenesség egyébként a dolog természetéből is következett, hisz a királyi szék betöltésével a kormányzói intézmény ipso facto megszűnt volna. Bizonyos, hogyha a törvényhozó a törvény megalkotása idején előre látta volna, hogy a kormányzói intézmény évtizedekre nyúló lesz, akkor részben vagy egészben mellőzte volna azokat a korlátozásokat, amelyekkel az ideiglenes államfő jogkörét megszorította. A 13. §-hoz fűzött indoklás többek közt mondja is, hogy „a kormányzóság átmeneti idejére ezeket a jogokat az államfőre reáruházni nem szükséges.”³ Ámde ahhoz sem igen fér kétség, hogy a kormányzói hatáskör megállapítása az 1920:1. t.-c.-ben nagyobb körülményekkel történt volna, ha a törvény megalkotásakor az ország súlyos és kivételes helyzete, amire az indoklás is hivatkozik,⁴ a törvényjavaslat nyugodt előkészítését lehetővé tette volna.

1920-ban tehát az a súlyos hiba történt, hogy — bár a törvény indoklásában történelmi precedensekre hivatkozott — nem vonta le azoknak jogilag helyes következményeit. A gubernátort és a királyi gyámkormányzót ugyanis a felségjogok gyakorlása a maguk teljességében megillette. Amikor tehát az 1920:1. t.-c. a kormányzó jogkörét megnyirbálta, nem is tudott indoklásában mást felhozni, mint

¹Így már Molnár Kálmán: A jogfolytonosság követelményei és a kibontakozás útja. Eger, 1920, 25. l. — Csekey István: A kormányzó és jogköre. (Magyar Jogi Szemle, I. évf., 1920, 259. l.)

²Merkl Adolf: A mai Magyarország államformájának kérdéséről. (Jogtudományi Közlöny, LX. évf., 1925, 35. l.) — Ugyanígy Franz Hussmann: Die Königsfrage und das Reichsverwesertum in Ungarn. Hamburg, 1933, S. 42.

³ Nemzetgyűlési Irományok 1920, I. k. 23. l.

⁴ Indoklás a 13. §-hoz, 1. bek. (U. O. 21. l.)

hogy hivatkozott a magyar alkotmány szellemétől oly távol álló köztársasági alkotmányokra és a köztársasági elnökök jogkörére. Így állott elő az 1920:1. t.-c. teremtette jogi helyzet következtében egy meghatározhatatlan, felemás államforma.

Igaz, hogy a törvény indokolásának Hunyadi Jánosra való hivatkozása is sántított, mert ő gyámkormányzója volt egy kiskorú királynak. IV. Károly azonban nagykorú volt, aki semmiféle gyámságra nem szorult. Trónüresedés esete sem forgott fenn, mert hisz IV. Károlynak 1918 november 13-i eckartsai nyilatkozatában nem történt trónlemondás, aminek érvényességéhez különben is az 1867: III. t.-c. értelmében az országgyűlés hozzájárulása lett volna szükséges.¹ Így tehát a törvényjavaslat indokolása a király távollétében kereste a kormányzóság felállításának szükségét. Ezt azonban a nemzet nem tekintette a múltban olyan sürgős oknak, hogy kormányzót rendeljen. Hisz Habsburg királyaink negyedfélszázadon át éltek külföldön, s helytartóikat nem is az országgyűlés, hanem ők maguk nevezték ki. Amikor azonban kitűnt, hogy Károly királyt idegen hatalmak tartják távol az országtól és akadályozzák uralkodói jogainak gyakorlásában, per analogiam meg lehetett találni az indokot a régensségre a kormányzói tiszt alakjában.

Ha már most az 1920:1. t.-c. uralmának az idejét beható vizsgálat alá vesszük, akkor azt több, jogilag egymástól lényegesen különböző időszakra lehet felosztani. Az első a törvény életbelépésétől, vagyis 1920 február 29-től a detronizációs törvény, az 1921: XLVII. t.-c. életbelépéséig, vagyis 1921 november 6-ig terjed. A második időszak ettől egészen IV. Károly király haláláig, vagyis 1922 április i-ig tart. A harmadik pedig attól kezdve ma még meghatározhatatlan ideig terjed.

Az első korszakban Magyarországnak még volt törvényesen megkoronázott, de uralkodói jogainak gyakorlásában korlátolt, idegen hatalmaktól külföldön visszatartott királya. Ebben a korszakban tehát Magyarország még kétségkívül monarchia volt, és indokolt volt a király helyetteseként a régenség intézménye a kormányzóság alakjában.

A második korszakban is volt még Magyarországnak törvényesen megkoronázott, de trónjától törvénnyel megfosztott királya. Igaz, hogy ez abszurdum, mert uralkodót trónjától jogilag megfosztani nem lehet. Ennek a kétségtelenül idegen beavatkozásra keletkezett detronizációs törvénynek megalkotásáról itt most ne mondjunk értékítéletet!² Tény, hogy a trón megüresedett, és így interregnum állott elő. A monarchizmus elvén tehát már csorba esett, mert eszerint „Rex non moritur“. A monarchia egy pillanatra sem lehet monarcha nélkül. „Le roi est mort, vive le roi!“ Modern írók monarchiának csakis azt az államformát nevezik, amelyben az államfői hatalom örökletes (Duguit). Az utolsó választási monarchia megszűnt, amikor II. Ferenc 1806-ban a római-német császári címet letette. A válasz-

¹ V. ö. Csekey, A magyar trónöröklési jog. Budapest, 1917, 400. l.

² Lásd idevonatkozólag Csekey, Ungarns Staatsrecht nach dem Weltkrieg. (SA. aus dem Jahrbuch des öffentlichen Rechts Bd. XIV, S. 409—483.) Tübingen, 1926, S. 434 f.

tási monarchia ugyanis az interregnum idején mindig köztársasággá változik át, ami ellenkezik a monarchizmus állandóságával, legitimitásával.

Amikor tehát az 1921: XLVII. t.-c. kimondotta IV. Károly király uralkodói jogának és a Habsburg-ház trónörökösödésének megszűnését,¹ úgy látszik valósággal, mintha a magyar nemzet forradalmi úton idézett volna elő interregnumot, mert az uralkodó jogilag trónjától meg nem fosztható. A törvényjavaslat indokolásából azonban nyilvánvalóan kitűnik, hogy nem az ónodi vagy a debreceni országgyűlés detronizáló határozataihoz hasonló trónfosztásról volt szó, hanem meghajlásról az antanthatalmak intervenciója, vagyis idegen államok erőszakkal fenyegető kényszerhatalma előtt.² Ehhez fogható eset pedig mindeddig még nem fordult elő történelmünkben, úgyhogy precedensre nem is történhetett volna hivatkozás. De nem is lett volna erre szükség, mert az 1921: XLVII. t.-c. 3. §-a kifejezetten kimondta, hogy „A nemzet a királyság ősi államformáját változatlanul fenntartja, de a királyi szék betöltését későbbi időre halasztja és utasítja a minisztériumot, hogy eziránt arra alkalmas időben javaslatot tegyen.“ Magyarország tehát továbbra is alkotmányos királyság akart maradni, minél fogva a trónfosztó törvény életbelépte után az események kényszerítő hatása alatt interregnum állott be és így a király helyettesítéséről kellett gondoskodni.

Az 1920:1. t.-c. uralmi idejének első két szakában tehát, vagyis IV. Károly király haláláig, minden nagyobb ellenvetés nélkül lehet Magyarországon monarchikus államformáról és régensségről beszélni. Erre az időre jogilag helyes a törvény 12. §-ának az a kitétele, hogy a kormányzó „az államfői teendők ideiglenes ellátására“ választott államszerv, akinek a megbízatása csak addig tart, amíg „az államfő tisztét tényleg átveszi“. Amikor így a törvény a kormányzó tisztét szembehelyezi az államfőével, ezzel azt is kifejezi, hogy a kormányzó nem államfő, hanem annak csak helyettese. Erre a korszakra nézve tehát semmiképpen sem lehet azt mondani, hogy a kormányzó államfő, még kevésbé, hogy jogállása megfelelt a köztársaság elnökének (Merkl), miután Magyarország ebben az időben nemcsak kifejezetten királyság volt, de valóban volt is személy szerint annak idején törvényesen megkoronázott, de uralkodói jogai gyakorlásában akadályozott, illetve utóbb külső nyomásra trónjától megfosztott királya.

Lényeges változáson ment át a helyzet IV. Károly király halála, vagyis 1922 április i-je óta. Ettől kezdve megszűnt a kormányzó királyhelyettesi jogállása, mert hisz monarcha sem a valóságnak, sem a jognak a birodalmában nincsen. A kormányzó ennek következtében de facto és de jure egyaránt államfővé vált, mert hisz rajta kívül most már más államfő, akit helyettesítsen, nincsen. Jogi természetére nézve tehát a kormányzó locum regis tenensből locum regis habitanszá változott. Kérdés azonban, hogy ettől fogva Magyarország államformájában is nem történt-e változás?

¹ A törvényjavaslat és a törvénynek az Országos Törvénytárban kihirdetett szövege „megszűnéséről“ beszél, míg a Magyar Törvénytár nemhivatalos kiadásában „megszüntetéséről“ kifejezés olvasható.

² Lásd az indokolást Nemzetgyűlési Irományok 1921 november 3-1 ülés, XII. k. 44-1.

Ha egyszer a kormányzó többé nem régens, mert nincs király, akit helyettesítsen, akkor valódi államfővé vált, akinek jogállása sok hasonlóságot mutat a népképviselői köztársaság elnökéhez. Mert igaz ugyan, hogy a hivatalos szóhasználat Magyarországon az 1920 március 18-i 2394/1920. M. E. számú kormányrendelet kibocsátása óta ismét „királyi“ és „magyar királyi“ hatóságokról és hivatalokról beszél, az 1921: XLVII. t.-c. pedig a királyság ősi államformájának változatlan fenntartását jelenti ki: kérdés azonban, hogy ezek nem csak deklaratórius, illetve programmatikus kinyilatkoztatások-e. Az államforma kérdését — legalább is jogi szempontból — nem ezek, hanem az alkotmánynak a legfőbb államszervekre vonatkozó rendelkezései döntenek el. Már más országokban is előfordult, hogy monarchiának nevezték magukat, jóllehet a valóságban köztársaságok voltak. Így pl. a Németbirodalom, melyben 1871—1918-ig a szövetségtanács gyakorolta a szuverenitást, valamint a „Lengyel királyság“ 1916—1918-ig, amelyben a régenstanács kezében volt a főhatalom, mindkettő voltaképpen arisztokratikus köztársaságokat alkotott.

Jelenleg nálunk az államformára vonatkozólag csakis az 1920:1. t.-c. fentebb szösz szerint idézett 12. §-a lehet irányadó. Igaz, hogy ez csak ideiglenesen szabályozza az államfő jogállását s a végleges közjogi állapot bekövetkezését egy „dies incertus an et quando“-tól teszi függővé. Ez a végleges szabályozás így sem tartalmilag, sem időbelileg nincsen meghatározva. Eltekintve tehát ettől a jövődre nézve tett törvényes ígéretről, igazat kell adnunk jogelméleti szempontból Merkl Adolf ama meglepően hangzó megállapításának, hogy Magyarország államformája jelenleg a köztársaság.

Bár a monarchia és a köztársaság, illetve az autokrácia és a demokrácia fogalmi elhatárolása többféle alapon történhetik, bizonyos, hogy tiszta alakjukban ma már nem igen fordulnak elő. A monarchiákban vannak demokratikus elemek, főleg a parlament és egyéb jogszabályalkotó kollégiumok alakjában, a demokráciákban pedig autokratikus elemek a köztársasági elnök jogállásából kifolyólag. Az alkotmányok válfajaitól függ most már, hogy a bennük konkretizált rendelkezések értelmében valamelyik állam formája az egyik vagy a másik típus körébe sorozható. A parlamentáris monarchia majdnem közelebb áll a demokratikus elemek miatt a köztársasághoz, mint a prezidenciális köztársaság, amelyben az elnöknek nagyobb hatalma van, mint az alkotmányos államban az uralkodónak. Nem is szólva a vezéri tekintély-állam fejeéről. Éppen ezért talán még a leghelyesebb az a megkülönböztetés az államformák két alaptípusa között, amely a különbséget az államfő működésének időtartamában keresi. Eszerint monarchiák azok az államok, amelyekben az államfő elvileg élethossziglan működik, köztársaságok pedig azok, amelyekben működése határozott, még pedig rendszerint rövid időhöz kötött. Hozzátehetjük még az államfő jogállása tekintetében azt a különbséget, hogy a monarcha örökletes jogon, a köztársasági elnök pedig választás útján kerül az állam élére. Továbbá, hogy az uralkodó felelőtlen, míg a köztársasági államfő felelősségre vonható.

Ha ezekből a jogelméleti szempontokból tesszük vizsgálat tárgyává a magyar kormányzó jogállását, akkor egyértelműleg arra az eredményre kell jutnunk, hogy megegyezik a köztársasági elnökével.

A kormányzó ugyanis elvileg nem élethossziglan választott, hanem csak arra az átmeneti időre, amíg a törvényhozás az államfői hatalom gyakorlásának mikéntjét véglegesen rendezi és ennek alapján az államfő tisztét tényleg átveszi. A kormányzó ugyanúgy választott államfő, mint a köztársasági elnök. Felelősségére nézve pedig bár az 1920:1. t.-c. 14. §-a kimondja, hogy „A kormányzó személye sérthetetlen“, de már a következő második bekezdésben intézkedik a kormányzó felelősségre vonásának módjáról „az alkotmány vagy a törvény megszegése esetében“. Az indokolás pedig idevonatkozólag azt a magyarázatot adja, hogy: „A törvényjavaslat a kormányzóra nem terjeszthette ki azt a teljes felelőtlenséget, amelyet a szuverén államfő, a király részére alkotmányunk biztosít. A kormányzó közjogi állása ugyanis nem azonosítható a szuverén államfő állásával, hanem megfelel annak a jogállásnak, amelyet a köztársaságban a köztársasági elnök tölt be.“¹ A törvény indokolása tehát nyíltan megvallja, hogy a kormányzó közjogi állása megegyezik azzal a jogállással, amelyet köztársaságban a köztársasági elnök elfoglal. Vegyük ehhez a helyhez hozzá még a 13. §-hoz fűzött indokolásnak második bekezdéséből azt a magyarázatot, hogy „a kormányzó nem lehet a törvényhozás olyan egyenrangú tényezője, mint az országgyűlés mellett a király. Éppen azért a kormányzó a törvényhozás terén a királyt megillető legfontosabb jogot: a szentesítés jogát nem fogja gyakorolhatni, hanem úgy, mint a köztársasági alkotmányok szerint a köztársasági elnöknek, csupán a törvény alaki perfekciójához tartozó kihirdetésről való gondoskodás fogja feladatát alkothatni“. Ha tehát az indokolásnak ezt a két helyét egymás mellé állítjuk, akkor kitűnik, hogy maga a törvényhozó is a köztársasági elnök személyére és jogkörére gondolt, amikor a kormányzónak szűkre szabott hatáskörét ellentétben a magyar alkotmányjogi hagyományokkal megállapította.

Mindezekből nyilvánvaló, hogy a helytelenül megalkotott 1920:1. t.-c. voltaképpen ellenkező hatást ért el, mint amit elérni óhajtott. Nem hogy az ősi alkotmányosság ösvényére vezette volna a nemzetet, de az alkotmányjogi intézmények fejlődését tartalmilag erősen köztársasági irányba terelte. A kormányzói intézmény elvesztette eredeti értelmét. Szerepe többé már nem ideiglenes jellegű, mert szinte állandósult és idősült. A provizórium közel jövőben való megszűnésére semmi jelből nem lehet következtetni. Ily körülmények közt a kormányzói méltóság jogállásra nem felel meg többé a régenségnek, hanem valódi államfői méltósággá változott. Nemcsak a köznapi szóhasználatban, de törvényeinkben is. Így pl. az országgyűlés felsőházáról szóló 1926: XXII. t.-c. 23. és 24. §-ai szabályozták az „államfő“-nek azt a jogát, amellyel felsőházi tagokat életfogytiglan, illetve a törvény 11. §-ában meghatározott időre kinevezhet.

De nemcsak azért köztársasági jellegű Magyarország jelenlegi államformája, mert a valóságban nincs uralkodó királya, hanem azért

¹ Indokolás a 14. §-hoz, 2. bek. (U. o. 1920, I. k. 24. 1.)

is, mert jogi szabályozás csakis ezt az ideiglenes, átmeneti állapotot illetően történt. Magában az 1920:1. t.-c.-ben még az sincs a jövőre nézve kimondva, hogy Magyarországnak a jog szerint véglegesen monarchiává kell átalakulnia. Egyedül az ominózus trónfosztó törvénynek, az 1921: XLVII. t.-c.-nek 3. §-a az a hely, amelyre az interregnum ténye alapítható, kimondván, hogy: „A nemzet a királyság ősi államformáját változatlanul fenntartja.“ Ez az interregnum azonban különbözik minden más, a történelemben eddig ismeretes interregnumtól, mert mind tartalmilag, mind időbelileg a leghatározatlanabb. Nyilvánvaló tehát, hogy a Magyarországon jelenleg fennálló kormányzói intézmény is teljesen precedens nélkül áll. Olyan sui generis kormányforma, amelyet az eddigiek közé besorolni nem lehet. A kormányzó nemcsak elnevezésében különbözik a köztársasági elnököktől, nemcsak címében és címzésében, hanem jogállására nézve is, amennyiben választása nem meghatározott, rövid időre, hanem bizonytalan időre történt, úgyhogy az 1926: XXII. t.-c. 48. §-a közben már arra vonatkozólag is intézkedett, ha a kormányzói tiszt az államfői hatalom gyakorlásának végleges rendezése előtt üresedik meg.

Ha tehát az 1921: XLVII. t.-c. az alkotmánytörvény erejével megállapította, hogy Magyarország ma is monarchia s „a királyválasztás előjoga a nemzetre visszazállt“, „de a királyi szék betöltését későbbi időre halasztja és utasítja a minisztériumot, hogy ez iránt arra alkalmas időben javaslatot tegyen“: akkor jogilag még mindig megállapítható, hogy interregnumban élünk. Igaz, hogy fentebbi fejtegetésünk alapján az interregnum, illetve a választási monarchia ellenkezik a monarchikus elvvel, ámde egy kevésbé szigorú és a ténylegességet alapul vevő politikai felfogás szerint monarchikusnak lehet elfogadni ezt az állapotot, főleg ha arra a történelmi álláspontra helyezkedünk, hogy a korábbi idők választókirálysági interregnuma sem szüntette meg a monarchiát.

Jogelméleti szempontból azonban az elé a dilemma elé kerülünk, hogy vagy elismerjük a kormányzó királyt helyettesítő régens voltát, amely esetben Magyarország államformája monarchia, a kormányzó jogállása szerint azonban nem államfő, vagy pedig a kormányzót valószínűs államfőnek tekintjük, de ebben az esetben Magyarország államformája köztársaság. Ebből a joglogikailag egyedül helyes megítélésből csak egy kiút van, ha a kormányzóságot olyan sui generis intézménynek állítjuk be, amely különbözik a régensségtől és a gyámkormányzóságtól. A kettő között pedig az elvi különbséget abban húzzuk meg, hogy míg a régens, illetve a gyámkormányzó a király személyét, addig a kormányzó a személytelen királyi szervet helyettesíti. Amikor tehát a nemzetnek a királyával való kapcsolata akár belső forradalom vagy államcsíny, akár külső zavaró okoknál, tehát idegen beavatkozásnál fogva megszakad, akkor a kormányzó az ellátatlanul maradt államfői teendőket a király személyével való minden kapcsolat nélkül látja el.¹ Az elsőre példa volt Kossuth Lajos kormányzósága 1849-ben, a másodikra pedig Horthy Miklós kormányzósága 1920-tól 1922 április 1-ig.

¹ Ilyenféleképpen konstruálja Molnár Kálmán is. Magyar közjog. 3. kiad. Pécs, 1929, 346. 1.

De IV. Károly király halála óta ez az eset sem áll fenn, mert a koronás király elhalálozván, az idegen intervenció, visszatartását illetőleg, megszűnt. Úgyhogy ma Magyarország államformája csak mintegy quasis-monarchia, amelyben a kormányzó mindössze a személytelen királyi szervet helyettesíti.

Nyilvánvaló tehát, hogy a mai magyar közjogi provizórium tisztán jogelméleti szempontból kielégítően meg nem ítéhető. Ezért áll a külföld is értetlenül vele szemben. Ezért nevezte Merkl Magyarországot „royalistaszínezetű arisztokratikus köztársaságnak“. Royalista jellegű, mert a kormányzónak sok tekintetben az uralkodóhoz hasonló a jogállása, és mert az egész rendszer kifejezetten a monarchia felé törekszik. Köztársaság, mert a kormányzó nem monarcha és nem is helyettesít uralkodót. Arisztokratikus színezetű köztársaság abban az értelemben, hogy általános, titkos és egyenlő választójog híján kevés kiválasztott csoport kezében van az uralom, s így az állam hatalmának, a jogi normáknak alávétettek nem vesznek részt széles körben a jogszabályok alkotásában. Innen a külföldön meg-megnyilatkozó vélemény, amely Magyarországot is az európai diktatúrák közé sorozza.¹ Ma tehát már nem is annyira az államformák kérdésén nyugszik a hangsúly, hanem ezen belül inkább azon, hogy demokráciával vagy pedig diktatúrával állunk-e szemben. Hogy maga a köztársasági államforma is mennyire eltávolodhatok a demokrácia gondolatától, arra példa a tanácsköztársaság, vagy a német vezéri állam, amelyben az élet-hosszigan választott vezér jogállása inkább hasonlít az örökletes monarchia uralkodójáéhoz, mint a rövid időközökre választott köztársasági elnökök a jogállásához.²

Mindezekből pedig kitűnik, hogy korunkban az államformákban olyan eltolódások és közbeeső alakulatok fejlődtek ki, amelyekre nem illenek hiánytalanul a régi jellemző sajátságok. Ha tehát Magyarországon hűek akarunk maradni a monarchikus államformához, akkor intézményesen kell azt fenntartani, mert különben olyan hibába esünk, mint az 1920:1. t.-c., amely éppen az ellenkezőjét érte el annak, amit megvalósítani óhajtott. Ha ugyanis jogelméleti szempontból vizsgáljuk a tőle életrehívott jogrendet, az inkább megközelíti a köztársaság, mint a monarchia intézményét. Azt is mondhatnák, hogy Magyarország jogilag köztársaság, politikailag ellenben monarchia. A magyar közvélemény pedig ma még hűségesen kitart az ezeréves királyság intézménye mellett. Gondoljunk csak vissza közvetlenül a világháborút megelőző időre, amikor törvényt alkottunk „a királyság intézményének megtámadásáról“ az 1913: XXXIV. t.-c. alakjában. Az akkor fellépő köztársasági mozgalommal szemben ez a törvény súlyos büntetéseket helyezett kilátásba a királyság megszüntetésére irányuló törekvésekre. A törvényjavaslat indokolásában a következőket mondta: „A hosszú századokon át folytatott közös küzdelmek során a nemzet jobbainak s az egész népnek közmeggyőződésébe ment át a királyság szüksége.“ Majd a nemzet évezredes múltjából arra a következtetésre

¹ Így pl. Carlo Sforza, Europäische Diktaturen. Deutsch von Hans Reisiger. Berlin, 1932, S. 74 f.

² Lásd részletesebben Csekey, A német vezéri állam. Szeged, 1936, 9. s. k. 1.

jutott, mely szerint „nem lehet elzárkózni attól a tényről, hogy a királyság intézményének fenntartása s a királyi tekintély megőrzése a magyar állam egységének és fennmaradásának érdekében oly követelmény, amellyel szemben minden támadást meg kell előzni és vissza kell verni.“¹

Ma ezek az indokok fokozottabb mértékben állanak fenn, mint a világháborút megelőzőleg. Ha akkor még burjánozhattak köztársasági mozgalmak, ma minden magyar ember egy az ezeréves királyság intézményének fenntartásában, már csak azért is, mert benne tudja és érzi az egységes, nagy magyar államgondolatot. Ennek a régi, nagy magyar államegységnek pedig kifejező szimbóluma a szent korona. Nem szabad tehát annak múzeumi ékszerré süllyednie, hanem az államélet olyan hatóerejének kell maradnia, amely összeforva az évezredek nemzeti hagyományokkal, valósággal a hazaszeretetnek legyen a forrása. Politikai alapigazság, hogy a hosszas interregnum a monarchikus gondolat elsorvadásához vezet. A polgárban, ha nem látja magasan ragyogni a koronát, lassankint meggyöngül a királyság intézményéhez való ragaszkodás érzése. Míg azelőtt el sem tudta volna képzelni, hogy az államot a király és az ősi alkotmány nélkül is lehet kormányozni, addig lassankint befásul az állandósuló provizóriumba.

A jelenlegi helyzet tehát a magasabb államrezon szempontjából is azt kívánja, hogy — ha már a királykérdés rendezése a legbonyolultabb okoknál fogva nem lehet aktuális — a királyság intézménye erősítessék, s ha már a kormányzói intézmény többé nem fejezhet ki személyes kapcsolatot a királlyal, legalább megtestesítője legyen a személytelen királyi intézménynek s élő képe legyen a királynak.

Hogy az 1920:1. t.-c. megalkotásakor mily kevésbé volt előkészítve, mutatja mindjárt az a körülmény, hogy meghozatala után néhány hónap múlva revízió alá vették s az 1920: XVII. t.-c.-ben a kormányzónak a nemzetgyűlés elnapolása, berekesztése és feloszlata, azután a hadseregnek az ország határain kívül való alkalmazása, valamint az általános kegyelem adása tekintetében mindazokat a jogokat biztosították, amelyeket az 1920:1. t.-c. 13. §-a úgyszólván teljesen megtagadott. Ezt bizonyítja az is, hogy az országgyűlés felsőházáról szóló 1926: XXII. t.-c. 48. §-a szükségesnek tartotta annak szabályozását, hogy amennyiben a kormányzói tisztség az államfői hatalom gyakorlásának végleges rendezése előtt üresednék meg, akkor a halaszthatatlan államfői tennivalókat a minisztertanács látja el.

Végül politikai megfontolások hozták létre újabban az 1933: XXIII. t.-c.-et, amely kimondotta, hogy az országgyűlés elnapolásának, berekesztésének és feloszlatajának a királyi hatalomban foglalt joga a kormányzót is megilleti.

Mindezekkel az 1920:1. t.-c. óta hozott törvénycikkekkel egy-egy lépés történt a kormányzó jogkörének kiterjesztése terén. Ami azonban eddig történt, nem elegendő. Nyilvánvaló, hogy az 1920-as törvényalkotás egyfelől nem vette tekintetbe, hogy a történelem során Magyarországon kormányzói szélesebb körben gyakorolták a királyi fel-

¹ Az általános indokolásból közölve a Magyar Törvénytár 1913. évi kötetében a 397. lapon.

ségjogokat, mint a még meg nem koronázott király, akit a kiváltságok osztogatásának a joga meg nem illetett (1790: III. t.-c.). Másfelől pedig, ha a törvényhozó tudatában volt is a hajdani kormányzókat megillető királyi jogoknak, azokat a jelenlegi köztársasági alkotmányokra való helytelen és következetlen hivatkozással megtagadta a kormányzótól. Az is bizonyos, hogy az 1920:1. t.-c. indokolása egyrészt nem egészen találó precedensekre hivatkozott, másrészt pedig nem volt még akkor egy olyan monográfia, amely a kormányzói méltóság keletkezését és történetét az eredeti forrásokból megvilágítja.¹

Miután tehát a kormányzó jogkörét a történelem során a régi magyar jog és gyakorlat szabatosan meghatározta és azt igen csekély eltéréssel a királyi jogkörrel tartotta egyenlőnek: mi sem lenne természetesebb, mint hogy a kormányzó jogköre a mostani interregnumban is ehhez hasonló terjedelmet nyerjen már csak azért is, hogy a jelenlegi kormányzóság sui generis természete, melyhez foghatót sem a hazai, sem a külföldi történelem nem ismer, kidomboríttassék, és különös hangsúlyt nyerjen intézményesen is a magyar királyság ezeréves jogintézménye.

A KORMÁNYZÓ JOGKÖRÉNEK kiterjesztését, alapul véve az 1920:1. t.-c. 13. és azt követő §-ainak megszorításait, a következőkben javasolnánk.

1. A kormányzónak meg kell adni a törvénytésztési jogot. A szentesítés ugyanis törvényhozó tevékenység, a törvényhozó hatalom egyik tényezőjének önálló ténykedése. Ezzel szemben a vétőjog gyakorlása a már kész törvény joghatályosságának tiltakozás formájában való megakadályozása. A szentesítés tartalma pozitív, a vétőé negatív. A szentesítés jogának gyakorlásával az államfő a törvényalkotásnak az országgyűléssel egyenrangú tényezőjévé válik. A hagyományos magyar felfogásnak is megfelelőbb, hogy a kormányzó épp úgy gyakorolja a törvénytésztési jogát, miként annakidején a nádor mint gyám-kormányzó és a királyi helytartó (István nádor) is gyakorolta. A monarchikus magyar alkotmányban teljesen idegen a köztársasági jellegű vétőjog. Csak két esetre mondanék ki a kormányzó törvénytésztési kötelezettségét: az államformának és az államfő személyének kérdésében országgyűlésileg elfogadott törvényjavaslatokkal szemben.

2. A kormányzót fel kell ruházni a nemességadóományozás jogával. Magyarország kormányzói gyakorolták ezt a jogot. A törvény indokolása mindössze csak azt tudta idevonatkozólag felhozni, hogy „ezek a jogok [már mint a főkegyúri jog is] régibb törvényeink szerint is annyira a király személyéhez vannak kötve, hogy a kormányzóság átmeneti idejére ezeket a jogokat az államfőre reáruházni nem szükséges.”² A nemzetgyűlés eszerint akkor nem gondolt tizenhat esztendő interregnumra. A rövid átmeneti idő indoka tehát ma már magától megszűnt. Legfeljebb régi magyar történelmi példák alapján

¹ Nagy hiányt pótol a nemrég elhalt, egyik legkiválóbb magyar alkotmánytörténésznek, Gábor Gyula ügyvédnek könyve: A kormányzói méltóság a magyar alkotmányjogban. Budapest [1932]. 8°, 255 l.

² Indokolás a 13. §-hoz, 12. bek. (Nemzetgyűlési Irományok 1920, I. k. 23. l.)

azt a korlátozást lehetne kimondani, hogy a kormányzó nemesség-adományozását majd a koronás királynak meg kellene erősítenie. Ha a törvény meghagyta a hűbéri természetű birtokadományozással egybekötött vitézi rend létesítésének lehetőségét, semmi értelme sincs, hogy a nemességadományozást tiltsa.

3. Nem szabad kizárni a kormányzót a főkegyúri jog gyakorlásából. Ez sem jogtörténelmileg, sem alkotmányjogilag nem indokolt. Az 1447: XLII. t.-c. Hunyadi Jánost egyenesen utasította az egyházi hivatalok sürgős betöltésére, az 1447: XXXVI. t.-c. pedig hűtlenség bélyege alá vonta azokat, akik az egyházi hivatalokért közvetlenül a római szentszékhez folyamodtak. Magának az 1920:1. t.-c. 13. §-ának indokolása is a következő feltűnő mondatot tartalmazza: „Önként érthető, hogy a főkegyúri jog gyakorlása tekintetében tett ez a rendelkezés nem jelenti azt, mintha a magyar állam ezt a szent koronával szorosan egybefoglalt jogot a kormányzóság ideje alatt érvényesíteni nem kívánná.“¹ Vagyis a „magyar állam“ gyakorolja a főkegyúri jogot. Miután azonban a végrehajtó hatalmat a kormányzó a felelős minisztérium útján gyakorolja, tehát ebből a kormányzót kizárni nem lehet. Az sem lehet indok, hogy a kormányzó jelenleg nem római katolikus vallású. Bethlen Gábor is gyakorolta mint Magyarország fejedelme. Idevonatkozólag nem is annyira a főhatalom ideiglenes rendezéséről szóló törvényre, mint inkább konkordátum kötésére volna szükség.

4. Meg kell szüntetni a kormányzó felelősségrevonásának lehetőségét. Az 1920:1. t.-c. 14. §-ának abból a rendelkezéséből, hogy a kormányzó személye szent és sérthetetlen és ugyanolyan büntetőjogi oltalomban részesül, mint törvényeink szerint a király: a felelősségrevonás lehetetlensége következik. Sérthetlenség és felelősségrevonás egymás mellett meg nem állhatnak. Ez jogi abszurdum. A régi magyar alkotmányjog már a királyi helytartónak (István nádor) is megadta a sérthetlenség közjogi díszét minden korlátozás nélkül.

5. Megfontolandó lenne, hogy a kormányzó cím helyett nem lenne-e megfelelőbb a fejedelem elnevezés. Magyarországon a kormányzó ma államfő. A monarchikus gondolatnak jobban megfelelne a „fejedelem“ cím a „felség“ címmel, amint Bocskay, Bethlen és Rákóczi ezt is használták. A kormányzó elnevezés Kossuth idejéből ered és szintén republikánus ízű. Régente a magyar nyelvben is a gubernátor szót alkalmazták. A magyar államfő részére mindenesetre magasabb címnek kellene kijárni, mint amilyent a magyar hercegi családok elsőszülöttei a „főméltóságú“ címmel használtak.

6. Szükséges lenne a kormányzó helyetteséről gondoskodni és az utódlás kérdését rendezni. Az előbbi nagy mulasztása volt az 1920-as jogalkotásnak. Talán nem is tudták, hogy a múltban a kormányzónak helyettese is szokott lenni az alkormányzó személyében. Vagy ezt az intézményt kellene feleleveníteni, vagy pedig kormányzótanácsra bízni az intézkedés jogát. Ez utóbbi állhatna a hercegprímásból, a két legfelsőbb bíróság és a két ház elnökeiből. Az alkormányzói állás azonban jobban megfelelne a dolog természetének. Ellene csak az a félelem

1 (U. o. 23. 1.)

szólhatna, hogy az alkormányzó különös pretenziókkal léphetne fel a kormányzói méltóság elnyerésére. Az 1926: XXII. t.-c. 48. §-a szükségesnek találta annak kimondását, hogy amennyiben a kormányzói tisztség az államfői hatalom gyakorlásának végleges rendezése előtt üresednék meg, a minisztertanács lesz hivatva az államfői tennivalók végzésére. De más okokból (betegség, öregség stb.) is előfordulhat, hogy a kormányzó hivatásának ellátásában huzamosabb időn át akadályoztatik. Ezért helyetteséről gondoskodni alkotmányjogi kötelesség. Az utóbbi törvényszakasz rendelkezése azonban, amely a kormányzói tisztség megüresedése esetén a minisztertanácsra bizza az államfői teendők végzését, egyébként sem kielégítő. Így lehetővé válnék az államfői és a kormányfői hatalomnak egy kézben való egyesítése. Ezért ki kellene törvényben mondani, hogy a kormányzói tisztség megürülése esetén a hatalom gyakorlása a kormányzó helyettesére (az alkormányzóra vagy a kormányzótanácsra) száll. Viszont az országgyűlés két háza köteles titkos szavazással együttes ülésben 30 napon belül megválasztani a 40. életévüket betöltött magyar állampolgárok közül az ország kormányzóját. A törvény most csak annyit mond, hogy „az e végre szükséges intézkedéseket haladéktalanul meg kell tenni.“ Célszerűbb a választás határidejét pontosan megállapítani.

A magyar törvényhozás a vitéz nagybányai Horthy Miklós Úr Magyarország kormányzójává választása tizedik évfordulójának megörökítéséről szóló 1930: XI. t.-c. alkotásával maradandó háláját róttale az első magyar emberrel szemben. A nemzet bizalmának betetőzését jelentené azonban, ha a törvényhozás törölné azokat a korlátozásokat, amelyek sem történelmi, sem alkotmányjogi szempontból nem indokolhatók, sőt egyenesen ellentétben vannak az ezeréves magyar királyság eszméjével. Politikai megfontolások is a kormányzói hatalom erősítése mellett szólnak. Megcsonkított országunk védtelen határaival szűkéssé teszi az erélyes és csorbítatlan államfői hatalmat. Az is bizonyos, hogy ha Magyarország megmarad a parlamentarizmus talaján,¹ nem térhet ki többé az általános, titkos választójog bevezetése elől. Ez viszont megnyitná a lehetőséget az esetleges szélsőséges párturalom érvényesüléséhez. Olyan biztosítékokra van tehát szükség, amelyeknek segítségével a parlamenti párturalom hullámverése megtörjön a pártok felett álló államfő akaratán. Csak a megfelelő jogkörrel, erővel és hatalommal rendelkező kormányzó lesz képes az államhatalmi tényezők közt a helyes egyensúly biztosítására.

A magyar nemzetnek a mai válságos időkben kifelé csak az lehet az érdeke, hogy Magyarország kormányzója lehetőleg csorbítatlan szuverénitással gyakorolja a felségjogokat. Befelé pedig az, hogy a királyi méltóság fénye és a magyar szent korona eszméje el ne halványuljon sohasem.

CSEKEY ISTVÁN

¹ V. ö. Csekey, A tekintélyállam és a magyar alkotmány. (Jog III. évf., 1936, 76. s k. 1.) — U. a., Der autoritäre Staat und die ungarische Verfassung. (Bibliotheca Hungarico-Estica Nr. 17.) Tartu, 1936.

A KÖVETKEZŐ NEGYEDSZÁZAD

JÖVŐNK is MINDENNAP VÁLTOZIK, de tegyük fel, hogy egy percre megáll. Hogy huszonöt évig, — ami csak egy perc egy nemzet életében, — éppenúgy nem lesz háború, mint ahogy most nincs, vagy éppencsak úgy lesz, ahogy most van. Hogy határaink huszonöt évre megmerevülnek, hogy a nemzet nem csap át hősi tiltakozásba sorsával szemben, megmarad annak a keretében, amit józannak és racionálisnak tart, legfőbb vágya továbbra is a nyugalom, a kiegyenlítődé és az anyagi jólét emelése lesz: de hogy szegénysége miatt ezután sem fog lázongani és még a jövő nemzedéket, a gyermekáldást is mind nagyobb mértékben szabja meglevő anyagi helyzetének kereteihez. Tegyük fel mindezt és kérdezzük meg ezen az alapon: vajjon mit hozhat így a most következő huszonöt esztendő? Próbáljunk meg felelni erre a kérdésre, — jól tudva azt, hogy a valóságnak más lesz majd a válasza. De gondolva mégis arra, hogy úgy feleljünk, amilyen azért a valóság maga is lehetne.

1920 és 1935 között a 0—19 esztendősek fejszáma 3-3 millióról 3.15 millióra apadt le, a 20—69 éveseké ellenben 4.45 millióról 5-5 millióra emelkedett. A fiatalok száma száznegyvenezer fővel apadt, a dolgozó korúaké több mint egy millióval növekedett. De nőtt az öregek száma is, azoké, akik hetvenen felül vannak. A fiatalok közül az öt évnél fiatalabb gyermekek száma, ami 1920-ban a háborús elmaradt születések számának megfelelően nagyon kicsiny volt, majd rövid időre eléggé megduzzadt, 1935-re már újra mélyre zuhant le. 1910-ben még 971.000 gyermek volt öt éven alul, tíz év múlva 663.000, 1930-ban 874.000, — de közben, 1925-ben ennél nagyobb volt a szám — 1935 végén pedig már alig több nyolcszázezer főnél. Az utolsó öt év alatt hetvenezer fővel csökkent a legfiatalabb nemzedéknek a fejszáma. De közben azért az idősebbek élettartamának meghosszabbodása folytán az ország mégis elérte a kilencmilliós lélekszámot.

Úgy látszik, hogy a most következő huszonöt esztendő alatt ugyanez marad az irány. A nemzet lélekszáma növekedni fog, de nem azért, mintha regeneráló ereje újra feltámadna, hanem azért, mert az idősebb korosztályokban még lesznek olyan tartalékai, amelyek élettartamának meghosszabbodása a fejszámot nemcsak fenntartja, hanem emelni is fogja. Szabad számítani arra, hogy 1960-ban már túl leszünk a tizedik millión e csonka határok között. S ehhez a számhoz eljutunk

akkor is, ha a születések kedvezőtlenül alakulnak a halandóság ellenben, a maihoz képest, nem csökken lényeges mértékben.

A születések száma pedig apadni fog s e tekintetben a most következő nyolc-tíz év még az eddigi mértékkel mérve is nagyon siralmas lesz. Most kerülnek ugyanis sorra a regenerálás feladatának hordozása tekintetében a háborús évek alatt született csorba nemzedékek, előbb a leányok, majd a fiúk. Nálunk a menyasszonyoknak a felerésze, a szülőnőknek pedig a harmadrésze 20—24 éves. Azok a leányok, akik 1915-ben születtek, vagyis abban az esztendőben, amelyben először apadt meg az újszülöttek száma, az idén huszonegy évesek, tehát az idén a születések számának alakulásán már meg kell érződnie annak, hogy a fiatal anyák száma megfogyott. Mivel az első gyermek a házasságkötést körülbelül egy esztendővel követi, ma, amikor a csökkenő hullámnak még az elején vagyunk, az apadás az amúgy is régóta jelentkező csökkenéshez képest nem túl rohamos, de ezt egyelőre még a régi okokkal fogják magyarázni. Azonban az idén és jövőre egyre erősödnie kell ennek a lefelé menő hullámnak. Mikor pedig majd a háború után született első leánynemzedék kerül férjhezmenendő korba, akkor meg a házasságok azért fognak apadni, mert egyszerre nem lesz házasuló ifjú. A vőlegény kora ugyanis nálunk átlagban négy-öt évvel nagyobb a menyasszonyénál, a háborús születésű ifjak tehát éppen akkor kezdenek majd rendszeresen és nagyobb tömegekben megházasodni, amikor a háborús születésű leányok már körülbelül mind főköttő alatt lesznek. S akkor a házasságok száma a vőlegényhiány miatt apad meg és a gyermekáldás is ennélfogva lesz tovább is nagyon kicsiny.

Nagyon valószínű, hogy ez alatt a nyolc-tíz év alatt majd a nők társadalmi állásának és társadalmi megbecsülésének két ellentétes végét fogjuk átélni. Egyelőre a nők nagyraértékelésének az évei következnek. Egy-egy férjhezmenendő leányért most két házasuló fiatalember is verseng, mert hiszen azok, akik ma házasodnak, még a háború előtt született, gazdag évjáratokból valók. Nyilván most kezdődik tehát az az idő, amikor a leányok szendék és jól neveltek lehetnek, amikor a divat megnyugszik, a szélsőséges színeket és formákat eldobja. Máris itt van a sonkaújj és a magas nyak. De négy év múltán majd pontosan a másik végletbe sodor át bennünket a sors, amelynek a kézmozdulatait annyira nem szeretjük számbavenni, pedig amely olyan nyíltan játszik velünk. Négy-öt év múltán egy fiú majd két leány közt válogathat, mert a gyér háborús születésű évjáratok házasuló fiatalemberei a háború után született bőségesebb leánynemzedék soraiból keresnek majd feleséget. Ezekkel az évekkkel, a nőtöbbletnek ezzel a rövid időszakával pedig újra visszatér az a szabadosság, ami a huszas évek elejét oly végzetesen jellemezte. Megjönnek majd a válások, a pajtásházasságok, a rövidszoknya és a törvénytelen gyermekek. A baj nem lesz olyan nagyméretű, mint akkor volt, amikor kétszázhuszezer nő maradt férfi nélkül, de mégsem lesz kevésbé rombolóhatású. A megnyugvás évei még nem tartottak elég sokáig ahhoz, hogy a társadalom ellenmérgei kifejlődhettek volna. Az a nő, aki 1920-ban huszonöt esztendő volt, ma negyven évén túl van és semmiesetre sem számít többé társadalmi veszedelemnek, de példája még itt van és hat, és az

elkövetkező évek alatt rohamosan új lángra lobbanhat. A nőtöbbletből származó bajokat csak a kor gyógyítja meg. 1935 végén a csonkaországban harmincöt esztendő alatt a két nem már egyensúlyban volt, sőt a fiatalabb korévekben — meglepő magas évjáratokig — a fiúk voltak túlsúlyban s a nők száma csak harminc éven felül érte el a férfiakét. Ez az egyensúly, amely a társadalmi erkölcsök megcsendesedésének éppen elegendő magyarázata, körülbelül öt év múlva egy csapásra meg fog változni és a háború után bekövetkezett időknek új kiadása ér majd el bennünket.

HA PEDIG AZ ÚJSZÜLÖTTEKNEK nálunk egyharmadrészben 20—24 éves az édesanyja, s ezeknek az anyáknak a száma most az eddiginek a felére apad le, akkor ebből az következik, hogy körülbelül nyolc éven át egyhatodrészrel még kevesebb lesz az újszülött, mint az utóbbi években volt. 1914-ben 270.000 élő újszülöttet hoztak világra ezen a mai területen az anyák, 1918-ban pedig felénél is kevesebb, 128.000 volt az újszülöttek száma, 1920-ban már 249.000 csecsemő született, 1934-ben azonban már csak 194.000, 1935-ben ennél újra kevesebb tízezerrel. S most arra kell számítanunk, hogy ez a szám még vagy tizenöt százalékkal, vagyis körülbelül huszonötezer fővel megapad.

A bajt talán csökkenteni fogja az, hogy ha a 20—24 éves leányok nem lesznek elegendő, a házasuló ifjak majd választanak a pártában maradt idősebbek közül s az is, hogyha kevesebb gyermek születik meg, akkor aránylag kevesebb is hal meg csecsemőkorában, de bizonyosra kell vennünk, hogy most néhány éven át a háborús születési csorbának az első utóhullámához jutunk el. Az akkor négyesztendős baj most több évre, körülbelül kétszer annyi esztendőre szóródik szét és ezért a hatása sem lesz olyan mély, mint azé volt, de meglesz és húsz-huszonöt esztendő múlva a következő nemzedékben, sőt negyvenöt-ötven év múlva még a harmadikban is érezhetően fog jelentkezni.

Hogy pedig majd e nyolcéves csökkenés után felemelkedik-e újra az újszülöttek száma, az attól függ, hogy ami a sorstól rendelt inegitizedelődésképpen ér el bennünket, nem válik-e közben társadalmi normává. Az egyke nemcsak ész-okok, mérlegelés érvényesülése, hanem divat is, amelynek törvényei ellen alig lehet társadalmi fegyverekkel küzdeni.

Természetesen a gyermek a jövőbe vetett hitnek a kifejezése lévén, bármikor beállhat az a lelkiállapot, amelyben a gyermek a nemzet szemében egyszerre várt és kívánt lesz. De e számítások elején azt tettük fel, hogy megmaradunk a józan mérlegelés határain belül, az irracionálisba nem megyünk át és ezért ezt a lehetőséget itt kikapcsoljuk. Ha minden úgy marad, ahogy most van, akkor a gyermekáldásnak egyelőre rohamos apadására kell számítanunk, pedig ha a lelkiállapot megváltoznék, akkor még a házasságok számának ez a viszonylagos apadása sem volna elegendő arra, hogy a gyermekáldást tovább csökkentse.

Az újszülöttek számának újabb esése pedig azt jelenti, hogy amíg 1935 végén, öt éven alul egy-egy korévben százhatvanezer gyermek

volt, ehhez öt esztendőre 135—140.000 gyermeket kell majd ezekben a korévekben keresnünk. Vagyis ha most az első öt korév népe nyolcszázézer főt számlál, 1940 körül nem lesz több hatszáznyolcvanezer főnél és így is marad az egészen 1945-ig. Hogy akkor vájjon emelkedni fog-e, nem tudhatjuk, de ezeknek a gyér évjáratoknak a népe természetesen mint újabb horpadás fogja majd jellemezni népességünket.

Mivel pedig a most következő csendes évek az általános életszint emelkedését is meghozzák, a gyermek után való vágyakozás nemigen fog újra rohamosan feltámadni. A jómód nem kedvez a gyermeknek; jómódban a megszületett gyermek egyúttal már tiltakozás is az újabb gyermek ellen.

A háborús gyér születésű évek alatt — ideértve az 1919. évet, amely még mindig nem volt normális — 1,300.000 gyermek helyett 800.000 született meg, a veszteség tehát egy fél millió gyermek volt. A most következő nyolc év alatt számítva arra is, hogy a gyermekáldásnak a végletekig való lepadása ellen különböző társadalmi okok küzdeni fognak, nyolc éven át évi húszezer újszülött elmaradását számítva is százhatvanezer fő lesz az a veszteség, amelyet ebben a második nemzedékben is a háború számlájára kell írunk. De ez a szám közel lehet a kétszázézer főhöz is.

Ez sok egyéb hatás között jelenti a gyermeknevelés társadalmi költségételének apadását is, nem annyira az oktatási szervezetben, hanem az otthonokban: babakelengye, ruha, táplálék, lakás. S mivel a munkabírók száma még sokáig fog emelkedni, ez is hozzájárul az általános jómód kialakulásához, mert a felnőtt megkeresi majd azt a pénzt, amit a gyermekekre kellene költenie, csak nem lesz azt kire tényleg elkölteni.

A GYERMEKEK SZÁMÁNAK várható alakulásával még kell egy kicsit foglalkoznunk.

1911-ben a mai csonkaterületen 261.000 csecsemő született, 1935-ben 190.000. A csökkenés huszonöt év alatt 70.000 újszülött, a réginek 27%-a. Elképzeltető-e, hogy a most következő negyedszázad alatt — az előbb tárgyalt rendkívüli okok elmúltával — ugyanebben az arányban apad tovább a születések száma és végül nem lesz több, mint 140.000?

1911-ben ezer lakosra 34-2 éveszülött esett, 1935-ben 20-8, 1960-ban pedig a száznegyvenezer csecsemő körülbelül 14.0 ezreléket jelentene, mert lakosságunk akkor mintegy tízmillió fő lesz. Ez olyan alacsony hányad, amire ma alig találunk példát és ennek a foknak elérése olyan rohamos hanyatlás lenne, amit szintén kevés nemzetnél láthatunk ilyen rövid időtartam alatt. Miután az újszülötteknek körülbelül egyharmadrésze a 20—24 éves anyáktól, tehát valószínűen az új házassoktól származik, van bizonyos értelme annak a számításnak, hogy az újszülöttek számát az új házasságok számához viszonyítsuk. 1911-ben száz új házasságra 37 újszülött esett, 1935-ben 2.5 — 1960-ban aligha lesz több 20—25 éves lakosa az országnak, mint 1911-ben volt, huszonöt év múlva ugyanis azok jutnak majd ebbe a korba, akik

a most következő öt esztendő alatt születnek meg, ez a korcsoport pedig a már elmondott okoknál fogva nagyon szegény lesz újszülöttekben és egyetlenegy reménységünk az, hogy minél kevesebb a gyermek, annál több marad belőle életben és az élettartam meghosszabbodása már ebben a fiatal korcsoportban is fokozatosan fogja korrigálni a nagyon is szegényes születési fejszámot. Ez viszont azt jelenti, hogy 1960 körül éppen a fiatal házások számának csökkenésénél fogva újra csak nagyon kevés újszülöttet számíthatunk és ezzel a szemmel nézve bizony hihető, hogy a tizennégy ezrelékes születési arányt nem fogjuk jelentősen meghaladni.

Ha tehát a gyermeklétszám apadását továbbra is egyenletesen csökkenőnek vesszük, akkor a most következő huszonöt év alatt átlagosan 165.000 újszülöttet számíthatunk, ami összesen 4,125.000 csecsemő. Ebből azonban még le kell vonnunk azt a számot, amellyel a most következő nyolc esztendő alatt külön és rendkívüli apadásként szintén számítanunk kell; ezt a számot tegyük kétszázezer főre. A születések száma tehát valószínűen úgy fog alakulni, hogy a most következő esztendők alatt rohamosan lesüllyed a százhatvanötezer fő körül levő szintre és ezen a fokon huzamosan megmarad. Ezek az idők majd bizonyos értelemben a nemzeti kétségbeesés éveit lesznek; szakadatlanul fogunk majd írni és beszélni az egyke ellen és a gyermektelenség ellen, adókat fogunk majd hozni, amelyek büntetik a magukat meddőségre ítéelő házastársakat, és ez mind igen kitűnő és hatásos oktatás lesz arra, hogy a tömeg figyelmét reáirányítsa a gyermektelenség kívánatos és divatos voltára és alkalmat fog majd adni a szülőknek olyan számításokra, hogy az adó és az óvatosság költsége még mindig sokkalta kevesebb, mint amennyibe a gyermeknevelés kerül. Egy nemzetben a gyermek után való vágyat semmiféle tilalom és semmiféle biztatás nem ébresztheti fel, mert a gyermekség a nemzeti lélek reménykedésének, optimista alapszínezetének a kifejezése. Ha sikerül felébreszteni a jövőbe vetett bizalmat s ha gazdasági felfogásunk nem az anyagainak nevezett javakat fogja igazi értéknek elismerni, hanem az emberi munka, alkotóerő, a tevékeny emberi szellem, vagyis az anyagi javak igazi forrása lesz értékelésének tárgya, akkor a gyermekkérdés megítélése is rohamosan megváltozik és a szülők szakítani fognak az egykével. Az anyagi világnézettel való szakítás egyenest a gyermekek, a jövő nemzedék érdekében szükséges. Az egykének a materializmus a forrása. Az a meggyőződés teremti meg az egykét, hogy azok a javak, amelyekből élünk, korlátozottak és hogy ennél fogva jobb, ha azokat kevesen élvezzük, mintha sokan, mert hiszen így több esik egyre-egyre mint amúgy.

A HÚSZ ESZTENDŐSNÉL fiatalabbak fejszáma már 1910 óta szakadatlanul hanyatlik. 1910-ben 3-4 millió volt ennek a rétegnek a lélekszáma, 1935 végén 3,150.000 fő. De a háborús születésű csorba most már a 20—24 évesek korcsoportjába nő fel és így egy ideig az ennél fiatalabbak rétegének fej száma nem fog fogyni, öt év múlva, 1940-ben mégis alig számíthatunk többre a fiatalok soraiban, mint amennyien azok 1935 végén voltak, attól kezdve pedig rohamosan

érvényesülni fog ennek a korcsoportnak az alakulásán, hogy a háború után csak rövid ideig tartott a születések számának emelkedése, s nagyon is hamar bekövetkezett a csökkenés. Így 1950-ben a húszesztendősnél fiatalabbak nemzedéke már aligha lesz több, mint 2,830.000 fő, 1960-ban pedig lemegy ez 2,770.000 főig. Amiből az következik, hogyha a születések számának emelkedése a hatvanas évek körül be nem áll, akkor az ország népének attól kezdve rohamosan kell majd csökkennie, mert addigra kiöregszenek a ma még meglevő gazdagabb fej számú rétegek, amelyek részben még a háború előtti időkben születtek.

A munkabíró korosztályok rétege ellenben egészen a hatvanas évekig szüntelenül erősödni fog. 1910 és 1920 között ez a réteg sorvadt, mert a háború ennek a rétegnek férfait tizedelte meg. 1910-ben a 20—69 évesek száma 47 millió volt, tíz év múlva, a háború után egynegyed millió fővel kevesebb. Akkor azonban az élettartam meghosszabbodásának megfelelően megindult a létszám emelkedése és 1935 végéig ennek a rétegnek fej száma több, mint egymillió fővel egészen 5.5 millióig emelkedett. A most következő öt év nem hoz ilyen rohamos növekedést, mert most kerül be a háborús születési csorba a munkabírók soraiba s számításaink szerint 1940-ben a 20—69 évesek száma 5,570.000 fő körül lesz. Attól kezdve azonban a növekedés újra rohamos: 1940-ben hat és egynegyedmillió főt, 1960-ban pedig majdnem 6-5 millió főnél többet fog majd elérni munkabíró népünk fej száma, pedig az élettartamnak ezután is várható meghosszabbodását csak részben vettük számba.

Közben azonban ez a nagy réteg, amely ötven korévet foglal magában, belső szerkezetét tekintve átalakul és az öregek mind nagyobb súlyra jutnak benne. 1910-ben ebből a rétegből 46.5% volt 20—39 éves, 45.0% a 40—59 éves és csak 8.5% az ennél is idősebb, vagyis a 60—69 éves. 1960-ban ellenben a 20—39 évesek korcsoportja (45%) aránylag valamivel kevesebb lesz, mint volt a háború előtt, a 40—59 éveseké jóval kevesebb (40%), a 60—69 éveseké pedig aránylag majdnem kétannyi, mint békében (15%). 1935 végén a megoszlás nem ilyen volt. Most aránylag túlsúlyban vannak a munkabírók közt a fiatalabbak, a 20—39 évesek, az egész rétegből ugyanis 55% esik rájuk és csak alig egyharmad a 40—59 évesekre, 10 százalék pedig a 60—69 évesekre. Tehát a nemzet munkabíró rétege ma a legjobban egyensúlyozott és ma volna a legfontosabb az, hogy a munkával együtt a vezetés oroszlanrészét is a fiatalabb nemzedék, a negyven év alatt levők kaphassák meg. A fiatalságra nézve ez az utolsó lehetőség a vezetés, az irányítás megszerzésére, mert hiszen nemsokára számbelileg is az Öregebbek alá fognak hanyatlani és ezzel el is vész rájuk nézve a győzelem kilátása. Még később meg majd a legöregebbek, az elpusztíthatatlanok lesznek előtérben, akiket a munka és az orvostudomány megedz és akik egyáltalában nem lesznek hajlandók munkahelyüket többé elhagyni, s akik majd alighanem intézkedéseket fognak hozni, hogy a gyermekkor és a kiskorúság határát negyven évig fel kell emelni.

Még kisebb korcsoportokban nézve végig a munkabíró réteg várható alakulását: 1910-ben a 20—24 évesek száma 630.000 fő volt, ma 810.000; 1960-ban újra csak 630.000. Pedig közben, 1930-

ban volt 866.000 fő is. A 40—45 évesek száma a háború előtt 14.000, ma 559.000, huszonöt év múlva 542.000. A 65—69 évesek száma békében 168.000, ma 250.000, huszonöt év múlva 423.000. Természetesen még nagyobb mértékben megnő az ennél is idősebbek száma és 1960-ban már előreláthatóan annyian, sőt többen lesznek nálunk kilencven évesek és ezenfelül, mint amennyien 1910-ben hetven évesek és az ennél idősebbek voltak. 1910-ben 60—69 év között nem egészen négyszázezer főt számláltak meg, 1960-ban a hasonló korúak száma közel lesz az egymillió főhöz, — ha túl nem lesz rajta — a 70—79 évesek száma pedig a hatszázezerhez. Miután pedig aki él az dolgozik, voltaképpen azzal kell számolnunk, hogy huszonöt év múlva a munkabírás korhatára már a nyolcvan esztendő lesz.

A CSONKAORSZÁG NÉPSŰRŰSÉGE 1910-ben négyszögkilométerenkint 82 lélek volt, 1935 végén 97 lélek, 1960 végén előreláthatóan 108 lélek lesz. A terület tömítődése tehát erős ütemben folyik, de azért ötven évre elosztva ez a sűrűsödés nem jelent elbírhatatlan terhet. A lakosság növekedése szempontjából fontos, hogy a munkabírók számának az emelkedése sokkalta nagyobb, mint az eltartottaké. 1910-ben a 82 lélekből 44 volt munkabíró korban, azaz 20—69 életéve közt, 1935-ben a 97 közül már majdnem hatvan, 1960-ban pedig egy-egy négyszögkilométernyi területre már 71 munkabíró esik, tehát nem sokkalta kevesebb, mint 1910-ben a teljes lakosságból. Miután a munkabírók számának ez a rohamos és az eddigi arányokhoz mérten egészen torz megnövekedése csak most kezdődik el, még nem tudjuk, hogy ez mit jelent abból a szempontból: vajjon a nemzeti munkaerőnek ez a nagy megduzzadása feszítőerőként hat-e a fennálló keretekre, beleértve azokba a meglévő társadalmi rendet éppen úgy, mint az aktuális politikai határvonalakat, vagy éppen enyhíti az egyébként fennálló feszültséget az, hogy amíg 1910-ben száz munkabíró korúra ugyanannyi munkát nem bíró korú esett, ma csak 60, huszonöt év múlva pedig előreláthatóan alig több ötvennél. Ez ugyanis azt jelenti, hogy huszonöt év múlva egy házaspárra együtt fog annyi eltartottnak a gondja nehezedni, mint amennyit ugyanennyi idővel ennek előtte férj és feleség külön-külön kénytelen volt hordozni.

Ebben a kérdésben nehéz dönteni, de az utolsó tizenöt esztendő tapasztalatai azt mutatják, hogy a társadalom elöregedésével a megnyugvás és a kiegyenlítődés jár együtt, öreg társadalomnak sem kifelé nincs feszítő ereje, sem befelé robbanásra való készsége. Nálunk a munkabírók számának rohamos túlsúlyba való jutása közvetlenül a háború után kezdődött és meghozta a soha eddig nem sejtett arányú munkanélküliséget, amelyet Trianon első évtizedének halálos fojtogatásában kellett elviselnünk. S elviseltük és a trianoni második évtized elején, annak első felében már fel is szívódott a munkaerő többlet, ma pedig benne vagyunk a már jelentkező munkáshiányban, holott a munkabírók száma ennek az évtizednek az első felében ugyanolyan ütemben nőtt, mint az előző évtizedben, a fiatalabbak arányszáma pedig kétszeric olyan gyorsan esett, mint a múlt tíz év alatt.

De közben szó sem volt semmiféle hősies magatartásról, sem a nemzet, sem a kormány részéről. Sőt van abban valami tragikusan dermesztő vonás, hogy az utóbbi esztendők kormánya, amely a gyökeres átalakulás ígéretével vette át a hatalmat, mégis olyan intézkedést nem kísérelt meg, amely e tizenöt év nagy problémáival szembeszállott volna, s ehelyett olyan látszatintézkedéseket hozott, amelyek a problémáknak csak elodázására szolgáltak, de nem azok elintézésére. Ha a nemzet ezzel ezekben az időkben megelégedett, akkor nem tudni, mi oka lenne rá, hogy a szüntelenül jobban elcsendesedő és megnyugvó időkben követeljen gyökeresebb reformokat. A nemzet egyelőre az eloregedés felé halad és ez az ellenkezője az aktivitás lelki állapotának és lelki készségének.

A MOST KEZDŐDŐ ÖT ESZTENDŐT a fiatalok hiánya fogja jellemezni. A munkapiac ma már felvette, munkába kapcsolta azokat, akik a háború után olyan nagy számmal jelentkeztek munkáért, sőt be is rendezkedett arra, hogy évente ugyanilyen számú újonnan jelentkező fiatal munkásnak kell valamilyen formában kenyeret adnia. Ha ez az utánpótlás megszakad, akkor a munkapiac zavarban lesz és hiányt fog érezni. Ez már be is következett és nem egy szakmában panaszolják a munkaerő hiányát. A kis vállalatok megfigyelése szerint az a baj, hogy a nagyok elvonják előlük a szakmunkásokat, pedig nem ez történt, hanem az, hogy nincs az ifjúság köréből utánpótlás. 1910-ben körülbelől 150.000 ifjú lépte át a két nemből a huszadik életév határát, 1930-ban 169.000, 1933 végén 178.000, ellenben az erre következő év végén már csak 120.000, 1935 végén pedig 90.000, és ez így marad a következő esztendőkben is, egészen addig, amíg a háborús születésű csorba évek nemzedékén túl nem leszünk. Csak három év múltán érzük el az 1910. év méreteit, százötvenezer húszesztendős ifjával és az arra következő évben lesz megint százhetvenezer fő körül ugyanennek a korévnek a fejszáma. De a javulás rövid ideig tart majd, mert mindössze három-négy bővebb áldású esztendő következik s újra visszaesünk a százötvezetres utánpótlásba és az alá is.

A munkabíró rétegek kiegészítése tehát most öt esztendő alatt körülbelől négyszázezer fővel lesz kisebb, mint amilyenre az utóbbi évek során a társadalmi szervezet már berendezkedett. Ez elég ahhoz, hogy a munkapiacnak gyökeresen új képet adjon és hogy a nagy tömegeket megerősítse jobb létfeltételekért vívott harcukban. Nagyon helyes lesz, ha a kormány tovább folytatja a minimális munkabérek megállapítására irányuló akcióját és különösen helyes lesz az, ha a munkásság érdekeit minél erőteljesebben képviseli ezekben a tárgyalásokban, mert féltő, hogy enélkül a munkásság maga veszi kezébe sorsának intézését és ez komoly zavarokat hozhat a termelő szervezetre. Munkásharcokra még nem vagyunk elég erősek és különösen nem szabad felidézni őket akkor, amidőn tudjuk, hogy a munkásság nagy részének helyzete nálunk oly nyomorúságos.

A munkáskérdéssel együtt ezekben az években újra aktuális válik majd a gépiesítés, a gépi munka kérdése és mivel a munkásság a bérkérdéssel lesz elfoglalva, ez ellen nem is lesz többé tiltakozás.

S mivel a városi és általában az ipari munkásság területein a helyzet javulni fog, a munkáshiány pedig még így is érezhetővé válik, ez enyhíteni fogja a falvak munkaerőfőlöslegét is, a városba tódulás újra megindul, de ez nem fog a városokban túlszűfolttságot előidézni, mert hiszen csak az átmeneti módon keletkezett vákuum kitömésére szolgál az: a falusi munkabírók elvándorlása javítani fogja az otthonmaradt hatalmi helyzetét és előreláthatóan a mezőgazdasági bérkérdést is kedvezőbben fogják majd rendezni. Amellett pedig megjelennek majd a mezőkön az arató-cseplőgépek, felbukkan a mezőgazdasági munkásság munkaidejének kérdése és ezzel a munkafeltételek megjavításának oly fontos és sürgős feladata is.

Ezeknek a kérdéseknek a tárgyalása közben pedig a közvéleményt és a kormányt természetesen az fogja a munkásság javára hangolni, hogy a háttérben ott lesz a születések rohamos apadásának fenyegető tünete, amely az élőknek a megbecsülését követeli és arra figyelmeztet, hogy a dolgozót nemcsak meg kell becsülni, de olyan feltételeket kell számára teremteni, hogy kedve legyen a családalapításra és ereje a gyermeknevelésre.

A munkabírók számának évi kiegészítése a most következő huszonöt év alatt az után az erős átmenet után, amely körülbelül nyolc-kilenc évig fog tartani, hovatovább egyenletessé válik és alacsony szinten rögzítődik. 1940-ben a húszesztendős életkort mintegy százhetvenezer ifjú fogja átlépni, — férfiak és nők együtt — 1950-ben 135.000, 1960-ban legfeljebb százhúszezer. Ide fogunk majd lehanyatlani és ez már átmenet lesz abba a csonkaországba, amelyből az öregek lassan kihálnak, s amelynek fiataljai mind kevesebb számmal lesznek. Az előregedett csonkaország után — ha minden így marad — akkor következik majd az elerőtlenedő és elnéptelenedő csonkaország.

ADDIG AZONBAN sokféle anyagi szempontból látjuk majd előnyét annak, hogy az élettartam meghosszabbodott, az emberek tovább dolgoznak, tovább keresnek, és többet tudnak a gyermekek nevelésére költeni.

1935-ben az 5—9 évesek száma 856.000 volt, 1940-ben 780.000-nél aligha lesz több, és attól kezdve tíz évenként először tizenöt, majd egyszerre harmincötezer fővel is apadni fog. Mivel a többi elemi iskolaköteles évjáratok apadásának is ugyanez lesz a mértéke, az elemiiskolák keretei túl tágasakká válnak, viszont tanító lesz bőven és így egy-egy tanítóra jóval kevesebb gyermek fog majd esni. S ha közben a szülők helyzete a szociális kérdés rendeződése folytán javul, akkor tovább lehet majd iskolába járatni a gyermeket. Az iskolaügy fejlődésében megindulnak majd a szakiskolákra való tagolódás folyamatai, az oktatás mind több ágú lesz, de a humanitárius oktatás háttérbe szorul, mert az előregedéssel együttjár a „reális“ javak megbecsülése; a szülők mindenáron szaktudást akarnak biztosítani a gyermekeknek s azoknak is ehhez lesz kedvük, mert ennek a megbecsülésére tanítják őket. A szülők nem tudják, s ha ők nem tudják, a gyermekek nem is sejtetik, hogy ez az élet lehetőségei között való végleges és jóvátehetetlen választást jelenti, s hogy aki szakiskolába ment, annak nevében a szülő olyan

korban mondott le a választás lehetőségéről, amelyben a gyermek igazi hajlamai még nem is derülhettek ki. Ebből viszont az következik, hogy a társadalmat fáradt és kedvetlen szakemberek fogják építeni és vezetni, olyanok, akiknek nemcsak a mások teljesítményeinek értékéről nem lesz mértékük, hanem a saját magukéről sem.

Az 1933—34. iskolai évben 140.000 gyermek és ifjú járt a különböző középfokú iskolákba, 1933 végén pedig 1,140.000 fő volt a 10—18 korévek népességének fej száma, tehát 11.5% volt ebből a középiskolába járó rész. A fiúknál természetesen jóval nagyobb az iskolázó hányad, mint a leányoknál, de azért a középiskolába való beiratás már aránylag olyan ritka eset, annyira csak egy töredékére terjed ki a gyermeklétszámnak, hogy a középiskolák benépesedése csak kevéssé függ a szobajövő korosztályok fejszámától. A középfokú iskolák népessége, növendékeinek száma tehát fokozatosan emelkedhetik és valószínűen emelkedni is fog, bár a születések száma csökkenően lesz. A szülők jómódja ugyanis a gyermekek iskolázottságában tükröződik vissza — ha már megvan a gyermek. Ennélfogva a középfokú iskolázás terén nem kell attól tartanunk, mintha az iskolák kiürülésével a szükséges tanszemélyzet fölöslegessé válnék. Ellenkezően, valószínűen olyan korszakba megyünk be, amelyben az oktatás egészen különleges rangot és fontosságot kap. Az iskola az élettartam meghosszabbodásával kapcsolatban azért is előtérbe nyomul, mert a szülőket megkíméli a gyermekkel való törődéstől és attól, hogy azok őket munkájukban zavarják. A szülő tovább marad meg hivatásában, mint eddig és időt enged gyermekének arra, hogy az is felkészülhessen a maga hivatására.

Ennek a felkészültségnek pedig mind nagyobb lesz a jelentősége, mert igaz, hogy a szülők jómódja általában véve növekedni fog, de minél tovább él a szülő, annál később kerül sor az öröklésre. A gyermekek átlagban mind később és később, mind magasabb és magasabb életkorban jutnak majd hozzá a családi vagyonhoz, tehát mind fontosabb lesz az, hogy saját maguk alapítsanak ekzsztenciát és maguk szerezzenek maguknak vagyont. Mivel pedig ilyen módon életcéljuk konkrétul a kenyérkereset lesz, a szülők már azért is elsősorban a gyakorlati iskolákat fogják gyermekeik számára választani. Ez lesz ugyanis az egyetlen módja annak, hogy ők maguk ne legyenek kénytelenek a gyermeknek az életbe való kibocsátása kedvéért saját vagyonukról, vagy akár annak egy részéről is lemondani.

A főiskolákat hasonlóan kell megítélni. Ugyancsak 1933—34-ben 15.700 volt egyetemi és főiskolai hallgatóink létszáma, vagyis a 19—23 éves népességnek csak mintegy kétszázaléka, sőt még annyiadrésze sem. Itt tehát a nemzedék lélekszáma egyáltalában nem dönt többé, hanem fontosabb ennél a társadalmi tényező, amely a főiskolai tanulást lehetővé teszi. Nem valószínű, hogy a főiskolai végzettség a közeli jövőben hitelét vesztené s hogy újra visszatérnénk az autodidakszis rendszeréhez. Az, hogy a fiatal ember lehetően sokáig tanuljon, társadalmi kényszerre válik és ezzel a főiskolákon végzett munka komolysága is növekedni fog. Lehetetlenség sokáig járni főiskolába úgy, hogy ott egyáltalában semmit se tanuljunk. A munkapiac kiürülésével a zsidókérdés is veszteni fog erejéből, mert nem lesz rá ok, hogy bennük keressük az

elhelyezkedés akadályait, miután az elhelyezkedésnek nem is lesznek akadályai. Ezzel pedig elhárul az a tényező, amely az utóbbi időkben a főiskolai oktatás rendjének legkomolyabb akadálya volt.

A TÁRSADALMI SZERKEZET két nagy pillére foglalkozás szerint az őstermelés és a városi foglalkozások, a termelési rendben való elhelyezkedés szerint pedig az önállóak és az alkalmazottak rétege.

A nemzet zavartalan és rendszeres munkája a városi elem jómódjának emelkedését hozza meg, ami közvetve hat az agrárrétegre is. Több lesz a városi fogyasztó, ez a fogyasztóréteg igényesebb is lesz, így az agrártermények minőségét növelni kell és lehet is, mert áruk emelkedik, ha nem egységek szerint, de a termelt mennyiség egészére nézve feltétlenül. A falusi munkásságot elszívja a város és a helyben is letelepülő ipar, a falusi munkásság életszintjét tehát emelni kell. Az agrártermelésbe bevonul, illetve ott mind szélesebb alapot kap a gép és ez felemeli a termelés színvonalát abban az értelemben is, hogy lassanként kiküszöbölődnek az emberi kézimunka köréből az emberhez méltatlan termelési módok és munkamenetek.

De mindez nem alkalmas arra, hogy az agrárréteg fejtszámát növelje, sőt ellenkezően, a város elsősorban a falvakból fogja a hiányzó lélekszámot előteremteni. Így arra lehet számítani, hogy a most következő huszonöt év alatt az agrárnépesség aránya nálunk negyven-százalékgig, sőt talán egyharmadrészig fog lesüllyedni. Ez nem jelenti okvetlenül az agrárlakosság mai létszámának csökkenését. Keresőinknek és a keresőkorúaknak 1920-ban nem egészen a fele tartozott az agrárréteghez, 1930-ra ez az arány valamivel apadt, mert hiszen az agrárkeresőknek abszolút száma csökkent. 1930-ban 5.1 millió munkabíró korú közül 2.5 millió volt az őstermelők száma. 1960-ban ugyanez a szám már a munkabírók akkori fejtszámának csak 38%-a lenne, tehát az agrárréteg viszonylagos hanyatlása akkor is várható, ha fejtszáma nem csökken. De apadni fog gyermeklétszáma és apadni a keresők száma is, mert az alkalmazottaknak jelentős rétegeit veszti majd el. Igazán és véglegesen ugyanis csak az van a földhöz kötve, akinek valóban van is földje.

Az őstermelőrétegben ez idő alatt igen erőteljes mértékben fognak nőni a szélsőségek a jómód tekintetében. Lehet, hogy e huszonöt év a birtokreformot meghozza minden erőlködés nélkül, egyszerűen azért, mert állandó viszonyok között csak a tanulatlan és kényelmes ember ragaszkodik a földbirtokhoz. Állandó pénzürték és szilárd gazdasági tevékenység korszakaiban a föld nem tűnik fel a családi vagyon egyetlen értéktartó formájának és a nagybirtok tulajdonosa szívesebben választja a jövedelmezőbb ipari, kereskedelmi és hasonló természetű befektetést. Valószínű az is, hogy a magasabbfokú iskolázás terjedése nálunk is kitenyészti azt a birtokos-gyermekréteget, amely már nem vágyik vissza a birtokra, sőt hivatalba sem vágyik, hanem az irodát, a vállalatot keresi fel. A birtokos elem tehát kedvvel mobilizálja majd a birtokát, de ha feltesszük, hogy a nagybirtok egy bizonyos határon felül egészen eltűnik, ez főként csak a mai nincstelenek problémáját fogja részben megoldani, de a mai törpebirtokos réteget nem,

mert ezt emberi életszint kiteremtésére nem elegendő nagyságú földje a nyomor börtönébe zárja. Ezen csak az segíthetne, ha vidéki városaink is fejlődésnek indulnának, ha az iparos és kereskedő elem az egész országot átíratná, és ha ezzel a kisparcella intenzív művelésének lehetőségét meg lehetne teremteni. De erre kevés a kilátás: ehhez több kell huszonöt esztendőnél. És ennél fogva a törpebirtokos elem továbbra is szegénységben marad és nem valószínű, hogy egy negyedszázad alatt meg tudnók oldani ezt a legnagyobb problémánkat: emberhez méltó életet biztosítani az önálló törpebirtokosnak.

Az őstermelés tehát a most következő idők során kitermeli majd egyfelől a kereskedni tudó és már az iparral határos középbirtok és nagyobb kisbirtok típusát, de érintetlenül hagyja a törpebirtokost, akinek csak külső életkörülményeit — ruházódását, részben az ételmezését, lakását, házatáját — fogja majd egy kevéssel megjavítani. Kitermeli majd a megcsontosodott falusi kiscgazdatípust, azt, amely maga is az egykézésbe szorul, mert sorsa reménytelen és egyetlen lehetősége az, hogy amíg él, küzdjön a süllyedés ellen.

Az önállóság és az alkalmazotti sors harcában valószínűen az alkalmazotti állapot lesz a népszerűbb. A házasság korhatára mind jobban felfelé tolódik ki, tehát voltaképpen az elsőszülöttek nem jönnek majd a világra. Mivel nagyon sok lesz az egyke, nagyon sok gyermek nő majd fel öreges elvekkkel, életének minden lépésében benne hordván azt a mérlegelést, azt az óvatos számíthatást, aminek létét köszönheti, vagy azt a megrettenést, amit minden óvatosság ellenére mégis bekövetkezett jelentkezése a szülőknek jelentett és amit azok egész neveltetése alatt hangtalanul, de annál szívósabban éreztetni is fognak vele. A kicsiny, biztos kenyeret többre fogják becsülni a bizonytalan, bár nagyobb kenyerű önállóság ígéreténél. Az iskolázás maga is ebben az irányban dolgozik majd, mert mai iskolánk megtöri az életerőt és alkalmazottakká neveli át a még vidám és vállalkozó szellemű gyermekeket is, nemhogy egy öregedő társadalom koravén gyümölcseit.

S ha mindez így van, akkor az alkalmazottak nem társadalmi forradalmak útján, hanem csak bérharcok formájában igyekezzenek majd megjavítani helyzetüket. Minél többen vannak kereső és megfizetett állásokban, annál kisebb a forradalmi szükség és a forradalmi hajlandóság. A forradalmakat nem a rosszul fizetett emberek csinálják meg, hanem azok, akiknek egyáltalában nincs állásuk és keresetük.

A következő huszonöt esztendő tehát azzal fenyegeti az országot, hogyha minden külső körülmény így marad, akkor ez egy előregedő, minden különösebb lendület nélkül való, belső ösztöneit elhallgattató, külső izgalmakra nem reagáló, a mai napnak élő társadalom lesz. Jólét, higiéné, az élet külső formáinak megfelelő volta szempontjából a helyzet szüntelenül javulni fog, mert tartós és zavartalan munkájában minden kis eredménye érvényesül annak a többleteljesítménynek, amit a megnőtt munkabírás, a dolgozók növekvő száma és az élettartam meghosszabbodása jelent. De ha mindezt így végiggondoljuk, akkor mégis el kell szomorodnunk e jövődöbeli kép felett.

MÓRICZ MIKLÓS

A SZOVJET KATONAI EREJE

AZ OROSZ BIRODALOM Nagy Péter cár óta — aki az orosz külpolitikának hódító és terjeszkedő irányt szabott — az európai és világpolitikának egyik legjelentősebb tényezője. Az orosz hódító politika állandó jellegű törekvései — melegvízű és a világforgalomba kapcsolódó tenger szerzése, terület-hódítás és a szláv fajú népek egy birodalomban való egyesítése — az elmúlt két évszázad alatt úgyszólván az összes érdekelt államokkal ellentétbe sodorták a cár birodalmát. Közép-Európában és a Balkánon az Osztrák-Magyar monarchia és a Németbirodalom álltak az orosz terjeszkedés útjában, a Fekete-tenger kijáró szorosainak megszerzésére irányuló terveiket az orosz politika legerősebb ellenlábasai, Anglia hiúsította meg, de az oroszok Ázsiában is szembekerültek Angliával, ahol birtokaikat egyre fenyegetőbben tolták dél felé, India irányába. Távolkeleten az orosz terjeszkedési törekvések 1904—05-ben Japánnal sodorták háborús bonyodalomba a birodalmat. Az orosz hódító és imperialista törekvések voltak a világháborúnak legfőbb okozói is. Bár az oroszok a világháborúban kedvező külpolitikai helyzetben, két legerősebb ellenlábasuk, Anglia és Japán szövetségében és a győztes hatalmi csoportosulásban vettek részt, a háborúból vesztesként kerültek ki. Elvesztették a lengyel területet a Visztula erődített vonalával együtt, a balti peremállamokat és Besszarábiát. De a területi veszteség mellett súlyosbította a helyzetet az is, hogy forradalmi és bolsevista társadalmi és államberendezkedésük kezdetben politikailag teljesen elszigetelte az oroszokat.

A cári birodalom romjain felépült szovjetköztársaság kezdetben belső bajokkal küzdött, külpolitikája Lenin 1924 januárjában bekövetkezett haláláig mindössze a gazdasági és diplomáciai kapcsolatok felvételére és kimélyítésére szorítkozott. A háború utáni évek zűrzavarában az egyre jobban megerősödő szovjet birodalom hamarosan ismét a világpolitika egyik legjelentősebb tényezője lett. Jelentőségét különösen fokozta az, hogy a megindult általános versenyfegyverkezésben nem maradt el a többi nagyhatalmaktól, hanem egy olyan hatalmas hadsereget teremtett, amely jóval nagyobb súlyt tud adni a birodalom hatalmi törekvéseinek, mint egykor a cári hadsereg. A megerősödött szovjet birodalom külpolitikáját ugyanaz az agresszivitás jellemzi, mint a cári birodalomét. A régi és az új Oroszország politikája egy-

aránt támadó jellegű, de a szovjet jóval nagyobb veszedelme a világbékének, mint a cári birodalom volt, mert Közép-Európában a felbomlott Osztrák-Magyar monarchia atomizálódott részei nem tudnak szervezeten ellentállni egy esetleges orosz nyomásnak és mert világhorradalmasító tevékenységével egy új harceszközt vezetett be, amellyel nemcsak az államok külső létét, hanem a belső társadalmi arcvonalat és rendet is egyaránt veszélyezteti. A szovjet a háború utáni világpolitikai helyzet állandó nagy ismeretlenje volt. A harmincas évek első feléig külpolitikai iránykeresése volt tisztázatlan és bár az egész világpolitikai helyzet ma is a teljes zűrzavar állapotában van, a szovjet külpolitikai elhelyeződésének kérdését a franciákkal és a csehekkel kötött szövetsége, valamint az előázsiai államokkal való barátságos viszonya nagyjából eldöntötte. Így ma már inkább az a kérdés tisztázatlan és foglalkoztatja a közvéleményt, hogy mekkora az a katonai erő, melyet a szovjet egy háborús bonyodalom esetén — akár elszigetelten vagy jelenlegi szövetségesei oldalán, esetleg más hatalmi csoportosulás keretében — ki tud fejteni? A nagyközönség, a napisajtó gyakran kétesértékű adatszolgáltatásai és a köztudatban már egészen megrögződött célzatos hírek és adatok alapján, általában túlbecsüli a szovjet katonai erejét. Ezért az alábbiakban a birodalom katonai erőforrásainak számbavételével és a számszerű és szervezési adatok rideg világánál ismertetjük a szovjet katonai felkészültségét, szárazföldi, tengeri és légi haderejének szervezetét, haditechnikai felkészültségét és mozgósítási, valamint gazdasági mozgósítási előkészületeit, hogy azokat a régi cári hadsereg, valamint a többi nagyhatalom katonai erejével egybevetve, megközelítőleg reális és valóságos képét adhassuk a szovjet katonai erejének és háborús teherbíróképességének.

AZ OROSZ SZOVJETEK KÖZTÁRSASÁGA a föld legnagyobb összefüggő állama. Katonaföldrajzi tényezői előnyösek: határvonala általában természetes és jó, legjelentősebb védelmi eleme a hatalmas kiterjedés, amely a támadót felőrli (Napóleon, 1812). A birodalom önellátása tökéletes, anyagi erőforrásai úgyszólván kimeríthetetlen tartalékokat biztosítanak és közel 168 milliónyi lakosságából — amelynek kétharmada az európai területen él — a föld egyik legnagyobb hadserege szervezhető meg. A szovjet kormányzat — a totális állam korlátlan hatalmával élve — a birodalom összes élő és anyagi erőforrásait a katonai célok szolgálatába állította: az 1927-től 1937-ig terjedő két ötéves terv kizárólagos célja a fegyveres erő lehető legtökéletesebb kicpitése és legkorszerűbb felfegyverzése volt. A szovjet birodalom a szó valódi értelmében militarizált állam, ahol minden katonai célt szolgál.

A haderő kiegészítése az általános védkötelezettség és az emberanyag lehető legteljesebb kihasználásának elvén alapszik. Ezt célozza az 1936 augusztus 11-én kiadott azon rendelet is, mely szerint a tényleges katonai szolgálat már a 19. életévben kezdődik és — hogy a legrövidebb idő alatt a lehető legnagyobb kiképzett tartalékokat szervezhessék meg — négy éven át, 1936-tól 1940-ig

évente egy és fél születési korosztályt hívnak be tényleges szolgálatra.¹

Míg a régi cári birodalomban 1913-ban az évi teljes újoncjutalék 505.000 fő volt, addig ma a kb. 1,340.000 főnyi évi születési korosztályból 1,200.000 főt soroznak be, azaz a békebeli létszámnak több mint a kétszeresét. Mivel pedig 1936-tól 1940-ig egy és fél évfolyamot hívnak be évente, az évi újoncjutalék kb. 1,800.000 főt tesz ki és ebből 1,200.000 főt képeznek ki fegyveres szolgálatra. Mivel ezt a hatalmas tömeget még a pénzügyi és anyagi erőforrások legtéljesebb kihasználása mellett sem lehet állandóan fegyverben tartani, az általános védkötelezettséggel kiegészülő keretrendszer mellett bevezették a milicrendszert is, azaz a behívott újoncnak csak egy része vonul be tényleges szolgálatra, a többi részben a csapatnál, részben a lakóhelyén részesül rövid kiképzésben. A kettős rendszernek megfelelően „keretállományú“ és „territoriális“ csapatok és magasabb kötelékek vannak. A bevonuló újoncok 33%-a (kb. 390.000 fő) a keretállományú csapatokhoz kerül és ott 2—4 évig szolgál,⁸ majd a 35. életévig az első, a 40. életévig a második tartalékba kerül. Az újoncok 25%-a (kb. 300.000 fő) a territoriális csapatokhoz vonul be és az első évben 3 havi, a második évben 2 havi és a következő három évben 1—1 havi rövidített kiképzésben részesül. A keretállományú és territoriális csapatok feltöltése után fennmaradó hadkötelesek (az egész kontingens 42%-a, azaz 510.000 fő) úgynevezett „csapatonkívüli kiképzés“-t kapnak, amelynek tartama 5 éven át összesen 6 hónap. Ez a kiképzés az „Ossoaviochim“-szervezet helyi szerveinél folyik, mely szervezet egyben a polgári légi- és gázvédő szolgálatot is ellátja. Természetes, hogy e rendszer mellett csak a keretállományú csapatok számíthatók teljes értékűnek, a territoriális csapatok legénysége alig hadrafogható és a csapaton kívül kiképzettek katonai értéke rendkívül csekély.

A szovjethaderő békelétszáma a hivatásos keretet, a zsoldos különleges alakulatokat (határőrség, OGPU, fogolyőrző- és kísérő csapatok stb.) és a kiképzésre bevonuló egy és fél korosztályt számítva kb. 1,800.000 főre becsülhető, a kiképzett tartalék jelenleg kb. 8,500.000 fő és 1940-ben előreláthatólag 13—15 millió lesz, míg a cári birodalom kiképzett tartaléka 1914-ben csak 6,000.000 fő volt és ebből 4.550.000 embert mozgósított.

A hadsereg a szárazföldi, a tengeri és a légi haderőből, valamint a különleges alakulatokból áll. A birodalom területe 11 katonai kerületre van felosztva, ezek nagyjában egybeesnek a tanácsköztársaságok területével.

1. Moszkvai kerület (Moszkva): 3 lövészhadtest és 1 önálló lovasdandár.

¹ Az összes számszerű és szervezési adatokra felhasznált forrásmunkák: Societé des Nations, Annuaire Militaire. 1936. — Wilhelm Müller-Loebnitz. Die Rüstung der Welt. 1935. E. S. Mittler u. Sohn, Berlin. — Nemes Erdős László. Katonai Évkönyv. 1936. Gergely R. kiadása. Budapest. — A. W. Iwanow. Kurze Zusammenstellung über die russische Armee. R. Eisenschmidt. Berlin. — F. Rydeberg, C. Kempff, G. Gárding. Russlands Rüstung. L. Voggenreiter. Potsdam.

² A tényleges szolgálati idő a tengerészeméi 4 év, a repülőknél és partvédelmi tüzérségnél 3 év, a többi fegyvernemnél 2 év.

2. Leningradi kerület (Leningrad): 2 lövészhadtest és 1 önálló lovasdandár.
3. Volga kerület (Samara): 2 lövészhadtest és 1 lovashadosztály.
4. Ukrán kerület (Kharków): 5 lövészhadtest és 2 lovashadtest (összesen 5 lovashadosztály).
5. Északkaukázusi kerület (Rostów): 2 lövészhadtest és 1 lovashadtest (3 lovashadosztály).
6. Fehérorosz kerület (Smolensk): 4 lövészhadtest és 1 lovashadtest (3 lovashadosztály).
7. Középázsiai kerület (Taskent): 1 lövészhadtest, 1 lovashadosztály és 3 önálló lovasdandár.
8. Szibériai kerület (Novosibirsk): 4 lövészhadtest, 2 lovashadosztály és 1 önálló lovasdandár.
9. Kaukázusi „vörös zászló” hadsereg (Tiflis): 6 lövészadosztály és 1 önálló lovasdandár.
10. Távolkeleti hadsereg (Khabarosz): alakulatai a szibériai S. kerületbe sorolnak.
11. A kozákok katonai kerülete (Alma—Ata): alakulatai a középázsiai 7. kerületbe sorolnak.

A szárazföldi haderő tehát békében 23 lövészhadtestből (összesen 65 keretállományú és 25 területiális lövészadosztály), 4 lovashadtestből (összesen 16 lovashadosztály) és 6 önálló lovasdandárból áll. E magasabb kötelékeken belül 263 gyalogezred, 80 lovasezred¹, 100 könnyű tüzérezred, 23 keretállományú és 2 területiális közepes és nehéz tüzér ezred, kb. 6 harcokcsiezred és 11 önálló harcokcsiosztály, 16 páncélgépkocsiosztály, 3 gázezred, ír önálló gázzászlóalj és 12 önálló gázszázad, valamint a megfelelő számú műszaki és híradócsapat stb. van. A békealakulatokat a tartalékból feltöltve, háború esetén kb. 133 lövész- (gyalog-) hadosztály, 16 lovashadosztály és 6 önálló lovasdandár mozgósítható. A keretállományú hadosztályok a határok mentén állomásoznak, a területiális egységek az ország belsejében. A határmenti katonai kerületekben sűrűbb a csapatelhelyezés: a legtöbb csapat a Lengyelországgal és Romániával határos fehérorosz és ukrán kerületekben állomásozik. Mozcósítás esetén a békehadsereg megkészszerzethető, de nem valószínű, hogy a fegyverzet és felszerelés e célra elegendő volna.

A birodalom földrajzi kiterjedése és az előrelátható hadszínterek hatalmas arányai erős és nagy teljesítőképességű légi haderő szervezését követelik. Ezért a második ötéves terv súlypontja a légi haderő fejlesztésén van: 1937 végéig 5000 első vonalbeli új harci repülőgépet akarnak készíteni. A bombázó és vadászalakulatok nagy számából (kb. 70%) és a Moszkva és Leningrad, továbbá Odessza környékén csoportosított erős központi tartalékok képzéséből arra lehet következtetni, hogy a légi haderő egy jelentős részének messzeható hadászati támadó feladatot szánnak. A légi erők zöme az európai területen van, de az 1933—34. évi keletázsiai politikai feszültség miatt kénytelenek voltak a légi erő aránylag jelentős részét, mintegy 800 gépet a Távolkeletre szállítani.

¹ Egy gyalogezred szervezése: 3 zászlóalj (a 3 század, 1 géppuskás század, 1 gyalogsági üteg 58 mm-es aknavetővel és 37 mm-es gyalogsági ágyúval, 1 távbeszélő szakasz), 1 lovas felderítő szakasz, 1 gyalogsági tüzérosztály (a 2 üteg: a 3 drb. 76 mm-es ágyú), 1 távbeszélő szakasz, zene, politikai osztály, ezredklub és ezrediskola (3 puskás, 2 géppuskás és 1 közigazgatási tanszakasz).

Egy lovasezred 4 lovasszázadból és 1 lovas géppuskásszázadból áll.

A szárazföldi hadsereghez 18 repülődandár (összesen 48 osztály és 58 önálló század), a haditengerészethez 4 repülődandár (összesen 19 osztály és 7 önálló század) van beosztva. A kaukázusi és a Volga katonai kerületekben ezenkívül még 1 önálló ezred, 5 önálló osztály és 7 önálló század állomásozik. A légi haderő jelenlegi létszáma kb. 4300 repülőgép és 26.000 fő.

A haditengerészet fejlesztése és korszerűsítése a haderő többi részeihez képest valamivel elmaradt. A hajóhad zöme (44 úszóegység) a Keleti-tengeren állomásozik, a Fekete-tengeren 20, Távolkeleten 17 úszóegységből álló hajóhadat tartanak, ami természetesen eltörpül Japán tengeri világhatalma mellett. A keletitengeri hajóhad sem veszi fel a németekével a versenyt, de arra alkalmas, hogy a német hajóhadnak a nyílt tengerre való kifutását, tehát egy másik tengeri nagyhatalommal való háborús bonyodalom esetén a hátsó vonalakat zavarja és a német tengeri haderő egy jelentős részét lekösse. A szovjethajóhad összes űrtartalma 232.496 bruttóregisztertonna, a létszám 29.039 fő.¹

A légi haderő korszerű fejlesztése mellett különös igyekezettel foglalkoztak a hadsereg gépesítésével. A gépesítésre vonatkozó adatok a szakirodalomban teljesen ellentmondók: a nehéz- és légvédelmi tüzérség, a harckocsi és páncélgépkocsi alakulatok gépesítéséről áll csak rendelkezésre néhány kevésbé megbízható adat. A kísérleti évek alatt a szovjet 4 kísérleti gépesített dandárral rendelkezett és jelenleg 11 gyaloghadosztály teljes gépesítése van folyamatban.⁸ Nem ellenőrizhető adatok szerint a szovjet 3000 drb belföldi gyártmányú korszerű harckocsival rendelkezik. A gépesítés ütemére jellemző, hogy míg 1929-ben a hadseregben egy katonára 2.6 HP esett, addig az arány 1933-ban már 77 HP-re emelkedett.

Hogy a militarizált szovjetköztársaságról alkotott képet teljessé tegyük, meg kell emlékeznünk a hadseregen kívül folyó katonai kiképzésről. A már említett „Ossoaviochim“ gáz- és légvédelmi szövetséggel 17.000. 000 tagot számlál, az „Avtodor“ gépkocsizó szövetségben 3.000. 000, a vörös kereszt egyesületben 7.000.000 tag nyer katonai jellegű kiképzést. A „Vorosiloff lövészek“ szövetségében 720.000 ember gyakorolja a céllövő sportot. Az ifjú kommunisták „Komsomol“ szövetségében 3.000.000 ifjú részesül katonai előképzésben. Az összes főiskolákon tartalékos tiszti kiképzés folyik.

A szovjet haderejének hatalmas arányai, a fegyverkezésnek és a hadianyag korszerűsítésének rohamos üteme az első pillanatban lenyűgözik a szemlélőt és hajlandóvá teszik arra, hogy Dzsingisz kán mindent elsöprő hordái korszerű utódának tekintse a szovjet háborús apparátusát. Kétségtelen, hogy a szovjet katonai ereje rendkívül komoly és jelentős hatalmi eszköze a birodalom politikai akaratának, de a többi nagyhatalmak hadseregének hasonlóan gyors ütemű fejlődését tekintve, világviszonylatban ma sem félelmetesebb, mint annak idején a cári birodalom hasonlóan félelmetes hírű hadserege volt. Összehasonlításként tanulmányozzuk az alábbi táblázat adatait.

¹ Rüstung der Welt. 1935.

² Deutsche Wehr, 1936. évfolyam 149. oldal. Moszkauer Brief.

	Léleksz.	Kiképz.	Léleksz.	Kiképz.	Harck. Repülőg.	
	milliókban	tartaléka	milliókban	tartaléka	száma	1935-ben
	1914-ben		1935-ben			
Oroszország.....	164	6,000.000	168	8,000.000	3000	4300
Franciaország ...	36·6	5,000.000	41·8	6,000.000 ¹	4300	5160
Olaszország	34·5	3,000.000	42·4	5,000.00	400	2100
Japán	51·5	1,500.000	68	2,000.000	750	2100
Lengyelország ...	—	—	33	3,600.000	600	1450
Német Birodalom	67	5,000.000	66	?	?	?

A táblázatból azonnal szembeötlik, hogy a szovjet hadereje fejlődésének üteme nem volt gyorsabb, mint a többi nagyhatalmaké. Kiképzett tartalékainak létszáma sem lépi jelentősen túl az 1914. évi arányt és haditechnikai felkészültsége, támadó jellegű hadieszközeinek száma sem nagyobb aránylag, mint a többi hatalmaké. Ami pedig a haderő fejlesztésére vonatkozó, 1940-ig előirányzott további terveit illeti, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a rivális hatalmak hasonló ütemben igyekeznek a szovjet katonai fejlődésével lépést tartani. A szovjet katonai erejének mérlegelésénél katonai tekintetben a Német Birodalom ma még ismeretlen nagyságú hadereje² lesz a döntő tényező, politikai tekintetben pedig az a teljesen bizonyos tény, hogy a keletázsiai területre kimozdíthatatlamil befészkelődött Japán ugrásra készen áll a szovjet hátában, ami azt jelenti, hogy a birodalom egy háborús bonyodalom esetén nem tudja teljes katonai erejét nyugat felé fordítani, mint azt 1914-ben tehette.³

A HADERŐ SZERVEZÉSE MELLETT a szovjet háborús gazdasági előkészületei foglalkoztatják legjobban a közvéleményt. Kétségtelen, hogy a szovjet a két ötéves terv folyamán nagyarányú háborús gazdasági előkészületeket tett, de gazdasági és ipari teljesítőképessége még a felfokozott munkáütem mellett is elmarad a többi nagyhatalmakétól. Hacsak a hadiipar legfontosabb nyersanyagait tesszük összehasonlítás tárgyává, úgy azonnal szembeötlik a szovjet elmaradottsága.

	szén		nyersvas			acél			
	termelés millió tonnákban								
	1927/28	1932	1937	1927/28	1932	1937	1927/28	1932	1937
Oroszország	32	64	153	3·0	6·2	18·0	4·2	5·9	19 ⁴
Német Birod.	153			13·1			16·1		
Franciaország	52			9·3			8·3		
Anglia	255			7·4			9·2		
U. S. A.	542			37·2			44·5		

Mint a táblázatból kitűnik, az orosz termelés — ha az előirányzott mennyiséget sikerül is elérni — csak 1937-ben fogja Németország termelését meghaladni és 1932-ben félannyit sem termeltek, mint Németország. Még rosszabb az arány, ha a termelést az államok lélekszámához mérjük. Az évi nyersvasfelhasználás egy főre eső

¹ Ebből 4,500.000 fehér és 1,500.000 színes.

² Nemes Erdős László. Az általános védkötelezettség Németországban. Magyar Szemle, XXVI. kötet, 265. oldal.

³ Ligeti Lajos. Japán és a keletázsiai bonyodalom. Magyar Szemle, XXVI kötet, 211. oldal.

⁴ Előirányzat az ötéves terv szerint.

hányada Oroszországban 1932-ben 37 kg volt és csak 1937-ben lesz 100 kg, ezzel szemben 1929-ben az arányszám Németországban 200 kg, Franciaországban 250 kg és az Egyesült Államokban 500 kg volt.

Kétségtelen, hogy a szovjet megszervezte a birodalom tökéletes nyersanyag- és erőforrásellátását és a hadvezetés szempontjainak megfelelően építették ki a gazdasági, nyersanyag és ipari gócpontokat és területeket is. A régi Don- és Donec-medence szén- és ipari központja elvesztette jelentőségét és másodrendű gazdasági területté minősült. Gazdasági, de elsősorban hadászati szempontból a gazdasági főalapot hátrahelyezték az Ural vidékére, ahol 1930 óta nagyarányú építkezések és állandó geológiai kutatások folynak. A háború végén még úgyszólván lakatlan területen ma mozgalmas élet folyik és városok és gyártelepek sora épült ezen a helyen. Az új gazdasági központ mellett az energiaellátás főforrását még mindig a kaukázusi földolajtelepek képezik, bár a hírek szerint a kusnecki kerületben gazdag földolaj- és széntelepekre bukkantak. A tervek szerint a hadigazdálkodás központja az Ural-Emba-terület lesz, a nyugati határvidéken pedig a régi Don-Donec-medence lesz a kiegészítő központ, ahol továbbra is nagyarányú építkezés és geológiai kutatás folyik. A szovjet a Távolkeleten egy másik gazdasági kiegészítő területet akar szervezni. A munka már megkezdődött, a gyárak és ipartepek építése már folyik és a Jeniszei-folyó mentén állítólag már nagyarányú szén- és földolajtelepekre bukkantak.

A vasúti és úthálózat és a közlekedési viszonyok a szovjet háborús felkészültségének leggyengébb oldala. A közlekedés már a cári uralom alatt is elmaradott állapotban volt, de a háború után sem tartott lépést a gazdasági fejlődés és a fegyverkezés ütemével. Az orosz vasúti hálózat 1900-ban 44.000 km volt, 1917-ben 69.000 km és 1934-ben 84.000 km volt, tehát míg a cári kormányzat 17 év alatt 25.000 km vonalat épített, addig a szovjet csak 15.000 km-rel fejlesztette a vasúti hálózatot. A meglévő gördülő anyag mennyisége és minősége is visszaesést mutat: míg 1916-ban 29.000 mozdony, 640.000 teherkocsi és 28.000 személykocsi állott rendelkezésre, addig 1934-ben a kocsipark már csak 24.000 mozdonyból, 540.000 teherkocsiból és 26.500 személykocsiból állott. A közlekedés még az első öt éves terv folyamán is mostohagyermek volt a hadigazdálkodásnak, míg a helyzet majdnem katasztrófális voltát felismerve, a második öt éves terv folyamán nagyarányú beruházásokat eszközöltek: az előirányzott 133 milliárd rubelből 26 milliárd rubelt fordítottak a közlekedés fejlesztésére, míg az első öt éves terv folyamán e célra csak 67 milliárd jutott. A tervek szerint 1937 végéig kb. 250.000 teherkocsival és megfelelő számú mozdonyal akarják szaporítani a kocsiparkot és a meglehetősen gyenge vonalak teljesítőképességét annyira akarják emelni, hogy a személy- és teherforgalom a jelenlegi 237 km/óra átlagsebesség 30—35 km/óra emelkedjék és a mozdonyok napi működési sugara 350—450 km-t tegyen ki.

A vasúti közlekedésnél még elmaradottabb — a korszerű hadviselés egyik legfontosabb tényezőjének — az úthálózatnak és az

automobilizmusnak az állapota. A szovjet e téren messze el van maradva a többi hatalmak mögött, amit az alábbi táblázat adatai igazolnak. Különösen szembeötlő az arány, ha az úthálózatnak az állam területéhez viszonyított sűrűségét és a gépjárműveknek az állam lakosságához viszonyított mennyiségét tekintjük.

	Uthálózat hossza km-ekben 1935-ben	Az állam egy km ² -ére eső út hossza	Gépkocsik motorkerék- párok száma 1935-ben
Oroszország	357.000	0·016	180.000 9.000
Német Birodalom	360.000	0·76	776.000 933.800
Franciaország ...	652.000	1·18	2,037.000 520.000
Anglia	285.000	1·16	1,881.000 613.000
U. S. A.	1,160.000	0·14	24,752.000 95.600
Lengyelország ...	226.000	1·06	25.700 8.500

A gazdasági és ipari teljesítőképességre és a közlekedési viszonyokra vonatkozó összehasonlító adatok azt bizonyítják, hogy a szovjet e téren hatalmas előhaladást tett ugyan, de míg haderejének számszerű nagysága vetekszik a többi nagyhatalmakéval, addig az anyagi felkészültség tekintetében legfeljebb elérte vagy megközelítette azokat, de hatalmas területéhez, lélekszámához és gazdasági viszonyaihoz viszonyítva még mindig el van maradva a többi nagyhatalmak mögött.

SZÁNDÉKOSÁN NEM FOGLALKOZTUNK a szovjet hadseregének társadalmi osztályok és politikai pártok szerinti összetételével, mert ebből a szovjet háborús teljesítőképességére következtetéseket levonni üres és meddő találgatás lenne. A szovjet hadserege ma már nem azonos az első évek forradalmi hadseregével: a parancsnokok választása, katonatanácsok rendszere és az összes forradalmi intézmények már több mint egy évtizede megszűntek. Az a tény, hogy a parancsnokokból nyugati mintára tisztikart szerveztek és a tisztikar a múlt év óta már nemcsak a proletár, hanem a volt polgári és kisbirtokos (kulak) osztályból is sorozódik, nem jelent újabb fordulatot, hanem csak egy már évek óta meglevő tényállapot törvényesítését. A szovjet haderőben nyugati mintára szervezett fegyelem van, a tiszt a katonának kizárólag katonai elöljárója, parancsnoka és kiképzője. A katona politikai nevelésével a minden magasabb parancsnoksághoz és csapattesthez beosztott politikai osztályok (Politruk) foglalkoznak, akiknek azonban katonai természetű ügyekben hatáskörük nincsen.

A hadsereg összetételében a kommunista párt tagjai nincsenek többségben: 1935-ben a legénységből 49.5% volt a kommunista párt vagy az ifjú kommunista szövetség (Komsomol) tagja, míg 50.5% pártonkívüli volt és csak a tisztikarból volt 71.8% beszervezett kommunista, a többi pártonkívüli.¹ Azt a jelenséget azonban, hogy a szovjet hadseregének fegyelme a nyugati államok mintájára van szervezve és tagjainak csak a fele beszervezett kommunista, továbbá, hogy a hadvezetőség a nem kommunista elemeknek a tisztikarban egyre jobban helyet ad, nem szabad a hadsereg elpolgárosodása előjelének tekinteni: a szovjet hadon — ha szervezetében és összetételében

¹ Annuaire Militaire, 1936.

azonos is a nyugati államok hadseregeivel — ma is a szovjet világhoz fordalmisító célkitűzéseinek hatalmi eszköze.

Bizonyítani kívántuk, hogy a szovjet fegyveres hatalmát és háborús teljesítőképességét sem túlbecsülni, de aláértékelní sem szabad. Hogy mértékadó katonai körökben is ez a vélemény, Grazioli olasz tábornok szavait idézzük, aki a legutóbb Minsk környékén tartott hadgyakorlaton vett részt. „Ez a hadsereg egy félelmetes hatalmi eszköz. Ha az állam politikai, társadalmi és gazdasági viszonyai is éppen olyan szilárdak, mint a fegyveres ereje, ha a lakosság erkölcsi erői — ami minden katonai szervezet alapja és ami ma jóval fontosabb, mint valaha — éppen olyan szilárdak és olyan mélyen gyökerezők, úgy cáfolhatatlanul állapíthatjuk meg, hogy a szovjetköztársaság hadszervezete valóban egy erős és nagy nép hatalmi eszköze.“ Ehhez csak azt kell hozzátennünk, hogy a szovjeturalom alatt nagyon kérdéses, minők a lakosság erkölcsi erői és azok hogyan tudnak egy háborúban érvényesülni.

NEMES ERDŐS LÁSZLÓ

A NÉMET KATOLICIZMUS MAI HELYZETE .

AVILÁGNYILVÁNOSSAGOT jelentő berlini olimpiászt megelőzőleg sokfelé remélték, hogy a német katolicizmus helyzete javulni fog, s az a küzdelem, melyet különböző szervezetek folytatnak ellene, hosszabb időre el fog ülni. Másra tanította a szemlélőket például a Reichssportfelden felállított Dietrich-Eckart-színpad, ahol a „Das Frankenburger Würfelspiel“ című, a katolikus reakció elleni harcot prédikáló, a parasztságnak a hit elleni lázadását dicsőítő darabot adtak elő az olympiai játékok kulturális előadásainak keretében. A bizonyítékok a harc továbbfolytatásáról egymást követték. Augusztus 2-án a „Das Schwarze Korps“-ban, az S. S., a titkos rendőrség és Himmler rendőrminiszter lapjában olvashattuk a következőket: „Az olympiai reklám-vásár mezején új virág hajtott ki: az evangélikus egyház beszerzett néhány vég vásznat és egy „Olympiai sátort“ szabott belőle magának. Ebben az ú. n. „Olympiai sátorbizottság“ ú. n. „Olympiai szolgálatot“ tart majd. Az érdeklődők kedvéért mindjárt hozzátesszük, hogy nem lelkészek rúdugrása vagy súlyvetése lesz itt látható, hanem bibliával vesznek részt az Olympiaszon. Lelkészek és evangélisták itt a türelem erkölcséről és a hősi ideálról fognak beszélni, de az olympiai sporthősökről nem lesz szó ... “

A Német Birodalom 75 éven át igen erős marxista propaganda területe volt. Igaz ugyan, hogy az alulról jövő osztályharcra szemben állott egy lelkiismeretlen, felülről jövő osztályharc is, mégis kétségtelen, hogy a marxizmus tételei két részre szakították a német népet. E szakadékot kihasználva olyan pártok terpeszkedtek el a közéletben, melyek képtelenek voltak állampolitikai és nemzeti gondolkodásra. Az 1918-as forradalom után azonban beállt a nagy fordulat. A fordulatot Wilson 14 pontja váltotta ki, az a 14 pont, amely a liberalizmus jegyében ígért fűt-fát — amelyről azonban csakhamar kiderült, hogy a német nép félrevezetésének az eszköze. A meginduló nemzeti jellegű ellenpropaganda már most könnyen tehetett gyűlöltté az egész liberalizmust — de egyúttal szocialista vizeken volt kénytelen maradni. Hiszen a történelmi szituáció a német köztársaság idején erre kényszerítette őt. Meg kellett tehát kísérelni az eddig konzervatív nacionalizmus „szocializálását“! Másképp nem lehetett volna a nép többségét, valamint a munkásság tömegeit az osztályharc politikájától megszaba-

¹ Lásd ugyanezen tárgyról korábbi cikkeinket: M. Sz. XX, 28. l., XXV. 306. l.

ditani s az osztályharcot a birodalom határain túl lévő területekre irányítani. Ezért kezdtek szerepelni ilyen jelszavak, mint „Das Dritte Reich“, — és „Volk ohne Raum“. Itt van a mai és a wilhelminus Németország között a legmélyebb különbség. A régi „imperializmus“ helyébe a „dinamika“ került és az osztályharc gondolatát népek harcává dinamizálták, úgy, ahogy annakidején Napoleon a franciák tulajdonra, meggazdagodásra törő ösztönét külföldi területek felé irányította. Ehhez járult még az is, hogy a szerencsétlen versaillesi szerződés, akarata ellenére is, végeredményben a német népi öntudat megerősödéséhez vezetett. A faji öntudat az, ami a népet erőssé teszi s a nép milliói lelkesen hiszik, hogy mindent elérhetnek, amit egységesen akarnak. Ennek az egységnek állott útjában a katolikus Centrumpart, melynek az utolsó években igen sokat ártott azon, a nemzeti szocializmustól propagandisztikusan nagyszerűen kihasználta két tény, hogy a weimari rendszer „leggyűlöltebb“ védője, a meggyilkolt Erzberger a Centrumpart vezére volt, valamint az is, hogy a Centrumpart másik vezére Wirth is a weimári rendszerhez ragaszkodott és ő mondta ki a Centrum jelszavaként: „Der Feind steht rechts.“

De nemcsak ez a két katolikus politikus — kiknek alakját a nemzeti szocialista propaganda mindig újra és újra felidézi — felelős azért, hogy a Centrumpart és nemzeti szocializmus között fűződő fonalak elszakadtak. Sokkal nagyobb kárt okoztak azok a katolikus politikusok, akik magukat konzervatívoknak nevezték, de tulajdonképpen reakciós céljaik érdekében közeledtek erőtlen módon a nemzeti szocializmus felé. Amikor azután a vázolt körülmények folytán, óriási propaganda által megerősítve, bekövetkezett a tömegek jobbrafordulása, a parlamenti Centrumpart vezetői, akik a fordulatot nem látták előre, a vesztesekhez tartoztak. Ezért hívatlan katolikus politikusok foglalták el a nacionalizmus által nyújtott lehetőségeket és ők léptek összeköttetésbe a nemzeti szocializmussal, anélkül, hogy megpróbálták volna a nemzeti hullámot a katholicizmussal összeférő irányba terelni. Persze erre erejük sem volt. ők a nemzeti szocializmust, mint a liberalizmus legyőzőjét ünnepelték, s egyébként nem a kölcsönös megértés számára, hanem az ellenség inváziója számára vertek hidakat.

Itt kell egy másik katolikust emlitenünk, ki sok tekintetben a nemzeti szocialista világnézet forrása lett. Stefan Georgera gondolunk, a szimbolista költőre, és körére, az ú. n. „George Kreis“-re. Max Scheler véleménye szerint a George-kör az élet tömeg-jellegével szembenáll, erotikus-vallásos, szerfölött arisztokratikus szekta, amely új Istent igyekezett magának teremteni. Ez a kör szoros összeköttetést tartott fenn a „Ring“-gel, melynek vezetője Heinrich von Gleichen volt, az az ember, akinek egykor Moeller van den Bruck könyvét „Das Dritte Reich“-t ajánlotta. Ez a „Ring“ volt a kiinduló pontja az ú. n. „Herrenklub“-nak, amelynek körében az agilis hídverő, a katolikus Franz von Papen Hitler kancellárságát és ezzel a harmadik birodalmat készítette elő. Katolikus szellemű volt-e a George-kör? Ők azt állították magukról, hogy nemcsak a plátói akadémiát, de a régi szerzetes rendeket is tényleg felújították. George tehát maga és a kör számára vallásos jelleget vindikált és tanítványa Gundolf éppen ezért

a „katholikus George“-ről beszélt. Valóságban azonban George katolicizmusa „vérkatholicizmus“. Hiszen George elhagyta Egyházát és új vallást keresett. Közben éppúgy, mint Maurras, az Action Française vezetője, katolikus ateista lett. George istene nem a világ felett, hanem a világban van, a testi szépségben. Tehát nem az igazi katolicizmus, hanem egy pogány szellemű vallási szurrogátum az, amely e körből kiáradt és segített a talajt a hitlerizmus eszméi számára előkészíteni.

A nemzeti szocialista propaganda ezekre a jelenségekre támaszkodva könnyen állíthatta, hogy a katolikus világnézet feloszlóban van és a katolicizmus már politikailag sem egységes. Ezzel az állítással igyekeztek az alsópapság körében, a nyugati és délnémet tömegekben élő katolicizmust meggyengíteni. Mert a nemzeti szocializmus tisztában volt vele, hogy extrém nacionalizmusának propagálása közben nemcsak a marxizmus, a kereskedelem és hitel internacionalizmusát, hanem a katolicizmus nemzetfeletti univerzalizmusát is le kell győznie. A nemzeti szocializmus totalitása számára éppen a katolikus gondolat az, amellyel nehéz kiegyezni, mert az univerzális Istengondolat és az abból folyó mély etika nem tűrt ellenmondást és totalitást. Ezért érthető, ha a nemzeti szocializmust elvileg körvonalazó nyilatkozatok új hitről beszélnek, mely immár független a katolikus gondolattól; így Baldur von Schirach, a Hitlerjugend vezetője 1936 júliusában az „Ifjúsági vezetők kultúrpolitika munkatáborában“ Heidelbergben a következőket mondta: „Ha a zászlónkat felhúzzuk, akkor e szent vászondarabban örök vágyaink földi szimbólumát látjuk. Ezzel természetesen ellentétbe kerülünk azokkal, akik mást tanítanak. Ezt magunkra vesszük. Mi olyan ifjúság akarunk lenni, amely nem hisz másban, mint a német nemzet örök arcában. Ezzel egyszerre mind egy új és szent hitnek hordozói és hirdetői vagyunk.“ És dr. Ley, a német munkafront vezére kijelenti, hogy „a mi egyedül üdvözítő hitünk, a nemzeti szocializmus nem tűr más hitet maga mellett!“

A katolikusok kezdettől fogva remélték az új uralommal való békés együttélést, nem hallgatva a nemzeti szocialista vezetők félre nem érthető nyilatkozataira, amilyen volt például Goeringé 1933 márciusában Essenben a fekete internacionaléről. Az 1933 június 9-iki fuldai német püspöki konferencia azt hirdette, hogy az új korszakban a német nép jobban mint valaha, felismerte saját lényét, igazi erőit és értékeit. „Mi német püspökök“ — mondja a pásztorlevél — „távolról sem akarjuk ezt a nemzeti ébredést megakadályozni... Nem esik nehezünkre e kornak egyik új és jellemző vonását: az autoritás állami szerepének hangsúlyozását értékelni és készek vagyunk arra, hogy magunkat neki alá vessük...“ Ezt a kiegyenlítő, harmóniát kereső magatartást hosszabb időre lehetővé tette a konkordátum megkötése, mely magában véve, mint tény is ellenkezőt mondott, mint azon katolikusok reményei, akik a katolikus Centrumpárt politikai összetörése után is valamely vallási és szellemi alapon erélyes ellenállást óhajtottak az egyházellenes törekvésekkel szemben.

Tizennégy éven át sokat beszéltek arról, hogy a Vatikán és Berlin konkordátumot köt. 1933 július 20-án váratlanul alá is írták e szer-

zódést Pacelli államtitkár és v. Papén alkancellár. Az ünnepélyes záróülésen a Centrumpárt régi vezére Kaas prelátus is részt vett, ugyanaz, aki március 23-án a Reichstagban megindokolta, hogy miért adja meg pártja Hidemek a korlátlan hatalmat, amikor megszavazza az ú. n. felhatalmazási törvényt. A konkordátum látszólag rendkívül kedvező volt az Egyház szempontjából. „A katolikus vallás követésének és nyilvános gyakorlásának szabadságát“ épp úgy elismerik, mint „a katolikus Egyház jogát arra, hogy a mindenki számára érvényes törvények keretén belül önállóan intézze ügyeit“. Ügy a Szentszék, mint a püspökök „teljes szabadságot élveznek hívőikkel való kapcsolatokban“. „Pásztorlevelek akadálytalanul közzétehetők és az eddig szokásos módokon a hívőkkel megismertethetők.“ — „A katolikus iskolák továbbra is fenntartatnak és elismertetnek.“ Ezzel szemben a konkordátum 32-ik pontja arra kötelezi a Szentszék, hogy a lelkészeket és a szerzeteseket tiltsa el politikai pártokban való tevékenységtől. De ez a zárójegyzőkönyv szerint nem jelenti „az Egyház dogmatikus és erkölcsi igazságai és elvei köteles hirdetésének és magyarázatának megakadályozását.“

Már hat nappal a konkordátum aláírása előtt, 1933 július 14-én a birodalmi kormány elfogadta a sterilizációs törvényt, közzétéve azonban e törvény csak öt nappal a konkordátum aláírása után július 25-én lett. Már ez a tény is valószínűvé tette, hogy az Egyház tanításának szabad hirdetése nem lesz túl könnyű, és valóban, Frick belügyminiszter csakhamar kijelentette, hogy mivel „a mindenki számára érvényes törvény“ határait a katolikusoknak, éppen a konkordátum értelmében, nem szabad túllépniük—tilos az egyházi törvénynek élesen ellentmondó sterilizációs törvényt kritizálni, vagy elvetni. És már július 28-án konfliktus keletkezett a konkordátum értelmezését illetőleg. Az „Osservatore Romano“ ugyanis július 26-án és 27-én tanulmányt közölt a konkordátumról, amelyben megállapítja, hogy a kánoni jog képezi a konkordátum alapját. Leszögezi továbbá, hogy a konkordátum megkötése nem jelenti a nemzeti szocialista kormányfőműl helyeslését és nem jelenti a hitlerizmus tanainak, vagy politikai véleményeinek elismerését. Erre az összes német újságoknak, még a katolikusnak is közzé kellett tenniük egy polémiát, amelyet „jól értesült helyről“ a „Vatikán hivatalos lapja“ ellen adtak ki. Ebben a nyilatkozatban kijelentik, hogy a birodalom a konkordátumban szabályozott állam- és egyházközi kapcsolatokat illetőleg semmiképp sem vetette magát a kánoni jog alá. És azt is élesen visszautasították, hogy a konkordátum megkötése a hitlerizmus elismerését nem jelentené.

A konkordátum tehát kezdettől fogva heves vitákra adott alkalmat, ami csak a kölcsönös harag elmélyítésére volt alkalmas. Tudjuk, hogy már 1934-ben a Vatikán Fehérkönyve eljutott a német püspökhöz, amelyben a konkordátum megszegései voltak felsorolva. De ez az írás épp oly kevésbé volt a nyilvánosság számára szánva, mint a hasonló tartalmú jegyzékek, amelyeket a berlini nuncius adott át...

E TÉNYEK ISMERETE NÉLKÜL a külföldi szemlélő nem tudná a mai német szituáció lélektani háttérét megérteni. Éppen ezért volt

szükséges ezek összefoglalása, mielőtt az utóbbi év eseményeinek ismertetésére áttérnénk. Előbb azonban még arra a lényegében vallás-ellenes formulára kell emlékeztetni, amely úgy szól, hogy „cujus regio, ejus religio“. Mert ez a formula volt az, amely a németek számára az élet minden területén annyira szükséges megköötést vallási téren létrehozta. És ezzel a formulával kifejezett jogot akarja a harmadik birodalom a maga számára igénybevenni. Az bizonyos, hogy e formulát sokkal könnyebb volt a német protestáns egyházakkal szemben érvényesíteni, mint a katolicizmussal szemben, amely elmozdíthatatlan hierarchiával rendelkezik. A régi vezetők eltávolítását a protestáns táborban a hitlerista „Deutsche Christen“ szervezettel kísérelték meg, több-kevesebb sikerrel. A katolicizmus ellen viszont a „politizáló katolicizmus“ jelszavával szálltak síkra. Ezzel a jelszóval először is a közélet egész területéről száműzték a katolicizmust. Kivételek csak alkalmilag adódtak, így a Saar-vidéki népszavazás idején szabad volt a katolicizmusnak „politizálnia“, de a népszavazás sikeres befejezése után itt is megkezdtek a harcot, többek között messzeláthatólag, mint mondták: a szerzetesi ruhát viselő valutacsempészek ellen. Az államügyészek kijelentették, hogy eljárásukkal tulajdonképpen az Egyházat védik, amelynek erkölcsi elvei ellen vétettek a szerzetesek. Így nagymértékben sikerült a szerzetek vagyonát elkobozni, mert az egyes szerzetesekre kivetett pénzbüntetést a szerzeteken is behajtották. Ezzel a nyilvános szereplés anyagi eszközeitől fosztották meg a rendeket. Azonkívül alkalmat adtak ezek a nagy nyilvánosság előtt lefolytatott perek arra, hogy Frick belügyminiszter 1935 július 7-én kijelentse, hogy „az egész közéletnek a konfesszionalizmustól való megtisztítását“ tűzte ki célul!

Ugyanebben az időben a leghíresebb katolikus szónokok egyike, Spieker József jezsuita atya egy évi és három hónapi börtönbüntetésre ítéltetett a kölni negyedik büntetőtanács által. A bíróság elnöke többek közt a következő szavakkal indokolta meg az ítéletet: „a vádlott ismételten azt igyekezett bizonyítani, hogy a kereszténység és a nemzeti szocializmus nem egyeztethetők össze!“ A hírlapok közleményei más oldalról állandóan azt bizonyítják, hogy a nemzeti szocialista párt véleményét kifejező lapok is ugyanezen véleményen vannak, persze egész más célzattal. A pártlapok nagyrésze például szinte kizárólag az „artfremde Religion“ elleni harcból él. „Der Blitz“ a „Német akció“ e „harc“ lapja a következő elvet hirdeti: „Los von Rom — Los vom Christentum!“ Ez a lap írta 1936 január 19-én a következőket: „Német és keresztény — két olyan fogalom, amelyek egymást kizárják. Az elnevezés, „németkeresztények“ ellentmondás önmagában, hiszen egy ember vagy német lehet, vagy keresztény ...“ Az az állítás tehát, hogy kereszténység és nemzeti szocializmus nem egyeztethetők össze, nem mindig államellenes bűntény — kérdés csupán az, hogy ki az, aki ezt állítja. Ugyancsak a „Der Blitz“ írhatta anélkül, hogy úgy, mint a legtöbb egyházi lapot, betiltották volna, hogy „Jézus lelki magatartása a keresztfán utolsó óráiban nem volt északi, nem volt árja magatartás. Az árja ember nyugodtan és határozottan megy a sors elébe, akármilyen nehéz is legyen az. Sigurd

így kiált fel: Heil — sorsom ellen semmit sem tehetek! — Jézus azonban halálfélelmében így könyörög: Ha lehet, múltjék el e kehely tőlem. — Krisztus annyi ellentmondással teli élete tehát szánalomra méltó csalódással végződik. Nem egy hős, hanem egy sajnálatra méltó gyenge, erőtlen ember hal meg így!“

Bannasch prelátusnak letartóztatása 1935-ben a katholicizmus elleni harc egyik csúcspontját jelzi. Őt állami titkoknak külföldi hatalom számára való elárulásával vádolták. Ugyanakkor történt Legge meissenai püspök elítélése százezer márka pénzbüntetésre és fivérének ötévi, vikáriusának pedig háromévi börtönre való ítélese. Az 1935-ös év végén azután betiltották a német jezsuiták folyóiratát a „Stimmen der Zeit“-ot. 1936 újévkor Schulte kardinális mégis üdvözlő táviratot küldött a német kormány fejéhez, amelyben a kardinális „mély tiszteletét“ fejezi ki. Ilyen és hasonló táviratok és üdvözlések magasrangú egyházi férfiak részéről állandóan mennek az államfőhöz, aki maga ez ügyekben mindenféle nyilvános nyilatkozattól következetesen tartózkodik, bár 1934 januárjában Rosenberget nevezte ki „világnézeti megbízottá“, akinek könyvei tudvalevőleg az indexre kerültek. Maga Hitler a „Mein Kampf“-ban nyilatkozott a világnézeti problémáról, (idézzük a könyv e részét, hogy végre világosan lássuk, hogy Hitler mit gondol arról, amit Rosenberg mond) a II. fejezet 5. szakaszában ilyképpen: „... egy világnézet türelmetlen és nem tud megelégedni azzal a szereppel, hogy egy párt legyen a többi párt mellett. A világnézet erélyesen követeli azt, hogy maradéknélkül és kizárólagosan ismerjék el és azt is követeli, hogy az egész közélet teljesen átalakuljon szempontjai szerint. Az előbbi állapot képviselőinek egyidejű fennmaradását tehát nem tűrheti. Ugyanez vonatkozik vallásokra is ... Egyesek fájdalommal állapíthatják meg, hogy a sokkal szabadabb szellemű antik világban a kereszténység megjelenésével bevonult az első szellemi terror — azt azonban nem tagadhatja senki, hogy ez a kényszer uralja és szorongatja azóta a világot és hogy kényszerrel csak kényszerrel törhetünk meg, terrort pedig csak terrorral. Csak azután tudunk egy új korszakot felépíteni.“ S mivel a harmadik birodalom világnézete földi, immanens, nem nehéz számára a fennálló vallásokat ott megtűrni, ahol ezek kizárólag túlvilági kérdésekkel foglalkoznak és nem avatkoznak e világnak dolgaiba. A birodalmi egyházi miniszter Kerrl ezért 1935 október 16-án szórul-szóra a következőket mondhatta: „A kereszténységnek semmi köze az élet gyakorlati kérdéseire! Háttérbe kell szorítanunk, mert a kereszténység nem volt képes a német népet egységessé tenni, sőt azzal fenyegeti, hogy még több felekezetre bontja. A nemzeti szocializmus nagy nemzeti élményének tehát háttérbe kell szorítania a kereszténységet!“ Ahol ezen túlmenőleg próbálja a vallásos dolgokat alakítani saját tanai szerint, ott aztán felmerül logikusan a vád, hogy „a vallást politikai célokra használják fel“!

Hogy az Egyház szolgálóival szemben tanúsított igazságtalan elbánás nincs ellentétben a nemzeti szocialista pártprogramul 24-ik pontjában foglalt ígéretekkel, azt a 24-ik pont szövegének elolvasása után ma már világosan láthatjuk. Ott t. i. a következő olvasható: „Minden felekezet

számára biztosítatik a vallás gyakorlásának szabadsága, amennyiben e felekezet az állam biztonsága vagy a germán faj erkölcsi érzéke ellen nem vét.“ Íme, a devizaperek és a Szt. Ferenc-szövetség tagjai (akik nem is igazi szerzetesek) elleni erkölcsvádak háttere! E perek célja az volt, hogy a nagy nyilvánosság előtt bizonyíttassék be az, hogy a katolicizmus a germán faj erkölcsi érzéke és a német állam biztonsága ellen vét!

A katolicizmus veszélyes voltát az „állam“ szempontjából egyre tekintélyesebb hangok hirdetik. Míg az eddig idézett lapok a mozgalomnak egyszerű „katonái“ számára iratnak, most egy olyan lapról fogunk referálni, amely a nemzeti szocializmus szellemi vezérkarához fordul. Ez a folyóirat, a „Tat“, melyet a tekintélyes Diederichs-Verlag ad ki Jénában a művelt német olvasóközönség számára, ez év júniusában a Vatikán politikáját támadja s például egy három csillaggal szignált cikk kifejti, hogy a Vatikán politikája úgy Európában, mint Afrikában teljes hajótörést szenvedett, tehát a pápának semmi joguk sincs a népek feletti döntőbírói szerepre, amelyet pedig maguknak vindikálnak. „Kimondhatatlanul égetővé vált gyengesége tudatában“ — írja a „Tat“—, „a pápa elhalasztotta a nemzetek együttéléséről és a nemzeti szocializmusról szóló már régen várt enciklika közzétételét és arra szorítkozott, hogy a hívők figyelmét a hierarchia hibáira és a reform szükségességére figyelmeztesse.“ Tehát csupán a katolikus papságról szóló enciklika jelent meg és erről a „Tat“ el akarja hitetni, hogy annak kiadására a Szentatyát a sorozatos német valuta- és erkölcs-perek kényszerítették volna! De még ez az enciklika sem nyeri meg a „Tat“ íróinak tetszését. Ellenkezőleg. Úgy sejtik, hogy „a Vatikán jólétesült prelátusai, egyre inkább egy európai politikai baisse-re spekulálnak — az állami értékek és társadalmi tanok összeomlására.“ Es miután erre várnak, kezdenek az Egyház jogaira emlékezni az Állammal szemben is! Ennek bizonyítására idézik a Kúria egyik legtehetségesebb munkatársának, Msgr. Alfredo Ottaviani-nak új munkáját, melynek címe: „Institutiones juris publici ecclesiastici“. E mű bizonyítaná a pápaság világhatalmi követeléseinek aktualitását. A könyv kifejti az állam szubordinációs kötelességét az Egyházzal szemben s e régi, a nagy pápák által is tanúsított tant most új, az állami „totalitás“ -gondolattal és a hitlerizmussal szembenálló formába öltözteti. A „Tat“ írója hangsúlyozza, hogy Ottaviani nem tanár, hanem politikai tisztviselő és a „franciabarát“ Pizzardo mellett Pacelli államtitkár legfontosabb munkatársa. A könyv állításai tehát a Vatikán politikai követeléseinek jellemzésére szolgálhatnának. És most, gondoljunk arra, — írja a „Tat“ — hogy emberek, sőt hatalmas rendek meg vannak győződve a katolikus tan e jogeszméinek igazságáról és a hívők milliói útján terjesztik azt a nép körében! „Ez azonban minden állam szempontjából veszedelmes helyzet.“ „Az állam létét kétségbevonó kérdés ez.“ „Csodálkozhatunk-e azon, hogy hívő lelkek, akik ebben az eszmevilágban élnek, ellentétbe kerülnek népükkel és az állammal szemben fennálló kötelességeikkel?!“ „Csodálkozhatunk-e azon, ha egy állam megkísérli ennek a folyton fenyegető lelkiismereti akadálynak kiszorítását?“ Íme, itt a magyarázata annak, hogy miért

lehetetlen a „híd ver és“ a katholicizmus és a nemzeti szocializmus között. Itt látjuk az alapelvek örök ellentétét és azt is, hogy miért oly fontos feladat a nemzeti szocializmus számára a katholicizmus megsemmisítése.

A vallássá fokozott exkluzív nacionalizmus az az eszme, amely a „Hitlerjugend“-et mindig újabb és újabb támadásokra készíti a még fennálló egyéb ifjúsági szervezetekkel szemben. A felekezeti ifjúsági szervezeteket tehát összetörik. Csak a Hitlerjugend tagjai számíthatnak később alkalmazásra az államnál, az iparban és a kereskedelemben. És a „Német Munkafront“, amely kötelező szervezete minden állásban lévő munkásnak vagy alkalmazottnak, megtiltja tagjainak, hogy résztvegyenek keresztény munkásszervezetekben. De a „Hitlerjugend“ jogai még más területre is kiterjednek! Ők határozzák ugyanis meg, hogy pl. Faulhaber kardinális szentbeszédei megjelenhetnek-e vagy nem. És a Hitlerjugend „Führer“-je, Baldur von Schirach mondta a következőket is: „Én sem katolikus, sem protestáns nem vagyok — én csak Németországban hiszek!“

De nemcsak a nemzeti szocialista ifjúsági szervezet, hanem maga a „totális“ állam is olyan gyakorlatot folytat, amelyből kitűnik, hogy egyházi tevékenységet csak addig tűrnek, amíg nincsenek a „totális“⁴⁴ állam alapelvei veszélyeztetve. A konkordátum világos szavai ellenére mindazokat az egyházi lapokat betiltják, amelyek a püspökök pásztorlevelét leközlík! Az állam vezetői mégis sokszor említik „Istent“⁴⁴. Csakhogy itt nem Krisztus Istenéről van szó, akinek engedelmességgel tartozunk, hanem egy olyan Istenről, kinek az a tulajdonsága, hogy — mint a nagy protestáns teológus, Karl Barth mondta — mindig azt akarja, amit az állam vezetői akarnak. A párt vezetőinek 1933 augusztus 27-én Godesbergben megtartott gyűlésén maga a legfőbb vezér mondtotta, hogy a nemzeti szocializmus közelebb érzi magát az „antik“⁴⁴ mint a keresztény szellemhez! Mert a kereszténység nem képes arra, hogy az országot egyesítse. Erre csak egy egészen új világnézet képes. Ez a világnézet pedig „népi vallás“, amelynek záróköve a vér- és fajmítológia. Kereszténységhez ennek a hitnek semmi köze sincs. Hogy a nemzeti szocializmus legfelsőbb vezetői a német népet a faji vallás számára akarják nevelni, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az újpogány hit két legvégletesebb hirdetőjét, von Schirachot és Rosenberget tették meg a Hitlerjugend és a Kulturális szervezet vezetőivé! Ezt a faji vallást az új német büntetőtörvénymagyarázat értelmében a törvény is védi, hiszen a büntetőjogi tanács közlése szerint az új vallások által hirdetett istenfogalmaknak is joguk van büntetőjogi védelemre minden támadás ellen — „még ha azok az istenfogalmak keresztényellenes irányúak is“⁴⁴!

Éppen ezért nem csodálkozhatunk azon, hogy a Harmadik Birodalom hivatalos ünnepélyein is rendszeresen megnyilvánul a katholicizmus elleni szellem. 1936 július 2-án például Himmler rendőrminiszter jelentette ki Quedlinburgban, az I. Henrik király emlékére rendezett ünnepélyen, hogy „ez a nagy király tudatosan utasította vissza az Egyház felkenését — nehogy az Egyház az Ő uralma alatt politikai dolgokba beleszólhasson!“⁴⁴ A nemzeti szocialista hallgatók kiképző

táborának jelentése az 1933-as évről viszont a következőket írja: „A Vezér az 1933-as pártgyűlésen kijelentette, hogy a nemzeti szocializmus — világnézet. Ezt a világnézetet Alfred Rosenberg forrasztotta egybe könyvében a „Mythus des XX-ten Jahrhunderts“-ben az elkövetkező harc számára — mégpedig a Vezér megbízásából és az ő szellemében. A Vezér hét órán át tartó ülés keretében bírta meg a „Reichsamtleitert“, hogy a „Studentenbundból“ egy világnézleti rohamcsapatot kovácsoljon. — A nemzeti szocialista világnézet kizárja a keresztény világnézetet, mert a mi világnézetünk csupán a germán faj számára való, míg a kereszténység minden nemzet és minden faj számára... A nemzeti szocialista pártprogram 24-ik pontja csak egyszerűség és közérthetőség okából használja a „kereszténység“ elnevezést, mert Adolf Hitler eljövetele előtt a kereszténység volt a legelterjedtebb vallás... tulajdonképpen „pozitív vallás“ értendő a 24-ik pontban biztosított vallásszabadságot illetően... Mi nemcsak a sok száz különböző keresztény felekezetet, de magát a kereszténységet utasítjuk el magunktól... Hiszen ezért zárták ki az összes teológusokat az S. S.-ből és ezért lépett ki testületileg a Hitler Adolf személyes védelmét szolgáló elit S. S.-osztág az egyházból“.

AKI A TÖMEGEK pszichológiáját és a nemzeti szocializmus dinamikáját ismeri, az előtt nem lehet kétséges, hogy a kereszténység és a nemzeti szocializmus konfliktusa mindig csak élesebb lehet. Ezért ajánl a „Reichsstelle zur Förderung des deutschen Schrifttums“ keresztényellenes, újpogány könyveket, minő például Otto Petras könyvét, melynek címe jellegzetesen: „Post Christum“. Petras szerint a kereszténység „tegnapi elrothadó valóság“. „Az az eljárás, hogy az életet egy történeti személy — Krisztus — kedvéért lefékezzük, okvetlenül morális katasztrófához kell hogy vezessen... Bizonyára lesznek a jövőben is keresztény magatartásit emberek, de a kereszténység nem lesz világtörténelmi erő többé...“ írja Petras. És ugyan-csak ő árulja el legjobban a propaganda keresztényellenes magatartásának belső okát, amikor azt írja, hogy „ezzel a maximális erkölcsi gőznyomással igyekszik a német ember megakadályozni azt, hogy még egyszer áldozatul essék a kereszténység kísértésének“. A propagandán kívül intézményesen is ezen célok megvalósítása felé haladnak. Így az ősi katolikus Bajorországban az összes szerzeteseket kivétel nélkül megfosztották a tanítás jogától, a megmaradt szerzetesi iskolákba pedig nem szabad új hallgatókat felvenni. Egyedül Bajorországban, ahol 1676 apáca tanít, több mint 600 apáca veszttette eddig is el foglalkozását. A bajor püspökök tiltakoztak ugyan e rendeletek ellen, de az egyedüli következmény az volt, hogy a konkordátum megsértésére figyelmeztető pásztorlevél megjelenését hivatalosan megtiltották. A nemzeti szocialista propaganda nagy sikerrel hajtja végre a felekezeti iskolák kiüresítését és a gyermekeknek a „közösségi iskolákba“ átvételét, ahol vallási szellemről alig lehet többé szó. Még 1934-ben Bajorországban csak 13%-a járt a gyermekeknek a laikus iskolába, 1934-ben már 34.5%, az 1936-os iskolai év elején pedig 82%, úgyhogy a katolikus iskolákba már csak 12%, a protestánsokba

csak 6% került. München közoktatásügyi tanácsnoka a müncheni rádióban (1936 február 2-án) kijelentette, hogy „a konkordátum számunkra nem jelent megkötést, mert hiszen a konkordátum a versaillesi szerződéssel egyenértékű megállapodás, melynek betartását tőlünk senki sem kívánhatja.“

Ma már a vallásoktatás folytonossága is veszélyeztetve van, hiszen egy tanulót sem lehet kötelezni a hittanóra látogatására. Ehelyett a gyerekek Hitler-üdvözlőket tanulnak és egyes protestáns templomokban már Hitler Adolf képét tették az oltárra és az előtt folyt le a „német keresztények“ istentisztelete, ami ellen a hitű protestáns lelkészek eddig hiába tiltakoztak.

Sokan azt hitték, hogy a német püspökök utolsó — fuldai — konferenciáján kibocsátott pásztorlevél enyhítheti az állam és Egyház közötti viszályt. Hiszen a püspökök a bolsevizmus elleni küzdelem szükségességére hívták fel a hívők figyelmét és ezzel a nemzeti szocialista politika irányelvével harmonizáló hangot ütöttek meg. Azonban emellett nem hallgatták el a keresztényellenes kultúrpropaganda szigorú kritikáját sem, minél fogva a hatóságok betiltották és elkobozták mindazokat az egyházi lapokat, amelyek a pásztorlevelet leközzölték és csak azon szöveget engedték kinyomatni, melyből ezt a kritikát kitörölték. Az S. S. lapja pedig ismét nyíltan visszautasítja a kibékülésnek mégcsak lehetőségét is, amikor a pásztorlevelet a következő szavakkal kommentálja: „Addig, amíg a katolicizmus és a kommunizmus annyi közös alapelvben megegyezik, mint például az internacionalizmus, a faj tagadása, és ameddig e közös vonásokat még ápolják is, addig korai minden tárgyalás a katholicizmus és a nemzeti szocializmus között.“

Ezen az egész helyzeten Faulhaber bíborosnak és más katolikus egyházfőnek Hitlernél lefolyt audienciája sem változtatott. A Faulhaber-audencia után Rust birodalmi kultuszminiszter kijelentette, hogy felekezeti iskolának csakis liberális államszervezetekben van jogosultsága, amelyeknek nincs világnézetük. Viszont a nemzeti szocialista államnak van saját világnézete és ezért törekedni kell arra, hogy az iskolákban a saját világnézetét érvényesítse. A harc továbbfolytatását jelzi az a tény, hogy Himmler legfőbb birodalmi rendőrminiszter kilépett a katolikus egyházból és példáját követték mások, köztük a Papenféle katolikus irányhoz csatlakozott, a badeni Centrumból származó Brombacher Kuno szerkesztő. A protestáns egyházat hagyta el Rover oldenburgi, Mutschmann szászországi birodalmi helytartó, Lutze „Stabschef“, mindnyájan egész családjukkal. Hitler bizalmas diplomatája, Ribbentropp már előbb megtette e lépést, gyermekei most követték. Az egyháznak vagyona feletti rendelkezése is szűk korlátok közé került, amennyiben egyházi beszerzéseknél 500 márkán felül államhatóság engedélye szükséges, hasonlóképp olyan építkezéseknél is, amelyeknek költségvetése az 1000 márkát meghaladja. Végül az egész helyzetet jellemzi Frick birodalmi belügyminiszter azon legújabb rendelete, melyben a Führer helyettesével, Hess-el és Kerrl birodalmi egyházi miniszterrel együttesen megszünteti a „disszidens“ kifejezés használatát azok számára, akik semmiféle elismert vallásfelekezethez

nem tartoznak, mivel ezen kifejezés alatt vallástalan embert szokás érteni, ami nem felel meg a valóságnak: ezen rendelet szerint a jövőben hivatalos nyomtatványokon és okmányokon a következő megjelölések lesznek: valamelyik vallásközösség tagja (katholikus vagy protestáns), valamelyik világnézeti közösség tagja, azután istenhívő és végül istentelen. Az istenhívő kifejezés azok számára alkalmaztatik ezután, akik a katolikus vagy protestáns egyházból kilépve, nem tartoznak többé keresztény egyházba, hanem többé-kevésbé pogánykodó irányban működnek. Az egész fejlődés irányát félreérthetetlenül kijelöli a legújabb Hitler-Jugend törvény, mely az egész német ifjúságra nézve véglegesen érvényesíti a totalitás elvét. Miután az evangélikus ifjúsági egyesületeket már 1933-ban feloszlatták és tagjaikat átvitték a Hitler-Jugendba, s miután a cserkészeket és más ifjúsági egyesületeket is eltiltották, most végre a konkordátumtól látszólag megvédett katolikus egyesületek életét is tárgytalanná tették, miután minden német ifjú tagja a Hitler-Jugendnek, s miután ennek vezére, v. Schirach, eltiltotta azt, hogy a Hitler-Jugend ifjai más egyesületeknek tagjai lehessenek: ezzel az ifjúság nevelése kizárólag állami feladattá lett, a Hitler-Jugend birodalmi hatóság jellegét kapta, mely kizárólag vezérének utasításai szerint működik.

S miután Baldur von Schirach nézetei a kereszténységet illetőleg eléggé ismeretesek, nehéz optimizmussal gondolni az eljövendő német ifjúság kereszténységére, s ezzel együtt a német katholicizmus jövőjére.

JÚNIUS

VÖRÖSMARTY, A NAGY TEHETSÉGŰ EMBER LELKI EGYENSÚLYA

A NEM-SZAKEMBERRE vagyis a nem-ideg orvosra nézve e cikk címében foglalt tétel nem is látszik kérdésnek, mert a művelt nem-szakértő a mindennapos rendes embert olyan magától értetődő fogalomnak tekinti, hogy tán meg is hökken a felvetett kérdésen. Pedig hogy mennyire szorul e fogalom tisztázásra, azt rögtön megértjük, hogyha Széchenyi István vagy Bolyai Farkas idegvilágára gondolunk, amelyben voltak oly sajátosságok, hogy leginkább a laikusok, de még elme-ideg orvosok is hajlamosak voltak kimondottan rendellenes lelkiségre gondolni. Mennyi vita, úgy tárgyilagossá mint szenvedélyes, csírázott ki ebből a kérdésből a nézeteknek egészen egyéni és többnyire nem-szakértő alapon történt megfogalmazása következtében! A ma olyannyira kedvelt, szinte divatos „biographie romancée“ az írónak természetesen tág teret engedett ebben az irányban: a baj az volt, hogy az egyéni színezésű felfogások annyival bántóbbak lehettek, mert nem az író képzetében létező, tehát nem polgári névre szóló, hanem a közelmúltban élt oly egyének szerepeltek ily regényben, akikhez magasztos, lélekemelő érzelmek fűződtek. Így esett azután meg, hogy akadtak, természetesen jóhiszemű, egyéni meggyőződés által hajtott emberek, akik az írónak állásfoglalásában, hősük lelki világának bizonyos irányban kidomborított sajátosságaiban a legjobb esetben bántó túlzást, sőt a jóízlést és a tárgyi valóságot is megtagadó írói munkásságot láttak és ezen az alapon születek meg a heves viták. Csupán e néhány megjegyzésből, azt hiszem, eléggé érthető az általam felvetett probléma: a nagytehetségű ember lelki egyensúlya, más szóval: tegyük orvos-lélektani meghatározás tárgyává, hogy mikor lát az ideg orvos egészséges állapotot és igyekezzék a lehetőséghez képest határvonalat húzni az ép és a kifejezetten beteges lelkiség között.

Amikor az ideg orvos a lelkileg normális típust kívánja megrajzolni, úgy utalnia kell arra a tényre, hogy az emberiség lelki vüága két, sarkilag ellentétes típus szerint van megalkotva, ezek a cyclothym és schizothym lelki alkotók, melyek úgy testileg mint lelkileg ellentétesek. A cyclothymek az alacsony termetű, kerek arcú, tömzsi vagy pyknikus emberek, akik lelkileg kitűnnek nyíltságukkal, közvetlenségükkel, nagy gyakorlati cselekvő képességükkel és így ők a társadalom hasznos, munkás tagjai. A schizothymek a sovány, tojásdad arcú, nyúlánk, leptosom emberek, akik lelkileg zárkóztak, saját eszmevilágjukban elmerülők, tehát a

mindennapos élettől távol állók, azzal érintkezést tartani nem igyekeznek, ők az elméletileg működő mély gondolkodók, akiknek az emberiség minden fontosabb haladását köszönheti. A nagy természet e két szélsőséges alakjával mintha meghatározott cél szolgálatában dolgoznék; mert míg a cyclothymek az emberi társadalom gyakorlati fenntartását, addig a schizothymek az emberi nem haladását végzik, amennyiben különleges alkotó munkájukkal ők viszik előbbre az emberiséget. Ehhez képest a cyclothymek a fenntartó, a schizothymek a fejlesztő emberi típus képviselői, mely két lelki formával számolnunk kell akkor, amikor a normális lelki átlag képéről beszélünk. Azzal persze legyünk tisztában, hogy sémaszerű tisztaságban e két típus nem fordul elő a valóságban, hanem legtöbbször különböző arányú keverékekben.

A cyclo- és schizothym emberek a kedélyhangulat képviselői. Miután mi e sorokban a nagy tehetségű emberről szólnak, figyelmünk a kedélyvilágon kívül még az értelmi tehetségek felé fordul és nézzük, hogy az emberi átlag ebben a tekintetben milyen képet mutat? A tapasztalás szerint az értelmi tehetségek egy hatalmas tömegű szellemi átlagot képeznek, melynek két szélső fokán, jelesen legfelül a lángész, legalul az abszolút elmegegye, az idióta áll. Természettudományi értelemben azt mondjuk, hogy létezik az emberiségnek túlnyomó többsége mint normálvariáns, melytől fel- és lefelé az ú. n. extrémvariáns mint pozitív és negatív extrémvariáns különböztethető meg. A normálvariánst nézetem szerint három részre lehet bontanunk; a zöme az átlagos középtehetség, melyből felfelé a jóközepes, illetve különleges tehetség, lefelé a gyenge közepes tehetség kis csoportja mutatkozik, melyek mindegyike átmenetet képez a lángész, illetve az idióta felé. Átnézetesen:

Pozitív extrémvariáns: 1. jóközepes, ill. különleges tehetség;
2. lángész

Normálvariáns: átlagos középtehetség

Negatív extrémvariáns: 1. gyenge közepes tehetség;
2. elmegegye.

Ezek után felmerül a kérdés, hogy a hangulat és tehetség milyen viszonyban állanak egymással, hiszen láttuk, hogy a cyclothym-pyknikus emberben általánosságban nem rejtőzik a lángész, mely az esetek túlnyomó számában a schizothym konstitúcióval jár karöltve. Nagyon természetes, hogyha a kedélyi és értelmi tulajdonságok arányos keverékben találkoznak, úgy ebből a társadalomra hasznos típus jó létre, mely megfelel a Rüdin-féle eugenikai ideálnak, vagyis az átlagosan egészséges, életvidám és jellemes egyének nagy csoportjának. A gyakorlati mérték tehát az egyén társadalmi hasznavehetősége: az ilyen egyének még egy jellegzetes vonást mutatnak és ez az egyéni teherbírás foka, vagyis a háborúval, különböző egyéni és családi megviseltetésekkel szemben tanúsított ellentálló képesség. A teherbírók a kiegyensúlyozottak, kik

tehát az emberi egyéniség jóközepes minőségét teszik ki. Bennünket most az a kérdés érdekel, hogy a pozitív extrémvariánsok, vagyis a nagyobb, illetve nagytehetségűek ezen minőségüknél fogva olyan egyének-e, akik bár az emberiség haladása szempontjából sokkal többet érnek, de vajjon az egyéni teherbírásuk is arányosan nagyobb-e? De felmerül az ellenkérdés is, hogy ilyen egyén mint az átlagnorma felett álló, idegegyensúlyában nem olyan ingadozó-e, hogy közeledik az elmebetegség hídjához, a psychopathiához fokozottabb ingerlékenységénél, szeszélyességénél, hangulati esékenységénél fogva? Az bizonyos, hogy a nagytehetségűek ezen minőségüknél fogva egyéni életükben az átlagtól eltérőek kell, hogy legyenek, hiszen meghatározott nagy tehetségük őket ebben az irányban állandóan mozgatja, feszíti és így az átlagembernek higgadtsága, lelki egyensúlyozottsága bennük ritkábban található meg. Részükről tehát az ú. n. norma megtestesülése sokkal kevésbé várható el, anélkül persze, hogy bármily tekintetben lelki világuk rendellenes volna. Mint P. Bjerre igen találóan mondja, hogy mentül fejlettebb valamely egyéniség, úgy annál-inkább mutathat személyi sajátosságokat, anélkül, hogy beteg lenne. Szintúgy helyesen mondja O. Hinrichsen, hogy az alkotó tevékenységhez erő, képesség és céltudatosság kell, vagyis olyan tényezők, melyek a psychopathiás fogyatékossgal karöltve nem járhatnak, bárha tehetséges emberek megfelelő termékenységüket szellemi erejük egy nagyobb részének latbavetésével szokták elérni és ilyenkor rendellenes egyéneknek látszhatnak. A nagytehetségű emberek lelki egyensúlya tehát érthetően ingadozó, vagyis nagyobb a lelki reakcióképességük, anélkül, hogy ezért elmebetegek lennének.

Lássuk e bevezetés után Vörösmarty Mihály testi és lelki alkatát. Az utóbbival Szirmayné Pulszky Henriette foglalkozott német nyelven megjelent¹ munkájában: összeállításából csak a legfontosabb adatokat sorolnám fel. Vörösmarty tiszta magyar származású: apja kizsárgárdáló és kisnemes volt, kinek kilenc gyermeke lett. Gimnáziumi tanulmányok után Perczeléknél nevelősködött, közben elvégezte a jogot és ügyvédi vizsgát tett 1824-ben. Ugyanekkor írta meg Zalán futását és ennek nagy sikere folytán nem joggyakorlatra, hanem az irodalomra adta magát. Kitűnt tündöklő képzeletével és nemes lendületével. Vörösmarty életében a schizothym fejlődési vonal a feltűnő, vagyis a fiatal korban történt hirtelen fellendülés, de a termelésnek kiapadása a férfikor delén; Gyulai Pál utal arra, hogy dacára sokféle elfoglaltságának, mint nevelő, mint szerkesztő, mégis ebbe a 10 évbe esik legtermékenyebb időszaka: 1823—1833. Vörösmarty egész epikája mindössze hét év alatt termelődött ki és 30. életével lezárult. Ez idő alatt volt szerelmes Perczel Etelkába, aki előtt érzelmeit eltitkolta és aki 26 éves korában máshoz ment; ez csupán Vörösmartynak egy barátjához intézett leveléből vált ismeretessé. Érzelmeit kifejezésre juttatta Cserhalom Etelkájában, akit László király a kunok fogságából kiszabadított, de végezetül elhagyott s így Szirmayné szerint lélektanilag a „Wunschtraum“ éppen fordított alakjában jut kifejezésre. Ezen és hasonló

¹ H. v. Szirmay-Pulszky: Genie und Irrsinn im ungarischen Geistesleben, München. Ernst Reinhardt. 1935.

„vágyálmok“ alapján Szirmayné szadizmusra való készséget lát; ugyanígy magyarázza Vörösmartynak azt a hajlamát, hogy főleg véres csatákban és párviadatokban kéjelgett. Szerb Antal szerint is e vonás más magyar költőben ennyire nem jutott kifejezésre, mint Szirmayné megemlíti. Feltűnő Vörösmarty alakjaiban az önnön-hibáztatás iránya. Vörösmarty epikájában alakjainak túleszményi formában való feltüntetése szembeugró, ami az ő borongós-patétikus alaphangulatából folyt. Sehol sincs nyoma nála az Arany János költészetében megnyilvánuló reális ábrázolásnak és ebben Vörösmarty schizothym természetete valósul meg. Feltűnő alakjainak belső összhangtalansága, olykor az élet hiábavalóságát hangoztató felfogása, ami ismét schizothym irányban jellemző. Hazafisága mentes volt minden kicsinyes nemzeti büszkeségtől; férfikorában barátja volt Deák Ferencnek. Vörösmarty amellet alkoholélvező volt; ezt Gyulai Pál csak éppen megemlíti. Fiatal költők társaságában való szíves időzését mint szublimált homoszexuális vonást tekinti az író, sőt lappangó szadizmusra utalna az, hogy szenvedélyes vadász volt. Schizothym egyénisége drámai munkásságában is visszatükröződik (Salamon). Legkiválóbb drámai költeménye a Csongor és Tünde, Babits Mihály szerint ezen nyelvileg tökéletes darabban az alaphangulat sötéten látó, a lét hiábavalóságát hangoztató és benne minden emberi dolog véges voltának értéktelensége megkapó módon jut kifejezésre. Ezen munkák jelleméből vonták le azt a következtetést, hogy Vörösmarty melancholiára hajlik. Helyesen mondja Szirmayné, hogy ez nem áll, hanem csupán schizoid psychopathának idült elhangoltsága szerepel. Lírája későn indult fejlődésnek (1835); itt kevésbé borongós mint fiatal korában. Szózata nemzeti himnusz lett és az 1840-es években a magyar tudományos akadémia megbízásából behatóan és sikeresen foglalkozott a magyar nyelv kérdéseivel és főleg a helyesírással; Szirmayné szerint Vörösmarty nyelvtelensége ugyancsak a schizothym egyéniség ismertető jele.

Utolsó éveiről nehéz tiszta képet nyerni Szirmayné szerint. Kétségtelen, hogy Magyarország leveretése 1849-ben őt szíven találta; ekkor költözött vidékre. Gyulai Pál erről az öt utolsó évről azt írta, hogy lassú haldoklás volt; sok baj érte, anyagi gondjai voltak, szenvedett testileg-lelkileg, de legnagyobb baja Szirmayné szerint az volt, hogy lelkivilágában következett be az összetörés. Lehangolt és tétlen lett; gondjai voltak családjának jövője tekintetében és irodalmi munkásságra képtelen lett, pedig éppen ebben az irányban szeretett volna dolgozni. Csupán kertészkedéssel, szőlőjével, dinnye- és dohánytenyésztéssel foglalkozott. Kerülte az embereket, de azért a magány is nehezebbre esett. Néhányszor nagy öröme Deák Ferenc látogatta meg és ilyenkor régi lényét visszanyerni látszott, de azért hamarosan visszaesett lehangoltságába. Végül mégis hozzáfogott a munkához és az 1847-ben megkezdett Lear király fordítását befejezte (1850), de ez a munkája nem sikerült olyan jól, mint Julius Caesar fordítása (1839), melyet jobb napjaiban végzett. Most mindjobban betegeskedni kezdett, vértolulások bántották és ezekkel kapcsolatban fejnymásai és légzési nehézségei voltak és ezek miatt Pesten többször járt orvosnál. Ilyenkor feltűnt szótlanúságával és inkább mások beszédét hallgatta: az irodalom

iránt már nem, ellenben a politikáért érdeklődött néhá, a Bach-kormányt szenvedélyesen bírálta, de ilyenkor hamarosan kifáradt és ültében elaludt. Hanyatlása már külsőleg, ruházatában is mutatkozott. Szirmayné egy orvosi vélemény alapján arra gondol, hogy Vörösmarty paralysis progressivában szenvedett, de ezt a véleményt kegyeleti okból nem közölték: úgy véli, hogy Gyulai Pál szavai is erre utalnának. Szirmayné nem csatlakozik Szerb Antal felfogásához, mely szerint Vörösmarty fantáziájában pusztult volna el annak következtében, hogy belső összeütközések alapján borult el szelleme. Ezzel szemben áll az a tény, hogy 16 hónappal halála előtt Tóth Lőrinchez intézett levelében szól a kiadójával szemben támasztott anyagi feltételekről és ez a levél teljesen világos. Szirmayné azzal végzi, hogy szellemi szétbomlása a lassan előrehaladó paralysisnek egy tünete volt és szerinte Babits Mihály hibásan fogja fel Vörösmarty elmeállapotát, amikor utolsó költeményéről azt mondja, hogy valóságos mestermű, magyar nyelven a legszebb költemény, mégis benne a társítások lazulását véli látni és azzal végzi, hogy tébolyodottnak a munkája. Szirmayné szerint e nézetnek ellentmond a költeménynek (Vén cigány) tartalmi és alaki tökélye. 1853-ban tüdővizényő folytán egészsége súlyosbodott és állítólag utolsó éveiben feltűnően hallgatatag lett. 1855 őszén családjával Pestre költözött, de alig hogy ide ért, agyguta érte és két nap múlva meghalt. Szirmayné elmeorvostól vár pathographiát és főleg utolsó éveinek helyes értelmezését.

Szirmayné a fentiekben Vörösmarty schizothym természetét domborítja ki, mi mellett még szadista és szublimált homoszekszuális vonásai is állítása tárgyát képezik. Ami a schizothymiát illeti, úgy Vörösmarty külsőleg inkább cyclothym, pyknikus ember volt; Dormuth Árpád¹ mondja róla: „Termetben a Vörösmartyak középtermete, széles vállak, melyek egyenes tartású törzset hordanak, később a vállak magasságában kissé meghajlott; nem mondhatni külsőleg felűnő embernek.“ — Lelkivilágában az érzelmek mélysége volt szembeugró, ami költői alakjaiból is nyilvánvaló, mert ezeknek eszményi formában való megjelentetése fennszámyaló alaphangulat következménye. Helyesen mondja Szirmayné, hogy nála sehol sincs nyoma Arany János költészetében megnyilvánuló való ábrázolásnak, mert feltűnő Vörösmarty alakjainak belső összhangtalansága, olykor áttörő nihilisztikus életfelfogása és ebben a schizothym típus jut kifejezésre. Azt mondanánk tehát, hogy külsőleg cyclothym, lelkileg túlnyomóan schizothym volt Vörösmarty, aki így alapjában véve keverék alak lehetett. Ezt az Összetett voltát végig tudjuk követni lelki világában, amelyben a szélsőséges érzelmi vonások (alakjainak diszharmoniója, nihilisztikus életfelfogás, patétikus alaphangulat) mellett feltűnő Vörösmartynak meleg baráti érzése költőtársaival szemben, amely a velük való közvetlen érintkezésre úgy a fehér asztal mellett mint kisebb körben (lásd a Bajza—Toldi-körrel való tartós meleg érintkezését) készítette őt és így a tipikus schizothymiás merevségnek semmi nyomát sem látjuk rajta. Mély belső világánál fogva ugyan hajlott erősebb lelki

¹ Dormuth Árpád: A Vörösmarty család múltja Fejérmegyében és Székesfehérvárott a XVIII. és XIX. században. Székesfehérvári Szemle, 1934. I. XI.

visszahatásokra, amelyek részben a haza sorsán, részben családja jövője felett aggódó emberben lehangoltságot felidézni természetesen képesek voltak, de ezeknek semmiféle elmekóros jelentőségük sem volt. Tehát Vörösmarty lelkivilága bár érzékenyen visszhangzott, de minden kóros színezettől mentes volt; egyénisége pedig tiszteletet keltő, rokonszenves és meleg volt. Merőben hibás nyomon jár tehát Szirmayné, amikor Vörösmartynak fiatal költőtársaival való szíves együttlétéből a fehér asztal mellett azt véli következtetni, hogy ebben az emberileg meleg vonásában egy szublimált homoszekszuális komponens jutna kifejezésre. Ilyen önkényes feltevésnek csattanóan mond ellent, hogy jogász korában a Perczel-családnál lévén házi oktató, beleszeretett Perczel Etelkába, végül pedig 43 éves korában nőül vette a 17 éves Csajághy Laurát, Bajza barátjának sógornőjét. Ilyen körülmények közt bármennyire is szublimált formában homoszekszualitásról beszélni nagyon alaptalan feltevés. Szintúgy latens szadista hajlamát hangoztatni többek között azért, mert Vörösmarty szenvedélyes vadász volt, enyhén szólva komikusan hat. Egyetlen kifogás tárgyát alkoholhajlama képezheti, de ezen sem csodálkozhatunk, mert abban az időben baráti körben fesztelen együttlét alkalmával mindig bor járta: mindenesetre a bor élvezése hozzájárult a költő halálának siettetéséhez, mint erről alább majd megemlékezünk.

Hátra van még, hogy Vörösmarty értelmi körét is érintsük, vagyis lássuk, milyen egyéni fajlagos és rendkívüli képességek jellemzik a költőt. A legilletékesebb felvilágosítást Brisits Frigyes akadémiai székfoglalója¹ adja meg nekünk, amelyben Vörösmarty akadémiai megkoszorúzásának történetét is tárgyalván, az 1833. évi nagyjuttalmi bizottság jelentéseit idézi; ezekből mindenekelőtt Bajza József bizottsági tag jelentését említjük, mely Vörösmarty költői tehetségének kitűnő rajzát adja. Véleménye szerint époszi költeményei a „legjelesebbek azok közt, miket literatúránk e nemben a mai napig ismer. A belső alkatra, szövedékre sok gond van fordítva: egy gazdag, új képekben és hasonlatokban szinte bujálkodó phantasia mutatkozik rajtuk, mely az érzések és külső természet festéseiben egyképpen szerencsés. Benők tiszta, praecisus, minden üres szélességtől ment nyelv vagyon s oly költői dictio, melyet poétáink közül eddig senki sem haladott meg, s csak kevesen érthettek el. A lírai versek (melyek dal, ének, epigramma és balladákra oszlanak fel) minden tekintetben jeles gyöngyszemek s kivált a balladai és epigrammái nemben nevezetesek. A balladákat az a rövid sebes beszéd ajánlja mindenek felett, mely által a történet szinte szemünk előtt látszik csomójából legömbölyödni, s mi még külföldi költőkben is ritka tünemény. Epigrammái között több van olyan, mely mind poétái szépségére, mind belső alkotására nézve a görög Anthologie legszebbjei mellett megállhat.“ — Lényegben ugyanezt mondja a másik előadó Schedel Ferenc, aki Vörösmarty három kötetéről a következőket írja: „Együtt látjuk ezekben a magyar költés legszebb gyöngyeit. Semmi sem lehet változatosabb, mint a lírai kötet, hol a legkülönféle formák és költésnemekre szintannyi pél-

¹ Brisits Frigyes: Vörösmarty Mihály és az Akadémia: (Harmadik közlemény.) Irodalomtörténeti Közlemények. 46. évf. 1936.

dányok kínálkoznak, mert akár dalait, vagy epigrammái vagy népi költeményeit, balladait vagy azon műveit vizsgáljuk, melyeket bajos lenne egy bizonyos osztályba sorozni, a phantasia nagyságán és gazdagságán, lángoló érzésen vagy víg humoron s történetfestésen kívül: a külső' formát mintegy bevezetettnek, befejezettnek találjuk. Tömöttség, nemesebb ízlés, nyelvi tisztaság és hibátlanság s az újabb korban annyira becsült karakterisztikus beszéd megóvják e műveket — belső becsükön kívül — az elavulástól, legalább igen nagy időre.“ Az Akadémia fiatalabb tagjai a nagyjutalmat osztatlanul Vörösmartynak akarták juttatni, de a többi előadók a Kisfaludy Sándorral való megosztás mellett foglaltak állást. Ehhez jegyzi meg Brisits: „Az új nemzedék tehát nem érte el célját, a nagyjutalmat nem tudta osztatlanul Vörösmartynak juttatni, de irányuk jogosultsága többé nem vitatható. A jövő csak nekik dolgozhatott. Vörösmarty a későbbi 1839., 1841., 1842. évi nagyjutalmi díjakat mint költő már egyedül kapta.“ Befejezésül vessünk még rövid orvosi pillantást Vörösmarty utolsó éveire, melyekről fentebb Szirmayné nyomán már megemlékeztem; ez irányú adatokon kívül kérdezősködéseimre Brisits Frigyes szíves volt a következő részleteket rendelkezésemre bocsátani: „Vörösmarty utolsó öt életévére nincs más írásbeli forrás, mint Gyulai Pál életrajza s azok a levelek, amelyek ez időből fennmaradtak. Ezek szerint: búskomorság, kedélyi elsötétülés, hullámzás, nagy levertség vettek rajta erőt. Erős vértódulásai is voltak, amelyek következtében kábultságban és nehéz lélekezésben szenvedett. Rendkívül hamar kifáradt s napközben társaságban is elaludt. 1853-ban tüdővizenyő lép fel nála. 1854—55-ben Balatonfüreden keres gyógyulást, de hasztalan. 1855 végén erős rohamok támadják meg, melyek következtében hetekig nem tud felkelni. Halálának közvetlen oka: agyszékhűdés. Adataim vannak arra, hogy az utolsó években erősen ivott. A bort különben mindig szerette.“ Ügy Szirmayné mint Brisits adatai az orvos figyelmét egyenesen az általános érlemeszesedés kórképére irányítják, mely Vörösmarty szervezetének két pontján, a szívben és az agyvelőben mutatkozott. E betegség kiképződésében Vörösmartynak rendszeres szeszélvezete is közreműködött, bárha ettől függetlenül bizonyos testi alkati hajlam is számításba veendő. A lélekezési nehézségek, a tüdővizenyő és a rohamszerű rosszullétek eszméletvesztés nélkül olyan kórállapotra utalnak, amelyet a mai belgyógyászat „hypertonia essentialis“-nak nevez és ez a 40-es életévek után jelentkezik. Erős vértódulásai és a közvetlen halálok, az agyszékhűdés az agyvelőnek megtámadtatását bizonyítják az agyi vérerek sclerosisa következtében. A fenti tényekből semmiképpen sem szabad az agyvelőnek paralysisére, hanem csakis előrehaladó elmeszesedő érfolyamatára következtetnünk, és így az utóbbi okozta a költő szellemi zavarait, a napközben jelentkezett elalvását, részvégtlenségét, feledékenységét, elhanyagolt magatartását. Ehhez képest Vörösmarty idegkörtani meghatározása: a bevezető „arteriosclerosis cerebri“, melyet „dementia arteriosclerotica“ fejezett be. De hogy e dementia dacára mennyire volt ítélete állapotáról, bizonyítják halála előtt egy évvel Tóth Lőrincchez intézett következő sorai, melyekben gyönyörű lélektani hasonlaltal találóan határozza

meg helyzetét: „Adósság, tehetetlenség, sánta remény, hidd el alig nevezhető életnek; itt a lelki erő oszlop, melyről elpusztult a híd.“ (Gyulai Pál: Vörösmarty életrajza, 304.1.). Mindazonáltal a dementia életének legutolsó hónapjaiban nagy arányokat ölthetett.

Ezen diagnosisomban semmiképpen nem vezetnek kegyeleti tekintetek (Szirmayné), hanem kizárólag az orvosi valóság. Nézetem szerint Szirmayné feltevése paralysis dolgában teljesen alaptalan és így nem állja meg helyét; Vörösmarty idegvilága pedig egészséges korában tökéletesen mentes volt bármilyen kóros színezetű elmeállapottól, s így róla pathographiát írni teljesen lehetetlen. Hiszen Vörösmarty már szülei részéről csupa értékes tulajdonságot örökölhetett. Apjáról mondja Gyulai Pál idézett könyvében: „Erős magyar volt, csendes, de elégedetlen hazafi... Szigorú erkölcsi elvei voltak... Nyájas, barátságos természete mellett sem volt nagyon közlékeny“. — Anyjáról pedig: „... a barna-piros arcú, hollófekete hajú leányka igen szépen tudott dalolni s a népdaloknak egy-egy újabb elmés fordulatot adott. Sok ismeretlen dalt lehetett tőle hallani, melyekről azt tartották, hogy mind ő maga gondolja“. — Mintha Vörösmarty költői vénája anyjától származott volna.

Végső összegezésben Vörösmartynak lelkialkatát a következőképpen határozzuk meg. Kedélyvilága alapjában véve ugyan schizothym volt, de vitathatlan cyclothym színezettel, mely utóbbi körülmény külsőleg kerek arcában, széles vállaiiban és közepes testmagasságában, belsőleg meleg emberi érzéseiben családjával, barátaival, a magyar nemzettel szemben nyüvánult meg. Értelmi irányban lángész volt a magyar szépirodalom terén egészen eredeti művei és újszerű nyelvezete folytán: Négyesy László Vörösmarty nyelvzsenijének csodálatos alkotóerejét hangsúlyozza, nyelvét búbajosnak és működését irodalomtörténetileg korszakosnak mondja. Lelki egyensúlyának hibátlanságát pedig az bizonyítja, hogy szelleme a tartós megviseltetések, gondok dacára egészen az általános érlemzesedés kialakulási időpontjáig, vagyis 50-ik életévéig teljesen hibátlan volt és így kizárólag a nevezett bántalomra kell visszavezetnünk az 1850-től fogva haláláig mutatkozott rendellenességeket az idegrendszer részéről.

SCHAFFER KÁROLY

KODÁLY- ÉS BARTÓK-BEMUTATÓ

A MAGYAR ZENEVILÁG két nagy eseménye volt az ősszel Kodály Zoltán Budavári Te Deumának és Bartók Béla „Cantata profana“ c. művének bemutatója.¹

A Budavár visszafoglalásának emlékére komponált Te Deum is arra a mély, sorsszerű kapcsolatra mutat rá, amely Kodály Zoltán egész művészetét a magyar történelmi múlthoz fűzi. Ott él mindkettőben az a folytonos harc, küzdelem a töretlen folytonosságért, átfogó kapcsolatért, amelyet legjobbjaink az örökös újrakezdésekkel, szétagoltsággal, átalakulásokkal terhelt magyar sorssal szemben folytattak és folytatnak. Tömör tárgyilagosságukban mélyen megrázó sorokat olvashatunk Budavár visszafoglalásáról a magyar történelemben: „Budavára teljesen leégett és elpusztult. A tudós Marsigli gróf holttesteken át lépkedve szedte össze a tűz elől a Corvina nyomorúságos maradványait. A másfélszázados török uralom hagyatéka pedig tűzben, füstben, seregek lábdobbanása alatt pusztult el, hogy ismét helyet adjon az európai civilizációnak“. Mint annyiszor, itt is szörnyű pusztulás és újrakezdés volt a diadal ára; hiszen másfél századra szakadt el a szellemi fejlődés fonala, és csonkán, töredékesen kellett kiásni a magyar alkotásokat a tűzvész hamujából. És ma, 250 esztendő után még több indoklottsággal kérdezhetjük: hát tudtunk mi egyáltalán Európának mást is adni, mint elvérézsűnket és elvérézsűnkön érzett örök lázadó fájdalmunkat?

Kodály Zoltán Te Deuma válasz erre a kérdésre. Éppen a magyar sors tragikumának mély átélése lett az egyetemleges, lényeges vonás, amely a legnagyobb magyar alkotásokat általános emberi, tehát klasszikus magaslatra emeli. Kodály, akinek egész életmunkája azt a célt szolgálja, hogy zenéjében összefogja az egész történelmi nemzet százszor darabokra tört, százszor elbujdosott lelkét-szellemét, aki a zenélés közösségében lelkileg összeforrt belső magyarságban látja az eljövendő egységes nemzeti kultúra igazi alapját, ebben az alkotásában is mint a nagy összefoglaló áll előttünk. Kodály a magyar nép ősi zenei hagyományaihoz kapcsolódva keresztény nyugati for-

¹ A Budavári Te Deum szept. 2-án került bemutatásra a Budavári Koronázó templomban, azóta Londonban is nagy sikerrel adták elő, hangversenyteremben nálunk először februárban fogják előadni a filharmonikus zenekar és a székesfővárosi énekkar közreműködésével. — A Cantata profana első előadása Londonban volt, nálunk októberben mutatták be a filharmonikusok és a Palestrina énekkar, majd december elején a székesfővárosi zenekar és a Palestrina-kórus adták elő.

mákban, évszázadok kontrapunktikus művészetében magyar Te Deummal gazdagítja az egyetemes katolikus egyházi zeneirodalmat. Műve a forma és kifejezés tisztaságában és leszűrtségében igazi klasszikus, a Palestrina-stílus átfogó szellemét sugárzó alkotás, tematikus feldolgozása, a kifejezés súlya természetszerűen az énekszólamokban rejlik, míg a zenekar a hangulat felfokozására, előkészítésére, aláfestésére szolgál.

Hatalmas oktávokban, a latin szöveg ritmusát nagyszerű plaszticitással megjelenítő erővel hangzik fel zenekarban, énekarban a bevezető motívum: „Te Deum laudamus“. Egyesült szólamokban igazi haendeli erővel és tömörséggel, a hallgató fantáziáját az első pillanattól megragadva, harsog a föld dicsérete. Önkénytelenül eszünkbe jutnak Szent Ágoston szavai, aki az ősi Alleluja jubHációkat úgy jellemzi, mint az örömben túlradó szív énekét, amely örömet így szavakban nem lehetne kifejezni. E szavaknál „Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth“, Kodály zenéje sem bírja el a szóhoz kötöttséget, a túlradó érzelmek kifejezésére el kell szakadnia a szöveg anyagiasságától és önjere utalva gazdag díszítésekben lebeg egy szótag felett, hogy az elragadtatás közvetlen kifejezőjévé lehessen, így fordul az új hívő szellem természetszerűen az őskeresztény gregorián énekstílus kifejező formái felé. Ezután diadalmas fuga-témában válnak széjjel a szólamok, hogy az Úr felségéről külön-külön is hitet tegyenek. Hegedűtremolók szárnyán lágyan, halkán hangzik fel az apostolok, próféták és mártírok dicsénete: az egyes éneklő-csoportok szinte elének rajzolódna a tiszta harmóniákban, amelyek tündöklővé szelleműinek a mártírok fényes seregeinek énekében: az éteri finomsággal kihangzó Cis-dur akkord olyan, mint a fejük körül felsugárzó glóriafény. Az Anyaszentegyháznak az egész világon felhangzó hitvallásában ismét Maestoso-vá szélesedik a teljes zenei kép. A kórus lenyűgöző dinamikája, monumentális pátosza, élesen, erősen tagolt ritmusa ennek a hitvallásnak legfőbb eszközei, az Atya végtelen felségének zenei kifejezése. Pár pillanatra csend borul az énekkarra, zenekarra egyaránt, hogy az emberréválás misztikus csodájától megrendülve a kórus egyedül boruljon le az igaz és egyetlen Fiú előtt. Kifogyhatatlanok Kodály eszközei a Krisztust dicsőítő szöveg számtalan árnyalatainak kifejezésére. Milyen természetesen hajlanak magyar dallamvonalakba ennek a kontrapunktikus résznek gyönyörű témái, midőn a négy szóló-szólam most külön is zengi dicséretét! A halál gondolatát — ami e szavaknál „tu devicto mortis aculeo“ árnyékolja a zenekar harmóniáit — az énekkar diadalmas crescendója söpri el, amely patetikus triolákba kiszélesedve hirdeti Krisztus győzelmét az enyészet felett. A hatalmas unisonóban „Judex ereditis esse venturus“ megragadó erővel árad felénk valami az őskeresztény lelkeség monumentális komolyságából, abból a szellemből, amely örök időkre megírta, kőbe véste tanait, s amely megrendíthetetlen magatartásában nem ismer ellágyulást. Ennek az őskeresztény Krisztus-portrénak félelmetes fenségével szemben gyönyörű ellentét az örök megfejthetetlen, az örök megrendíthetetlen isteni akarat előtt porba hulló Ember könyörgő alázata. A sötét színekben, remegő ritmusokban segítséget kérő kóruszólamok felett a szoprán szóló csillogva lendül

a magasba, témáját egymásután veszi át a többi három szóló: a sötét alaptónuson áttörő reszkető fénysugarak. A gondolatrokonsággal újra visszatérő bevezető rész hatalmas akkordjai „Per singulos dies benedicimus Te...” — csak rövid időre szakítják meg ezt a hangulatot. „Dignare Deum”, — a tenor és a szoprán hozza a témát, amely után gyönyörű színkeverésben olvad össze a nyolcszólamúvá bővült „miserere“-kórus. Ez a szó hangzik fel mindenütt, a két éjsötét basszus-szólam már a teljes vigasztalanságba merül, a felső szólamok még remegő sietséggel morzsolják a szavakat „fiat misericordia tua Domine super nos” — hogy egy hatalmas erőfeszítéssel mindig magasabb régiókba emelkedjék fel a szoprán-szólam: „Quem ad módum speravimus in Te” — mint a hit, a bizakodás hírnöke. A hit, a bizakodás lesz most már a befejező rész vezéreszméje. Boldogan ömlik ki az érzés az egyes szólamokban egymásután fellépő fuga-témákban. Az érzelmek áradata szinte feltornyosodik a zenekar bővített quart-futamában, hogy a kórus ezután eget ostromló erővel hirdesse a megváltó, a legkeresztényibb ígét: nem szégyenülhetünk meg bizalmunkban! Ennek a témának végső unisono felhangzásában már minden hang végzet, som, egy lélek, egy haza sorsa rajta, amellyel egész világa áll vagy összeomlik. Csodálatosan, ihletetten szép a mű befejezése. Nem diadalittasan, ujjongva kihangzó, hanem a nehéz szenvedésekben megpróbáltatott ember éneke, akinek örömebe belejátszik a múlt átélt és legyőzött fájdalma. Ez a magyar fájdalom, ez a magyar sors lesz tiszta szépséggé a szoprán-szólo végső kihangzásában, éteri fénye rávilágít a többi szólamokra, amelyek mind felemelkednek hozzá a befejező A-dur akkord kristálytiszta harmóniájában: „Non confundar in aeternum...”

íme így emelte Kodály Zoltán hatalmas, ünnepi, igazán nagy stílusú Budavári Té Deumában klasszikus magaslatra a magyarság sorsát. Aki ezt a Te Deumot meghallgatja, nem fogja állítani a régi frazeológiák szerint, hogy a sírva-vigadás a magyar lélek egyetlen tartalma. Monumentális heroizmus tüze ég Kodály művében, a magyar vüágyszemlélet ősegészsége, ahol a mély és őszinte hit szenvedélyétől tomyosított dallamok még a legerősebb kifejezésben sem bontják meg a klasszikus forma világos körvonalait.

Míntha a 250 év előtti diadalra zengett Te Deumban egy új magyarság hajnalhasadása intene felénk, egy új magyarságé, amely annyi pusztuláson és harcokon át erős vitális gyökereivel megőrizte azt a szikrát, amelytől felgyúlt a nemzeti művészet s ezzel az emberi feljebbttérés lángja.

BARTÓK BÉLA művészetében ennek a magyar sorsnak zenébe öntése valami sajátos őspogány honvágyban nyilvánul meg. Vérébe van írva a sorsa: magyar honvágy, magyar álmok örök megszállottja, örök kergetője.

A „Cantata profana” című ének- és zenekarra, tenor- és bariton-szólóra írt műve hallatlanul izgalmas, rendkívüli nagyszabású mű élményét nyújtja, ahol a zeneköltő csalhatatlan ösztönnel kiválasztva a fantáziáját megragadó szöveget, mint egyetlen márványtömbből

faragja ki a teremtés lázában felmerülő eszmét. Szól az ősi ballada szöveg a kilenc csodaszarvasról: az öreg apáról, aki kilenc szép szál fiát nem nevelte semmi másra, csak hegyet-völgyet járni, szarvasra vadászni. Addig vadászgattak, amíg csodaszarvasnyomra találva, utat tévesztettek s maguk is szarvasokká lettek. Az apa hiába hívja vissza szép fiait; akik egyszer magukba szívták a havasok és őserdők szabad levegőjét, nem kíváncsoznak vissza többé az emberek közé.

A művet a zenekar vezeti be. Misztikus hangulatot árasztanak a sötétből simán, lágyan felkúszó szólamok, amelyeket $\frac{6}{8}$ -os ütem széles keretei fognak körül. Kezdődik a mese klasszikus világos vonalú témákban, nyugodt, epikai hangulatban mesél a megkettőzött kórus: „Volt egy öreg apó, volt neki, volt neki kilenc szép szál fia...” Midőn a mese átmegy a cselekménybe, hirtelen viharos lobogással csapnak fel a zenekar harci motívumai, a tenor-szólam nyomán folyton fokozódó mozgalmassággal bontakozik ki a nagyszabású fuga, ahol a szólamok előretörése, torlódása, egymást kergetése nagyszerűen adja vissza a vadászok szenvedélyes hajszáját a csodaszarvasnyom után. Lehet ebben a hatalmas ősemberi szenvedélyben arra nézni, merre lépnek, hol, milyen akadályokon gázolnak keresztül? Lehet-e hát azon töprengeni, hogy Bartók zenei caccia-jának énekszólamai nem követik az eddig kitaposott ösvényeket, hanem eddig embemem-énekelte hangmenetek, modulációk sűrű bozótjain törnek utat maguknak, hogy egyedül egy hatalmas benső szózat hívására figyeljenek. A szólamok már a legmerészebb akkordokban tömörülnek, szikrázik, kavarog már minden a vadászok rohanása nyomán, midőn az izgalom tetőfokán hirtelen megragadó ellentétben titokzatos misztikus szólam vágja el a drámai rohanást. Gyönyörű hangzatokban tűnik fel az álom, az egész cantata legmélyebb értelme: „Szép hídra találtak, csodaszarvas nyomra.” Ez a csodaszarvasnyom Bartók zenéjében az ember örök álma. Úzni, kergetni ezt az álmot, ha elérhetetlen is — vagy éppen azért, mert elérhetetlen. S mintha ennek az illúzióknak, álomnak puha aranyfátyola ömlene szét kórusokon, zenekaron egyaránt: minden csupa líra, boldog, önfeledt, remegő csodavárás. „Erdő sűrűjében szarvasokká lettek” éneklí az egész kar unisono, halkan, a gyermekhit édes ámulatában: a zenekar gyönyörű kihangzásában, a modem harmónia-élmény egyik legszebb fejezetében még ott él a csoda beteljesedésének bűvölete. Ezután ismét fuga-témák küzdelmében, mozgalmasságában állítja eléink Bartók az izgalmas jelenetet, midőn az apa elindul elveszett fiait keresni, s hűs forrásnál rátalálva a szarvasokra, célba veszi az egyiket. A magyar nyelv melódiájának leghívebb énekbe ültetése az a pár taktus, amivel a kórus előkészíti a legkedvesebb fiú, a legnagyobb szarvas megszólalását. Ebből a tenorszólaból ugyanaz a szellem sugárzik felénk, mint Kodály Te Deumának szólóiból. Amit itt az egyházi stílus kötöttsége olyan sugárzó tisztává, lényegre leszűrtté varázsol, az Bartóknál nem a melódiavonalak szépségében, hanem a teljes kifejezésre való határtalan törekvésben nyilvánul meg, nem más ez, mint az ősi népdalstílus szelleme, azok a kottafejekben szinte meghatározhatatlan finom árnyalatú hanglépések, melizmák, amelyek mintha az énekes lelkéből

rögtönözve, mindig újra alakítva törnének elő. Nem csoda, ha a szöveg szenvedélyességének megfelelően — ahogy a fiú növekvő haraggal megfenyegeti apját, ahogy természeti erők lázadásához hasonlóan tör ki lelkéből az indulat —, a zeneköltő fantáziája olyan magas régiókba szárnyal, ahová hanggal, erővel és vad temperamentummal talán csak egy Gigli tudná követni. De vájjon felróhatjuk-e azt a mű hibájául, hogy nálunk nincs tenorénekes, aki ezt a szólót a maga utólérhetetlenül drámai crescendójával, a zenekar nagyszabású hangfestését túlszárnyalva, meg tudná csinálni? Havasok között hangzik ez az ének, hatalmas sziklahegyek, égre törő ősfenyők világában, ahol ha egyszer felszabadul az indulat, elemi erővel tör, zúz mindent, ami útjába kerül. De ott, ahol helyén van, ott ez az ének mélyen bensőséges, meleg és szívhez szóló. Az apa hívja vissza fiait; bariton szólójában a legmélyebb emberi hang, a szív hangja diktálja a melódiát. Milyen új ez a melódia! Nincs ennek semmi köze a mai kor összevissza kuszálódott, zavaros érzésvilágához, lelki „komplexumaidhoz. Kristálytisza hang ez, átlátszó, mint az erdei patakok vize, mély érzés, esdeklő sóvárgás fodrozza díszítéssé, vagy nyújtja ki hosszan, epedőn. A kórus, majd a zenekar minden szólama segít kérni, hívni e szavaknál: „Jó anyátok vár, Magához vár...” az öt taktusra elnyújtózó szótagban szinte túlrad a szülői szív epedése. Újra felhangzanak a tenorszóló indulatokban izzó merész dallamvonalai. A fiú hazaküldi apját jó édesanyjához. Szomorúan ragadnak meg egy hangon e szavak: „mi nem megyünk ...“ „Micrt, micrt?“, kesereg a baritonszóló; fájdalmas, szélesebb dallamvonalával szemben élesen kitűnik a tenorszóló benső nyugtalanságtól fűtött jellege: „A mi karcsú testünk gúnyában nem járhat, csak járhat a lombok között. Karcsú lábunk nem lép tűzhely hamujába, csak puha avarba.“ A tempó mindig nyugodtabb lesz, a beethoveni ellentét nagyszerű kifejező erejével, egy nagy crescendo után hirtelen belépő pianissimóban átszellemülten hangzik fel először a ballada két legszebb, legmélyebb sora: „A mi szájunk többé nem iszik pohárból, csak hűvös forrásból.“ A mű befejező részében újra visszatér a ballada legelső szakasza, de mind szövegben, mind zenében leegyszerűsítve, szűkebbre fogva. Még egyszer felhangzik a szarvas-fiúnak az apa hívására adott válasza, amely előkészíti a megtisztulásnak, a felemelkedésnek azt a nagyszerű magaslatát, amelyre a végső taktusok emelkednek. Zseniális intuícióval választja ki Bartók erre szövegül a ballada fent idézett két gyönyörű sorát. A teljesen elnyugvó kórus felett még utoljára szenvedélyesen kiáradó gyönyörű melizmában ragyog fel a tenorszóló: „Csak tiszta forrásból...” hosszan elnyújtva sóhajtják utána a kihangzó szólamok: „hűvös, tiszta forrásból...” Itt vagyunk a célnál, egy nagy műalkotás eszmei céljánál: minden ezért volt, hogy ez az eszme formát öltön, hogy ebben az eszmében találkozzon, megpihenjen minden. A köd felszállt s mi már a havasok végtelen láthatárú, kristályos levegőjű, fenséges ormain járunk s száll az ének még innen is mindig feljebb, hogy a D-dur harmónia tiszta ragyogásában már csak szárnyainak lebbenését halljuk: „csak forrásból, csak tiszta forrásból...”

A „Cantata profana“ mind zenei, mind eszmei felépítésében Bartók Béla egyik legnagyobb alkotása. Teljesen kiforrott egyéni stílusát nem mérhetjük valamilyen más eszményeket szem előtt tartó értékelés szempontjából. Ez éppen így, ahogy önmagában és önmagáért van, felel meg az ő művészi hitvallásának, amely őszinteségében és igazságában éppen olyan magasrendű, mint egy Bach vagy egy Palestrina hitvallása. Az, hogy Bartók román eredetű népballadát használt fel a maga teljesen szabad fordításában, — amely balladának tisztán az egyetemes emberi jellege ihlette az alkotásra — igen kicsinyes eszköz volna ennek a minden hangjában a magyar népzene leikéből lelkedzett műnek kritizálására. Bartók Béla és Kodály Zoltán a „nagy magyar utat“ járják, nem külsőségekben és anyagiasságban, hanem lélekben, szellemben valósítják meg a teljesebb, kiműveltebb, európai láthatarú magyar faji öntudatosságot. A „Cantata profana“ Tamás Áron Ábeljével, Nyíró József Uz Bencéjével tartja a legszorosabb vérrokonságot. Így találkoznak az új magyar szellemiség legnagyobb értékei, midőn ösztönszerűen idemenekülnek az erdélyi havasok fenséges országába, hogy ebből az őstiszta forrásból ihletet merítsenek, ihletet és hitet annak bizonyítására, hogy van még lélek és szépség, van még Ember a világon.

PRAHÁCS MARGIT

A GENTLEMAN ALKONYA

A TIZENNYOLCADIK SZÁZAD angol irodalma még jórésben az arisztokrácia függvénye. Pár politikai célú satírától és vaskos bohózatától eltekintve, a szépirodalom a főnemességről szólt, a nemességnek íródott. A folyóiratok a kellemes pletykákat tárták fel és készen szállították a politikai és erkölcsi világnézetet. A terjedelmes regények az arisztokrácia szórakozási hajlamait elégitették ki és szigorúan ügyeltek a léggör előkelőségére. Ma már csak ez a finom és okos irodalom őrzi számunkra az angol felső osztályok elillant virágkorát. E kor képviselője és hasznélvezője a squire volt, a földbirtokos nemes és főnemes. Elegáns életmódját senkinek sem jutott volna eszébe kifogásolni. Házaik kényelmesek és méltóságteljesek voltak, bútorai az angol iparművészet ma is megcsodált alkotásai. A kor öltözködése a renaissance szín- és formagazdagságából a mai sivár szürkeségbe vezető középúton állott. A megmerevedett társadalmi rend igyekezett az angol úr életét minél kellemesebbé tenni, bérlői és zsellérei nem mukkantak, számos szolgálói boldogan engedelmeskedtek. Közvetlen környezete pedig, felesége, lovai és kutyái a fajtisza tenyésztés legszébb példányai voltak. Az urak főfoglalkozása a társadalmi élet, a vadászatok és fogadások lebonyolítása volt; ügyes vagyon- és hatalombővítő házassági tervek kovácsolása. Mellesleg pedig kétségtelen sikerrel kormányozták nemzetüket háborúban és békében. Övék volt a hatalom és a dicsőség. A XVII. századvég forradalma óta a királyságnak nem állt módjában hatalmukat kérdésessé tenni; az anglikán papság pedig függő helyzetének tudatában sietett szemethúnyni az élet élvezetének kirívóbb formái fölött.

De ha az évszázados fényes kastélyok jelenlegi lakóinak életét akarjuk megismerni, szinte hiába fordulunk a modem regényekhez. Egészen más személyekre bukkanunk ma ott, mint másfélszáz évvel ezelőtt. Az angol birtokos főnemesség és dzsentri elvesztette a világháborút, elvesztette a XIX. századot. A gentleman lecsúszott. Ha tudni akarunk valamit mai életéről, elég a Times bármely számának legutolsó oldalára fordítanunk. Ott apró képekkel illusztrált ingatlanforgalmi hirdetések sorában fogjuk találni többszázéves kastélyának és parkjának a várva-várt vevő számára étvágygerjesztően megfogalmazott leírását. Az elszegényedett eladót pedig nemritkán hajdani londoni palotájának egykori kétszobás kocsislakásában találjuk.

E két véglet, a francia forradalom-előtti Spectator és a világháború utáni Times között telt el Anglia történelmének legragyogóbb évszázada, mely azonban az egykori kizárólagos nemzetfenntartó és alkotó elem, a birtokos nemesség legragikusabb korszaka is egyúttal.

A hanyatlás története az ipari forradalommal és a városiasodással kezdődik. Mindaddig Anglia tisztára mezőgazdasági ország volt, önmagát ellátó óriási kert, melynek Dél-Angliában itt-ott megmaradt külsőleg is szép foltjait, erdeit, falvait és idillikus tájait kegyelettel, nemzeti park-szerűen őrzi a jelenkor. A sok évszázados fához-, földhöz-kötöttségnek szelleme mélyen beivódott az angol lélekbe: a nagyiparos politikus Baldwin legszebb sorai („Our Inheritance“) éppúgy mint a raffinált finomságok költője, Sackville-West a rurális élet szépségeit szólaltatják meg.

Az ipari forradalmat megelőző mezőgazdasági vüág a közép- és nagybirtokos úr, a squire paradicsoma volt. Ez az osztály, főleg uralma elején, a XVII. században, jól kormányozta a rábizott országot, mert hű képviselője volt a népnek. Az urak akkor még maguk is testileg-lelkileg közel állottak a kormányzott osztályokhoz. Sir Roger de Coverley, a Spectator halhatatlan alakja ennek a falusi jovialitásnak a megtestesítője. A XVIII. században az új mezőgazdasági elvek bevezetésével és a közlegelők elkerítésével fokozódó jólét és hatalom azonban már magában rejtette a hanyatlás csiráját. A squire-osztály lassankint lemondott a munkáról és gondolkodásról a szórakozás és sport számára. Anglia ásványi kincseinek felfedezése kedvezett azoknak, akiknek az ősiséggel őrzött földjén a bányák nyíltak. A kevésbé szerencséseken egyideig segített az új közlekedési eszközök kényelme és a városokba tóduló gyári munkásság megnövekedett élelmiszerfogyasztása. A vas-, gyapjú- és gyapotipar ugrásszerű növekedése azonban meghozta a kezdetben még leküzdhető veszedelmeket. A megapadt mezőgazdasági munkásság fokozódó igényekkel lépett föl, eleinte pénzügyi, majd jóval később politikai téren. Ugyanakkor elsorvadt a háziipar s óriási vagyonok halmozódtak fel a népből felemelkedett új iparmágnások kezében. Ezt a nagyszámú pénzarisztokráciát a régi nemesség nem tudta máról-holnapra befogadni, márcsak azért sem, mert az újjgazdagok következetesen képviselték a nagytőkés szabadelvűség világnézetét. Az új osztály részt kért a hatalomból és szívós küzdelem után 1832-ben sikerült is áttörnie a maradi dzsentri-vüág falát. Az országgyűlési reform szakított a megvesztegethető igazságtalan választási rendszerrel s lehetővé tette a szabadelvű gondolat érvényesülését. A gyáriparos (s elvben a munkás is) a hatalom eddigi birtokosával, a földesúrral egyenlő fontosságra tett szert. A demokrácia mumusa ellen védekező osztály, a birtokos nemesség taktikát változtatott. Legelső teendője volt a hatalom új osztályosainak megszelídítése, dzsentri világnézettel való átítatása, miben a befogadóknak nagy segítségére volt az angol alsó osztályok mindenkori sznobizmusa. Az asszimilálás hosszú munkája formailag tökéletesen sikerült és a számban és hatalomban megfogyatkozott angol birtokos nemesség utolsó nagy teljesítményévé lett.

A felső osztályok az angol történelem folyamán egyébként is megszokták volt, hogy a szívesen sohasem látott új vért felszívják, elképzítik. Az angol dzsentri nagy politikai érettsége épp abban nyilvánul meg mind a mai napig, hogy tud engedményeket tenni a rá veszedelmessé válni kezdő osztálynak, de lehetőleg a tizenkettedik órában. Az exkluzivitás elvének feláldozása hosszú időn át megőrizte az osztály rugalmasságát és politikai hatalmát. A VIII. Henrikől nemesített s egyházi vagyomból gazdagodott régi főnemesség a XVIII. században még lenézte a Marlborough hadiszállítóiból lett újnemeseket, akik viszont a napóleoni háborúk korára már annyira alkalmazkodtak, hogy megvetéssel nézhették a Wellington hadjáratainak finanszírozásával megfőnemesedett bankárokat. 1919-ben már e százéves arisztokrácia ráncolta orrát a világháború újnemes újjgazdagjainak nolens-volens befogadásakor. Ahogy Wells Tono-Bungay című regényében finom éllel megmutatja, a folyton megújuló osztályok sorban örökölték előzőik birtokait, házaikat, szolgálait s idővel a nemzettel szemben fennálló kötelezettségeit is. Ilymódon a folytonosság látszata képződött, mely azonban illúzióvá válik, ha a jelenlegi angol főnemességet vizsgáljuk. A számos nagyméretű felhígulás azt eredményezte, hogy az arisztokráciának ma már nem egészen ötszázaléka tartozik az 1500 előtt nemesedett közé (részben a családirtó középkori pártharcok következtében is), míg az utolsó száz év lordjai a főnemességnek közel hatvan százalékát alkotják. A XIX. és XX. század folyamán a társadalmi érvényesüléshez vezető út annyira kitaposottá vált, hogy egy nagy szakmai sikerű sörfőzőnek, újságkirálynak vagy zsidó bankárnak éppoly könnyű lett a lordi rangot elnyerni, mint egy nagybirtokosnak száz év előtt, vagy királyi fattyúnak három évszázad előtt, avagy nagy hadisarcot kicsikarni tudó harcosnak normann időkben.

Ha a folytonosan feltörtetők asszimilációja kizárólag a külsőségekre szorítkoznék, akkor a munka könnyű, de értéktelen lett volna. Az utolsó kétszáz év folyamán nemesi rangra emelkedő egyének nem váltak volna a régi nemesség folytatóivá, ha nem élt volna az angol felső osztályok világában valami különleges belső forma, egy speciális lelki éghajlat. A lassankint osztályok fölé növekvő ideálnak, a gentleman eszményének kikristályosítása az angol nemesség legértékesebb történeti teljesítménye. Az angol civilizáció eme legszebb virágának kibontakozása évszázadokra visszanyúló folyamat. Első elképzeléséül az angol vers első nagy diadalát, Spenser Faerie Queene-jét (1579) szokták megjelölni s képviselőjéül Erzsébet korának gáncsmentes költő-lovagját, Sir Philip Sidney-t. A renaissance árnyoldalainak az eszményről való leccsiszolását a Public Schoolok, a híres angol középiskolák hajtották végre, főleg a XIX. században. A gentleman fogalom utolsó költői megfogalmazását Kipling adta („If”), míg legpontosabb leírását az elmúlt század bölcselőinek, főleg Newman bíborosnak köszönhetjük. Newman szerint a gentleman soha senkinek nem okoz fájdalmat. Önmagáról nem beszél, ha nem kényszerítik; nem védekezik nyelveléssel. Pletykát és rágalmat nem hall meg, akadémikusok elbírálásában óvatos, igyekszik mindent a legjobb indulatúan értelmezni. Vitában nem kicsi-

nyes, tisztességtelen előnyöket nem keres; sokkal okosabb, hogy minden támadásra megsértődjék: túl elfoglalt, hogy sértésekre emlékezék és túl hanyag a nehezteléshez. Véleményeivel igyekszik senkit meg nem sérteni, egyszerű és szívós, világos és határozott. Feltétlenül udvarias. Benne teljes az őszinteség, békülékenység, elnézés, igyekszik ellenfelei hibáit azok szempontjából megérteni. *Libertatis alienae et dignitatis suae memor* — idézi Newman Liviuszt, hozzátéve, hogy a 14. zsoltár hasonló tömörséggel rajzolja a gentleman jellemét.

Bár az eszmény kétségkívül a középkori lovagság moderm inkarnációja, mégsem igazi szerzetesi szellemű, mert az alázatot a líviuszi önmegbecsüléssel pótolja, tehát az emberi büszkeségre épít. Dean Inge azonban arra figyelmeztet, hogy az amerikai siker-istenítéstől viszont az önmérséklet hangsúlyozásában tér el. Az eszmény elemzői nem mulasztják el rámutatni a gentleman lélek áldozatkészségére, mely néha heroikus magasságokba emelkedik. A *nobis officium*, a honorarium nélkül végzett közérdekű munka mindmáig a felső osztály elfoglaltsága. Walpole *Wintersmoon* című regényében a hercegné vallási és jótékony intézmények szervezésével és vezetésével tölti öregkora napjait. Számos nemes angol úr és hölgy vesz részt manapság bizottsági, gondnoksági, telep- vagy kórházelőjárói munkában, vezet munkás-klubokat, magára vállalva más országokban az államot és adófizetőt nyomasztó terheket. Már ezért az áldozatkészségéért is népszerű lett a tömegek előtt a gentleman. A világháború volt a dzsentrizmus tűzpróbája, amikor önként adta vagyonát és életét a hazáért. A felső osztályok fiai, a legelsőnek jelentkező fiatal tisztek, ijesztő arányszámban porladnak ma Bagdad és Boulogne között.

A „service“ elvének e tudatos-tudattalan követése a gyakorlati idealizmus útjára vezette az angol földbirtokos nemesség kiválóbbjait. A rabszolgakereskedelmet angol squire győzte le (Wilberforce), a börtönreform (John Howard), valamint a női és gyermekmunkások szörnyű helyzetének megjavítása is egy angol gentleman-nek (Shaftesbury) köszönhető.

A gentleman-eszmény gyakorlati megvalósítása kezdetben egy kaszt kiváltsága volt, mely azonban fogatkozásokkal is bírt. Az angol felső osztályoknak minden bírálója szemére veti szellemi renyheségét, kulturális közömbösségét, elvek és elvont gondolatmenetek kerülését. Gyűlölöm az absztrakciónak még a nevét is — mondotta Burke. Ezért az egyoldalúságért majdnem kizárólag agentleman jelenlegi tenyésztőtelepei, a nagy középiskolák nevelési rendszere felelős. A Public Schoolok, főleg Dr. Arnold híres múlt század eleji reformja óta szinte kizárólag az úri (ahogyan Arnold mondotta, a keresztény katonatiszti) jellem kialakítására rendezkedtek be. Hogy a gentleman fogalma lassacskán hivatásból lelki-alkat megjelölése lett, ezeknek az iskoláknak az érdeme. A nagy formális cél elérése érdekében átértékelték nevelőeszközeiket. A szabadság és fegyelem e különös keverőhelyei nem vetik meg ma sem az alkalomadta kiadós botozást. A fenytetés célja azonban nem is annyira a büntetés, mint a félelem és fájdalom érzésének teljes eltitkoltatása, a feltétlen önuralom, akárcsak Spártában. A szellemi tanulmányok

vesztettek fontosságukból s helyükbe nőtt a fair play elvére épített csapat-sport, főleg a futball és a krikett. Ilymódon a nagy Public Schoolok idővel megszűntek a szellemi kultúra végvárai lenni, ezt a feladatot az egyetemnek, elsősorban Oxford és Cambridge ősi kollégiumainak hagyták. Hogy ez utóbbiak milyen derekasan feleltek meg feladatuknak, a szellemileg is nagyszabású, sokoldalú gentleman kialakításának, Keyserling egy sora igazolja. A balti gróf méltán csodálkozott azon, hogy mennyi olyan arisztokratája van Angliának, aki ma újságíró, holnap valamelyik dominium alkirálya, holnapután kereskedelmi miniszter s közben, ha van ideje, értékes történelmi vagy nyelvészeti könyveket ír, esetleg veszedelmes expedíciókat vezet.

A származás és neveltetés kiváltságai kétségtelen formakultuszra is vezettek. G. J. Renier az angol középosztályról szóló szellemes könyvében gőgös tartózkodással és önelégült ritualizmussal vádolja a gentlemant. A vád nem alaptalan, az angol úri osztály az öltözködésre, etikettre, a H-hang ki- vagy ki-nem-ejtésével elválasztott társadalmi osztályok határaitra kínos gondossággal ügyel. A formák hangsúlyozása azonban a földbirtokos osztály egykori vezető szerepéből származik. Victoria de Buxton memoárjában (1920) leírja, hogy a vidéki úri kastély életének meghatározásában a faluval és a vidékkel szemben fenálló társadalmi felelősségérzet volt a legfontosabb. „Az egész család piederstálon élt. A földesúrnak példát kellett mutatni. Kisbérlői, házi és gazdasági cselédei őhöz ígazodtak. Minden tette nagyfontosságú volt, befolyása döntő. Mert rendkívül fontos volt, hogy jár-e templomba vagy sem, melyik jótékonyági intézményt támogatja, megtiszteli-e megjelenésével a vadász-bált, a virágkiállítás, a krikett-meccset, hogy felesége vizitelt-e X-éknél? Minden falusi intézmény a kastélyból nőtt ki. A földesurat közigazgatási szerepe arra kötelezte, hogy a nagy nyilvánosság előtt éljen...”

Mint az erdők októberben, a gentleman is elmúlása idején, a viktoriánus korszakban érte el legszínompásabb megtestesülését. A hüvös korrektség, a szívós kitartás, az önfeláldozásra is képes önmegbecsülés az angol világbirodalom megalkotásában és összetartásában is elsőrendű szerepet nyert. Az angol gentleman volt az, aki példájával és erélyével milliós indiai tartományokat kormányzott (ma is) a hatalom külsőleges eszközei nélkül. Gübert Murray egyik könyvében leírja apját, aki nyolcvan évvel ezelőtt az ausztráliai bozótban épült fakunyhójában minden alkalommal estélyi öltözetben ült le az egyszerű vacsorához, hogy el ne veszítse, szimbólumában is megőrizze azt a légkört, melyben nevelték s amelyet legtöbbre becsült.

MA AZ ESZMÉNYT HORDOZÓ nemesi osztály lehanyaglása idején már az egész angol vüág érzi, hogy a felső osztályok életében minden hiba és fontoskodás mellett is volt és még ma is van nagyon sok érték, sok vonás, melynek elvesztése nemzeti csapás volna. Ez az osztály szűk terjedelmű, de nagyon magas eszményt tűzött maga elé, melynek tökéletes megvalósítása az angol civilizációt a többi fölé emelte. A gentleman kialakítása nem ment máról holnapra, ehhez

generációk lassú munkája kellett, vagyon, család, iskola. I. James király mosolyogva válaszolta egykori dadájának, aki fiának gentle-manné ütését kérte tőle: Lordot csinálhatok belőle, Luckie, ha akarod, de maga az ördög sem tudná őt gentle-manné tenni!

Dibelius hatalmas Anglia-könyvében rámutat a gentleman-eszmény nagy civilizáló értékére. Az angol arisztokrácia részben életlehetőségei, részben különleges vérkeveredése következtében sohasem rendelkezett azzal a puritán lelkiállattal, mint a vagyonosodó középosztály. Mindmáig erős benne az életigenlés, a világfias könnyedség a nyugodt, szabályozott külső forma alatt. Ez osztályból származó nagy költők, Surrey, Sidney, Horace Walpole, Shelley, Byron egytől-egyig a romantikus, nem a klasszikus életfelfogás megtestesítői. A szenvedélyek elleni védekezésül kifejlesztett nagy önuralom azonban néha még csak fokozza a mélységekbe fojtott érzések feszítőerejét, melyek egy ellenőrizetlen pillanatban vulkánként törhetnek ki, mint Soames Forsyte esetében, tönkretéve egy életet. A represszióból származó családi tragédiák, szerencsejáték-kalandok minduntalan meg-ingatják az angol felső osztályok egyensúlyát. Máskor az elfojtott tetterő igyekszik politikai ambíciókban csatornát vájni, udvarias, de harcias fonnák között. Az ősi viking vérben lappangó állatias ösztönöknek, a nagy tömegek kapzsi szellemének és minduntalan brutalitásokba tévedő demokráciájának korlátok közé szorításában egy osztály és egy elv sem hajtott végre annyi civilizáló munkát, mint a felső osztályok erős politikai és etikai befolyása, a gentleman „noblesse oblige“ elve.

A gentleman-ideált kiteljesítő angol felső osztályok gerince, mely anyagi virágzását a XVIII. században érte el s mely a XIX. században a létért vívott harcában az eszményt tökéletességre fejlesztette, napjainkban közel jutott az anyagi összeomláshoz.

A földbirtokos nemesség lehanyatlása, mint említettük, az ipari forradalommal kezdődött. Anglia sorsát, tehát önmaguk jólétét kormányozó egyeduralmukon az 1832-es parlamenti reform hozta az első részt, mely a konzervatív alsóházban a liberális elemeknek is nagy súlyt adott. A választójog kiterjesztésével kapcsolatban a felső osztályok politikai hatalma egyre csökkent, míg végül az 1928-as választójog (a „sötétbe ugrás“ Dean Inge szerint) minden régi előjogától megfosztotta a dzsentrit. Ma harmincmillió választóból nem egészen négymillió fizet egyenesadót. Az arisztokrácia rangosabb képviselői a még ma is teljesen feudális összetételű felsőházban fékezheték egyideig a mindegyre demokratább alsóház iramát, míg a felsőház jogkörének 1911-ben történt rideg megszükitése a vétőjogtól is jóformán megfosztotta és körmetlen macskává tette a történelmi angol osztályokat.

A politikai hatalom csökkenése a vagyoni leromlással párhuzamosan haladt. Gladstone 1853-as költségvetése bevezette a földbirtok örökösödési adóját, melyet Lloyd George 1909-es költségvetése erősen fokozott. Ma 50.000 fontnyi vagyon bizonyos, nem ritka, körülmények között értékének felét köteles örökösödési illetékképp leadni.

E hatalmas megterhelés egyik célja eredetileg a nagyipari mammutvagyonok keletkezésének és társadalmi elhatalmasodásának megakadályozása volt, de mellesleg azt is elérte, hogy kihúzta a földet a birtokosok lába alól. Ha egy nagyobb földbirtok két-háromszor gazdát cserél egy évtizedben ugyanazon családban örökösödés következtében, úgy biztosra lehet venni, hogy forgótöke hiányában el kell adni a rendszerint már amúgy is megterhelt birtokot amerikai spekulánsoknak vagy felkapaszzkodott plebejusoknak, hogy ki lehessen fizetni a birtokbajutás illetékét.

Az angol mezőgazdaságra a XIX. és XX. század folyamán egyébként is nehéz órák következtek el. A gabonavámok megszüntetése (1846) és a szabadkereskedelem elve a mezőgazdaságot kiszolgáltatottá a külföldi versenynek. A hetvenes évek közepének nagy mezőgazdasági válságát a domíniumok okozták óriási arányaikkal, kevés munkással és modem gépekkel művelt szűz talajukkal, amivel az anyaország nem tudott konkurrálni. Anglia a múlt század utolsó két évtizedében gabonával bevetett területeit 70%-kal volt kénytelen csökkenteni. Ugyanakkor a szervezkedő munkásság is egyre magasabb béreket kényszerített ki.

A felső osztályok még így is hosszú ideig a legvagyonosabbak voltak, természetesnek látszott tehát a fokozódó állami terheket elsősorban rájuk hárítani. Az amúgy is csökkenő jövedelmet egyre keményebben adóztatták. Jelenleg az évi 450 és 2000 font közé eső jövedelem egyenesadója 25%. Kétezer fonton felül meredek adózás kezdődik, mely olyan mértékben emelkedik, hogy évi ötvenezer font jövedelemből csak jövedelmi adóra 60%-ot kell leróni. Így fizet Anglia világháborús győzelméért. Ugyanakkor a tőkebefektetések jövedelmei is egyre csökkennek, az állampapírok alig hoznak valamit. Ez a nagy vérvesztés természetesen nemcsak a földbirtokost sújtja, hanem a gentleman minden vagyonos jogutódját. Stanley Baldwin, akinek nevét egy hatalmas vasgyár is viseli, nyíltan kijelentette, hogy a világháború befejezésétől 1930-ig vagyonának kilencven százalékát elvesztette.

Az IRODALMAT a gentleman alkonya alig érdekli. Sheila Kaye-Smith regénye, *End of the House of Alard* ennek az agóniának úgy szólván egyetlen, költői magasságokba emelkedő története. Egy nyolcszázéves nemesi birtok a századunk elején a lejtőre kerül, eladósodik. A konzervatív tulajdonos utolsó lehelletéig kapaszkodik a birtokba s a látszatba. Az örökös, a legidősebb fiú nem jön vissza a háborúból. A megmaradtak vállalni próbálják a család értelmének fennem-tartható szimbólumát, a kastélyt s a birtokot, de összeomlanak nyomasztó súlya alatt. A legifjabb, rebellis fiú, elszakad a hagyományoktól s eladja a számára csak keserűséget jelentő birtokot. A földbirtokos osztály megsemmisül, vagy fölösleges lett, —

„We only know that the last sad squires ride slowly towards the sea
And a new people takes the land.“

mondja Chesterton. S valójában, a műkincseket eladták Amerikának,

a birtokokat parcellázták kisfarmereknek, a régi főúri palotából luxus-szálloda lett, klub vagy üzletház, a történelmi szépségű vidéki kastélyokból — ha nem vette meg parkjával, de földjei nélkül egy úrgazdag — iskola, szanatórium vagy elmegyógyintézet, mely változáson még a legfanyarabb demokraták is gondolkozóba esnek.

A felső osztályok egykori uralmának csak a látszata maradt meg. A helyét elfoglalt új társadalmi osztály, melynek felemelkedését és akklimatizálódását a Forsyte Saga első kötetei oly pontosan ábrázolják, már nem a földbirtok hierarchiáján alapszik. A gentleman eszménye is ennek megfelelően lassan eltolódik. Az ideál kopik, demokratizálódik. Bizonyos földalatti helyiségek bejáratára is Gendeman-t írnak, nem Men-t, mint nem is oly régen. Az eszmény igyekszik felemelni a plebszet, egyelőre ezúton. A nivellálódás azonban mindig engedményekkel jár, lefelé. A gentleman-osztály birtokát elvesztette, jövedelme elsorvadt. Létszáma is észrevehetően megapadt, részben az ezen osztályt leginkább sújtó háború, részben a születésszabályozás következtében. Etikettjének értékét a háború utáni évek tempó-változása kérdésessé tette. June Forsyte eljegyzésén az egybegyűlt Forsyte-ek még megdöbbenek a lázadóhajlamú vőlegény puhakalapján, de ma, ötven év után ki akadna már fönn ezen? A nemesi osztály már csak a látszatokba kapaszkodik s a társadalmi tekintélyt igyekszik tartani. Szociális, tudományos, emberbaráti mozgalmakat ma még nem lehet elképzelni valamelyik főúr védnöksége nélkül. A nagy politika azonban, az osztály egykori privilégiuma és időtöltése a modern választójoggal kicsúszott kezéből. Egyelőre még tartja a diplomáciai, katonai és közszolgálati vezető állásokat s így egy bizonyos fokig érvényesítheti elveit. De a felső osztály már nem képes az őt fenyegető komoly politikai veszedelmek elhárítására, mint azt az ír szabadállam megalakulása, a haditengerészet washingtoni csökkentése, az 1929-es munkáskormány hivatalbalépése esetében láthattuk.

Lassanként kénytelenek a vezetészerep fáklyáját a mögöttük felnyomulóknak, a hivatásokkal foglalkozó középosztálynak (professional people), a Forsyte-oknak s a nagy üzletembereknek átadni. Ezt az új, formákhoz még ragaszkodó, de velejében másnemű új uralkodó osztályt hasonlítja Wells a londoni Tower-hídhöz, modern Anglia jelképéhez, melynek álgótikus vakolata vasbeton vázat takar.

A múlt század végén elszaporodó Public Schooloktól várjuk az erjesztő kovász működését, az asszimilációt, mely lehetővé teszi majd a gentleman-lélek valami felhígult, megmodernigényesített alakjának továbbélését. Az iskolák tudják, hogy Anglia sorsa nem utolsó sorban az ő kezükben van. Tudják, hogy a gentleman kipusztulása nemcsak az angol, hanem az egész európai civilizáció nagy vesztesége volna. Hellász fénykora óta nem volt a világnak ilyen igazságos, könnyűkezü és vidám ura. Fekete napja lesz a történelemnek, mondja az angol gentry egy kiváló ismerője, amikor agyafűrt kalandorok, összeesküvők, ösztönemberek és fanatikusok fognak helyére lépni.

ORSZÁGH LÁSZLÓ

BERLIN, MILANO ÉS BUKAREST

A ROMÁN KÜLPOLITIKA ALAPJÁT egyszerű tétel képezte: párizskömyéki szerződések három háborút veszített államból csatoltak területeket Romániához, mely ezenkívül Besszarábiát elvette Oroszországtól, volt szövetségésétől. Oroszország mai napig nem ismerte el Besszarábia annexióját; a megcsontított országok revíziót követelnek: a határok nincsenek biztonságban. Románia védi területének integritását: fegyverkezik és szövetségeseket tart. Ezelőtt pár nappal, december elején mondotta Iorga a szenátusban: „Ha Románia külpolitikáját meg kell határozni, így képzelem: védelemre szoruló határaink vannak... azoknak az oldalán kell hogy legyünk, akiknek hasonló a helyzete s hálánkat meg kell hogy őrizzük azokkal szemben, akiknek segítségével odajutottunk, hogy vannak határaink, melyeket védenünk kell.“ Akiknek határait köszöni Románia, azok közül mindig rendületlenül mellette állt Franciaország s akiknek segítségére határai védelmét illetőleg feltétlenül számíthatott, a kisantant volt: mind a statusquo védői, a párizskömyéki szerződések fenntartói.

A külpolitikának ezt az úgyszólván logikai megalapozottságát a huszas évek óta Titulescu képviselte, aki az országnak azóta folyton hol külügyminisztere, hol londoni követe és népszövetségi megbízottja volt. S a külpolitikának ezt az irányát támogatta minden politikai párt, míg felfogásának tisztán az országos érdek, hatalmi vonatkozások szabtak utat. De amint a külpolitikára, az államokkal szemben érzett rokonszenvre belpolitikai irányok, „világnézeti“ felfogások kezdtek irányítóig hatni, az eddigi külpolitikai kapcsolatok meg kellett, hogy lazuljanak.

Ennek nyomai voltak észrevehetőek az elmúlt év folyamán.

ROMÁNIÁBAN, mint e folyóirat nemrég száma megírta,¹ a nagy pártok közül a „nemzeti-keresztyén“ Cuza—Goga-párt erősen konzervatív és élesen antiszemita nacionalista párt s az utóbbi időben mindjobban olyan hangulatai vannak, melyek nagy hasonlóságot árulnak el a párt és a német nemzeti szocialista felfogás között. Mikor Dinu Bratianunak, a liberális párt vezérének egy gyűlésen kicsúszott a szájából az a mondás, hogy „Románia a románoké“, Goga lapja, a „Tara Noastra“ tiltakozott, hogy ezt a jelszót más párt emlegesse,

¹ Magyar Szemle 1936 július, „Pártok és politikusok Romániában.“

mint a „nemzeti-keresztyén“, mely egyedül áll határozottan a faji egységre alapított nemzeti állam gondolatán.

Nyíltan azonban egyelőre nem merték bevallani a nemzeti szocializmussal való szellemi közösséget. Még 1935 őszén tiltakoztak, hogy a pártnak valami köze volna a német politikai felfogáshoz. A trónbeszéd tárgyalása alkalmával decemberben Goga is, Cuza is felszólalt.

„A politikai mozgalmak“, — mondta Goga — „ma az egész világon mindenütt a nemzeti eszme légkörében folynak. Ott van a fasizmus, ott van a német nemzeti szocializmus s ilyen mozgalmat láthatunk Franciaországban. A felfogásokban van gondolatbeli rokonság, valami szerves összefüggés, de — annyiszor kérdeztem már —: lehetünk-e mi olyan nemzeti szocialisták, mint a németek? Hogy lehessünk mi nemzeti szocialisták, mikor nálunk nincs komoly szocializmus? Micsoda közösség lehetne a németországi szociális és szocializáló törekvések és a mi helyi igényeink között? Semmi a világon. Mi szerves, egységes román megnyilatkozást képviselünk, nemzeti és nacionalista gondolatkörünkbe foglalva ...

Mégis nap-nap után úgy beszélnek rólunk, mint Berlin szolgahadáról, szemünkbe vágják népünk latinságát, emlegetnek nemzeti érzést, határokat, melyeket mi revideálni akarunk \$ adnak leckét a hazafiasságból ma nekem, holnap neked, holnapután másnak, mert határtalan az arcátlanságuk.“

Még meggyőzőbben bizonyította Cuza ugyanazon alkalommal, hogy pártjának semmi köze a nemzeti szocializmushoz:

„Ellenfeleink“ — fakadt ki — „azzal vádolnak, hogy elveinket Hitlertől vettük át s mi hitleristák vagyunk.

Én ezeket az elveket 1889-ben kezdtem hirdetni, abban az évben, melyben Hitler született. Talán természetes, hogy azokat nem kaphattam Hitlertől, mikor születése előtt négy hónappal írtam le.

A mi elvünk a nemzetiség törvényén, mint természeti törvényen alapul. A nemzeti, az emberi kultúra teremtő ereje, a kultúra a nemzeti fenntartója. Minden kultúra alapja a nemzeti. Nemzet nem élhet idegen szervvel összekeverve.“

Ezek a tiltakozások nem sokat használtak azzal a ténnyel szemben, hogy úgy a nemzeti-keresztyén párt, mint Vajda és a köréjük csoportosuló töredékek felfogásban az állam faji megalapozásával és antiszemitizmusukkal teljesen a német nemzeti szocializmus gondolatkörében mozognak; a nemzeti kisebbségekkel szemben, legalább Cuzáék részéről tanúsított inkább megvető, mint ellenséges magatartásuk is a nemzeti szocializmus semlegességére emlékeztet.

E gondolatközösség teremtett vonzalom annál kevésbé maradhatott befolyás nélkül külpolitikai irányukra, mert június elején a Blum-kormány került Franciaország élére, egy olyan szélső baloldali alakulat, mely nemcsak rokonszenves nem lehetett Cuzáék előtt, hanem egyenesen gyűlöletes volt.

Oroszországot egy szocialista-kommunista irányzat kerítette hatalmába, — írta a „Tara Noastră“ — ott hiányzik a politikai érettség és hazafiasság: de ezt a monstrozitást lehetetlen megérteni Franciaországban. „Mi semmi körülmények között el nem hisszük“, — folytatta — „hogy a francia nép, megacélozva egy nagyszerű történeti fejlődésben, végigélve napóleoni idöket, melyek elhomályosíthatatlan glóriát vontak e nemzet köré, folyton emelkedve, békében és háború-

ban kidomborítva fájának géniusztát — nem, mi nem hisszük, hogy ez a nép egy zsidó-marxista összeesküvés áldozata lehessen.“ Azután következik a zord következtetés: „Egy régi kultúrájú, fényes múltú nép megengedheti magának ezt a pillanatnyi luxust: mi nem... De azzal a meggyőződéssel, hogy a francia népet semmi külső erő le nem győzi, a történeti Franciaországgal továbbra is lelki barátságban fogunk maradni.“

Tehát nem politikai barátságban a jelen Franciaországával, hanem lelki barátságban a történeti francia állammal.

Az antipatikussá vált marxista Franciaország helyett most már nyíltabban lehetett más barátot keresni.

Egyik augusztusi számában a legélesebb antiszemita jobboldali lap, a „Porunca Vremii“, azt írja, hogy folyton és mindenütt vádolják őket, hogy meg akarják változtatni Románia külpolitikájának irányát. A román jobboldal — írja a lap — soha sem tűrte, hogy Románia külpolitikáját külső befolyásnak rendeljék alá, mindig a román érdekeket szolgálta. De kétségtelen, hogy a németek csak a világháborúban voltak Románia ellenségei, de ellenségből idők folytán barát lehet: miért ne lehetne a német nép is Románia barátja?

A jobboldal külpolitikai vonzalma napról napra erősebb lett Németország iránt; Olaszországgal szemben nem érzett annyi rokonszenvet, mert annak politikájából hiányzott az „egészséges“ antiszemitizmus. Ami sajtáságosságot kölcsönzött a Cuza—Goga-politikának, az az volt, hogy támadásaik nem a kormány ellen irányultak, amely látszólag fenntartotta francia irányát, hanem a nemzeti parasztpárt „kommunista-frankofil“ felfogása ellen. Az új politikai orientálódás kérdése lassanként a sajtóba is utat talált. Augusztus 9-én a maga is nacionalista Panfil Seicaru tette szavá a dolgot egy „Külpolitikai ABC“ című cikkben. ’

Cikkét azzal kezdi, hogy reggel levelet hozott a posta, melyben egy ifjú felvilágosítást kér tőle az új, nacionalista német orientáció dolgában.

Országunk főellensége, — írja az állítólagos levélíró — a kommunizmus és mivel ma Hitler Németországa a kommunista Oroszország legengesztelhetlenebb ellensége: Romániának nem lehet jobb és megbízhatóbb szövetségese és védelmezője, mint a hatalmas német állam. Romániának rokonszenves kell, hogy legyen Németország megalkuvást nem ismerő törekvése is, hogy a zsidóságot kizorítsa az országból, aminek céljából az antiszemitizmust állami doktrínává tette.

A probléma — feleli Seicaru — nem ilyen egyszerű.

Igaz, hogy mi, románok, a kommunizmus ellenségei vagyunk, antiszemitizmusunk is elég hatalmas az országban. De ne felejtjük, hogy egy békeszerződés részesei vagyunk, mely új területeket adott nekünk. Ez bizonyos kapcsolatokat tételez fel.

Magyarország az olasz-osztrák megegyezés részese lévén, annak révén, mikor a német-osztrák megállapodás létrejött, szintén német befolyás alá, Németország karjai közé került; Németország pedig nemcsak elméleti ellensége a békeszerződéseknek, hanem tényleg, pozitív küzdelmet folytat Versailles ellen, amit követni fog St. Germain, Trianon és Neuilly. Hogy Magyarország Berlinhez csatlakozott, az nyilván azt jelenti, hogy számít lépésének hasznára: valószínűleg a millenáris Magyarország legalább részben való helyreállítására.

A mi politikánk csak hasonló lehet; egy német irányú politika részünkről határainknak nemcsak platonikus elismerését, hanem azoknak garantálását kell, hogy feltételezze.

Vájjon van-e valami oka Németországnak, hogy ilyen kötelezettséget vállaljon velünk szemben?

Bármily csábító Hitler antikommunista állásfoglalása, annál sokkal ékesenszólóbb a román nacionalizmus parancsa: a határok sértetlensége és mélyeséges tisztelet az iránt a háborús generáció iránt, melynek hősiessége létrehozta Nagy-Romániát.

E cikket közölte a kolozsvári „Romania Nona“ is és főszerkesztője, Zaharie Boila, Maniu unokaöccse, megjegyzéseket fűzött hozzá:

A háború kikerülhetetlen — írja — s a háborús felek között egyik oldalon lesz Németország és a világháború legyőzöttjei, a másik oldalon Francia- és Oroszország.

Mi történik Romániával?

Ha Németország győz, megmenekülünk a bolsevizmustól, de felosztják országunkat. — Ha Oroszország és Franciaország győz, fennmarad Nagy-Románia, de nem kerülhetünk el egy hatalmas szociális meg-rázkódtatást. Mindenképpen rossz.

Az első pillanatra úgy tetszik, hogy nincs választás. Pedig tényleg egyszerűbb, mint gondoljuk. Nagy-Románia a mi létünk — a bolsevizmus ellenben csak betegség, mely megtámadja a szervezetet, de kipusztítható és hatása megszüntethető: betegség, de nem halál. Kockázatos dolog volna egy betegnek olyan orvosságot adni betegségére ellen, ami megsemmisíti a bacillust, de megöli a beteget.

Mi már voltunk hasonló helyzetben s nem pusztultunk el. 1917—18-ban orosz bolsevikiek voltak szövetségeseink, anélkül, hogy kommunistákká lettünk volna. A történelemben is volt ennek számos példája: a jakobinus Franciaország visszautasította a külföldi segínyt a radikalizmus ellen és a maga erején talpra állt. Németország 1918-ban szocialista kezekbe került és nemzeti érzése és faji erényei megmentették. Ugyanez történt a háború után Magyarországgal, Bulgáriával és Törökországgal.

A kommunizmus ellen érzett minden ellenszenvünk ellenére se mondhatunk le nemzeti létünkéről, mely, ha elpusztul, helyreállíthatatlan. A mi dogmánk: Romania Mare! Műiden egyebet, célokat, követelményeket, vagyont, szenvedést alá kell, hogy rendeljünk e dogmának, érte meg kell, hogy hozzunk minden áldozatot, vért, érzést, életet.

E HAZI KÜLPOLITIKAI viszálykodásokba augusztus végén beleszapott egy bomba. Augusztus folyamán Goga Octavián több hetet töltött Németországban s tapasztalatairól az „Universul“ augusztus 28-i számában hosszú interjúban számolt be. Nyilatkozatának legnagyobb része minket nem érdekel, de annak külpolitikai része a következőképpen szól:

„A revízió ma a német politikai felfogás alapvető fundamentuma, de csak ennek a népnek a területi követeléseit foglalja össze, anélkül, hogy más népek igényeit felkarolná. E revízió alapja a nemzetiség joga: az etnikai határok azonossága a politikai határokkal. Az én krédóm a nemzeti elv volt, rettenetes lelki harcok között ez irányított engem küzdelmeimben. Népünk életösztonei ezzel az igazsággal forrtak össze. Mikor ez az elv győzedelmeskedett s mi élvezői vagyunk vívmányainak, megtagadhatjuk-e ennek jogosultságát mások számára? A gondolkozás bírósága előtt mi, akik a nemzeti alapon egyesültünk, mondhatjuk-e mi bűnösnek az augsburgi német kezet, mely meg akarja szorítani a linzi német kezet? Mi, akik az érzelmek könnyes egyesülésének napjaiban születünk, megtagadhatjuk-e Grülpärzertől, hogy egyesüljön Goethével és Beethoventől, hogy egyesüljön Wagnerrel és együttesen keressék a politikai működés összeforrását a német nép körében? Én nem ismerem azt az erkölcsi rügékonyaságot, mely kétféle erkölcsöt diktál. De azt se érteném meg, hogy miként tagadhatná meg a német nacionalizmus azokat a jogokat tölem, melyekre a maga törekvéseit alapítja. Ha Németország támogatná azokat a revíziós törekvéseket, melyek a román határokat akarják megváltoztatni, melyeket az etnikai erők szerint húztunk meg, ez azt jelentené, hogy feladja azokat az elveket, melyekre a német revíziós törekvéseket alapítja. Ezért nem tudok hinni abban az értelmetlenségben, amit a német egészséges észjárás is vissza kell, hogy utasítson. M i n d -

ehhez hozzá kell tennem berlini felelős tényezők kategorikus kijelentéseit, akik megcáfolják az e téren tett hamis állításokat, mert számot vetnek azzal, hogy Németország és Románia között csak úgy állhat fenn normális viszony, ha elismeri területi integritásunkat.“

A nyilatkozatnak az adott különös érdekességet, hogy azt pár nap múlva közölte a „Völkischer Beobachter“, kihagyva belőle azokat a sorokat, melyeket, hogy ne ismételjem, fennebb ritkított betűkkel nyomtattunk le.

A sajtónak ez természetesen szemet szúr: miért hagyta ki a német hivatalos a „felelős tényezőknek“ éppen ezt a nyilatkozatát, amely Románia szempontjából a legfontosabb? Adott-e valaki Gogának csakugyan ilyen kijelentést? Hazudik-e valaki, vagy tagad? S kinek érdekében tagad, vagy hazudik?

Az esetet nehéz volt objektíve ítélni meg. A jobboldali sajtó azt hitte, hogy Goga felült, felült Hitlernek, mert a „felelős tényező“ alatt őt sejtették; s Románia csalódott Németországban. A „Porunca Vremii“, ez az élesen jobboldali újság, a németek eljárását, Hitlert, „Völkischer Beobachter“-t, őszinteség hiányának tartotta. „Mi sokszor rámutattunk,“ — írta — „Berlin kalandos magatartására s kifejezést adtunk kívánságunknak, hogy hozza Németország hivatalos formában nyilvánosságra álláspontját a tekintetben, hogy az ő revíziós törekvése érinti-e vagy sem a román határokat. Hogy lássunk tisztán! Mert tény, hogy erre vonatkozóan soha sem adtak biztosítékot s Goga nyilatkozatából a hivatalos lap kihagyta a legfontosabb sorokat.“ De a lap tudja vigasztalni magát: a német nép — írja — tiszteletben tartja a román határokat s ezen nem változtat a „Völkischer Beobachter“ magatartása, ami, a végén érthető is, mert a román határok bevallott garantálásával Németország elvesztené Magyarország barátságát, nyerni pedig nem nyerne semmit, mert a kisantant államai Franciaország táborában vannak.

A jobboldali sajtó mentegette Gogát, hogy nem az ő hibája, ha Berlinben tévedésbe ejtették. A „Curentul“, mely Goga interjúját közölte, szintén visszatért a kérdésre s arra kérte a közönséget, hogy tanúsítson „prudencia românească“, megfontolást — azaz ne higgyen a németnek. Augusztus elején, — írta a lap — éppen akkor, mikor Goga Berlinben járt, magyar vezérkari tisztek voltak ugyanott s rövid idő múlva maga Horthy látogatta meg Hitlert. Nyilvánvaló, hogy háború esetén Németország és Magyarország együtt lesz. A magyar revíziós törekvések sem képeznek titkot s bár kétségtelen, hogy Románia petróleumával, a feketetengeri kijáráttal nagyobb értéket képez Németország számára mint Magyarország s ezért garantálnia kellene határait — de erről hiába beszélünk: a német-román barátság csak egy eshetőség, a német-magyar szövetség valóság. „Ne vezessen minket tévútra a szöke Loreley“, végzi cikkét Seicaru.

Gogát különösen a nemzeti parasztpárt támadta. Madgearu annak a véleményének adott kifejezést, hogy Gogából bolondot csináltak Berlinben s a párt hivatalos lapja, a „Dreptatea“ nap nap után hosszú cikkeket írva, minden alkalommal hét kérdést intézett hozzá,

hogyan nevezze meg, kik azok a „felelős tényezők“? Miért hozta nyilatkozatát megcsonkítva a „Völkischer Beobachter“? Melyik oldalon van az igazság: az ő nyilatkozatában, vagy Horthy és Hitler találkozásában? És utolsó kérdésképpen: Léven a viszony Német- és Magyarország között olyan, amilyen: keresheti-e Románia Németország barátságát?

Végül rászánta magát Goga és felelt: „Az az ember (Madgearu) beszélhet gazdasági kérdésekről, ha valaki meghallgatja — de mikor a román vérről van szó, akkor román vér beszéljen: ez a vér előjoga. (Madgearu t. i. örmény eredetű.) Három hét óta faggatnak, hogy miért nincs szó a határok biztosságáról? Akik ezt kérdezik, azoknak azt mondom: koncentrációs táborba velük! Ez lesz feleletem számukra, mikor hatalomra kerülök.“

Kik ezek? — kérdezte gúnyosan az „Adevérul“ — akik előtt a koncentrációs tábor jövője áll? Első sorban bizonyosan Maniu, aki pár napja hogy kijelentette, hogy „hazaáruló“ mindenki, aki német-barátságról beszél. Aztán bizonyosan Mihalache, Lupu, Filipescu, az „Epoca“, a „Dreptatea“ és — mondja — bizonyosan mi, a „Dimineaşa“ és az „Adevérul“ és főképpen Nicolae Titulescu, akit „a jólismert körülmények között most telepítettek ki a kormányból.“

A Goga viszálykodás ebben az időben véget ért, nem anélkül, hogy Goga később nagy elégtétellel ne hivatkozott légyen Rosenberg ismeretes revíziós cikkére.

MINDEZ MINTHA NYOMTALANUL siklott volna el a kormány feje felett, mintha mindez nem érintette volna. Trónbeszédben, pártértekezleteken, pártgyűléseken a stereotip jó viszonyt minden, még a szomszédos államokkal is, és külpolitikájának változatlan irányát hangoztatta. S tette, mikor mindenki látta, hogy liberális párt és kormány erősen jobboldalra hajlik, belpolitikában nyíltan, külpolitikában óhajtva, de nem merve.

Júliusban ismét kormányválság híre kelt. Mint mindig hasonló esetben, Titulescu összeszedte magát Montreux-ben s jött Bukarestbe, hogy rendet csináljon. A július 15-i „Le Temps“ ugyanis cikket közölt Románia okulása végett s megírta, hogy a német-olasz hegemónia a kisantant országainak romlását jelentené. „Titulescu ellensúlyozhatná morális súlyával s Románia, ha védeni akarja vitális érdekeit, nem követhet más politikát, mint mostani külügyminiszterének Franciaországgal való barátságára és a kisantanttal és a balkáni blokkal való együttműködésre alapított politikát.“ Ez világos volt.

Titulescu tehát eljött Bukarestbe, tárgyalt uralkodójával, a miniszterelnökkel, a pártvezérekkel s július 15-én megjelent a kommuniké, hogy „a kormány szolidáris a külügyminiszterrel“. Az egyik lap szerint „a válság elsimult, egyelőre nem lesz baj.“ De kérdi: „vájjon úgy történt-e minden, mint Titulescu számította?“

Augusztus 31-én, minden előzetes bevezetés nélkül Tătărescu rövidesen beadta az uralkodónak lemondását, aztán új megbízást nyerve, újraszervezte a kormányt s abból kihagyta Titulescut. Csak egy sürgönnyel értesítette, a mellőzés okául adva, hogy pártkormányt

akart alakítani; melyben Titulescunak, pártokon kívül állván, nem lehetett helye. Titulescu csaknem belehalt a rettenetes megalázásba.

A közvélemény különböző felfogással fogadta menesztését. Az ellenzék fel volt háborodva s nem bírta eléggé magasztalni a bukott államférfiút s a rettenetes kárt, ami az országot érni fogja. „Aveam un om trimis de Dumnezeu“, írta a „Soha“, a nemzeti-parasztpárt egyik lapja: Isten-küldötte ember volt Titulescu.

Cuzáék, Gogáék másként ítélték meg a dolgot.

„A személye körüli hivatalos láрма elülése után, hivatalos ágensek és cenzúra nélkül ma már objektíve ítélnünk Titulescu felől“, — írta a Jara Noastră — Titulescu kétségkívül tehetséges ember, hibája, hogy igen nagyra tartotta tehetségét. Igen sokra becsülte magát. Legkisebb cselekedetét is olyan ügyesen találta fel, mintha a legfontosabb és legkülönösebb lett volna. Környezete elhitette vele, hogy nélkülözhetetlen s lassankint e hitet másokra is ráerőszakolták. Hogy Titulescu nélkül veszélyben vannak Románia határai; hogy a revíziós mozgalom újra feltüti fejét. Mit csinálunk Titulescu nélkül? mondogatták.

Voltak, akik azt hitték, hogy Titulescu nélkül nem lehet kormányt alakítani. ..

Vannak emberek, akik szeszélyeik révén nagyok.

Titulescu nagyra akart lenni költségei által, hogy egész emeletet bérelt ki hotelekben, folyton úton volt távol az országtól. Hitler a legegyszerűbb körülmények között él s mégis elképzelhetetlen tekintélye van, Mussolininek szintén. Titulescu pazarlással akarta elérni azt. Senki sem lehet több, mint amennyi. ..

Titulescu el akarta vinni Románia hírét mindenüvé, Bukarestet nemzetközi központtá akarta tenni. Bukarestben akarta üléseztetni a népszövetséget. A Sturza-palotában egy fantáziában és teméntelen hiúságban bővelkedő miniszter ült.

Most itt a bukás. Aki tegnap minden volt, ma semmi. Azt mondják, hogy Napóleont száműzetésébe követték tábornokai, kamarásai, akik nem akarták elhagyni. Titulescut abban a pillanatban elhagyták lakájai, amint megbukott. Elég jellemző egy nagy emberre nézve.“

A „Tara noastră“ e jellemzésénél erősebb kritikát mondott Titulescu és politikája felett Zelea Codreanu, aki ma kétségtelenül tekintély és politikai személyiség Romániában. November végén magához a királyhoz fordult Codreanu s egy memorandumban hívta fel az uralkodó figyelmét a román nép által követelt külpolitikára. Elsősorban azt kéri az uralkodótól, hogy hozasson törvényt az iránt, hogy „mindenki, aki Románia külpolitikájának vezetésére befolyással van, vagy arról véleményt nyilvánít: azért fejével felelős.“ S nemcsak a miniszterek és újságírók és törzsasztali politikusok fejét követeli, hanem a királynak is azt ajánlja, hogy „több bátorságot tanúsítson Románia külpolitikájának intézésében.“ „Ha“ — írta — abba a szerencsétlen és tragikus helyzetbe kerülnénk, hogy a bolsevik hatalmak (Franciaország, Oroszország, Anglia) oldalán kellene, hogy küzdjünk azok ellen a keresztyén hatalmak (Németország, Itália, Magyarország) ellen, melyek a civilizációt védik, kijelentem, hogy revolverrel fogom lelőni mindazokat, akik ide vezetnek s mert nem követhetem el azt a becstelenséget, hogy megszökjem, öngyilkosságot fogok elkövetni.“ Aztán a külpolitikára térve át, kijelenti, hogy „nincs szükség kisantra, balkán-biokra; aki hisz ezekben, nem ért a politikához... E tekintetben meggyőződése, hogy az az ember, Titulescu, a legnagyobb bűnt követte el a román állammal szemben.“

A baloldali pártok ilyen elismerése mellett távozott Titulescu s utóda Antonescu lett, aki mindezek ellenére is számtalanszor kijelentette, hogy Románia külpolitikája nem fog semmiben változni.

A NEMZETI-PARASZTPÁRT kolozsvári lapja, a „Patria“, az erdélyi románság újsága, november 4-1 számában első lapján, vezető helyen írta:

„Azon a napon, melyen II. Carol, Románia királya és Benes, Csehszlovákia elnöke megerősítette a kisantant szolidaritását és barátságát a békeszerződésekkel biztosított történeti jogok megvédése céljából, ugyanazon a napon Milánóban Mussolini különösen brutális formában fejezte ki a revíziós politikát.

Ugyanezen a napon, melyen a kisantant államai egy antireviziós front szorosabb kapcsolatába léptek, Mussolini kijelentette, hogy támogatja, sőt kieszközli a Dunavölgyi államok határainak revízióját, hogy igazságot szolgáltatson Magyarországnak, a békeszerződések nagy megcsönkítettjének’.

Mussolini revíziója elsősorban Románia ellen irányul. Milánói beszéde minket illet és minket fenyeget, mert az ő ‚magyar igazsága’, melyet emleget, a román nép egységének és integritásának széttrésztését és Erdélynek újra idegen uralom alá való jutását jelentené.“

Mussolini beszéde nagyon kínos meglepetést keltett Romániában: ezt senki sem várta: Románia azt várta a „nagyobbik latin testvértől“, hogy a jó viszonyt úgy értelmezze, hogy nemcsak nem támogatja a revíziós törekvéseket, hanem egyenesen antireviziós politikát folytat. Ezért dicsérték Itáliát és Mussolinit. Ugyanannak a vasárnapnak a délutánján, melyen Mussolini beszéde elhangzott, Iorga tartott előadást pártjának, a nemzeti demokratáknak: „Határaink védelmének politikája mellett van egy másik, a faj politikája, melyben hiszek: ezért hiszem, hogy bűn volna elzárni az utat Olaszország felé. Azok, akik bármiféle érdekből sértegetik Itáliát s azt a zseniális férfiút, Mussolinit, megérdemlik, hogy a latin faj ellenségéül tekintsük, melynek nemzetünk is tagja.“

Hogy Mussolini állásfoglalását az egész közvélemény idegenül, némely része felháborodással fogadta: az természetes. Érdekes az, hogy a különböző irányzatok miként próbálják saját állásfoglalásukat az új helyzettel összeegyeztetni; mert Romániában valóban széleskörű rokonszenv él Olaszország és rokon- vagy ellenszenv a fasiszta uralom iránt.

A radikális sajtó felhasználta az alkalmat, hogy átlátszó hipokdizissel, hazafias színekbe burkolózva, magyarázza antifasizmusát.

„Ha mi bíraltuk az olasz politikát“, — írta például az Adevéru — „azt nem azért tettük, mert mint meggyőződéses demokraták nem lehetünk rokonszenvvel a fasizmus iránt, hanem tettük abból a meggyőződésből, hogy a revizionizmus útján haladó, a népszövetséget lekicsinylő olasz politika, mely a tekintély és erő elvét kultiválja, kiengesztelhetetlen ellentétben áll azzal a politikával, melyet Románia kell, hogy kövessen: a szerződések tiszteletben tartását és a népszövetséggel való együttműködést.“

Nehezebb volt Cuzák helyzeté, kik állandó rokonszenvet tanúsítottak Mussolini iránt. A „Tara Noastră“ szerint Mussolini beszédének Romániát illető részének egyszerű magyarázata az, hogy Erdély

román föld lévén, Romániához történt csatolása nem képez „igazságtalanságot“ Magyarországgal szemben. Sőt, — mondja a lap — „mi nem hisszük, hogy Mussolini komolyan támogatná a revíziós törekvéseket az utódállamokkal szemben. A valóság az, hogy Mussolini igazságának más magyarázatot adnak Rómában és mást Budapesten.“

A beszéd a tüzet és a vizet, kormányt és nemzeti-parasztpártot is összehozta: ugyanazokkal a szavakkal írt sajtójuk.

A liberális párt kolozsvári hivatalos lapja, a „Napunea Românească“ ezt írta:

„Az igazságot Magyarországnak“ kiabálása logikusan kell, hogy a revíziót Olaszország terhére is jelentse, amely ország szintén gyarapodott a „nagy megcsonkított“ rovására. Vájjon hajlandó abba belemenni a duce? Bizonyosan nem. S vájjon hogyan egyeztetni össze a határrevíziót jugoszláv barátságával, ha Magyarországot vissza akarja állítani régi határai között? Veszedelmes játékot kezdett Mussolini, ami nem fog hazájának hasznára szolgálni.“

Ugyanebben a hangnemben kérdi a nemzeti-parasztpárti „Dreptatea“: „Mit szólna Olaszország, ha Anglia „igazságot“ követelne Ausztria számára? Ugyanezt a kérdést tehetjük fel mi, Románia, Fiúmét illetőleg. Ha olyan melegen érez Mussolini Magyarország iránt, mért nem adja vissza neki Fiúmét? Fiume magyarabb volt, mint Erdély.“

Mindennél az újságírásnál több súlya van Maniu nyilatkozatának, mely mindjárt a milánói beszéd után jelent meg a hozzá közel álló „Romania Nouă“-ban. Maniu volt az, aki 1918 novemberében először mondta ki a szót Erdély elszakadásáról és ő az, aki ma is egyedüli valóságos vezére az erdélyi román gondolatnak és románságnak.

„Mussolini legutóbbi milánói beszéde mélyen sérti a román népet. A beszéd világos értelme a trianoni szerződés módosítása: határaink megcsonkítása. Határozottan tiltakozom igazságtalan tételei ellen, melyek Európa általános érdekei szempontjából is veszedelmesek.

A magyar nemzet országa, ahelyett, hogy megcsonkított volna, valóságos népi határai között maradt s a régi Magyarországból csak néhány magyar csoport vált el, olyan, melyet rendszeresen megszervezett beszivárgások útján mesterségesen alakított a nemmagyar népeket elnyomó, ellenséges államhatalom. Ezen elidegeníthetetlen jogunk tudatában utolsó csepp vérünkig, végső erőnkkel fogjuk védeni határainkat...

A jelen pillanatnak különösen az erdélyiekre és a bánátiakra súlyos fenyegetéseivel szemben, egy pillanatot kell, hogy szenteljünk annak a megfontolásnak, mellyel megláthatjuk azt a külső és belső veszedelmet, amit a politikai erők szétporlasztása okoz, amit én annyiszor kárhoztattam.

De bármilyen aggasztók legyenek az utóbbi idők jelenségei, nincs okunk sötétenlátásra. Hatalmas szövetségeseink vannak, nagy nyugati demokráciák vigyáznak a békére, nekünk pedig elég nemzeti erőnk van, hogy azt teljes sikerrel állíthassuk nemzeti vagyonunk védelmének szolgálatába.

A pillanat parancsa az: tökéletes lelki és katonai felkészülés, nemzeti összefogás, cselekvési egység és komoly kísérlet a rosszul értesült Rómától a jól értesült Rómához vezető út megtalálására.“

Lapjának egy másik száma a régi stílusban hozzátette ehhez: „A békeszerződések változtathatatlanok voltak és azok maradnak. Pár millió román szabadult fel általuk évezredek nyomás alól, a magyar feudális arisztokrácia jármából, akik most krokodil könnyeket hullatnak Mussolini előtt.“

MINDEZZEL, MILÁNÓI BESZÉDDEL, külpolitikai irányok kitűzésével, nyíltan nem törődött a kormány. Fenntartotta a szuppozíciót, hogy külpolitikája nem változott és Titulescu távozásának sincs a német-francia orientációhoz köze. Ugyanabban az időben, mikor Mussolini beszéde elhangzott, Carol király Prágában járt Benes látogatására s Antonescu, az új külügyminiszter kijelentette a sajtónak, hogy a kisantant államainak egyetértése nagyobb, mint valaha, de Milánót egy szóval sem említette. Annál többet beszéltek róla december elsején, amikor eddig nem látott pompával és zajjal ünnepelte az ország Nagy-Románia és az új határok létrejöttét. Győzelmi kaput szenteltek fel, parlamenti díszülést, hálaadó istentiszteletet tartottak, melyeken résztvettek a kisantant államainak törvényhozási küldöttségei, melyek biztatóan hangsúlyozták az egyetértést és a határok sértetlenségét.

Az ünnepségeken jelen volt egy francia katonai küldöttség is, melynek vezetője, Mitterhauser tábornok, a francia vezérkar nevében jelentette ki, hogy a francia hadsereg úgy, mint húsz évvel előbb, most is kész a közös ideálokért, demokráciáért és Románia területi integritásáért fegyvert fogni, hogy megvédelmezze „egy igazságos béke eredményét, egy ezeréves jogtalanság kiköszörülését“.

Ebben a légkörben fogadta Bukarest Milánót.

SZÁSZ ZSOMBOR

FIGYELŐ

A MŰVÉSZETI KRITIKA ÉS LÉTJOGA

AMŰVÉSZETTÖRTÉNET utolsó száz évének tudományos munkája nemcsak ezernyi részletet, apró tényt derített fel, hanem az alkotóművészember lélektanához is közelebb hozott. Ma már teljességgel túlhaladottnak látszik az a romantikus felfogás, amelynek értelmében a művész, a zseni, szinte meteorszerűen kerül idegen, emberfeletti világokból és egyedülálló csodaként áll közöttünk. Mindinkább tudatossá válik számunkra az, hogy az alkotó művész a maga korának és társadalmának gyermeke, felelős tagja, sőt mondhatjuk, hogy az őt körülvevő társadalomnak bizonyos hivatású és feladatú szerve. Kétségtelennek látszik az, hogy a művész szellemi összetettsége logikus eredménye annak a társadalmi és történelmi fejlődésnek, amelyből ered. A művészen, mint minden emberi egyéniségben, benne is egymásra rétegeződnek mindazok az élmények, amelyek korának, de még inkább elődeinek élményei voltak: mindaz, ami elődein és rajta keresztül hullámszórt, amit önnönmaga tudatosan vagy Öntudatlanul átélt, a művészen sajátosan rétegeződik és összegeződik — mint különben minden egyéniségben. A lényeges különbség azonban, hogy az életnek e szellemi lerakódásai benne egészen különös plasztikussággal csoportosulnak és kristályosodnak — másrészt hogy szellemi alkatának különleges mivoltánál fogva neki adatott az a készség, hogy minden örökölt és saját élmény kincsét szemléletes érzéki formába tudja önteni, kifejező formájává tudja alakítani a körülállók számára. A régebbi felfogással szemben, amely a művészen elsősorban annak alkati különbözőségét, — amit egyéniségnek neveztek — csodálta, ma a művész lényének sajátosságát inkább abban a készségében látjuk, amellyel ezt az élménykincset alakítani tudja, beszédessé tudja formálni. És éppen ebben rejtőzik társadalmi szerepe, jelentősége, elhivatottsága: kifejezni, megszólaltatni azt, amit a többiek legfeljebb csak tompán éreznek. A művész társadalmi kötöttsége és feladata tehát kettős: egy oldalról megvan benne korának, társadalmának élményvilága, amely szorosan odafűzi a maga társadalmához, más oldalról megvan benne az alakítás, az érzéki formálás tehetsége. Mindkettő elkötelezi őt a maga világának, amelyhez — és amelyről — szólnia társadalmi hivatása, feladata és kötelessége. Frisslelkű, egészséges és egységes felépítésű társadalmak számára épp ez okoknál fogva jelent sokat a művész, akinek művét, a maga lelkének és vágyainak érzéki kifejezését éppen ezért kitörő Örömmel, bensőséges érdeklődéssel fogadja: amikor Duccio di Buoninsegna elkészült a sienai dóm számára festett óriási Mária oltárképével, a Maestával, a város népe ünnepi körmenetben vitte a hatalmas táblát a dómba, mert Szűz Mária iránti hő tiszteletének, forró szeretetének kifejezését érezte abban testet ölteni.

Épp ezért egészséges társadalmakban a művész helyzete sokszor egészen kivételes. Ahol a társadalom egységes, az igazi művészt csodálat

és tisztelet veszi körül s amit a művész mond, csak akkor igazán művészi, ha az az őt körülvevők lelkének hangvilláit is megrezdíteni képes. Ez az a boldogság, amit a művész a maga világának adhat. Ebből következik az is, hogy kifejezése nem lehet ezoterikusan érthetetlen és hozzáférhetetlen: az igazi művészet nem lehet titkos művészet és nem szólhat csak egy szűk, beavatott baráti körhöz. Dante Divina Commediáját ma, 500 év múlva, csak kötetnyi kommentárokkal értjük meg — korának emberei minden halk célzását megértették.

Viszont mindez nem jelenti azt, hogy az érthetőségnek közhelyszerűnek kell lennie. Az igazi művész korához szól, de a vatesnek, a jósnak módjára, mert az igazi művész mindig a jövőnek látoka, aki a mából a jövőbe pillant, a jövő útját kémleli és világítja meg különös szellemi megsejtőképességével. És ez természetesen vonatkozik a művészi kifejező formára is. Minden mondanivalónak megvan a maga egészen sajátos formája. A múlt kitaposott, már mindenki által ismert formája nem lehet szabály a művész számára, egyszerűen azért sem, mert hiszen egy másfajta mondanivalóból fogant. Az új, az előremutató, teljességgel soha ki nem fejezhető a réginek formaságaival. Mindez azonban természetesen nem magyarázható úgy, hogy a művész az újat csupán és mindössze az új forma kedvéért keresse, az az új forma, amely nem az új mondanivalónak gyermeke, semmiesetre sem lehet művészi érték — legfeljebb külsőséges, érzékcsiklandozó újdonság.

A művész látniki, előremutató, és ezért új formát szövő hivatása, amely őt a társadalom fölé, annak élére emeli, a művészi hivatás tragikumát: a megértetlenség átkát nemzi. Gyakran csak a következő kor érti meg azt, hogy az előzőnek művésze mennyire kifejezte korát, mennyire csak ahhoz szólt, mennyire csak annak problémáit vetette fel műveiben. Adyt a háború előtt csak kevesen értették, mert tompaságukban meg sem közelítették azokat a nagy nemzeti problémákat, amelyeket ő kétségbeejtő luciditással átélt és megpróbált megértetni. Csak ma tudjuk teljes egészében megérteni, hogy Ady Endre mennyire a háború előtti magyarság vatese volt.

AZ IGAZI MŰVÉSZI ALKOTÁS valósággal szomjazza a nyilvánosságot — bár a művész gyakran abban a hitben él és ezt hirdeti is, hogy művét csak sajátmaga számára formálja, azt a maga legbensőbb világának formába öntésére alkotja. És mégis a teremtő művész legfőbb jutalma, ha művét megértik és azon keresztül Őt is megértik, szeretik. Csak beteg és természetellenes művész alkot csupán a maga számára.

Amint a mű formát ölt, szembekerül a nyilvánossággal. Mára műhelyben: az inasok és legények, a család és a barátok nyilvánosságával; amint ejhagyja a műhelyt, összetalálkozik a tágabb nyilvánossággal. És ekkor jelentkezik a kritika, a műalkotás testvérjelensége: kiegészítője és ellenlábasa.

A kritika lehet pozitív és negatív. Az egyik felismeri a mű értékeit, a másik — a kritikus adottságai szerint — reámutat a mű hiányaira. Mindkét irányban ismét kétféle alaptermészetű lehet a kritika: az egyik fajta a mű tényleges értékeit látja meg, vagy a tényleges hiányokat fedi fel, a másik fajta — a kritikus megnevezése folytán — nem érzi meg a kifejezett értékeket, hibának tekinti a műnek megnevezett vonalait, sajátosságait. Igen gyakori az, hogy a kritikus a maga felfogását, a maga életének alapjait — szellemi, sőt esetleg anyagi alapjait — a mű által veszélyeztetve érzi, s abban a maga élet- és alkotóútjának személyes ellenségét ismeri fel: „Ez a mű lehetetlenné tesz engem!”

A művész társadalmi elhivatottságánál fogva eltagadhatatlan a kritika jogosultsága. A társadalom, amelyet a művész szolgál, — amelynek ő hiva-

tott szószólója — épp ezért mindenestre jogosult ítéletet alkotni magának arról, hogy a műalkotás kifejezi-e őt, tehát ítélkezni afelett, hogy a mű tényleg műalkotás-e, hogy az tökéletes vagy tökéletlen kifejezés-e, vannak-e értékei és hibái. A társadalomnak ez a joga fennáll, annak dacára, hogy egészen kétségteljen, miszerint a kritika és főként a kritikus személye kiismerhetetlenek. Minden kritika kockázatos veszélyeket rejt magában, sőt a kritika természeténél fogva, mint a művészi alkotás kényes társadalmi helyzeténél fogva, soha sem lehet pragmatikus.

A művész nem zárkozhatik el a kritikák elől, azokkal szemben helyt kell állnia. Nem vitatható, hogy ez nehéz helyzeteket teremt — különösen az új, még harmatosán friss, a művész szívéhez még nagyon közel álló alkotás esetében. Bizonyos, hogy nem élt még e földön igazi művész, akinek keserű órákat ne okozott volna a kritika — nevezetesen az értetlen és rosszindulatú, a gyengeségből és félelemből sarjadt kritika. Légió a száma azoknak a művészeknek, akiknek életét, anyagi és erkölcsi értelemben, tönkretette a gyilkos kritika. És mégis csak az az igazi műalkotás, amely körül a vélemények felviharzanak, és nem lehet igazán jelentős az a mű, amelyet a sír csendje ölel körül, amely senkit nem érdekel és senkit nem nyugtalanít.

A kritikára szüksége van a művésznek. Csak a legnagyobbakban van meg az önkritikának az a teljessége, amely az alkotó munka hevében is ellenőrizni képes a vésőcsapásokat, a tolinak járását. Hány és hány esetben nem veszi észre a művész a hibákat, nem ébred annak tudatára, hogy azt, ami legbensőjében él és kifejezést keresett a műben, nem bírta megszólaltatni. Itt lehet segítség az értelmes, a jóakarató, a hozzáértő kritika, amely téves útról visszafordítja a művészt.

Ami viszont a gyilkos kritikát illeti, eredjen az talán jóhiszemű, de meg nem értő, elmaradt koponyából, — vagy rosszakarató célzatosságból — az életből ki nem kapcsolható, mert meg nem fogható. Azt még meg lehet állapítani esetről esetre, egy adott időpontra és egy társadalomra vonatkoztatva, hogy egy művész egy munkája műalkotás-e — de viszont ugyanezt nem lehet megtenni a kritika terén: elképzelhetetlen, hogy legyen valaki, aki a kritikusok karát kiválasztja, összeállítja. És hol volna a határa az ilyen ítélkezésnek, hisz annak le kellene nyúlnia a művészig, annak közvetlen környezetéig, modelljéig és legényéig! A kritika rossz és káros hatásait kiirtani nem lehet. De a mű, ha igazán nagy alkotás, mindig és mindenkor túlélte a kritikust. Szinyei Merse Pál Majálisa ma is sugározza a szépséget, épúgy mint Courbet és Manet és Cézanne művei, amelyeket a világosan nem jóindulatú bírálók kiátkoztak.

A kritikáról nem lehet lemondani, mert az épúgy kiegészítője a művészi alkotásnak, szükséges párja, mint ahogy nincsen pozitívum negatívum nélkül.

MINDEZEKET ÁT KELLETT GONDOLNI akkor, amikor a napilapok hírt adtak arról, hogy a német Kultúrtaács közgyűlésén Göbbels birodalmi propagandaminiszter bejelentette, hogy a legközelebb megjelenő rendeletével a Harmadik Birodalom meg fogja tiltani a művészeti kritikát. Felfogása szerint ugyanis: „A művészi kritika egyetlen igazi útja a művészet-szemlélet, a művészet-leírás.“ Épp ezért a jövőben a műkritika tiltott műfaj lesz és azt „a művészet-szemlélet (Kunstabstraktion) és a művészet-leírás (Kunstbeschreibung) fogják helyettesíteni.“ Véleménye szerint a bírálat megszűnése nem fog a művészetnek ártani: „hamis nagyságok rendszerint legkésőbb egy éven belül eltűnnek, ha azokat nem gyilkolja is le azonnal egy kritikus. De a kritika betiltásával, az igazi nagyságoknak

biztosíthatjuk művészi szabadságukat és művészi becsületük érintetlenségét. Ne mondják el 50 év múlva a mi korunkról azt, amit nekünk az 50 év előtti időkről mondanunk kell, hogy az az újat sem mozdította meg, amikor az igazi zsenik kérészetű kritikusokkal küzdöttek és ezért tönkrementek.“ Beszédében arra is célzott, hogy felfogása szerint lehetetlen az, hogy 22—23 éves ifjak 40—50 éves érdemes, világhírű művészek ellen támadásokat indítsanak, anélkül hogy kritikai kirohanásaikban a legkisebb szakmai tudásról tanúságot tennének.

A mai német művészeti életről roppant nehéz képet alkotni, mivel az egykor oly nagyszerű művészeti sajtót ma csak egyedül a müncheni „Kunst“ képviseli és annak jórészt is retrospektív tartalmú cikkek és képek töltik meg. Göbbels nem mondotta meg, hogy kik azok a világhírű mesterek, akik ellen indított támadások érlelték meg elhatározását. Haladószerű művészeket értek-e e méltatlan támadások, egy felnövekvő konzervatív nevelésű fiatalság részéről? — avagy azok támadtattak meg, akik a múlt művészetét folytatják vagy próbálják feleleveníteni? Épp ezért nincs módunkban a kérdést e lényeges szempontokból megítélni. Mindössze azt látjuk, hogy a német tekintély-állami berendezkedés a művészet és a művészek körül csendet kíván teremteni, — vagy legalább is mindenfajta kifogásoló bíráló ellen fordult — mert az államilag és politikailag irányított művészet is legalább a dicsőretet bizonyára szívesen hallja.

Vájjon a Németországban megnyilatkozott álláspont a tekintélyállam lényegéhez tartozik-e? — Olaszországi tapasztalataink mást mutatnak. A mai Itáliában még az állam politikai intézkedéseit is szabad tárgyilagos bíráló tárgyává tenni. A nagyszámú komoly és igen magasszintű folyóiratban ismételt akadhatunk bíráló és hibáztató cikkekre. A korporációs gondolat hívei például az annak megvalósításában megnyilatkozó hibáknak sorát állandóan hangoztatják. De hogy a magunk területén maradjunk, se szeri se száma azoknak az igen komoly írásoknak, amelyek például az államilag vezetett filmipart állandóan kritikájukkal ostromozzák és az e téren helytelenül elköltött állami pénzeket is felpanaszolják, sőt a sajtóban egyszerűen nevetségessé teszik e fél-állami üzemek produkciós tevékenységét. Tanúi voltunk annak, amikor egy fasiszmus előtti időkből életben maradt kritikus a római egyetemi építkezések, a firenzei pályaudvar és az ugyanakkor épülő modern város, Sabaudia korszerű kialakítását és formaadását a leghevesebben támadta és olvashattuk azokat a maró szatírákat, amelyeket a legfiatalabbak egy idősebb, a kormányzat által legnagyobb mértékben foglalkoztatott építésztanár ellen intéztek, akit egyenesen nevetségessé igyekeztek tenni. A legutóbb egy, a római Királyi Akadémia által összehívott értekezlet során az Akadémia csarnokaiban az Akadémia elnökének jelenlétében lehettünk tanúi annak, amikor a konzervatív és a leghaladóbbakon is túlmenő vélemények szenvedélyesen összezsaptak egymással. E viták során állandóan éreztük, hogy Itália szellemi vezetői a nemzet szellemi életének ezt a dinamizmusát semmiképpen sem kívánják elhallgattatni, hanem ellenkezőleg mindent megtesznek, hogy azt életben tartsák. Ez nyíltan kifejeződik abban, mikor megmondják: „a fasiszta revolúció még nem zárult le“. Fasiszta felfogás szerint az élet állandó forradalom, a ma hősi harca a jövőért. Itália szellemei erősen átérzik, hogy a statikus nemzetet csak hajszalnyi hézag választja el a halott nemzettől. S e heroikus életfelfogás közepet! mi sem áll tőlük távolabb, mint az a szentimentalizmus, amely a művészetet és a művészt a támadásoktól félti. Az olaszok tudatában vannak annak, hogy a támadás acélosít. S talán épp ez az alapvető felfogásbeli különbség nyilatkozik meg az olaszországi legteltesebb kritikai szabadság és a németországi „csendrendelet“ ellentétében. Ott, ahol a dinamizmus alapvető vonása a politikai és szellemi

életnek, szükség van a kritikára, amely előrehajt, előbbrelendít. És van-e művészet, lehet-e művészet a szellem dinamizmusa nélkül? — Mi szüksége egy statikus szellemi állapotnak művészetre?

A kritika elismer és kifogásol, mondtuk. Az elismerő kritika a lényegileg kevésbé fontos — az legfeljebb kellemes s ha formájánál fogva magyarázó, akkor hasznos is. Fontosabb az a komolyan ellentmondó, kifogásoló kritika, amely nem a műalkotás tartalmi és formai újdonságával elégedetlenkedik, hanem, amely azt állapítja meg, hogy vajjon a műben a tartalom és forma adaequát-e, tehát a forma tényleg kifejezi-e a tartalmat, hogy a mű a mából a jövőbe mutat-e? az a kritika, amely kideríti, hogy a mű formailag tökéletes-e és több-e, mint egy már érdektelen múlt dicsérete, mert a jövőnek előkészítője. A negatív kritika tehát különösen akkor fontos, amikor megállapítja azt, hogy a művész megállt, vagy akár csak meglasztott. Az ilyen kritikában a társadalomnak kifejezésszomja nyilatkozik meg: „Te művész már nem mondd azt, amit tőled várunk, nem fejezed ki azt, ami a lelkünkben él, azokat a felsejövő vágyakat, amelyek kifejezésére mi egyszerű emberek nem vagyunk képesek. Az élet megállás nélkül folyik, az élet csodálatos összeszövődöttségéből új, eddig nem látott tartalmak törnek a felszínre. Az örökké bugyborékoló káosz új gondolatokat nemzett s Te, művész, már nem érzed ezeket, nem öntöd ezeket szemléletes formába, jóslataidban megálltál...”

Ezért kell az igazi kritika, amely a művészet kiegészítője és ellenlábasa, amely ezer szemmel figyeli a művészetet, amely kigyomlálja a hamis, vagy a halvaszületett megnyilatkozásokat.

Talán senki nem fejezte ki ezt szebb parabolában, mint Goethe a Faustban: Faust és Mefisztó szerződésének alapfeltétele, hogy Fausté minden hatalom, amíg küzdve, előretörve alkot és terem— de ez a hatalom elvész, amikor eléri a kielégült nyugalom pillanatát, amikor azt hiszi, hogy a teljesen tökéletesnek kielégültségéhez érkezett. Amint ezt csak megsejti és sejtését kimondja Faust, összeesik és elpusztul. Az európai lélek örök dinamikus nyugtalansága szólal meg Faust tragédiájában. Goethe ellenlábasa az, aki az európai lélek nyugtalanságát el akarja fojtani: a kritika az európai lélek örök problémavoltának mutatója, kifejezője.

SZÍNHÁZI SZEMLE

A SZÍNHÁZ VILÁGÁT sok tekintetben ellenkező törvények igazgatják, mint a természet rendjét. Hogy csak egyet említsünk: itt nem okvetlenül az ősz hozza a legérettebb gyümölcsöket. Éppen ezért nem volna helyénvaló, ha az eddigi termés alapján az egész szezonra már most következtetéseket vonnánk. Annál kevésbbé, mert a beígért programmok szerint az eljövendő hónapok örvendetes meglepetéseket tartogathatnak.

Szerencsére, — bár ez kétes szerencse—manapság nem kizárólag a darabok kötik le a közönség érdeklődését. Így a színházi élet egyéb jelenségeire is kitekinthetünk, anélkül persze, hogy nézőtéri pozíciónkat odahagynók.

Újabban merész átalakuláson mennek keresztül színházaink. A filmvilággal egyre gyanúsabb analógiák mutatkoznak. Mozi-kartell után színház-kartell. Ez vagy megfelelő számú színházi szakember hiányára vall, vagy a racionalizálás elvének diadalmas térhódítását jelenti. A Vígszínház az idén második fiókszínházat szerzett s ezt a gyarmatosító politikát a Belvárosi Színház is követte. E hódításokat egyébként örömmel jegyezhetjük föl, mert a Royal Orfeumnak „Royal Színház”-zá és a Fővárosi Operettszínháznak „Művész Színház”-zá történt átalakulása olyan rangemelés, amelytől a közönség ízlésszínvonalának javulása is várható. Másfelől viszont aggasztó jelenség, hogy színházaink nap-nap után veszítik tradicionális jellegüket és a mozik mintájára egyre fesztelenebből idomulnak a pénztár követelményeihez. Ez már a közönség-szemponatok túlkapásaiban leli magyarázatát. A múltban a darab színpadi hovatarozását maga a műfaj pontosan meghatározta. Ma alaposan megjárná az a jámbor rejtvényfejtő, aki belemenne egy ilyen találós játékba s a darab tárgya szerint keresné a megfelelő színházat — vagy akár fordítva. Színház és műfaj többé nem fedik egymást. Fokozza a zavart, hogy némelyik színházunk a gyökeres változások ellenére is fenntartotta eredeti nevét, mint pl. a Kamara Színház, amely a Nemzeti igazgatásából kikapcsolva, kamara-színművek helyett évek óta könnyű, zenés vígjáték-műsorral dolgozik. De hát elvégre nem a műfajoknak, hanem a színházaknak kell fennmaradniok!

Idők jele, hogy az operettek hajlékai ma vagy gazdátlanul állnak (Király Színház), vagy Shakespearenek és Shawnak adnak helyet (Fővárosi Operettszínház) és az sem érdektelen dolog, hogy a Vígszínház gárdája hol a Beketow-cirkuszban, hol a Royal Orfeumban váltja fel a tiszteletreméltó artistaipart s hódítja el ezek közönségét. Azon is el kell gondolkozni, hogy a tizenöt-húsz évvel ezelőtti színházak szuverén urai, a műfaj elismert sztárjai, ma bárokban és kávéházakban húzódnak meg szerződés nélkül, pedig az operett vígan tenyészik tovább s nemcsak a Kamara Színház repertoárját tölti ki, hanem a Belvárosi Színházban is minduntalan felbukkan. Úgylátszik: színház és következtelenség elválaszthatatlan fogalmak.

Ami végül a szerzőket és színműveket illeti, a háziszzerzők az idén is pontosan leszállították a maguk portékáját. A keresett márkák azonban hiányzanak. Színdarab helyett inkább regényt írt Herczeg Ferenc is, Molnár Ferenc is. Egyidejűleg Pirandelloról olvassuk, hogy utolsó éveiben a vershez tért vissza. Vájjon túlmerész következtetés volna-e ezek alapján arra gondolni, hogy manapság a színpad éppen a vérbeli írók előtt vesztette varázsát, s ők mintegy tüntetőleg engedik át helyüket a szorgosaknak és ügyeseknek?

Két színházunk gyásszal kezdte az új évadot. Nyár végén meghalt Sugár Károly s benne a Nemzeti Színház nemcsak egy „tagját“ és erősségét, hanem egyik legnagyobb művészet vesztette el. Főleg epizód szerepekben aratta sikereit (Caliban, az öreg Huhn), de ha alkalom adódott, megmutatta, hogy robusztus tehetsége a terjedelmes és komplikált szerepeket is zseniálisan oldja meg. Tudott megdöbbenően félelmes lenni, sötét és visszataszító, de a humor iránt is kitűnő érzéke volt. Igazi eleme a groteszk, mely a tragikus nagyság és a komikus alacsonyosság végleteit egyaránt kiaknázhajta. Érdes hangja, szűrő tekintete, titokzatos szertartásokra emlékeztető gesztusai már csak emlékezetünkben élnek tovább. Színészvégzet: „Elmegy nevével az idő hajója, És menni fog az örökléten át“... A Vígszínház egyik legnépszerűbb tagját, Góthné Kertész Ellát temette el a nyáron, akinek nem is kellett játszania a színpadon, elég volt föllépnie, mert ott valósággal a háziasszony szerepét töltötte be.

Vegyük szemügyre ez alkalommal legbugzóbb színházunk, a Nemzeti, eddigi műsorát.

Örömmel látjuk, hogy a Nemzeti Színház körül fiatal írógárda van kialakulóban, de azt is megjegyezzük, hogy ez a gárda még korántsem szolgált rá a véglegesítésre. Am segítse elő a Nemzeti Színház a fiatalok törekvéseit, ez kötelessége is, de a gyöngye kísérletekből érje be egyetlen-eggyel. Rosszból is megárt a sok!

Élve az általános gyakorlattal, amely szerint azon a darabon, amelyben maga a direktió sem túlságosan bízik, jó mielőbb túladni, a Nemzeti mindjárt a szezon elején Szántó György „Sátoros király“ című történelmi drámáját mutatta be. A magyarság keleti örökségének és nyugati szerzeményeinek kiegyenlítetlensége, a pogány-keresztény vérkeveredés ellentétes törvényei — ezeken a kontrasztokon épül a darab. Az ellentétek azonban nemcsak a dráma hőjét, hanem magát a művet is determinálják. A történelmi dráma ú. n. nagystílusának konvenciói (páthosz, — mely öncélú retorikába fullad, monológok — melyek kiesnek a szerkezetből) minduntalan aktuális utalásokkal keverednek, kölcsönözvén azokat az hó a német fajelméletből és a magyarizált turánizmusból egyaránt. A darab hőse, Kun László, Szántó György fogalmazásában sem jutott drámaiabb vonásokhoz, mint Kisfaludy Sándor és Dobsa Lajos idestova százéves kísérleteiben. Alakja, jelleme, céljai bizonytalanok, s jelenetről-jelenetre reménytelenebből kuszálódnak. A hősből végül csak üres báb marad, akivel akár az egyik, akár a másik párt, Kelet vagy Nyugat pártja, egyforma joggal végezhet. Szántó György első színpadi műve tehát regényeivel azonos hibákban szenved: szerkezete bizonytalan, mondanivalója zavaros s a monumentális elképzelést legjobb esetben kispasztika, rutin és színdús frazeológia helyettesíti.

Török Sándornak megvan az a dicséretes tulajdonsága, hogy nem plagizálja Önmagát. Minden munkája más-más miliőben játszik s új problémákat vet föl. Manapság kivételesen friss ötletesség jele ez, de ideje volna már, hogy témái változatosságával együtt írói egyénisége is kiforrjon. Legújabb műve — „A komédiás“ — nem igen érezteti, hogy ez már a

harmadik vagy negyedik színpadi alkotása. Az alak megformálása és beállítása költői fantáziára vall, viszont a megformálás bizonytalansága az írói kényelmesség és felületesség rovására írható. Komédiása átmeneti lény a szimbólum és a reális valóság között aszerint, amint éppen az adott helyzet kívánja. Mint szimbólum: a szépség megtestesítője, amely erdőn-mezőn, városban és falun, szegénynél-gazdagnál, örömben-bánatban egyaránt jelen van. Mint reális alak: afféle vándorkomédiás, hazudozó csepürágó, tréfás garabonciás, akinek hátán háza s kebelén kenyere. A szín: egy nem egészen hiteles mai székely falu. A hely- és néprajzi hitelesség azonban lényegtelen. A komédiás betoppan egy szegény munkáscsaláddhoz, melyet nyom a gond, megül a sötétség és kedélytelenség. A tréfa, a zene, a mese mákonyával feloldja az emberek fülledt, kiszikkadt lelkét, megismerteti velük a szegények kincsét, az álmot, a képzelet szép hazugságait. Ősztől tavaszig tart ez a játék; egy fiatal leánynak feltárja az álmok világát, amelyet az mármár valóságnak vél, de a komédiás ráeszmélteti a kegyes csalásra s kacskaringós kerülőúton elvezeti kedveséhez. Török Sándornak a szépséget és költészetet glorifikáló színműve inkább csak sejteti az író céljait, mert mondanivalója nem elég világos, kidolgozása pedig csak egyes részleteiben sikerült. Mintáit ne keressük, mert egész sereg irodalmi hatásra és színházi benyomásra lehetne hivatkozni, kezdve Peer Gynttől Jerome K, Jerome „Valaki járt itt“ című misztériumáig, Hauptmann Pippáját említeni meg majdnem tapintatlanság volna — sugalmazása annyira nyilvánvaló. A darab szépségeit lírai és novellisztikus részletek adják, hibái viszont elsősorban szerkezetiek. A játék strófásan tagolt, a komédiás varázslata refrénként ismétlődik. A darab egyébként is sokat ismétel és fölöslegesen túlzásúfolt. A Nemzeti Színház ifjú tehetségei az eddiginél erélyesebb dramaturgi segítségre szorulnak. Az elért sikerben része van Nagy Adorján rendezésének, Rajnai Gábor lendületes alakításának, Bartos Gyula és az időközben elhunyt T. Halmy Margit őszintén átélt, nagyvonalú játékának.

A Nemzeti Színház egyéb magyar bemutatói a magánszínházak műsor-darabjaival tartanak rokonságot. Legsimábban gördül, legszórakoztatóbb is Zágon István vígjátéka: a „Feltételes megállóhely y“. A fiatal színész nőlete válságos percében — vőlegényétől elhagyva, nagyszerepétől elgáncsolva — egy vidéki kaland középpontjába kerül. Már-már úgy tűnik föl, hogy ez a kaland feledtetni fogja karrierjét s művészi hivatását a polgári jóléttel váltja fel, de szerencsére kellő időben kiderül a tévedés. A félreértések tisztázódnak, a kaland elsimul, megtörténik a kibékülés s művésznőnk nemcsak vőlegényét nyeri vissza, hanem — ami van annyira fontos — a szerepét is. Az az állomás tehát, ahol a válságos pillanatban, szeszélyesen kiszállt, nemcsak a vonatnak, hanem az ő életének is csupán feltételes megállóhelye volt, nem pedig végállomása. A feltételes megállóhelyeken csak a kishitűek rekednek meg. Átlátszó, könnyed novella-, bohózat- vagy operett-téma, nem több — sőt inkább kevesebb — buzgósággal megoldva, mint amennyit a tárgy megérdemel. Mulatságos helyzetek, a színterek hatásos összeválogatása (színházi és műkedvelői próba, vasúti étkezőkocsi), hálás szerepek, csábító rendezői feladatok. Minden szó és minden fordulat pontosan a maga helyén. Egyszóval Zágon István vígjátéka ügyesen egyesíti a nemnagygényű siker feltételeit.

Andai Ernő új színjátéka, az „Áruház“, főleg lármás külsőségeiben különbözik korábbi színműveitől. De csak a környezet — a világvárosi hatalmas áruház — más. Az alakok éppoly nyúlósan érzelmes, élettelen, naiv bábok mint az eddigiéek. Becsípett milliomos, aki erőnek erejével boldoggá akar tenni valakit; kabarébeli mű-apacs, akiről kiderül, hogy egykori katonatiszt és tökéletes úriember; pénztáros, aki merő becsületesség-

ből följelentéseket tesz maga ellen; kitartott szerető, aki sértett büszkeségében ölni is tud, ha kell, már pedig itt kell, mert különben nem nyílik számára alkalom a megigazulásra, sem pedig arra, hogy öreg szerelmesek egymásra találjanak s ifjú szerelmesek egymásé lehessenek. Ennyiből valószínűleg nem derül ki világosan Andai színművének a tartalma, de a tartalom ez esetben fölösleges is, mert arra úgysem alkalmas, hogy megérthessük a színházat, amely a múlt év tapasztalatai ellenére előadására vállalkozott. Röviden csak ennyit: a darab első része revű, második része bűnügyi dráma, anélkül, hogy a revű-rész eléggé látványos, a drámai rész pedig eléggé izgalmas lenne. Nagyon lesújtó vigasztalás illetékes helynek ama nyilatkozata, hogy közönségünk érdeklődése az Áruház iránt „minden várakozást felülmúlt“ és hogy „az idei szezonban ez a darab rekordbevétellel dicsekedhetik“.

Jóllehet Barabás Pál, a Nemzeti legfrissebb újdonságának szerzője, semmivel sem kiforrottabb a többi fiatalnál, komédiája — „Pénz! Pénz! Pénz!“ — legalább üdítő részletekben gazdagabb. Hőse egy örökös díjnoksorsra predesztinált bank-kuli, akit a véletlen máról-holnapra jelentőséghez, pénzhez, hatalomhoz juttat. A vezérigazgató — éppen a szegény ördög élhetetlenségére és becsületességére számítva — beavatja üzleti titkába. A porszem azonban, „tényezővé“ emelkedve, fellázad, eladja a titkot a bank ellenlbasának s megbízóit kijátszva, ő ül a helyükbe. Tipikus fordulat ez a pénz komédiáiban, Ben Johnson Volpone-ja óta, sőt még régebbről, hatása azonban ma is sikeresen kipróbálható. Am a jelen esetben kiderül, hogy a szerencse megkésett. Hősünk, a maga ötven egynéhány esztendejével túlságosan elkopott, semhogy a csekkönyv és járulékai sokat változtathatnának áporodott, kispolgári életformáin. Mint javíthatatlan altruista fiatalabb pályatársaira pazarolja a sors tőle megtagadott kegyeit. A vígjáték lendületesen indul, a második felvonásban szatirikus komédiává fejlődik, de aztán hirtelen letörik s minden ötlet nélküli kompromisszummá sekélyesedik. Az is kár, hogy élénk dialógusait minduntalan személyes ízű kifakadások szakítják meg s helyenként szinte feldöntik a játék egyensúlyát. Zabolátlansága mármár azt a benyomást kelti, mintha a szerző a színpadot kizárólag a kisemberek szubjektív sérelmeinek megtorlására szemelte volna ki. Ennek következtében kelleténél nagyobb hangsúlyt nyernek a vezércikk-ízű szólamok, amelyekre a téma amúgy is csábít s a fiatalkor is előszeretettel hajlik. A tetszetős rendezés és a jó szereposztás — elsősorban Maklár, Csontos és Dayka Margit játéka — révén a darab közönségsikerre számíthat.

A második félév több jót ígér s hisszük, hogy hoz is. Móricz Zsigmond, Zilahy Lajos, Bibó Lajos, Bónyi Adorján, Kodolányi János és Babay József színművei vannak soron.

Import-drámáival szerencsésebb volt a Nemzeti, mint eredeti újdonságaival. A külföldi darabok sem hatottak revelációként, de mindhármójuk előadásának megvan a maga elfogadható indítéka és magyarázata.

A londoni kínai követség sajtóattaséja, S. I. Hsiung, az európai közönség használatára mesejátékot írt „Gyémántpatak kisasszony“-ról, a hatalmas miniszterelnök legkisebb leányáról, a sárgák makrancos hölgyéről, aki előkelő kéréit kikoszarozva egy szegény kertészlegényhez megy feleségül, végül mégis királyné lesz. A darabnak Londonban igen nagy sikere volt, hír szerint közel ezer előadást ért. Nálunk Kosztolányi Dezső fordításában, Németh Antal rendezésében, Jaschik Almos pompás kosztüm-kreációiban, parádés szereposztásban és általában semmi áldozatot nem kímélve került színre — de csak mérsékelt sikert váltott ki. Alighanem az előadás túlnagy időtartamán csúszott el a siker. A világirodalom nem vesztett volna, a színház meg éppen jól járt volna, ha a szövegkönyv fele elkallódott volna a london—budapesti vonalon. Az előadás a kínai színjátszás

sajátságait részint jellemző vonásaiban, részint karikatúrába torzítva mutatta be. A mese pusztá ürügy, a lényeg az exotikum kihangsúlyozása. Színpad: díszlet és kellékek nélkül, stilizált mozgások: a hatás kizárólag a rendezésen és a színészi produkción fordul meg. Még a miliót is a színész mozdulatainak kell érzékeltetnie. A szereplők teljesítménye, élükön Bajor Gizivel, minden dicséretet megérdemel.

Erik Soya dán író a legáltalánosabb érdekű kérdést veti oda pszichoanalitikai színműve címével: „K i v á g y ó k é n ?“ Ezt kérdi a kísérleti nyúl szerepére vállalkozott kereskedő, akinek bajbaesett Gretchenje (nem fontos, hogy Marynek hívják) és egy kínálkozó jó partic miatt vannak freudi komplikációi. A kísérletet egy sarlatán végzi s oldja meg olyképpen, hogy idegen szereplőkbe kivetítve eljátszatja a médium előtt saját lelki harcát, míg felül nem kerekedik jobbik énje s győz a lelkiismeret szava. Pirandelloi hatásokból, „commedia deli arte“-szerű játéktíusból, félig irodalomból, félig ripackodásból tevődik össze ez az éppen újságaiban kétes értékű újdonság. A szerző a groteszk játékkal egyidejűleg a maga és a közönség kritikáját is tolmácsolja s ezek az önleplezések jótékony zuhanyként frissítik az előadást, melynek kiváló előnyei: meglepő rövidegsége, gondos rendezése és a színészek, főleg ódry, Maklár és Várkonyi munkája.

A Nemzeti Színház minden eddigi előadása között a lengyel Zygmunt Krasinszky gróf drámai költeményének színrehozásával vállalt leginkább méltó feladatot. A „Pokoli színjáték“ (eredetiben Istentelen komédia), Fr. Th. Csokornak a Burgszínház számára átdolgozott szcenáriuma szerint, Szabó Lőrinc fordításában került színre. Ez előadás mérlegelésekor figyelembe kell venni, hogy a magyar-lengyel kulturális kapcsolatok elmélyítését is szolgálta, minthogy viszonzásul a lengyelek Az ember tragédiáját mutatják be Varsóban. A mű közelebbi megértéséhez mellőzhetetlenül hozzátartoznak fogantatásának körülményei. Szerzője a lengyel romantika nagy triászának egyike, társa Mickievicnek és Szlovackinak; a konzervatív arisztokrácia tagja, aki alig huszonegy éves korában, a byronizmus első, forró szelétől ihletve írta munkáját. Ez sokat megmagyaráz a mű szertelenségeiből. Gondolatvilága a kor divatos messzianizmusában gyökerezik. A költői számyalású, de szerkezetileg szétfolyó, erősen lírai jellegű drámai költemény egy romantikus lélek vívódásait helyenként meglepő erővel festi. Hőse Henrik gróf, aki költői lázálmai miatt családi boldogságát eljátszván, a politika küzdőterére lép. A régi rend védelmére kel, de hívei cserbenhagyják, elveszti a harcot; ám az ellentábor hitetlen vezére is elbukik — a gróf által védelmezett kereszt előtt. A mű alapeszméjét nehéz volna kifejteni, eseményáradatát rendezni sem könnyű munka. Az egész fogyatkozásairt azonban részletszépségek kárpótolnak; főleg a nagy drámai jelenet: a két vezér (Táray és Kiss Ferenc) találkozása s izzó feszültségű szócsatájuk. A Nemzeti Színház ezúttal szép és értékes munkát végzett.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Az angol királyváltás — A magyar államfő és felesége külföldi útja, az olasz-magyar és osztrák-magyar barátság — A spanyol helyzet; orosz, német, olasz segítség kérdése: a burgoszi kormány blokádterve, a nagyhatalmi közvetítés ügye: a német-japán szerződés, a kínai zavar

AZ ELMÚLT IDŐSZAK kimagaslóan legjelentékenyebb eseménye a Britbirodalom királykrízise volt. Nemcsak mert a napilapok botrányrovatának alkalmat adott a többé kevésbé hamis hírek szenzációs feltalálására és az olvasóközönség nem magas erkölcsi értékű szentimentalizmusával való játékra, hanem mert földünk legnagyobb birodalmának fennállására és szervezetére, tehát világpolitikai szerepére döntő befolyással lehetett volna. Ma talán nem is túlzás már az események fációját abban összefoglalni, hogy az év elején egy rokonszenves, élénk fiatalember került trónra, aki azonban az uralkodói hivatás- és kötelességerzetnek oly mértékben híjjával volt, hogy végül nem volt képes annak a legteljesebb egyéni önfeláldozást kívánó nehéz, sőt majdnem komor feladatnak a vállalására, amelyet ma az uralkodás, a király szerepe jelent, a szónak éppen annyira klasszikus mint modem értelmében.

Az eseményeket, amelyek VIII. Edward király lemondását és York hercegének VI. György néven történt trónralépését megelőzték, csak pár szóban óhajtom összefoglalni, mert hisz ezek közismertek és legfeljebb az időrendi, továbbá az okozati megállapítás fontos. A király — Baldwin miniszterelnök előadása szerint — november 27-én közölte a miniszterelnökkel abbéli szándékát, hogy egy Mrs. Ernest Simpson nevű amerikai születésű angol állampolgárt, az illető válóperének lezajlása után, de még a koronázás előtt, morganatikusán óhajt feleségül venni. Megkérte a miniszterelnököt, állapítsa meg, vajjon ez lehetséges-e, vajjon a brit kabinet és a westminsteri parlament s a domíniumok kormányai és parlamentjei hozzájárulnának-e ehhez a megoldáshoz. (Ebből kiderül, hogy arra a király sem gondolt, hogy Mrs. Simpson született Bessy Wallis Warfieldet, aki kb. három év óta legszűkebb környezetéhez tartozott, Nagy-Britannia és a Britbirodalom trónjára emelje.) A brit kormány rövid tanácskozás után, Kanada, Ausztrália, Dél-Afrika és Új-Zeeland kormányai néhány nap múlva, a parlamenti pártok vezéréivel való megbeszélés alapján, közölték egyhangú véleményüket öfenségével, hogy, a morganatikus házasság intézménye ismeretlen lévén Angliában, ezt és a király utódainak kizárását a trónról, csak külön törvényhozással eszközölhetnék, amire pedig egyik kabinet, vagy parlament sem lenne hajlandó. Ugyanaz nap, amikor a miniszterelnök a királlyal ezt közölte — december i-én — az angliai Egyház egyik harcos tagja, Bradford püspöke éles beszédben nyíltan megtámadta a királyt, hangsúlyozván, hogy bármi legyen is a megkoronázandó személynek vallási és erkölcsi meggyőződése, a királyság méltóságáról és erkölcsi tartalmáról a népnek saját felfogása van s csak olyat érinthet a korona, akinek a meggyőződése ezzel a felfogással megegyezik. Bár Dr. Blunt püspöknek ez a beszéde valószínűleg inkább a királynak az egyházzal szembeni közömbösségére vonatkozott, nyilatkozata az egész problémát, amellyel amerikai lapok 6 hónap óta, az angol közvélemény pedig suttogva a nyár óta foglalkozott, a nyilvánosság elé hozta. Bár volt egy kis csoport az alsóházban is és London utcáin is, amely a király személye mellé állott, hamarosan nyilvánvalóvá lett, hogy úgy Anglia, mint a birodalom közvéleménye zárt sorokban állást foglal az ellen a gondolat ellen, hogy kétszer elvált hölgy legyen a király házastársa, mert ez megszüntetné

azt a tiszteletet, amelyet a király személyének élveznie kell. A monarchiának a Britbirodalom igen komplikált szervezetében még nagyobb jelentősége van, mint bármely más monarchikus államformájú országban. A birodalomnak a háború után kialakult szervezetében, amelyet intézményesen igen lazává tettek, a korona az egyetlen összekötő kapocs. Hogy a korona viselőjének személye, illetőleg erkölcsi jelentősége milyen súllyal bír, azt V. György múlt évi ezüstjubiléuma mutatta meg, amikor bebizonyosodott, hogy a király nagy tekintélyét és népszerűségét a maga és Mary királyné erkölcsi, uralkodói és családi élete tisztaságának s annak köszönhetette, hogy mindketten, gyermekeikkel együtt a kötelességteljesítés magas példáját mutatták négyszáz egynéhány millió alattvalójuknak. VIII. Edward megrendítette ezt a meggyőződést és meglepő elhatározásával azt a benyomást keltette, hogy szélsőjeit vagy érzelmi életét a birodalom érdekénél, vagyis alattvalói jóléténél előbbre helyezi. Ezekután már csak két út állhatott előtte: lemondani a trónról, vagy lemondani a házasságról. Sőt, miután a dolog nyilvánosság elé került, a király már csak csonka tekintéllyel maradhatott volna a trónon, ha az asszonyról mond le.

Sokféle kommentárt hallottunk vagy láttunk arról, hogy a kormány készakarva fújta fel a Mrs. Simpson-ügyet, számára a király politikailag kényelmetlen lévén, mert erősen szociális hajlamaival és önállóságra hajló gondolkodásával veszélyeztette a konzervatív kormányzás menetét. Ezt azonban nem lehet másnak, mint tendenciózus mesének nevezni, mert nincs az a valóban konzervatív monarchista kormány, amely a monarchikus eszme ilyen megrendülését szándékosan provokálja, eltekintve attól, hogy az ügy történelmi alakulása elég világosan áll a szemlélő előtt és hogy nincs semmi bizonyíték ilyen ördögi tervre. Éppen úgy nem állhat meg az a híresztelés sem, hogy az egész válságot a szabadkőművesek provokálták, hogy a monarchikus eszmén csorbát ejtsenek. Kétségtelen, hogy a király valóban fejébe vette, hogy Mrs. Simpson elveszi feleségül és az is, hogy ez az anglikán egyház és a közvélemény ellenállása miatt lehetetlen volt. Az tény, hogy a király, — bármily népszerű és kedves volt, aminthogy nálunk jártában is mindenkinek megnyerte a szívét — sem velszi herceg korában, sem azóta nem viselkedett azzal a méltósággal, amit a brit korona viselőjétől joggal el lehetett várni. Ez a körülmény azonban csak arra volt jó, hogy talán a miniszterek kevesebb sajnálkozással búcsúztak az uralkodótól, mint különben tették volna, bármennyire vonzódtak is hozzá emberileg.

De amilyen csapást mért a korona viselője a monarchikus eszmére tervével és amilyen aggasztónak látszott úgy az eszme, mint a Britbirodalom egysége és összetartása szempontjából ez a tette, olyan felemelő és megnyugtató képet adott újból a Britbirodalom népe józanságáról, fegyelmezettségéről, méltóságteljes nyugalmaról és államfenntartó képességéről. Tíz napig tartott a válság, amely alatt kisebb incidensek kivételével Londontól Melbourne-ig és Montrealtól Capetown-ig sehol rendezettség vagy belső viszálykodás jelei elő nem fordultak: a birodalom népe egységesnek mutatkozott a korona és a monarchikus intézmény iránti tiszteletében, amelynek még a király személye iránti szeretetét is alárendelte. Elismerés illeti meg azt a nyugalmat, szilárdságot és komolyságot, amellyel Baldwin miniszterelnök a válságot kezelte és a megoldás útját megtalálta. A válság eredménye tehát, úgy, ahogy ma látjuk, az volt, hogy sem a királyság intézménye, sem a birodalom szervezete nem rendült meg (hiszen még az ír szabadállam sem használta fel az alkalmat arra, hogy végleg elváljék a birodalomtól). Baldwin számára még egyéni eredményként könyvelhető el a saját, az utóbbi év folyamán erősen megrendült, tekintélyének helyreállítása. A trónralépő új király egyénileg nem oly vonzó mint bátyja volt, de viszont valószínűleg ugyanazt

a biztos nyugalmat fogja népeinek nyújtani, mint atyja, aki szintén nem volt rendkívüli egyéniség. Az új királyné, Erzsébet, aki nem királyi vérből származik, hanem a skót arisztokrácia tagja, rendkívüli megnyerő és bájos egyéniségével valószínűleg pótolni tudja azt a vonzóerőt, amely férjéből hiányzik. Egy király (még egy modem király sem), nem demokrata pártvezér, se nem diktátor, akinek mágneses egyéniséggel vagy tüneményes szónoki képességgel kellene tömegeket vonzania és naponként megrészegetnie. De a királynak is tekintélyt kell tartania, ezt a demokrácia is megköveteli tőle és csak annyiban hasonlít az államférfiakhoz, hogy egész élete a nyilvánosság ellenőrzése alatt folyik le, tehát erkölcsileg példaadónak kell lennie és azt kell szimbolizálnia, hogy a közért él és ezért minden áldozatra hajlandó. A monarchikus állameszme tisztelőit a Britbirodalom népei és vezetői mély hálára kötelezték.

BENNÜNKET MAGYAROKAT ugyanezen idő alatt nagy benső örömmel és büszkeséggel töltött el az a tudat, hogy Magyarország államfőjének és feleségének személyisége tündöklő és vonzó példaként nyerte meg nagy baráti államok egész népének szívét. Horthy Miklós kormányzónak és hitvesének, valamint Darányi Kálmán miniszterelnöknek és Kánya Kálmán külügyminiszternek római és bécsi látogatása a nemzet egyetemes és jövő érdekei szempontjából nagy jelentőségű diadalút volt. Hangsúlyozni kell, hogy senki ebben az országban nem várt az államfő látogatásától azonnal leszámítható és elkönnyelhető politikai eredményt. Ilyet csak naivítás várhatott vagy csak rosszakarat ébreszthetett fel ilyen várakozásokat. Politikai jelentősége és pedig tartós politikai jelentősége abban áll, hogy egész Európa előtt nyilatkozott meg az a benső és őszinte barátság, amely nemcsak bennünket fűz az olasz nagyhatalomhoz, hanem az olasz népet s annak minden rétegét, királya és a Duce mögött, szorosan hozzákapcsolja Magyarországhoz s a magyarság politikailag jelentős ügyéhez. Meglepő az, hogy a külföldön milyen kevesen ismerik fel az olasz-magyar barátság lényegét, belső alkatát és jelentőségét. Mi itt Magyarországon tudjuk, hogy a politikai kapcsolatok sorában jellegénél és tartalmánál fogva az olasz-magyar viszonyt szinte ideálisnak tekinthetjük. Hiszen éppen annyira alapszik érzelmeken, kölcsönös vonzalmon, ami bár nem elengedhetetlenül szükséges, de nem megvetendő körülmény, mint valóban évszázados történelmi kapcsolatokon, amelyeknek bensőségén és őszinteségén az sem változtat, hogy a Habsburg-olasz relációk kedvezőtlen alakulása folyamán Magyarország és Olaszország politikai viszonya sem volt töretlenül olyan jó, mint amilyen lehetett volna, ha csak a magyar királyság s az olasz félsziget államai vagy állama közötti kapcsolatokról lett volna szó. Ami pedig az érdekeket illeti, jobban megalapozott kölcsönös érdekről annál, mint ami a fasiszta Olaszországot Magyarországhoz és hazánkat Mussolini Olaszországához fűzi, szinte elképzelni is alig lehet. Magyarországnak ahhoz, hogy a Dunavölgyében érdekeinek és jelentőségének megfelelő pozíciója legyen, szüksége van az itt érdekelt, de elnyomásra vagy hegemoniára nem törekvő nagyhatalmak barátságára. Ezen nagyhatalmak között — Olaszország, Németország és Lengyelország között — első helyen Olaszország áll. Bármennyire igyekeznünk kell is arra, hogy viszonyunk a nagy Németbirodalomhoz, amely valóban a legközvetlenebbül van érdekelve a Dunamedencében, mindig benső és baráti legyen, hogy soha, se féltékenység, se bizalmatlanság ne árnyékolja be ezt a viszonyt, az kétségtelen, hogy az északi birodalom könnyebben juthat abba a kísértésbe, hogy a Dunamedence államait közvetlenül dominálja, mint Olaszország. Ezért politikánknak alapelve kell, hogy legyen a barátságos viszony fenntartása Róma és Berlin felé egyaránt, ami tekintettel a két birodalom nem rég létrejött jó viszonyára, ma aránylag könnyebben fenn-

tartható mint bármikor előbb. De nem felejthetjük el, hogy míg Berlin felé néha védekeznünk is kell, Olaszország felé fenntartás nélkül adhatjuk oda magunkat barátságunk elmélyítése és kifejesztése gondolatának. Viszont ami Róma álláspontját illeti, bármi legyen Róma viszonya például Belgrádhhoz, Prágához vagy Bukaresthez, az a politikai meggyőződése, hogy Olaszország eminens érdeke Magyarországnak, mint a Dunamedence centrumán elhelyezkedő államnak, fokozatos megerősödése és fejlődése. Ez volt az oka annak, hogy a Duce tíz év előtt felénk fordult és ez a hatalmas motívum nemcsak hogy nem változott azóta, hanem még erősödött is. Az olasz-osztrák-magyar viszonyok egyik pillére Magyarország: a hármass viszonylat csak úgy tartható fenn és biztosítható, ha egy fokozatosan erősödő Magyarország vonzóerőt gyakorol és háttérrel ad Ausztriának és megnyugvást Olaszországnak.

A magyar államfő és kísérete fogadtatásának melegsége, az a dísz, amivel Horthy Miklóst és nejét, uralkodói párt megillető tisztelettel fogadták Viktor Emánuel király, Helena királyné és népük, kétségtelenül emelte Magyarország erkölcsi és politikai tekintélyét az egész világban. Az az emberileg közvetlen és meleg, gondolatokban gazdag és mélyenjáró, nagyúri és államférfiúi tapintattal elgondolt beszéd, amit Magyarország tenger-nagy-kormányzója az olasz vezérhajó fedélzetén mondott a nápolyi öbölben, teljesen új fényben mutatta be az ország fejét és vezérét kifelé, a vendéglátók és az egész világ felé épp annyira, mint befelé nemzete felé.

A két hasonló sorsú szomszédos ország viszonyában hasonló jelentőséggel bír a kormányzói pár bécsi látogatása. Évszázados kapcsolatokat újított fel a néhány év előtt megerősödő osztrák-magyar baráti viszony. A november 29-i bécsi látogatás méltó megpecsételése és manifesztációja volt ennek az érdekeken éppen úgy, mint a sorsközösség kapcsán kifejlődött barátságon alapuló jóviszonynak. A független Ausztria közeláll Magyarországhoz. Ezt az érzelmi, politikai és geopolitikai tényét világította meg a kormányzói látogatás és az a tisztelet, melegség, amellyel a volt császárvárosban fogadták. Régi tengerész bajtársaihoz intézett megindítóan szép és bensőséges, történeti perspektívába helyezkedő, de lírai hűrokat is megpendítő beszéde méltóan sorakozik a nápolyi szónoklathoz. Az államfőt, az államférfit, a tengerész katonát, a monarchikus eszme tántoríthatatlan szolgáját, a hűséges bajtársat, a talpig férfit és az embert mutatta meg mindazoknak, akik még nem ismerték Horthy Miklós acélos veretű, nemes magyar egyéniségét.

A VILÁGPOLITIKA LEGFONTOSABB szektora továbbra is az ibériai félsziget marad. A harcban álló nyers erők egymásközi viszonya szempontjából adding a pillanatig, amikor ezeket a sorokat írjuk, nincsen sok változás. Franco tábornok hadseregének előnyomulása október végén megtorpant és november közepén a Madridban magában lefolyó utcai harcok nyomán megakadt. Hogy mi vitte rá Francot arra, hogy a kockázatos utcai harcba belemenjen, azt ma még nem lehet megállapítani, de az eredményt tekintve, nehéz lenne ezt helyes stratégiának minősíteni. Szovjetország a londoni nem intervenció bizottságban november folyamán végrehajtott fellépésével elérte azt, hogy szabadkezett biztosított magának minden lehető intervencióra a spanyol belső konfliktusban. Azóta szovjet orosz csapatok, hadiszerek és muníciók szinte egészen nyíltan érkeztek a déli spanyol kikötőkbe és a madridi frontra. A szovjet átvette a spanyol anarchista-kommunista köztársaság vezetését. Viszont elejétől fogva valószínűnek látszott, hogy Olaszország és a Német Birodalom el fogják ismerni Franco kormányát Spanyolország egyetlen legitim kormányának, ha Madridot elfoglalják. Ez az elismerés azonban bekövetkezett annak ellenére is, hogy Franco offenzívája Madrid előtt megakadt. Helyes fogalmazásban nem „annak ellenére“, hanem éppen

azért, mert megakadt. A jelek szerint két oka volt a római és berlini kabinetnek arra, hogy Burgoszt elismerje, viszont az Alicanteba menekült kormánynyal a viszonyt megszakítsa. Először is Franco kormányának belső tekintélyét akarta ezzel emelni, rámutatva arra, hogy itt két reménybeli nagyhatalmi szövetséges állásfoglalásáról van szó, amellyel ezek mintegy presztízsüket is lekötötték a fehér ellenforradalmi kormány győzelme mellett. Másodszer közvetve figyelmeztettek ezáltal minden hatalmat arra, hogy adott esetben, ha a dolgok úgy fejlődnek, aki az alicantei és barcelonai vörös kormányokat támogatja, az Német- és Olaszország teljes hatalmával találhatja magát szemközt. Ténynek vehető mindenesetre az, hogy az olasz tengeri haderők a Baleari-szigeteket tengeri támpontnak rendezték be legalább is arra az időre, amíg a spanyol belső konfliktus tart. Hogy Olaszország mit szándékozik később a Baleari-szigetekkel csinálni, az a folyamatban levő olasz-angol tárgyalások eredményétől függ. További valószínűsített tény, hogy úgy Németországból, mint Olaszországból jelentékeny önkéntes kontingensek érkeztek Spanyolországba teljes felszereléssel és ott csapattestekké alakulva, valószínűleg rövidesen a sorhadsereg részeként fognak megjelenni a különböző frontokon. Spanyolországban a helyzet már majdnem az, hogy ott szovjetország, francia és egyéb kommunista „önkéntesek“ harcolnak, arab légiók, német és olasz „önkéntesekből“ toborzott csapatok ellen. Ha Franco így megszervezett csapatai hamarosan győznek,—legalább is Asturiában, Estramadurában és Castíliában — tehát a tulajdonképpeni Spanyolországban, akkor el lehet kerülni az „önkéntesek“ mögött álló hatalmak közvetlen összeütközését. Ha ez a siker késedelmeskednék, akkor nagyon nehéz lenne jó eredményt jósolni a Spanyolországba kihelyezett és álarc alatt folyó általános európai háborúnak, illetve nehéz azt remélni, hogy ebben az esetben ez a helyi európai háború lokalizálható marad.

A spanyol kép teljességéhez meg kell említeni, hogy a nyílttá váló orosz támogatásra válaszul a burgoszi kormány bejelentette a délspanyol kikötők és tengerpart blokádját. Minthogy a spanyol flotta megmaradt egységeinek nagyobb része Franco kezében van, a spanyol kikötőket ez a kissé redukált hajóraj bombázhatja ugyan, de effektív blokádra nem képes. Ezért Nagy-Britannia és Franciaország nem is ismerték el a blokádot, de Nagy-Britannia nem akarván konfliktusba keveredni Burgossal, viszont törvényt fogadtatott el a brit parlamenttel, amely megtiltja a fegyver- és municiószállítást Spanyolországba és ilyen árut szállító brit hajóktól megvonja a védelmet. London és Párizs hasonlóképp igyekezett elhárítani azt a veszélyt, amelyet a spanyol kormánynak a Népszövetség Tanácsát egybehívó kérelme jelentett. Mind a két nyugateurópai nagyhatalom kormánya húzódozik attól, hogy nyíltan állástfoglaljon a spanyol belső és az ehhez kapcsolódó európai külső harcban. Bár a párizsi kabinet politikai és eszmei közösség szempontjából nyilván vonzódik az alicantei és barcelonai vörösekhez, annyi józansága van, hogy a titkos támogatáson kívül, nem kockáztatja Spanyolország miatt az európai békét és Franciaország relatív nyugalmát. Nagy-Britannia, mint ezt Eden külügyminiszter több ízben bőbeszédűen kijelentette, vonakodik attól, hogy világnézeti blokkok kialakulását elismerje, vagy elősegítse. De tulajdonképpen nem is tudja, mit látna kevésbé szívesen: a bolsevista-anarchista front győzelmét és uralmát a spanyol félszigeten szinte Nagy-Britannia lőtávolában, vagy egy újabb fasiszta jellegű diktatúra alakulását a nyugati középtengeren, amely ennek a tengernek hatalmi egyensúlyát Olaszország javára megzavarhatja. Csökönys és talán lassú észjárással, hangoztatják ugyan az angolok, hogy Nagy-Britanniát bolsevista veszedelem nem fenyegeti, de tudniok kell nekik is, hogy az ilyen epidémia ellen, ha a ragály centruma

közel van, semmiféle belső higicnia vagy jó kormányzás, vagy a kikötők teljes vesztézára sem elegendő biztosíték. Viszont ismerve Spanyolország történetét, azt is tudniok kell, hogy bármilyen kapcsolatok fűzik Franco tábornokot Rómához és Berlinhez, ha egyszer győzött, igyekezni fog a spanyol terület integritását biztosítani és minden szolgálomtól mentesíteni. A lassú fejlődőképességű, kezdeményezésben nem nagyon gyors angol politika a fentiekből következően is, mindezek dacára a várakozás és a lavírozó vitorlázás álláspontjára helyezkedett. Ebből született és pedig holtan, a Spanyolországban harcban álló felek közötti közvetítésnek Franciaországgal együtt feldobott gondolata. Szinte kizárólag azért vetették fel ezt a gondolatot, hogy erre való hivatkozással a népszövetségi Tanács előtti vita élet letompítsák és más vágányra tereljék az ügyet. Ez annyiban sikerült is, hogy a Tanács, szokása szerint, semmitmondó határozatot fogadott el és a spanyol ügyet visszautalta a londoni „látszatvédő“ semlegességi bizottság hatáskörébe. A már reménytelenül indult nagyhatalmi közvetítésnek, amelyet Róma, Berlin és Lisszabon udvarias húzódozással fogadott, természetesen semmi sikere nem volt. Az ibériai félszigeten kegyetlenül folyó háborúnak nyilván csak akkor lesz vége, ha az egyik fél teljesen győz.

Az angol véleménnyel szemben, hogy Európát veszedelmes világnézeti blokkokra bontani, sajnos azt kell felelnünk, hogy akármilyen veszedelmes is, ez a bomlás folyamatban van. Szerény nézetem szerint helytelen világnézeti csoportosulásról beszélni. Itt a keresztény civilizáció áll, alkotásai védelmében, az ezeket elpusztítani és az embert mechanizálni akaró, keletről jövő barbár hatalommal szemben, amely világnézeti eszméket is felhasznál hatalmi céljai terjesztésére. Ha Anglia távol tartja magát ettől, megrögzött liberális elméletei foglyaként, akkor az Oroszországtól nyugatra levő Európa is két táborra oszlik világnézeti alapon. A két tábor belső — polgár — háborúja azonban az orosz-szovjet diadalát és civilizációnk pusztulását jelenti. Ha azonban Anglia nem várakozik, hanem a szovjet elleni fronthoz csatlakozik, — tekintet nélkül arra, hogy ebben neki nem rokonszenves diktatúrák viszik a vezetőszerepet — ezzel Franciaországot és a kis semlegeket is belekényszeríti ebbe a csoportba, akkor az erőviszonyok megváltoznak és Európa egységesen állhat szembe a nagy hitetlennel, a moszkvai pogánnyal.

A német-japán kommunista-ellenes megegyezésnek, mely talán nem volt minden tekintetben egészen opportunus, nyilvánvaló célja szintén az, hogy a Szovjetet figyelmeztesse arra az öt két fronton fenyegető veszélyre, amellyel a kommunizmus örve alatt indított offenzívája jár. Olaszország nem csatlakozott ehhez az egyezményhez, hiszen a fasiszta királyságon belül nincs szükség a kommunista-ellenes küzdelemre, de jelét adta annak, hogy viszonya Japánhoz komoly és bensőséges. Hogy pedig az ázsiai kontinensen is újból válságossá lehet a helyzet, annak bizonyítéka Csiang Hszüe Liangnak, az ú. n. „fiatal marsallnak“ akciója a nankingi kormány ellen, amelynek fejét és legkiválóbb egyéniségét, Csang Kai Sek tábornagyot hatalmába is kerítette. A „fiatal marsall“ állítólag az Oroszországgal való együttműködést kívánja és Japánnal a nyílt ellenségeskedés megkezdését. A nankingi kormány, amely inkább a várakozás álláspontjára helyezkednék Japánnal szemben, nem rokonszenvből, hanem mert a kínai erőket ma még nem találja megfelelőeknek arra, hogy Japánnal ujjathúzzon, egyelőre vonakodik ennek a politikának követésétől. Az eredmény az, hogy Nanking büntetőexpedíciót indít a „fiatal marsall“ Ci Nan Fu-i főhadiszállása ellen s hogy egyelőre a kínai erőket polgárháború gyengíti a Japán elleni ellenállásban.

MAGYAR KISEBBSÉG JUGOSZLÁVIÁBAN

Sztankovics miniszter titeli beszéde a kisebbségekről. Tíztagú magyar küldöttség Belgrádban. A becskerekai magyar Közművelődési Egyesület és a szabadkai Magyar Népkör működésének újbóli engedélyezése. — Több magyar közművelődési egyesület megalakulása a vidéken. A névgyelemzést törülő új miniszteri rendelet. A bácsopolyai polgári iskola épületének kérdése. — A dunabánsági középiskolás növendékek statisztikája. — Az Újvidéki Polgári Magyar Kaszinó egyesületközi értekezlete. — Kosztics Lázár egyet. tanár nyilatkozata a magyar értelmiségi osztálynak a közhivatali állásokban való részesességének jogáról. — Az újvidéki Dan dmu lap cikke a jugoszláv-magyar közeledés érdekében. — Történelmi társaságok alakítása a vajdasági városokban. Magyar sajtószemle.

AZ 1929 ÓTA különböző diktatúrák nyomasztó légkörében szorongó délvidéki magyar lélek végre eszmélni kezd abban a változott helyzetben, amelynek kialakulására a jugoszláv külpolitika legalább olyan mértékben gyakorol hatást, mint a jugoszláv külpolitikára a belső viszonyoknak naponkénti változásai. A bel- és külpolitika kapcsolataira mutatnak a következő tények: A földművesadósságok végleges rendezéséről szóló kormányrendelet kiadása, az iszlám egyház és a jugoszláv állam egymáshoz való viszonyának rendezése, valamint a jugoszláv hivatalos köröknek a horvát-kérdés irányában mutatkozó figyelme, végül pedig a magyar kisebbség évtizedes sérelmeinek szóbakерүlése. Ez utóbbit illetőleg a következő tényeket sorolhatjuk fel:

Sztankovics földművelésügyi miniszternek az óbecsei magyarság körében, majd a titeli járásban a községi képviselőválasztások előtt elmondott beszéde szerint: „... a jugoszláv kormány a nemzeti kisebbségekkel megértő és békeszerető politikát kíván folytatni. Minden eddigi bizalmatlanságot ki akar küszöbölni, hogy biztosítsa a kisebbségek zavartalan kulturális, szociális és gazdasági munkájának folytatását, hogy egyenrangúan dolgozhassanak a nemzetiségek az ország jólétéért.“ Ezek a szavak éppen a dunabánsági választások alkalmából hangoztak el, s a közelfekvő aggodalmat, hogy választási nyilatkozatot tesz, azzal igyekezett eloszlatni, hogy hangsúlyozta, hogy kijelentéseit a kormány megbízásából teszi.

A volt Magyar Párt vezeterei kellő politikai tapintattal igyekeztek bizonyosságot szerezni a kormány újabb hangulatáról a kisebbségi kérdésekben és egy tíztagú küldöttség Belgrádba utazott, hogy a kormány tagjai előtt ismertesse a magyarság kulturális kívánságait és átadja memorandumát. A küldöttség tagjai dr. Deák Leó, dr. Draskóczy Ede, dr. Strelitzky Dénes, Marton Andor, dr. Várady Imre, dr. Batta Péter, Vámos János, Nojések Géza, Horváth László és Grossinger Károly voltak. A küldöttség először a földművelésügyi és közoktatásügyi minisztert kereste fel, aki előtt ismertette a magyarság kívánságait és régi keletű sérelmeit. Kérte a küldöttség a belgrádi tanítóképző magyar tagozatán az első osztály megnyitását, egyes betöltetlen magyar tanítói állások betöltését és a tanítóhiány miatt bezárt kisebbségi iskolák megnyitását, a más bánóságokba elhelyezett kisebbségi tanítóknak a Vajdaságba való visszahelyezését és az elemi iskolai törvény végrehajtását oly módon, hogy a névgyelemzésnek még a maradványai is eltűnjenek. Kérte a szabadkai Magyar Népkör és a becskerekai Magyar Közművelődési Egyesület működésének újbóli engedélyezését. A két miniszter figyelemmel hallgatta meg a magyar küldöttség előterjesztését, majd a miniszterelnök előtt a küldöttség kijelentette, hogy hajlandó résztvenni a kormány munkájában, amennyiben a magyarság jogos kívánsága meghallgatásra talál. Sztojadinovics miniszterelnök félórás beszédben válaszolt a küldöttség tagjainak és hangsúlyozta, hogy a kormány a demokrácia elveit teljes mértékben érvényesíteni akarja a kisebbségi kérdésben. Továbbá elítéli minden olyan szándékot, amely a magyarság elszlávosítására törekszik és a jugoszláv kormány a magyar kisebbség jogos kívánságait teljesíteni fogja.

A magyarság vezetői, de maga a délvidéki magyarság is tisztában van azzal, hogy a hivatalos helyről elhangzott ígéretnek nem szoktak százszázalékos konkrétumot jelenteni, éppen azért az adódott körülmények között meg kellett elégedniük a becskerek Magyar Közművelődési Egyesületnek november 6-án történt olyan értelmű engedélyezésével, amely az egyesület működését kizáróan Becskerek város területére korlátozza és megtiltja az egyesületnek az ország más részein fiókok nyitását. Az egyesület az új engedély alapján november 22-én nagy múltjához méltó fényes külsőségek között tartotta meg alakuló gyűlését és Marton Andor megnyitó beszéde után elnökké dr. Várady Imrét, alelnökké Kovács István pápai prelátest, igazgatóvá Marton Andort, ügyésszé pedig dr. Borsodi Lajost választották meg.

Az egyelőre csak elvben engedélyezett szabadkai Magyar Népkör november 30-án nevének és alapszabálya egyes pontjainak megváltoztatására közgyűlést hívott egybe. Ennek az alapszabálmódosító közgyűlésnek összehívása arra enged következtetni, hogy a nagyhirű régi Népkör bizony elég súlyos feltételekkel kapta meg egyelőre elvben, de az alapszabályok módosítása után valóban is működési engedélyét. A magyar közművelődési egyesületnek ilyen feltételekhez kötött engedélyezése legsúlyosabban a becskerek Közművelődési Egyesületet érinti, amely mint a legrégebb (több mint 60 éves) kultúregyesület hivatva lett volna éppen szélesebbkörű szellemi kisugárzásánál fogva a magyar kulturális egyesületek központja lenni. Sajnos, éppen ezt az egyesületet érte az az alapszabálmegszorítás, hogy fiókokat az ország más részeiben nem nyithat. Viszont a Délvidék két legnagyobb közművelődési egyesülete engedélyezésének bátorító hatására a bácskai és bánági községekben több magyar közművelődési egyesület alakult. Így Zomborban, Zentán, Regőcén, Csonoplyán, Doroszlón, Gomboson, Bezdánban, Magyarkanizsán és Bajmokon.

A jugoszláviai kisebbségek több mint egy évtizedes sérelmét, a Pribicevics által még annakidején elrendelt néwégelemzést részben és egyelőre papíron orvosolta most a közoktatásügyi miniszter egy kiadott rendelete, amely szerint utasította az iskolaügyi hatóságokat, hogy a jövőben a kéteshangzású névvel rendelkező tanulók nemzetiségi hovatartozását minden esetben a szülők személyi bevallása alapján ítélik meg. Eszerint a magyar, német és más kisebbségi tanulók arra a tagozatra iratkozhatnak be, amelyre nemzetiségük bevallása alapján a szülők kívánják. Sajnos, e rendelkezésnek tárgyi értéke csak a jövőben, az új iskolai beiratkozáskor lesz, feltéve, hogy addig újabb rendelkezés nem gátolja meg ennek a rendeletnek a végrehajtását.

Ha már az iskolai kérdéseknél tartunk, akkor itt említjük meg a közép-bácskai magyarság egy ugyancsak régikeletű sérelmét, a bácstopolyai polgári iskola katonai célokra történt lefoglalását. Még évekkkel előbb, a Jeftics-kormány a nagy magyar község polgári iskolájának fokozatos megszüntetését rendelte el és az iskola épületét a katonai hatóságoknak adták át. A folyó iskolai évben az iskola első osztályát már meg sem nyitották és ezért több ízben népes küldöttség járt Belgrádban, hogy a nélkülözhetetlen iskolaépületet visszaszerezze. A község magyarsága áldozatkészségében már odáig ment, hogy a beszállásolt katonai szervek céljaira új épület felállítását határozta el. Most azután a bácstopolyai polgári iskola sorsa végre dülőre jutott és a sok huza-vona és deputációjárás meghozta eredményét, mert az iskolaépületet visszaadták a községnek. A miniszteri rendelet értelmében a beiratkozások is megkezdődtek, jóllehet előbb csak a II., III. és IV. osztályra szóló behatásokat engedélyezték, utólag azonban az I. osztályra szóló felvétel is megkezdődött.

A Dunabánság közoktatásügyi osztálya az idei iskolai év megkezdésekor hivatalos kimutatást adott a különböző középiskolákba beiratkozott növendékekről. Eszerint a középiskolások száma a múltévihez viszonyítva jelentékenyen növekedett, bár a lakosság számához viszonyítva még mindig a normális alatt van. A Dunabánságban 24 teljesfokú középiskola van, amelyekben az államnyelvű tagozatra 9119 fiú- és 5435 leánynövendék iratkozott be. A középiskolák kisebbségi tagozatán a fiútanulók száma 365, a leánynövendékek száma pedig 104 volt. A dunabánsági középiskolák tanulóinak száma összesen 15.023, míg a múlt tanévben mindössze 14.254 volt, a növekedés tehát 769 növendék. Különösen Újvidéken, Szabadkán és Kragujevácon okoz nagy gondot a tanulók nagy száma mellett az iskolák szűk volta. A Dunabánságban minden 103.257 lakosra esik egy középiskola.

A teljesfokú középiskolák során ki nem mutatott, de jelentékeny magyar növendékszámánál fogva minket közelről érdeklő négyosztályos zentai reálgimnázium beírt növendékeinek megoszlása az idei iskolai évben így alakult: a szerb tagozaton 186 fiú és 120 leány, a magyar tagozaton pedig 80 a fiú és 49 a leány beírt növendékek száma. Így tehát a szerb tagozaton lévők száma összesen 306, a magyar tagozaton lévőké 129.

Még az újvidéki elemi iskolákba beírt növendékek számát jegyezzük ide. A 18 újvidéki elemi iskolába összesen 3374 fiút és 3060 leányt írtak be, vagyis a beírt tanulók száma 6434, a tavalyi 6184 növendékkal szemben. A tanulók nemzetiségi megoszlása a hivatalos jelentés szerint a következő: 3865 jugoszláv, 1390 magyar, 658 német, 178 zsidó, 154 tót, 149 orosz, 36 rutén, 3 román és 1 bolgár. A 18 újvidéki népiskolában 119 tanosztály van, az oktatást pedig 130 tanító látja el.

Az újvidéki magyar társadalmi egyesületek közös akciót kezdtek a különböző kulturális egyesületek összemunkálkodása érdekében. Ezért az újvidéki Polgári Magyar Kaszinó, mint a legidősebb társadalmi egyesület, közös értekezletre hívta össze az Újvidéken működő magyar egyesületeket. A megbeszélésen valamennyi magyar társadalmi egyesület képviseltette magát. Dr. Brezovszky Nándor, a kaszinó elnöke, az értekezlet céljául az egyesületek kulturális programjának összeegyeztetését, békés és súrlódásmentes munkálkodásának biztosítását jelölte meg. A megjelent delegáltak egyesületeik részéről kivétel nélkül örömmel csatlakoztak ehhez a mozgalomhoz és a legmesszebbmenő támogatásról és megértésről biztosították egymást.

Az egyesületközi értekezletre az a körülmény adott okot, hogy két újvidéki egyesület egyazon darabot akarta ugyanabban az időben bemutatni, ami nyilvánvalóan mindkét egyesületnek anyagi kárát jelentette volna. Ilyen események elkerülésére alakult meg az egyesületközi bizottság, amely a jövőben a kultúrmunkát kifejtő egyesületek célirányos vezetésére és működésének összehangolására kíván befolyást gyakorolni.

Szabadka város utóbbi közgyűlésén Kosztics Lázár szabadkai egyetemi tanár, kormányellenes szerb politikus, egy konkrét kérdésben nyíltan hangoztatta a magyar értelmiségi osztálynak jogát a közhivatali állásokban való részesedésre. Később az újvidéki Dán című lapban, mely Zsivkovics hívének, Popovics Dakának lapja, megismételte, hogy a magyar kisebbség részére szerepet kér a közéletben, mert véleménye szerint az ország minden polgárának éreznie kell az egyenjogúságot, amely egyenjogúság megerősíti az államhoz való tartozás érzését. Az új magyar generáció már tökéletesen beszél az államnyelvet, — folytatja a nyilatkozat — állampolgársága is rendezett, lojális és képesítésénél fogva is mindenképpen alkalmas a közhivatalok betöltésére. A Dán, amely elvben helyesli Kosztics tanár álláspontját, kívánatosnak tartaná, hogy a jövőben

a kisebbségek a vajdasági közszolgálatban számarányuknak megfelelően, tehát a magyarság 26%, a németység 21%, a románok 4.5%, a zsidók-1.8%-kal legyenek képviselve.

Ugyancsak az újvidéki Dán című lap november 25-i számában helyet adott Ivies Alexa egyetemi tanár történetíró tollából származó cikknek, amely hangjánál fogva igen érdemes a figyelemre. A cikk hangsúlyozza a két nép történelmi egymásrataltságát és lelki motívumainak hasonlóságát. Szerinte a szerbek a világháború alatt sokat szenvedtek ugyan a magyaroktól, de a magyarok e harcban idegen érdekek szolgálatában állottak. „Nem kell mindig az elválasztó körülményeket figyelni a két nép egymáshoz való viszonyában, mert sokkal több az olyan kapcsolat, amely a két nemzetet összefűzi.“ A cikk elismeri, hogy a délszláv kultúra bölcsője Magyarországon ringott és „a két nép ellenségeskedéséből mindig egy harmadik húzta a hasznot, ennek a körülménynek a tanulságát pedig le kell vonni a jövőre nézve“.

Az újvidéki szerb történelmi társaság mintájára a Délvidék több városában, így Szabadkán és Zomborban is megalakultak az egyes városok múltját ásatások és kutatások révén felderítő társulatok. Zomborban dr. Szimonovics Radivoj elnökletével alakult meg a történelmi társulat és az elnök komoly munkakészségére vall, hogy munkatársai sorába a város szellemiségéből több magyar férfit is bevásztott.

Röviden még a délvidéki magyar sajtóról szeretnénk szólni. Így a jugoszláviai magyar egyetemi ifjúság Szabadkán megjelenő Híd című folyóiratáról, amely megindításakor a magyar egyetemi fiatalság érdekeit és szellemi törekvéseit látszott szolgálni. Sajnos, valószínűleg a lap vezetésében és a munkatársak megválasztásában beállott változás miatt, e folyóirat nagyon eltért eredeti célkitűzéseitől. Hangja is megváltozott és újabb számaiból ítélve a Híd szinte már kommunista felfogásnak állt a szolgálatába. Legalább is a spanyolországi viszonyokról írott cikke semmi kétséget nem hagy efelől. Kár, mert az a délvidéki ifjúság, amely életreketette ezt a lapot, azt remélte, hogy komoly kisebbségi kultúrtörekvéseinek ez a folyóirat lesz a szócsöve. Sajtószemlénk során említjük meg, hogy az újvidéki Reggeli Újság „Egyesületi Közlöny“ címmel heti mellékletet ad ki a népnevelés, könyvtárélet és a vajdasági hivatásos színészetet helyettesítő műkedvelő-színészet gyakorlati fejlődésének irányítására. Örömmel köszöntünk még egy sajtóvállalkozást, a Nagybecskerekben, Kelemen János szerkesztésében megjelenő „Ifjúság“ című folyóiratot, amely régi hiányt igyekszik pótolni. A folyóirat első számának átlapozása után megállapíthatjuk, hogy a délvidéki magyar ifjúság szellemi nevelése jó kezekben van. Különösen a lap vezetőcikke biztosít bennünket erről, amelyet Marton Andor, egyik leglelkesebb vajdasági magyar írt az ifjósághoz. Cikkében külön kihangsúlyozza, hogy „... az igazságnak mindig helye lesz e lapban, bár az igazság szava néha keserű, a kisebbségi magyar ifjú jellemének kialakításához azonban nélkülözhetetlen az önbírálat legszigorúbb szava is“.

Természetesen a magyarságnak mindezért áldozatokat kellett hoznia, amint azt a volt Magyar Párt vezetőférfiainak a Szabadkára összehívott nagygyűlésen elhangzott nyilatkozataiból is tudjuk, amikor ezekért az engedményekért a magyar szavazókat a kormánypárt listáján való szavazásra hívta fel. Tényleg a szerb kormány azért ígérte ez engedményeket, hogy a 70.000 főnyi magyar választó a községi választásokon reá szavazzon. Ez meg is történt. Meg fogjuk látni, vajjon ennek fejében a kulturális engedmények tartósak lesznek-e.

A VERS ÚJJÁSZÜLETÉSE A RÁDIÓBAN

NEMRÉGIBEN A pálutcai fiúkat adták az egyik fővárosi színházban és ez alkalomból színpadon szerepelni tudó fiúkat kerestek. Az alkalmasságot beszélgetés alapján akarták megállapítani, beszélgetésre pedig, mint ilyenkor szokás, verseket mondatnak. A toborzásról Hevesi Sándor, a darab rendezője igen keserű hangon számolt be egy hetilapban. A versmondás ugyanis egyáltalában nem sikerült; az alsóközépisikolás korban levő fiúk teljességgel tudatlanoknak bizonyultak. Annyira nem tudtak verseket, hogy még Kölcsey Himnuszát sem lehetett velük elmondani. Kénytelen-kelletlen a sportról szólaltatták meg őket; itt azután megeredt a fiúk nyelve és még a legügyefogyottabb is folyamatosan, friss előadókészséggel beszélt. Hevesi visszaemlékezett a diákkorára, melyben nem ment ritkaságszámba az olyan gyerek, aki száz Petőfi-verset is tudott könyv nélkül; a visszaemlékezés során érintette az iskola mai mulasztását, majd a versnek a rádióban való szerepéről szólt néhány szót. Egyelőre állapítsuk meg Hevesi tapasztalatai nyomán a fővárosi diákságnak a vers iránt mutatkozott teljes közönyét.

Fábián István gimnazisták olvasmányairól írt tanulmányában (Magyar Szemle, 1936 február) így foglalja össze tapasztalatait: „A líra⁴ szóba sem kerül, egyszerűen nem törődnek vele. Ma már csak egy-egy gyengébb tehetségű fiú éli ki kuruckodó hajlamait abban, hogy „Adyt imádja”. Általában lírikusokat csak azok olvasnak, akik maguk is verselnek.“

Kenyeres Imre az egyetemi hallgatók verskultúrájának kezdetleges fokáról ír ugyancsak a Magyar Szemlében (1936 október). Az Ady-tűz kihúnyásáról ő is szól, majd megállapítja, hogy: „A későbbi években a még lelkesedő hallgatók is behullanak a verssel szemben a közönybe. S ez a közöny nemcsak a klasszikusokra vonatkozik, hanem a modernekre is. Nem nagyon sokan ismerik Reményik, Áprily, Mécs verseit, semmivel sem többen Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád, az egy lélekzettel régebbi nemzedék költeményes kötetét. A legújabb poéták neve elég gyakran fölhangzik (különösen a poétainasok beszélgetésében), de csak aszerint, amint a pillanatnyi aktualitás felszínre hozza verseiket. Az irodalmi műveltség e részének lendületét csak többi területének megerősödése után várhatjuk.“

Mindezekhez hozzátehetjük még azt a szerkesztőségekben is meglehetősen elterjedt véleményt, hogy „a vers csak azokat érdekli, akik

maguk is írnak verseket“: ez különben az előbb idézett megállapításokkal azonos.

Tanulmányunk címében a vers és rádió kapcsolatáról szoltunk; az eddig elmondottakra azért volt szükség, hogy annál szembetűnőbbé tegyük a rádióhallgatók kedvező véleményét a versről. A magyar rádió három évvel ezelőtt megszavaztatta hallgatóit a műsorfajták kedveltségéről s ekkor a vers meglepően jó arányszámot kapott: 117.560 szavaztak mellette 270.000 szavazatból, míg a vers ellen 96.679 nyilatkozott: mintegy 56.00 szavazó nem foglalt állást. Ez a verskedvelés nem a magyar rádióközönség elszigetelt véleménye; minden külföldi rádióban kívánják és ez óhajtnak megfelelően szaporítják is a verses műsorszámokat. Nem állíthatjuk, hogy a verskedvelő rádióhallgatók kivétel nélkül az idősebb nemzedékből kerülnek ki, hiszen még nem is nagyon régen az a nézet járta, hogy a vers a fiatalság műfaja és öröme, az öregebbeknek már másfelé terelődik az érdeklődésük. Az ifjúság volt mindig a lírai kor, nem az öregség. Minthogy a rádióhallgatóság nem oly egységes tömeg, mint a középiskolai, meg az egyetemi ifjúság, nyilván olyan fiatalok is érdeklődnek a vers iránt, akik kívül esnek a megszokottan „értelmiségi“-nek nevezett ifjúságrészen, ami a vers-kultúra szempontjából örvendetes jelenség.

A rádióhallgatóknak ez a verskedvelése természetes következménye az élő szó visszatért uralmának. Ma a betűkultúra meg a hangkultúra határán állunk; az irodalmi megítélés még betűinek mutatkozik, maguk az irodalomtudomány emberei sem ismerték fel a tömegek irodalmi életében bekövetkezett változást. Mikor irodalomról esik szó, még mindig az olvasott könyvre, a nézőtér előtt játszott színműre gondolnak írók, irodalomelméleti emberek és közönségbeliek is. Pedig a hang, az élőszó „irodalma“ már birtokába vette a civilizált emberiséget; írott könyvek olvasását statisztikázzuk, írott könyvek bírálatával foglalkozunk és közben fölénk nőtt mérhetetlen arányaival és erejével a hangos könyv. A nemzet nagy tömegeit ma nem az írott könyv, nem a betű, hanem a hangos könyv, a hang vezeti. A hang = muzsika. A szóba foglalt hang muzsikája a vers. A leírt vers muzsikája csak hangjegyfeljegyzés; a vers valójában nem a szem, hanem a fül műfaja; a szavalás játssza el, mint a hangjegyekbe rögzített dalt az éneklés. Minden tényezőnk megvan tehát a rádióban a verskultúra újjászületésére.

Az irodalmi műveltség eséséről sok szó esik napjainkban. Az egyetemes szellemiségben ez a tünet azonban csak eltolódás a mérhetetlenül növekedő zenei műveltség javára. Nyugodt lélekkel állíthatjuk, hogy a szellemet nem szorította háttérbe semmiféle sportrajongás: korunk embere rövidesen sokkal inkább a muzsika, semmint a sportstadion embere lesz. A műsorszóró rádió mindössze egy évtizedes múltra tekinthet vissza, de ez egyetlen évtized alatt jobban zeneiesítette a művelt emberiséget, mint minden korábbi idő együttvéve. Mi ez, ha nem a szellem hódítása? A sportvilágbajnokság még a szabványos háromnapos csodát sem jelenti, jellemzője a világbajnok lelkesen felállított gipszszobra, melyet két hónap alatt felismerhetetlenre változtat az idő. A labdarúgó cirkusz győző lábartistáinak látszólag tengernyi

ember ujjong, de ki gondol arra, hogy a sportrajongás korának kezdete óta mennyivel több ember tanulta meg Beethoven, Verdi vagy akár Kodály nevét?! A zene, a dal mögött pedig majd mindig ott van a költő. Dal igen ritkán születik vers nélkül.

A szellem ma elsősorban a zenével hódít, de viszi a muzsikával győzelmes útján a költőt is. Ezt érzik a rádióhallgatók és ezért kell nekik a vers.

PEDIG AZ A MÓDSZER, mellyel a magyar rádióban a verset a hallgatókhoz juttatjuk, még nem alakult ki a legmegfelelőbbben. Rendszerint két költő olvassa fel egy-egy versműsor keretében a verseit. E költők legtöbbször nem rádióhallgatók; úgy adják elő verseiket, mintha sejtelmük sem volna a szavalásról; a beszéd művészetének éppen az ellenkezőjét csinálják. Egyhangú, kínosan vontatott felolvasásuk egyenesen árt a versnek. Ha olyan jól szavaló költő jut a mikrofon elé, mint például Mécs László, valósággal felüdül az ember. Sokan szabad versekkel erőlködnek, hogy a szó muzsikáját még jobban kiejtsék előadásukból. Így alakult ki az a meggyőződés, hogy a költő mint előadó csak a legritkább esetben élvezhető, költőt saját személyében a mikrofon elé bocsátani csak egy esetben indokolt: ha a közönség a költő testi hangjára kíváncsi! Elvezhetőbbek az előadóművészek által tartott költői előadások; a rímes, azaz muzsikáló vers ezeknél jobban szóhoz jut és az elhalt költők műveit is hallhatjuk tőlük. A rádióközönség lelkesedése ezeknek szól inkább. Mindkét esetben azonban tömegével kapjuk a verseket, ami nem jelent egyebet annál, hogy egyik vers agyonüti a másikat az egymásrahalmazásban.

A külföldi rádiók legtöbbször már felismerték ezeket a hibákat; megtették az üdvös változtatásokat, melyek nyomán a költők valóságos újjászületése következett be a mikrofon előtt.

Először is: nem adnak hosszú időt a verses műsornak. A nálunk dívó félóráról szó sem lehet. Csak egy-egy verset szavalnak el a legválogatottabbak közül, de azt azután igazán költő teremti és valóban művész szavalja. Különösen a franciák nagyok ebben a finom és a vers természetéhez illő adagolásban; náluk a nemzeti irodalom legtündökletesebb versei lemezeken is megvannak. Ez a lemezfelvétel rendkívül megkönnyíti a műsorszerkesztés versbeillesztési gondjait, vele a vers hangkirakatba kerül, igazi örömmé válik. Mi magyarok irodalmi tekintetben — mint azt oly szívesen és büszkén hangoztatjuk — a lírában értük el a világméretet, de hol az a Petőfi-vers például, melyet nagy művész előadásában lemezre vettünk?! A verslemezekkel egyszeriben megoldódnék az 1—2 perces versműsorszámok gazdasági kérdése is, a kifizetett tiszteletdíj gazdasági ellenértéke fejében nem kellene többé garmadával szavaltatni a verseket. Az ilyen verslemez művészi változatosságban keverhető dal- és zenekari meg hangszerszólós-művészlemezekkel; vagy beilleszthető olyan „Rádiókincsesládikó“-ba, melyet a kölni rádióállomás állít össze a németiség csodálatos irodalmi és zenei költészetéből. Bécs a legjobb műsoridőben, 20 órakor ad egyetlen verset; ebben az egyben azonban él a költészet minden lelketindító ereje. A klasszikussá emelkedett költői

alkotások szinte újateremtődnek a mikrofon hangsugárzásában, eljutva azokhoz a legegyszerűbb emberekhez is, akiket a költő írott betűvel nem tudott elérni soha. Sokat beszélünk és írunk legnagyobb költőink népnek való, igen olcsó kiadásairól; a rádióelőadásnál olcsóbbat és jobbat sohasem találhatunk s nem kell vesződnünk a terjesztés gondjával sem. A verskultúrának ez az igazi útja, az emberek visszahódításának ez a mindenkihez eljutó módja. Érezzük meg, hogy ismét az élő szó kezd uralkodni a lelkeken, mint az igricek és lantosdiákok korában. Az újságok korszaka elszomorítón pongyolává és lapossá tette az élő beszédet; gondolkozó és kiművelt emberfő alig tudja meghallgatni azokat a tört mondatokból álló, közhelyekből összetákolt „beszédeket“, melyektől úgy harsog a magyar közélet. A magyar szókincs sorvad, beszédünk ízetlenné válik és idegenesedik, sokszor vezető helyekre állított emberekben sincs igazi érzék a tiszta magyar nyelv szépsége és nemzetörző fontossága iránt. A filmekből nem lehet magyarságot tanulni, a színpadok zsargont kedvelő nyelvéből szintén nem. Marad a rádió, melyben még szólhat hozzánk üzleti érdektől csorbítatlanul az élő beszéd muzsikusa, a költő. Sűrű és méltó helyet kell neki adni benne. Ékszeresládikóban, nem zsáktételekben. Muzsikával keverve, hogy rászokjanak a hallgatók mindannyian. Vonzó és megragadó hangképek között, jelenetekbe szöve. A rádió új művészi intézmény, tartsuk a maga területén, adjuk meg neki a saját kifejezési formáit. Az üzletes színháztól és kabarétól óvjuk nagyon, mert máris kezdi megfertőzni. A közönség körül lakájkodó sajtó minden eseményt házhoz hordó szerepét, az örökös riportozást se szánjuk neki. Csak annyiszor szólaltassa meg röviden, csupa művészettel a nemzet és a nagyvilág java költőit, ahányszor hosszsan a sportot. A zeneköltő után az író, a poéta is beköltözik akkor a mikrofonon át a lelkekbe megint.

KILIÁN ZOLTÁN

KERESZTÉNY UNIÓ?

AMIÓTA AZ ISTENTAGADÓ mozgalom a szabadgondolköző szalonokból és a munkásszakszervezetekből az utcára is kilépett s újabban mint bolsevizmus viláгурalmi és diktátori igényekkel lép fel, a hívó keresztények részén újra fel-felhangzik az egészen soha el nem halkult sóhajtás: bárha sikerülne a keresztény felekezeteket még egyszer közös nevezőre hozni, nemcsak az európai kereszténységnek, hanem magának a pozitív istenhitnek a megmentése céljából is. A marxi csatakiáltással: „Világ proletárjai egyesüljete!” — gondolják sokan — szembe kellene szegezni ezt a másikat: „Világ keresztényei egyesüljete!”

Nemcsak a bolsevizmus fenyegető veszélye, Keletet és Nyugatot elöntő lávaáradata teszi aktuálissá ezt a kívánalmat. Jóval a bolsevizmus és a XIX. század vörös mozgalmi előtt meg lehetett már figyelni, mekkora haszna van a kereszténység minden ellenségének, minden hitetlenségnek, hitközönynek és mindenféle felforgató iránynak abból, hogy a nagy keresztény denominációk nincsenek egy táborban. Amint már a VIII. században az északafrikai kereszténység, a XV. században pedig a Kelet is jórészt a vallási megosztás miatt volt kénytelen tehetetlenül tűrni az ozmán inváziót s nálunk is jelentékeny része volt a török pusztítás hosszadalmasságában a világnézeti szakadásnak, amely a magyarságot pártokra tépte, úgy az újkor kereszténytelen és istenellenes eszmeáramlatai s jelesül a francia forradalom óta mindenütt nyeregbeszökő politikai keresztényellenesség bizonyly nem nyerek meg oly könnyen a játszmat, ha nem egy belső versengésetől dúlt kereszténységgel, hanem egy szilárdan egységes keresztény ércfallal találják magukat szemközt. A felekezeti háborúk és hitviták kora rég lejárt, helyettük azonban szembeszökő az élet és a művelődés messzemenő szekularizációja, aminek részben szintén a keresztények vallási megosztása az oka. Vegyes vallású családban, társaságban, egyesületben, községházán stb. állandóan megfigyelhető jelenség, hogy a vallási kérdéseket már pusztá tapintatosságból is nem igen hozza többé szóba senki; aminek eredménye aztán, hogy éppen a legszebb, legnemesebb, az emberi életet legmélyebbről érdeklő s azt legmagasabbra felemelni hivatott eszmék mindinkább kizárulnak a közgondolkodásból és közfigyelemből.

Vannak, akik a keresztény felekezetek összhangját s kifelé való együttműködését egyszerűen úgy képzelik, hogy a felekezetek mind-

egyike befelé élje a maga életét, kifelé azonban s egymással szemben tüntessen el minden súrlódó felületet. „Ne azt keressük, ami elválaszt, hanem ami egyesít“, hangzik a jelszó. A súrlódások lehető elkerülése kétségtelenül egyik lépés már a megbékélés és összhang felé, azonban minden mélyebben látó előtt világos, hogy ez a követelés nem reális és őszinte megoldás. Δ dogmatikai ellentétek még a különféle protestáns vagy ortodox felekezetek közt is ezernyi társadalmi súrlódásra vezettek s vezetnek sokfelé ma is, ami a dolog természetével adódik: a katolikus Egyháztól pedig csak lényegének feladása árán lehetne azt kívánni, hogy olyan követelményekről lemondjon, amelyek felekezeti megoszlás esetén okvetlenül súrlódásokra vezetnek.

: Vannak, akik a dogmatikai és egyházszervezeti ellentéteket egyenesen a krisztusi eszme belső gazdagsága jelének, a „különféleségeket“ egyszerű változatosságnak tekintik, amely szerintük nem zárja ki a kereszténység nagy, elvi egységét. Ez az „ökumenikus katolicitás“ szerintük azt jelentené, hogy bár a tanokban és egyházszervezeti elvekben jórészt elágazunk is, azért a lényeges, legfőbb kérdésekben mégis csak megegyezünk s már ez is elegendő lelki egység. Az Egyház ma is egyetemes, vagyis ökumenikus értelemben katolikus, bárha száz meg száz felekezetre oszlik. Ez a felfogás azonban, amely főleg Angliában indult útnak a branch- (ágazati) elmélet címén, a kérdést, véleményünk szerint, inkább megkerüli, mint megoldja. Hiszen a keresztény felekezeteknek bizonyos nagy, vezető eszmékben való megegyezése, amint a múltban nem zárta Id a legáldatlanabb vitákat, úgy nem tünteti el ma sem a mélységes érzelmi ellentéteket. Akinak ez az egység elég, az természetesen a reünio gondolatát sem tarthatja fontosnak; tehát kérdésünk szempontjából az egység e felfogása egyelőre számításba nem vehető.

Vannak végül, akiket az egyesülés gondolata egyáltalán nem érdekel, akik annak még a felvetését is ellenszenvesnek találják s az elkülönződésben s pártokra-oszlásban mint ilyenben találják örömmüket. Ezeket is ki kell hagynunk megfontolásaink keretéből.

Szerencsére azonban aligha ezeké a többség. A reünio legalább mint homályos vágyalom ott szunnyad sokak, nagyon sokak lelke mélyén.

A keleti egyházszakadás első megtörténte után hamarosan jelentkezett a vágy az elveszett egység után. A Photius-féle első szakadást sikerült visszacsinálni; de a második szakadás már végleges lett s minden további nagyarányú úniós kísérlet, még a firenzei zsinaté is, ahol pedig a görögök követői aláírták az egyezményt, meghiúsult.

A hitújítás első nagy harcainak elülte után is hamarosan sok nemes lélekben lobbant fel a reünio eszméje, már Leibniz¹ és Bossuet óta. Ezek a nemes törekvések azonban máig szép álmok maradtak.

¹ Ismeretes a prot. Leibniz álláspontja az unio kérdésében. „Nincs a világnak annyi könye — írta Brinon asszonynak (4. levél) —, amivel a vallásszakadás okozta egyenetlenkedést meg lehet siratni.“ Az ugyancsak protestáns romantikus Novalis (Hardenberg gróf) „Die Christenheit oder Europa“ c. iratában így áradoz a középkor elveszett lelki egységéről: „Gyönyörű idők voltak azok, amikor egész Európa egyetlen keresztény birodalom volt s egységes kereszténység lakta ezt az egész

A közös veszély időnként közös védelmi akciókra indította a keresztény felekezeteket. A háborút követő forradalomban nálunk is megalakult egy felekezetközi „Vallásvédelmi Szövetség“. A bolsevizmus veszedelmével szemben hasonló összetételű antibolsevista ligák létesültek s Genfben ma is, csendesen ugyan, de komolyan együtt dolgoznak nemzetközi és felekezetközi alapon: jezsuiták, protestáns lelkészek és görög keletiek a harcok istentelenség visszaszorításán. Ismeretesek azok az uniós konferenciák, amelyeket Söderblom uppsalai luteránus érsek kezdeményezett s amelyeket kétszer hívtak egybe (Stockholm, 1925, Lausanne, 1927). A konferencián számos protestáns és görög-keleti denomináció vett részt. A katolikus Egyház nem vett részt rajta, ami sokakban bizonyos csalódás érzetét keltette.¹ Sokan emlékeznek még azokra a „malines-i megbeszélésekre“ is, amelyek Mercier bíboros belga prímás és anglikán részről Halifax lord kezdeményezésére éveken át folytak, bárha közvetlenül kevés eredménnyel s amelyek a kezdeményezők halálával egyelőre véget értek. Ma tudunkkal egyedül az az egységért végzett imahét jelent tényleges, bárha csak eszmei és spirituális kapcsolatot valamennyi keresztény felekezet között, amelyhez, bár protestánsok kezdeményezték, a katolikus Egyház is magának Rómának helyeslésével évről évre örömmel csatlakozik.

Ha az uniós kísérletezések mindaddig sikertelenek voltak, annak bizonytalannal nem csupán az az oka, hogy a kezdeményezők nem értették fel eléggé a probléma belső nehézségeit, vagy csupa óvatosságból eleve is túlságosan szűkre szabták a lehetséges közeledés területeit, hanem sokkal inkább az uniós belső nehézségei.

ELMELLŐZVE MOST a keleti egyházak kérdését, pusztán a katolikus-protestáns viszonylatot vizsgálva, vessük fel a kérdést: lehet-e ma józanul uniós mozgalomra gondolni?

Mozgalomról abban az értelemben, aminőben például az európai népek legtöbbször annakidején a kereszténységre tért, természetesen ma már amiatt sem lehet szó, mert ma a népek többé nem mint népek keresnek vagy változtatnak világszemléletet, hanem minden egyes ember külön igazodik s a maga útján jár. Még ha valamelyik vallásfelekezetnek összes papjai és vezetői kimondanák is (mint pl. a magyarországi rutének vagy románok egy része annakidején kimondta) az úniót, nagyon könnyen lehet, hogy híveik egyszerűen cserbenhagynák őket. Természetesen egy ilyen fordulat sem lenne jelentéktelen hatású, főleg ha a szellemi és a közélet vezető egyéniségei

világrészt. Amikor ennek a széles szellemi népcsaládnak minden, mégoly távol alkatrészét azonos szent érdek fűzte egybe s egy Legfőbb Hatalom különösebb politikai birtokállomány nélkül is nagy közéleti erőket irányított és egységesített... Mennyire jótékony, mennyire az emberi természetnek megfelelő volt ez a kormányzati rendszer, mutatja e korban az összes emberi erők hatalmas felfeléfejlődése, valamennyi tehetségüknek összhangzatos kibontakozása s az a hihetetlen magasság, amelybe ezek az egyszerű emberek a tudomány, az élet s a művészetek minden terén felemelkedtek — s ugyanakkor virágzó kereskedés, érintkezés, a szellemi s anyagi javak kicserélése indult meg, el egészen a távol Indiáig.“

¹ Olvassuk, hogy a konferenciák hamarosan folytatódnak, de máris két részre szakadtán: az egyik irány Oxfordban, a másik Edinburghban.

állanának ilyenféle mozgalom mellé. Azonban a legkiválóbbak egyesülése sem jelentené még a tömegek egyesülését.

De legalább e megszorítás alapján lehetséges-e nagyobbarányú uniós mozgalom akár a jelenben, akár csak a távolabbi jövőben is? Sajnos, erre a kérdésre a mai helyzet alapján bajosan válaszolhatnánk optimisztikusan. Mindenekelőtt azért nem, mert az egyesülés óhaja maga még meglehetősen keveseket tölt el. Az ellentétek túlságosan kifejlődtek s túlságosan beidegződtek.

A konkrét akadályok terén itt van mindenekelőtt a dogmatikai kérdés. Egy katolikus-protestáns úniónak dogmatikai vonatkozásban csak egyetlen egy módja lenne lehetséges: a protestánsok visszatérése a katolikus Egyházba és annak dogmatikájához. Mihelyt a katolicizmus ebből a követeléséből engedne, megszűnnék katolikus Egyház lenni. Ez a helyzet azonban protestáns részen az únió szempontjából szintén reménytelen helyzetet teremt. Hiszen egyenesen harakirit jelentene: egy 400 éve keservesen védelt álláspontnak, amelyért vér is folyt, meaculpázó visszavonását. A katolikus Egyháznak lényegesen dogmatikus álláspontja minden alkudozást, minden ötvenpercentes egyezkedést, minden méltányosnak látszó középentalálkozást eleve kizár és lehetetlennek tart. Hogyan lehessen itt meg egyezésről vagy csak közeledésről is szó? A protestáns tömegek amúgy is elég távol állanak a katolikus dogmáktól s alig képzelhető el egyhamar olyan alakulás, amely ezt a szakadékot valamiképpen is áthidalhatná.

Ha erre azt mondaná valaki, hogy a dogmák terén a katolikus Egyházé legyen az előny, viszont az egyházfegyelmi kérdésekben legmesszebbmenően vétessék figyelembe a protestáns álláspont s jelesül: a katolikus Egyház ismerje el, hogy a reformáció történetileg indokolt jelenség volt s hogy az elszakadás megmerevedésében egyházi tényezők is súlyos hibákat követtek el: féltő, hogy mégha az illetékes tényezők nagyjából ebben az irányban keresnek is a közeledést, a fentemlített nehézség lényegében mégis megmaradna.

A másik akadálycsoport: a történeti.

A vallási szakadások történetében meglehetősen általános jelenség a szakadásnak visszacsinálhatatlansága. Kevés esetet tudunk a történelemben, amelyben egy elszakadt irány békés visszatéréssel olvadt volna ismét bele az anyafelekezetbe; ilyenkor is többnyire politikai nyomás vagy kényszer működött közre, például az arianizmus esetében. A donatizmus éppúgy nem szűnt meg magától, mint a nesztorianizmus, a manicheizmus, amely a középkori katarokban éledt fel újra s az olasz valdiakban ma is tovább él, éppoly kevéssé, mint a nagy keleti skizma. Az elszakadás rendszerint azért állandósul, mert intézményesül s mert a későbbi nemzedékek már mint kész helyzetbe, mint szent és kegyelettel őrzött örökségbe születnek bele. Így az újkori felekezetek is négyszáz év óta egymástól teljesen külön, egymással többnyire éles ellentétben fejlődtek. Mindegyik féltve őrzi a maga nehezen szerzett birtokállományát, fáradságosan kicpített intézményeit. Úgy tudja, hogy ezeknek az intézményeknek létesítése és megőrzése eleiknek sok harcába, áldozatába is került s hogy mindazt,

ami a szemükben vallási kincs és lelki érték, legfenyegetőbbben az a másik tábor veszélyezteteti, amelyikkel szemben ezeket a harcokat vívnia kellett. Ezeknek a harcoknak emléke még aránylag friss és ezért sokkal elevebben is él mindkét fél fiainak lelkében, mint például a keleti és nyugati egyház torzsalkodásai a keleti és nyugati keresztények lelkében. Ha egy napon valamiféle katolikus-protestáns únió létrejöhetne, bizony akkor mind katolikus, mind protestáns részen igen sok élesre köszörült csatabárdot kellene elásni, s ami majdnem még nehezebb: igen sok fájó emléket kellene eltemetni, igen sajnó keserűségekre fátyolt borítani, igen sok izzó szenvedélyt elcsittítani.

A harmadik: az érzelmi és a politikai ellentét, mint a dogmatikai és történelmi ellentéteknek természetes eredője. A katolikus és protestáns világ ma két tábor, a szónak legharcosabb értelmében. Nem különbözöképpen imádkozó jámbor csoportok állanak itt egymással szemközt, mint ahogy azt néha az elnagyoló optimisták pohárköszöntői stílusa állítja, hanem — bizonyos békés hangulatú hányadtól eltekintve s eltekintve az udvarias hangtól, amely a belső ellentétet kifelé lehetőleg leplezni törekszik — állig felfegyverzett, egymással farkasszemet néző tömegek, főleg vezérek. Amit az egyik tesz, már azért sem jó, mert a másik teszi. A hitviták ma már senkit sem érdekelnek különösebben, ellenben annál inkább érdeklí mindkét félt, műy arányban tudja elhelyezni felekezetének tagjait a jövődmező állásokban, mekkora közjogi hatalmat tud a maga felekezetének biztosítani. A felekezeti béke sokat hangoztatott jelszava sok esetben merő jelszó, vagy éppen leplező ürügy. Legjobb esetben annyi az igazság benne, hogy az emberek felekezeti érdekeik védelmében ma valamivel mérsékeltebbek, tartózkodóbbak s az eszközökben válogatosabbak, mint régebben. De a lelkek ellentéte megvan s állandó, csendes aknamunkában érvényesül; hol ezen, hol azon a félen erősebben, öntudatosabban. Vannak természetesen mindakét oldalon olyanok is, akik ettől a felekezeti versengéstől — néha szelídebb lelkükből, befelébb nézésből, néha csömörből, néha közönyből is — teljesen távol tartják magukat.

GYAKORLATILAG EZEK LEHETNEK azok a megfontolások, amelyek az únió álmódzóit mindannyiszor hamarosan kiábrándítják, mihelyt az álmok színes vüágából a valóság rideg prózájába szállnak alá.

Nem marad-e hát a reúniónak semminemű reménye?

Valami csekély talán mégis! Vannak bizonyos körülmények és megfigyelések, melyek a teljes pesszimizmust szintén kizárják.

Az első, ami a közeledés lehetőségének némi halvány reményét nyújtja, elég széles protestáns rétegeknek újabbkori doktrinális elirányozódása. Protestáns hittudósok állítják s minden jel erre vall, hogy a protestáns dogmatika a reformátorok óta elég lényeges alakuláson ment át. Ma már a művelt protestánsok jókora részét nem annyira a régi vitapontok érdeklík, nem a XVI. század antikatólikus dogmái, mint inkább: az evangéliumnak bizonyos nagy, központi gondolatai, amelyeket a katolicizmus is kezdettől fogva hangoztat, ha más stílusban is, éppúgy mint az újabbkori, vallásos

protestantizmus (pl. az újabb Oxford-mozgalom), bár emez természetesen a katolikus definíciók és dogmatikai körülírások nélkül. Ez az észrevétel és örvendetes átorientálódás sok olyan katolikus dogmatikus gondolattal szemben csökkentette az ellenállást, amely valamikor, a viták hevében, valóságos rémkép gyanánt hatott. Innen van, hogy néha vezető protestáns teológusok részén majd erről, majd arról a katolikus dogmáról vagy intézményről hallunk igen meleg, elismerő, dicsérő s megértő nyilatkozatokat: az egyik a szentek és Mária tiszteletéről, a másik a gyónásról, a harmadik a pápaságról vagy a katolikus szerzetességről szól igen megértően. Ezekben a nyilatkozatokban nyoma sincs már a régi, csatabárdos dialektikának. Megállapítható, hogy viszont katolikus részren is lényegesen finomult az elcsatolt felekezetekkel szemben nemcsak a hang, hanem a fel fogás is, főleg annak a heves elkeseredésnek megértése terén, amely a XVI. században az elszakadás kísérő tünete volt és sok elszomorító egyházi visszaélésben találta forrását. „Dogmatikailag X. Leónak volt igaza, történetileg Luther Mártonnak“, mondta egyszer némi túlzott egyszerűsítéssel egy svájci unionista. Kivételek e megértőbb lelküict tekintetében természetesen mindkét részén akadnak; hol többen, hol kevesebben.

Egy másik örvendetes megfigyelés, hogy az elfogulatlanságra törekvő s önmagát is ellenőrizni tudó művelt emberek (s hála Istennek, ilyen ma mégis több van mint 400 év előtt volt) szeretnek bizonyos történeti és filozófiai magaslatra emelkedni, amikor a hit és a felekezet vitakérdéseit vizsgálják. A vallási önértzet tudatosodásának sok sebesültje és elesettje is van, amennyiben sokaknál ez az önvizsgálat minden vallási alapnak megingását vonja maga után; de talán éppen az értékesebbeknél nem ez a következmény áll be, hanem az, hogy az emberek higgadtabban fogják fel a maguk idevagy odatartozandóságát. A protestáns arra gondol: érdemes-e azért marakodnunk, mert 400 év előtt Luther Márton vagy Kálvin János összeveszett a pápával? Az anglikán arra gondol: érdemes-e nekem VIII. Henrikért és Erzsébetért még ma is tűzbe mennem? De a katolikus is arra gondol: nem volt-e kár az ellentéteket mindjárt kezdetben bizonyos túlzott merevséggel elmélyíteni engedni? Nem volt-e kár olyan egyházi állapotok felburjánzását megtűrni, amelyek az egyházszakadást lélektanilag szinte elkerülhetlenné tették?

A történeti magaslatra emelkedéshez hasonló az a megfontolás is, mennyire a születés és a körülmények teszik a legtöbb embernél, hogy ebbe vagy abba a táborba tartozik! Ha én, a protestáns, véletlenül katolikusnak születtem, ma talán lelkes katolikus vagyok! S ha én, a katolikus, véletlenül a debreceni nagytemplom árnyékában látom meş a napvilágot, ma talán éppoly „vastagnyakú“ kálvinista vagyok, mint ma ájtatos pápista! A pusztá születésen és neveltetésen pedig mégsem múlhat a dolgok tárgyi igazsága és értékőbblete! Ha Apponyi Albert vagy Prohászka Ottokár véletlenül luteránusnak születik s Baltázár Dezső vagy Tisza Kálmán katolikusnak: ki tudja, talán éppoly buzgó odaadással szolgálta volna mindegyikük éppen az

Prohászka talán a pápaság ellen intézett volna rohamot, míg Baltazár a Mária-kongregációknak lett volna lánglelkű propagátora. Ez természetesen nem annyit jelent, hogy minden vallási meggyőződés merőben a belénkneveltség és megszokottság alapján áll, de annyit mindenestre, hogy ezeknek az alanyi és nem tárgyi tényezőknek igen jelentékeny koeficiens szerepük lehet az emberi meggyőzések kialakulásában. Ez a megfontolás pedig óvatosabbá, szerényebbé és méltányosabban gondolkozóvá teszi azt, akiben egyszer tudatossá lett. Megtanítja arra, hogy ne a pusztá beleszületés és beleneveltetés, hanem a higgadt tárgyilagosság alapján kísérelje meg a saját álláspontjának erejét és gyengéit vizsgálni. Ami egyaránt vezethet a szempontok tárgyilagos értékeléséhez és a kölcsönös közeledéshez. Aki egyszer higgadtan és tárgyilagosan tud e kérdéseken gondolkodni, egyszerre könnyebben érti meg a másik fél érveit és gondolatmenetét, s ez máris egy lépés lehet az únió felé.

A két elsővel kapcsolatos egy harmadik örvendetes megfigyelés: a felekezeti atmoszféra feszültségének lényeges enyhülése. Sajnos, nem mindenütt, de talán mégis sokfelé, sok lélekben, nem éppen csak a vallást semmibe sem vevő közömbösöknél, hanem mélyen vallásos embereknél is. Nem az a zordon, szenvedélyesen lobogó és szelidségre szinte eleve képtelen beállítottság, amely a túlsó tábor minden emberében, törekvésében és állásfoglalásában feneketlen rosszakaratot, gonoszságot, vörös posztót lát. Hanem az, amely lehetővé teszi a békés és derűs szembenézést s az udvarias, tapintatos és mégis teljesen őszinte beszédet az elválasztó tanok körül: „Mondd hát testvér, hogy érted ezt? Mikép hiszed te és miért hiszitek ti ezt így vagy úgy?”

Nem vallási különlegesség, hanem általános emberi gyengeség, hogy az emberek a felfokozott vita hevében legkevésbé értik meg, viszont annál könnyebben félreértik egymást. Azt támadják, amit a másik nem állított s azt védelmezik, amit a másik nem tagadott. A vitatkozó hajlandó a másik fél álláspontját hamisan értelmezni, félremagyarázni, megmásítani s akkor aztán a felháborodás mellhangján dörögni rá ellenfelére s annak képtelen állításaira az anathémát. A nagy hitviták idejében, sokszor mindkét félén, bizony ez volt a harcok egyik legfőbb jellemvonása. A támadó fél tudatosan vagy (legtöbbször) tudattalanul eltorzította a másik fél állításait; a védekező pedig nem volt hajlandó észrevenni a támadó okoskodásában talán a hamu közt rejlő igaz szikrát. Á hitvitázók fegyvertárából meglehetősen hiányzott a cáfolásnak és felvilágosításnak az a lélektanilag legsikeresebb módja, hogy előbb igyekszünk jól megérteni az ellenfél felfogását, sőt elfogadni és megengedni belőle mindazt, amit csak elfogadni és megengedni lehet. Ez a heveskedés és állandó félremagyarázás mérgesítette el a helyzetet s teszi sok esetben még ma is kilátástalanná. Hiába vagdossuk egymás fejéhez 400 év óta ugyanazokat a vádakot, érveket és ellenérveket: a másik fél nem ért meg minket s mi azt hisszük, azért nem ért, mert nem akar érteni!

Lassan azonban talán mégis utat tör a meggyőződés, hogy ez mégsem lehet így egészen jól \$ hogy mindenekelőtt az atmoszférát

kell enyhítenünk, a vita hangnemét finomítanunk, a beszélőtárs szívét és gondolatmenetét jobban megértenünk s az állításában rejlő igaz magot mint közös kincset fektetnünk kettőnk elé, mint a további megértődés kiindulópontját.

Sokszor meg lehet figyelni, például vegyesvallású házastársak vagy jóbarátok között, mily nemesen, békésen, minden bántó él nélkül hozhatnak szóba egymást megértő, kifinomult lelkek még olyan vallási témákat is, amelyekben kettejük nézete homlokegyenest ellenkezik. Mind a két fél azért megmaradhat az álláspontja mellett, de valami olyan megértéssel és szelídséggel szögeznek le az ellentétet, mintha csak arról volna szó, hogy az egyik Mozartot szereti jobban, a másik Beethovent — anélkül, hogy a vallási kérdések mindent felülmúló komolyságát s fontosságát bármelyikük is alábecsülné. Az ilyen nyugodt hangulatú társalgásokban sok félreértés küszöbölődik ki, sok él tompul el. Ha a felek nem tudnak is mindjárt közös nevezőre jutni, legalább egyik sem ítéli meg túlságosan balul a másikat, s már ez is lépés az egység felé.¹

MINT EMLÍTETTÜK, a keresztény úniónak protestánsok és katolikusok között talán legfőbb akadálya az, hogy a katolikus Egyház dogmatikai és egyházszervezeti részen nem engedhet s így a másik fél minden közeledést szükségképpen megalázkodásnak és egyoldalú elvfelelőadásnak érezze.

Ezzel kapcsolatban is mutatkoznak azonban a helyzetet enyhítő körülmények.

A katolikus Egyház dogmatikája s egyházszervezete csakugyan a lényegéhez tartozik. Kérdés azonban, hogy ha ezeket a dogmákat és alapelveket valaki egyszer közelebről megismeri, mégpedig nem a százados elnagyolások és elferdítések, esetleg katolikus részről is jövő túlzások és torzítások alapján, hanem a való tartalmuk szerint: vajjon akkor is olyan nagy lesz-e ez az akadály, mint ma látszik? A katolikus Egyház a dogmák tekintetében hajthatatlan. De ha ezt neki néha még a saját hívei is zokon veszik, ebben valószínűleg nagy része van annak, amit az angol misrepresentation-nek nevez: hogy a felületes és téves tájékozódás olyasmint magyaráz bele a tanokba, ami a valóságban nincs meg bennük. Ismeretes például, hogy a csatlakozhatatlansági vita alkalmával számos, egyházi kérdésekben rosszul informált katolikus is olyasmint látott ebben a dogmában, ami valóság szerint nincsen benne; hasonlót állíthatunk a szeplőtlen fogantatásról is, s a dogmák jókora részéről. Ha a maguk teológiai szabatoságában vizsgáljuk azokat, egyszerre sokkal ártatlanabbak, elfogadhatóbbak lesznek, mint a szokásos félre- és belemagyarázások vagy éppen hangulatkeltő vitatkozások fényében. Igaz, hogy a dogmák

¹ Adolf Deissmann, ismert prot. teológus, szintén ezt vallja: „A keresztények egyesülésének kérdése ma elsősorban nem dogmatikai, hanem lélektani kérdés., . Terméketlen dolog lenne úniós tárgyalásokba kezdeni addig, amíg a tárgyaló egyéniségek először össze nem ismerkednek, amíg egymás egyházi s népi életét csak irányzatos művekből vagy elsárgult főiskolai füzetekből ismerik. Először az emberek közeledjenek egymáshoz s teremtsenek mindenekelőtt bizalmi bázist“ (Una sancta, 1936, Gütersloh, 38. l.)

jó része tökéletesen túlmegy a merőben természetes ismeretek körén. De ebben a részben a protestáns teológia is vallja a dogmák természetfölöttiségét, hiszen például a Szentháromság tana vagy Jézus istenségének tétele szintén teljességgel supraracionalista álláspontot jelöl — s ezekben a tételekben a két nagy keresztény tábor egyformán áll szemben a zsidósággal s a mohamedánokkal, akik a Szentháromság tanában önellenmondást s az abszolút egyistenhit elhagyását vélik felfedezhetni.

Tévedés volna továbbá azt hinni, hogy a katolikus Egyház, ha a dogmáiban nem is, de más téren sem tehetne, esetleg nem lenne hajlandó engedményeket tenni. A protestantizmusnak egyik féltett kincse és jellemző vonása például a kritikai szellem. A kritika lehet forradalmi jellegű, de lehet lojális is. A mai katolicizmus szintén fejlődött és tanult a múltból s a többi közt sokkal tágabb teret enged a lojális keretek közt mozgó kritikai szellemnek, mint régebben. Azok a történeti hibák és egyházi mulasztások, amelyek a vallásszakadást lélektanilag igazolják vagy érthetővé teszik, ma már azért sem volnának lehetségesek, mert azóta a katolikus közszellem befelé, sőt fölfelé is lényegesen kritikusabb lett. Ez a kritikusabb katolikus gondolkodás szívesen elismeri azt is, hogy a vallásszakadás, bármennyire fájdalmas és sajnálatos volt, indirekte az Egyházra mégis jelentős haszonnal járt s jár annyiban a mai napig, hogy állandó önellenőrzésre s virrasztóbb helytállásra ösztönöz. Hiszen éppen a tisztára vagy túlnyomóan katolikus országokban, mint Spanyolországban, Franciaországban, Mexikóban s Dél-Amerika számos államában mutatott a katolicizmus sokszor nagyfokú belső süllyedést: mintha nem volt volna, aki állandóan ösztönözze, versenyre hívja, munkára kényszerítse.

A hitújítók többi közt az egyetemes papság elvét állították a hierarchikus egyházkormányzat ellenébe. A vita sok izgalmat keltett s azután elaludt — és közben az élet mindkét félen igazságot osztott. A protestánsok a maguk egyházszervezetét meglehetősen sok dologban a katolikus hierarchia intézményeinek hasonmására rendezték be, a katolikusoknál pedig ma maguk a pápák sürgetik a világi elem nagyobbfokú bevonását az egyházi életbe az Actio Catholica jegyében, természetesen a hierarchikus elv teljes fenntartásával.

A hitújítók a szentek túlzó tiszteletét vagy éppen imádatát támadták a katolikus Egyházban, s a katolikusok — mint egykor az ariánus harcokban a megtámadott Szentháromságot azzal védelmezték, hogy annál sűrűbben foglalták be hitvallásaikba és szertartásaikba a trinitárius gondolatot — azzal állítottak gátat a túlsó fél támadásainak, hogy csak annál jobban hangsúlyozták a szentek tiszteletét. Ma pedig azt látjuk, hogy míg a protestánsok sokszor nagyfokú megértéssel nyilatkoznak a szentek tiszteletének lélekemelő és erkölcsöt nemesítő hatásáról, viszont a katolikus Egyházban főleg a liturgikus mozgalom feléledése jelent erős visszakanyarodást az ősegyház imaformáihoz, amelyekben a szentek tisztelete éppen nem hiányzik ugyan, de mégis lényegesen szerényebb helyet foglal el, mint például a trienti zsinat utáni idők népi áhítatában. Így a liturgikus áhítati élet-

ben a theocentrikus és christocentrikus gondolat ismét sokkal inkább jut kifejezésre, mint amannak termékeiben. A római Missale például még a szentekről szóló miseszövegekben sem fordul soha egyenesen a szentekhez, kivéve néhány ritka karversben, hanem mindig kizárólag az Istenhez s lényeges különbséget tesz például a szentek könyörgő közbenjárása és Krisztus egyedülálló megváltói közvetítése között („intercedente beata Virgine . . . , per Christum Dominum nostrum“).

A példákat szaporítani lehetne. A katolikus Egyház nehezen változtat valamit egyházfegyelmén s külső gyakorlatain, de hogy szükség esetén (természetesen a dogma érintetlenül hagyásával) erre is hajlandó, megmutatta akkor, amikor a keleti unió kedvéért lemondott a keleti papok nőtlenségéről, beleegyezett a két szín alatti áldozásba s a hazai nyelvű istentiszteletek fenntartásába.

MÉG EGY REMÉNYNYÚJTÓ körülmény: a vallási lelkületnek a jövőben várható elmélyülése.

Minden jel arra mutat, hogy a vallási közületek hatalmas válságokon fognak keresztül menni. Az egyházellenes agitáció, a vallásellenes mozgalmak, a kétely és közöny, az élet elanyagiasodása és elérzékiesedése, a tömegek előhaladó öntudatosodása és egyéniesedése valószínűleg széles rétegek gyakorlati elkereszténytelenedésére s ezzel együtt esetleg oda fog vezetni, hogy a vallási közületek tagjaik jó részét elvesztik. A hagyomány és pusztá megszokás ereje mind kevesebb értékű összetartó erőnek fog bizonyulni. Ugyanakkor azonban valószínű, hogy aki az ellentétes áramlat közt is hívő marad, kétszeresen buzgó és meggyőződéses hívő lesz; hiszen ezentúl már nem a megszokás és a környezet parancsoló nyomása, hanem csak a maga Istent kereső s lelkiséget áhító hite fogja Egyházához, felekezetéhez kapcsolni. Egyes országokban, mint Franciaországban s Belgiumban, ez az elválasztó folyamat a teljes hitetlenség és lángoló hitvallói lelkűict között máris jórészt megtörtént s hasonló átalakulásra lassabban vagy gyorsabban más országokban is számíthatunk.

Ez a várható folyamat az egyházakat sok tekintetben szegényebbekké fogja tenni, de kétségtelenül tisztulásukra is vezet. Csak az marad meg egyháztagnak, aki szívvel-lélekkel az. A vallásos élet mélyülésének a lanyhák nagy többsége ettől kezdve majd sokkal kevésbé állja útját. Azonban minél mélyebb és tisztultabb lesz a vallásosság, hihetőleg annál jobban átérzik a hívők a Krisztus sürgette egység szükségességét s a ma még táborokra szakadt keresztények annál közelebb kerülnek egymáshoz. A hit belső erősödése arra fogja vezetni mindkét félt, hogy sokkal jobban megbecsülje és sokkal jobban szeresse azokat, akik a legnagyobb és legszentebb tanok dolgában egyek velük. Sokkal inkább, mint valaha, a hitviták és közéleti versengések korában, fogják átérzeni a szerencsét, hogy elszakadásuk ellenére még mindig sokkal több a közös kincsük és közös hittételük, mint amennyi az, amiben eltérnek egymástól.

A szorosabb kapcsolódásra egyébként kényszeríteni is fogja őket, úgy lehet, a közös ellenségnek, a teljes tagadásnak és hitetlenségnek erősödő áradata. Ebben az időben, úgy lehet, kevesebben leszünk

mint ma, de jobban megértjük egymást, mint ahogy a mai Oroszország vértanúinak hekatombái és felrobbantott templomai fölött is együtt gyászol az ortodox, katolikus és protestáns világ. Akik a béke boldog korában nem értették meg egymást, a vallásellenes terror vérfürdőjében végül mégis szeretettel szorítják meg egymás kezét...

ÖSSZEFOGLALÁSUL: lehet-e keresztény únióról szó? Egyelőre sajnos alig, de a távolabbi jövőben talán lassan mégis! A közeledés nem dogmatikai engedményeken vagy hitvitákon fog múlni, sem valami szatócsi alkudozáson a két vagy több fél között; hanem sokkal inkább két dolgon: a felekezeti ellentétek érzelmi atmoszférájának enyhülésén és a belső, vallási lelkűict erősödésén. Minél szelídebb lesz ama? és minél elmélyültebb emez, annál tevékenyebb hatóerővé válik a ma még megoszlott lelkekben a krisztusi vágy és imádság: „hogymindnyájan egyek legyenek“ (Ján. 17, 21).

BANGHA BÉLA S. J.

AZ IGAZSÁG OROSZORSZÁGBAN

AZ OROSZ SZFINKSZ mindig izgatta az embereket. Mi van azon a vaskorláton túl, amelyet előbb a cári, azután a szovjet önkényuralom Európa és a már inkább Ázsiának számító hatalmas birodalom közé emelt? Mi rejlik az orosz lélek mélységeiben? Valóban a jövő faja-e a szláv, mint ahogy Herder óta annyian állították és ebben a fajban csiráznak-e az emberiség, vagy legalább a fehér faj további sorsát meghatározó magvak, vagy pedig, olyan néptömeggel állunk-e szemközt, amely önmeghatározásra, cselekvő kialakításra merőben képtelen és Turgenyev keserű pesszimizmusát kell-e elfogadnunk, aki szerint az oroszok az emberiséget csak két dologgal ajándékozták meg: a kancsukával és a szamovárral és ezek közül is az egyikről nem bizonyos, hogy orosz eredetű.

Forradalmár széplelkek, az aristotelesi logika törvényeit béklyóknak érző csapongó elmék, az európai társadalmi formáktól megcsömörlött mű-primitívek a múltban is olthatatlan vágyakozást éreztek mindaz iránt, amit oroszoknak ismertek meg vagy képzeltek el. Most, amikor Oroszország idestova két évtizede a világtörténelem egyik legnagyobb-szabású és a kívül állók számára kétség kívül érdekes kísérletének temérdek vérrel, kegyetlenséggel és durvasággal szegélyezett útját járja, a régi imádók egy része rémülten eszmélt arra, hogy saját, túlfinomodott, olykor elfajult lelkük térségeinek egyes külső hasonlóságok révén orosz síkra vetítését próbálgatták ugyan, a kegyetlen valóság azonban ezeket az álmokat széjjeltépte. Ezzel szemben a mai Oroszország számos új érdeklődőre, sőt rokonszenvezőre talált a föld kerekességén, mindazok, akik még mindig azt hiszik, hogy a történelmi materializmus egyszerű formulája megoldja a közösségek és egyének válságait, akik szemében a Marx-féle ipari többletérték eltüntetése megszünteti a kizsákmányolást, akik a világon semmi mást sem látnak, csak osztályharcot, — a dolog természete szerint érdeklődéssel, sőt rokonszenvel fordulnak Moszkva felé.

Van azután az embereknek egy másik csoportja, amely egyszerűen nem vesz tudomást arról a tényről, hogy százhetvenöt millió ember bizonyos állami és társadalmi berendezésben él, bizonyos életkereteket — ha mindjárt az esetek többségében kényszer alapján is — elfogadott. Ezek számára a keleti lengyel határnál megszűnik a világ és náluk feltétlenül logikusabb és indokoltabb azoknak az álláspontja, akik az orosz viszonyok ismeretében és az onnan jövő veszélyt számba véve,

új keresztshadjáratot hirdetnek a szovjetköztársaságok szövetsége vagy legalább a komintern ellen.

A rokon- és ellenszenvek, a tudatos semmibebevés, mindez végtelesenül kisszámú ténybeli adaton, közvetlen észlelésen alapul. Az orosz emigránsok hírforrásai rendre bedugultak, hiszen az a nagyon kisszámú volt felsőbbosztálybeli egyén, aki valahogy elkerülte a tizenkilenc év óta állandóan és rendszeresen ismétlődő gyilkosságokat, a száműzetést, a testet és lelket összetörő üldöztetést — most csöndesen lapul, vegetatio életet él és tartózkodik a véleménynyilvánítástól, a bírálattól abban az országban, amelyben a kritika még a proletárvezérek számára is veszedelmes fegyver. Azok a jámbor, többnyire amerikai tudósok, akik a szovjet jogszabályok hálójából nem tudnak kiszabadulni és a nyomtatott betűk, grafikonok rabszolgaságában maradván, írják vaskos köteteiket, éppen oly kevésbé adnak nekünk használható útmutatást, mint az Intourist vezette extravagáns külföldi utazók kötött útirányukkal és Potemkin szemellenzőikkel.

Ilyen körülmények között különös figyelmet érdemel az angol szakszervezeti kongresszus főtitkárának, a nemzetközi szakszervezeti szövetség elnökének nemrég megjelent az a könyve, amelyben az 1935. év őszi Oroszországban tett tanulmányútjáról számol be, de kiegészíti észrevételeit az 1936. évben foganatosított egyes orosz intézkedések ismertetésével és bírálataival is.¹

A könyv nemcsak érdekes tartalma, hanem szerzőjének őszinteségre törekvése, éles megfigyelő képessége és szerencsés kifejezési módja miatt is élvezetes olvasmány. Természetes, hogy a szerző sem elfogulatlan. Azt a körülményt, hogy a tanácsköztársaság, illetőleg az orosz szakszervezeti mozgalom hívta meg, hogy termes kocsin utazik, lefoglalt szállodai lakosztályok várják mindenütt, fokozott figyelemmel és bizalmatlansággal annyira-mennyire még ellensúlyozza: azt ellenben, hogy lelke legmélyén az orosz kísérlettel rokonszenvezik és ez a tényekkel ellenkező végkövetkeztetéseiből léptenyomon kicsendül, csak igen kevésbé érinti a demokrácia és egyéni szabadság melletti állásfoglalása. Van azonban valami, ami megakadályozza az egyoldalú marxista-szemléletet és ez az, ami nemcsak az ismertetett tényeket, a leírásokat teszi értékesekké, hanem az író is rokonszenvenné: Citrine nemcsak és nem is elsősorban munkásvezér, hanem angol gentleman — ami, úgylátszik, mégsem kivesző típus — akit nem közéleti szereplése révén kapott lovagi rangja, hanem egyszerű villamossági munkás korától szerzett ismeretei, lelki műveltsége, nemes gondolkodása tesznek úrrá. Ez az úr háborodik fel azon, hogy Oroszországban nincs fair play, nincs társadalmi és közéleti igazság, hogy a tények meghazudtolják a szavakat.

Sir Arthur Citrine útjának az volt a célja, hogy az első orosz útja (az 1925. év) óta végbement változásokat és elért haladást lássa. Változásokat észlel, a haladást is elismeri — talán túlságosan is — de megállapításainak összefoglalása az, hogy tizennyolc év múltán, jóval az ellenforradalmak leverése után, szinte korlátlan lehetőségek birtokában, az orosz nép urainak már sokkal kellemesebbé, élvezhetőbbé

¹ Sir Arthur Citrine: I search for truth in Russia. London. 1936.

kellett volna tenniük az életet és kevésbé kellene reászorulniok az erőszakra, a marxista igényfelfokozási elmélettel szöges ellentétben álló aszketizmusnak a propaganda minden eszközével szinte vallásos hitté emelésére.

Lássuk azonban a részleteket!

Szerzőnk feleségével a londoni kikötőből indul az orosz szovjet-köztársaság egyik hajóján az ígéret földjére. A „Smolny“ fedélzetén két dolog tűnik fel neki azonnal: a női tengerészek és az, hogy az utasok nyíltan beszélnek a nemes valuták zügforgalmáról. A következő kellemetlen meglepetés az, hogy a fürdőkádnak nincs dugója. Ez az élmény ezután végig-kíséri egész útján, első-osztályú szállodákban, hálókocsiban, vidéki szállásokon hasztalanul keresi a kád vagy mosdó lefolyójának dugóját, míg azután hazautaztában, a „Smolny“ testvérhajóján találkozik ezzel a ritka tünetemnyel és végre megfürödhetik rendesen. Mennyire angolos ez az észrevétel és milyen fényt vet a szovjet vezető köreinek tisztasági viszonyaira!

A másik figyelemreméltó jelenség a propagandának előtérbe helyezése és az egyéni gondolkozásra irányuló hajlamnak szinte intézményes elsorvasztása. A propaganda már a hajón kezdődik, ahol az utasoknak, akarva, nem akarva, a marxizmusról előadásokat kell hallgatniok és vörös fonalként húzódik végig az egész országon. A színpad majdnem teljesen ennek szolgálatában van, a mozit ez teszi unalmassá és élvezhetetlenné, a társas együttlét nem adott számára módot a kérdések szakszerű és nyugodt tárgyalására, mert a szovjetelőkelőségek vele szemben is rögtön a tanító és meggyőző előadások útjára léptek és határozottan rossz néven vették azt, ha behatóbb kérdéseket tett fel vagy ellenvetésekkel állott elő.

A harmadik, Citrine által tett általános észrevétel az, hogy az orosz nép a bolsevizmus uralma alatt is megőrizte a cári rendszernek az évszázadok folyamán kialakult két alapfogyatkozását: a bizantinizmust és az őszinteség hiányát. Gúnyosan említi meg, hogy mennyire mindenütt találkozott Sztálin arcképével és az milyen nyomortanyákra néz le, milyen hitvány épületek, rosszul tervezett gyarak faláról rémíti óriás méretekben a járókelőket. Nemcsak ő, hanem az összes népbiztosok és vezetők is babonás tisztelet és ijedt félelem tárgyai; régi szocialista vezérek csak suttogva merészelnek beszélni róluk és akkor is tartózkodnak a bírálattól. Feltétlen igazságnak kell elfogadni a hivatalos statisztikát és grafikonokat, jóllehet — amint ebben az ismeretében is látni fogjuk — azok nemcsak a tárgyi igazsággal, a tényekkel, hanem egymással sincsenek összhangban. Ha azután valaki rájön az igazságra, akkor a válasz vagy a tények szemérmetlen tagadása, vagy hivatkozás arra, hogy nekik sok kezdeti nehézséggel kell megküzdeniök, gyorsan kell egyes szükségletek kielégítéséről gondoskodniök, küzdeniök kell a szabotálással stb. Így azután nem csoda, ha különben művelt emberek is a szovjet érdekében minden ember telenségre vállalkoznak és a fennálló bajok előtt tudatosan hunynak szemet; példa rá az a szovjetmegbízott, aki déloroszországi és kaukázusi útján kíséri és eldicsekszik az általa elkövetett politikai gyilkossággal, kijelentése szerint ilyenre ismét vállalkoznék, de a szálloda

lépcsőházába tévedt pillangó menekülésének biztosítására ablakot nyit és mikor Citrine keresztkérdéseinek hatása alatt nem folytatja tovább a bolsevizmus dicsőítését, zavartan és konokul hallgatásba merül.

Citrine és felesége megérkeznek Leningradba. Ünnepeyes fogadtatás, vámkezelés alóli mentesség, az Astoria szállóban lefoglalt lakosztály, virágdísz. Megfigyelés: a borraivalórendszer a szovjeterkölcsem sem írhatta ki és a szállodai alkalmazottak nagyon szegényes és rosszul táplált külszint mutattak.

Az úttest jobb állapotban van, mint tíz év előtt, de a forgalom most is kicsi és gyér: a lakosság minden erőfeszítés ellenére éppen olyan rosszul öltözött. A Téli palota és a különböző forradalmak emlékei angol utazónkat felemelő érzéssel töltik el, de már meglátja itt is a lakásínséget és nagyon hangsúlyozza, hogy a gyárak rentabilitása iránt is érdeklődni fog, ami kísérőinek tetszését nem igen nyeri meg.

Megkezdődik a gyárlátogatások sorozata. Az első a Skorokhod cipőgyár, 14.000 munkással és 13.000.000 pár évi termeléssel. Nagy büszkeséggel mutatják be a gyár munkásjóléti intézményeit, de már itt feltűnik, hogy még a kísérleti osztályban is — ahol a Taylor- és Münsterburg-rendszereket próbálják — egyik munkásnő egészen rosszul ül a munkapad mellett és a munkabérek az akkordrendszer tükröztetik vissza, 125—250 rubel között ingadozván havonta. Ezzel már itt beleütközik az orosz gyáripar két alapproblémájába: a bolsevizmus alatt megtöbbszöröződött és így rengeteg tanulatlan, magasabbrendű ipari munkára merőben alkalmatlan egyént magában foglaló ipari munkásság kisebb teljesítő képességébe és a szociáldemokraták által minden más államban elvetett darabszám szerinti díjazási rendszer szabálya tételébe. Jellemző továbbá, hogy sem a gyárüzem tiszta hasznáról, sem a gyártott cipők forgalmi áráról nem kap adatokat. Ez azután a többi gyárakban ismétlődik.

A munkabérek közötti ellentét még nagyobb a Kirov (azelőtt Putilov) műveknél, amelyek 30.000 munkást foglalkoztatnak. A gyár adatai szerint a darabszám szerint fizetett legjobb tanult munkás bére havonta 494 rubel; a tanult munkások legalacsonyabb csoportja pedig csak 152 rubelt kap. Ugyanakkor azt állítják, hogy a tanulatlan munkások átlagos havi munkabér-keresete 400 rubel, ami az egész adat szolgáltatásra kellő fényt ad. A gyár az államtól kapja a tőkét, aminek kamata és törlesztése a számadásban nem szerepel; viszont az ötéves terv folyamán a villamossági művek felemelték a villanyáram egységárát és így a gyár vezetője szerint nekik is fel kellett emelniök gyártmányaik árát. Ebben tehát egészen magángazdasági elvek szerint járnak el.

A gyár áruházában kap először fogalmat a rubel valóságos vásárló erejéről és azokról a nehézségekről, amelyeket az orosz munkásnak le kell küzdenie, ha elsőrendű életszükségeit valahogy ki akarja elégíteni.

Egy akaratlanul meglesett éjszakai letartóztatás után másnap bevásárlási körútra indul, hogy az árakról és azoknak a munkabérekhez való viszonyáról tájékozódást keressen.

Előzetesen azt a felvilágosítást kapja egyik, évek óta Szovjet-oroszországban lakó barátjától, hogy angol fonton 100—200 rubelt lehet bankjegyekben vásárolni Finnországban és — úgylátszik — a kormány is előmozdítja ezt a zugforgalmat, hogy ezen az úton is szerezzon jó valutát. Citrine minden esetre a hivatalos árfolyamot tartja szem előtt és megállapítja, hogy az átlag orosz munkásnak több havi jövedelmét veszi, illetőleg venné igénybe az, ha az igen silány minőségű télikabátok, férfiruhák vagy bútorok valamelyikét megvenné. Az akkor még fennállott, de az 1936. év folyamán megszüntetett Torgsin-boltokban minden esetre alacsonyabbak az árak, de ezekben csak idegen pénznemben, arannyal vagy drágakővel lehetett fizetni és így ezek megszüntetésükig csak az idegenek és a régi felsőbb osztályok roncsai számára jelentettek gyakorlati bevásárlási lehetőséget.

Moszkvában sokkal nagyobb forgalmat és élénkséget tapasztal. Tíz év alatt új utcákat nyitottak, sok új ház épült, az emberek valamivel jobban öltözöttek mint Péterváron, csak — ismét angolos megjegyzés — nem tisztítják cipőiket. A vörös hadseregben ismét katonai rangok vannak: a rendőrség neve milícia: a vonatokon „párnázott“ és „kemény“ osztályok vannak, szóval megindult az új osztályképződés. Az orosz szakszervezeti mozgalom titkára ezt tagadta ugyan és azt állította, hogy ezek a megkülönböztetések nem erre vezetnek, sem a jövedelmi különbségek, de Sir Arthurt ez éppen olyan kevésbé nyugtatja meg, mint ahogy szemébe ötlük az is, hogy a Moszkvahajózási csatornát építő nyolcvanezer munkás közül kilenctized államfogyó, akik természetesen nem kapják a szakszervezeti szövetség által megállapított minimális munkabérekét. Hasztalanul keresi a tíz év előtti szakszervezeti vezetőket felvilágosítás végett; azok véletlenül mind „szabadságon“ vannak.

A Stalinmotorgyárban lépten-nyomon nem várt dolgokat lát. Kezdődik azzal, hogy bemutatják a világ legnagyobb nyomású turbínáját, amelynél a Ford-gyárban ötször nagyobb nyomásút látott. A gyár hároméves, de legalább tízévesnek látszik: ezt a tapasztalatot azután az összes új munkásházakkal és gyárakkal megteszi. A darabszám szerint fizetett és megfelelő eredményt el nem érő munkások neve szégyentáblára kerül. A megkérdezett munkásokra vonatkozólag a gyári vezető fantasztikus béreket mond be, amelyeket azután az összesített bérjegyzék megcáfol. A megtekintett mintamunkáslakások szűkek, ridegek, a bútorzat szegényes. Itt már kezd fogalma lenni a lakásínségről, amiről azután Karkhovban és Batuban kap igazi képet, ahol sikerül valóban bejelentetlenül látnia munkáslakásokat.

A szakszervezeti központban nem kap megnyugtató választ arra vonatkozólag, hogy a szakszervezetek a munkásbiztosítás ellátásán felül a munkavédelmet is ellátják-e: a darabszám szerinti díjazás, a jó munkások prémiumrendszere és a rosszaknak fekete listája minden esetre ellene mond ennek. Nem kap választ szakszervezeti barátjától, Tomskytól sem, akit végre felfedez az állami könyvkiadó intézetben, ahol az angol nyelvű olvasókönyvekben Angliáról és az angol társadalmi viszonyokról a leglehetőlenebb megállapításokat olvassa.

A Tomszkyval folytatott vita megérdemelné, hogy részletesen ismertessük, amit a keretek nem engednek meg. Tomszky azzal érvelt, hogy a rendszer tökéletes, mert megszüntette a munkanélküliséget és levette az egyes munkásról a jövő gondját, amennyiben a munkaképtelenről gondoskodik. Citrine ezt elismeri, de ellene szegezi, hogy a munkanélküliséget csak a bérek erős leszállításával és a munkásnak csaknem állati sorba taszításával tudták megszüntetni, a szociális gondoskodást pedig külföldön nem ismert magasságú közvetett és közvetlen adókkal. A munkáspárti vezér és kommunista egymást meg nem értve, válnak el egymástól.

Bármilyen hálás tárgy lenne is az, ha utazónk további bolyongását kísérmők figyelemmel, most meg kell ragadnunk ezt a részletet. Ebben és a közvetlenül következő bekezdésekben ezeknek a soroknak az írója más forrásból eredő adatokat is használ.

Kétségtelen, hogy Szovjetoroszország kormánya rendelkezik elvileg a legnagyobb jövedelmekkel. A termelési eszközöket, a mezőgazdasági és ipari tőkét kártalanítás nélkül sajátította ki, a lakosság többségét tevő földművesektől igen alacsony beváltási áron veszi át a mezőgazdasági terményeket és azokat vidékenként különbözően, de mindenütt igen magasán megállapított árért adja át a városi lakosoknak: jövedelmi adót szed és ezen felül kényszerkölcsönöket vet ki, amelyek Citrine szerint 4—6 heti, más forrás szerint sokkal nagyobb időközre esedékes munkabérek felelnek meg; igénybe vesz nagymennyiségű ingyen munkát. Hogyan lehetséges mégis, hogy semmiféle életszükségleti cikk sem áll megfelelő mennyiségben és minőségben rendelkezésre és a társadalommal azonosult államnak ez a bevétele, a magánhaszon elmaradása sehogy sem jut kifejezésre? A felelet csak egy lehet. Még ha számításba vesszük is a tanulatlan munkások okozta kárt, a mérlegekkel nem törődő üzemvezetést, akkor is valahol nagy anyagi erőnek, nagy különbözetnek kell lappangania. Ez pedig az az összeg, amit a szovjet évente hadseregfelszerelésre és külföldi propagandára költ és amelynek nagyságáról csak abban az esetben lehet fogalmunk, ha az orosz termelés eredményeit és az orosz életviszonyokat összehasonlítjuk. Ez azután mindennél élesebb megvilágításba helyezi a szovjet állítólagos békés szándékait.

Az életviszonyok közül különösen nyomasztó a lakásínség kérdése. 1931—1934. között a lakosság becslés szerint tizenharmadfélmillió emberrel szaporodott. A szovjet fejenkénti 9 négyzetméter lakóterülettel számol, ebben a négy évben azonban az ezen az alapon számított lakásoknak csak negyedét tudták előállítani. Az eredmény: túrheteren zsúfoltság, még pedig nemcsak a hirtelen megnőtt lakosságú Moszkvában, hanem mindenütt. Gorkiban utazónknak nagy örömmel mutatják a politikailag kitért vezető munkások számára épült házakat; ezek mellett azonban istállószerű barakokat talál, amelyekben a munkásság többsége lakik és amelyekben — erre is rájön — családok is húzódnak meg. Bakuban — amelynek eredeti 280.000-es lakossága 1,000.000-ra nőtt — 1,167.000 négyzetméter új lakóterületről történt gondoskodás új építkezés és a régi épületek átalakítása révén; még ha el is fogadjuk a helyi hatóságoknak azt az állí-

tását, hogy 200.000 embert elhelyeztek volt burzsujok lakásaiban, az 520.000 el non helyezett munkás számára csak az előbb említett lakóterület, vagyis fejenkénti 2-2 négyzetméter jut.

Ne gondoljuk azonban azt, hogy az embereknek városba szivárgása, esetleg kényszerítése a parasztság sorsán, vagy akárcsak lakásviszonyain könnyített. A nem állami uradalmakban, hanem szövetkezeti birtokokon gazdálkodó földművesek használatban tarthatnak fél-, másfélhektár földet és azon épült házat. Az ezen a kis területen természetett többnyire kapásnövények lehetővé teszik az engedélyezett minimális állattartást; az állati termékek pedig a legszükségesebb élelmiszerpótlásnak és ruházatnak a beszerzését. A paraszt tehát nemcsak új épület emeléséhez nem jut hozzá, hanem bútor- vagy szerzőpótláshoz sem; a szövetkezeti termelés eredményéből nagyon bonyolult munkanap-egységi számítás szerint kap ugyan természetben bizonyos mennyiséget; ez azonban csak jó esztendőben elegendő, rossz évben — amilyen az 1935. év — alig, vagy egyáltalában nem. A mezőgazdaság állapotát különben jellemzi, hogy míg az öt éves terv szerint, az egyik statisztika szerint. 1937-re 25 millió ló, 65 millió szarvasmarha, 100 millió juh és 45 millió sertés lesz, addig a másik statisztika szerint 1935-ben valóban nem egész 16 millió ló, 50 millió szarvasmarha, 61 millió juh és 22 millió sertés volt és így nem valószínű, hogy másfél év alatt elérhető lenne a cél.

Már a mezőgazdaságba is betört a munkateljesítmény szerinti díjazási rendszer, még inkább érvényesül ez — amint már láttuk is — az iparban. Ez azután a Stakhanov-mozgalomban éri el tetőpontját. Stakhanov fiatal munkás volt, aki saját módszereivel munkaeredményét erősen felfokozta és ezért a legkülönbözőbb kitüntetésekhez jutott. A propaganda minden eszközét felhasználják ennek a versengésnek felkeltésére: a különösen eredményes munkások a színházakban díszhelyet kapnak, arcképeiket közlik, hozzájutnak gépkocsihoz, rendes lakáshoz. A leghatalmasabb buzdító eszközt azonban — a munkabérek nagymérvű, az eredetiek többszörösére emelését, mint lehetőséget az 1935. évi — Citrine által még nem ismertetett — munkabérendszer megszüntette és a legodaadóbb, felőrlő munka árán is csak mérsékelt jövedelememelkedésre ad módot. Az eredmény az orosz viszonyok egyik legkiválóbb ismerője szerint az 1935. évben feltétlenül beállott, de esetleg eltitkolandó termelési visszaesés. A Stakhanov-mozgalommal kapcsolatban általában a számadatoknak csak mérsékelt hitelt lehet adni, hiszen a hivatalos kiadmányok szerint akadt olyan téglavető, aki 10.000-ról 25.000 téglára emelte fel hétórás munkanap alatt teljesítményét és olyan textilmunkásnő, akiiórsó helyett 104-gyel dolgozott. Ez utóbbi adat azt jelenti, hogy amennyiben a terem két végén levő két orsóval egyszerre történik valami, míg a munkásnő ide-oda szalad, nagyobb kár keletkezhetik, mint az egész napi munkabér.

EZ HÁT AZ AZ OROSZORSZÁG, amelynek megtekintésére utazónk meghívást kapott és ahol őt, a szovjethatalmasságok által kísért, minden igazolvánnyal ellátott előkelő idegent, minden gyárban legalább

háromszor tartóztatta fel szuronyos vörösőr, és ahol többször vágták szemébe pártjának és szervezetének opportunistát, a világforradalmat megtagadó jellegét.

Hogyan lehetséges ezek után az, hogy Citrine mégis bízik az orosz fejlődésben és jövőben? Mi indokolja azt az állítást, hogy kenyértörés esetében a csak materialista alapra állított orosz munkás ki fog tartani Sztálin mellett, az erkölcsi, szinte transzcendentális magasságokba feltornászott németek ellenben cserben hagyják majd Hitlert? Mire alapítja azt, hogy az orosz rendszer gyermekbetegségeit mégis leküzdi, és micrt mondja ezt ő, aki különben ezt az átmeneti időt túl hosszúnak tartja?

Ennek az állásfoglalásnak két oka van.

Az egyik az író angol volta; meghatódik azon, hogy az 1936. évi alkotmány szerint már „szabad“ választás lesz és a szovjettagok alkotmányos jogokhoz jutnak. A fair play hazájának fiai el sem tudják képzelni, hogy ez demokratikus nemzetek intézményeivel folytatott frivol és cinikus játék. Ezeknek a soroknak az írójával történt meg

1923-ban, hogy igen művelt angolok és amerikaiak kérdezték meg azt, hogy a magyarok micrt olyan ellenségei a proletárdiktatúrának, amikor Magyarország lakosai 1919-ben csaknem egyhangúan titkos szavazás mellett erre adták szavazataikat. Egyszerűen nem hitték el azt, hogy milyen volt ez a titkos szavazás.

A másik ok azonban az, hogy még Citrine sem tudja teljesen megtagadni a marxista alapot. Mindent megtenne arra, hogy ilyen veszedelmes és kegyetlen kísérletet hazájától távol tartson — a kísérletnek azonban lelke legmélyén mégis csak örül, mert hátha mégis, az ottani tapasztalatokat felhasználva, egyszer majd európai formák között sikerül valami ilyesmi a Nyugaton is. Ez viszont intő jel mindazok számára, akik Marx tanait károsaknak és hibásaknak tartják, arra vonatkozólag, hogy a jogrend és a külszín elfogadása még nem jelent mindig teljes áthasonulást.

WEIS ISTVÁN

A DUNAI ÁLLAMOK GAZDASÁGI KAPCSOLATAI

TUDVALEVŐ, hogy Trianon és St.-Germain a volt monarchia szerves gazdasági egészét képező területét törte darabokra. Valódi tragédiájuk ebben a tényben van elrejtve. Mert a békeszerződések politikai rendelkezései végeredményben „csak“ két nemzetet csonkítottak meg — a magyart és osztrákot —, csak ennek a két nemzetnek politikai hatalmát csökkentették a múlt-hoz képest. Azonban a békeszerződések gazdasági rendelkezései, de még inkább kihatásai révén, minden itt élő nép és nemzet — egyaránt vesztes lett, mert valamennyiök termelő és fogyasztó területe lett erőszakos behatásoknak és természetellenes átcsoportosításoknak kitéve akkor, mikor az új politikai határokat egyúttal vámhatárokká is avatták. S bár a trianoni békeszerződés 205. és a st.-germaini békeszerződés 222. §-a szerint mód és lehetőség nyílt volna arra, hogy Magyarország, Ausztria és Csehszlovákia öt éven belül preferenciális megállapodás révén a legtöbb kedvezmény kizárásával, a volt Monarchiának egy jelentős részén, továbbra is fenntartsa és megőrizze az addig fennálló szoros gazdasági összeköttetés előnyeit — erre sor mégsem került, mert a politikai és nemzeti taszító erők erősebbeknek bizonyultak, mint a gazdasági érdekek, amelyek ettől kezdve a dunai államok életében fokozatosan mindinkább háttérbe szorultak.

A dunai népek és államok gazdasági elzárkózásának káros tüneteit súlyosbította a háború után az a körülmény, hogy a békeszerződések révén tulajdonképpen a középeurópai és a szorosabb értelemben vett dunavölgyi tér kiszélesedett az utódállamok régi területeinek hozzácsatolásával. A háború előtt „dunai állam“ a szónak mai jelentésében ugyanis tulajdonképpen csak egy volt: a monarchia, mert Szerbia, Románia, de méginkább Bulgária — vagyis a Duna mentén fekvő kisebb államok — már balkáni és keleti érdekkörbe estek. Magyarország és Ausztria egyes területeinek megszerzésével azonban ezek az államok érdekeikben, jellegükben és problémáikban „nyugatabbra“ vonultak s így részeseivé váltak annak az európai politikának, amelynek csakhamar a dunai kérdés egyik legfontosabb problémájává vált. Nagyjából tehát a Kossuth Lajos által értelmezett keretek között jegecesedett ki a dunai népek problémája úgy politikai, mint gazdasági vonatkozásban, azonban a magyar, román, dél- és észak-szláv kis nemzetek probléma-köréhez, Ausztria speciális helyzete folytán, még felzárkózott az osztrák kérdés és a túlnyomó részében agrárbeállított-

ságú dunai államok sorsában osztozó, ugyancsak mezőgazdasági válsággal küzdő Bulgária.

Ebben a súlyos helyzetben született újra a dunavölgyi államok gazdasági együttműködésének eszméje, amit ettől az időponttól kezdve konferenciák légióm próbáltak a realizálás stádiumába juttatni. E konferenciák két alapelvől indultak ki: részint a gazdasági szemponton túlmenő, állandóbb jellegű kapcsolat kicépítését vették tervbe, részint — ez elképzelések bukása után — lazább szerkezetű, pusztán vámkedvezményeken épülő összeköttetés kialakítását sürgették. Az érdekelt államok merev magatartásán azonban mindkét terv meghiúsult. A genuai és portorosei konferenciák elvi kívánalmak hangoztatásán túl nem tudtak tovább menni, a neopánszláv gazdasági szövetség ábránd maradt, a német-osztrák vámunió a nagyhatalmak ellenzése folytán meghiúsult, a Tardieu-terv éppen úgy politikai akadályok áldozatává válik, mint a tervezett délkelet-európai agrárblokk. S mikor mindezek folytán nyilvánvalóvá vált, hogy a politikai szempontok a válság dacára is még mindig virulensebbek, mint a gazdaságiak, az érdekelt államok a kibontakozás egy sokkal primitívebb, kockázatosabb, több áldozatot kívánó, de kevesebb eredményt nyújtani képes módozatára szánták el magukat, arra tudniillik, hogy politikai szövetségeseiket teszik meg gazdasági szövetségeseiké és a politikai határokon belül próbálnak — ha kell a természeti adottságok ellenére is — új munkamegosztást és elrendeződést végrehajtani.

A politikai alapon sürgetett gazdasági együttműködés elvéből született meg tehát a „gazdasági kisantant“ eszméje, majd ennek gyakorlati bukása után ennek tulajdonképpeni megkerülésére vagy pótlására a Balkán-államok gazdasági szövetségének gondolata. Az első terv főleg gazdasági, a második főleg politikai tekintetben bizonyult kivihetetlennek. Bulgária revindikációs igényei miatt távol maradt a tömörüléstől, az utódállamok egymásközi külkereskedelmi forgalma pedig a szoros politikai kapcsolatok dacára sem tudott jelentős javulást felmutatni, sőt több esetben jelentős visszaesés is volt tapasztalható, aminek okát abban kell keresnünk, hogy ez elképzelés nem számolt a gazdasági és forgalmi téren egységes egészet képező dunavölgyi gazdasági rend összefüggésével s „periférikus“ megoldást keresett.

A háború utáni Dunavölgyben a végleg központi helyzetbe jutott Magyarország s a középtengelybe eső Ausztria közvetítő területe nélkül tehát a medence szélén fekvő államok között egészséges csereforgalmat még akkor sem lehetne kialakítani, ha termelvényeik és export-cikkeik tekintetében egymást kiegészítenék, mert az adótarifális nehézségeket nem tudnák eredményesen elkerülni. Nehezíti azonban a közeledést a már több mint évtizedes múltra visszatekintő autarkikus gazdaságpolitika is, amely a mezőgazdasági államokban ipari, ipari államokban pedig mezőgazdasági protekcionizmusnak nyitott utat s ekként olyan szerkezeti és fejlődési elváltozásokat okozott ez államok gazdasági életében, amit csak nehezen és fokozatosan lehetne visszafejleszteni s ismét a normális gazdasági élet korlátai közé szorítani. Különösen nehéz azonban e mesterséges termelési ágakat visszafejleszteni ott, ahol ezek kifejlesztésében belpolitikai okok ját-

szottak közre. A magyar iparosítás programja ugyanis sokban a munkanélküliség elleni küzdelmet is szolgálja, az osztrák agrárpolitika mögött az elsősorban paraszti tömegekre támaszkodó jobboldali rendszer elképzelése húzódik meg, a cseh agrártörékvések a tótok gazdasági kielégítését is célozzák, a román és szerb szélsőséges jobboldali és nemzeti mozgalmak az új népi, eredetileg német „völkisch“ programot akarják megvalósuláshoz juttatni. A mesterséges gazdasági elzárkózás hatása gyakorlatilag még azt eredményezi, hogy par excellence ipari államokban a mezőgazdasági, mezőgazdasági államokban pedig az ipari lakosság fizeti meg a kedvezményezett termelési ág világarpitáson felüli különbözetét s így pusztán szociális szempontból az autarkikus gazdaságpolitikai irányzat semmi esetre sem tekinthető kielégítő megoldásnak. De mindezekon az okokon kívül a dunavölgyi népek gazdasági együttműködésének megvalósulását — az ugyancsak fontos szerepet játszó valutáris különbségek mellett — főleg az a megfontolás és irányzat is gátolja, hogy kereskedelmi szerződéseik megkötésénél túlzott jelentőséget tulajdonítanak politikai szempontoknak, a gazdasági közeledés és együttműködés ügyét politikai feltételektől teszik függővé s így kölcsönös külkereskedelmi forgalmuknak még azt a mértékét is fokozatosan csökkentik és visszfejlesztik, ami közöttük közvetlenül a háború utáni években kialakult.

A dunai népeknek egymástól politikai és gazdasági tekintetben bekövetkezett eltávolodása óta viszont érthető módon megnövekedett a dunavölgyi téren egymással versengő nagyhatalmak gazdasági befolyása és jelentősége, amit tőkeszegény államok — mint Németország és Itália — vámsorompóiknak részbeni megnyitásával, tőkékben gazdag országok pedig — Anglia, Franciaország — ezenkívül még tőkeáramlások lehetővé tétele által igyekeznek állandósítani és elmélyíteni, ami viszont újra azt a veszélyt rejti magában, hogy a dunavölgyi termelés saját piacainak igényeit elhanyagolva és mellőzve, a dunavölgyi tér sugarán túl eső kívánalmak szerint nyer további átszervezést, vagyis az autarkikus irányzat hatásait még jobban elmélyítvén, a dunai államok egymástól való távolodása még fokozódik. Részint a római egyezmény, részint Berlin dunavölgyi tervei miatt azonban főleg Itália és Németország gazdasági befolyása erősödik évről-évre a dunai államokban, azonban éppen Magyarország szempontjából ezek a piacok még mindig nem bírnak olyan fontossággal, mint amilyennel az utódállamok 1929-ben és 1930-ban rendelkeztek, mikor is a magyar kivitel 57, illetve 54%-át voltak képesek felvenni. Viszont ugyancsak magyar szempontból az a körülmény is figyelmet érdemel, hogy noha a római „hármasegyezmény“ tartama alatt Ausztria és Olaszország kiviteli pozíciója megerősödött Magyarországon, ezzel szemben a mi kivitelünk helyzete Ausztriában gyöngült és Olaszországban sem erősödött. Míg (ugyanis) Ausztria behozatalunkban 1930-ban 11.5%-kal vett részt, 1934. és 1935. évi kvótája 23-4, illetve 19%-ra emelkedett. Olaszországnak behozatalunkban való részesedése pedig 1930-ban 5% volt, ez 1934-ben 12%-ra emelkedett és 1935-ben ismét 7.4%-ra esett, míg kivitelünkben elfoglalt kvótája az 1930. évi nem egészen 13%-ot, Olaszország fokozódott háborús beszerzései mellett, 1935-ben

is alig haladta meg, 1934-ben 8.33, 1935-ben 13-28, 1936 első kilenc hónapjában 14.4% volt.¹

A DUNAI ÁLLAMOK csereforgalmának kedvezőtlen alakulásában feltétlen szerepet játszott az a körülmény, hogy a világgazdasági válság ezen a politikai és gazdasági tekintetben egyaránt legtöbb változáson és módosításon átesett területen érezte leginkább hatását, tehát a fogyasztó rétegek vásárlóképessége nemcsak külkereskedelmi vonatkozásban, de a belső fogyasztás tekintetében is jelentős arányban csökkent. Azonban a külkereskedelmi forgalom irreális méretű lecsökkenése s az ebből származó hátrányok az autarkikus törekvésekkel szemben ismét fokozottabban fordították a figyelmet a dunavölgyi gazdasági együttműködés eszméje felé, de a kiindulópont tekintetében erősen eltértek a vélemények s bár minden felfogás egyöntetűen vallotta, hogy a fejlődés csak lépcsőzetesen és regionális keretből kicépítve indulhat meg, az azonban már vita tárgyát képezte, hogy a kezdeti és „legelső“ csoportosulás ezen a szőkébb területi körön belül is csak agrár vagy vegyesen agrár és ipari államok együttműködésével vegye-e kezdetét?

Mivel az öt dunai állam mezőgazdasági termelése búza, rozs, árpa, zab, tengeri, burgonya és cukorrépa tekintetében vüágviszonylatban csak 5.3—15.7% között mozog, míg ugyanakkor európai viszonylatban a 12.9—66.2%-ot is eléri — vagyis kontinentális vonatkozásban átalakító erővel rendelkezik — érthető, ha a „regionális agrárkartell“ eszméje főleg a három dunai agrárállamban — Magyarországon, Romániában és Jugoszláviában — vert gyökeret. E felfogás szerint ezeknek az államoknak agrár érdekeit úgy lehetett volna legjobban megóvni, ha készleteiket egyetlen központi szerv útján kínálják ki a külföldi piacok számára s így az egymás kárára érvényesülő verseny árromboló hatását kiküszöbölik. Köztudomású ugyanis, hogy Európában a magyar, román és jugoszláv gabona volt a legolcsóbb dacára annak, hogy a másik két dunavölgyi állam — Ausztria és Csehszlovákia — a három agrárállam gabonatermésének közel 70%-át képes lett volna átvenni. A kölcsönös külkereskedelmi forgalom elmélyítése nélkül ez a tervezett „agrárblokk“ tehát tulajdonképpen csakugyan egy államok között létesített árkartellt hívott volna létre, azonban további kihatásaiban könnyen vezethetett volna az együttműködés további elmélyüléséhez, ha az érdekelt ipari államok kellő időben felismerik, hogy termelvényeiknek új piacokat legbiztosabban úgy szerezhetnek, ha a jobb és rugékonyabb szervezethez adódó agrár-olló nyitását összébb csukják és az agrárnépesség életszínvonalának emelését a környező államok mindenikében ekként hatékonyan előmozdítják.

A mérgezett politikai légkör, valamint a mezőgazdasági termelés nehézkessége e tervet éppen úgy kivihetlenné tették, mint azt a másik elképzelést, amely egyrészt ipari, másrészt mezőgazdasági államokat akart preferenciális vámkedvezmények nyújtásával közelebb hozni

¹ Székely Artur: Középeurópai kereskedelempolitika. (Közgazdasági Szemle. 1936. okt. 607. oldal.)

a Dunavölgyben. A politikai érdekek azonban ismét mereven keresztették a gazdasági törvényszerűségeket. Pedig a már békében is igen fejlett osztrák és a háború után kifejlődött magyar ipar végső célkitűzéseikben épp oly összeegyeztethetetlenek, mint a sovány csehszlovák agrárimporton osztozkodó román és jugoszláv érdek: a politikai barátság vagy szövetség-szálak még nem képesek eltüntetni a kiviteli fölöslegeket, tehát e „szűkítő“ szempontok mellett megnyugtató s mindenkit egyformán kielégítő megoldást már csak azért sem lehet találni, mert a mai válság gyökere részben a természeti adottságok negligálásában és abban van elrejtve, hogy a forgalom és kereskedelem szabad akciósugara—az új vámhatárok megvonásával — minden dunavölgyi nép számára megrövidült. Mindaddig tehát, míg e mesterséges akadályok tervszerű csökkentésével vagy eltüntetésével a termelésnek, fogyasztásnak, forgalomnak és gazdasági kiegészülésnek tágabb keretet nem vonnak a dunavölgyi népek, kénytelenek lesznek ennek a gazdasági tekintetben nélkülözhetetlen „mögöttes“ területnek támaszát érdekköreiken kívül, vagy távolabb eső területeken keresni, tehát az e területen egymással rivalizáló nagyhatalmakhoz fűzött politikai kapcsolatok által.

A dunai államoknak a nagyhatalmakkal gazdasági téren felvett kapcsolatai azonban problematikus értékűeknek látszanak akkor, ha a gazdasági kapcsolatoknak politikai kihatásait is vizsgáljuk. Az elzárkozó dunai piacok helyett nyugatra átcsoportosított dunavölgyi kivitel folytán ugyanis — az érintkező piacok különbségénél fogva — a nagyhatalmak könnyen privilegizált helyzetbe juthatnak a dunavölgyi államokkal szemben abban a tekintetben, hogy nagy igényeiknél és keresletüknél fogva importjuknak már egy elenyésző csekély százalékával is majorizálni tudják egyes kisállamok kiviteli piacát. Így ha mi például

„ki tudunk majd vinni Németországba mondjuk százmillió márkáért agrárterméket, valóban komoly eredménynek lesz elkönnyelhető, de ez a százmillió az összes német bevételnek alig lesz több 1—2%-ánál, ami mai kivitelünknek azonban huszonöt százaléka úgy, hogy a 25 százalékkal szemben 1—2 százalékkal, úgy, hogy a mi kivitelünknek 25 százalékaival függünk Németországtól, a Németbirodalom pedig kivitelének 1—2 százalékaival függ a magyar piactól, vagyis nem függ voltaképpen semmit sem. Ami annyit jelent, a Németbirodalom hatalmát velünk szemben megnöveli az, hogy rendelkezik kivitelünk 25%-ával, bármikor elzárkózhatik előle és romlásba döntheti mezőgazdaságunkat, a mi erőnk azonban Németországgal szemben az 1—2%-os beviteli részesedésünk révén semmivel sem gyarapszik. Olyan arányú német befolyásgyarapodás ez, mellyel az egész magyar agrártermelés áralakulása, értékesítése német befolyás alá kerül, míg mi tovább is minden hatás és befolyás nélkül maradunk a német gazdasági étellel szemben ... Ha (tehát) agrárkivitelünk negyedrészt egyetlen olyan piacra koncentrálnánk, amely piac egyúttal világhatalom és egyúttal a Dunamedencére döntő hatást akar gyakorolni: egyetlen intézkedéssel porba sújthatja az agrártermelés tönkretételén keresztül a magyar valutáris helyzetet, az egész magyar közgazdaságot, vele magát a nemzetet, mint a dunai térben neki ellenálló tényezőt." Németország vagy bármely más nagyhatalom részére tehát csak akkor tekinthetnénk egészséges jelenségnek kivitelünk ily egyoldalú felduzzadását, ha összkivitelünk nem négymillió, „hanem másfél milliárd (lenne) és a Németország felé irányuló kivitelünk növekedésével (növe) a kivitelünk Ausztriába is, Csehszlovákiába is, a többi utódállamba és még több államba is úgy, hogy összes kivitelünk 6—7%-ára szugorodnék százmillió exportunk Németországba.“¹

¹ Cselényi József: Új Trianon felé? (Szerző kiad. 63. és 65. oldal.)

A magyar kivitelnek Németország irányába történt megnagyob-
 bodását azonban nem lehet kizárólag a magyar gazdaságpolitika ter-
 hére és rovására írni, hiszen ebben legnagyobb szerepet az vitt, hogy
 politikai okokból az utódállamok egyre jobban elzárkóztak a magyar
 export felvétele elől, amint a magyar-cseh vámháború esete is mutatta;
 azonban ez az okoskodás in thesi mégis helytálló nemcsak magyar és
 német, de legalább ugyanolyan mértékben kisantant-francia vagy
 angol vonatkozásban is. Hiszen a nagyhatalmak befolyásukat első-
 sorban gazdaságpolitikai eszközökkel igyekeznek megalapozni s ha
 ezt — a nagy távolságok miatt — a csereforgalom kimélyítésével
 kellő mértékben nem tudják is elérni, államkölcsönök nyújtásával még
 mindig módjukban áll azt a pressziót kifejtteni, amelyre politikai szem-
 pontokból feltétlen szükségük van. A kisantant német orientációra
 hajlamos két állama a közelmúltban is már több alkalommal csak
 hatalmas kölcsönök nyújtása által volt rábíráható a Berlin felé vezető
 út elhagyására s ha tisztán dunavölgyi vagy közgazdasági szempon-
 tokból bírálható is a német-magyar kereskedelmi forgalom alakulása,
 úgy talán még jobban elmarasztalható az a másik kapcsolat, amely
 kizárólag mesterséges alapokon nyugszik, mikor sem földrajzilag, sem
 cserekereskedelmileg össze nem függő területeket juttat egymással
 függő helyzetbe tisztán politikai vagy tisztán pénzügyi okokból.

A GRATZ GUSZTÁV vezetése alatt álló „Magyarország Közép-
 európai Intézete“ által az elmúlt év december havában két napon át
 tartott szaktanácskozmányon, mikor is egyrészt a dunai államoknak
 egymással, másrészt Itáliával és a Németbirodalommal fennálló gaz-
 dasági kapcsolatai tétettek vizsgálat tárgyává — mindezek a szempontok
 részletes megvitatást nyertek. Ez alkalommal újra felmerült a délkelet-
 európai agrárállamok blokkjának terve, a dunavölgyi ipari és mező-
 gazdasági érdekek összeegyeztetésének módja, volt felszólaló, aki a
 csereforgalom elmélyítése mellett hasonló fontos feladatnak jelölte
 meg — a tőkeáramlás lehetővé tétele szempontjából — a tőkeerős
 nyugati államokkal való gazdasági (esetleg politikai) kapcsolatok fel-
 vételét és volt álláspont, amely a „fejlődőképesnek nem bizonyult“
 dunai külkereskedelmi forgalom helyett a lassan megnyíló nyugati,
 keleti vagy gyarmatbirodalmi piacok jelentőségét ajánlotta a szak-
 tanácskozmány figyelmébe. Érdekes vita indult meg a Dunavölgy és
 Német-birodalom gazdasági kapcsolatáról, mikor is német részről
 annak a felfogásnak adtak kifejezést, hogy a dunavölgyi államok gaz-
 dasági rekonstrukcióját a német piac kívánalmainak és erőforrásainak
 kihasználása nélkül végrehajtani nem lehet, tehát az „öncélú duna-
 völgyi gazdaságpolitika“ kialakítása a jövő fejlődést tekintve nem
 lehet eredményes, míg ugyanekkor a szaktanácskozmány többsége
 arra az álláspontra helyezkedett, hogy a német piac jelentőségét tény-
 leg nem áll módjában egyetlen dunai államnak sem figyelmen kívül
 hagyni, azonban ez a kapcsolat csak szubszidiárius lehet, vagyis csak
 azoknak a feleslegeknek elhelyezése szempontjából jöhet figyelembe,
 amelyek a dunai forgalomban elhelyezhetők nem voltak. Így vámpo-
 litikái téren sokan két körnek a megvonását tartották célszerűnek:

egy szűkebb körét, maximális vámkedvezményekkel kizárólag dunavölgyi államok számára és egy tágabb körét, az eme területet földrajzilag kiegészítő és körülvevő nagyhatalmak számára. Ezzel kapcsolatban éppen annak bizonyítására, hogy a közelpiacok jelentőségét mennyire nem képes hasonló terjedelmében pótolni a távolpiacok megnyílása, mutattak rá a Tiszántúlnak a magyar-cseh vámháború következtében elszenvedett tarifális, értékesítési, de még termelési káira is, hiszen a megnagyobbodott fuvartávolságok miatt idénycikkek e területéről ennek folytán alig voltak exportálhatók, másrészt a hosszú szállítást bíró termékek is a többi országrészhez képest versenyenkívüliekké váltak a magas szállítási díjak miatt.

A szaktanácskozmány, melynek vita-alapul szolgáló előterjesztését a dunai gazdasági kérdés magyar szakértője — Hantos Elemér — dolgozta ki, tanácskozásainak összegezeképpen azonban kitért a dunai kérdés legfontosabb problémájára is, vagyis arra, hogy a minden dunai állam számára egyformán kívánatos közeledés vagy együttműködés mely ponton kecsegtet a legnagyobb kilátással, hogy a közeledés érdekében vájjon a valutáris, közgazdasági avagy politikai ellentéteket kell-e elhárítani elsőnek ahhoz, hogy a szükséges gazdasági kooperáció bekövetkezhessék?

A dunai kérdés — melynek csak egyik megnyilvánulása tehát a gazdasági kérdés — tulajdonképpen ennek a „sorrendnek“ felállításában van elrejtve. Az egyes államok kapcsolatát és egymáshoz való viszonyát kizárólag hatalmi vagy politikai síkon vizsgálók számára természetesen a kiindulás pontja is itt van elrejtve, tehát a jogos revindikációs igények kielégítésének és a hatályos kisebbségvédelem megszervezésének feltételétől teszik függővé a gazdasági együttműködés megvalósítását is. Hivatkoznak arra, hogy a mérgezett és feszélyező politikai légkörben nem nyílik mód a gazdasági ellentétek likvidálására sem, tehát a stagnálást nem tűrő gazdasági élet szükségleteinek kielégítésével nem szabad addig várni, míg ezek a szinte áthidalhatatlannak bizonyult ellentétek megszűnnek vagy elhalványodnak, vagyis az eredménnyel úgy sem kecsegtető közeledés erőszakolása helyett az egyes dunai államok termelését a politikai vagy más okokból újonnan és távolabb megnyíló piacok igényeihez képest kell átszervezni. Ezzel szemben azok, akik a gazdasági érdekek elsőbbségét vitatják és még a politikai ellentétek felszámolását is a gazdasági közeledéstől várják, arra hivatkoznak, hogy csak azok az államok tudnak egymásra befolyást gyakorolni, amelyek valamilyen — akár gazdasági, akár politikai — kapcsolatban állnak egymással, tehát a legsúlyosabb gazdasági megrázkódtatásokon átment Dunavölgyben is csak akkor lehet majd eredményes együttműködésről beszélni, ha előbb a gazdasági kapcsolatok kicpülnek, hiszen méltányos, jogos és egészséges hatalmi kompromisszum is csak azok között az államok között alakulhat ki, amelyek érdekszálakkal vannak összefűzve s így meg van közöttük a lehetőség, hogy valamilyen irányban hathassanak egymásra és befolyásolják egymás elhatározását. Minél inkább csökken tehát ez államok érintkezési felülete, annál kevesebb a remény az együttműködés kialakulására s minél inkább nő — bármilyen irányban is — a

közös érdekű problémák köre, annál nagyobb a lehetőség arra, hogy kölcsönös engedményekkel érdekeiket össze tudják egyeztetni. A pasztán politikai kapcsolatokból tehát csak nehezen születhetik szorosabb gazdasági összeköttetés, míg fordítva viszont: gazdasági kapcsolatokból könnyen adódhatik politikai barátság, ha ezek a gazdasági szálak olyan szorosra lesznek szöve, hogy elszakításuk mindkét félre érzékeny, esetleg pótolhatatlan veszteséget jelent.

Amint tehát a múltban politikai tekintetben a Dunamedence csak azáltal volt függetleníthető a keleti és nyugati nagyhatalmi nyomás alól, hogy speciális hivatásának és összefüggésének tudatában integrálódni tudott a magyar, majd később német-osztrák s legvégül dualista állameszmében, úgy az etnikai alapon dezintegrálódott dunavölgyi népek gazdasági vonatkozásban is csak úgy függetleníthetik magukat a Dunavölgyben idegen vagy más koncepciójú érdekekért küzdő nagyhatalmi nyomás alól, ha külkereskedelmi forgalmuk akciósugarát egyrészt — dunavölgyi síkban — kiszélesítik a mai mesterséges vámtatók lebontásával, másrészt a dunavölgyi síkon túl megszükkítik, illetve a távolabbi piacokat csak egymás közt nem értékesíthető feleslegeikkel keresik fel.

Ennek a gazdaság-politikai koncepciónak megvalósításához azonban a pusztá gazdasági érdekek felismerésén túl bizonyos dunavölgyi értelemben vett politikai öntudat is szükségesnek látszik abban a vonatkozásban, hogy minden itt élő népnek önkéntesen közre kell működni egy olyan „dunai terv“ kialakításában, amely képes lesz egyrészt e terület függetlenségét biztosítani, másrészt gazdasági szükségleteit kielégíteni s végül a Monarchia összeomlása folytán bekövetkezett politikai módosulásokat, valamint az ezek dacára is érvényesülő gazdasági és természeti törvényszerűségeket kielégítő szintézishez juttatni. Hiszen Franciaország, Németország és Itália egymástól annyira elütő dunavölgyi terveit eddig azért nem sikerült megvalósuláshoz juttatni, mert méltánylásuk tekintetében a közvetlenül érdekelt népek ellenkező álláspontra helyezkedtek, vagyis önmaguk között eszközölt megegyezés helyett végeredményben e nagyhatalmak befolyását állandósították a Dunavölgy tekintetében. Az ellentétek végső és eredményes felszámolására tehát csak akkor lehet számítani, ha egy konkrét formában felállított dunai terv kapcsán a dunai népek önmaguk lámák hozzá problémáik megoldásához, ha idegen hatalmi szempontok kikapcsolásával közvetlen tárgyalások kapcsán igyekeznek előbb a gazdasági, később talán a politikai közeledés érdekében is közreműködni.

Ennek az új gazdaságpolitikai koncepciónak sikere minden esetre attól függ, hogy mennyiben képes a jelentkező összes szükségleteket kielégíteni és ellentéteket felszámolni, tehát sem elvi célkitűzéseiben, sem területi kiterjedésében nem szorulhat egy szűk körre. Nem lenne tehát dunavölgyi tervnek tekinthető egy olyan együttműködést célzó Programm, amely csak az agrár vagy csak az ipari államok érdekeire vagy csoportjára lenne tekintettel, amely csak valutáris, csak tarifális vagy csak termeléskontingentáló megfontolásokat juttatna megvalósuláshoz. De az a terv sem tarthatna számot a maradandóságra, amely

politikai indokokból hajlandónak mutatkoznék egyes központi fekvésű dunai államoknak kikapcsolására, mert dunavölgyi gazdaságpolitikát csak a dunavölgyi népek összessége folytathat.

Sajnos a dunai népek ezeknek az érdekeknek és igazságoknak felismerésében vagy követelésében eddig nem nagy fogékonyságot árultak el. Ezt azonban mindenképpen meg lehet érteni azoknál a fiatal népeknél, amelyek az egész Dunavölgyet átfogó tervvel sem a múltban, sem a jelenben nem rendelkeztek. Magyarország tekintetében azonban mindenképpen más a helyzet. Magyarország központi fekvésénél, történeti múltjánál, félig ipari, félig mezőgazdasági jellegénél, valamint — a románokat leszámítva — legnagyobb számú népességénél fogva egyenesen predestinálva van arra, hogy a dunai tér újjárendezésének gondját, tervét és kezdeményezését kezeibe vegye. Trianon politikai hatásait ugyanis némiképp ellensúlyozni lehetett volna gazdasági jelentőségünk és befolyásunk növelésével.

Trianon megnyirbálhatta államterületünket, azonban arra még sem kényszerítette a magyarságot, hogy érdeklődésével, hivatástudatával és gazdasági érdekeivel végleg kivonuljon a Dunavölgyből. Hiszen a magyarság dunavölgyi helyzetének és hatalmának csak egyik megnyilvánulása az államterület, a másik az a potenciális lehetőség, hogy ezt — akár területi, akár szellemi, akár gazdasági síkon tágítani is tudja, ha erre alkalmas helyzet, mód vagy idő adódik. A dunavölgyi gazdasági együttműködés eszméjének kiművelése is tehát elsősorban magyar feladat, mert ezzel — legalább gazdasági vonatkozásban — ismét kiterjeszthetjük hatásunkat mindazokra a területekre, amelyek történelmi, gazdasági, vagy etnikai alapon egykor hozzánk vagy befolyásunk alá tartoztak. Az új dunavölgyi gazdasági együttműködést kezdeményező, irányító és kicpitő Magyarország, ha jelenlegi államterületét beépíti ebbe a gazdasági rendbe s központi fekvését a rajta keresztül kicpülő gazdasági szálak szorosabbra fűzése által arra használja fel, hogy magát a Dunavölgyben gazdasági tekintetben, e terület konszolidálása révén pedig európai szempontból nélkülözhetetlenné tegye, úgy idővel a dunai rendben való bennmaradásáért politikai feltételeket is szabhat, mert esetleges kiválása folytán módjában állana olyan előnyösnek és kívánatosnak megismert gazdasági kapcsolatokat elszakítani, amelyek minden dunavölgyi nép számára egy olyan figurádében, amelyben ő részt venni hajlandónak nem mutatkoznék, pótolhatatlanok volnának. A Dunavölgyhöz fűződő érdekszálak elszakításával tehát politikai esélyeinket is fokozatosan csökkentjük, viszont aktív részvételünk a dunai tér gazdasági rendezésében olyan perspektívákat tárhat eléink idővel politikai vonatkozásban is, amelyeknek jelentőségét és horderejét pillanatnyilag lemérni nem is lehet, hiszen úgy gazdasági, mint politikai vonatkozásban Trianon után a többi dunai nép között mi magunk is megfeledkeztünk e terület legértékesebb szellemi és történelmi hagyatékáról: az egész Dunavölgyet betöltő koncepció képviselőtéről és gyakorlatáról.

PONGRÁCZ KÁLMÁN

A LEGÚJABB HADI TAPASZTALATOK

MÁR KÖZEL KÉT ÉVTIZED telt el a világháború befejezése óta. Az 1914/18-as évekből származó hadi tapasztalatok kezdenek elavulni. A nagy vérengzést követő békekorszak alatt ugyanis az emberpusztító harci eszközök jelentékeny fejlődésen mentek át, ami természetesen a világháborúban követett harcmodor módosítását is kívánja. A hadi elmélet iparkodik is a harcászatot (vagyis a harcmodort) a mindenkori hadianyaghoz idomítani. Új harci szabályzatok jelennek meg, amelyek elképzelés alapján határozzák meg a tökéletesített fegyverek alkalmazási módját.

Nehéz azonban ott a dolog, ahol teljesen új harci eszközök értékesítési módjának megállapításáról van szó. Ilyen például a bombavető repülőflották felhasználása európai háború kitörésekor, az ellenség milliós fővárosa ellen intézett légitámadás hatásának helyes értékelése, a légvédelem hatályossága, az ellenséges országba való betörés céljából szervezett motorizált seregek legcélszerűbb alkalmazása stb. Ezen a téren a hadi elmélet tapasztalatokra nem támaszkodhatok. Az elképzelés pedig a múlt sokszoros tanúsága szerint nagyon is gyakran téved hamis vágányokra és ennek megfelelően a hadvezetési tudomány és a harci kiképzés is helytelen irányba terelődik. Az elmélet már sokszor lebecsült vagy túlbecsült új harci eljárásokat és eszközöket, ami igen érzékeny csalódásokkal, sőt katasztrofális következményekkel is járt.

Állandóan visszatérő jelenség az is, hogy a csapat minden új háború kezdetén igen súlyos, véres tandíjat fizet, míg megtanulja, hogy a gyakorlatban mi a helyes. A világháború első csatáiban ezért voltak olyan aránytalan nagy veszteségek. Emlékezzünk csak vitéz gyalogságunk „hajrá!” támadásaira, dicsőséges hagyományokat ápoló lovasságunk vérbefult rohamaira. A múlt században még az is előfordult, hogy a csapat belepusztult, mielőtt a kellő harcmodort megtanulta volna.

A véres tandíjat a csapat csak akkor fizeti meg mérsékelt összegben, ha a hadvezetőség minden újabb külföldi háború tapasztalatait jól értékesíti, vagyis ha minden hadi eseményből a helyes következtetést vonja le. Utalnunk kell itt arra, hogy ez azért is igen nehéz, mert ami valamelyik háborúban akár hadvezetés, akár harcmodor nézőszögéből jónak látszik, mert a siker egyik tényezője lett, még nem jelenti azt, hogy feltétlenül jó is, csak éppen azért vált jóvá, mert az ellenfél hibákat követett el.

Nem lehet tehát valamely győzelemből azt az egyszerű tapasztalatot leszűrni, hogy a győztes fél mindent jól, a megvert fél mindent rosszul végzett. A győzelem és a vereség sok tényezőtől adódik össze és ezért minden tényezőt külön-külön kell mérlegelni és helyes értékkel a mérlegbe beállítani. Ez pedig a haditudomány legnehezebb része.

Egyébként újabb mérkőzés, tehát új tapasztalatszerzési alkalom, a világháború után bőven akadt. Eltekintve a jelentéktelen gyarmati hadakozásoktól, a 20-as években zajlott le a lengyel-orosz, majd a görög-török háború, a 30-as években álltak szemben egymással a japán és kínai haderők, lefolyt a háború Bolívia és Paraguay között, a múlt évben ért véget az oiasz-abesszín háború és még most is tart a spanyol belháború.

Ezek közül a két első háború a magasabb hadvezetés nézőszögéből igen tanulságos, de harcmodorra nézve alapvetően újat nem termelt ki. Röviddel a világháború után vívták meg azokat a hadviselő felek. Így tehát a világháborúban már alkalmazott harci eszközök azonossága (és egyben csekély mennyisége is) nem teszi ezt a két háborút harcmodorra nézve a tanulmányozás hálás tárgyává. A kelet-ázsiai háború pedig lényegileg a hadianyagbeli fölény nagy jelentőségét bizonyítja.

Nagyobb értéket jelent hadi tapasztalat szerzésére nézve az utóbbi három (amerikai, afrikai és európai) háború, bár a szerzett tanulságok értékelésénél nagy óvatossággal kell eljárni, mert mindhárom egészen különleges. Bolívia és Paraguay katonái vad vidéken, óriási utanszállítási nehézségek között verkedtek. Az olasz-abesszín gyarmati háborút a két fél között mutatkozó nagy felfegyverzettségi aránytalanság teszi jellegzetessé. A spanyol belháború pedig tapasztalatszerzés tekintetében még nem lezárt dolog, de különös abban, hogy ott elsősorban semleges (de egymással politikailag ellentétes) hatalmak hadianyaga kerül alkalmazásba.

Erről a három háborúról akarunk most a hadi tapasztalatokat illetően egyet-mást elmondani.

BOLÍVIA ÉS PARAGUAY döntés nélkül véget ért háborújában nem álltak nagy haderők egymással szemben. Mind a két országnak csekélyszámú a lakossága (Bolívia 3, Paraguay 1 millió lakos). Az a tény, hogy a két kis állam között mégis három évig tartott a háború, állásharcban bővelkedett és végül is a két fél kölcsönös kimerülését eredményezte, azt bizonyítja, hogy már a világháború hosszú tartama sem volt véletlen jelenség, vagyis jövőben is hosszú háborúra kell felkészülni. Csak óriási hadianyagbeli vagy rendkívüli hadvezetési fölény rövidítheti meg a mérkőzés időtartamát.

Érdekes volt ez a háború azért is, mert Bolívia hadereje (12 gyalog- és 6 lovasezred, 4 tüzérezred) a szervezetnél és kiképzésnél német mintát követett, egyideig német tábornok volt a főparancsnok, és a hadseregben sok német tiszt szolgált, míg Paraguay haderejének (4 gyalog-, 1 lovasezred, néhány üteg) iskolázása francia elvek szerint történt. Dél-Amerika egyik legjobbja volt a bolíviai hadsereg, amely

békeállománnyal (tehát mozgósítás nélkül) kezdte meg a háborút, míg Paraguay a maga kis hadseregének ritka sorait már kezdettől fogva nagyszámú tartalékkal sűrítette és így számbeli fölényrel szállhatott síkra. Jól kiképzett, de kis létszámú bolíviai hadsereg ütközött meg tehát a gyengén kiképzett, de nagy létszámú paraguayi néphadsereggel. Az akkori katonai elmélet ellenére mégis a háború elején a néphadsereg vívta ki a nagyobb sikereket. Végül is Bolívia kénytelen volt mozgósítani, hogy a rosszra fordult hadihelyzetet helyreállítsa. Utalnunk kell itt arra, hogy e háború előtt a katonai szakkörök igen jelentékeny része tört lándzsát a kis létszámú, de igen jól kiképzett hadsereg mellett. A nemrég elhunyt Seeckt német vezéreredes volt előharcosa ennek a nézetnek.

Maguk az egyes ütközetek újból bebizonyították a védelem nagy erejét. Arctámadással (áttöréssel) egyik fél sem boldogult. Győzelmet csak átkarolással vagy megkerüléssel lehetett aratni. Az ilyen hadi manőverekre volt az őserdővel borított Chaco-területen elég hely, bár minden mozgáshoz előbb az erdőből utakat kellett vágni.

Nagyszámban szerepeltek géppuskák és géppisztolyok, amelyek mellett a katona puskája egészen háttérbe szorult. Az állásharcban a lövészgödrök (egyes emberek számára) jobbaknak bizonyultak, mint a lövészárkok. A 8 cm-es aknavetők jobb szolgálatot tettek, mint a tábori ágyúk. Tüzérség csak akkor ért el jó hatást, ha lövegeinek ürmérete 10 cm-nél nagyobb volt. Mindkét félnek voltak harcikocsijai. Ezek közül az úgynevezett kis (egyszemélyes) harcikocsik hasznavehetetleneknek bizonyultak, de jól beváltak a közép (6—7 tonnás) tankok, ha azokban legalább 3 személy (1 fegyverkezelő, 1 sofőr, 1 parancsnok) foglalt helyet.

Repülőgépek alkalmazása tekintetében a háború kevés tapasztalatot nyújtott, mert a hadviselő feleknek igen kevés repülőgépük volt.

Vegyí háborúra (gáz) nem került a sor, bár mindkét félnek lett volna lehetősége arra, hogy gázt ágyúból kilőjön vagy repülőgépekről lepermetezze. De hallgatolagos megegyezéssel egyik fél sem nyúlt ehhez a harci eszközhöz. Nehéz is lett volna a tropikus hőségben gázálcot viselni és a nagyszámú, műveletlen indiánlegénységet a gázvédelemre kioktatni. Minthogy ezek a nehézségek mindkét félnél egyaránt megvoltak, jobbnak látták, ha egymást legalább ezen a téren kímélik. Egyébként a háború szokatlanul véres volt. 100.000 főre teszik az elesettek és elhaltak számát, ami a lakosság létszámához képest óriási veszteség (és megközelíti a világháborús arányt).

Felemlítendő végül, hogy mindkét fél az utánszállítási tehergépkecsikkel bonyolította le, ilyenekkel szállított csapatokat és hogy tüzérsége motorvontatásra volt berendezve. Lóvontatás egyáltalában nem szerepelt.

TANULSÁGOSABB VOLT az olasz-abesszin háború, mert ebben olasz részen a legkorszerűbb hadianyag (motoros légi és földi járómű) nagy tömegben, élő célok ellen került a háború kezdetétől fogva kipróbálásra. Igaz ugyan, hogy hiányzott a megfelelő ellenhatás,

mert az abesszinek szinte kizárólag csak gyalogságot (kevés hegyi ágyúval) állíthattak a hadigépekkel szembe. Ez a gyalogság a szó szoros értelmében haláltmegvető módon harcolt. Szemét eltakarva rohamozta meg szuronnal az olasz géppuskákat, bevárta az előre-robogó olasz harcikocsikat, hogy azokra felugorva, késsel és kézi-bombával tegye ártalmatlanná az olasz kezelő személyzetet, eltúrta a légitámadásokat, de végül is alulmaradt, ami különben előrelátható volt. Mégis a katonai szakkörök túlnyomó nagy részét meglepte a háború gyors befejezése, amit az olaszok a kiváló hadvezetés mellett alapjában véve a motornak, mint nagyszerűen kiaknázott hadviselési eszköznek köszönhettek. Ez képesítette őket gyors hadműveletekre és meglepő hadi manőverekre.

Az olaszok a háborút 300 gépből álló légiflottával kezdték és ezt a gépállományt a háború folyamán nemcsak megtartották, hanem még szaporították is.

Meg kell jegyeznünk, hogy a légiflotta hálás céltárgyakat a mögöttes országországokban nem talált. Abesszínia igen gyér lakosságú terület. Egyetlen jelentékeny városa, Addisz Abeba, amelynek elpusztítása talán megadásra bírhatta volna az abesszineket, a háború elején, a határoktól való nagy távolságánál fogva elérhetetlen volt a légiflotta számára. Ezért nem lehetett Abessziniát csupán légihaderővel leverni. A légiflotta fő céltárgya tehát maga a nehezen felfedezhető abesszín haderő volt. Elsősorban ennek felvonulását (a határon való gyülekezését) kellett volna az olasz légiflottának megakadályozni, ami azonban nem sikerült, mert az adott helyzetben nem is sikerülhetett. Az olasz gépek elcsíptek ugyan néhány kisebb, az utakon menetelő abesszín osztagot, megsemmisítettek egy abesszín lőszer-oszlopot, de az abesszín gyalogság hamarosan megtanulta a rejtőzést, amire az afrikai terep bőséges lehetőséget nyújtott. Az abesszín csapat az utakon csak éjjel menetelt, nappal pedig elrejtőzött az őserdőben. Az olasz gépek ezért nem is tudták az abesszín táborokat felfedezni. Különben is az abesszinek hamarosan kaptak a külföldről légelhárító ágyúkat és géppuskákat, amelyek nagyon megnehezítették az olasz repülőknél a szokatlanul ritka levegőben amúgy is igen nehéz munkáját. Ezenfelül a jó térképek hiánya is nagy nehézségeket támasztott a repülőgépek működése elé. Európai háborúban a légiflotta nem fog ilyen terepnehézségekbe ütközni.

Mindezek dacára az olasz légiflotta egységei mindennap végeztek valamilyen hadi vállalatot. Pótolták a lovasságot, mikor az abesszín védőállásokat kikémlélték, pótolták bombáikkal a nehéztüzérséget, mikor az abesszín erődítések elpusztításáról volt szó, tevékenyen közreműködtek a gyalogság oldalán a döntő csatákban, megtámadták az ellenség utánszállítási vonalait és végül végezték a visszavonuló abesszín seregek üldözését.

Így például a déli (szomáli) arcvonalon az olasz bombázógépek négy héten át naponta felkeresték a megerődített Gorahait és csak mikor annak sáncait teljesen szétlőtték, indult az olasz gyalogság páncélgépkocsik kíséretében rohamra. Az olasz légiflotta züllesztette szét a szomáli arcvonalon Ras Destának támadásra készülő seregét

azzal, hogy annak utánszállítását megakadályozta. Nagy hatással vettek részt az olasz gépek a földi hadsereg csatáiban is. Az északi (tigrei) arcvonalon vívott endertai csatában az olasz gépek 375.000 kg-nyi, a tembieni és scirei csatában 270.000 kg-nyi bombát vetettek és 66.000, illetve 40.000 géppuskalövést adtak le az abesszín csapatokra.

A határhoz közel eső abesszín városokat az olaszok eleinte nem bombázták, mert céljuk a hódítás (vagyis az elfoglalandó városok megtartása) volt. Később azonban megtorlás gyanánt néhány sorra került. Megtorlás gyanánt azért, mert kiderült, hogy az abesszinek a kezükbe került olasz pilótákat kivégzik.

A nagyobb arányú, hadműveleti okokból végzett légitámadások közül említést érdemel Desszie, Szaszabaneh és Neghelli bombázása. Desszie, mint a négus vélt főhadiszállása részesült a támadásban (53 halott, 200 sebesült). Szaszabaneht az olasz bombák felgyújtották. Neghelli, mint Ras Desta székhelye kapta a légbombákat. Az utóbbi hely ellen az olasz gépek 400 km távolságról indultak.

Az abesszinek is sokat tanultak, sőt egyízben hamis (ál) tábor telepítésével még tévútra is vezették az olaszokat. Ez még a háború elején (1935 november) történt. Az olasz felderítőgépek ugyanis Makalletól délre egy völgyben nagy tábort fedeztek fel, mire a bombavetőgépek erre a táborra támadást intéztek, de ez alkalommal a tábort környező magaslatokon elrejtőzött abesszín géppuskák tüzébe kerültek. Több gép megsérült és ekkor könnyelhetette el a légiflotta első halottját is. A veszteségek azután szaporodtak és a háború végéig 86 halottra és 148 sebesültra emelkedtek.

Egészen új dolgokat vittek véghez az olasz repülőgépek az utánszállítási szolgálatban, ők vittek löszert és eleséget a csapatoknak, mikor a hadműveletek az óriási terepnehézségek és utak hiánya miatt megakadással fenyegettek. Megemlítjük itt egy külföldi katonai szakértőnek a háború elején tett nyilatkozatát, hogy az olaszok az abesszín fővárost még akkor is csak két év leforgása alatt érhetnék el, ha fegyveres abesszín ellenállással nem találkoznának, mert a terepnehézségek majdnem leküzdhetetlenek. Maguk az olaszok kilenc hónapra tervezték Abesszínia leverését és ezt hét hónap alatt végezték el. A bámulatos gyors hadműveleteket az olasz földi haderő, gyors földi utánszállítás lehetősége nélkül, a légiflottának, ennek a valóban sokoldalú fegyvernemnek köszönhetette.

Az olasz repülőgépek utánszállítási teljesítményeiből néhányat felsorolunk!

A Setit folyó mellől (Eritrea déli határáról) Gondarra előretört motorizált olasz hadoszlop légi úton kapott 220.000 kg súlyú élelmet.

A Danakil-sivatagon keresztül Aussára előrement olasz hadoszlop élelmezését kizárólag olasz repülőgépek végezték, amelyek még a húst is — élő állapotban — ejtőernyőkkel juttatták el a csapathoz, mert az levágott állapotban, a trópusi hőség folytán, megromlott volna.

Mikor Badoglio tábornagy a Tigrében vívott három csatában három abesszín hadsereget morzsolt fel, az átkaroló és megkerülő olasz hadoszlopok út nélkül, a terepen keresztül nyomultak elő. Ezek-

nek a hadoszlopoknak lőszerrel és vízzel való ellátása repülőgépek segítségével történt.

Az Ascianghi-tótól Dessziere való előnyomulás alatt az útépítés nagyon elmaradt a csapat mögött, s így a gépkocsik (élelemmel) nem juthattak a csapathoz. Ekkor a repülőgépek 180 tonna súlyú élelmi-szert szállítottak előre.

A földi hadseregekről azt lehet mondani, hogy bár az abesszin harcos a kézitűsében és menetteljesítményekben felülmúlta a fehér katonát, az olasz gyalogság mégis, magasabb harci képzettségénél fogva is, nagyon jól megállta helyét. Ezenfelül az olasz hadvezetés nagyszerűen értett a maga fölényes hadianyagának értékesítéséhez. Ez legjobban kitűnik a véres veszteségekből. Íme néhány adat!

Az endertai csatában az olasz veszteség 30 tiszt és 800 ember, az abesszin veszteség 20.000 fő (és ebben 5000 halott) volt.

A tembieni csatában az olaszok 600 főt, az abesszinek csupán halottakban 3000 főt vesztek.

Az olaszok számára a legvéresebb az Ascianghi-tónál vívott csata volt (1300 főnyi véres veszteség), ezzel szemben az abesszinek több-ezer halottat, 500 foglyot, 10 ágyút és 43 géppuskát hagytak a csataterén.

Megemlítenéd, hogy az olaszok csak a háború vége felé alkalmazták repülőgépekről leeresztett gázt, ami a gázvédelemben járatlan abesszínket teljesen demoralizálta, továbbá hogy a repülőgépekről ledobott röpcéduláknak, tehát az olasz propagandának is része volt a háború megnyerésében. Erre mondta az abesszin szolgálatban állt Wehib pasa, hogy a háborút elsősorban nem Badoglio és Graziam hadvezetése, hanem Ciano röpcédulái nyerték meg, mert ezek adták hírül az egyik abesszin hadseregnek, hogy a másik elpusztult és ezek tájékoztatták a tájékozatlan abesszin fővárost a frontok felbomlásáról, ami olyan levertséget okozott, hogy az ellenállás megszerzése — a főváros védelme céljából — lehetetlenné vált.

Maga Badoglio tábornagy azt mondja, hogy a háborút valamennyi, a földön és a levegőben egységesen alkalmazott fegyvernem együttesen nyerte meg. A részletekre nézve a tábornagy azt állapította meg, hogy

a három ezredből álló gyaloghadosztály kissé nehézkesnek bizonyult (az európai hadseregeknél ma túlnyomó részben ilyen hadosztályok vannak),

a hegyi és a motorizált tüzérség igen sokat tett, sőt utóbbinak teljesítőképessége a várakozást felülmúlta,

több műszaki csapatra van szükség, mint amennyi a hadseregnél eddig volt,

a légiflotta a jövő fegyvere, de mindig csak a földi hadsereggel együtt vívhat ki tartós eredményt.

Egy olasz vezérkari tiszt pedig így foglalja össze megfigyeléseit:

a bennszülött katona menetteljesítményben és igénytelenségben magasan felülmúlja a fehér harcost, de az utóbbi jobb a harcban (ez a tapasztalat fontos azokra az államokra, amelyeknek gyarmataik vannak és így európai háborúban színes csapatokat alkalmazhatnak),

az állatok közül teljesítőképesség (gyorsaság, súlyhordás) tekintetében messze elől vezet a tevé,

a motoros járművek háborúban nélkülözhetetlenek, de karbantartásuk óriási berendezkedést igényel (az olasz hadseregnek 10.000 gépkocsija volt).

Végeredményben az olasz-abesszín háború harcászati — földi — téren nem hozhatott újat, mert az olasz földi haderők primitív ellenséggel álltak szemben, de értékes tanulságokat nyújtott a légi haderő értékére nézve a felderítésben, a harcban és különösen az utánszállítási szolgálatban és ezenfelül még azt is bizonyította, hogy a világháború alatt leküzdhetetlennek látszó utánszállítási nehézségek miatt veszendőbe ment hadművelati gyorsaságot motoros járművek bőséges alkalmazásával vissza lehet szerezni.

Egy híres angol katonai szakértő (Fuller tábornok) szerint ez a keletafrikai háború gyökeres változásokat idézett volna elő a háború természetében. Az olaszok az első kísérlet (Bono tábornagy) után elsősorban az abesszinek erkölcsi erejének megtörésére törekedtek. Új volt az, hogy ezt az olaszok milyen gyorsasággal végezték el. Miután fokozatosan rájöttek, hogy ott az európai harcmódor hasznavehetetlen, arra kényszerültek, hogy haderejüket három nagy csoportra tagozzák: védekező csapatokra, amelyek a géppuskák körül foglaltak helyet, támadó csapatokra, vagyis a légihaderőre és végül megszálló csapatokra, vagyis a felfegyverzett munkásosztagokra.

Fuller is azt mondja, hogy a légi haderő a jövő döntő fegyvere s hogy hamarosan eljön az idő, mikor ennek első csapása a háborút be is fejezi. Mert míg az 1914/18. évi háború a hosszadalmas, eldöntetlen csaták sorozatából állt, addig a jövőben egyetlen csapás (légitámadás) pár óra alatt a háborúnak véget vethet. Természetesen ilyen csapást csak európai országokra (nagy fővárossal, szűk térre összehúzó ipartelepekkel) lehet mérni.

Ennek a nézetnek van alapja annyiban, hogy a légi fegyvernem sokkal meredekebb fejlődést mutat, mint a földi fegyvernemek és ezért fontossága, az utóbbiak rovására, állandóan nő. Egyelőre azonban a légi fegyver a haderő teljes fegyverzetének csak egyik része: egyetlen hadvezetőség sem tekinti még a legerősebb fegyvernemnek. Ez ma még a hadigépekkel bőségesen felszerelt gyalogság. De valószínű, hogy idővel a régi értelemben vett, gyalog járó gyalogság ugyanúgy háttérbe szorul, ahogyan ez a lovassággal történt.

A SPANYOL POLGÁRHÁBORÚ, vagy a spanyol földön lejátszódó nemzetközi háború volna a legmodernebb haditapasztalatok forrása, mert mindkét oldalán európai katonák és európai hadianyag szerepelnek. A háború azonban még nem ért véget, részletesebb, harcászati vonatkozású adataink a harcok lefolyásáról nincsenek. Így csak általános tüneteiből vonhatunk le bizonyos következtetéseket.

A polgárháború félévvel ezelőtt kezdődött (1936 július 17-én bontotta ki a felkelés zászlóját Franco tábornok és két nappal később kezdődött a marokkói csapatok áthajózása). Ezt megelőzőleg azonban

a madridi kormány rendelkezései már megbontották az európai spanyol hadsereg fegyelmét.

A felkelés pillanatában az állandó hadsereg nagyobb része a nemzeti ügy mellé állt, de még így is jelentékeny része (mintegy 70.000 fő) megmaradt a vörös lobogó alatt. A nemzeti (fehér) rész hazafias szervezetek csatlakozásával és tartalékosok behívásával körülbelül 200.000 főre növekedett, de igazi ütőerőt benne csak a marokkói csapatok és a spanyol idegenlégió (talán 30.000 fő) képviselnek. A vörös rész munkáscsapatok (milíciák) bevonásával még jobban megerősített és most számszerű fölényben van. Ezenfelül igen sok nemzetközi kalandor, a nemzetközi dandár néven összefoglalt csapat is csatlakozott hozzá. Hadianyagáról pedig főleg Oroszország és részben a francia, valamint még más hadiipar is bőségesen gondoskodik. Nyilvánvaló, hogy a fehér fél is gondoskodott külföldi hadianyagról. A sajtóhírek szerint már voltak ütközetek, amelyekben csak külföldiek estek el.

Katonai érték terén a fehér fél áll magasabb fokon, de a vörös fél sem gyűlevész társaság. Látjuk, hogy nemcsak szívósan védekezik, de még ellentámadásokat is intéz.

Döntő nyílt csatára, ahogyan ezt a régebbi háborúkban láttuk, nem került a sor, hacsak a Madrid körül folyó harcot nem kell a döntő mérkőzésnek tekintenünk, minthogy ott a két fél főerői és legjobb csapatai állanak egymással szemben. Most már nem is annyira Madrid birtokáról, hanem inkább arról van szó, hogy az ott összesereglett főerők megmérkőzése hogyan dől el. Madrid már másodrendűvé vált, minthogy onnan a vörösök minden katonai és egyéb hadviselési értéket elszállítottak, egyes városrészek már romokban hevernek.

Eddig a fehér fél dicsekedhetik több sikerrel. Eltekintve attól, hogy megszállta az ország nagyobb részét és több ismertnevű várost elragadott a vörösöktől, Madrid felé is — bár igen lassan — előrehalad. De itt már csak lépésről-lépésre tudja magát előredolgozni. Madridot, Escoriált és Aranjuezt a vörösök még szilárdan tartják. Ezen a területen már kifejlődött a világháborúból ismert állásharc, egymástól 50—100 méterre vonuló árkokkal és fedezékekkel, kölcsönös kisebb-nagyobb, de a nagy helyzetet eddig csak jelentéktelenül módosító előtörésekkel. Lehet azonban, hogy a fehérek állandó nyomása lassanként felmorzsolja a vörösöknek ellenálló erejét.

A háború azonban eddig eldöntetlen. Hosszú elhúzódása igazolni látszik azt a tényt, hogy a „totális“ háborúknak hosszú az időtartama, bár a spanyol polgárháborúk a múltban sem voltak rövidek.

Felmerülhet a kérdés, hogy ma, a motoros járművek, tehát a gyors csapateltolás korszakában az egyik vagy másik fél miért nem összpontosítja a hosszú, körülbelül 1200 km-re terjedő arcvonal valamely más részén csapatai zömét, hogy onnan összefogott erővel, a legcsekélyebbnek látszó ellenállás irányában törjön előre és hozzon élénkséget a megmerevedésnek indult hadműveletekbe. Például miért nem ront a fehér fél Saragossa felől Barcelonára, vagy a vörös fél Sevillellára? Vége is nem a győzelem helye, hanem a győzelem

ténye a fontos. Valahol meg kell bontani az ellenséges frontot, mégpedig ott, ahol a leggyengébb. Madridnál azonban a legerősebb. Az ilyen átcsoportosítási terv ellen nyilvánvalóan az a megfontolás is szólhat, hogy a támadó fél kénytelen volna arcvonalának többi részeit kellő védelem nélkül hagyni, ellenfele ott áttörhetne, nagy területeket hatalmába ejthetne s az ottani lakosságot a maga oldalára állíthatná, már pedig polgárháborúban, ahol mindkét fél a maga területén áll, a területveszteség mindkét fél számára különösen fájdalmas, míg egyéb háborúban legalább az egyik fél a másik területén dolgozik.

A légi haderők működéséről a hadijelentések naponta adnak hírt. De azt is látjuk, hogy a légi haderők csak fokozatosan vete-medtek városok bombázására és ezt is aránylag kis erővel végzik, mert éppen kevés a repülőgép. Kezdetben a levegőben a vörös fél volt fölényben, aztán a fehér fél került túlsúlyba. Egyébként ma már aligha röpködnek spanyol származású gépek a levegőben. A polgárháború kitörésekor megvolt gépállomány (mindkét félnél együttesen 500 darab) már egész bizonyosan elhasználódott.

Egyelőre a rendelkezésre álló gépek nem befolyásolják lényegesen a háború menetét, de növelik a rombolást és a polgári lakosság köréből is szednek áldozatokat.

A légi elhárítás nagyot fejlődött. Hírlik, hogy egy időben a vörös repülők nem is mertek a fehérek vonalain túlhaladni, mert ezeknek vadászgépei és elhárító ágyúi sorra leszedték őket. Halálbüntetés terhe alatt kényszerítették felszállásra a vörös pilótákat. A légiharcban beállt veszteségekből azt lehet következtetni, hogy a fehér fél pilótái és gépei a jobbak.

A vörös fél harcikocsikat is alkalmaz, de egyelőre csekély eredménnyel.

A magasabb hadvezetésről ma még nem mondhatunk ítéletet. A fehérek hadvezetéséből eleinte azt a benyomást nyerhettük, hogy a vörös fél rövidesen Barcelona vidékére szorul vissza. Ez a remény nem teljesült. A vörös fél ellenállása, minden valószínűség szerint orosz behatásra, gerincessé vált. Lehetséges, hogy Madrid kiürítése már elhatározott dolog volt, mikor orosz parancs Madrid tartását követelte.

Reméljük azonban, hogy Madrid mégis a fehérek kezére kerül, ami csupán katonai nézőszögből annyit jelentene, hogy a vörös haderő nagy csatában szenvedett határozott vereséget.

JULIER FERENC

A MAI FALUMŰVELÉS

AFALUMŰVELÉS komoly, kitartó, céltudatos, folytonos tevékenységet és összefogó vezetés melletti munkát jelent. Területe nem érzékelhető, de nem is érzékeltethető: egyéni és főleg lelki tevékenység mindkét részről, melynél a falu lelkének összetevői is külön lelkiséget képviselnek és a faluművelő is külön lelki világot jelent. Eme különböző lelkiségnek tartalmi differenciálódottsága mellett forma tekintetében a faluművelés első és legfontosabb feltétele annak észrevétlensége, a munka névtelensége és minden nagyhangú reklámtól mentessége, tartalom tekintetében az irányok helyes megválasztása mellett a propagált céloknak a meglévő eszközökkel való megvalósítási lehetősége, továbbá az elérendő cél abszolút biztos értékessége; lelkiség tekintetében az eredményben való feltétlen hit, a munka átélése és következetesség a jó példaadásban.

Bátran megállapíthatjuk, hogy a mai faluművelés terén sokan vannak a hivatottak; de kevesen a választottak. Hivatott volna arra a gyermekek körében a tanító, a felnőttek körében a jegyző és a pap. Eme két utóbbi faluvezető faktor között a terület, lelkiség! és gazdasági területre ideálisan oszlik meg. Nehogy azonban azt higgyük, hogy a faluművelők sorát ezzel a felsorolással kimerítettük. Ezek a hivataluknál fogva hivatottak; a lelkileg is kiválasztott faluművelők közé kell számítani mindazokat az emelkedett gondolkodású, szélesebb tudású és látókörű, főleg falulakó egyéneket, akik a faluművelő munkára hajlamosak, ügyszeretetük révén saját lelkiségük alapján alkalmasak és azok a választott faluvezetők közül az eredményes faluművelés egyik legelső kellékével: a falusi tömegek rokonszenvével, a falu összessége bizalmával rendelkeznek.

Nem céлом ezen cikk keretében a hivatott faluművelő lélektani rajzát nyújtani, sem faluművelési, egyrészt tömeglélektani, másrészt egyéni lelkiségi problémáknak és a mindkét oldali lelkiség vonzó és taszító elemei találkozásán alapuló eredmények és eredménytelenségekben nyilvánuló jelenségek okainak boncolgatása, inkább a vezető gyakorlati problémákat, módszereket és eredményeket szándékozom bemutatni.

A faluművelés általában nem az egyének különböző lelkiségei egy alapra való hangolását, nem az egyén veleszületett ösztönei ferdén vagy sehogy való elhajlását akarja egy irányba terelni, hanem a tömeget alkotó falulakóknak kollektíve jelentkező egyező tulajdonságait, néze-

teit bizonyos lelki, gazdasági, erkölcsi, fejlesztésre, javításra, irányításra, emelésre szoruló felfogását szándékozik javítani: vagyis a falu szellemét kívánja művelni.

A mai faluművelési munka, annak módszerei és eredményeivel a gyermekek és felnőttek két csoportjára oszlik. Ezen két főcsoportnak a módszerek tekintetében is egyezők az eszközei, mint pl. szemléltetés a gyermekeknél, gyakorlati bemutatás a felnőtteknél; az eredményei is egyezők: a kísérletezési ösztön kifejlődése a gyermekeknél és az utánzás a felnőtteknél. Ez utóbbiban az érdekesség az, hogy általában a pedagógia egyéb terein az eredmény fordított: a gyermek utánoz, a felnőttél éled fel a kísérletezési, illetve a megbizonyosodási ösztön. A faluművelés körében az elmélet a gyermek kísérletezési ösztönére hat, felnőttet csak a mások által végrehajtott kísérletnek bizonyított gyakorlati eredménye buzdít követésre. Magyar népünk konzervatív-nak nevezett természete ennek az oka.

A gyermek ébredező érdeklődésének felkeltője, zsenge agymunkájának edzője a tanító és színhelye a mindennapos iskola.

A falusi tanító személyénél kell elsősorban megállnunk. ő az első állomás, sorrendben az első hivatott faluművelő. Ő ez első művelt fő, aki előtt a falu jövő szellemének hordozója, a gyermek, úgyis mint egyén, úgyis mint tömeg együtt — jövőnk alkotó eleme megjelenik, az iskola egyben az egyetlen intézmény is, mely a művelés céljából ezen zsenge anyagot kötelezően, a törvény szigorával kényszeríti keretek közé.

A falusi tanító faluművelési tevékenységét sok minden körülmény befolyásolja: az általános, minden falusi tisztviselő tekintetében fennálló követelmény az egyéni rátermettség elsősorban. Az egyéni rátermettség hiányában a faluművelés tekintetében az eredmény semmivel egyenlő, legfeljebb a faluművelés hivatalos formája, az iskolán kívüli népművelési tevékenység statisztikája nyomán ébreszt a papíreredmények láttán csalóka és túlzott örömet a falubarátokban.

A különös körülmények közül csupán a főbbek fölemlítésére szorítokozom. A lelki feltételek tekintetében a tanítóképzésnek mindinkább a gazdasági irányban való elmélyülése öröndetesen javítja a lelki előkészítést: a falusi földművelő ember munkájának a megismerését és ezen túl a parasztember gondolkodásához való közeledésen át annak egyéni osztályozását, így annak megbecsülését. Viszont a tanítói állásnak és betöltőjének a falu parasztlakossága általi megbecsüléséhez nagyban hozzájárul a tanító egyéves önkéntesi szolgálata és az elérhető tisztí rangja. Éppen ezért káros az újabb retrográd hivatalos irányzat e tekintetben. Káros a faluhoz, illetve a helyhez kötöttség és a faluval érzés tekintetében a tanítói kar szolgálati viszonyának vegyes mivolta. Az állami és társulati tanítói karnak a falusi gazdákkal úgyszólván minden lelki kapcsa hiányozván, ezen résznek igazán csak a legkiválóbbjai azok, akiknél ez a munka viszont külön lelki szükségletkielégítés, s akik gyakran egészen kimagasló tevékenységet fejtenek ki, mint pl. a pilisi népfőiskolánál is. A nagy tömeg munkája csakis a statisztikában játszik szerepet. A községi tanítók munkája a legintenzívebb, a jegyzővel való szoros kapocs miatt, ez a létszám azonban, az ilyen tisztajellegű iskolák száma következtében, elenyésző.

A tanítói kar nagyobb tömegét felekezeti iskolák adják. A felekezeti tanítók alkotják a hivatott faluművelők tömegét, kiknél viszont a faluhoz kötöttség is, a falulakókhöz kötöttség feltétele is adva van, azonban nincs benne nagy köszönet: ezek jórészenek az iskolaszékekhez való viszonyát a javadalmi tartozások körüli áldatlan harcok mérgezik meg. Bár a készpénzjavadalmuk nagyrésztét képező államsegélyt havonta kézhez kapják, azonban kezdő javadalom 10%-ának és lakbérnek szolgáltatására az iskolafenntartó felekezet köteles. Nem ritka az olyan tanító, akinek fenntartója javadalma ezen töredékével egy, sőt több évre is adása, nem ritka az 1000—2000 P-s, sőt ezen felüli követelés is, melyért a tanító a papot, iskolaszék elnökét és a pénztáros-gondnokot állandóan zaklatja: a családos és gyermekeit házon kívül tanítató szülő a legtöbb esetben reá is kényszerül a zaklatásra. Ismerve azt a mindinkább terjedő falusi közhiedelmet, mely a felekezeti adózást mindinkább feleslegesnek vagy legalább is másodrangúnak tartja, továbbá a tanító állandó zaklatása következtében az adószedésre elindult parasztember, felekezeti gondnok azon érvelését is, hogy az adót csak a tanító követelése kielégítésére kénytelen behajtani — felesleges a tanítóval szemben nagyon sok helyen jelentkező ellenérvés okait tovább firtatnunk, de felesleges ezzel szemben a tanító lelkesedése hiányának az okát is kutatnunk. Ehhez járul még az a körülmény is, hogy a faluművelés hivatalos intézménye, az iskolán kívüli népművelés, munkájában résztvenni kényszerült tanító munkája még a politikai község részéről is díjazatlanul marad, mert a községek tömegének a háztartásában ezen célra az adóalap 0,5%-a irányozható elő csupán, ami a dologi kiadásokat sem fedezi: szível-lélekkal résztvevő tanítónak a faluművelés terén való munkálkodását egyedül csak legyűrhetetlen lelki szükségletérzése biztosítja.

A falusi tanító a faluművelés terén dolgozik, illetve nyílik részére kötelező és önkéntes lehetőség: 1. a mindennapi elemi iskolaköteles gyermekek tanítása, 2. a heti egy-két délután járó ismétlőköteles serdülőifjúság oktatása, 3. a leventaköteles ifjúság kiképzése és 4. az iskolán kívüli népművelés terén a felnőttek ismeretének bővítése során. Mindegyik terület más és más képességeket kíván, mindegyik más és más követelményekkel lép fel a tanítóval szemben.

Az elemi iskolakötelesek tanításánál különösen az 5—6. elemi osztály tantárgyai fontosak; az ezen osztályok 10—12 éves korú tanulóiban fejlődő és nyiladozó szemlélődő készségek teszik az anyagot főleg alkalmassá. A szülőföld és honismeret tárgykörnek a terepen folyó tanításánál, különösen a földműves szülők foglalkozásának a szépségei, egészségi előnyei, a munka megbecsülése, annak eredményei megmagyarázása, a termelési tényezőkre való rávezetés, azok fokozásának és piacozásának lehetőségei, a piacos termelvények fajtái és előnyei; a számtan tanítása során a piacozás körében: fillérekből hogyan adódik össze a pengő, a piaci példák alapul vételével tett számítások, az értékesítő szövetkezetek előnyei, pl. a napi rendszeres tejszállítási mennyiség, ár egybevetésével a havi leszámolásig vezetett és a falusi termelő minden napján adódó, az egyes családokban a tanuló által megadott adatok alapján megkonstruált példák, a gyermek érdeklődésének a fel-

keltésére mind felette alkalmasak, fantáziáját felette nevelik és csodálatos gyakorlati eredményekhez vezetnek. Az új népiskolai tanterv eredményeit vizsgálva, nagy kár, hogy évtizedekkel ezelőtt nem látott napvilágot, s roppant érdekes megfigyelni hogy ezen, a család gazdálkodásából vett példák mellett, a gyermek munkája — játéka — köréből vett példák neki nem szimpatikusak többé.

A gyermeknél már jelenlevő fantáziája, felkeltett érdeklődése, tovább nevelése, gyakorlati kérdésekkel való megtöltése és kielégítése céljára, sajnos, az ismétlő iskola heti egy, esetleg két délutáni elfoglaltságával nem elegendő. Nagyon elenyésző számnál marad meg a kiváló tanító által felkeltett érdeklődés, mert a továbbképzésre hivatott ismétlőiskola ideje nagyon kevés az előírt közismereti tananyag mellett a szinte korlátlan lehetőségeket nyújtó gyakorlati anyag bemutatásához. A gazdasági ismétlőiskolák felett a népiskoláknak 8 osztályúvá leendő fejlesztési kötelezettsége meghúzza a lélekharangot, de sajnos, az elvi megállapításon túl még nem jutottunk, pedig kizárólag csak ezen törvény mielőbbi tényleges végrehajtása lenne az egyedüli célravezető, olyan novelláris módosítással, mely szerint a 7.—8. osztály kizárólag községi jellegű iskolatípussá válna, a gyakorló terület megszerzésére a községek kisajátítási jogot, a berendezkedésre hosszúlejáratú kölcsönt nyernének és ezen községi iskolák tanítói állásaira csak a gazdasági továbbképzésben részesült tanerők lennének alkalmazhatók.

A gazdasági ismétlőiskolák nem nevelik ma a szükséges keretekben tovább az ifjúságot, annak felkeltett érdeklődését nem elégítik ki. Az a néhány eset, ahol a gyakorló területen ezen iskolák növendékei ezen előírt szorgalmi időn túli tevékenységgel egyéni kísérletezést végeznek, ritkaságuk folytán alig vehetők számba.

Az iskolát elhagyott férfifiatalság továbbképzését szolgálja a leventekiképzés is. A tanító itt újból, mint a község által szerényen díjazott leventeoktató jelentkezik. A leventeoktatás körében a gazdasági képzés azonban már nem nyert helyet, itt inkább a jellemképzésen volna a hangsúly, mely munka a sportkiképzési irányok elmélyülése óta mindössze a téli időben heti 1—1 tanórára korlátozódik.

A leventekiképzés általában más irányban ért el nagy eredményeket és ezt éppen nem szabad lekicsinyelnünk. A leventeintézmény a falusi férfifiatalság fegyelemre szoktatásával 10 év alatt szemelláthatóan megváltoztatta már a falusi tömegösszejövetelek és multságok képét. Olyan helyeken, ahol éppen a bicskázó közhangulat miatt évente csak egy, csak csendőrrel agyonspékelt táncmultságra adott a hatóság engedélyt, ahol halált okozó súlyos testi sértés mindennapi volt és a népmultság emberhalál nélkül soha nem zárult: a játékos bicskázás is eltűnt. Nem bizonyíték ezen megállapításom ellen azon körülmény, hogy napilapjainknak, különösen a nyári időszakban, állandó rovata még a halálos bicskázást virtuskodások leírása: a leventeintézmény azzal, hogy egybekényszeríti vallásfelekezetre való tekintet nélkül azokat, akiket a falusi felekezeti iskolák még a játékban is elválasztottak, ott egymást megismerik, ott egymással versenyre nevelve, a virtuskodást más irányba tereli, a fiatalságot az egymás mellett való éléslről más fogal-

akkal, pl. a bajtársiasság kötelességével ismerteti meg, a jobbakat külön-külön szempontokból osztályozva, külön-külön csoportosítja, majd az egyeseket ezen csoportok között váltogatja az esetleges újabb eredmények vagy az oktatás szempontjai szerint: fel nem mérhetően hozzájárult a falu műveléséhez. A felületes szemlélő legfeljebb a kimértebb, fegyelmezett, vagy rendetlen megjelenésből ítélhet, kialakult helyes véleményt alkotni azonban csak az tud, aki maga a falu szelleme alakulását több évtizeden át figyeli és így az összes körülmények mérlegelésére képes. Ha a községeknek a levontgyakorlattól távolmaradottakat illető tízéves mulasztási statisztikáit vizsgáljuk, viszont bent élünk abban a gyűlölködő atmoszférában, mely a levontintézményt fogadta, az előbb nem ritka 60%-os mulasztási hányadnak a 0—i%-ra való javulásában a falu szellemének e téren való nem remélt javulását ismerjük fel.

Az iskolát elhagyott fiatalságnak a leányokból álló része az, amely a faluművelés terén lemaradt. A kérdés égető sebe faluművelésünknek, amelyet az illetékesek is már jó néhány éve felismertek. A 12 éves leány képzése az elemi iskolai kötelezettség megszűntével megáll. Itt ütközik ki leginkább az ismétlőiskolai oktatás legfőbb hiányossága. A falusi leány testi és szellemi fejlődése a fiúkénál is fokozottabb oktatótevékenységet kíván. Ez sürgeti legfőképpen a nyolc osztályú elemiiskolának a fenti formában, tanítónők feles oktatói arányban való alkalmazásával, való felállítását. A falusi asszonynépet szoktuk a falu szelleme hordozójául megjelölni és ez éppen — sajnos — képzetlenségén alapul. Tudás híján egyedüli tekintély előtte a rokonsági vénasszonyok tanácsa, akik a házastársak külön ágját erkölcstelenségnek, a fürdőkádat (fürdőszobáról még nem szólva) egyrészt vagyonpusztításnak, másrészt az elpuhult dologkerülés kiirtandó eszközének tartják. A nyolc osztályú elemi iskola nélkül lehetetlenség az asszonyi háziiparnak széles körben való felelevenítése: — egy fontos szempont a sok közül. Az asszony a falusi családban teljesen a „fele“-ség szerepkörét tölti be, munkástársa a termelő munkában a férjének, emellett a gazdasági munkában a fiatal szarvasmarha, sertés és aprójószág gondja teljesen az övé a háztartás és gyermeknevelés gondján kívül. Erre a fontos hivatásra való felnevelés a tanulatlan, babonás, szűklátókörű öregasszonyokra marad, akik, tudjuk, az egyke legrettenetesebb terjesztői.

A falusi leányok továbbképzése így az iskolán kívüli népművelés körébe tolódik át. Ennek körében van nagyon elvétve alkalom anyagilag kellően megalapozott háziipari ki- és továbbképző speciális tanfolyamok tartására, azonban nagy általánosságban egyrészt a községi háztartások vérszegénysége, másrészt a tanfolyamokon való részvétel kötelezésétől való irtózás tör meg minden jóakaratot. Általános jelenség az, hogy a falusi leányokat a népművelődési előadások, film és egyéb szórakoztató részei érdeklík csupán, náluk a komoly tanulniakarás utáni vágy teljesen hiányzik. A mai elemioktatás keretében pedig az érdeklődés, az önálló elgondolások nyomán a kísérletezés utáni vágy felkelése éppen a leányoknál a legeredményesebb. Minden, ami a kerti gazdálkodás, az aprójószág körüli eljárásokat és jövedelmezőséget illeti, minden előítélet nélkül nagyon leköti az érdeklődésüket, különösen ha

tanítónő foglalkozik velük, már az 5—6. osztályban is: fokozottan nagyobb és maradandóbb eredményeket ígér a 7—8. osztályban elmélyülő szakoktatás, és már érettebb, 14 éves korban a tanítónővel szemben feléledt szimpátia nyomán, esetleg valami új félhivatalos leánycsoportosulás keretében elmélyíthető kapcsolat, ami ma teljesen hiányzik.

A falu művelése során a felnőttekkel való foglalkozás az a széleskörű munkatér, mellyel ma is, bár nagyon elvétve, szép eredményeket látunk. A csanaki, majd a pilisi népfőiskola munkálkodása közismert. Mindkettő annyiban egyezik elsősorban egymással, hogy mindegyiknek egy-egy, a hivatása elérhető legmagasabb fokán álló verbeli faluművelőnek másokat is lelkesítésre képes, lelkes munkássága képezi az alapját. Mindkettő a férfi felnőtt lakosságot mezőgazdálkodási irányban műveli; az utóbbi a hallgatók állandóságát az intenzív életű gazdakörökben és tanulmányi kirándulásokban tartja össze, a gazdatársadalom tartózkodó idegenkedését a hangadó idősebb és az agilis fiatalok előadókul való felkérésével győzte le, az összetartás ápolására időnként gazdaköri nyomtatott tagértéssítőt ad, állat- és terménydíjazásokat, udvartisztasági versenyeket stb. rendez.

Tartós eredményekről még nem, csak tüneti eredményekről beszélhetünk ezen és hasonló örvendetes faluművelő munkánál, azonban a vezető kitartásán, ötletességén és leleményességén fordul meg a tartós eredmény.

Mindezek azonban nem mondhatók az országos falusi művelődési hiányok vonatkozásában egyébnek, mint dicséretes, útmutató úttörésnek. A faluművelés munkájában a rendszeresség és képzés biztató jelei, mint a váci egyházmegyei papság részvételével ez év nyarán Kecskeméten rendezett ilyen irányú továbbképző tanfolyam, már mutatkoznak, és az ilyen irányú propaganda, meggyőződésem szerint, *egyszerűségi* rendszert és irányt honosítana meg a faluművelés terén.

A faluművelés hivatalosan kötelező formáján kívül a felnőtt lakosság művelésében a lelkészeknek az oltár területén kívüli faluművelési, lelki felvilágosító munkája nagyon értékes ott, ahol az egyházi adózás rendezett és nem ékelődik a lelkész és hívei közé az egyházi adózás körüli áldatlan harc. Különösen értékes a rátermett gazdálkodó-kertész pap rendszeres faluművelési munkája.

Mint fentebb már rámutattam, míg a gyermekickek fogékonyabb a gazdálkodási, háziipari, piaci termelési elméleti kérdéseknek gyakorlati alkalmazása és az ilyen irányú kísérletezés tekintetében, addig a falusi lakoságnak felnőtt része tisztán és kizárólag a bevált gyakorlat óvatos másolására hajlandó csupán. Az általam a községem területén először termelt és bevált tengerifajta néhány csőnek jogos vagy jogtalan úton való megszerzése útján, amint a nyárvégi foglyaszás alkalmával öt év múlva örömmel láttam, fél határunkból kiszorította az elkorcsosult tengerifajtákat, viszont éppen úgy tette tönkre a növénynemesítés iránti bizalmat a nemesített búza üzleti alapokon álló és hatóságilag támogatott propagandája.

A faluművelésben az annak hivatalos vezetéséhez állított és érzékkel rendelkező jegyző nagyban segítheti elő a faluművelés eredmé-

nyeit. Itt egyik községben a tarlónak közvetlen az aratás utáni leszántása, az ú. n. tarlóhántás ismeretlen fogalom volt. Midőn a földbirtok-reform előtt közvetlenül a falu lakosai a szomszédos uradalomból több 100 holdas részt nyertek haszonbérletül: a haszonbéri szerződést készítő jegyző, bár a bérbeadó arra nem fektetett súlyt, a tarlóhántásnak az év augusztus 15-ig való teljesítését kötelezően írta elő a szerződés feltételei között. Mindössze két éven át kellett a bérlőket a bérbeadó nevének felhasználásával nógatni, ezen két éven túl már nemcsak a bérletükön, hanem a saját tulajdonukban is teljesítettek, öt év múlva pedig nem akadt az egész határban hántatlan tarló.

A faluművelés körében a gyakorlati bemutatási lehetőségek nagyon korlátozottak, annak irányai ma még ötletszerűek és kizárólag a faluművelő önművelésén fejlődött egyéni lelki adottságain nyugszanak. Intézményesítésének akadályai elsősorban anyagiak, de másodsorban a szellemi téren mutatkozó akadályoktól sem szabad eltekintenuk. Az anyagiak tekintetében már a faluművelő tanítóknál rámutattam azokra, ez áll nagyban a pap tekintetében is. A jegyzőnél inkább a napról-napra fokozódó irodaasztalhoz-kötöttség a legyőzhetetlennek látszó akadály, ugyanez főleg a faluművelés személyi és dologi terheit viselni hivatott községi háztartások tekintetében szembeeszkő. A község háztartások szanalása jogcímén sok új, súlyos, 1926-ig kizárólag állami terhet képező és állami feladat ellátását szolgáló közigazgatási teher súlyosodott a községekre, és a faluművelés céljára az adóalap $y_2\%$ -a, vagyis egy 4.700 lelkes községben 100 pengő jut, melylyel nemcsak a faluművelő munkáját díjazni nem lehet, — pedig minden túlmunkát máshol is díjaznak, az természetes is, — de a tömeggel való foglalkozáshoz még megfelelő helyiséget világítani és fűteni sem lehet, nemhogy a legszükségesebb segédeszközöket beszerezni lehetne; így rendszeres művelői munkáról beszélni sem lehet. Első helyen kellett volna említenem művelésre reászoruló falusi lakosságunk leküzdhetetlennek látszó szegénységét, mely a lelkét lenyűgözi, apatikussá teszi és a művelésre való minden hajlandóságot kiöl belőle. Megadja magát sorsának és ott ahol mindennapi kenyérre valót, továbbá a gyerek kötelező iskoláztatásához legszükségesebbet sem bírja előteremteni, csak természetes, hogy még a legnagyobb előnyt jelentő legkisebb befektetésre sem tud áldozni. Ez valójában egy önmagába visszatérő kör, melyből nem lát a letört falusi ember kiutat. Ebből a nehéz helyzetből tehetetlenül és az elérés minden reménye nélkül nézi — magát sorsának megadva — a falusi nép nagy tömege a faluművelő által felrajzolt lehetőségeket és annak jóindulatú munkáját, s így a legtöbb esetben, a maga szemszögéből, a felvetett gondolat latolgotását is felesleges agymunkának tartja.

A falu vékonyabb rétege, mely sorsába beletörödni nem tud, úgy érzi, hogy a faluval nincs mit vesztenie: kevés jószágát és ingatlanjuttalékát eladva beszivárogo a városba, különösen az a része, mely már ott vagy dolgozott, vagy rokoni szálak fűzik az ottani munkavállalás reményéhez. Ez a városba tódulás feltartóztatlanul tart napjainkban is, különösen amely községben egy ipari üzem megszűnt, ott ez különösen szembeötlő. Ennek a megakadályozására csak mélyreható vál-

toztatások alkalmasak. Pedig az a városba tóduló réteg éppen a falusi szegényebb rétegnek az értelmesebb része, tehát ott a lélek számára nyát meghaladóan nagyobb veszteséget jelent; ebben a rétegben van élniakarás, nem tud sorsába beletörődni, a boldogulásért nem riad vissza a küzdelemtől. Visszahozni már nehezebb, sokszor lehetetlen, pedig a város nemhogy nyerne vele, hanem egyenesen tehetélt jelent számára. Viszont a mai faluban megtartani a földművelés mai lehetőségeivel, aminek feltétele bizonyos anyagiakkal való rendelkezési képesség, szinte lehetetlen.

A faluművelés legfőbb szellemi akadályai közt az intézményes továbbképzés hiányára reámutatva: a faluműveléssel foglalkozókkal is állandósított nyári tanfolyamokon kell foglalkozni. Példát adó munkát fejt ki Pest megye ebben a tekintetben, mely mintegy nyolc éve rendezi a tanítók, tanárok, papok, jegyzők, orvosok, a falu intelligens vezetői részére nyári továbbképző tanfolyamait, ahol a falu művelőjét lelkiileg megerősíti, lelkesedését fenntartva, ismereteit állandóan felfrissíti, új módszerekkel ismerteti meg, az újonnan felvetődött problémákkal szembenézve azok egységes és legjobban bevált mód szerinti megoldását elősegíti. Pest megye faluművelési tevékenysége körében alakult ki a faluművelési módszer azon alaptétele, hogy annak a faluval szemben észrevétlenül kell hatnia, minden reklámot kerülnie kell, szórakoztatás jellegével kell bírnia, mert a szórakoztatással előidézett lehiggadt, szinte önfelelt lelkiállapot legalkalmasabb a gondolatokat keltő komoly tanítások hatásossága tekintetében.

A falusi népművelés eszközei között a népkönyvtákról kell még megemlékeznünk. Ott ahol jó és gondosan kezelt könyvtár van és a könyvtár heti 2—3 alkalommal biztosan felkereshető, a könyvtárórát betartják és könyvtár felfrissítése biztosítva van: csodálatos forgalmat lehet elérni. Itt újból csak az anyagiakon múlik nagyrészt a könyvtáros állandósága, s munkája némi, de állandó anyagi dotálásán és könyvtári új beszerzések lehetőségén. Nem díjazott könyvtáros néhány évi rendetlen kezelése nyomán elpusztul a könyvtár is, a künn maradt könyvek beszedése azután lehetetlen.

Forgalom szempontjából a legelőnyösebb a falun található levente-, gazdaköri, gazdasági, ismétlőiskolai könyvtárak összevonása és egységes kezelése. Egy 2.500 lelkes földművelő község 600 kötetes könyvtárából a téli időszakban a 60 drb ifjúsági könyv, a 40 drb történelmi tárgyú könyv állandóan kézben volt, a 400 kötetes szépirodalmi résznek 60—70%-a és a 80 kötetes gazdasági rész 2—3%-a volt kézben. Nem volt ritka az, hogy egy művet öten kerestek, s különös volt az, hogy a falusi életet új nyomokon tárgyaló néhány könyvnek nem volt olvasója: az ú. n. verisztikus túlzó irányt jelentő, a falu és értelmisége hibáit rikítóan festő írások nem kellene a falunak. Viszont ki kell emelnem a falusi népkönyvtárak az ifjúsági könyvekbeli hiányai következtében a ponyva elképzeltetlen romboló hatásait.

Serdült bűnözőkkel való nem hivatalos nyomozómunka közben megdöbbenünk, ha az ú. n. „sárga“ könyvek detektív-, bűnügyi történetei hatását, melyek a 13—18 évesek között féltett kincsképpen kézről-kézre járnak, megfigyeljük. Az ilyen esetekben a bűnözés módját

minden esetben ezekből a könyvekből tanulják és a könyvet vagy összeadott fillérekből közösen veszik, vagy kölcsönkapják. Egész olvasóközösségek alakulnak ki, ezek olvasása nyomán jönnek létre bűnözésre szövetkezett társaságok, melyeknek hurokra került tagjai megdöbbentő egyöntetűséggel adják elő közösen kiagyalt megállapodásaikat: miképpen lehet riasztópisztollyal zavart kelteni, ablaküveget zöreij nélkül betörni, lopott aranytárgyakat tört aranyul értékesíteni és mindmennyi betörőfogást oly átszellemült meggyőződéssel adnak elő ezek a fiatalok, hogy akkor döbbenünk rá, mennyire kellene, hogy falusi népkönyvtárainkkal ellensúlyozzuk a törekvéseket. Ezek az esetek iránymutatók, s a falusi népkönyvtárak kérdésében sürgős tennivalóra ösztönöznek: többévi részletekre elosztva, de azonnal el kell látni a falvakat bőségesen ifjúsági könyvekkel.

A könyvtárak forgalmi statisztikája mutatja meg a falusi könyvtárak helyes berendezési irányát. A faluművelés részére biztos bázist teremtenénk, ha az olvasási kedvet teljes népkönyvtárral tudnánk kielégíteni és népünket a politizálástól visszatartva olvasmányai útján egymásközi érintkezéshez témákkal látnánk el. A falusi ember hálás olvasó, az olvasott anyagba beéli magát, a történeteket átéli és azokat beszélgetése közben, mint élményeit, továbbadja, így önkéntelenül csinál a könyvnek reklámot.

Amint láttuk, a faluművelés sokfelé ágazó összetett tevékenység, annak eredményessége sok egybeható tényező összehangzó munkálkodásától függ, sok-sok tényező jelenléteict feltételezi. Első feltétele azonban az anyagi, mely nélkül beszélhetünk és fecseghetünk, de nem várhatunk eredményes faluművelést.

V. FÖRHÉNCZ SÁNDOR

MIKSZÁTHFALVÁTÓL TIBOLDDARÓCIG

SZEPTEMBER VÉGÉN vitte el a miskolci gyors a budapesti napilapok képviselőit Tibolddarócra, az épülő Mikszáthfalva bemutatójára. Másnap az újságok beszámoltak arról, amit munkatársaik láttak ebben a faluban, a „borsodi Abesszíniában“. Gyorsvonatokkal megközelíthető egzotikumokról beszéltek, felavató beszédekből idéztek részleteket és a tudósítások számára színekről a falu Európába nem illő nyomorának tényei gondoskodtak. Olvashattunk arról, hogy az új telep, Mikszáthfalva magyar, sőt magyaros lesz, hogy az udvarokon nem ugathat más kutya, mint fajmagyar puli vagy komondor, hogy a házelőtti kiskertekben kötelező lesz a rozmaring és a tulipánt, a vármegye lelkes vezetőségének szándéka szerint. Az épülő házak mustrája ott állott a falu közepén, emléktáblával díszítve, kívül és tulipántos bútorokkal berendezve belül. Szép őszi nap volt azon a napon, a napfény fehéren csillogott a dombok barlanglakásainak meszelt oldalain. Ezek a barlanglakások sok egymás mellé és egymás fölé rajzolódó vonulatban húzódnak el a Bükk dombjain, amelyek itt kezdenek kiemelkedni a síkságból. Ezekből a barlanglakásokból telepítik át a daróciakat az épülő új és egészséges házakba, melyeknek építését eléggé nem tisztelhető áldozatkészséggel részben a Révai Irodalmi Intézet, részben a vármegye adakozó közönsége tette lehetővé és rajtuk kívül néhány közéletti kitűnőségünk, akiket megdöbbenettek a barlanglakások csöpögő falai és a daróci csecsemőhalandóság adatai. Mikszáth Kálmán emlékének falut szentelni, mikor szülőfaluját Mikszáthfalváról Szklabonyára keresztelték vissza a Felvidéken, kegyeletes és szép gondolat volt. Ezt a kegyeletes szándékot szociális tétté és hasznos tétté nemesítette Matolcsy Mátyásnak és az anyagiakat fölajánló irodalmi intézetnek az a szándéka, hogy nem meglévő falut szentel Mikszáth emlékének, hanem új falut emel az író tiszteletére. Hogy mégsem lehet szorongás nélkül örvendeni ennek a tettnek, az azért van, mert tudom az eredeti tervet, amely non valósulhatott meg és — súlyos tehetetlenségi erőket lehet éreznünk abban, hogy az eredeti terv nem valósulhatott meg. Pedig valószínűen ez az eredeti elképzelése volt az elgondoló Matolcsy Mátyásnak is, a Mikszáth emlékének falut szentelni akaró irodalmi intézetnek is a szíve szerint való. Ha most összehasonlítjuk ezt a tervet a mai kivitellel, az nem gáncs akar lenni a mai Mikszáthfalva ellen, hanem fájdalmas rádöbbenés egy állandóan működő súlyos magyar társadalmi

erőre, mely lefészekezi a szándékokat, megváltoztatja az akarásokat és szociális tettek kivételét olyanná teszi, hogy a kivitelből már nem lehet ráismerni az elgondolásra.

A KEZDETI TERV EZ VOLT: azon a pénzen, melyet a vállalat Mikszáth Kálmán nevének ezúton való megörökítésére szánt, telepes falut létesíteni a Dráva mentén, a trianoni határvidéken. Kétezer hold megvételéről és erre a kétezer holdra nyolcvan család letelepítéséről volt szó. Készen voltak pontosan az összes számítások, megvolt a házak rajza, ki voltak válogatva a telepítendő családok, készen állottak a „Mikszáthfalva Lakásépítő Szövetkezet“ alapszabályai, folytak a tárgyalások azzal a földbirtokossal, akitől a betelepítendő területet meg akarták venni. Az elgondolás pontos volt és kidolgozott. Ismeretetésére idézem Matolcsy Mátyásnak „Mikszáthfalva telepes község leírása“ című kéziratát:

„A telepes község közel kétezer kat. hold területen Somogy megye déli részében, a Drávaparton, a jelenlegi Vízvár község határában fog létesülni. A birtok herceg Festetich György hitbizományából szabadított fel és jelenleg eladás végett a Magyar Földhitelintézet nevére lett átírva. A birtok két tagban fekszik: egyik Zsitvapuszta név alatt mintegy 1650 kat. hold terjedelmű, a gyékényes—barcsi vasútvonal mellett, a másik tőle két km távolságban ugyancsak a vasút mellett terül el, „Berek“-nek nevezetik és 314 kat. hold terjedelmű kaszáló.

Zsitvapuszta átlagos 10 aranykoronás, a „Berek“-kaszáló átlagos 12.5 aranykoronás kataszteri tiszta jövedelme azt mutatja, hogy az országos átlagminőségű földeknél jobb, a kaszálóra nézve pedig egyenesen kitűnő minőségű földekről van szó.“

Ezen a leírt területen, ugyancsak az idézett kézirat szerint, a zsitvapusztai birtokrészen egy 56 épületből álló, 22 hold területen fekvő major van. Egyébként ennek a birtokrésznek legnagyobb része (1211 hold) szántó, kisebb része (332 hold) legelő. Van ezenfelül néhány holdnyi erdő, kert és rét és 61 holdnyi adómentes terület. A telepítendő birtokok nagyságára nézve az elképzelés ez volt:

„A telepes falu telepeseinek átlagos birtoknagyságát 25 kat. holdra tervezzük, de magától értetődik természetesen, hogy lehet néhány akár 50—80, vagy 100 holdas gazdaságot szervezni, de ugyancsak lehet 25 kat. holdnál kisebb, akár 10—15 holdnyi földet vásárolni. Tíz kat. holdnál kisebb birtokot azonban nem létesítünk, mert ennél kisebb birtok egy családnak teljes megélhetést aligha biztosíthat. A telepes falu létesítésénél két feladatot kell megoldanunk: 1. a birtok, illetőleg a földek átvételét, 2. a telepes falu felépítését.“

A betelepítendő terület vételárának előteremtésére nem kínálkozott más mód, mint hogy az egyes parcellákat maguk a telepesek vegyék meg. Az erre vonatkozó tárgyalások eredményét és a földnek a kisegyzisztenciák által történő megvételének kívánatos lebonyolítását a kézirat a következőkben vázolja:

„A rendelkezésre bocsátott 1694 kat. holdnyi birtok vételára kat. holdanként átlagosan 330—350 pengő között lesz. A végleges ár a közeljövőben a Földhitelintézetben az összes érdekeltek — herceg Festetich György, a Földhitelintézet és a leendő telepesek kiküldöttjei — együttes tanácskozása során fog megállapíttatni. A földvásárlás pénzügyi

lebonyolítása akként fog történni, hogy kat. holdanként 100 pengőt előre kell fizetni, a vételár hátralékos részét pedig a 230—250 pengőt a Földhitelintézet, illetőleg a herceg 25 éves törlesztésre adja évenkénti 5.75% annuitás (kamat és törlesztés együtt) mellett. A Földhitelintézet azt a további kedvezményt adja, hogy az első öt esztendőben az 5.75% annuitásból csak 3% kamatrészt követel és csak a hatodik évben kezdődik a törlesztés és a hátralékos összeg az attól számított 25 év alatt fog letörleszteni. Természetesen, ha valaki akár a birtok átvételekor nagyobb összeget fizet le, akár a későbbi években rendkívüli törlesztést teljesít, évenként kisebb összegeket kell fizetnie a huszonöt év folyamán. Ez a pénzügyi megoldás azt jelenti, hogy kat. holdanként az első öt évben évenként 7—7.50 pengőt kell a Földhitelintézetnek megfizetni, a hatodik évtől kezdve pedig, amikor a törlesztés megindul évenként és kat. holdanként 14—15 pengőt kell a banknak befizetni. Hogy a telepes az első öt esztendőben törlesztést nem köteles teljesíteni, azt azért eszközöltem ki, hogy ezáltal mód nyíljon arra, hogy a gazda beruházásra és a föld jó munka alá vevésére több erőt fordíthasson.“

A telepítéssel egyidejűleg megkezdődött volna a telepes falu fölépítése is. Az építkezést a „Mikszáthfalva Lakásépítő Szövetkezet“ bonyolította volna le és a szövetkezet alapszabályai is készen állottak. Tekintettel arra, hogy az egész telepes falut ez év őszén valószínűleg nem sikerült volna fölépíteni, a telepések számára igénybe vették volna a major jókarban lévő cselédházait és éppen ezért a major bontási munkálatait a gazdasági épületeken, istállókon és raktárakon kezdték volna el. A bontási anyagok természetesen felhasználtattak volna a telepes falu felépítésénél, melynek elgondolása a terv szerint a következő volt:

„Tekintettel arra, hogy 2000 hold föld áll rendelkezésünkre, amelyből átlagosan 25 holdas birtokok létesítenek, kb. 80 telepes-családot befogadó falu építéséről kell gondoskodni. A falut a jelenlegi major helyén, mintegy 30 kat. hold területen fogjuk felépíteni, egyrészt mert ennek a birtok szempontjából centrális fekvése van, vagyis innen a birtok bármely része egyenlő távolságra fekszik, másrészt, mert a majorban lévő intézőlak és iskola a telepes falu számára is hasznosítható lesz és annak lebontása felesleges lenne.

A telepes falu létesítéséhez jelentős támogatást nyújt a Révai Irodalmi Rt. A Révai Rt. a Földhitelintézettől megvásárolja és egy összegben kifizeti a 80 háztelek és az utaknak megfelelő terület értékét, ami mintegy 12.000 pengőbe kerül. Ezenfelül az építkezésekhez a telepések számára azonnali hatállyal rendelkezésre bocsát 35.000 pengőt és az 1937 év folyamán, amint egy irodalmi vállalkozása előrehalad, újabb 40.000 pengőt fog a telepések számára juttatni. A megvásárolt és kifizetett 30 hold házhelyet egyenként 600 négyszögöles telkekre osztva teljesen díjmentesen, tehermentesen juttatja a Révai Irodalmi Rt. az egyes telepéseknek. Az ingyen juttatott telkek és az óriási építkezési segély ellenében a Révai Irodalmi Rt. csak azt kívánja, hogy a házak öt évig meg ne terheltesse és el ne adassanak. Ezt a kívánságát telexkönyvileg is be fogja jegyeztetni. További kívánsága, hogy az általa rendelkezésre bocsátott telkeken a major épületeinek^ nyersanyagából az ő pénzügyi támogatásával modern, magyaros típusú házak épüljenek. A Révai Irodalmi Rt. a falu építését úgy gondolja, hogy a telepésekből alakított szövetkezet számára juttatja az említett értékeket és legjobb kihasználás végett a telepések együttes munkáját kívánja. Vagyis mérnöki vezetés mellett a kb. 80 telepes az ő irányítása szerint együttesen vesz részt a majorépületek lebontásában és a házak fölépítésében.“

Ez volt a terv. Amit itt idéztem, csak néhány vázlatos részlete az alaposan kidolgozott egész elgondolásnak. A megvalósítás egy-

ideig jó irányban haladt, folytak a tárgyalások és úgy látszott, minden rendben lesz Mikszáthfalva születése körül. Egy nap azonban az eredeti terv érdekében vitt tárgyalások kezdtek megnehezülni, a település község eredeti elképzelés szerinti létesítése lehetetlennek mutatkozott. Végül az eredmény az lett, hogy a terv kidolgozói ellenére az egész terv és a terv háttéréül szánt összeg Tibolddarócra, a „borsodi Abesszíniába“ irányítódott. Mikszáthfalvát egy váltoállítás a déli határvidékről az északi végekre tolták át. A telepítés pedig nyomor-nyerhető házépítéssé egyszerűsödött.

TIBOLDDARÓC egyike az ország legszegényebb falvainak, lakói nagyrészt földtelen, kétkézi munkából élő emberek. A község határából alig kétezer hold a parasztoké, ami annyit jelent, hogy egyenlő megosztás esetében is csak egy holdon aluli földdarabkák jutnának a tibolddaróciaknak. Persze van néhány nagyobb gazda, úgyhogy a kevés földből a legtöbb darócinak semmi sem jut. Ezek az Alföldre vagy a Dunántúlra járnak munkára, nagybirtokokra és keresetük még a pusztára életre is alig elég. A falu 453 háza közül 215 barlanglakás. 2439 lakos közül 1459 barlangokban lakik. Minden tíz tibolddaróci közül hat. E barlanglakások keletkezésére két feltevés van. Az egyik szerint az első települők már ide vájták lakásukat és csak később a módosabbak húzódtak le a domboldalok alatt elterülő „laposra“ és építettek maguknak ott házakat. A másik feltevés szerint a munkásokat fogadó földbirtokosok „a völgyekben és a dombokon elterülő szántóföldeket sajnálták házhelyeknek átengedni és a jobbágyok, zsellérek, munkások a semmire nem használható meredek hegyoldalon vájták maguknak lakást“ (Kovács Imre: Tibolddaróc). Ez a feltevés sokkal valószínűbb, mert ha talán voltak a kezdeti településeknél is barlanglakások, ezek legtöbbször a közelmúltban épült fel, az elmúlt két évszázad folyamán, mert a földesurak sem házhelyet, sem lakást nem adtak a felfogadott parasztnak. A végeredmény az, hogy Tibolddaróc ma a barlanglakók faluja és ezek a barlangok, amelyekben sokszor tíztagú családok húzódnak meg, a legszomorúbb elesettség képét mutatják. Magam láttam barlanglakást, amelynek ablaka a „partra“ kaptató utcára nézett, olyanformán, hogy a mellette meredeken lejtő út szélén volt egy gödör és erre a gödörre nyílt az ablak. Ennek természetes következménye az, hogy esőzések idején, ha a magasabb helyekről megindul a víz, az becsurog a gödörbe és a gödörből az ablakon keresztül a szobába, mely mintha nem is lakóháznak, hanem vizet felfogó ciszternának épült volna. Ahol pedig nem ilyen szerencsétlen a „lakás“ elhelyezése, a helyzet ott sem jobb, mert a likacsos falak mindenképpen magukba szívják a vizet és az efajta lakásoknál egészségtelenebbet még elképzelni is nagyon nehéz. „Sok lakás a ferde hegyoldalakban olyan szerencsétlenül helyezkedik el, hogy a szomszédos disznóól valamivel magasabban van és a disznók áttúrták a vékony falat, és most a szűk nyíláson állandóan szivárog a trágyalé a lakásba“, írja Kovács Imre Tibolddarócról. A helybeli hatóság által kiadott tájékoztató pedig így írja le a barlanglakásokat:

„A barlanglakások mind alacsony, kis alapterületű (legfeljebb 10—20 négyzetméter) tufába vájt üregek. Az ablakok szűkek, a falak nedvesek, eső idején a tetőn a víz beszivárog, a levegő dohos, az ételek megpenészednek. Néha ember, állat egy szobában van. A nap alig süt be. A lakás tisztítása a sötétség miatt nehéz és a sötét, nedves levegőben a betegséget okozó gombák és baktériumok vigan szaporodnak. Emiatt a csecsemőhalandóság és a gümőkórhalandóság háromszor akkora, mint egyebütt. A vízbeszerzés nehézsége miatt legfeljebb ivóvizet hordanak, mosdásra nem jut elég víz. Ámyékszék nincs, a szemétdombra és a bokrok mögé járnak, emiatt a vérhas és a hastífusz melegágya a lakások környéke. Az állatok is vagy a lakásban, vagy a közveden lakás melletti ólban vannak. A porózus kőzet teleszivódik az üledékalkatrészekkel és annak bomlása miatt, főleg nyáron, kellemtelen szag van a lakás körül.“

Ugyanez a tájékoztató azt állítja, hogy a szegény nép „ragasz-kodik“ a barlanghoz, mert egy szoba vételára 100—200 pengő, egy szoba, konyha, kamrás lakásé pedig 200—600 pengő. Egy ilyen barlanglakás évi adója pedig csak 7—10 pengő! Egyébként a barlanglakás nem különleges tibolddaróci jelenség, ezen a vidéken a mezőkövesdi járásban, a szomszéd Andornak, Bogács, Cserépfalu, Cserépváralja, Kács, Kistálya, Noszvaj, Ostoros, Sály, Szomolya községekben a tibolddaróciakkal együtt összesen 805 ily barlanglakás van, melyekben közel négyezer ember lakik.

MOST MIKSZATHFALVÁN, azaz Tibolddaróc szélén, negyven ház és egy kultúrház épül Mikszáth Kálmán emlékezetére. A *negyven* új házzal a tibolddaróci barlanglakokat körülbelül át is lehet telepíteni emberibb lakásokba, de természetesen fennmaradnak a többi borsodi barlanglakások, bár a jelenlegi főispán sokszor hangoztatott szándéka, hogy a barlanglakásokat, e szociális szégyent, egytől-egyig eltünteti Borsod területéről. Ez a munka még csak Tibolddarócon folyik, ahol szoba, konyha, kamrás, kis tornáccal ellátott házak épültek. A lakószoba szélessége és hosszúsága négy és fél, négy és fél méter és két ablakkal van ellátva. A házak kétszáz négyszögöles telken épülnek, e szociális akció egyik szépséghibája ez és hogy a házhelytelkeket átengedő földbirtokostól egy magyar holdnyi földet nagyon magas áron (800 pengőért) vettek meg. A másik szépséghiba az, hogy a beköltöző barlanglakoknak évi 20 pengőt kell fizetniük, melyből a vármegye kórházat kíván építeni Mezőkövesden. Ez a húsz pengőnyi összeg közel tíz százaléka a barlanglakok jövedelmének, s így kifizetése valószínűen nagyon nagy nehézségekbe fog ütközni és nagyon megterheli keresetüket. Így bizonyos mértékig indokolt is, hogy a főispán folrobbantatja a kiűrtett barlanglakásokat, mert különben fennforog annak a veszélye, hogy a szegény daróciak, egyrészt a húsz pengő miatt, másrészt azért, mert a barlanglakás melegebb és a fűtés költsége kevesebb, visszamennének. Ez a robbantás kissé szimbolikus aktus és ha nagyon röviden kellene jellemeznem azt, hogy mi történt Tibolddarócon, ezzel tenném. Mert ebben a robbantásban benne van: el kell tüntetni ezt a szemmel látható, föltűnő és felháborító szociális szégyent, magát a barlanglakást. De, hogy ezt a robbantást kell végrehajtani, az azt mondja: csak a barlanglakás tűnt el, a szegénység, mely oka és létrehozója volt, nem.

Az OK MEGMARAD, csak a következmény tűnik el, végeredményképpen ez a most létesülő Mikszáthfalva végső lényege. A koldust jobb ruhába öltöztetik, Tibolddaróc szegényei olyan házat kapnak, mely a szegénységet eltünteti és nem világgá kiabálja, mint a barlanglakások. Mert a barlanglakás csak következmény, végső fokon, bármilyen furcsán hangozzék is, a barlanglakás illik ahhoz az élethez, melyet a tibolddaróci barlangokban lakó nép él. Könnyen lehet, hogy „ragaszkodik“ is ezekhez a lakásokhoz, mert érzi és tudja, ez az ő élet-színvonalának megfelelő lakásforma, melyet elhagynia annyit jelent, hogy gondokat vesz magára, több fűtés, több bér gondját. És ezzel, amit nyer a réven, elveszti a vámon, amit nyer azzal egészségben, hogy egészségesebb a lakása, azt elveszti ugyancsak egészségben azzal, hogy a több teher miatt kevesebb étel juthat az asztalára. Hogy a barlanghoz „ragaszkodik“ az e vidéken élő szegénység, annak mély, nagyon mély értelme van. Annyit jelent, hogy racionálisan számot vet azzal, hol és milyen környezetben élhet abból a keresetből, amit aratásból, summásmunkából magával hozhat. Bármilyen tisztességes legyen is a szándék, bármilyen követelő legyen is annak a szüksége, hogy a barlanglakások eltűnjenek Borsodból, a végső eredmény csak ennyi: ugyanaz a sors kellemesebb házban. Mert — és ez a legszomorúbb, — Tibolddaróc és társai nem kuriózumok, a barlanglakás nem egzotikus nyomorkülönlegesség. Hanem kifejező formája ház alakban annak az életnek, melyet a kétkézi munkájából élő agrárszegénység él. E réteg sorsának fajlvítására nagyon kevés történt és történik, jóformán semmi. Tibolddarócon csak e sors egyik dokumentuma tűnik el és a kétkézi munkás bizonytalan és biztosítatlan életéből egyetlen áttelepítendő családot sem ragad ki az akció. Természetesen mikor mindezt fölemlítjük, nem győzzük hangsúlyozni, hogy ez nem gáncs akar lenni azoknak, akik valamit mégis tettek. Csak ahogy minden szegényakciónál, minden segélypróbálkozásnál meg kell említeni, hogy mindezek a hasznos igyekvések nem jelentik a szociális probléma megoldását, — itt is meg kell tenni ugyanezt. És különösképpen meg kell említeni ebben az esetben, mert az eredeti terv a parasztkérdés egy gyakorlati megoldási tervének vonalában akarta Mikszáthfalvát létesíteni.

A Dráva mellett kétezer hold földre telepítettek volna 80 családot, Tibolddarócon negyven házba kerül lakónak negyven család. Ott föld került volna a parasztok kezébe, hogy életképes kisgazdaságokban művelje azt, itt házak kerülnek lakásául, hogy lakják bennük. Ott nyolcvan telepes új és egészségesen elgondolt gazdaságokba került volna bele, itt negyven kétkézi munkás fog élni egészségesebb házban, de ugyanolyan bizonytalan kereseti viszonyok között. A Dráva mellett föld és ház jutott volna a parasztnak, hogy segítsenek magukon. Itt most házakkal segítették rajtuk.

Ezen a ponton emelkedik a Dráva mentéről Borsodba elcsúszott Mikszáthfalva ügye szinte országos szimbólummá, tükörré, amelyben az átgondolt szociális változtatás lehetőségei és bizonyos mértékig közszellemünk tükröződik. A terv azt mutatta, milyennek kellene lennie egy szociális változtatásnak, egy cseppben akart tengernyi

teendőt bemutatni. A terv megoldása pedig azt mutatja, hogy él és erős az a szellem, mely a jelennek akar dolgozni, nem a jövőnek, mely a szociális jelenségeknek nem a gyökerére tekint, hanem csak a felszínt borogatja. Hogy a kezdeti tervből ez a megvalósítás lett, hogy a kezdeti tervet, a tervezők minden igyekezete ellenére sem lehetett keresztülvinni, az annyit jelent: hogy a mintatelepítés elodázódott. Muskátlis házakat építettek, a helyett hogy földhöz juttattak volna.

Összehasonlítva a tervet a megvalósítással, lehetetlen nem látnunk, hogy amíg a Mikszáthfalva gondolat eljutott az ország egyik végéről a másikra, elvesztette a lényegét. Ez a lényeg az eredeti elképzelés szerint valószínűen ez volt: mintatelepítést létesíteni, megmutatni, hogy lehet életképes kisgazdaságokat telepíteni, egy faluban megmutatni azt az utat és azokat a normákat, melyek szerint az ország szociális viszonyait kellene átrendezni. Lehetetlen észre nem venni, hogy a drávamenti Mikszáthfalva kicsiben annak a mintája akart lenni, aminek szükségét elgondolója „Az új földreform munkaterve” című könyvében bizonyítja. Ez átfogó munkaterv szerint is a déli határon kellene kezdeni a telepítést, ahol a honvédelmi érdek is az életképes kisgazdaságok létesítése mellett szól. Mikszáthfalvát a déli határon akarták létesíteni. A munkaterv szerint is körülbelül a Mikszáthfalvára elképzelt birtoknagyságok lennének a kívánatosak, a munkaterv szerint is szövetkezettel kell összekapcsolni a telepítést. Meg kell látni azt, hogy ez a telepítés tulajdonképpen kísérlet akart lenni, mely ha sikerül, aminthogy erre minden biztosíték megvolt, példa lett volna, melyre hivatkozni lehet. Bemutatta volna, hogy mindaz, amit telepítésről írnak és amivel mellette agítálnak, nem jóindulatú elmélet csupán, hanem olyasmi, ami gyakorlatban is megállja a helyét. Hatalmas fegyver lett volna ez a Mikszáthfalva a szociális ügyet kiharcolni akarók kezében, példa, amelyet emlegetni lehet, alap, amelyet mintául lehet venni, buzdítás és dokumentum arra, hogy lehet valamit tenni és keresztülvinni.

Ezért veszteség Tibolddarócon az a negyven ház, amelyért nagy árat kellett fizetni, egy apró mintatelepítést. Mikszáthfalva ugyan így is minta lesz, de csak olyan falut fog mutatni, mely kellemes az urak és idegenek szemének, de falai között továbbra is a falu-idill hazug rekvizitumait rejt.

MI VOLT AZ OKA annak, hogy nem az eredeti terv valósult meg, hogy a telepítésből házépítés lett? — kérdezheti joggal mindenki, aki szívén érzi, hogy a telepítés ügyében minden kis elszalasztott alkalom fölér egy csatavesztéssel. Mi tette, hogy Matolcsy Mátyás és az anyagiakat fölajánló intézet nem vihették keresztül eredeti tervüket? Személyeket aligha lehetne nevezni, az igazi okozók nem személyek. Mélyebben vizsgálva a Mikszáthfalva körül történeteket, ugyanarra a súlyos társadalmi erőre találunk, mely már sok mindent meghíúsított, arra a tehetetlenségi nyomatékra, mely nem engedi, hogy a szándékok úgy valósuljanak meg, ahogyan hatásuk lenne. Ennek a kis telepítésnek nem igen volt ellensége, nem szólt ellene senki, valahogyan mégis leszerelték, illetve helyénvalóbb szóval: leszerelődött. Ahogyan az

utóbbi évek eseményeiben sok példát találhatunk arra, hogy célok leszerelődtek, vagy mássá váltak, életképes szándékok erejüket és értéküket veszítették a megvalósításban. A szándékok elgondolói nem láttak ellenségeket maguk körül, segítő kezek nyúltak feléjük és csak későn döbbenhettek rá, hogy a segítség mégis csak vakvágányra vitte terveiket. A merev magyar közélet nem szegült szembe velük, csak körülállta őket és legtöbbször nem tudták, hogy éppen ez a veszély. Súrlódás fékezte le a tetteiket, szándékaik lendületüket veszítették, mire kivitelükhöz érhetek volna, véletlen, kicsi és semmit sem durva akadályokon. Ez a nagy fékező belső hatalom ott ül a személyek és az egyesek felett, személytelenül és harc nélkül veri meg őket; s így elvesztette az igaz ügyért való harcát még a csata előtt az, aki tenni akar. Már akkor, mikor fegyvertársakat gyűjt. Ez a hatalom, ha a tervezőt nem tudja leszerelni, leszereli a tervet, ha az embert nem tudja a maga igájába hajtani, lehetetlenné teszi, hogy tegyen valamit. Nem áll útjába semminek, de lefékez mindent. A tanulság abból, hogy Mikszáthfalva az ország egyik végéről a másikra csúszott, az, hogy kevés erősebb tényező van ennél a meg nem fogható, lelki síkon élő, személytelen, de közéletünkön annál inkább uralkodó hatalomnál, és az, hogy még ilyen kicsiben is kevés, nagyon kevés lehetőségük van a fokozatosan és békésen, idejében változtam! akaró szándékoknak.

SZABÓ ZOLTÁN

A MAI ERDÉLYI KÉPZŐMŰVÉSZET

HELYESEBB VOLNA talán e cikknek inkább ezt a címet adni: A mai erdélyi képzőművészek. Mert az egyetemes vonásokat visszatükröztetek szerves és virágzó művészeti élet kialakulásának rengeteg és különféle természetű nehézség áll az útjában nálunk. Közvetlen akadályként ugyan itt aligha jelölhetnénk meg azokat a nemzetiségi és politikai divergenciákat, amelyek köztudomás szerint is annyira sokértelművé bonyolítják a mai Erdély szellemi képét. Míg a nemzeti széttagozódás különféle és határozott jelleget kölcsönzött a történettudományok és a szépirodalom különböző nemzetiségű művelőinek, annak minden előnyével és hátrányával egyetemben, addig a képzőművészek között bár tudatos a nemzeti eszme, de nem jegecesedik ki lelkükben olyan konkrét formában, hogy ez sajátos irányokba és csoportokba tömörítette volna őket. A képzőművészetek formanyelvének nemzetközisége magyarázza ezt. Magyar író és román író világosan és félreérthetetlenül különít el az anyanyelv, de egy női arckép festőjének nemzeti hovatarozandóságát alig állapíthatjuk meg ilyen kényelmes, egyszerű kategóriával. Más helyütt már rámutattunk arra, hogy a képzőművészeti alkotások nemzeti jellege milyen finom és bonyolódott árnyalatokban jelentkezik az avatott kutató szeme előtt is¹ s ezt gyakorlatilag is igazolja az a viszonylagos béke, mondhatnánk szélcsend, amely magyar s román festők és szobrászok között honol Erdély szerte. Talán egyik oka ez annak a közönynek, amellyel az erdélyi társadalom szemléli művészeinek ügyét, mert sem nacionalista, sem pártpolitikai szenvedélyek szolgáltatába nem állíthatók. Itt természetesen külön lapra tartozik az építőművészet ügye, amely már mélyebben érinti Erdély egyes népeinek nemzeti törekvéseit.

ERDÉLY MŰVÉSZEINEK gazdasági helyzete, anyagi érvényesülésük lehetősége a mélyponton van. Az általános s vüágszerte pusztító gazdasági válságon túl a polyglott Erdélyben honoló belső bizalmatlanság még jobban érezteti a művészetekre való kedvezőtlen hatást. Különösen a magyar művészetet sújtja a válság. A többségi nemzet művészei aránylag kedvezőbb helyzetben vannak: az állami iskolák rajztanári stallumai, a városi festőiskolák, a hivatalos megrendelések, nagyszabású templomfestések, tanulmányi ösztöndíjak a román művé-

¹ Nemzeti művészet. *Hitel* (Kolozsvár), 1936, 2. sz.

szék megélhetését annyira-amennyire biztosítják. A szász társadalom önereje, szervezettsége és viszonylagos gazdagsága folytán művészeinek nyugodt polgári életszínvonalat biztosít; magas kultúrájuk megóvják őket a dilettantizmus felkarolásától is. A magyar művészek azonban csaknem kizárólag vásárlóközönségükre vannak utalva. A mai magyar festőnemzedék egyik igen tehetséges tagja, Vásárhelyi Z. Emil a „Hitel” hasábjain szomorú statisztikát közöl¹ a kolozsvári művészek foglalkozási megoszlásáról. Erdély fővárosában nem kevesebb, mint nyolcvannyolc képzőművész él; ebből 57 magyar, egy szász és 30 román nemzetiségű. A magyarok közül 11 rajztanár, 8 különféle foglalkozású, ír eltartott családtag s csak 27 él a művészetből. „47% festésből tengődő hivatásos áll szemben 53% olyan termelővel, kiknek a művészet részben szórakozás, részben mellékkereset...” A dilettánsok és az eltartott családtagok tömege a mélypontig veri le az árakat. De virágzik a műkereskedelem, amely potom áron akasztja a rossz mázalmányokat és a gyári úton öntött gipszszobrokat a magyar társadalom nyakába. A közönség ízlése folyton romlik, műértése sporadikus jelenség; a leginkább vásárló réteg, a magyar iparososztály nélkülözi az irányító műbírálat erkölcsi színvonalát. A napi sajtó „kritikáit” sokszor a rendőri tudósító írja, barátságból, szánalomból vagy, mi leggyakoribb, képernt; a magasztaló jelzők között a pajtáskodás vagy a magánérdek búvik meg, amit a jámbor vevő persze nem tudhat. Így fúj fel a sajtó dilettánsokat nagyságokká s az igazi tehetség ügyefogyottan keresheti évszámra a maga „felfedező”-jét. A hozzáértő és felelősségének tudatában levő magyar műbíráló fehér holló Erdélyben.

Bizonyos, hogy az elproletárosodás mesgyéjén álló művészek igyekeznek szervezkedni, összefogni, hogy helyzetüket talán ezen az úton segítsék elő. A művészársaságok azonban sohasem voltak életképesek mifelénk. Az 1930-ban alakult Barabás Miklós-céh eszméje elaludt s vidékenként se nagyobb az eredmény. A nagyváradi „Szép-művészeti Társaság” is több tárlatot rendezett, a város és a megye felelős tényezőinek hathatós támogatásával s a társadalom néma részvétlensége mellett. Ma már inkább olyan temetkezési egylet-féle ez, amely egy-egy elhunyt művész végtisztességének költségeit egybeadja. A legnagyobb múltú és legelőkelőbb művészegyesületet, a Nagybányai Festők Társaságát belső személyi ellentétek s a város tanácsának érthetetlen művészellenes politikája porlasztják szét. Végre, 1936 tavaszán egyetemesen mozdultak meg Erdély művészei, nemzetiségi különbség nélkül s hatalmas beharangozás után kongresszust tartottak Nagybányán, a kormány támogatásával. A vasút is féljegyet adott s egy csomó festő össze is sereglett Erdélyből. Határozatokat hoztak az egyesületi tagdíjakról, a műkereskedelem és a dilettantizmus elleni küzdelem mozanatairól, évenkénti vándortárlatokról Erdély nagyobb városaiban s megválasztották a vezetőséget is. A mozgalom élén egy szatmári román festő, Papp Aurél állott, akit elnökké is választottak. A finom ecsetű naturalista festő vállalkozása nem jár túlságos szerencsével, mert a művészek (magyarok és románok egyaránt) nehezen mozdulnak meg az országos jellegű egyesülés érdekében.

¹ Remete-művészek. *Hitel*, 1936, r. sz.

Gy. Szabó Béla : Önarckép (*fametszet*)

*Fent: Bordy András: Női arckép (vízfestmény). Bordy András: Székely fiúcska (vízfestmény)
Lent: Szabó József: Kút. Vásárhelyi Z. Emil: Férfi arckép (olajfestmény)*

A ROMÁNIAI MŰVÉSZETI ÉLET szellemi középpontja végeredményben Bukarest, amely az idők folyamán mindinkább maga felé fordította az új országrészek alkotó művészeinek figyelmét s néhol irányzatát is. Itt székel, a Szépművészeti Akadémia, itt nyílnak a hivatalos nagy tárlatok s itt van a pénz is, a gazdag műbarátok« Az évadok hivatalos tárlataira mindinkább beküldik képeiket a kisebbségi piktorok is, ahol az eladásra is több remény nyílik, mint a leszegényedett nyugati határszél városaiban. Nem egy magyar festő vagy szobrász jut itt megrendeléshez, nemcsak a háború után megvagyonosodott s újonnan felemelkedett pénzarisztokrácia körében, hanem a politikai nagyságoknál s a királyi udvarban is. Vállalkozó szellemű, élelmesebb művész veszi a sátorfáját s lemegy a Kárpátokon túlra, ahol több-keve-Sebb szerencsével jobban is boldogul. Itt van komoly kritika is (mint a „Boabe de Grau“ hasábjain) s a hivatalos tárlatokon eladott kép tekintélyesebb fémjelzést is mutat a nyájközönség felé.

Az erdélyi román művészek mindamellet Kolozsvárban látják művészi törekvéseiknek centrumát. A román szemlék (mint a kolozsvári „Gand Románesc“, a nagyváradi „Família“ vagy a „Cele tfei Crisuri“) nemzeti kötelességüknek érzik a román művészek felkarolását. A szászok teljesen az anyaország felé fordulnak művészi orientációjukkal. A külföldi tanulmányút, a németországi kirándulás természetes jelenség itt, ahol aztán az európai stíláramlatok közvetlen hatása megtermékenyíti ecsetüket. A nagy német tárlatok, művészi folyóiratok s friss élményeik révén a szászok eleven kontaktust tartanak a nagynémet törekvésekkel. A magyar művészek körében már jobban kifejlődött a magukrautaltság, az autarkia. A magyarországi művészeti áramlatokat, új törekvéseket nem ismerik, pesti tanulmányút a legtöbbször szép álom csupán s a magyarországi művészeti folyóiratok alig kerülnek errefelé. A „Magyar Művészet“ vagy a „Képzőművészet“ egy-egy száma porosodik csak a nagyobb városok, Kolozsvár, Nagyvárad klubjainak olvasótermében.

Míg a románság természetes szellemi középpontja Bukarest, a szász festőké Berlin és Lipcse, addig a magyar művészek elismertetésért Kolozsvárra fordulnak. Az erdélyi magyar szellemi élet vezetői már régen égető fontosságúnak tartják a belföldi magyar művészeti törekvések felkarolását, komoly kritika és tárgyilagos mérték inaugurálását. A helyzet azonban rendkívül nehéz és barátságtalan: A napi politikai, egyházi, iskoláztatási s megélhetési kérdések mellett alig lehet hangulatot csinálni a művészet ügyének a magyar társadalom körében. A szépirodalom sőt, a tudományos élet is sokkalta kedvezőbb helyzetben van, mint a művészet ügye. A boldogult Hirschler József prelátus lapja, a „Művészeti Szalon“, hamar megszűnt. A legtekintélyesebb erdélyi magyar szemle, a Bánffy Miklós gróf égisze alatt megjelenő „Erdélyi Helikon“ azonban komoly és színvonalas kritikákban figyeli a művészi életet, kiállításokat. Újabban cikksorozatot közöl „Erdélyi képzőművészek“ címen Vásárhelyi Emil tollából,¹

¹ Vásárhelyi Z. Emil Thorma Jánosról, Nagy Imréről, Szervátiusz Jenőről, Gy. Szabó Béláról és Ziffer Sándorról írt eddig tanulmányt az *Erdélyi Helikon* 1936. (IX. évf.) évi számaiban.

aki mint essayista is élesszemű s finomtollú megfigyelő. A „Pásztor-tűz“ még több teret ad a műbírálatnak, több klisé-t is adhat s az erdélyi művelt magyar társadalom szélesebb rétegeit irányíthatja. Az elvértve megjelenő „Erdélyi Szemle“ is lelkes propagálója a magyar művészek ügyének. Legújabbán a „Hitel“, a magyar fiatalság széchenyiánus szellemű csoportjának folyóirata, vette programjába a magyar művészek megszervezésének ügyét. Így Kós Károly, Kéki Béla, Vásárhelyi Emil agítálnak leginkább az erdélyi magyar művészet mellett. Talán idővel hatása is lesz tevékenységüknek.

Nagy baj egy vezető jellegű művészeti iskola hiánya. Eleinte a budapesti főiskolára mentek tanulni a mezőségi, székelyföldi fiatal tehetségek. Később az újonnan szervezett kolozsvári művészeti főiskola vonzotta magához a magyarokat is. Ez az iskola a harmincas évek elején Temesvárra költözött sok kiváló tanárával egyetemben. A Bánság fővárosa azonban a szorosabb értelemben vett Erdélytől mindig idegen volt s így az iskola sokat veszített általános jelentőségéből. Egyik volt tanára, Ciupe Aurél (a marosvásárhelyi kultúrpalota képtárának őre) a székely fővárosban nyitott kitűnő iskolát s ő neveli tovább a lelkes Gulyás Károly tanár felfedezettjeit is. Kolozsvárt Tóth István nyitott jó magániskolát s Erdély kisebb városaiban is oktatnak a festők, rajztanárok. Természetes, hogy ezek az iskolák művészetformáló jelentőséget nem nyerhetnek s inkább csak ízlés-nevelő missziót teljesítenek. A régi vüág művészeti életének nagy fókusza, Nagybánya, ma már csak dicső múltjának emlékeiből él.

A NAGYBÁNYAI ISKOLA a hatalomváltozás idején még utóvirágzásának legszebb éveit élte. Boldog-boldogtalan, aki a correggiói lelkesedés szikráját érezte magában, idejött tanulni. A szabad-iskola telve volt; Nagybánya híre-neve ekkor még oly nagy, hogy a bukaresti akadémia is ideküldte nyári tanfolyamra tehetségesebb növendékeit. Este folyt a víg bohémélet s nappal fáradhatatlanul korrigált az ősz Thorma János, a Romániában élő művészek históriai nevű nagysága. Nyaranta lejött Budapestről Réti István is s az ókirályságbeli piktornövendékek is áhítattal hallgatták a Mester románra tolmácsolt korrektúráit. Még élt Börtsök Samu s itt dolgoztak a Ferenczy-testvérek is. Ez az időszak, a húszas évek derekáig, volt az a kor az erdélyi művészet életében, amikor az alkonyodó nagy magyar impresszionista iskola még a regáti művészek fiatal nemzedékére is hatást gyakorolt. A művész-konjunktúra azonban hamar lealkonyult, Nagybánya művészi válságát belső bajok, anyagi nehézségek s személyi elkedvetlenedések csak siettették. A régi korszellem is tűnőben volt. 1927 szeptemberében — s talán ez a fordulópont az erdélyi magyar képzőművészet életében — Thorma megvált a szabadiskola vezetésétől. Réti már nem jár le, Börtsök meghalt, a nagy áramlás megszűnt. A Festők Társaságának vezetői, Mikola András és Krizsán János, az akadémiaivá merevedett naturalista-impresszionizmus jónevű mesterei, sokáig korrigáltak még, de az az egyetemes hatás, amelyet Thorma vezetése alatt a szabadiskola az erdélyi művészi életre gyakorolt, megszűnt s ma már a nagybányai

iskola erdélyi ága csak a múlt emlékeiből táplálkozik. A város vezetősége a Festők Társaságának maradék csoportját a műtermekben való dolgozás megnehezítésével erősen szorongatja s bizonytalan kimenetelű perek folynak a jogi személyiség körül is. Az iskola felbomlott; Thorma János ritkán dolgozik maga is, a tragikus zátonyra futott nagy művészi múlt emlékein merengve. A Zazarpárt bányászházikóinak tövében mind kevesebb impresszionista kép születik; a Virághegy alkonyati foltjainak lilájától s az ég telített kékjétől elfordult az új ideáloktól hevített, az expresszionizmus felé hajló fiatalság. Az impresszionizmus nagy ellenfele, Ziffer Sándor képviseli Bányán a szélsőséges, német expresszionista szellemű irányt. Mintegy átmenet ez Nagybányán — de csak személy szerint — az európai korszellem egyik új igazodásához. Ziffer erdélyi hatása, ha szórványos is, de erős, sok tanítványa van, akik egyenesen hozzá tartanak Bányán. Egyidőben hatása alá került Udvardy Ignác is, aki később visszaköltözött Nagyváradra s kolostori magányában százszámra festi kiállítatlanul neotrecentista áhítatú képeit. A szatmári Papp Aurél akadémiához munkásságát szervezői tevékenysége szorítja háttérbe.

Nagyvárad egykor virágzó művészkolóniája elsenyvedt. A bányai élcsoporthoz egyik vezető egyénisége, Mikes Ödön már régen nem dolgozik: a jónövű impresszionista Tibor Ernő csak ritkán állítja ki színes vásznait. Vegetálnak a többiek is, Macalik Alfréd, Barát Móric. Sok a festő, akik közül a Réti-iskolában nevelkedett, franciás expresszionista szellemben dolgozó Molnár Róza emelkedik ki. Az ősz aradi akvarellista, Pataky Sándor nagy közönségsikereket arat Kolozsvárt lehelletfinom tájképeivel. Temesvár nem mutat fel jelentékenyebb neveket.

A határszéli városok művészei több kedvvel dolgoznak Erdély fővárosában. Hosszú Márton, az oltárképek kedvelt festője, Hollandiát járja; Szopós Sándor, Tóth István, Ács Ferenc jórészt rajztanári tevékenységbe ölik energiájukat. Itt Szolnay Sándor a legerősebb tehetség. Az expresszionizmus új franciás irányzatának híve és sokban emlékeztet az elhunyt Derkovits Gyulára. Fanatikus kitartással dolgozik nehéz helyzetében. Vásárhelyi Emil külön utakon jár; az Erdélyszerte elterjedt expresszív kifejezőmód helyett a korai olasz quattrocento felé hajol. Portréi (mint a Makkai Sándoré) az újolasz piktúra szellemében fogantak s talán ő áll legközelebb a magyarországi modern művészeti áramlatokhoz. Szőnyi István hatása, illetve a vele való eszmei rokonság, sok erdélyi fiatal festőn érzik, így Simon Bélán. Előkelő hely illeti meg a Kolozsvárt élők sorában Gy. Szabó Bélát. Tulajdonképpen a „Liber Miserorum“ fametszeteivel tűnik fel, amely a Magyar Könyvbarátok Társaságának dicsérő oklevelét nyeri el az 1934-i kiállításon. Most jobbadán a Helikonban jelennek meg fametszetei, Molnár C. Pál és Buday György hatásán túl is erős, egyéni tehetség. Fehér-fekete kompozícióiban a művészi élmény mély átéltsége bontakozik ki.

A Mezőségről keletre mind ritkább a művészi tehetség. Alig egy-két, magánosan dolgozó, elvonult székely művészember alkot, elszigetelve az egyetemes művészi élettől. Külön hely illeti meg a

héderfájai Bordy András. A Réti-iskola után Párizsban nyer díjakat, de a honvagy hazahozta s most főleg Vásárhelyt dolgozik. Mélyen átérzett, finom szín pompájú akvarelljei, arcképei a mai erdélyi termelés legszebb darabjai. A természethez való erős ragaszkodás, Réti István elmélyedésre s önfegyelemre nevelő hatása színesedik át meleg lírájával. A drámai lendülettel dolgozó Nagy István Csikmindszent-ről származott el,¹ de Csikzsögödön él az egyik legtehetségesebb erdélyi festő, Nagy Imre. Pesti tanulmányai után ő is az expresszionizmus hatása alá került, de újabban ő is az újklasszicizmus felé hajlik s Aba-Novákkal tart szellemi rokonságot.

A szobrászi termelés már jóval kisebb és kevesebb a figyelemreméltó név is. Az újklasszicizmus híve a finom tehetségű s elmélyedten dolgozó Szabó József; szintén váradi az expresszionista Sebő Zoltán. Temesvárt Gallas Rudolf tűnik fel Meunierre emlékeztető, robusztus alkatú szobraival. A Vásárhelyről elszármazott Koni Miklós Bécsben él s keresett portrészobrász. Nagy tehetség Szervátiusz Jenő; neogótikus madonnaszobrai Körmendi-Frimmre emlékeztetnek. Művészetének másik véglete a démonikus szatírszobrokban tobzódik, a XIII. század eszmevilágának ellentétéképpen. A kolozsvári Vágó Gábor a katolikus egyházi körök kedvelt szobrásza.

A szász festők között a szélső expresszionista Mattis-Teutsch János mellett Hans Eder, Fr. Kimm, Walter Widemann nevei említendőek. A román festők között Pap Sándor (egykor a pesti iparművészeti iskola tanára s ma a temesvári művészeti akadémia igazgatója) tűnik ki komoly tájképeivel, amelyek a postimpreszionizmus utórezgését mutatják. Demian Anastasie a legtehetségesebb grafikusok egyike; neoprimitivizmusa az újbizánci szellem hatását bizonyítja. A kolozsvári Bogdan Catul mellett a vásárhelyi Ciupe Aurél válik ki. Franciás szellemben dolgozik, pointillista emlékekkel. Comea Emil neve is sűrűn bukkan fel a román lapok művészeti rovataiban: keresett s tehetséges festőné Popea Elena. A szobrászok közül a szélsőségekre hajlamos Vlasiu Ion mellett Ladea Romulus, temesvári főiskolai tanár képvisel komoly értéket, az újprimitivizmus áhítatában fogant műveivel.

ELSZIGETELTEN DOLGOZÓ művészek, néhány kiváló tehetség, a dilettánsok hada, ellentmondó irányzatok, irányítás nélküli művészeti közszellem, a közönség lomha közönye — ezek azok a színfoltok, amelyeket az impresszionista szemlélő és a nap krónikása felvázolna Erdély mai művészeti képének vásznára. Ámde a káosz mögött, ha halványan s alig észrevehetően is, egyetemesebb s népi eredetű történelmi erővonalak rajzolódnak ki. A német szellem középeurópai előretörésének művészi vetülete az expresszionizmus különböző áramlatainak hatásában mutatkozik Erdélyben. A túlfűtött eszmei tartalomnak a kifejezésbeli eszközök fölött való elhatalmasodása, amely az impresszionizmus alkonya után éppen Nagybányáról, a Ziffer forradalmából indult ki, Mattis-Teutschig és Szolnay Sándorig érezte hatását. A másik ellenáramlatot Párizs képviseli, de nem nyugat

¹ Egyik képét közölte Genthon István: Erdély művészete (Bp. 1936), 41. kép.

felől, hanem keletről, Bukaresten keresztül. A román főváros művészeti igazodásában a legújabb időkig csaknem kizárólag Párizs alá rendelte magát s éppen ezért erősebb a postimpresszionista ízlés, a román népléleknek megfelelőbben színesebb, tarkább s egyben lazább kompozíciójú változatban. Forróbb vérmérsékletet is árul el a dekadens, bágyadtabb, de finomabb és differenciáltabb, sok mindent megélt francia képzőművészetnél. Az újonnan erőre kapó németes grafika mellett ez a franciás román hatás a helyi jellegű festőiskolák és a temesvári akadémia közvetítésében erős nyomokat hagy a mai Erdély művészetében. A Keleten továbbélő, optikai hatásokra építő neoimpresszionizmus szegül ellent a német konstruktivitást, kollektív szellemet és túlfűtött, expanzív eszmeiséget képviselő áramlatoknak. Ezek mellett az újprimitív, neobizánci s főképp az ortodox egyházra támaszkodó, hivatalosabb ízű áramlat különösképpen rokonabb a magyar művészi pszichével, mint akár a németes expresszionizmus, vagy a párizsi benyomásokon élő bukaresti törekvések. A szórványosan dolgozó magyar művészek, nemcsak a magyarországi áramlatokról, hanem egymás munkáiról sem tudva, a magyar művészeti lélek mélyen gyökeredző öröksége nyomán az újklasszikus, olaszos igazodást követik. A magyar művészet szellemétől az expresszionizmus, a vonalakba dramatizált lelki szenvedély mély történeti hagyományoknál fogva ma épp oly idegen, mint volt a gótikában. A nagybányaiak Zifferszámyát követők hatása alól időnként mindig visszatértek (mint Udvardy) a natura átnemesedett, stilizált felfogásához. Gy. Szabó Béla grafikája épp úgy a nyugodt sommázás felé hajlik, mint a váradi Macalik Alfréd: a fiatal talentumokon (Szönyiről, Patkó Károlyról, Aba-Novákról mitsem tudva) az új magyarországi művészeti nemzedékkel való eszmei rokonság érzik. Réti István iskolájának történeti érdeme a magasrendű művészeti érzék és a szélsőségektől való tartózkodás átmentése a különféle izmusok tűzpróbáján. Bordy András és Nagy Imre példája igazolja, hogy sem Párizs, sem a német expresszionizmus nem gyakorolt maradandó hatást a magyar művészeti szellemen mélyen gyökeredzőkre. A neoklasszicizmus éled újra Vásárhelyi Emil portréiban (Nemessányi Kontuly Bélával való öntudatlan rokonságként) vagy Szabó József szobraiban. A magyar művészet, amely a novecentismo-val való találkozásban önmagát is újra megtalálta a válság évtizede után, Erdélyben is őrzi a maga szórványait.

A szélsőségekre nem hajlamos, a színértékeket finoman latolgató, a lelki élet mélyebb rétegeződéseit kifejező s a valósághoz ragaszkodó művészet nem sikkadt el Erdélyben. Gerevich Tibor mai művészetpolitikáját igazolja ez, hogy alkotó legkiválóbbjaink, a mai magyarországi művészeti élettől teljesen izolálva is találkoznak vele a művészi kifejezés stílusában. Az erdélyi hegyek hűvös klímája közé szorult, latinos szellemű, de higgadtabb érverésű művészet ez, a transzszilvánizmus jellemző elnehezültségével és sajátos komolyságával. Tárgykörében is befelé, a nép felé fordul: a szenvedők, az elesettek figuráit, a magastetejű házikókat, a néma állatokat spiritualizálja s hiányzik élményei közül az életöröm és a pompa.

AZ ÉPÍTŐMŰVÉSZETBEN egészen másképpen áll a helyzet. Az építészet a kollektív érzelmek és a nemzeti törekvések hívebb tolmácsolója Erdélyben is. A neobarokk még kedvelt építésforma a huszas évek elején is, de 1926—28 táján diadalmasan tör utat a nemzetközi modern építészet. A nyugati történelmi stílusokban való építkezés rohamosan megy ki a divatból: nyűgnek érzik az építészek s elfordul tőlük a modern lakásért rajongó újjgazdag közönség is. Az európai törekvések nagyszabású rohamának s merész térképzésének lendülete azonban csak halk hullámverés formájában jutott Erdélybe. A harmincas évek fordulóján betörő általános gazdasági válság, a pénzhiány s az építési kedv megtorpanása útját szegi az építész-álmok megvalósulásának. A polgári házak, villaépítkezések szerényebb mederben folynak. Általános a dekadencia, a stílus-egyveleg és a stílustalanság. Az új magyarországi építőművészet hatása Erdélyben nem érzik. Az erős történelmi utórezgések nyoma, a barokkos, klasszicista vagy biedermeieres modern átszíneződések itt nyomtalanok. Provincializmus van itt, a német kispolgári építkezés stílusa. A modernség negatív elemeit karolja fel, a díszítéseket törli le a homlokzatról (még a kváderezéshez technikai okokból ragaszkodik) — de a modern térkompozíciót nem érezteti. Főleg Brassó, Szeben, Temesvár, Arad építkeznek. Kimagasló mestemév nem akad s a megrendelők nemzetiségi különbsége nélkül uniformizálódnak a házak. Az új francia szecesszió és a német Bauhaus-stílus keverékében felépült új Bukarest hatása sem erényeiben, sem hátrányaiban nem érzik. De sajátosan erős a hagyomány különösen beljebb Erdélyben, a magas oromzatban. Várad, Arad a lapos tetőt jobban kedveli. A transzszilvánizmus formaképzésének öröksége ez, szemben a hivatalos építészettel, az új-bizantin stílus román népművészeti elemekkel elegyített formáival. A katedrálisok, megyeházák, állomások, tanítóképzők kizárólagos építésmódora neo-bizantin s ez a mai Erdély képének legdöntőbb tényezője. A város vagy a falu közepén elhelyezett reprezentatív épületek stílusa a bizantino-román modor. Sok villa is követi ezt, a hivatali előkelőségeké. A magyarság, szerényebb méretű testületi vagy egyházi alkotásaiban a modern stílust alkalmazza s csaknem teljesen stagnál a magyaros elemekkel átszótt építészet. Kós Károly már öt éve semmit sem épít; követőjének, Debreczeni Lászlónak a református egyház megbízásából épített, vagy restaurált néhány falusi temploma vagy magánháza simul csak bele az erdélyi falvak székelykapus házikóinak sorozatába. A transzszilván építészet szemérmesen húzódik meg a Kós sztánai kúriáján. Bukarest és az új német szellem tartja a karmesteri pálcát.

AZ ERDÉLYI MŰVÉSZET, Nyugat és Kelet határterülete, a történelmi változások stílusformáló hatása alatt állott mindenkoron. A Keletről ideszakadt és Nyugat szellemében államot alapított, rokontalan magyarság, eredetének és elhelyezkedésének tragikus összeütközései között vívódva, keresztény művelődési szervezetének szellemében a nyugati művészetet plántálta Erdélybe, a városépítő szászokkal karöltve. A fejedelemség autarkijája megmerevíti s elnyújtja a

gótikát; a reneszánsz a XVII. század végén, meddő stagnálásában elnépiesedik, míg a Habsburgokkal bevonul a barokk s a történelmi kontinuitás egészen a világháborúig nyugateurópai modorban alakítja a művészetet. A történelmi változások ereje fejleszti a ma uralkodó és virágzó román művészetet s a jövő századok művészethistóriusa ezt még világosabban fogja látni. A mai erdélyi művészet szerteágazó irányzatai a tartomány népi rétegződésének és történelmi helyzetének egyenes következményeiként igazolják azt a történelmi szemléletet, amelyet a magyar műtörténetírás új irányzata fenn hangoztat s amelyet akkor sem tagad meg, ha a mérleg nyelve másfelé hajlik. A faji tényezők, az egyes művészek leszármazása (csökkentett) jelentőségűek, mint a kollektív, történelemformáló törekvések és állampolitikai mozgalmak ereje. A ma élő művészek faji eredetének elemzésével könnyen bebizonyíthatnánk ezt a tételt. Az egyéni vérségi kapcsolatokon felül a nemzeti ideológiák, az európai szellemi áramlatok s mindenképp a történelem ereje formálja a mai Erdély művészetét; éppúgy, mint az elmúlt századokban s mint fogja majdan a jövőben is. Hova, merre, hogyan? Hogyan tudnánk megmondani!

AZ ERDÉLYI MŰVÉSZET utolsó évtizedeinek kialakulását, illetve fejlődésének irányvonalát a heterogenitás jellemzi, amit a különféle áramlatok hatása alatt álló s egymástól meglehetősen elszigetelt művészyéniségek alkotásai igazolnak. A művészet polimorf jellege az erdélyi föld népi rétegződésének és történelmi elhelyezkedésének következménye. Az egyes művészek leszármazása tehát itt alárendeltebb jelentőségű, mint az európai szellemi áramlatok, a nemzeti ideológiák és a kollektív, történelemformáló jelenségek ereje. Legfőbb tanulságul mindenesetre azt állapíthatnánk meg, hogy az erdélyi képzőművészet egyetemes színpéjében ma már erősen elhalványultak azok az alapvető mozzanatok, amelyek eddigi története folyamán sajátos jellegét megadták és szerepét kidomborították. A Kelet és Nyugat művészetének antagonizmusa csak az építőművészet egyik irányzatában szembeűnő. A tértfoglaló román képzőművészet ugyanis az utóbbi évtizedekben, már a világháborút megelőző időkben, német és francia hatás alatt maga is rohamosan elnyugatosodott s így az erdélyi művészet fejlődésének újabb fázisai mind szorosabban kapcsolódnak egybe az egyetemes európai művészet kialakulásának sorsfordulataival.

BÍRÓ JÓZSEF

EGY KISEBBSÉGI KÉZIKÖNYVRŐL

ELŐTTEM VAN egy hatalmas, több, mint hétszáz oldalas, nagy-szerűen kiállított, pompás térképekkel ellátott kötet: „Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums“, a birodalom határain kívül élő németiség enciklopédiája. A kötetben sehol sem találtam egyszer sem leírva: német kisebbség: németek azok, a birodalmi német nép testének részei. Az előttem fekvő könyv, az öt kötetre tervezett mű első kötete az ABC két első betűjét foglalja magába: „Aachen“ címszón kezdve a „Burgenlandról“ szóló utolsó cikkel. Az öt kötet nyolcszáz munkatárs munkájának lesz az eredménye, kik negyvenhat szerkesztőbizottság felügyelete és összefogó irányítása mellett dolgoznak. A cikkek terjedelmesek és részletesen alaposak: Bukovináról harminc, a Bánságról nyolcvan, Burgenlandról csaknem kilencven oldal szól.

A munka célja, — mint bevezetése mondja:

„A német élet lényegének és formáinak megismerése Európában és Európán kívül, mindenütt, ahol németiség áll küzdelemben szokásairt és sajátosságairt, atyáitól öröklött földjéért s e célra a szellemi erők összegyűjtése. A határok története, a határok sorsa és kérdése a maga egész átfogó teljességében s azzal együtt magának a német nemzeti földnek múltja és jövője áll a szemléletek középpontjában, a létéért küzdő határmenti és külföldi németiségnek történeti és jelenlegi és az azzal összefüggő nemzetközi jogairt folytatott küzdelmei szintén a munka részét képezik. Segítséget fog nyújtani minden oldalról fenyegetett határaink védelmében. A határmenti és külföldi németiségnek a birodalmi németiséggel való szellemi és gazdasági összefüggését akarjuk megmutatni a történet folyamán és a jelenben, hogy világossá tegyük a külföldi németiség részesedését a német nép fejlődésében s ezáltal mélyebbé tegyük a német népiséggel való szellemi kapcsolatuk és sorsközösségük öntudatát.“^e

Programm ez: a mai német népközösségi gondolat és törekvés programja, annak propagálása és megerősítése: a cél az, hogy ez lássék a kötetek minden sorából. Ennek keretébe kellett beleilleszteni a munka rendszerét, ismertetni az egyes német népcsoportok életét, egyfelől az otthont nyújtó állam keretei között, államéletébe zárva, összefüggve az együttélő népekkel, belefoglalva történetükbe és ismertetve túlfelül saját maguk fejlődését és fejlődésük törvényszerűségét, „die Eigenwüchsigkeit und Eigengesetzlichkeiten der Gruppen.“ Ezt a feladatot szellemtörténeti és szociológiai kutatások teszik lehetővé, amelyeknek az előzményei a múltban gyökereznek; a ma a tegnap öröksége s hogy mindez világosan álljon az olvasó előtt, a

népcsoportok földrajzilag megosztott leírása mellett helyet kellett, hogy találjanak a munkában értekezések olyan személyiségekről, kik elhatározó befolyást gyakoroltak a német nép útjának és sorsának kijelölésében.

Az első kötetben is találunk ilyen nevet, melynek viselője kétségtelenül erős befolyást gyakorolt a mai német eszmefejlődésre: Amdt nevét. Ha Amdt került is, — írja a róla szóló tanulmány, — a „Volkstum“ kifejezést, a ‚Volkstümlichkeiten‘ tőle származik. Azt mondta: a vérben, nyelvben való természetes hasonlóság még nem hoz létre „népet“ annak magasabb értelmében; népi erő és népi sajátosság, „Grundkraft“ és „Grundart“ szükséges, hogy a választóvonalakat áthidalja és a távollévőket összekösse. Ez az egységesítő „Volkstümlichkeiten“, ami azonban magában véve nem egy, nem valami egység, hanem többszerű, benne van: empirikus tekintetben a népkarakter; metafizikai szempontból a titkosan ható benső ösztön, valami Ősi, elpusztíthatatlan, örök és általános, a tevés és alkotás ősoka; a népi összetartozás érzése és akarása: a közösség érzete, nemzeti és népi szellem, közös hit és remény, a nemzeti erő politikai egysége — ennyi minden tesz egy népet „politikai néppé“, vagy tesz annak hiánya „unnationales“, nemzetietlen néppé, és nyitja meg előtte a halál kapuit.

Mindez persze a napóleoni háborúk korában, vagy közvetlenül utána került papírra, de mikor minékünk ma annyi bájunk van nép, nemzet, állam, szuverénitás fogalmával, nemzetiség, kisebbség definíciójával, államközösséggel és népközösséggel, tanulságunkra szolgálhat, ha e könyvet lapozva, elének kerülnek Amdt gondolatai.

Természetesen, az ilyen cikkeknel közelebbről érdekelnek minket azok, melyek velünk, elmúlt állami életünkkel, vagy az utódállamokkal vannak kapcsolatban: az Alaskáról, Ausztráliáról, bajor-cseh határról, Belgiumról, vagy adventistákról, német könyvszervezetről szóló cikkek mellett vannak, és éppen ezek foglalják el a legtöbb helyet a kötetben, melyek Bácskáról, a Bánságról és a Burgenlandról szólnak vagy Bukovináról, Besszarábiáról, melyek a legnagyobb magyar kisebbséget tartó állammal, Romániával foglalkoznak, létrejöttével és a német kisebbséggel vonatkozásban. Kiválaszthatunk ezek közül egy-két kérdést, melynek tárgyalása a munka jellemzésére szolgálhat.

Több, mint nyolcvan oldalra terjed a Bánság és német lakosságának ismertetése. „Németségről“, vagy a Bánság „német lakosságáról“ ír a munka, kisebbség szó nem jön tollára, a partikularizmust jelentő „sváb“ elnevezést is kerüli, ahol lehet. Három részbe foglalt több-több fejezet foglalkozik velük: az első részben sorsukkal magyar uralom alatt 1918-ig, a másodikban a bánsági kérdéssel a párizsi békekonferencián, a terület elosztásával románok és szerbek között és végül a harmadik és negyedik részben a németség mai helyzetével román és szerb uralom alatt. Mindez, természetesen, közletről kell, hogy érintsen minket.

Amit a könyv a bánsági telepítésről ír, az ugyanaz, ahogyan mi ismerjük azt: „A Bánságban ma lakó népcsoportok, kevés kivétellel, mind az osztrák kormány telepítései s a bánsági románok és szerbék

prioritásáról nem lehet szó.“ Dákoromán kontinuitásra ott nem lehet hivatkozni.

A XVIII. századot a települők gazdasági berendezkedése foglalta el s politikai állásfoglalásról azért sem lehet beszélni — írja a szerző, — mert nem volt politikai nyomás: a németek „szorgalmas parasztok és engedelmes alattvalók“ akartak lenni, mint 1849-i petíciójukban írták. Ebben a nyugodt politikai érdektelenségben érte őket 1848.

„Az 1848-i törvények, mint az ország többi parasztjait, a bánáti németeket is felszabadították az úrbéri terhek alól és az ország többi lakosaival együtt a nemesekhez hasonló (?) szabad polgárokká lettek. A szabadságokat, melyeknek az országgyűlési és törvényhatósági választójog is része volt, a magyaroknak köszönheték, kik az áprilisi törvényt a bécsi kormánytól kicsikarták. Ha már ez magában a magyarok felé fordította őket, fokozta ezt az, hogy a császári kormánnyal szövetkezett szerbek éppen a német községekben követték el kegyetlenségeket s a németiség mint megszabadítókat üdvözölte a magyar kormánycsapatokat.“

Nincs némi tragikus vonás híján, — írja tovább, — hogy 1849 után egy a bánági németiségre nézve kedvező alkalom múlt el eredménytelenül, mikor lelki fejlődése más irányt vehetett volna, akkor, mikor a császárhoz kérelmeztek, hogy „a bánági németeket az erdélyi szász gróf mintájára egy közvetlen felsőbbség alá rendelje ... melynek védelme alatt ügyeiket, jogszolgáltatásukat és közigazgatásukat német nyelven és német szokások szerint intézhessék

Persze, Bécs a bánáti svábok iránt nem mutathatott több előzékenységet, mint Avram Jancu mócaival szemben: a kérésnek nem lett fogadata, a németek csalódtak, elidegenedtek Bécstől s a magyarság felé fordultak, melytől legalább látszólag jogaikat kapták 1848-ban. Hogy e mondatban miért szerepel a „látszólag“ szó, arra kíváncsiak vagyunk.

Ilyen előzmények után, — folytatja a szerző, — érthető, hogy a magyar kormány által a kiegyezés után elkezdett magyarosító politika a bánáti németek körében oly kevés ellenállásra talált. Ehhez járult, hogy célja elérésében a magyar kormány céltudatosan és nagyon ügyesen járt el: a nem-magyar csoportok jogait egy nemzetiségi törvény keretében (mely ugyan soha alkalmazást nem nyert) széles körben biztosította és leplezetlen magyarosító törekvéseivel csak a nyolcvanas években lépett fel. E közben a bánáti németiség, különösen polgári és jómódú paraszti elemei a magyarizálás nemzeti és politikai céljai előtt annyira meghódoltak, hogy a látszat az volt, hogy a politika sikerrel fog járni és a bánági németiség elidegenedik ősi nemzetiségétől.

De van a kérdésnek egy másik oldala is, amit egy másik, a „Volkstum und volkliche Ordnung“ című fejezet szerzője ír le:

A nyolcvanas és kilencvenes évek gazdasági fellendülése hozta magával, hogy a bánáti német harmadik, negyedik fia először kezdett az intelligencia körébe kerülni. Ez a társadalmi emelkedés azonban csak a nemzetiség feladásával volt elérhető.

Hogy ez megtörténhetett, annak részben a fennebb említett magyar szimpátiák és ügyes magyarosító politika, részben az egyház gyöngesége volt az oka. De volt egy még erősebben ható ok: a németiség szellemi gyöngesége, ami politikai önállótlanágának és a német lényből hiányzó erőnek volt a következménye, mit a gazdasági küzdelmek korában nem volt képes kifejteni. Az egyeseket, — az egész németiség, a birodalmi németiség körében is, — uraló gazdasági hatalomra és társadalmi érvényesülésre való törekvés természetesen hozta magával mindazoknak

az elemeknek az elmagyarosodását, melyek a falut elhagyták és társadalmi emelkedésre vágytak. Magának a felirnak az intelligenciája sem volt kivétel: ez a városi magyar jellegű kultúra uralma alatt állott.

Ezt a magyarosodási folyamatot csakugyan nem lehet a magyar kormány terhére írni: a magasabb kultúra, a magasabb társadalmi színtér magyarosító ereje volt ez, melynek a bánági német sem tudott ellenállni. Anélkül, hogy össze akarnám hasonlítani a Bánág értékes német népét a román paraszttal, pár sort idézek egy román írótól, aki éppen úgy, mint az enciklopédia írója ír a kiegyezés utáni „magyarosításról“. Miután elmondja, hogy az erdélyi városok mennyire tele voltak elnemzetietlenedett szásszal és zsidóval, folytatja:

„Nem volt asszimilálható a románság; nem tudatos feji ellenálló képessége, hanem izolált míveletlensége folytán. Soraiból teltek ki a cselédek, munkások, napszámosok.

Az intelligens román osztály, kereskedő, iparos, tisztviselő, megcsalva a városi élet délibabos csábításaitól s nem bírván a nemzeti ellenálláshoz szükséges kulturális alappal, elvesztették nyelvüket, először a mindennapi érintkezésben, majd román lelküket is. Nem tömeges elnemzetietlenedésről volt szó, csak elszigetelt esetekről az élet kényszerítő esetei és körülményei folytán. A cselédétől és munkástól csak munkáját követeli gazdája: de a tisztviselőtől nyelvét is az állam.“ (P. Suciú: Probleme ardelené, 19 lap.)

A bácskai németség helyzete teljesen azonos volt a múltban a bánágicval: az egész tizenkilencedik század folyamán, az ötvenes évek abszolutizmusát sem véve ki, a bácskai németségnek erős magyar rokonszenve volt, amit a magyar vezető osztállyal szemben könnyített a magyar alkotmánynak az a vonása, ami oly jellegzetesen nyúl belé a nemzetiségi politikába: hogy a magyar nemesség nyitva állt az ország minden nemzetisége számára éppen úgy, mint a magyarok részére. A németség, — írja a Bácskára vonatkozó cikk, — annál könnyebben elismerhette a nemesség politikai vezetését, mert a bácskai nemesség csak részben volt magyar, nem volt ekskluszív, hanem asszimiláló. A cikk írója szerint a megye 275 nemesi családja között 21 német volt s a többiek között sok felsőmagyarországi tót. „A bácskai magyar nemesség soraiban“, — mondja, — „a szláv hangzású név volt a szabály s ehhez csatlakozott a polgári intelligencia és hivatali kar, mely szintén szívesen vett fel más nemzetiségűt magába s a szokásos tegeződés szorosán összetartotta ezt az úri osztályt.“ Persze, fűzi hozzá, „aki a németek közül ebbe az intelligens osztályba jutott, nem bírta magát e társaság pusztító befolyása alól kivonni.“ Mintha ez a magyarság bűne lenne!

Érdemes volna a kötetnek azokkal a részeivel foglalkozni, melyek a bukovinai és besszarábiai németség múltjával foglalkoznak: a nemzetiségi helyzet két szélső pólusán, az osztrák laissez-faire és a cári uralom elnyomása alatt. De inkább pár szót a mai helyzetről.

A VILÁGHÁBORÚ VÉGÉN az Európa délkeleti részén lakó németség, mely minket most érdekel, közömbösen várhatta a területi kialakulást: Schicksalsminderheitot képezve mindenütt, elméleti szempontból mindegy volt, hogy régi hazájukban maradnak, vagy új államot

fognak kapni új hazául. Bukovinában és Besszarábiában, bár az előbbiben csak 34% románság mellett 21% magas műveltségű, egyetemen rendelkező német volt, — a románok egyik tartományban sem sokat törődtek velük, hanem kimondták az uniót Romániával s mindkét tartományt hamarosan román katonaság szállta meg.

Az erdélyi szászok, — ez most kívül esik érdeklődésünkön, — nagyon keveset habozva, 1919 január 8-án csatlakoztak a román unióhoz. A politikailag szervezetlen bánási németeket váratlanul érte az összeomlás, éppen úgy, mint az erdélyi magyarokat és részben ezért, de az enciklopédia szerint, magyar rokonérzésük miatt is, nem siettek az állásfoglalással. Igaz, a Bánáság helyzete is más volt, mint Erdélyé. Erdélybe már november végén megkezdte bevonulását a regati katonaság és december elsején megtartotta unionális gyűlését Gyulafehérvárt a románság. A Bánáság helyzete más volt. A francia-szerb megszállás nyomán ugyan semmi valószínűsége nem volt, hogy visszakerüljön Magyarországhoz, de a román-szerb viszály sokáig eldöntetlen volt.

A svábok (ebben a részben már nem kerülhetett el szerző a sváb megjelölést) meg voltak oszolva: a sváb nemzeti tanács a szerb uralom mellett foglalt állást, a mérsékelt elemek, Muth Gáspár vezetése alatt, passzívak maradtak s Magyarországon reménykedtek. Csak miután a párizsi konferencia nyomán a románok július végén megszállták a Bánáság keleti részét és bevonultak Temesvárra, vetette alá magát a svábság a párizsi határoknak és fogadta el a román uniót. Határozatuk volt az utolsó mozzanat Nagyrománia megalakulásában.

Azóta a magyar, osztrák és orosz uralom alatt élt németiség egy nagy része román uralom alatt él. Hogy hogyan él, hogy az enciklopédia milyenek, kielégítőnek találja, vagy sem helyzetüket, arról az első kötet nyomán csak hézagos képet bírunk alkotni magunknak. Írói meglehetősen tartózkodók a román uralommal szemben.

A bánási németek politikai helyzetéről a szöveg a „Románia“ címszóhoz utal, ami valamikor a negyedik kötetben fog talán megjelenni. A hírhedt román iskolapolitikáról, Anghelurescuról és törvényeiről kíméletesen beszél; panaszol, hogy az iskolákat a községek és az egyházak kell, hogy fenntartsák, de nem említi, hogy a kisebbségi szerződés szerint állami szubvencióra volna joguk, amit nem kapnak meg a kisebbségek. Pedig egyelőre a román kormány még a bánási és szatmári svábokkal bánik legsimábban, hogy visszahódítsa egyelőre németiségüknek — azután majd meglátjuk!

A bukovinaiak már őszintébbek, panaszolnak: szó van „életfontosságú“ küzdelmekről, melyeket az iskolákért és a német nyelvért kell vívni. 1923 óta, írja az enciklopédia, beállt a „rendszeres románizálás“ és az 1913-ban létezett 73 német nyelvű állami elemi iskolából 1924-ben 31, 1928-ban egyetlen egy állt fenn.

Egészen más, természetesen, a cári uralom alól kikerült besszarábiai németiség felfogása. Besszarábiában az unió első tíz évében állandó ostromállapot volt s azóta is hol van hol nincs. De egyébként sem alakult a helyzet megnyugtatóan, a németiség vágyai nem teljesültek. A keleti, szovjet Oroszország felőli „tote Grenze“ sajátságos

állapotot teremt a tartomány számára és teljesen megköti a németiség politikai és gazdasági fejlődését. „De a németiség jóakarató megértéssel találja magát belé e sajátságos viszonyokba. Ahogy annak idején hozzájárult a Romániához való csatlakozáshoz, a Romániával való unió marad ma és a jövőre az egyetlen megoldás az úgynevezett besszarábiai kérdés számára.“

SOKÁIG FOLYTATHATNÓK a minket érdeklő kérdések ismertetését, amikkel ez a hatalmas kötet tele van. Ahol nincs magyar vonatkozása, azt is lehetetlen, hogy mi, kiket kell, hogy minden hazájától elszakadt kisebbség érdekeljen, ne olvassuk érdeklődéssel és haszonnal. Ez a vállalat egyetlen a maga nemében: vetekedik a világ könyvpiacán forgalomban lévő legjobb enciklopédikus munkákkal, az Encyclopedia Britannicával, a francia és német lexikonokkal.

Mélán teszem le kezemből.

Nekünk ennyi vagy annyi millió kisebbségünk van szerteszórva négy országban: van trianoni Magyarországon, aki tud róluk, aki komolyan érdeklődik dolgaik után, politikai helyzetük, kulturális vágyaik, szervezetük, vagy szervezetlenségük után? S ha valakiben felébred egyéb, mint a mindennapi hírhallás vágya, hova forduljon, hol kap felvilágosítást?

A kolozsvári román egyetem tanárai 1929-ben összeállítottak egy ezer oldalas, bőséges enciklopédiát, „Minerva“ címen, mely a román Erdélyről szól: ha valaki tud románul, érdemes, hogy kezébe vegye. Még egy évvel előbb Osváth Kálmán próbálkozott meg egy kicsike „Erdélyi lexikkal“, melynek dicséretes a jóakarata. 1930-ban Sulyok István és Fritz László, tele sok idealizmussal és naivitással, új gondolattal és egy kötetel állt elé, megindították az „Erdélyi magyar Évkönyvet“, melynek első kötete a román uralom első tíz éve alatti magyar életnek adja képét. Előszavukban azt írták: „Ha érdeklődés és megértés fogadja a könyvet, megvan reményünk, hogy a megkezdett munkát folytathatjuk.“ Nyilvánvalóan se érdeklődés, se megértés nem fogadta őket: soha többet egy kötete nem jelent meg az Évkönyvnek.

Rezignáltan tehetem le a német kisebbségek nagyszerű kötetét: nekünk ilyen munkánk soha sem lesz.

SZÁSZ ZSOMBOR

MAGYAR NÉPZENE GRAMOFONLEMEZEKEN

Az ELMÚLT ÉV szeptemberében somogy megyei gazdaemberek és asszonyok kis csoportja vonult be néhány napra a Magyar Rádiótársaság pesti Stúdiójába, ahol megjelenésük először feltűnést, csodálatos gazdag kultúrájú énekük, felvétel közben tanúsított fegyelmezett, nyugodt viselkedésük bámulatot és osztatlan rokonszenvet keltett. Nem akartak feltűnni kirakatba való népviselettel, fitogtatott népies modorral (ami pl. újabban a Gyöngyös-bokréta csoportjait mind erősebben hatalmába keríti), hanem hozták magukkal azt, ami a falusi magyar embernek talán legnagyobb kultúrkincse, a régi magyar népdal csodálatos világát, tiszta stílusú, érintetlen dallamait. Ki tudta volna mindezt jobban megbecsülni, mint Bartók Béla, aki a felvételeket a Néprajzi Múzeum megbízásából vezette és munkatársaival együtt napokon át reggeltől estig e munkának szentelte minden idejét!

A munka eredménye mindenképen megérte a fáradságot: három- négy nap alapos kiválasztó-selejtező munkájával — amely valamennyiünk munkaerőjét és kitartását erősen igénybe vette — sikerült elérni azt, hogy a négy lemez nyújtotta összesen nyolc, egyenként háromperces lemezoldalra olyan 28 dallamot tudtunk felvenni, amelyek mindegyike kivétel nélkül a magyar népzenei stílusnak egy-egy jellemző és abszolút értékű típusát mutatja be. Ennyire szigorú és szakszerű válogatás alapján összeállított népzenei sorozatot a hasonlíthatatlanul nagyobb anyagi erőforrásokkal dolgozó külföld hasonló anyaga közt sehohsem ismerünk. Ha anyagi eszközeink engedik (az összes felmerülő költségekre csak ezer pengő állt rendelkezésre), még sokkal több értékes anyagot is felvehettünk volna.

Felvételre került összesen 26 énekelt dallam és 2 hosszú furulyán előadott melódia; ez utóbbiak egyike énekelt formájában is felvett népénekdallam (Szerelem, szerelem — Átkozott gyötrelem) érdekesen cifrázott, hangszeres változata, a másik szövegtelen táncmelódia.

Az énekelt dallamok közt talán legértékesebb, legmegkapóbb emlék a régebben országszerte ismert Fehér László balladának tolna-megyei változata. Szövege tömörségével és hallatlan kifejező erejével a régi magyar énekstílus csodálatos dokumentumaként állítja elénk:

<p>1. Fehér László lovat lopott
A fekete halom alatt,
Minden kantár szerszámostul,
Minden szerszám kantárostul.</p>	<p>3. Fehér Anna, Fehér Anna
Szalad a tömlőcajtóra. —
Bátyám bátyám, édes bátyám,
Aluszol-é vagy meghaltál. —</p>
<p>2. Fehér Anna hogy megtudta,
Hogy a bátyja fogva vala. —
Foga be kocsis a lovakat,
Tégy melléd sok aranyakat. -</p>	<p>4. Nem aluszom, sem meghaltam^
Most is rólad gondoskodtam.
Fehér Anna, Fehér Anna,
Szívem adta szép Dianna. —</p>
<p>5. Fehér Anna, Fehér Anna
Szalad a folyosóra.
Folyosóru a szobába,
Horváth Uram asztaláho'.</p>	

Nem csodálatos-e az utolsó strófa drámai tömörségű tartalmi fokozása (Fehér Anna, Fehér Anna — Szalad a folyosóra — Folyosóru a szobába ...), a 3—4. strófa biblikus stílusra emlékeztető nyomatékos ismétlése (Bátyám, bátyám, édes bátyám — Aluszol-é vagy meghaltál. — Nem aluszom sem meghaltam...) vagy még előbb az inverziós szerkesztésű ismétlés a bekezdő strófában (Minden kantár szerszámostul — Minden szerszám kantárostul). Nyomot hagyott a balladarészlet hangján, előadásán a XVI. század magyar epikája, a históriás ének típusa is.

Előadónk, Pápa Józsefhé 66 éves bátai asszony, már csak erre az öt strófára emlékezett; hivatlan és lényegében kilátástalan barbár beavatkozás lett volna a feledésbe merült hagyomány mesterséges felélesztésének minden kísérlete, a folytatólagos strófák betanításának az eszközével, úgy amint ezt külföldön nem egy esetben megpróbálták. Különbén a lemezek rövid időtartama miatt amúgysem vehettük volna fel a balladát egész terjedelmében (Bartók könyvében pl. 28 strófás változatot közöl).

Ugyancsak balladaszerű, elbeszélő az előadása a „Lóra csikós lóra“ kezdetű, öt strófából álló éneknek, amely csupa szaggatott, röviden vázolt párbeszédés mondatból áll. Rendkívül figyelemreméltó és jellegzetesen népi vonás a strófatípus láncszerű szerkesztése: „Lóra csikós lóra — Elszaladt a ménes — Elszaladt a ménes. — Csak egyedül maradt a pányván a nyerges“. A második szövegsor megismétlésével (ez valamennyi strófán keresztül így van) valósággal láncszerűen kapcsolódik egybe a dallamstrófa két fele: az első félstrófa utótagjából a másodikban előtag lesz.

A régi magyar virágénekek típusát tünteti fel az a négy strófájával felvett dallam, amelynek első versét ideiktatjuk:

Este későn falu végén jártam,
Három csillagot az égen láttam.
Mínd a három csak azt jelénged,
Hogy mi nekünk haza el kell menni.

Tipikus virágének még ez is:

Hol háltál az éjjel, cönögemadár?
Ablakodba háltam, kedves violám.

Mér be nem gyüttél, cönögemadár?
Féltem az uradtól, kedves violám.

Nincs itthon az uram, cönögemadár,
Laskai erdőben ritka rendet vág.
Jó lovai vannak, hamar hazaér,
Jaj lesz neked rózsám, hogyha nálam ér.

vagy akár a másik, hármás ütemű (de azért legkevésbé sem németes) dallam, amelynek szövegét szintén ideiktatjuk:

Szántottam gyöpöt,	Ej bíbor bíbor,
Vetettem gyöngyöt,	Bibori bársony.
Hajtottam ágát,	Aki nem bíbor,
Vettem virágát.	Nem ide való.

Az utóbbi különben (Vas megyében feljegyzett változatok tanúsága szerint) úgynevezett párosító éneknek a töredéke: a falu népe ugyanis játékos ének keretében „kicnekli“ azokat a fiatal párokat, akiket egymásnak szán. — A „bíbor, bíbor, bibori bársony. Aki nem bíbor, nem ide való“ emlegetése valamely, az énekhez fűződő régi játékos szokásra mutat, amely ma már úgylátszik feledésbe ment.

Az alkalommal, népszokásokkal összefonódott dallamok között különösen figyelemreméltó a „Kocsira ládát — hegyibe a dunyhát — magam is fölülök. — Jaj anyám, anyám — kedves szülő dajkám — de hamar elvisznek“ szövegű lakodalmas ének: ezt akkor éneklék, amikor a menyasszony szüleinek háza elé áll a szekér, hogy a menyasszonyt holmijával együtt elvigye a vőlegény házához. Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy ez a dallam (ugyanúgy mint a szintén lemezre felvett „Haj Dunáru! fúj a szél“ kezdetű melódia) az úgynevezett quintelló dallamok típusához tartozik, amelyeknek eredetét Kodály Zoltán — a cseremis népzeneben kimutatott meglepő párhuzamok és megfelelések alapján — nem alaptalanul viszi vissza a népvándorlás koráig. Olyan dallamok ezek, melyekben a melódia második fele pontos, csak éppen egy quintelló lefelé transzponált megismétlése az elsőnek. Egyébként olyan dallamtípus, amelyet az eurázsiai steppe-kultúrák körén kívül egyedül a magyar népzeneben tudunk törvényszerűen kimutatni.

Az úgynevezett kanásztánc jellegzetes dallamát ismerjük fel abban az énekben, melynek első strófája:

Túr a disznó a verembe,
Csak a füle látszik.
Bokor mellett a kanász
Menyecskével játszik.

Ez a dallamtípus megint történeti távlatokat nyit meg: Bartók Béla megállapítása szerint ugyanis valószínűleg ebből a típusból fejlődött ki a legismertebb kurucnóták jellegzetes strófatípusa (például a Tyukodi nóta) és talán a XVIII—XIX. század fordulóján feltűnő verbunkos-dalirodalom is. Maga a ritmustípus különben kimutathatóan felvidéki, közelebről rutén eredetű (az ú. n. kolomejka tánc ritmusa).

Tisztán népköltészeti motívumok mellett a régi irodalmi kultúra lecsapódását, a „gesunkenes Kulturgut“ típusát is megtaláljuk ebben az anyagban: a cidrusfa, cédrusfa-erdő emlegetése mellett — amely

akár bibliai eredete alapján, akár más irodalmi forrásból származóan valósággal otthonos lett a magyar népköltésben és népzeneben — különösen figyelemreméltó itt a Fehér László ballada egy sora: „Fehér Anna, Fehér Anna — Szívem adta szép Dianna“. Nyilvánvalóan a régi tudós irodalomból, talán éppen deákos széphistóriából került ez a név a népballadába.

DE NEM FOLYTATJUK TOVÁBB a részletek kiemelését. Már ebből a néhány példából is látható, hogy a magyar népzenei lemezfelvételek első sorozatában egészen kivételes érdekességű dalanyag került a magyar közönség és — ami rendkívül fontos lehet számunkra — a külföld elé. — Ebben a tekintetben különösen jelentőségteljes a felvételek munkáját pártoló és szervező Magyar Nemzeti Múzeumnak az a terve, hogy az összes készülő és már elkészült lemezek anyagát a lemezek forgalombahozatalával párhuzamosan, magyar- és angolnyelvű magyarázó füzetekben is közrebocsátja, hogy így minden rendelkezésre álló eszközzel a maga részéről is elősegítse a lemezek pedagógiai célú használatát és elterjedését. Ezek a füzetek tartalmazzák majd i. a lemezre felvett dallamanyag lehető legpontosabb, teljes terjedelmű lejegyzését, kótáját (aminek a munkáját Bartók és Kodály szívességből vállalták), 2. az előadó énekesek és játékosok személyi adatait (fényképekkel), 3. a verses szövegeket és a megértésükhöz szükséges folklorisztikai magyarázó jegyzeteket magyarul és szó szerinti angol fordításban. — Az első ilyen, a fent ismertetett lemezekhez tartozó füzet munkája már elkészült.

Ezzel a népzenei lemezek anyagát párhuzamosan kísérő munkával a magyar lemezsorozatok már eleve előnybe kerülnek a külföldi, hasonló célú felvételekkel szemben, amelyek egyébként időben és különösen anyagi felkészültségben messze megelőzték minket, mint pl. a német, lengyel, cseh és román népzenei lemezek. Mindezek a külföldi felvételek — egy-két jelentéktelen kivételtől eltekintve — magyarázat és pontos lejegyzés nélkül kerültek forgalomba; — ami különben könnyen érthetővé válik, ha meggondoljuk, hogy egy-egy bonyolultabb, cifrább dallam lejegyzése legalább 3—4 órai megfeszített munkát vesz igénybe, egy-egy kétoldalas lemez (6—7 dallammal) lekótázása tehát átlag 25—30 órai erős lejegyző munkát jelent, amit nem szívesen vállal akárki. Mi itt Magyarországon abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy Bartók és Kodály személyében Európa két leggyakorlottabb és leglelkesebb szakembere áll az ügy szolgálatában, akik minden anyagi és erkölcsi ellenszolgáltatás nélkül vállalták ezt a fáradtságos munkát.

A magyar népzenei gramofónfelvételek első sorozatának megvalósításával tehát — ami különben az egész elvégzendő munkának csak csekély töredékét, első nekilendülését jelenti — egy minden tekintetben nagy horderejű munka megindulásáról adhatunk számot. Tekintsük át most röviden ennek a munkának eszközeit, célját és várható eredményeit.

Hogy a magyar népzenei felvételek célja és eredményei tekintetében tisztán lássunk, először el kell határolnunk a gramofónfelvéte-

lekben testet öltött ismertető, propagandisztikus munkát a szoros értelemben vett népzenei gyűjtés területétől, a tulajdonképeni folklorisztikus kutatómunkától. A magyar népzene tudományos célú felgyűjtésének terén Bartók és Kodály rendszeres gyűjtésének a megindulása,¹ vagyis kerekén 1905 óta sok minden történt, bár távolról sem annyi, amennyit kedvezőbb anyagi körülmények közt tenni lehetett és tenni kellett volna, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy a magyar népi kultúrának egyik legfontosabb, leggazdagabb és legmagyarabb munkaterületéről van szó, amely a magyar díszítő népművészet (textilmunka, faragás stb.) jelentőségével legalább is egyenrangú.

A népzenei gyűjtés munkája, tekintve, hogy a lelkiismeretes gyűjtőre váró zenefolklorisztikai munka rendkívüli felelősséget és készülséget igényel, lényegében speciális készülségű szakemberek, tudósok feladata. Eszköze a bárhová hordozható és könnyűkezelésű Edison-féle fonográf, amely viaszhengerre rögzíti meg az énekes, illetőleg hangszerjátékos előadását. A fonográfhengerek és a róluk készült úgynevezett támlapok (a dallamok pontos lejegyzésével) központi gyűjtőhelye a Néprajzi Múzeum, (az 1934. évi múzeumi törvény új elnevezése szerint az Orsz. Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára), amely az így összegyűjtött népzenei anyagot elraktározza, illetőleg tudományos feldolgozás céljából (ami ebben az esetben sajtó alá készítést, rendszerezést jelent) a Magyar Tudományos Akadémia népzenei bizottságának rendelkezésére bocsátja.

A néprajzi gyűjtésre egyébként is nyomasztóan nehezedő anyagi nehézségektől eltekintve, az eddigi népzenei gyűjtés rendszerezésének a munkája állandóan folyik, úgyhogy ezen a téren a legmesszebbmenő takarékoság szemeltartásával (így például a néprajzi gyűjtőútra kiszálló tudományos tisztviselők minden napidíjról lemondanak), a munka folytonosságát legalább nagyjából biztosítani lehet, holott az összegyűjtött fonográfhenger-anyag mennyiségét és rendszeres gyarapítását tekintve a bukaresti román népzenei archívumok mögött (hogy csak a legközelebb eső és legfájóbban megszégyenítő példát említsem), amelyek eddig több mint 8000 henger felett rendelkeznek, messze el is maradtunk.

A Néprajzi Múzeumnak, amely az országnak egyetlen, nemzetközi viszonylatban számottevő és külföldiektől is mind gyakrabban felkeresett néprajzi gyűjteménye, mindennemű néprajzi gyűjtés céljára (amely tehát a magyar népművészet minden ágát felöleli: a hímzésekétől és pásztorfaragásoktól kezdve a népszokások, népköltés és népzene gyűjtéséig) évenként összesen 1200 pengő, vagyis havi száz pengő áll rendelkezésére, amiből a népzenei gyűjtésre évenként átlag 250 pengő jut. A múzeumra váró kulturális és nemzeti feladatokhoz viszonyítva ez a javadalom körülbelül annyit jelent, mintha a Nemzeti Színház állami támogatása egyetlen színész javadalmazását

¹ Említésreméltó különben az a gyakran figyelmen kívül hagyott körülmény, hogy a magyar népzenei gyűjtés már 1905-ben is fontos előzményekre, előmunkálatokra tekinthetett vissza; gondoljunk csak Vikár Béla fonográfos gyűjtésére vagy Seprődi János erdélyi kutatásaira.

tenné ki. Amikor egyetlen fonográfhenger vételára kb. 4 pengő, ebből az évi 250 pengőből a szó szoros értelmében teljesen lehetetlen akár egyetlen eredményes gyűjtőutat is szervezni, tekintve, hogy még a gyűjtő-tisztviselők számára a Magyar Államvasutaktól kért menetdíjkezdmények ügyét sem sikerült — ismételt kérés ellenére — keresztülvinni, úgyhogy a Néprajzi Múzeum gyűjtőútra kiküldött fiatal tisztviselői és gyakornokai számára (akik közt túlnyomó számú az ingyenes gyakornok és a foglalkoztatott diplomás, tehát nem kinevezett, véglegesített tisztviselő) a Magyar Államvasutak vonalain teljes árú vasúti jegyet kénytelen fizetni, — illetőleg volna kénytelen fizetni, ha ilyen körülmények közt rendszeres gyűjtésről egyáltalán szó lehetne.

Ugyanakkor pedig világosan látjuk, hogy a régi magyar népzene-stílus legértékesebb dallamanyaga évről-évre pusztulóban van. Legtöbb helyen már csak 60—70 éves öregek tudják még a dallamokat. Velük együtt aztán az egész régi dallamstílus is kihal, mert a fiatalság ma már falun is csak a rádióból megismert divatos városi nótákat, legjobb esetben pedig (de szintén mind ritkábban) az „új stílusú“ magyar népdalokat ismeri. Ez utóbbiak pedig, ha magyar eredetűek is (mint Bartók kimutatta), magyar népzenei specialitásnak ma már nem számíthatnak, minthogy a szomszédos tót, rutén, horvát lakosság javarészüket átvette és a maga nyelvén éneklé, a külföld pedig — a mi tehetetlenségünk hibájából — ma már tót, rutén, horvát stb. forrásból ismeri őket. Ezekre a dallamokra tehát ma már hiába hivatkozunk.

Vegyük most kissé fontolóra azt is, mely eszközök és lehetőségek állnak rendelkezésünkre a másik téren, a magyar népzene megismer-tetésének, népszerűsítésének, komoly értelemben vett propagandájá-nak a munkájában. Ezen a téren ugyanis — bár a népzenei anyag természetesen közös és egyik munkakör a másik nélkül eredményesen ki nem építhető — szükségszerűen praktikus szempontok is befolyanak a munka irányításába; mások itt az eszközök és részben mások a fel- adatok is.

A fentebb ismertetett, 1936 végén kidolgozott, egyelőre négy lemezből álló bemutató anyag elkészültéig, tehát tulajdonképen a legutóbbi hónapokig ezen a téren alig beszélhetünk számottevő mun-káról vagy eredményről. Magyar népzenei lemezünk egyáltalán nem volt. Így állt elő aztán az a fonák helyzet, hogy míg irodalmunkban, propagandisztikus, „idegenforgalmi“ célú írásokban világszerte önér-zetesen hirdettük a magyar népzene eredetiségét, „őserejét“, folk-lorisztikus és művészi értékét, addig külföldi barátunknak, az ide érkező idegen látogatónak egyetlen hamisítatlan magyar népdallamot nem tudtunk eredeti paraszti előadásban, gramofónlemezen bemu-tatni.

Tettük pedig ezt ugyanakkor, amikor a Bukarestben működő nem is egy, hanem két román népzenei archívum (egyiket a román kultuszminisztérium, másikat a román zeneszerzők egyesülete tartja fenn) sok ezerszámra menő fonográffelvétel mellett három hangos-filmmel és 19 gramofónlemezfelvétellel hirdeti szerte Európában a román népzene eredetiségét és magasabbrendűségét; amikor a prágai Masaryk elnökről elnevezett népművelési intézet már 1934 előtt 10

gramofónlemez hozott csehszlovák népzenevel forgalomba. Elég pontos értesüléseink vannak Bartók Béla legújabb törökországi útja révén — a török kormány népzenei terveiről is. A török kormány legutóbb harmincezer török fontot (körülbelül százhuszezer pengőnek megfelelő összeget) állított be költségvetésébe erre a célra és hivatalosan felkérte Bartók Bélát arra, hogy a török népzene a helyszínén tanulmányozza és javaslatot tegyen a létesítendő török népzenei intézet megszervezésére. A berlini Institut für Lautforschung saját készítésű lemezgyűjteménye több mint 800 lemezfelvételtől áll, amelyek anyagából az érdeklődő kívánságára bármikor készítenek és adnak el lemezmásolatokat. Nagy szégyenünkre szolgálhat az, hogy ebben az Európa valamennyi országának népzenejét felölelő nagy gyűjteményben (amelynek létesítési költsége lényegesen meghaladta a kétszáz-ezer márkát) a magyar népzene egyetlen lemezzel smcsen képviselve.¹

Mindezzel szemben gyakran éppen szakemberektől halljuk azt az ellenvetést, hogy hiszen itt vannak Bartók és Kodály külföldön is mindenütt mintaszerűnek elismert népdalkiadványai: miért nem bízunk a propagandát ezekre. Ez az ellenvetés a való helyzet teljes félreismerésén alapul: az említett kiadványok tudományos célú munkák, amelyek a népzenei szakemberek szűk körén túlmenően nem számíthatnak nagyobb közönség (nevezetesen laikusok) érdeklődésére. A könyvben, kótában lefektetett népi dallammal nem hogy a külföldi, de még a népzeneben legtöbbször bámulatosan tájékozatlan magyar zenészember sem tud mit kezdeni: a kótakép szokatlan, idegen, tehát érthetetlen számára. Tisztában kell lennünk azzal, hogy a mai, nyugat-európai eredetű kótairás a mi népzeneinknek és általában minden kelet-európai vagy Európán kívüli népzeneinek nem lényegét, hanem csak sematikus vázlatát adja vissza: nem egyenértékű mása, csak megközelítő, tökéletlen jelzése az eredeti akusztikai képnek. Számítalanszor volt már alkalmunk tapasztalni külföldi zenészek (hogy laikusokról ne is beszéljünk) teljes tehetetlenségét népzenei kiadványainkkal szemben. A kótakép egymagában tehát senkinek sem ad valóságghú, kielégítő akusztikai képet.

Nem megyünk többre a Néprajzi Múzeumban összegyűjtött fonográf-hengeranyaggal sem. Egyrészt a fonográf-henger rendkívül érzékeny anyagból, viaszból lévén, könnyen romlik és a használat által feltartóztathatatlanul kopásnak, pusztulásnak van kitéve. Ezért az érdeklődő nagyközönség kezébe nem adható. A fonográf-hengerekről csak egyenként lehet másolatokat készíteni és így terjesztésre, propagandára sem alkalmas. Mindezenfelül pedig akusztikailag annyira torz képét adja a dallam hangképének, hogy azt bemutatás céljára, akár előadóteremben, akár rádióközvetítésben, teljesen használhatatlanná teszi. Ne felejtsük el, hogy a fonográf-felvétel a hangrögzítésnek legkezdetlegesebb, közel 60 év óta használt módja (1877-ben találta fel Edison), amely azóta technikailag alig fejlődött. Főelőnye, ami

¹ A román és cseh intézetekre vonatkozó adatokat az Institut International de Coopération Intellectuelle kiadásában megjelent „Musique et chansons populaires” című bibliográfiából, a berlini intézet adatait pedig annak F. Böse szerkesztésében nemrég (1936) megjelent katalógusából vettem.

a gyűjtésben mai napig való használatát európszerte biztosította, a könnyű hordozhatóság és az egyszerű kezelés: fonográffal olyan faluban is gyűjthetünk, ahol nincsen villanyáram, míg a modernebb hangfelvételi módszerek valamennyien a villanyhálózat körzetéhez vannak kötve.

A népzene megismertetésének munkájában tehát sem a kótás publikáció, sem a fonográf henger nem bizonyult célravezető eszköznek. Egyetlen megoldásként a gramofónlemez marad hátra, amely akusztikailag tökéletes hangleadást biztosít, tetszés szerint sokszorosítható és ezzel mindennemű bemutatásra, propagandára, rádióközvetítésre elsősorban alkalmas.

A magyar népzenei anyagot kifogástalan előadásban bemutató gramofónlemezek tehát minden téren erősen érezhető hiányt fognak betölteni. A fő nehézség itt csak az, hogy a lemezfelvétel költségei igen magasak: egy-egy kétoldalas lemez 100 példányban való előállítása legkedvezőbb esetben 260—300 pengő, az előállítást terhelő különböző adminisztratív költségek, mint tiszteletdíj, falusi énekeseknél útiköltség, stb. nélkül. Ezért a lemezek anyagának összeállításában a legnagyobb körültekintéssel kell eljárni. Elsősorban a következő kérdések várnak tisztázásra: 1. Mit vegyünk fel? 2. Kire, mely szervre vagy intézményre bízunk a felvételek megszervezését, elkészítését és ellenőrzését?

1. Mindenekelőtt kétségen felül áll ma már az, hogy csak feldolgozatlan, eredeti formájában megőrzött népzene jöhet tekintetbe, eredeti paraszti előadásban. Mindennemű feldolgozás, zongorakíséret hozzáadása már eleve a népi énekesek kikapcsolására, tehát a néprajzi dokumentum meghamisítására vezet. Ezért lett teljesen célját tévesztett az a ma mintegy tíz éve, tekintélyes összegű állami támogatással — amelynek a költségén ma nemcsak a Csonkaország, hanem az elszakított területek egész népzenei anyagát felvehetnők gramofónlemezre, vagy Középeurópa legnagyobb szabású népzenei kutatóintézetét rendezhetnők be Budapesten — az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter megbízásából az Iskolánkívüli Népművelés céljára a His Masters Voice gyár által készített sorozat, amely zongorakíséretes feldolgozásban, neves énekművészek közreműködésével készült, és így a magyar népzene sem itt, sem külföldön hitelesen nem képviseli. Köztudomású tény, hogy ez a sorozat a népiskolákban való kísérlemél teljes kudarcot vallott, amennyiben a magyar falusi parasztság ezeket a feldolgozásokat nem volt hajlandó magyar népdalként elfogadni, amint egyébként is senki nem hallotta még a magyar parasztot zongorakíséret mellé énekelni. Külföldön pedig (mindezt ismételtelen személyesen volt alkalmam tapasztalni) egyenesen neveltség tárgyává lettünk ezekkel a zongorakíséretes magyar parasztdalainkkal. Légiünk végre tisztában azzal, hogy a művelt külföldi — akár szakember, akár laikus legyen — a magyar népzeneben éppúgy mint a magyar népművészet többi ágában is elsősorban a magyar specialitást, a Nyugateurópában már végleg kiveszett hiteles néprajzi- és népzenei emléket, az idegenszerűséget (hogy ne mondjam, exotikumot) keresi, nem pedig a magyar városi középosztály ízlése szerint feldolgozott

készítményt. Itt is tehát a helyesen felfogott praktikus szempont (a magyar sajtóság hangsúlyozása) ugyanoda vezet, mint a tudományos hitelesség követelménye: magyar népzenet csak eredeti formájában, paraszti előadásban szabad és érdemes lemezre felvenni.

2. A másik kérdés, amely a magyar népzenei felvételekkel kapcsolatban felmerült, az, hogy mely intézmény vagy mely szerv végezze a felvételek tudományos és néprajzi előkészítésének munkáját, a felveendő dallamok és az előadók kiválasztását, a felvételek ellenőrzését? Különösen nehéz feladatot jelent a felvételek néprajzi és tudományos előkészítése. Minthogy a Bartók—Kodály-féle magyar népdalgyűjtés anyagának nagy része 20—30 év előtti, részben még a világháborút megelőző időből származó gyűjtés eredménye, az akkori előadók személyére ma már alig számíthatunk. A most számbajövő előadók kiválasztására tehát néhány szakembernek végig kell utaznia a népzenei szempontból jelentős magyar vidékek falvait és tanyáit és fel kell kutatnia a népzene ma élő emlékeit. Az így kiválasztott népi előadókat (énekeseket vagy hangszerjátékosokat) azután lehetőleg csoportosan fel kell hozni Budapestre, minthogy akusztikailag tökéletes felvételekre ma még csak a fővárosban vannak meg a szükséges technikai előfeltételek.

A gramofonlemezbe való éneklés előtt végül az előadónak végig kell énekelnie vagy játszania teljes népzenei tudását, hogy abból kiválogathassuk, mi az értékes régi stílusú anyag, ami felvételekre mindenképpen érdemes és mi a selejtes dallamanyag, ami ma — a rádió és más technikai eszközök útján — sajnos már szintén messzemenően behatolt a falusi, tanyai népi énekesek dallamvilágába. Tekintve, hogy írástalan hagyományról van szó, néha rendkívüli nehézségeket jelent a sokstrófás balladák zavartalan beéneklésének a biztosítása. A tapasztalat az, hogy az írásos segítség inkább csak megzavarja a falusi énekest, semhogy hathatósan segítené az emlékezetét. Ugyancsak tájékozott szakembert kíván a csonka formában fennmaradt dallamok típusának a felismerése. Ezzel kapcsolatban fontos az is, hogy feljegyzésre kerüljön, megörökíttessék minden olyan népszokás, babona vagy játék, ami a felvett dallamokhoz kapcsolódik; alkalomhoz kötött dallamoknál az alkalom megnevezése és pontos leírása (sirató, regölő, táncdallam, játékdallam, lakodalmas, stb.), szóval a felvett dallamanyag folklorisztikus háttere, amiben különben magyar népzenei gyűjtésünk még sajnálatosan elmaradt pl. a román népzenei kutatás céltudatos munkája mögött. Mindezzel azonban a felvételekkel kapcsolatos munka még mindig non nyert befejezést. A lemezfelvételek technikai kidolgozása után (a Múzeumban elhelyezendő matricák készítése és a forgalombakerülő lemezpéldányok préselése) még hátra van a lemezekre felvett dallamanyag lejegyzése és kiegészítő füzetben való közzététele, aminek munkájáról fentebb már megemlékeztünk. Mind e feladatok megoldására csak olyan intézmény képes, amely rendszeresen és tudományos megalapozottsággal foglalkozik a magyar folklórral és a magyar népzenei kutatás kérdéseivel. Ezt a munkát jelenleg az Orsz. Magyar Történelmi Múzeum Néprajzi Tára látja el, szoros együttműködésben a Magyar Tudományos Akadémia népzenei

bizottságával, nevezetesen Bartók Bélával, aki a népzenei lemezsorozatok tudományos és művészi ellenőrzését, irányítását is vállalta.

Nálunk Magyarországon tehát megvan a lehetőség arra, hogy jobb és tudományos szempontból maradandóbb munkát végezzünk, mint a külföld hasonló intézményei. Sehol külföldön ugyanis nem áll e munka szolgálatában olyan szakképzett zenészfolkloristák csoportja, mint nálunk a Bartók és Kodály kezdeményező munkája nyomán kialakult kutatócsoport. Hozzátehetjük mindjárt azt is, hogy sehol Nyugat- vagy Középeurópában nem találunk olyan népzenei anyagot, amely régiségben, eredetiségben a magyarhoz volna fogható. Ha nekünk a megfelelő anyagi eszközök előteremtése révén módunkban állna a magyar népzene legértékesebb típusait 30—40 lemezből álló kifogástalan sorozatban bemutatni, akkor minden nehézség nélkül teljesen homályba állíthatnák akár a németek, lengyelek, csehek vagy románok hasonló természetű munkáját.

Talán szabad remélnünk, hogy ennek a nemzeti és kulturális feladatnak a fontosságát egyszer majd hivatalos állami szerveink is felismerik, úgy amint azt a magyar gazdasági élet néhány tekintélyes szerve legutóbb felismerte. Remélhetőleg nem csak akkor fogunk ráeszmélni a magyar népzene megmentésének a fontosságára, amikor annak felvételére és megrögzítésére, a népi énekesek kihalása folytán, már nem lesz módunk. Mert ez néhány éven belül elkerülhetetlenül be fog következni.

BARTHA DÉNES

FIGYELŐ

A BRIT TRÓNVALTOZÁS AMERIKAI SZEMMEL

A BRIT TRÓNVALTOZÁS eseményei az európaiaktól sok ponton eltérő hatást és visszhangot váltottak ki az Amerikai Egyesült Államok közvéleményéből. Ennek több oka volt. Az egyik, általánosabb jellegű ok az volt, hogy különös, bár nem teljesen érthetetlen módon az északamerikai köztársaság közvéleményét és sajtóját még mindig sokkal nagyobb mértékben foglalkoztatják a brit uralkodócsalád ügyei, mint bármelyik európai országét. De a mostani alkalomból különösképpen növelte a VIII. Edward személye körül lejátszódó események „újságérték“-ét Mrs. Ernest Simpson amerikai származása.

A brit és amerikai sajtó között természetesen igen nagy színvonalbeli különbség van, az előbbi javára. A népszerű, Amerikában és Angliában egyaránt „sárgá“-nak nevezett sajtó lármája a király és a szép amerikai elvált asszony „román“-a körül éppen olyan vásári és visszataszító volt, mint több európai kontinentális ország „népszerű“ sajtójának szenzációhajhászó történetei. De a komoly amerikai sajtó és elsősorban a New York Times kommentárjai a trónváltozás egymást követő eseményeihez azért értékesek és érdekesek a feljegyzésre, mert az angol sajtó legnagyobb része könnyen megérthető okokból végig zárkózott maradt és önkéntesen vállalt cenzúrával kezelte a kényelmesen, de a tényeknek lényegileg nemigen megfelelő módon alkotmányválságnak nevezett trónváltozást.

Az angol sajtónak ezt az önkéntes hallgatását nem csupán H. G. Wellsnek a magyar sajtóban is megjelent, de Angliában csak kivonatolva, egy heti riportújságban közölt cikke támadta élesen, hanem a New York Times is elítélendőnek tartotta (dec. 6-i szám) ezt az eljárást, mert ilyen módon „a brit közvélemény tájékozatlanul maradt az utolsó percig és amikor a hírek megjelentek, készületlenül érte a meglepetés. A sajtó történetében még soha nem fordult elő, még a diktatúrák alatt sem, hogy a közvéleményt ilyen félrevezető módon fosztották volna meg olyan tények ismeretétől, amelyek pedig életbevágóan fontosak voltak mindenkire“.

Nagy megütközést keltett az Egyesült Államok közvéleményében az is, hogy a várható és valóban bekövetkezett eseményekkel legbővebben foglalkozó angliai hetilapnak, a „Time“-nek számai megcsonkítva érkeztek el az amerikai előfizetőkhez: a király és Mrs. Simpson esetével foglalkozó cikkeket, bizonyosan hatósági intézkedésre, kivágták vagy kitépték az egyes lappéldányokból. Ellen Wilkinson képviselő ebben az ügyben interpellációt is intézett az alsóházban Walter Runciman kereskedelmi miniszterhez, de interpellációjára nem kapott választ.

A később megjelent cikkek és vezércikkek egyöntetűleg a legnagyobb elismeréssel beszélnek arról a fegyelmezettségről és a sztoicizmus legklasszikusabb formáira emlékeztető nyugalomról, amellyel a válság napjai elmúltak Nagy-Britannia felett. De azért, különösen a válság lezáródása előtt megjelent cikkek írói nem titkolják azt a véleményüket, hogy a király

a két legfelelősebb tényező, Baldwin miniszterelnök és dr. Lang Canterbury-! érsek részéről nem kapta meg a méltányosságnak, a brit jellem legnemesebb tulajdonságának, a fair play-nak azt a mértékét, amelyre pedig Angliában kicsiny és nagy dolgokban egyaránt olyan féltékenyen szoktak vigyázni. A N. Y. T. előbb idézett számának egyik névtelen cikkírója szerint Mr. Baldwin határozottan túlment a miniszterelnök alkotmányos jogkörén, amikor „miniszteri vétó“-val élt a király házassági terveivel szemben. Eddig még soha nem volt rá eset, — olvassuk a cikkben — hogy a király házasságához a kabinet vagy titkos tanács jóváhagyása lett volna szükséges. Victoria királynő annakidején miniszterelnökének, Lord Melbourne-nak akarata ellenére választotta férjéül Albert herceget és nem annak bátyját, Ernő herceget, aki a miniszterelnök választottja volt. A fiatal királynő, amikor a titkos tanács előtt házassági ügyéről volt szó, még csak vitát sem engedett meg választottjának személye körül. De még szembe-tűnőbben alkotmányellenes volt a canterbury-i érsek álláspontja, nem is beszélve az érsek felfogásának a protestáns hitelvekkel szemben való következetlenségéről, amikor kijelentette, hogy nem hajlandó résztvenni a koronázáson, ha a király elvált asszonyt vesz el feleségül. Az érseknek nem volt joga személyes vétót jelenteni be, tekintet nélkül a parlamentre és szembehelyezkedve a trónutódlási törvény rendelkezéseivel, amely a király házastársának kiválasztásánál csak egyetlen tiltó rendelkezést tartalmaz, hogy t. i. a király felesége nem lehet római katolikus vallású. Az érsek távolmaradhatott volna a koronázástól, de csak ha tisztségéről lemond.

Amerikában a személyes rokonszenv is Edward király mellett állott. A király népszerűsége — állapítják meg az amerikai cikkírók — a válság kitörésének időpontjáig változatlan, sőt nyugodtan lehet mondani, példátlanul nagy volt alattvalóinak tömegei, a kis emberek milliói között, az anyaországban és a birodalom tengerentúli részein egyaránt. Az elidegenedés és a szembehelyezkedés az udvartartás megsértett, régi hatalmuktól és befolyásuktól megfosztott, idősebb tagjaitól indult el. De a nyíltan demokratikus, vagy amint Lloyd George karácsonyi üdvözlő táviratában kifejezte, szegényebb alattvalói sorsával törődő király kezdett nem tetszeni a politikusoknak és a nagytőkéseknek sem. Ferdinand Kuhn, a N. Y. T. egyik londoni munkatársa mondja el azt a jellemző kis történetet, hogy mikor novemberben a király megnyitotta a parlament új ülészakát a Lordok Házának tróntermében, az ünnepségről hazaérkezve személyi titkárának azt mondta: „Úgy éreztem, mindenütt ellenségek vettek körül.“ Megsértette a király az anglikán klérust is. Templomba ritkán járt és nem titkolta, hogy unja az udvari káplánok és öreg püspökök prédikációit. Helyette vasárnap délelőttönként inkább gyomlált a Fort Belvedere virágos kertjében. De a legnagyobb bünt akkor követte el, mikor kijelentette, hogy szeretné, ha a koronázási szertartáson résztvennének valamennyi keresztyén felekezet papjai és lelkészei, a non-conformisták, sőt, horribile dictu, a római katolikus egyház is.

Az élet minden megnyilvánulásában túlságosan is ember volt VIII. Edward. Azok, akik a monarchiában mást is tudtak látni, mint értelmetlen hagyományok bálványimádássá vált, minden egyéni szint megőző szolgálatát, tőle várták a királyság intézményének megújíthatóságát, új tartalommal való megtöltését, írja Claire Price, a N. Y. T. egy másik cikkírója.

Edward soha nem volt hajlandó lemondani embertársaival való szabad és közvetlen érintkezéséről — olvassuk ugyanebben a cikkben. Sandwiche jár golfozni és vár, mikor sorra kerül, mint a klub más rendes tagja. Belenyúl a széntartóba, kandallóba dob néhány széndarabot és azután ujjait letörli a nadrágjába. (!)

A közvetlenség jellemzi beszédeit. Edward nem udvari hivatalnokok és titkárok előre elkészített szövegeit olvasta fel. Beszédeiben érzelmeinek mindig keresetlenül hangot adott, egyszer jókedvvel, tréfás könnyedséggel — Edward a közül a kevésszámú uralkodó közül való volt, aki beszédében képes volt megőrizni az igazi humort, — máskor szenvedélyes méltatlankodással valami sürgős, de meg nem valósított szociális reform miatt. Mert szeretett közvetlen kapcsolatot tartani fenn a valóságos étellel, ezért járta a szegénynegyedeket, az iparilag tönkrement vidékeket. Nem volt még angol király, aki olyan jól ismerte volna az angol élet semmiképpen sem udvarképes oldalát, mint VIII. Edward.

Victoria királynő annyira nem ismerte a mindennapi életet, hogy mikor egyszer egy közönséges vasúti jegyet mutattak neki, meglepődéssel és érdeklődéssel nézte, majd kijelentette, hogy a vasúti jegy árusítása egészen okos gondolat. VII. Edward és V. György egész életüket udvari környezetben élték végig és alig volt fogalmuk, hogy milyen az élet a királyi palota zárt kapuin kívül. Ha mindannak, amit VIII. Edward kezdett, tragikus hirtelenséggel vége is szakadt, az utókor mégis rövid uralkodása legnagyobb teljesítményének azt fogja tekinteni, hogy át tudta hidalni a trón és a mindennapi élet közötti szakadékot s kapcsolatot tudott fenntartani a maga és alattvalói élete között.

Ez a cikk még a lemondás előtt jelent meg. Egy héttel később, VI. György trónralépésének napján, az imént idézett Ferdinand Kuhn londoni cikkében a „reakció helyreállt egyensúlyáéról” ír:

A Pall Mall klubjainak mély karosszékeiben, ahol nyugalmazott katonatisztek és vállalataik vezetésétől visszavonult öreg és gazdag üzletemberek töltik el a lunch utáni órákat délután félegy és félnégy között, olyan kifejezéseket használnak a lemondott királyról, amilyenek nem hallatszottak el brit uralkodó ellen a XVIII. század „rossz” Györgyei óta. A brit közélet reakciós elemei nem ismernek kíméletet VIII. Edwarddal szemben. A tömegek a birodalomban mindenfelé érezhetnek részvétet iránta, de a diehard-ok árulónak tekintik saját osztályával és mindennel szemben, amit a brit monarchia képvisel.

Szerencsére a diehard-ok kevesen vannak és ha VI. György trónralépése határozottan visszafelé megtett lépés volt is, a mai Anglia életéből nem lehet többé kitörölni a haladásnak azokat az elemeit, amelyeknek VIII. Edward valóságos szimbóluma volt. Ezek tovább fogják éreztetni hatásukat VI. György uralkodása alatt is. A viktoriánus korszak szigorúan elhatárolt korlátai gyorsan korhadnak vagy tűnnek el egészen. A régi álszemérem uralma kiveszőben van és a modern szellemi irányzatok, ha, mint Angliában rendszerint történni szokott, megkésve is, de érvényesüléshez jutnak s az idősebb nemzedék reakcionárizmusa a való élettől mind jobban visszaszorul a West End néhány klubjának mesterséges és az élettől teljesen elvonatkozott világába, — mondja ez a cikk.

A trónváltás és a király lemondásának elkerülhetetlen szükségszerűségénél a kabinet legfőbb érve a domíniumok közvéleménye és a VIII. Edward tervezett házasságával szemben mutatott határozott ellenzése volt. Erről ír Elspeth Huxley a New York World-Telegram egyik számában, megint külön amerikai szempontból:

A Westminster Statútum öt évvel ezelőtt történt életbelépése óta a Brit Birodalom sok tekintetben jogi fikció lett. Mindegyik domínium teljes függetlenséggel rendelkezik és rangban egyenlő. Ha a király úgy akarná, Torontóba költözhetnék és kormányzót küldhetné Londonba. A domíniumok kiléphetnek a birodalom kötelékéből, ha akarnak. Egyetlen alkotmányos kapcsolat van csak közöttük — a király. Az ő tisztsége az,

hogy együttartsa a Birodalom szétszórt részeit, hogy fenntartsa az egyetértés szellemét a domíniumok 20 milliónyi, valamint India és a gyarmatok 400 milliónyi lakosságában. Ha ez nem sikerül neki, széthullhat az egész lazán felépített szervezet.

A domíniumok büszkék arra, hogy egy nagy testvéri közösség részesei, így pl. a kanadaiak, bár nyomasztólag érzik nagy szomszédjuk, az Egyesült Államok közelségét, de azért nem kis belső büszkeséget éreznek csupán azért, mert ők a király alattvalói. „A mi birtokunkban van olyasmi, amit ők a határon túl nem tudnak megvásárolni, minden dollárjukért sem.“ Körülbelül ez fejezi ki a domíniumok lakóinak álláspontját.

Igen, de a domíniumok népe politikailag iskolázatlan és könnyen befolyásolható. Maga Baldwin miniszterelnök is meggyőződhetett róla, hogy ez mennyire így van, egyik kanadai látogatása alkalmával, mikor a londoni miniszterelnök tiszteletére az egyik kis prairie-városban a városka farmerei és üzletemberei ebédet adtak. Meleg nyári nap volt és Mr. Baldwin, hogy a hangulatot vendégei számára minél feszélytelenebbé és közvetlenebbé tegye, levetette a kabátját és beszédét ebéd után ingujjban tartotta meg. Ezt a tettet a miniszterelnöknek Kanadában soha nem bocsátották meg. Az ebéden résztvevők Mr. Baldwin kabádevetését személyes sértésnek tekintették, mintha nem nézte volna őket egyebeknek, mint közönséges fiuvágó napszámosoknak, akik öltözködésükben nem tudják, hogy mi a különbség egy ünnepi díszebéd és az erdőirtás között.

Mr. Baldwinak nem kellett lemondani az ingujjban tartott beszéd miatt. Mutatis mutandis, a király esete is nagyon hasonló volt ehhez. Ha Baldwin a király érdekében és mellette hozott volna fel érveket, mikor házassági tervei nyilvánosságra kerültek, nagyon valószínű, hogy a királyra nézve kedvezően tudta volna irányítani a domíniumok közvéleményét, ahol VIII. Edward trónörökös kora óta páratlanul népszerű volt s ezt odahaza Angliában éppen úgy felhasználhatta volna a király mellett, mint ahogy az ellenkezője volt egyik legerősebb kényszerítő eszköz a kezében VIII. Edward eltávolítására. VIII. Edward lemondásáért ezen a ponton kell viselnie a politikai felelősséget Mr. Baldwinak, aki kezdettől fogva a király távozását kívánta. — Mint ezekből látható, az amerikai hírlapirodalom tényeket, pletykákat és fantáziát kevert össze e kérdésben.

Másrészt a brit közvéleménynek és parlamentnek feltétlen győzelme és az alkotmány szellemének épségben való megőrzése a legnagyobb tisztelet érzését váltotta ki az amerikaiakban. — Abból a melodramából, — írta a N. Y. T. december 13-i száma vezető helyen — amely napokon át lekötötte az egész világ figyelmét, egy prózai, de erőteljes tény emelkedik ki s ez az, hogy a közvélemény mindenk felett való úr a Brit Birodalomban. VIII. Edward király alulmaradt, Stanley Baldwin, az egyszerű polgár — commoner — győzött. Nagy-Britannia évezredes történelmében logikai összefüggés van azon jelenet között, mikor aláírták a Magna chartát és aközött az alsóházi ülés között, mikor a miniszterelnök a ház előtt tartott beszédében feltárta a király lemondásának belső történetét.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Az olasz-angol megegyezés nehézségei és létrejötte — A spanyol helyzet és a hatalmak — Törekvések a háborús veszedelem kiküszöbölésére — Az amerikai-angol-francia gazdasági együttműködés — A bolgár-jugoszláv paktum: csehi osztrák viszonyok, a magyarság elnyomása Romániában

EZ AZ ÉV, ellentétben közvetlen elődjével, a feszültségek enyhülésének jegyében kezdődött, Ennek első fő oka volt az olasz-angol megegyezés létrejövele, amely a múlt esztendő legveszélyesebb viszályát végre kiküszöbölte. Természetesen hónapok előkészítő munkájának az eredménye volt ez. Hiszen májusban még az angolok rendszerint elvesztették egyébként közmondásos hidegvérüket, ha Olaszország került szóba, az olaszok pedig messze hallhatóan kijelentették, hogy a régi jó viszony Angliával soha többé helyre nem áll. A brit bölcsesség és önuralom, amely évszázadok leszűrt tapasztalatainak az eredménye, mégis győzedelmeskedett. Ennek első jele a szankciók megszüntetése volt, amit a Népszövetség rendkívüli közgyűlése Anglia aktív részvételével mondott ki a múlt év júliusában. További lépés volt az angol flotta egységeinek visszahívása a Földközi tengerről, amit a másik oldalon az egyiptom-líbiai határon elhelyezett olasz csapatok létszámának leszállítása követett. Majd eltávoztak Addis-Abeaból a brit követség tagjai s csak kis indiai különítmény maradt ott a követség! épület védelmére. Novemberben ezt is visszavonták — ugyanakkor a brit közép-tengeri politika jelentékeny sikert könyvelt el az angol-egyiptomi megegyezés megkötésével, amely némi áldozat árán, de megbízhatóbb alapokra fektette a birodalom hatalmi pozícióját a Nílus-völgyében és a Suez-csatorna környékén.

Ezek mellett a közeledést jelző mozzanatok mellett volt azonban egy veszélyt jelentő pont, amelyben mint gyújtópontban Összpontosultak a két nagy birodalom eltávolodását serkentő erők. Ez az érzékeny pont a nyugati közép-tenger és a Pirenei-félsziget volt. Az orosz propaganda nagy erővel belakapaszkodott abba a lehetőségbe, hogy a spanyol konfliktus körül kiszélesíti az árkot Nagybritannia és Olaszország között. Már a spanyol polgárháború kitörésekor elterjesztették annak a hírért, hogy Franco tábornoknak megegyezése van Olaszországgal, amelynek alapján a Baleari-szigeteket győzelme esetére átengedné a fasiszta nagyhatalomnak azért a segítségért, amelyben ez őt és csapatait a polgárháborúban részesíteni fogja. Franco tábornok és az olasz kormány minden cáfolata dacára sikerült ezt a híresztelést átvinni a köztudatba és megzavarni az olasz-angol viszonyt. A Duce kategorikus kijelentéseinek és a Ciano gróf által adott diplomáciai biztosítékoknak azonban végül sikerült eloszlatni Londonban a gyanút: hiszen nyilvánvalóvá vált, hogy a feszültség enyhülése és a félreértések eloszlatása mindkét nagyhatalomnak érdekében van. Az olaszok december folyamán leszerelték azt a megfigyelő állomást, amelyet Palma di Majorcában felállítottak és visszahívták Rossi grófot, annak vezetőjét. Ez a tény már mindenki számára világosan érthetővé tette, hogy a megegyezés előfeltételei adva vannak. Január 2-án parafálta Rómában Ciano gróf külügyminiszter és Sir Eric Drummond brit nagykövet azt az érdekes okmányt, amely alig négy mondatban megállapítja azt a tényt, hogy Nagybritannia és Olasz-

ország érdekei a Középtengeren nem ütköznek egymással s hogy ezeket kölcsönösen tiszteletben fogják tartani. Ez az okmány nem szerződés és nem is megegyezés, általában az „úriember-megegyezés“ semmit vagy sokat mondó nevével illetik, de tulajdonképpen nem egyéb egy közösen megállapított politikai deklarációnál, amely nincsen határidőhöz és felmondáshoz kötve. Alig lehet kétség arra nézve, hogy a fennálló és a két országot közösen érdeklő vagy őket egymástól elválasztó problémákra nézve részletekbe menő megegyezésnek kellett létrejönnie, sőt valószínű az is, hogy a követendő politikára vonatkozóan is elég mélyreható eszmecsere folyt London és Róma közt. Azt mindenesetre elérte, hogy megszüntette annak a veszélyét, hogy Nagybritannia jobban közeledjék Moszkvához. Tartalmát bizonyára lehet különbözőképpen értelmezni. Általános elveket szögez le, amelyek között legfontosabb a Földközi-tengeri status quo elismerése és garanciája. De talán még jelentősebb az a befejező mondata, amely szerint megegyeznek, hogy minden olyan tevékenységet igyekezni fognak leszerelni, amely a két állam közötti jóviszonyt megzavarhatná, A spanyol polgárháború és az ottani bolsevista és anarchista mozgalom, továbbá egy kommunista köztársaság befészkelődése az Ibériai-félszigetre, következményében könnyen alkalmas lehetne arra, hogy megzavarja a két ország jó viszonyát. Innen az a magyarázat, amely szerint a megegyezés a spanyol polgárháborúra is kiterjed. Ha ez az interpretáció talán túlzott is, mert nem valószínű, hogy Anglia, akár egy titkos egyezményben is, belement volna az intervenció politikába, mégis annyi érdekszolidaritást jelent, hogy Anglia, politikájának célkitűzésében és taktikájában, igyekezni fog a maga részéről is hozzájárulni ahhoz, hogy Spanyolországban ne maradjon kommunista szovjetköztársaság.

A megegyezés további jelentősége az abesszin konfliktus utolsó maradványainak likvidálásában van. Eden külügyminiszter az angol alsóház egyik ülésén bejelentette, hogy Abesszínia területén a Negus uralmának vagy kormányának semmiféle maradványa nincs már. Ennek a konklúzióját Nagybritannia annyiban levonta, hogy megszüntette abesszíniai követségét és helyette főkonzulátust állított fel, amiből önként következik, hogy a kinevezendő főkonzul exequaturját — működési engedélyét — Olaszország királyától, Abesszínia császárától kell az angol kormánynak kérnie. Ez tehát de facto elismerése az olasz hódításnak. Bármilyen fájdalmas is jogilag és presztízs szempontjából, realisan nem lehetett az angol kormánynak mást tennie. Ugyanez történt francia részről is és a példát a többi hatalmak is sietve igyekeztek követni. Svájc még tovább ment, elismerte Olaszország de jure uralmát Abesszínia felett. A további lépés ebben a kérdésben a Népszövetség közgyűlése elé tartozik, amelynek szintén le kell majd nyelnie a keserű pirulát és tudomásul vennie Abesszínia bennszülött császárságának megszűnését. Ezzel meg fog szűnni az etióp császárság képviselőjének lehetősége a Népszövetségen belül, ami pedig , nemcsak pusztán formalitás, mert ettől függ Olaszország aktív együttműködése a genfi szervezettel.

Európai szempontból alig lehet ennek a megegyezésnek a jelentőségét túlbecsülni. Ez az első lépés egy bizonyos egyensúly és nyugalmi helyzet helyreállítására. Olaszország világhatalmi pozíciójának, hogy úgy mondjuk végleges megalapozását jelenti és tényleg megnövekedett súlyának formai elismerését is. Az által, hogy az olasz-angol megegyezés hamarabb jött létre, mint valami hasonló német-angol egyezmény, az olasz politikának taktikai előnyt ad Németország felett s azt mutatja, hogy Olaszország hamarabb tudta a maga javára kamatoztatni az olasz-német megegyezés taktikai előnyeit mint Németország, amely az utóbbi időben ismét kissé érdekessé váló politikájával elidegenítette magától az angol közvéleményt. A megegyezés következtében Olaszország abban a helyzetben van, hogy ő köz-

vetítheti a német-angol megegyezést, viszont Franciaország érdeke, hogy helyreállítsa a megzavart jóviszonyt Olaszországgal, szintén erősödött. Másrészt a francia külügyminiszter már a megegyezés másnapján alkalmat talált arra, hogy kifejezze örömét a megegyezés felett, amivel nyilván dokumentálni akarta, hogy annak szellemével és céljaival egyetért, ez tehát nem ellene jött létre. Végül a mi speciális magyar érdekeink szempontjából, akik 1935 őszén, akkori benyomás szerint, igen nagy kockázat ellenében, hűségesek maradtunk Olaszországhoz, nagy megnyugvást és megalégedést jelent az, hogy az akkori ellenfelek ma ismét találkoztak s így az a jóviszony, amely bennünket Angliához fűz és amelyet nekünk érdekünkben áll elmélyíteni, teljesen párhuzamosan fejlődik Olaszország hasonló törekvéseivel. Azt az előrelátást, amely a magyar kormányt franciaellenes politikájában vezette s amelynek egyik alapeleme az a megfontolás volt, hogy Róma és London a konfliktus után kibékülhetnek, az események tehát teljesen igazolták. Így történt, hogy míg az egész 1936-os év telve volt háborús veszélyekkel, az 1937. évbe nyugodtabban léphetünk be.

TERMÉSZETESEN FENNMARADNAK a veszélyforrások, amelyek között első helyen áll még ma is a spanyol konfliktus, hiszen ennek a végét még ma sem lehet előre látni. A katonai helyzet nyilvánvalóan az, hogy egyik fél sem képes döntő sikert aratni a másik felett: egymásba haraptak és nem tudnak egymástól megszabadulni. Körülbelül valószínűnek látszik az, hogy spanyolok már alig vannak a küzdők között, hogy részben szedett-vedett, részben megszervezett idegen csapatok verekednek egymással két-féle spanyol cégér alatt. Továbbá kétségtelen, hogy míg Oroszország teljes erővel nyíltan, Franciaország pedig nem egészen felderített körülmények között titokban támogatja a népfront kormányát, addig Németország és Olaszország, valljuk be, ugyanezt teszik Franco oldalán. Világos, hogy a két utóbbi nagyhatalom semmi körülmények között nem fogja eltérni a nyugati Földközi-tengeren egy szovjet-köztársaság konszolidálását. Másrészt Franciaország és Nagybritannia hasonlóképp idegenkednek egy fasiszta diktatúrától Spanyolországban. Ha Nagybritannia külügyminisztere többször a legkülönbözőbb fonnák között kijelenti, hogy a spanyol népnek magának kell választania kormányformát, akkor bár a mai körülmények között egy kissé kongó frázisnak hangzik, ez nyilván annyit jelent, hogy Spanyolországban a diktatúra egyik fajtája sem maradhat fenn állandóan. Talán létrejöhet a megegyezés azon az alapon, hogy Nagybritannia is egész súlyával a kommunista diktatúra kiküszöbölése mellett lesz, viszont Róma és Berlin belenyugszanak egy többé kevésbé független demokratikus köztársasághoz való visszatéréshez. Az út, míg idáig elérkeznek, hosszú és rögös. De mindenesetre ma már komoly remény lehet arra, hogy a spanyol belső harcok nem vezetnek európai háborúhoz. S ez, tekintve a veszélyeket, amiknek földrésznünk ki volt téve, valóban nem csekély eredmény. Meg kell tehát vallanunk, hogy azok, akik a be nem avatkozást politikát kezdeményezték s ezt az európai álarcot a nyáron feltették, bármily gyengén működött is a bizottság, általános európai szempontból hasznos munkát végeztek.

A látszatharc és pozíció-küzdelem a be nem avatkozás frontján, jegyzék és emlékirat bombázással változatlan erővel tovább folyik. Nagybritannia és Franciaország együttesen felszólításokat intéznek más európai hatalmakhoz az ú. n. önkéntesek küldése beszüntetése tárgyában. Erre mindenki a maga módja szerint felel: helyesli a betiltást, de feltételektől teszi függővé, amelyek rendszerint teljesíthetetlenek. Hiszen ahhoz, hogy valamilyen közbelső megoldás létrejöhessen Spanyolországban, mindkét félnek arra van szüksége, hogy pozícióját megerősítse, különben nincsen döntő szava a ren-

dezésben — Nagybritannia kivételével, amelynek annál inkább van döntő szava, mennél kevésbé van érdekelve a küzdelemben. A francia kormány ugyan elismerésreméltó taktikai ügyességgel törvényt fogadtatott el a parlament két házában, amely betiltja az önkéntesek toborzását és Spanyolországba való szállítását. E javaslatok elfogadása imponáló egyhangúsággal történt, végrehajtása azonban függővé van téve attól, hogy a többi nagyhatalmak is hasonló intézkedést tegyenek. Ez meg annyit jelent, hogy minden megy tovább a maga útján: a francia „önkéntesek“ tovább tódulnak Spanyolország felé. Olaszország és Németország pedig hozzájárulásukat az önkéntes toborzás és szállítás megszüntetéséhez attól teszik függővé, hogy az intervenció minden egyéb formája betiltassák és a most Spanyolországban küzdő nemzetközi csapatok, a politikai tanácsadókkal és agitátorokkal együtt, eltávolíttassanak. Az egész helyzetből csak két megnyugtató körülményt lehet kiemelni: azt, hogy Nagybritannia s bizonyos mértékben talán Franciaország is kezd elhidegülni Moszkvától, talán éppen annyira, amennyire visszahúzódott Németországtól, a másik pedig, hogy a franciák közeledni akarnak Rómához és egyben keresik Németország felé egy általános gazdasági és politikai megegyezés útját.

A VÉLELEM LONDONBAN, Párizsban és Washingtonban az, hogy Németországot a teljes elzárkózás politikája gazdaságilag nehéz helyzetbe sodorta, hogy kénytelen lesz nyersanyag ellátási és hitelegyezményeket kötni, mert teljesen egymagára utalt közgazdasága redukált kivitel mellett nem bírja ki a fegyverkezési tempót. A jelek szerint mind a három nyugati tőkés nagyhatalom hajlandó lenne Németország segítségére sietni, de csak a legteljesebb, jól kicpített garancia-rendszer mellett, tehát nem kötnének egyoldalú gazdasági megegyezést politikai biztosítékok nélkül. A francia lapokban nyíltan beszélnek koloniális engedményekről is, míg az angolok egy általános új európai rendezés lehetőségét csillogtatják meg. Eden legutolsó beszéde nyílt felhívás volt Németországhoz ilyen tárgyalások megkezdésére. Olaszország azt a látszatot kelti, mintha ismét a négyhatalmi tervhez hasonló programmon dolgoznék, amellyel szemben egyelőre Anglia is elzárkózik. Nehéz, sőt majdnem lehetetlen megállapítani, mi készül a történelem boszorkánykonyháján, de, hogy dolgoznak, talán komolyabban, mint eddig, egy általános háború elhárításának lehetőségén, az kétségtelen. Háromféle súlyos történelmi ok valószínűsíti a háborút. Az egyik ok vagy oksorozat a hatalmi ellentétekben található. Alapjai lehetnek demográfiai és gazdasági okok, de hegemoniatörekvésekben nyilvánul meg. A második oksorozat a társadalmi küzdelmek és világnézeti ellentétek kicledésében található. A harmadik pedig a fegyverkezési verseny, melynek következtében a felhalmozott katonai felszerelések holtsúlyként nehezedenek az államokra és majdnem elkerülhetlenné teszik ezek felhasználását. Hatalmas államférfiúi munka és a nemzetek közvéleményének szinte elképzelhetetlen békeakarása kell ahhoz, hogy ezt a három oksorozatot ellensúlyozni és egy új európai békét felépíteni lehessen.

Az utóbbi időben azonban már nem egyszer megtörtént, hogy a háborús veszedelem közvetlen közeléből hirtelen fordulattal kimenekültünk. Elég, ha rámutatok a magyar-jugoszláv konfliktus és az olasz-angol háború veszélyeire. De még legutóbb is hirtelen erős diplomáciai feszültség keletkezett arra a hírre, hogy a németek spanyol Marokkóban csapatokat szállítanak partra és Észak-Afrikában mind gazdaságilag, mind katonailag erős pozíciót igyekeznek kicpíteni. A feszültség olyan nagy volt, hogy Hitler kancellár az újévi diplomáciai fogadást használta fel arra, hogy a francia nagykövet előtt kategorikusan megcáfolja a Németország afrikai terjeszkedéséről szóló

híreket s kijelentette, hogy Németországnak nincs szándékában Spanyolországnak és birtokainak sértetlenségét vagy épségét veszélyeztetni. Ez az egyszerű, nem kötelező erejű nyilatkozat elegendő volt arra, hogy a veszélyt eltüntesse és enyhülést hozzon létre a francia-német légkörben. A spanyol-marokkói zóna parancsnokló tábornoka pedig meghívta az idegen katonai attasékét Tangerből, győződjenek meg saját szemükkal arról, hogy a spanyol zónában nincsenek német csapatok, sem semmiféle német szervezkedés. Ez mindenesetre azt mutatja, hogy ha megvan a jószándék, meg is lehet akadályozni a konfliktusokat.

HOGY AZ ANGOL-FRANCIA-AMERIKAI gazdasági és pénzügyi együttműködés valóban fog-e komolyabb formát ölteni vagy pedig megmarad abban a platonikus keretben, amelyet a francia devalváció alkalmával kiadott közös nyilatkozat alkot, azt talán a közel jövő már el fogja dönteni. Egyelőre nehéz megállapítani a konkrét körvonalakat, vagy az ilyen megegyezés szilárdabb belső tartalmát. Eljutnak-e egy kölcsönös valuta stabilizációhoz? Vájjon egyáltalában kialakult-e már akár a dollárnak, akár a fontnak vagy éppen a francia franknak olyan viszonylagos árfolyama, tekintetbe véve a belső áralakulást, amelynél megkockáztathatnak egy újabb stabilizációt? Lehet-e a kölcsönös áruforgalmat vámpolitikai engedményekkel úgy alakítani, hogy ezen belől a pénzegységek aranyértékénél újabb eltolódás ne álljon be és a három nagy birodalom megegyezése viszont más viszonylatban megkönnyítse inkább, semmint megnehezítse a kereskedelmi forgalmat. Tudnak-e Washington, London és Párizs olyan közös gazdasági és pénzügyi alapot találni, amellyel, mint ezt a múlt nyáron hallottuk, a három demokrácia bizonyos politikai elemek bekapcsolása mellett közösen léphetne fel Németország ellen, de Olaszországgal szemben is? Mindez nyílt kérdés tele kétséggel és bizonytalansággal. De hogy valami történik a három nagy pénzügyi központ között, az kétségtelen. Egyelőre csak külsőségek árulják ezt el: Mr. Runciman, brit kereskedelmi miniszter „magánlátogatásra“ a Fehér Házba érkezett, de egyidejűleg NewYorkba és Washingtonba utazott Sir Otto Niemeyer, a Bank of England igazgatója és a legkiválóbb pénzügyi szakértők egyike, akit a Bank of England ki szokott küldeni mindenüvé, ahol pénzügyi rekonstrukcióról van szó. Végül Franciaország visszahívta washingtoni diplomata nagykövetét és kinevezte Georges Bonnet volt pénzügyminisztert helyébe, nyilvánvalóan jelezve, hogy pénzügyi és gazdasági tárgyalások állanak az előtérben. Ezek első fejezete természetesen az új adósságrendezés lenne, hiszen Franciaország öt esztendeje nem fizeti a francia-amerikai egyezmény alapján esedékes törlesztési és kamat részleteket. Itt is mozgásban van tehát minden. A Blum-kormánytól pedig nem lehet azt az elismerést megtagadni, hogy igyekezett a német-francia feszültséget minden lehetséges alkalommal enyhíteni, gazdasági, politikai, katonai viszonylatban egyaránt, anélkül, hogy Franciaország tekintélyét csökkentette volna — ellentétben elődeivel. Politikája egyáltalában józanabb volt és mérsékeltebb, mint ezt megalakulása pillanatában várni lehetett volna. Belpolitikailag mindenesetre elérte azt a sikert, hogy elkerülte a múlt év novemberére jósolt nagy belső válságot és összeütközést. Még konzervatív és kapitalista körök is azon az állásponton vannak vele szemben, hogy pillanatnyilag jobb, mint amilyen az utóda lehetne. Így nem egészen egységes népponttal és időnként a jobbközép támogatásával tartja magát a felszínen.

A BALKÁN ÉS KELETEURÓPA helyzete szempontjából kétségtelenül nagyjelentőségű esemény a bolgár-jugoszláv paktum most történt aláírása. Többéves közeledési munka eredményeképpen jött létre ez az általá-

nos barátsági és megnemtámadási szerződés, amelynek részletei még nem ismeretesek. Megbízható forrásból származó hírek szerint a határ status quo elismerése is benne lenne a megegyezésben. Más forrásból eredő szenzációs hírek szerint Jugoszlávia nemcsak területet adna vissza Bulgáriának keleti határán, hanem Bukarestben a Dobrudzsa és Athénben egy aegai kikötő cedálása érdekében is interveniálna. Kétségtelen, hogy Bulgária számára erős nyomástól való szabadulást jelenthet a barátsági szerződés kötése, sajnos azonban ezek a hozzáfűzött kombinációs álmok egészen valószínűtlennek látszanak. Vájjon ezt az új helyzetet Bulgária gazdasági és politikai konszolidálására fogja-e felhasználni tudni, vagy pedig a megegyezés egyértelmű-e azzal, hogy kénytelen lesz megmaradni mai gazdasági és politikai helyzetében és belenyugodni jövőjének kilátástalanságába: ezt addig, amíg a megállapodás lényegét nem tudjuk elbírálni, lehetetlen eldönteni. A szomszédos államokból jövő visszhang — a Balkán paktum többi három aláírója, Románia, Törökország és Görögország megadták beleegyezésüket a megkötéshez, hasonlóképpen a Kisantant harmadik állama, Csehszlovákia is — inkább azt mutatná, hogy Bulgária beletörődött sorsába.

Ami a középeurópai helyzetet illeti, egyrészt a szudétánémetek állandó mozgolódása és nyugtalansága, másrészt a Szovjetország befolyás terjedése Csehszlovákiában az a két mozzanat ma, amely nyugtalanítóbbá teszi a helyzetet. A német-osztrák viszonyban nincs változás, bár Ausztriában csalódást okozott az, hogy a német turistaforgalomnak a júliusi megegyezés következtében várt emelkedése majdnem teljesen elmaradt, részben a német valutáris és pénzügyi helyzet nehézségei miatt. Ámde az osztrák belpolitikai helyzetben mutatkozó feszültségek határozottan enyhültek az utolsó hat hónap alatt s a Schuschnigg kormány helyzete biztosabb, nyugodtabb, mint bármikor az 1936. év első felében. Viszont a legsajnálatosabb körülmény az egész középeurópai helyzetben az, hogy Románia az erdélyi magyarság példátlan és kegyetlen üldözésével, az ellene indított irtóhadjáratral teljesen lehetetlenné teszi a normális szomszédi viszony kicpitését Magyarországgal. Nem tudjuk, gyengeség jele-e ez a kíméletlen üldözés, de mindenesetre nagy és veszélyes politikai rövidlátás kell hozzá, hogy egy olyan exponált helyzetben levő állam, mint Románia, nem bírja egy szomszédos ország felé megváltoztatni a politikáját és félelemtől sarkalva mindent elkövet valamely lehetséges megegyezés megakadályozására. Az erdélyi magyarokra nehezedő terhet lehet növelni és mártiromságukat szinte kétségbeejtővé tenni, de azt a két millió magyar embert, aki román Imperium alatt nyög, elpusztítani, magyarságától megfosztani nem lehet. Nem okosabb lenne-e ezzel a ténnyel leszámolni és a magyarok existenciájának, gazdasági és kulturális fejlődésének biztosításában keresni a barátságos megegyezés útját Budapest felé? Bethlen István gróf karácsonyi cikke rámutatott arra a kötelességre, amely ezzel a helyzettel szemben reánk, de egyúttal Romániára és távolabbi értelemben, az európai nagyhatalmakra és a Népszövetségre is hárul. Egyes válaszok, amelyek a határ másik oldaláról ha nem is a legkompetensebb, de tekintélyes oldalról jöttek, azt mutatták, hogy vannak a román Regátban is olyanok, akik felismerik a helyzet veszélyességét. Képesek lesznek-e rálépni a helyes útra? Van-e bennük elég európai érzés, politikai józanság és felelősségérzet?

OTTLIK GYÖRGY

MAGYAROK MEGFÉLEMLÍTÉSE ERDÉLYBEN

AZ IMPÉRIUMVALTOZÁS óta, román részről, állandóan azzal a sztereotíp váddal illetik a Nagyromániában élő magyarságot, hogy államellenes törekvései vannak, az irredenta és a magyar revizionizmus szolgálatában áll és különösen vezető rétege nem nyugszik bele az adott és tényleges helyzetbe. A romániai magyarság vezetői számtalanszor utasították vissza ezt a vádat — mindannyiszor eredménytelenül. A román nacionalizmusnak az utóbbi években történt agresszívebbé válásával párhuzamosan vált egyre élesebbé és kíméletlenebbé a magyarelles támadások hangszerelése, annyira, hogy egyes román lapok az előzetes cenzúra ellenére a romániai magyarok kiirtásának és egy Szent Bertalan éjszaka rendezésének szükségét hirdethették, vagy reprodukálhatatlan gombaságokkal illették Magyarországot és annak nagy európai barátait. Miután a támadásokból európai botrány lett, a román kormány utólag két vidéki lapot ideiglenesen betiltott, de a fővárosi sajtó változatlanul folytatja magyarelles kirohanásait, állandóan ismételve a vádat, hogy a magyarság, amely „egy évezreden át barbár elnyomásban tartotta a római légiók őslakó fenkölt utódait“ most „az igazság helyreálltával rákfenéje lett Nagyromániának, amelyet aljas eszközökkel akar elpusztítani és Erdélyben ma is kezében van a gazdasági hatalom, amellyel elnyomja a románságot.“ Ennek a tételnek a sajtó részéről történő állandó hangoztatása olyan ellenséges légkört teremtett Erdélyben, amelynek nyomása néha heteken és hónapokon át szinte kibírhatalannak látszik és a személyi üldözések, denunciaciók és jogtiprások olyan sorát vonja maga után, hogy Erdélyben ma egyetlen magyar sem lehet biztos afelől, hogy vajjon holnap nem tartanak-e nála házkutatást, nem hurcolják-e a csendőrségre, nem börtönözik-e be, vagy hogy amikor a bizonytalanság és az idegizgalom már testben lélekben megtörte, bírói ítélet alapján szabadon bocsássák. Az úszító sajtó által teremtett légkör, természetesen elsősorban a félműveltek, vagy műveletlenek lelkét mérgezte meg és Erdély ma a hivatali hatalommal visszaélő csendőrörmesterek, basáskodó inspektorok, falusi tanítók és kiskirályosdit játszó jegyzők országa lett, akiknek jelentős része még állása betöltéséhez szükséges kvalifikációval sem rendelkezik. Mindez az erdélyi magyar lelkek teljes terrorizálását jelenti és minden kétséget kizáróan az erdélyi magyarság lelki és idegbeli felörlését célozza.

Nem kívánunk ezúttal a Magyar Szemle hasábjain már számtalanszor említett iskolai sérelmekkel, adóbehajtási brutalitásokkal, a nyelvvizsgák szörnyű lelki kínokat okozó rendszerével és azokkal a felülről, szervezeten vezetett támadásokkal foglalkozni, amelyek szinte velejárói lettek az erdélyi magyar életnek és amelyek az erdélyi magyarság gazdasági, kulturális, egyházi és politikai javainak elpusztítását célozzák. Ezek a támadások a kisebbségi magyarság összessége ellen irányulnak és az mint összesség veszi fel a harcot velük szemben. A továbbiak során annak az egyelőre még szervezetlenül, de általánosan folyó hajszának a módszereit és eredményeit kívánjuk bemutatni, amelyet egyesek irányítanak a magyarság egyes tagjai ellen, példátlan terrort, lélektiprást és megfélemlítést gyakorolva ezáltal az összességre. — Két tényt előre kívánunk bocsátani; az egyik: hogy igen nagy szerepet játszik ebben a hajszában az emberi kicsinyesség, aljasság, bosszúvágy és a meg nem érdemelt hatalomban való tobzódás vágya; a másik: mindezek az emberi hibák és bűnök a többségi sajtó által, a kormányzat néma segédlete mellett teremtett ellenséges légkörben találhatnak csupán alkalmat és lehetőséget. A független román bíróságok számos felmentő ítélete, amelyeket kizárólag az 1936-os évből az alábbiakban bemutatunk, bizonyítja állításunk és felfogásunk helyességét:

A kolozsvári hadbíróóság 1936. szeptember 22-én tartott főtárgyalásán tárgyalta Hirschler József dr. prelátus-kanonok, Kolozsvár r. kat. plébánosának, irredenta és államellenes izgatási bűnügyét. Hirschler ellen, 1936 tavaszán Fersigan Romulus, kolozsvári román ügyvéd tett feljelentést az ügyészségen. A feljelentés szerint Hirschler dr. 1927-ben 600.000 forint kölcsönt vett fel Hollandiában. Ezt az összeget a román állam veszélyére és károsítására szánta és használta fel, azzal irredenta és propaganda célokat szolgált, és ezzel államellenes izgatást követett el. A vád szerint Hirschler dr. egyike a legismertebb irredentáknak és magyar kémeknek. Emiatt 1922. és 1923. években bűnügyi eljárás is folyt ellene. A vád szerint Hirschler 1934 december 31-én a főtéri Mátyás-templomban irredenta beszédet mondott, támadta a román pénzügyminisztériumot, pénzügyi hatóságokat és a román államot, azért, mert az egyházközség vagyonát adótartozás miatt zárgondnokság alá helyezték és ezzel megbénították az egyházközség vallási és kulturális működését. Ezzel a vádlott a román állam ellen izgatott. A vád további adatai szerint a vádlott 1936 február 8-án az összes kolozsvári lapokban támadást intézett dr. Fersigan Romulus és dr. Virgil Nistor állami zárgondnok ellen, megvádolva őket egy letiltásban lévő 120.000 lejes összeg erőszakos kiűzetésével. Tekintettel arra, hogy a nevezett ügyvédek az állam képviselői voltak, ezáltal az állam ellen izgatott. Az áprilistól kezdve tartó vizsgálat során Negulescu őrnagy hadbíróági vizsgálóbíró 108/17. számú végzésében megállapította, hogy a Hirschler József prelátus-kanonok ellen felhozott vádak közül egy sem felel meg a valóságnak és ezért a megvádolt egyházi személy ellen, semmiféle eljárásnak helye nincsen. A hadbíróóság Negulescu őrnagy megállapításai alapján a vádat elejtette és a Hirschler Józseffel szemben megindított eljárást beszüntette. Hirschler József dr. 1936 november végén meghalt. Halálát a vizsgálat izgalmai következtében meggyengült szíve segítette elő.

A kolozsvári járásbíróóság 1936 március 6-án foglalkozott Bíró Vencel dr. piarista rendfőnök, hamisítási, csalási, címbitorlási és irredenta bűnpejrével. Bíró Vencel dr. ellen Onisifor Ghibu egyetemi tanár tett feljelentést, aki tanárság mellett denunciánsi foglalkozást is űz. A feljelentés szerint önálló romániai piarista rend nem létezik és ezért Bíró Vencel dr. jogtalanul használja a tartományfőnöki címet. Bíró Vencel irredenta propagandát fejt ki, mert a rend címere felett a magyar korona is látható, a címerben pedig az M. A. betűk szerepelnek, amelyek Magyar Állam-ot jelentenek.

A feljelentés szerint a rend a magyar revizionizmus szolgálatában áll. A per során, amely többszöri megszakítással 1935 májusa óta folyik. Bíró Vencel okiratokkal bizonyította be Ciugudeanu ügyész előtt, hogy a címeren látható korona nem a magyar szent koronával azonos, hanem a nemesi címerekben általánosan használt korona, amelyet a piarista-rend mindenütt használ, az M. A. — M. P. — O. Y. betűk pedig görög rövidítései annak, hogy „Mária Isten anyja“. Ezek a betűk egy bemutatott görögkeleti szentképen is szerepeltek. Giuseppe Del Buono a Philippo és Valeri pápai nuncius 1936 január 30-án kelt levele pedig kétségkívül elismeri az önálló romániai piarista rendet. A tartományfőnöki címet tehát minden kétséget kizáróan jogosan viseli Bíró Vencel dr. Az 1935 szeptember 6-i tárgyaláson tanúként beidézt Imbroane kultusz-államtitkár, Cîmponariu ügyész, Moga kolozsvári egyetemi tanár, Onisifor Ghibu egyetemi tanár és Popu semmitőszéki elnök nem tud terhelő vallomást tenni. Újabb tanúk kihallgatása után a bíróság Bíró Vencel dr.-t felmenti a vád és következményei alól, a rendnek azonban a kért 527.000 lei perköltség helyett csak 2000 lei perköltséget ítélt meg az állam részéről. Az ítélet ellen úgy a vád, mint a védelem fellebbezett.

A marosvásárhelyi ítélőtábla 1936 október 10-én tárgyalta Székely Árpád bözdújfalui r. kat. lelkész ügyét, akit hatóság elleni erőszakkal vádoltak. A vád előzménye az, hogy Todoran luon bözdújfalui görög keleti lelkész, az 1934. évi iskolai beiratkozások alkalmával önkényesen görög keleti vallásának jegyzett be az anyakönyvben r. kat. vallásúnak bejegyzett tanulókat és azokat a saját hittanórájára kényszerítette. Székely Árpád r. kat. plébános hiába tiltakozott ez ellen. Székely Árpád 1935 május 21-én átment az iskola szomszéd tantermébe, ahol Todorán lelkész tartotta hittanóráját és Farkas Dénes r. kat. gyermeket kézenfogva a maga hittanórájára átvezette. Todoran lelkész emiatt hatósági közeg ellen elkövetett erőszak címén tett feljelentést Székely ellen, annak ellenére, hogy a revizor 1935 augusztus 8-án kelt 3375/935. sz. iratában Székelynek adott igazat, kimondva, hogy az anyakönyv szerint r. kat.-nak beírt gyermekek nem vezényelhetők görög kat. hittanórára. Todorán feljelentése alapján az ügyészség megindította az eljárást Székely Árpád ellen. Az ügyet először a székelyudvarhelyi törvényszék tárgyalta, amely Székely Árpádot, hatósági közeg elleni erőszak címén az 1914. XL. t.-c. 2. §-a alapján egyhavi börtönre és tekintélyes pénzbüntetésre ítélte. A marosvásárhelyi ítélőtábla, mint másodfokú bíróság az 1936 október 10-én tartott tárgyalásán Székely Árpád r. kat. lelkészt a székelyudvarhelyi törvényszék ítéletének megsemmisítése után, bűncselekmény hiányában felmentette.

1936 október 16-án Boros Ernő hiribi (Szatmár vm.) ref. lelkész lakásán a csendőrség házkutatást tartott. Mint bűnjelet egy régi földgömböt foglaltak le, miután annak irredenta voltát megállapították. A csendőrség továbbá azzal vádolta Boros Ernőt, hogy egy kisebbségi költőnek megengedte, hogy az iskolában árusítsa verseit. A csendőrség Boros Ernő lelkészt letartóztatta és bekísérte a szatmári ügyészség fogházába. Az ügyész több napig tartó tanúkihallgatások után elejtette a lelkéssel szemben emelt vádat és elrendelte szabadlábrahelyezését.

A temesvári hadbíróóság 1936 augusztus 14-én tárgyalta az aradi minorita-rend irredenta bűnpörét. Az aradi minorita-rend székházában 1936 februárjában a rendőrség házkutatást tartott, amelynek során több kocsirakomány iratot és más tárgyat foglalt le. Többek között egy fekete gyászfátyollal burkolt zászlót is, amely 1883 óta volt a templom előcsarnokában elhelyezve és amely annak idején a Veterán Egyeslet tulajdonát képezte. A zászlónak piros-fehér-zöld szegélye volt, erről azonban senki sem tudott, mert a zászlót évtizedek óta nem bontották ki. Az ügyészség Lakatos Ottó dr. plébános ellen vádat emelt, mert szerinte a zászlónak a templomban való tartásával az állam ellen demonstrált. Az ügyet 1936 június 22-én tárgyalta Marinescu aradi járásbíró, aki felmentette Lakatos dr.-t, azonban az egyes lelkészeknél talált háborús emlékek (egy gyalogsági oldalfejtver, katonai térkép, egy revolver) miatt a járásbíróóság Korom Antal minorita lelkészt 500, Szabó Gábor minorita lelkészt 1000 és Horvát Ferenc minorita lelkészt 3000 lei pénzbüntetésre ítélte. A temesvári hadbíróóság előtt dr. Wild Endre rendfőnök képviselte a rendet, aki bebizonyította, hogy az inkriminált térképek több mint 50 évesek, Galíciáról és Lengyelországról készültek és

Szikra Lénárd minorita hagyatékából maradtak, aki a rendbe való belépése előtt aktív katonatiszt volt. A térképeket, a hagyatékban talált könyvekkel és egyéb iratokkal együtt, annak idején a rend archívumában helyezték el. A hadbíróóság elejtette a vádat.

A kolozsvári törvényszék II. szekciójának Filipescu tanácsa 1936 január 10-én tárgyalta Oltean Albert hidegszamosi elektromos üzemi műhelyfőnök, Szabó Attila helyettes műhelyfőnök és Szikszay Márton munkás államellenes izgatási bűnyűjét. A vád szerint, amelyet névtelen feljelentés alapján emelt az ügyészség, a műhelyfőnök és helyettese nem alkalmazta környékbeli román munkásokat, hanem inkább Magyarokapszról hozott magyarokat. Néhai Ferdinánd király képét a padláson tartották és csak akkor hozták le, ha a csendőrség látogatását várták, akkor is a cselédszobában helyezték el. Az egyik turbinát piros-fehér-zöld színűre festették és ugyanilyen színűre festették a villamos drótvezetékeket is. A műhelyekben a gépek felett lévő használati utasítást csak magyarul függesztették ki, úgy, hogy a románok voltak kénytelenek magyarul megtanulni, ahelyett, hogy a magyarok tanultak volna meg románul. Szabó Attila ismert irredenta, aki állandóan Magyarországra jár, ahol előre betanult propaganda beszédeket tart. Lakásának falai piros-fehér-zöld színűre vannak festve. Szikszay románellenes érzelmű, mert még mindig nem tanult meg románul. Metes mérnök-igazgató igazolta, hogy az inkriminált tárgyakat a vádlottak leltárszerűen vették át és azokat nem is lett volna joguk elmozdítani. Szabó propaganda beszédéről kiderült, hogy az egyszerű lakodalmi beszéd volt, amelyet öccse esküvőjén tartott szűk családi körben. Ez volt az egyetlen eset, amikor az impériumváltás óta Magyarországon tartózkodott. Ami lakásának kifestését illeti, azt felesége rendelte el, aki román nő és az inkriminált színek mellett még nyolc színt alkalmazott a falak kifestésénél. A tárgyalás során kiderült, hogy a vád három elcsapott román munkás — Iuon Prigoane, Iuon Petringel és Torna Lepusta — bosszúműve. A törvényszék mindhárom vádlottat felmentette.

A kolozsvári tábla 1936 november 5-én tárgyalta másodfokon Kiss János magyardécei ref. lelkész, Kovács Sándor tanító és Nagy Dániel presbiter államellenes izgatási bűnpörét. A vád szerint a vádlottak a szülőket lebeszélték arról, hogy gyermekeiket román iskolába írassák. Továbbá a templomi szószerk mögött elhelyezett koszorúkon magyar nemzeti színű szalagok voltak és a hívek a templomban minden vasárnap elénekelték a magyar himnuszt. Miután beigazolódott, hogy az ügyészség hamis tanúvallomásokra alapította a vádat, a törvényszék annak idején felmentette a vádlottakat. A kolozsvári ítélőtábla a törvényszék felmentő ítéletét helybenhagyta.

A kolozsvári törvényszék Puscariu tanácsa 1936 június 16-án tárgyalta Bartha János tövisi mozdonyvezető államellenes izgatási és felségsértési bűnpörét. Hie Filip feljelentő szerint, Bartha 1935 december 8-án öt vasutastársával Tövis felé utazott. Évődni kezdett kollégáival és mikor Ilic Filiptől megkérdezte, hogy milyen rangot szeretne szerezni, az azt válaszolta neki, hogy portás szeretne lenni, valamelyik nagy állomáson, mert már terhére esik a sok utazás. A vád szerint Bartha erre azt válaszolta, hogy Filip protektora — Avarescu marsall — már nem kerülhet kormányra, mert nagyon öreg és II. Carol királyt ugyanaz a sors érheti, mint Sándor jugoszláv királyt. Ez esetben pedig Füip nem portar (portás), hanem porcar (disznópásztor) lesz. A tanúk feltűnően egyöntetűen vallottak Bartha ellen és azt állították, hogy színjőzán volt. Goldstein Hermann kolozsvári vendéglős eskü alatt vallja, hogy Bartha a vonatrázállás előtt rengeteget ivott nála. Bartha tagadta a bűncselekményt. Pop ügyész valószínűsítő védőbeszédet mondott és kijelentette, hogy a vádat nem látja bizonyítottnak. A törvényszék felmentette Barthát a vád és következményei alól.

1936 április 28-án tárgyalta a temesvári hadbíróóság dr. Skutecky Miksa ügyvéd hatósági személy megsértése miatt megindított bűnpörét. A vád szerint Skutecky 1935 október 25-én egy fellebbezési perben megjelent a temesvári törvényszék Deheleanu-Imbroane tanácsa előtt. Deheleanu bíró Skutecky előterjesztése után így szólt az ügyvédhez: „Nem ártana, ha még néhány leckét venne a román nyelvből” — mire Skutecky így válaszolt: „Ha, ön bíró úr, aki annyi idő óta tartózkodik itt, megkísérelte volna a kisebbségi nyelvek elsajátítását, annyit sem

tudna, mint amennyit én tudok románul.“ Skuteczky ellen e kijelentése miatt hatósági személy megsértése címén hadbírószági eljárás indult meg a Btk. 182. és a Kbt. 101. szakasza alapján. Vasilescu vizsgálóbíró ezredes a hadbírószág elnöke a tárgyaláson összecsapott Deheleanu bíróval: „Csodálkozom eljárása fölött bíró úr — mondotta. — Most hallgattam ki a vádlottat, aki tökéletesen beszél románul. Legyen meggyőződve, ha ön tanulná a kisebbségi nyelvet, ön sem tudná sem a hangsúlyt, sem a kifejezéseket tökéletesen elsajátítani.“ A hadbírószág Skuteczky dr-t felmentette a vád és következményei alól.

A szatmári járásbírószág 1936 május 1-én tárgyalta Drimók Erzsiké kökényesdi úrhölgy irredenta bűnpörét. A vád szerint a szatmári magyarság 1936 februárjában, szokásos Magyar Bál-ja megrendezése alkalmával felkérte a hölgyeket, hogy a magyar háziipari fellendítése érdekében árusítsanak háziszóttéseket a bálon. Drimók Erzsiké kökényesdi úrhölgy a faluban össze is szedett 28 darab háziszóttest. A csendőrség irredenta tevékenység és kihágás miatt tett feljelentést ellene. A szatmári bíróság Drimók Erzsikét bűncselekmény hiányában felmentette.

A kolozsvári hadbírószág 1936 június első felében tárgyalta Nemes István joghallgató államellenes tüntetési bűnyügyét. A vád szerint Nemes „Bocskaikabátban járt az utcán. A tárgyalás során kiderült, hogy Nemes 1935 őszén ú. n. lengyel bundát csináltatott magának. Nemes védője bebizonyította, hogy az inkriminált sujtásos kabát a román bojárok kedvenc viselete. A hadbírószág Nemes Istvánt felmentette a vád és következményei alól.

Az aradi törvényszék 1936 január 10-én tárgyalta Reinhart Gyula ismert aradi bűtorgyáros izgatási bűnpörét. A vád szerint Reinhart az „Erdélyi Ipar“ című lapban kritizálta a munkaügyi miniszter munkásbiztosítási törvényjavaslatának azt a szakaszát, amely előírja a kisiparosoknak, hogy a munkásbiztosítási pénztár tagjai legyenek, Reinhart ezzel kapcsolatban beszámolt a kézdívasárhelyi kisiparosoknak az említett szakasz ellen megindított mozgalmáról. Az 1933-ban írt cikkről a törvényszék megállapította, hogy az csupán egyéni véleményt tartalmaz és nem lázító tendenciájú. A törvényszék Reinhart Gyulát felmentette a vád és következményei alól.

A kolozsvári hadbírószág 1936 november 12-én tárgyalta Fehér Bertalan óvári református lelkész irredenta bűnpörét. A csendőrség által emelt vád szerint, Fehér Bertalan a templom kitarozása alkalmával virágoskertet létesített a templom előtt, amelybe rózsafákat ültetett. A rózsafák mellé virágtartó botokat vett a vásáron és ezekhez kötözte a rózsafákat. A csendőrségnek feltűnt a fehérre festett karók végén lévő piros gömb és a rózsafa zöld levele. Megállapította, hogy ez az összeállítás tendenciózus és irredenta célokat szolgál. Az őrmester parancsot adott, hogy a pálcákat távolítsa el a kertből, a lelkészt pedig feljelentette. A bíróság, Barbu ügyész valóságos védőbeszéde után felmentette Fehér Bertalan lelkészt a vád és következményei alól.

A felsorolt felmentő ítéletek világosan bizonyítják, hogy bármilyen képtelen és kitalált vád elegendő ahhoz, hogy a megvádoltat végighurcolják a csendőrsökön, hónapokon és éveken át tartó bűnvádi eljárás alá helyezték és rettegésben tartásuk, mert bármennyire büntetlennek érezze is magát, soha nem lehet biztos felmentésében. A román bíróságok ugyan kétségkívül jogszerű és független ítéleteket hoznak, a rendelkezésükre álló adatok alapján. A korrumpált közérkölcson azonban bőven ontja a hamis tanukat és megvesztegethető embereket, akik hajlandóak megfelelő ellenszolgáltatás fejében a vád kezére járni. A legkisebb formahiba, a legcsekélyebb elfogadható bizonyíték elegendő ahhoz, hogy a vádlottra súlyos büntetést szabjon ki a bíróság. Az alábbiakban, helyszűke miatt, csak tömören ismeretünk néhány ilyen ítéletet az elmúlt esztendőből állításaink valódiságának igazolásául:

1935 június 20-án Ūrnapiján a csendőrség megállította a kászoni-impéri körmenetet és a zászlótvivő Csoboth Illés, Szilveszter Sándor és Kovács József gazdákat a megszentelt zászlóval együtt az Őrsre kísérte. A piros lobogóban és reákötozött zöldlevelű fehér virágokban a csendőrség lázítást és irredenta bűncselekményt látott. Letartóztatták ugyanekkor Prigye Rózsika helybeli leányt, aki piros pruszlikban, fehér ingujjban volt és hajába zöld szalagot kötött. A Csikszeredái törvényszék 1936 május 22-én Kovács Józsefet felmentette, míg a többi vádlottat egyenként 5—3 napi elzárásra és 200—200 lei pénzbüntetésre ítélte.

A kolozsvári hadbíróság 1936 november 14-én Roska Márton dr. ősrégész tanárt, a budapesti Erdélyi Férfiak Egyesülete kiadásában Asztalos Miidós dr. szerkesztésében megjelent „A történeti Erdély“ című műbe írt cikke miatt, államellenes izgatás címén 3 havi elzárásra, 5000 lei pénzbüntetésre, politikai jogainak három évre szóló elvesztésére ítélte. Az egyetemi tanács, amely már június n-ével felfüggesztette állásától, november 24-én nyugdíjigényének megvonásával fegyelmi úton elcsapta Roskát, a kiváló tudóst, aki 35 éve állott a múzeum és az egyetem Régészeti Intézetének szolgálatában. Az uralkodó a december elseji nemzeti ünnep alkalmával Iorga Miklós, volt miniszterelnök, történettudós közbenjárására Roska Mártont is közkegyelemben részesítette.

A bukaresti semmitűszék 1936 május 13-án jogerőre emelte a kolozsvári törvényszék 1933-ban Krenner Miklós (Spectator), az Ellenzék című napilap munkatársa ellen izgatás és államellenes propaganda címén hozott ítéletét, amely Krennert az Ellenzékben 1933 hűsvétján, „Hűsvéti harangszó“ című cikke miatt, amelyben a transzilvanizmus és az önkormányzat kérdésével foglalkozott, két havi fogházra, politikai jogainak 5 évi felfüggesztésére és újságírói működésének 3 évre szóló eltiltására ítélte. Krennemek az uralkodó most adott kegyelmet.

A székelyudvarhelyi törvényszék 1936 július 13-án hozott ítéletet Gyallay Domokos író és Fülöp Ferenc református lelkész izgatási és nemzetek közötti gyűlölet szítását kimerítő bűnügyében. A vádra a Gyallay által írt és Fülöp által terjesztett Abc könyv adott okot, amely a vád szerint izgató tartalmú és a nemzetek közötti gyűlölet szítására alkalmas olvasmányokat tartalmazott. A törvényszék a vádat eljettette, azonban a kihágási törvény 38. szakasza alapján a vádlottakat kihágásban találta vétkeseknek, mert a minisztérium tiltó rendelkezése ellenére terjesztették a könyvet a magyar nép körében. A törvényszék Gyallayt 1500 lei fő- és 500 lei mellékbüntetésre, Fülöpöt 800 lei fő- és 300 lei mellékbüntetésre ítélte.

A nagykarolyi járásbíróság 1936 november xó-án Schwarz Ferenc kaplonyi gazdálkodót irredenta vád alapján 15 napi elzárásra és 200 lei pénzbüntetésre ítélte, mert Schwarz Bukarestben — mint bizonyítást nyert, román cégnél és román gyártmányú — nyakkendőt vásárolt, amelyben többek között piros-fehér és zöld színű csíkok is voltak.

A kolozsvári hadbíróság 1936 június 2-án Soós László 17 éves fodrásztanulót Suteu nevű társa feljelentése alapján irredenta és államellenes magatartása miatt egy havi elzárásra és 1000 lei pénzbüntetésre ítélte.

A felmentő vagy marasztaló ítéletekig azonban nem jutott el minden ügy és számos olyan sérelem is történt, amely nem képezi bírósági eljárás tárgyát, — az erdélyi magyarság idegeinek izgatására és tönkretetésére azonban felelte alkalmasnak bizonyult. Így például külön fejezetet érdemelne az a hajsza, amelyet a legembertelenebb eszközökkel hajtottak végre Ungár Adolf dr., a bánzági magyar párt alelnöke ellen, egy a forradalmi idők alatt elkövetett gyilkossággal vádolva meg őt. Egy román köztisztviselő eskü alatt vallott Ungár bűntelensége mellett, a vizsgálóbíró azonban ennek ellenére jogerősen elítélt rablók és gyilkosok közé zárta az idős és súlyosan cukorbeteg embert, nem engedve meg neki, hogy magát kívülről élelmezhesse. 1936 február 25-től augusztus végéig ült Ungár vizsgálati fogságban,

míg végre a testben, lélekben teljesen megtört embert szabadlábra helyezték, az eljárást azonban továbbfolytatják ellene. A hajszát szélsőséges román elemek indították a zsidó magyar Ungár ellen. — Mielőtt beszámolónkat befejeznők, mindössze még három példáját szeretnők közzétenni a magyarelles hajszá, a hivatali hatalommal való visszaélés szomorú eredményeinek:

Kosa Béla dr. tasnádi ügyvéd, a Magyar Párt helyi tagozata elnökének udvarára 1936 november 6-ról 7-re virradó éjjel négy csendőr mászott be a kerítésen. Felzörgették a házbelleket és a zilahi vizsgálóbíró 2873/1936. sz. végzését felmutatva kijelentették, hogy házkutatást fognak tartani. Négy órán át mindent átkutattak, azonban csak egy régi cigarettatöltőt találtak bűnjelként. (Romániában tilos a töltött cigaretták.) A házkutatás okáról a csendőrök semmit sem árultak el. November n-én megjelent Kosa lakásán a zilahi főügyész, az ügyész, a csendőrőrnagy és egy egész különítmény. Kijelentették, hogy miniszteri rendeletre járnak el és újabb házkutatást tartottak. Ugyanakkor a község még másik tíz helyén tartottak házkutatást, amelyek céljáról és eredményéről mindezekig nem adtak felvilágosítást.

A Magyar Párt temesvári Krizsántelepi tagozata választmányi ülésre kért engedélyt 1936 november 15-én. Az engedélyt a megyefőnök ajánlatára a hadbírótság megadta. A tagozat vezetősége bemutatta az engedélyt a Krizsántelepi csendőrőrmesternek, aki ceruzával rávezette a tábornok által aláírt engedélyre, hogy a gyűlést nem engedélyezi. Páll György főtitkár ennek ellenére megkezdte a gyűlést, mert az őrmester eljárását jogtalanának minősítette. Az őrmester megjelent a gyűlésen és karhatalmi fenyegetéssel szétkergette a megjelenteket.

Az a hajszá, amelyet Onisifor Ghibu egyetemi tanár indított a nagyváradi premontrei rend ellen, hogy annak ingatlanait megkapja az állam részére, az egyik premontrei tanár öngyilkosságához vezetett. Az állandó házkutatások és a nap-nap után átélt idegizgalmak, a személyszerinti hajszá, annyira tönkretették Frei Gusztáv premontrei tanár idegzetét, hogy a szerencsédén pap felbomlott idegzetének egy végzetesen túlfeszített pillanatában, 1936 november 4-én éjszaka szobája ablakának keresztfájára felakasztotta magát. Mire reggel rátaláltak, már halott volt.

Az előadottakat összegezve, ismételten rá akarunk mutatni arra, hogy a magyarsággal szemben megnyilvánuló rendkívül éles animozitás oka elsősorban a román sajtó, amely — és ezt nem tudjuk eléggé hangsúlyozni — csak előzetes cenzúra után jelenhet meg és amely így, a jelenlegi kormányzat tudtával és beleegyezésével uszít az állam egyik kisebbsége ellen. Ez a sajtóhadjárat ad bátorságot az egyeseknek, hogy minden jogot, igazságot és emberiséget lábbal tiporva, az eszközökben nem válogatva igyekezzék a kisebbségi magyarok kárára lenni. Hiába hangzanak el megértő és sokszor barátságos kijelentések vezető román politikusok részéről a romániai magyarsággal szemben, ezeket a hangokat túlharsogja egy gyűlölettől túlfűtött szavalókórus, amelynek dirigensei bölcsen értik a módját, hogy „ex lacrimis Hungarorum“ anyagi vagy politikai tőkét kovácsoljanak maguknak. A romániai magyarság valóban „szabad préda“ és „vogelfrei“ lett abban az országban, amelyben Jorga Miklós szavai szerint egyike a legértékesebb elemeknek. Ha a románokban valóban megvan az oly sokszor hangoztatott békeszándék, akkor a megvalósítás során, az első lépésük, magyar nemzetiségű állampolgáraik lelki békéjének megadása kell legyen!

AZ ÚJ OLASZ NACIONALIZMUS

AZ OLASZ NACIONALIZMUS tárgyilagos szemlélete ma szerzi fölött nehéz dolog. Folytonos világnézetig társadalmi és politikai ellentétek torlódnak körülötte, melyek a mai Európa legaktuálisabb kérdései. Talán ez a heves korszerűség okozza azt, hogy az emberek úgy érzik: a mai Olaszország megítélésében nincs helye a tárgyilagos magatartásnak, itt mindenkinek pro, vagy kontra állást kell foglalnia. A történetírás számára nem elég biztos ez a talaj ahhoz, hogy rajta megállhassanak a múlt vizsgálatának s a történeti értékelésnek hidegebb mérőeszközei. Az európai szellem sok képviselőjét pedig már eleve visszarententi a diktatórikus államforma; a sok kávéházi entellektüell remeg, ha valahonnan a távolból érzi a tömegek erős lépteit. A szellem emberei évszázadok óta ösztönösen megszokták, hogy az angol, a francia, vagy a német szellemi és politikai formákhoz kössék a nemesebb értelmű Európa fogalmát. S az új olasz politikai életforma kétségtelenül eltér attól a hosszú úttól, amit az angol, francia és német gondolatok vágtak évszázadok óta. A mai olasz életforma korszerűségével szemben áll aztán egy másik korszerűség, az a gondolkozás, mely Európa életében nem lát egyebet, mint a kapitalizmus és a proletariátus harcát s e merev osztályozás során Itáliában a dekadens és széthulló polgári társadalmi rend előharcosát, rohamcsapatát gyanítja. Ez a gondolkozás a társadalmat az ú. n. horizontális tagozódás alapján igyekszik megérteni: ez a fölfogás azt jelenti, hogy az egymás alatt és fölött lévő rétegek — osztályok — helyzetük adottsága folytán szükségszerűen a legnagyobb nyomást gyakorolják egymásra, szükségszerűen harcban állanak egymással. Az osztályharc e materiális gondolatával szemben az olasz társadalomszemlélet a vertikális társadalmi tagozódás konstrukciójával felel; ez a racionális konstrukció azt magyarázza, hogy egy nemzet életéhez nem osztályharcra van szükség, hanem arra, hogy — függőlegesen metszve az egész társadalom szerkezetét — kiválasszuk belőle a vezetésre és a nemzetnevelésre hivatott elitet. A mostani Európát keresztül-kasul áthatották a világpolgári gondolkozás eredményei; Olaszország merészen szakított ezzel az örökséggel, mely a XVIII. század óta az európai szellemet jelentette. S ez a merészsége sokak haragjára elég ok. Tulajdonképp Itália őszintén járt el: a világpolgáris, fölvilágosodási gyökérzetű, humanista megfogalmazású frazeológiát eddig a legtöbb állam csupán arra használta föl, hogy vele lep-

lezze nemzeti önzését. Olaszország pedig most nyíltan bevallotta önző szándékait Európával szemben. S épp ez a legnagyobb vád, amit manapság az olasz politika ellen fölhoznak: kiszakadt abból az európai közösségből, melyet a XIX. század fogalmazott meg az örökérvényűség igényeivel az emberiség számára.

S épp ez a merész szakítás a XIX. századdal a legnagyobb bűn, melyet az európai közgondolkodás fölró Olaszországnak. Az európai gondolkodás jó része még ma is a XIX. és közvetve a XVIII. század tradícióiban gyökerezik. Ugyanekkor azonban elfelejtik Olaszország és a XIX. század egészen sajátosan alakult viszonyát. Akkor Itália nem termelhetett oly ideákat, melyek Európa sorsára alakítólag hathattak volna, hiszen csak kezdett ébredezni az évszázados elnyomottság után. Természetes volt, hogy inkább ő fogadja be a XIX. századi Európa vezérlő eszméit. A francia és angol filozófia és politika s a német romantika eszméi kevés helyen hatottak oly mélyen, mint a risorgimento Itáliájában. Az is természetes, hogy Olaszország csak nehezen szabadulhatott föl ez alól az idegen szellemi uralom alól. Közben Európa megszokta, hogy az olasz szellem ne jelentsen már önálló színt Európa számára, amíg most olasz szellemi képlet gyökeresen meg nem változtatta ezt az állapotot. Az olasz szellemre voltaképp csak igen fölületesen hatottak a XIX. századi gondolatok, — bár a világ szemében az egész XIX. századi olasz történet nem volt egyéb, mint a liberalizmusért és a liberális eszmények megvalósításáért folytatott állandó küzdelem. A XIX. század elejének mozgékony hangulatához hozzátartozott az olasz szabadságküzdelem romantikus elszántsága és idealizmusa. De a század végére minden megmerevedett. A nagy küzdelmek kora lezárult. Európa önérettel hitte, hogy befejezte az emberi szellem fejlődését. Ebben az elégült korban Olaszországot szerény hely illette meg. Az emberek azt gondolták, hogy a renaissance-szal Olaszország végleg betetőzte önmagát s odaadta Európának, amit adhatott. Több már amúgy sem telik belőle, ami az emberiség hasznára lehet. Még emlékeztek reá, hogy az angol liberális minisztériumok jóakarata s a franciák segítsége mint támasztotta meg az olasz egységmozgalmak sikerét. Ez a segítség — bármily hasznos volt is az olasz ügynek, — mégis azt eredményezte, hogy a nagy nyugati nemzetek némi jóindulatú lenézéssel is tekintettek az olaszok felé. Jól ismerték az olaszok belső politikai, gazdasági és szociális nehézségeit. Jól látták, mint kényszeríti bele Olaszországot külpolitikai elszigeteltsége a neki nem kellemes osztrák szövetségbe. Ez a helyzet korántsem volt kellemes az olaszok számára s innen van aztán az a nagy könnyedség, melylyel az olasz lélek oly hamar szakítani tudott a XIX. századdal. A XIX. század bármennyire nagy kor volt az olasz nemzeti nagyság újból való megfogalmazása terén, mégis állandóan ott érződött a kor hangulatán egy idegesség, valami olyasféle érzés, hogy mindez ami benne történt, nem felel meg mindenben Itália múltjának és nagyságának s az olasz léleknek. Az olasz XIX. század csupa belső nyugtalanság és elégedetlenség. Az olasz nacionalizmus nem bír önmagára találni s folyton más-más módokon kísérletezik. Ennek a kísérletező hangulatnak, ennek az akkori Európába

való bele nem találásnak kell tulajdonítanunk az olasz lélek sokáig oly híres forradalmár hajlandóságait. Az olasz hazafiak nagy hittel és nagy gyakorlatlansággal igyekeztek most magukra alkalmazni a távoli Európa nem az ő formáikhoz szabott alkotmányos vívmányait, szabadságeszméit. E kísérletezések gyakran tartották izgalomban Európa konzervatív hatalmasságait. De minden ilyen kalandos és harcos kísérletben ott van a vágy: az olasz nemzeti lét modem megfogalmazásának a vágya, ami az egész XIX. században végig nem sikerült. Az olasz föld nem tudta magához idomítani az idegen eredetű eszméket. Talán jelképes is kissé: mikor a francia forradalom csapatai rátörték a hagyományos szellemi rendszerek s a kis államokra való széttagoltságban élő Itáliára, ahová ekkor kezdte vonzani a múlt nagysága s a romok romantikája az idegent, az olasz köznép értetlenül és gyűlölettel fogadta az idegen hadakat, melyek pedig elhozták neki a szabadság s egyenlőség boldogító és mindent megoldónak hitt jelszavait; csak a diákok, a városi honoráciorok s a szegényebb s műveltebb papok álltak a francia forradalmi eszmék mellé, a nép meg fölkelte ellenük... Bármennyire elmaradott volt ekkor az olasz nép, e magatartásában lehetetlen meg nem látnunk valami őszinte, ősi, ösztönös magatartást, valami régi és elfeledett latin jellemvonást, mely irtózik az idegentől s csak akkor fogadja be végleg, ha már minden részletét sikerült a magáévá ádényegítenie. A XIX. század olasz történetén nem érződik az italianitás sajátos hangulata s idegenül és szürkén áll a többi nagy olasz korok között. Nem volt hát nagyon nehéz az olasz szellemnek szembefordulnia a XIX. századdal, melynek más népek — főleg az angolok és franciák, vége felé a németek is — érezhették szépségét és nagyságát, az olasz csak kicsinységét és szomorúságát érezhette.

A XIX. század Európája örökkévalónak gondolta el önmagát. De közben egyre jobban megingott a bizalma önmagában. Európa többé már nem a szellemi egység klasszikus földje, hanem inkább a bomlás jelenségeic. Ma már az európai gondolat nem lép föl az örökkévalóság igényeivel. A süllyedő és pusztuló hajóról eloldják sorban sajkáikat a népek; most már magányosan indulnak el, önerejükben bízva az ismeretlen felé. Talán az 1918-as évek, a reájuk reakcióként jövő nacionalizmus éppúgy oka ennek az elkülönülésnek, mint a népek csalódása az európai közösség erejében és megfogyatkozott értékeiben. Az angol vüágbirodalom éppúgy elfordul az európai szolidaritás eszméjétől, mint Oroszország, vagy Németország. S még a franciáknál is egyre gyakoribb lesz ez az Európával szembeforduló gondolkozás: Maurras és Bainville, a francia integrális nacionalizmus nagy írói rengeteget korholják népüket azért, mert idegen eszmékért, a humanizmus és a népek szabadságának eszméicrt áldozta föl önmagát — lévén Franciaország valóságos kísérleti telepe évszázadok óta minden új politikai és szellemi ideának, — ahelyett, hogy önmaga erősítésére s minél tökéletesebb nemzeti elzárkózására gondolt volna. Pedig addig az európai humanitás és a jó európaiság fogalmát elsősorban a franciáktól tanultuk! Az európai egység, az európai humanitás fogalma egyre messzebbre tűnik szemhatárunk mögé. S minél messzebbre távolodik, annál jobban emelkedik eszménné s a szép

és jó fogalmává. A történeti gondolkozás előtt nyilvánvaló, hogy ez az európai egység voltaképp sohasem létezett s ha létezett is, épp az a folytonos ellentét, feszültség, dinamizmus, harc, végletesség jelentette, ami kiteszi az európai emberiség történetének legjavát. Európa, mint szellemi és politikai táj egyre bizonytalanabb, egyre veszélyesebb. Egy új népvándorlás kezdődött meg, mely az egyetemes Európától önmaguk mélységeibe vezeti a népeket. A veszély, a bomlás pillanataiban mindenki önmagára gondol. A népek törzsi tudata, családi érzése eddig nem ismert óriási méretekig felfokozódik. Olaszország vette a legelőbb észre ezt az éghajlati változást, mely a világháború óta átfogatja a régi Európát. Olaszország kezdte meg legelőbb az eltávolodást az egyetemes európai gondolat oly megfogalmazásától, melyet a XVIII. és XIX. század tradíciói szinte kötelezőleg előírtak.

Az új olasz életforma azáltal hozott meglepetést, hogy a 1920-as évek denacionalizálódni készülődő Európájában a nacionalizmust, a nemzeti erők koncentrációját jelölte meg követendő út gyanánt. Ez szembenállást jelentett egyfelől a marxista gondolkörrel, mely az emberi erők koncentrációját s a gazdasági lét újjászervezését a nemzeti és eddigi társadalmi és szellemi viszonyok lebontásával tartja elérhetőnek. A mai Olaszország is forradalomból született. De ennek a forradalomnak a lényege nem az, amit róla általában tartanak, hogy t. i. szakított a régi, liberális és a demokráciát dekadenciába fullasztó rendszerrel. A mai olasz rendszer forradalmat hozott maga Európa ellen! Elsőnek szakított a nyugati népek közül a XIX. századi szellemmel. A túlvirágzott európai gondolat egyre remegőbben veszi észre a titokzatos és komor erőket, melyek föltámadtak ellene. A XIX. századdal szemben itt a nagy változás: az európai gondolat többé már nem igényel világmait és örök érvényűséget önmaga számára. Fájva látja, mint hullanak el a XVIII. és a XIX. század eszményei, melyeket a mai egyoldalú közgondolkodás szeret magával az európaisággal azonosítani. A mai európai gondolkodást már veszélyeztetett helyzete is relativizmusra kényszeríti. Ebben a relativizmusban benne van a pusztulás lehetőségének a bevallása is. A mai olasz rendszer hasztalanul is tagadná, amit különben nem is tesz, hogy az általános európai bomlás terméke. A mai olasz életformában — az összes európai rendszerek közül a legvüágosabban — benne van ennek az európai anarchiának a bevallása. De egyúttal benne van egy erős voluntarisztikus elem is, az akaratban s az egész, organikus lényként fölfogott nemzeti lét akaratában való bizakodás is. Az akarat pedig eléggé idegen jelenség lett a mai Európában. Ez az akarat arra való, hogy az olasz nép eloldja magát a pusztuló és bomladozó Európától s megkeresse a maga külön lehetőségeit. Az európai szolidaritás hívei bizonyára rosszalással nézik e magatartást. A mai olasz gondolat tudatosan vallja ezt az erős akaratú hajlamot s vallja vele együtt az erő hitét is. Az erő hitére szükség volt akkor, mikor a háborús idők végén, egy rosszul sikerült és kiábrándító győzelem tanulságainak levonása idején kemény kézzel kellett letörni a belső zavarokat. Akkor a fasizmus ezzel az eljárásával magára vonta a baloldali Európa haragját s így már indulásakor gyűlölségek középpontjába került. A legfontosabb ellentét mégis ott

van az olasz rendszer és Európa között, hogy Európa relativista, a faszizmus meg önmagát s önmagának olaszországi létét illetőleg abszolútmra törekszik. Mivel hitvallása az erő s mivel ez az erő győzött, tehát joggal úgy érzi, hogy erre az abszolutista hitvallásra megvan minden jogcíme. A kétkedésnek még a lehetőségét is kizárja. Életformája a győzelem és az önbizalom. Az európai szellem meg az utolsó századok alatt nem volt egyéb, mint csupa finom kétkedés, a kétkedések valóságos rendszere.

EZ A KÜLÖNLEGES OLASZ szembenállás Európával, ez a talán túlzottnak is tetsző nacionalista elkülönülés, az olasz tudatnak az erő kultuszában való önmagáralálása a legkülönfélébb összetevőkből alakult. Történetileg túllép a XIX. századon s visszanyúl az olasz kis fejedelemségek emberi tradíciójához, a ravasz, óvatos és hatalmat minden erővel ápoló kényurakig, akik az olasz humanitásnak és értelemnek valóban ragyogó és értékes példányai. Aztán főleg Macchiavelli tanítására hivatkozik az erős fejedelemtől, az erő kultuszáról, az erőnek a közjó érdekében való kíméletlen fölhasználásáról. A régi olasz fejedelmek és Macchiavelli tanítása már azért is az olasz nacionalista tudat kedves példái, mivel a XVIII. és XIX. századi humanista és fölvilágosodási tanok egyebet se tettek, mint elítélték és cáfolták és meghamisították a Principe nagy szerzőjének tanításait. Az olasz nemzeti tudatban benne van az a kellemetlen érzés, hogy Macchiavelli helytelen színbe való beállításával s az emberi aljasság példájául való föbüntetésével sérelem esett az olasz jellemre: az európai köztudat aszerint ítéli meg ma is öntudatlanul az olasz politikát, hogy mennyi macchiavellisztikus színt tud meglátni benne itt-ott. S emellett még egy érdekes tanulságot lát a mai olasz érzés a régi kisfejedelmek és Macchiavelli példájában. Az erő és az élet kultuszát tanulja tőlük. Ha van az olasz politikának történeti tradíciója, — akkor ez az erő kultusza lehet. Az olasz ember, az olasz föld hallatlan vitaiizmussal teli. Intellektus és a test nem külön fogalmak, mint másutt Európában. Az olasz ember különben is mindig közel érezte magát a természethez. A történet folyamán gyakran feltörő vad ösztönei s még ma is folytonos fékezhetetlenséggel élő, de a diktatúra által egy cél felé irányított indulatai a természettel való megbontatlan közösségét mutatják. Az olasz emberben így van valami sajátos kettősség. A természettel való öntudatlan és mély közösség, melyet főleg a világtól elzártabb helyek embereiben figyelhetünk meg, a tájba s az animális életbe való ősi beleolvadás mellett ott áll a legteljesebb tervszerűség és racionalizmus, aminek Macchiavelli és a régi fejedelmek politikája a tanúbizonysága. Az olasz ember így mintegy tradícióul kapta az élet teljes és folyamatos szemléletét. Ezt a szintetikus látást igyekszik most alkalmazni politikájában is. Ne feledjük el: bármennyire igyekszik ma az olasz lélek a renaissance politikai tradíciójával való közösség kimutatására, ez a tradíció inkább emberi és inkább a legújabb idők terméke, mintsem a valódi kontinuitáson alapuló. Innét van az, hogy a mai olasz nemzeti politika csupán most teremt tradíciókat magának, voltaképp tehát fiatal politika, mint ahogy fiatal termék a mai olasz

nacionalizmus is. Ez a természettől és történettől adott fiatalosság magyarázza meg az olasz politika lendületét és nem egyszer érdekes meglepetéseit, ugyanakkor, mikor emellett az ösztönösség mellett egyúttal rengeteg racionalizmus is van benne s ez a latin természetnek a német új misztikus beállítottságú politikával szemben előnyös sajátja.

Ha az olasz nacionalizmus további összetevőit keressük, akkor leginkább a családi közösségi tudat ereje ötlük elénk. Nagy tévedés lenne ezt az olasz családi-nemzeti közösségtudatot összetéveszteni a német nacionalizmus faji elgondolásaival, vérközösségi misztériumával. Az olasz nacionalizmus családi tudata szintén latin gyökéretű. A latin családot nem a vérközösség tartotta össze, mint a germán családot, — a latin család ereje a közös családfőben, a közös főhatalomban volt s a latin család nemcsak leszármazás, de örökbefogadás útján is gyarapodhatott. A latin közösségi gondolat a leszármazásnál sokkal nagyobb gondot fordít a lélek, a közös szellem etikai jellegű közösségére. A franciáknál ugyanez a nemzeti gondolat alapja. De a franciák kevesen vannak s ezért szívesen fogadnak indigénákat maguk közé, kik a legtöbb esetben nem is egy generáció után már valódi franciáknak számítanak. Az olasz szapora nép, nincs most szüksége erre a mesterséges adopciora, ami bevett forma a franciáknál. De az olasz nemzeti tudat lényegén ez a tény mit sem változtat. A szegény és szapora olasz nép családi érzése már természettől fogva nagy és erős. Most ehhez hozzájárult a fasizmus hatása, mely amúgyis nagy gondot fordít a családi gondolat ápolására s azt még tovább fejleszti, a nemzeti és állami közösség határáig. Épp az államiság gondolata az, ami oly szabatosan elkülöníti az olasz államgondolatot — a diktatórikus állampolitikai forma minden látszólagos azonossága ellenére is — a német nacionalizmus fölfogásától. A német népközösség alapja a vér, a vérségi értelemben fölfogott család; a németség politikai formája a faj, a németségnek nincsenek állandó és szabályos határai: Volk ohne Raum, a németség messze túlterjed a német államok határain, a németség nemzeti tudatában mindig fontos szerepe volt a nemzeti nyelvnek, mint a nemzetiség megjelenési formájának és kifejezési eszközének. Az olasz nemzeti tudatban a nyelv nem jelentett nagy problémát. Macchiavelli politikai gondolataiban s az olasz egység valamennyi előmozdítójának törekvéseiben ugyan ott van az állandó terv, hogy az egyesült Itália addig a legvégsőbb határig terjesztessék, ameddig olaszul beszélnek s az olasz romantika írói csodálatos szép sorokkal ünnepelték az olasz nyelvet. De az olasz nyelv mégis sosem érezte a visszaszorítottság az elnyomottság s a folytonos tökéletesedni-vágyás küzdéseit, mint akár a német nyelv, vagy a többi középeurópai nyelvek. Az olasz nyelv előtt mindenki behódolt s volt idő, hogy ez volt a bécsi udvari társaság nyelve is: I. Lipót és III. Károly, Mária Terézia atyja idején. Az olasz népnek nem az olasz nyelv élete volt évezredek problémája, hanem az állam. Az olasz nyelv folyton élt, nőtt, szépült, hódított, Európa legelőbb kifejlett modem nyelve volt ez, — de az olaszágnak nem volt állama, egységes, összefoglaló nemzeti létközössége a római birodalom bukása óta, ahol ezerfelé széthúzó

erőit összefoghatta volna. A renaissance gondolkozói, pápai politikusai hasztalan sírtak a szegény Itália fölött, mely a betolakodó barbárok áldozata lett. Az olasz népnek s az olasz nemzeti tudatnak nem volt élménye az állam. Innét van aztán az, hogy a mai olasz gondolkozás határozottan etatista s a szociális föladatokat elvállaló államot totálisan gondolja el. Az erős államiság újdonság még az olasz lélek előtt. A liberális egyesült Olaszország gyöngé állam volt; az egység megvalósult, de éppúgy készületlenül és gyöngén találta az olasz népet, mint Magyarországot 1848 és 1867 és a szabadverseny és a liberalizmus. A demokrata és a liberális államisághoz az olasz népnek nem fűződnek kedvező emlékei, ennek a liberális olasz államgondolatnak különben sem voltak mély gyökerei a nép között s inkább a folytonos zűrzavar, a pártviszályok, a panamák, a vereségek emléke kapcsolódott hozzá, mint a nemzeti egység nagy gondolata.

A fasizmus állama úgy indult el, hogy döntő élményévé és élet-elemévé legyen az olasz nemzeti tudatnak, mint a szervezett kisebbség állama. A fasizmus szociológiája a nemzetnevelő elit szociológiája s az elit mindig kisebbség, de épp szellemi és erkölcsi kiválóságánál fogva joga van mindenáron az állam vezetésére, joga van rá, hogy ezt a hatalmat akár erő árán is kezébe vegye. A fasiszta elit feje fölött éppúgy ott ragyog a választottság és a nagy föladatokra való hivatottság ösztönösen kisugárzott karizmája, akár Mussolini feje fölött. A fasiszta államgondolat így lényegében emberi, csak hogy elsősorban is a kiválasztott emberek ügye a nemzet egyetemének érdekében. S hogy ki a választott? Erre nincs felelet. Mi a választottság ismérve? Talán a siker. Az állam így az olasz politikai gyakorlat által éppúgy nem nyeri el azt a szilárd állandóságot és történeti folytonosságot, ahogy nem nyugodott a jogfolytonosság alapján Macchiavelli állama sem. Minden az emberen múlik. Másutt ez talán nagyon alapos aggodalmakra adhat okot. De az olaszoknál a népszellem természetes vitaiizmusa élteti az államot, nem a jogi formulák. A latin család szilárd és a pater familias tekintélyével egyedül szabályozott kerete tér vissza óriási méretekre nagyítva a mai olasz államgondolatban. Mussolini a XIX. század avult fogalmának tartja azt a fölfogást, hogy a nemzet szüli az államot, — ez a naturalisztikus fölfogás nem felel meg az olasz nép mai szükségleteinek. Ellenkezőleg: az állam hozza létre a nemzetet! A nép: akaratot jelent, — a nép akarata pedig a szervezett állammal egyenlő — az állam jelképezi egy nép egyetemes etikai akaratát, mert a fasiszta fegyelem az államot csakis etikai, magasabb értelemben hajlandó fölfogni, szemben a szabadversenyliberalizmus áUamfogalmával. Az állam ezen etikai koncepciójából erednek aztán az állam szociális föladatai, — hogy a nép valódi életformájává lehessen az állam, ehhez az államnak gondoznia kell, a család gondosságával a nép életét. Az olasz állam azonban nem merev konstrukció: az állam a folytonos fejlődés, levés, az állam az egész nép testet öltött szelleme. Az olasz állam totalitárius, azaz számot tart az egyetemes nép összes etikai, szellemi és szociális eredményeire. Az olasz állam, vallja Mussolini, harcot hirdet a XVIII. század ellen: nem tartja lehetőnek a földi boldogságot (amit a XVIII. század némely

racionális követelmény megvalósítása révén elérhetőnek tartott) s nem teleológikus, nem törekszik mereven egy cél felé; a merev célkitűzések dogmatikusak és életellenesek. A fasiszta állam ezért akar mindenben beleolvadni az élet ütemébe, a fasiszta állam vitalista. Mindennek központja a földi életben az ember, a negatív és optimista tanok az élet központját kívül helyezik az emberen. Pedig minden a szabad akaraton fordul meg, ember és világ viszonyát a szabad akarat alapján a világgal szemben álló ember dönti el.

A fasiszta állam tehát éppúgy a harc, az erő állama, ahogy a fasiszta mozgalom is az erő és az erőben való abszolút hit mozgalma volt. A fasiszta teoretikusok ma már különös gonddal kiemelik, hogy a fasiszta gondolat erőt, elsősorban szellemi erőt ért. De ez maga nem változtat annak lényegén, hogy a fasiszmus eleme a folytonos harc és küzdelem. A fasiszta fölfogás az államot történeti értelemben fogja föl, az ember csak mint az állam, a történetileg fölfogott állam tagja értékes előtte. De az embernek épp ezért a történetiségért harcolnia kell. Az élet folytonos áramlás és harc s az embernek e harcban meg kell bizonyítania önmagát. A fasiszta filozófia harcos és militarista filozófia s megveti a pacifizmust, akár az öngyilkosságot... A nagy filozófus, Giovanni Gentile hosszan és lelkesen dicséri a harcot, a háborút: mert a háborúban azt a kollektív akaratot, azt a közös etikai lelkesültséget, azt a révületet, azt a mindent elsöprő izgalmat dicséri, mely egyétforrasztja a nemzet minden egyes tagját. A háború a legnagyobb élménye a nemzet életének, hirdeti az olasz történetfilozófia. A háború a fiami nemzetek sajátja, mert harc az élet és harc a fiatal-ság. A fasizmus a fegyveres békét hirdeti. Az olasz népnek mindig készen kell állania. Mussolini és köre e háborús filozófiájának gyökerei a világháborúig nyúlnak vissza. Akkor, még az olasz semlegesség alatt Mussolini ugyanezen okokból követelte viharosan a háborúba való beavatkozást; ezzel akarta fölrázni a letargiába süllyedt olaszokat.

NAGYOBB ELLENTÉTET ma már képzelni sem lehet, mint a háborúelőtti Olaszország és a mai. Az a csöndes kispolgári élet világa volt. A nagyvárosok gyorsan és viharzóan fejlődtek, de az olasz élet otthona mégis a vidék maradt, vagy a kisváros. S az olasz kisvárosok szomorúsága ma is jól érzékelteti velünk ezt a zárt, körülhatárolt hangulatot. Róma mellett az apró polgári villanegyedek, a kis és csüggedt kertek, az alkonyban sétáló kecskeszakállas öregurak s a sok anyaságban megtört öreg nő, egy-egy pillanatra visszavisznek bennünket ebbe a régi, kispolgári Itáliába, mely ma már szinte történelem. A munka és a folytonos szorgalom ideje volt ez a kor és némi borzadállyal hallgatta D'Annunzio extázisát, mely a végtelen olasz jövőről s a nagy múltról beszélt, vagy különös dekoratív nyelven szólaltatott meg dekadens, távoli életérzéseket — s még nagyobb iszonyattal hallgatta a fiiturista apostol, Marinetti poézisét, amint a szükkörű, nyárspolgári világgal szemben hirdette egy új harcias és kemény kor, egy új latinitás eljövételét, a gazdag és dübörgő nagyvárosok frenezisét, a motorizmus diadalát, a repülőgépek és autók berregő szépségeit, a motorizmusban testet öltő új rómaiságot s köve-

telte a romantikus Velence elsöprését az olasz jövő útjából, mint amely gátolja a múlt nyúgeitól fölszabadulni akaró olasz lélek szabad szárnyalását ... Mindkettőnek nagy szerepe lesz majd az olasz modem életérzések s az új olasz nemzet-tudat kialakításában. De a XIX. század vége s a XX. század eleje nem értette még meg ezt a szellemet, mely aztán a fasizmusban megtalálta a maga végső kibontakozását. Ez az olasz kor még beérte viharos és alaktalan tüntetésekkel a meg nem váltott — irredenta — területek miatt s különben nem várt semmit az élettől. Fogazzam, a nagy regényíró találta ki ezt a szomorú nevet, mely oly jellemző erre a szükkörű, századeleji olasz életre: *piccolo mondo antico* ...

A háborúelőtti idők öreges Olaszországgal szemben a mai Itália a fiatalság országa. A diktatúrát a fiatalság tömegei emelték föl s azok tartják fönn azóta is. Kívülről és messziről nem lehet ezt a hangulatot megérteni. De talán van mélyebb magyarázata is annak az extázisnak, mellyel az olasz fiatalság — melynek nagyatyái egykor a liberális szabadságeszmék harcosai voltak — fölvállalta a diktatúra ügyét. Egyfelől talán az általános nemzeti extázis, az új dolgok varázsa volt az, mely a fiatalokat a fasiszták közé vonzotta. Akkor — az 1920-as években elsősorban az otthoni dolgokkal elégedetlen frontharcos nemzedékek álltak Mussolini mellé. Ma már a nevelésnek is nagy szerepe van abban, hogy az olasz fiatalember a fasizmus soraiban találja meg egyetlen helyét. A fasizmus szinte vallásos hitté vált ezeknek a nemzedékeknek a lelkében. A fasizmus abszolútumra tör — tehát már eleve is igyekszik távortartani a fiatalok leikétől a kétkedést... De ez könnyű dolog Olaszországban! Az élet oly gazdag és oly közvetlen, hogy a politika aránylag mellékes dolog. Aztán Mussolini diktatúrájának s a fiatalságnak viszonyára még inkább jellemző az is, hogy ezt a diktatúrát a fiatalok maguk csinálják, ez a diktatúra a művelt és tanult fiatal olaszok uralmát jelenti... S a diktatúra maga is eléje megy minden oly törekvésnek, mely fiatalságot jelent. Nem is annyira a kor fiatalsága a fontos, de a léleké és a szellemé. Pirandellót, a nagy drámaíró a fasizmus emelte ki elszigeteltségéből. Az Öregedő és magányos extázisaiban meg nem értett D'Annunzio politikai vágyait a fasizmus valósította meg. A hivatalos olasz irodalom- és művészetpolitika a legmodernebb irányok híve. A futurista poézis államilag elismert, szinte félhivatalos irodalom. Marinetti, a futurizmus ma már alkonyodó korú vezére akadémikus és szinte nemzeti nagyság. A simafalu modem építészet az olasz állami építkezések hivatalos stílusa. Az olasz nemzeti büszkeség nem nyugodott bele, hogy a legmaibb architektúra föltalálásának dicsősége idegené: Le Corbusier-é legyen. Ezért a mai síma — neoprimitívnek nevezett — stílus gyökereit visszavezetik a délolasz és szicíliai falusi építészet egyszerű, nagy síkokban tagolt kubuszaiig, hogy így bizonyítsák be a modem formákhoz fűződő történeti és emberi folytonosságukat. Ezek a monumentális síma épületek, a maguk egyszeri! formáinak ösztönös lendületével méltó kifejezői az olasz nemzeti szellem modem lényegének. S különös paradoxonja a mai olasz szellemnek: a fasizmus magát tudatosan vallja reakciós rendszernek, reakciónak a XIX. századi Európa ellen s ugyan-

akkor azokat a legmaibb stílusirányokat és azoknak épp legszélsőbb hajtásait karolja föl, melyeket más konzervatív országokban nem egyszer bolszevista művészetnek bélyegeznek ... A fasizmus elébe megy a fiatalságnak, megkönnyíti annak szellemi kibontakozását s talán fölösleges is itt külön elmondanom, mily nagy eredménye van annak, hogy az állam szeretettel, a családi érzés ösztönös melegével gondozza gyermekeit s hogy ezek a fiatalok a mai életre, a mai dolgokra épp a legmaibb stílusú, a kor szellemét mindenben visszatükröző egyetemeken, iskolákban, sporttelepeken készülhetnek elő. Itália kezdi átvenni nemcsak a latin világban, de az európai emberiségben belül is Franciaország humanista hivatásának szerepét — önmaga próbálja ki és mutatja be az emberiségnek a jövő lehetőségeit.

S itt joggal felvetődik az a kérdés: vajjon mit jelent a mai Olaszországnak a diktatúra, mint az olasz nemzeti lét manapság egyetlen lehetséges formája? Vajjon nem pusztán önkényuralom-e csupán, ahogy azt a külföldi fasisztaellenes propagandisták hirdetik? Az olasz diktatúra elleni vádak nagyrésze a helyzet nemismeréséből, vagy a politikai elfogultságból ered. Az olasz diktatúra népjóléti jellege egyre nyilvánvalóbbá válik s rendszerint épp a szociális oldal az, amelyet leginkább szoktak támadni az olasz rendszerben. A diktatúra és demokrácia nagy dilemmájának e ponton már nincs jelentősége. Az olasz nép a maga racionális belátásából elfogadta Mussolini vezetését: belátta, hogy szüksége van erős vezetésre s erős államra. Hiszen láttuk, hogy több mint egy ezredéve az olasz nemzeti létnek mindig az állam volt a legnagyobb problémája. A tömegek extázisa Mussolinit egyre nagyobb választottsági hivatástudattal ruházta föl. S ugyanekkor az olasz tömegek is lelkesen vállalják a diktatúra föladatait. A katonai fegyelem, a masirozás ma már szinte elemi jellemvonása és tartozéka az olasz életnek. De az olasz masirozás nem merev, életelen, egyénieden, mint a németeké. Az olasz masirozás hullámos, mozgékony s szinte érezni benne, hogy az emberi individualitás mennyire megmarad önmagának, ahogy az olasz tömegben nem olvad sohasem föl annyira az egyén, mint például a német sokaságban. Az olasz tömegben érezni az egyénenként kialakult lelkesedést, az olasz tömeg nem a német „Volk“, hanem az államilag nevelt s az egyes ember lényét nem érintő, el nem tipró latin „populus“ ...

S mivel az olasz nép meggyőződött róla, hogy a diktatúra által hozott erős nemzeti fegyelem és koncentráció a javára van, ezért adja magát oda kész és lelkes eszközül a diktatúra szándékainak. Itt világosodik meg olasz vonatkozásban a tömeg és diktatúra viszonya. Az olasz diktatúra számtalan jelét adta a maga népjóléti jellegének. Mikor az abesszín háború megindult — s azóta is — az olasz nép ezt a háborút úgy fogta föl, mint szociális szükségletet, nem mint imperialista hódítást. Az olasz nép tudatában Itália úgy él, mint sokgyermekes, szegény proletáranya, a proletárok hazája. Ilyen értelemben minden darab föld megszerzése az olaszok számára szociális szükségesség. S minden ilyen lépés, mely arra irányul, hogy Itália Európa előtt növelje a maga hatalmát, presztízsét és gazdagságát, voltaképp az olasz proletárnép kedvéért történik. Az olasz nacionalizmus így hor-

gonyozta le magát a nagy tömegek szívébe. Az olaszok a maguk és az európai hatalmak viszonyát úgy fogják föl, mint egy nagy és szegény nép osztályharcát az önző, kapitalista, túlhízott Európa ellen. Az olasz nemzeti tudat e kettős — szociális és nacionalista — értelme a tömegek lelkében szorosan összefonódott.

De a jelenen túl az olasz diktatúra s az olasz nacionalizmus mai formája mély gyökereket ereszt a múlt felé is. Hiszen minden népnek, minden rendszernek merész igényei vannak az örökkévalóság előtt. Minden nép és minden rendszer egyszerre akarja magát igazolni ezzel a folytonosságkereséssel a múlt és a jövő előtt. Ilyenkor tűnik ki, hogy a nacionalizmus mai fogalmai mennyire nem időtállóak, mennyire változó értékűek. Nép és nemzet s állam fogalma folyton változott; az emberiség mindig más és más tartalmat tulajdonított nekik. A nemzeti tudat tradicionális tényezői és hagyományai mellett ez a folytonos fogalombeli mozgékonyaság, eltolódás és változás nehezé teszi a tárgyilagos vizsgálódást a nacionalizmus kérdéseiben, ahol a legtöbbször minden érzelmeken és hangulaton fordul meg. Az olasz nemzeti tudatot Itália hatalmának emelkedése egyre erősebb repüléssel ragadja Róma ősi eszménye felé. Midőn a fasisztamozgalom egyik történetírója jellemezni akarja a német és olasz rendszerek közti különbséget, azt mondja: az olasz szellem nem tud a fajiság fogalmával mit kezdeni, az olasz diktatúra nem az ilyen megfoghatatlan és meghatározhatatlan romantikus és ködös misztériumok után indul, hanem mind jobban visszatér Róma eszményeihez. Az európai emberiség hosszú évezredek Róma-élménye így egy új színnel gyarapszik. Ma Olaszország Róma nevében — a Pax Romana értelmében — tulajdonít békeszerző hivatást magának Európa dolgaiban s Róma nevében formál igényt a Földközi-tenger uralmára is. A fasiszta csapatok tudatosan élesztik föl a római légiók tradícióit. Itália egy új Európát vár, amelyet majd a maga római gondolatai szerint alakíthat. Nem is olyan régen — még a világháború végén is — a modern rómaiság gondolatát Franciaország tartotta fenn privilégiumul magának. A francia köztársaság és császárság teli volt római szimbólumokkal. Most az új olasz nemzeti tudat merít a római eszményből erőt. Nem is oly rég még magányosan álltak a háború előtti Olaszországban a költők, kik az új latinitásról álmodoztak. Carducci kemény, komoly és áradó ódáit éppoly távoli ködökön át érezték meg csupán a „piccolo mondo antico“ emberei, mint D'Annunzio szép szavait, vagy Marinettit, aki most az abeszíniai győzelemben beteljesedve láthatja álmát a motorizált latinitásról: hiszen ezt a háborút az olasz sofőrök nyerték meg a maguk páratlan rohanásaival és ütemével... Róma felé most meghatódottsággal és szeretettel gondol vissza az olasz ember, mint nemzeti léte és nagysága legtökéletesebb foglalata s Róma örök eszménye nevében akar örökkévalóságot a maga modern nemzeti létének is.

GOGOLÁK LAJOS

A KORMÁNYZÓI INTÉZMÉNY REFORMJA

A MAGYAR SZEMLE januári számában Csekey István tollából nagy erudícióval és metsző jogász elmeéllal írt tanulmány jelent meg a kormányzói jogkör kiterjesztéséről, amely nem csupán a tárgy rendkívüli fontosságánál és a tudós szerző tekintélyénél fogva figyelemreméltó, hanem azért is, mert alkalmas arra, hogy gondolkodásra serkentse még a legközömbösebb elméket is.

Csekey cikkének máris megvolt az a kívánatos hatása, hogy megindította a nyilvános vitát az általa megbolygatott kérdéstről. E vita eddigi folyamán termékeny is volt annyiban, amennyiben alapos és nem egy tekintetben találó bírálatnak vetette alá Csekeynek egyes pozitív javaslatait. Mindazonáltal úgy érezzük, hogy ez a kritika nem hozott felszínre olyan szerves megoldási javaslatokat, amelyek a Csekey-féle, szerintünk sem szerencsés prepozíciók helyét elfoglalhatnák: aminek nézetünk szerint az az oka, hogy a bírálat nem követte Csekeyt abban a törekvésében, hogy a kérdést a maga alapjaiban és lényegében ragadja meg. Ennek pedig másfelől abban látjuk az okát, hogy az a kérdésfeltevés, amelyből Csekey kiindult: vajjon Magyarország jelenlegi — az 1920:1. és 1921: XLVII. t.-c.-en alapuló — államformája voltaképpen királyság-e vagy köztársaság, első benyomásra nem látszik termékenynek.

„Királyság és köztársaság“ nem szabatos jogelméleti kategóriák, hanem mindenekelőtt tételes jogi és történeti kifejezések. Arranézve, hogy egy közület királyság-e vagy köztársaság, prima facie csak az lehet irányadó, hogy az illető közület minek nevezi magát hivatalos megnyilatkozásaiban és hogy ezt a nomenklatúrát a diplomáciai gyakorlat is szentesítette-e. Ebből a szempontból pedig bizonyára nem lehet kétség afelől, hogy Magyarország valóban királyság, mert közjogunk összes megnyilatkozásai annak nevezik, s mert mint ilyen élvez nemzetközi diplomáciai elismerést. Sőt ennél többet is mondhatunk: amennyiben van bizonyos anomália abban a közjogi provizóriumban, amelyben Magyarország ma él, ez az anomália sokkal kisebb annál, amely éppen az államforma kérdésének eldöntése szempontjából, pl. az ír szabad állam, az osztrák rendi szövetség vagy az úgynevezett harmadik birodalom esetében fennáll. A magyar közjog intenciója legalább is világos. A provizórium a királyi hatalom alkotmányjogi helyzetét és tartalmát teljesen érintetlenül hagyta és ebből

a szempontból sokkal kevesebb kétség férhet ahhoz, hogy Magyarország jelenlegi államformáját a hagyományos kifejezésekkel hogyan kell leírni, mint az említett három más európai állam esetében.

Másfelől azonban bizonyára nem kétséges, hogy a magyar állam jelenlegi fejének, a kormányzónak, alkotmányjogi állása nem egyezik az alkotmány szerint a királyt megillető halálom és méltóság teljességével. Csekey minden bizonnyal nem ok nélkül mutat rá arra, hogy a „provizórium“ már eddig is jóval hosszabbra nyúlt, semmint azt az 1920:1. t.-c. megalkotói gondolták és a nemzetközi helyzet bizonytalanságai mellett valóban el kell készülni arra, hogy még jobban állandósul. Már pedig a kormányzónak mai alkotmányjogi állása mellett hiányzik a magyar alkotmánynak egyik pillére: a királyi hatalom, amely az állami szuverenitásnak az országgyűléssel egyenrangú tényezője. A dilemma, amely így felmerül, talán a következőképpen volna legmarkánsabban megfogalmazható: a királyi hatalom vagy nélkülözhetetlen tényezője az alkotmánynak, vagy nem az; ha a provizórium a mai államjogi berendezés mellett hosszúra nyúlik, anélkül, hogy az államélet egyensúlya meginogna, ez azt a benyomást keltheti a közvéleményben, hogy a királyság intézménye nem fontos alkotórésze az alkotmánynak s netalán egyáltalában mellőzhető lenne; ha azonban ez az okoskodás, mint valóban látni fogjuk, merő optikai csalódáson alapszik, akkor amaz egyensúly érdekében sürgősen követelni kell az államfő jogállásának újabb rendezését, azaz a kormányzó jogkörének teljes azonosítását a király jogkörével: mint ezt nézetünk szerint Csekey is igen helyesen követeli.

A királyi jogkör valóban nem merő díszlet a magyar állam épületén. A király magyar jog szerint az országgyűléstől független végrehajtó hatalom feje. Más alkalommal kifejtettük a Magyar Szemle lapjain¹ azt a nézetünket, hogy a parlamentáris kormányforma Angliában különleges inzuláris fejlődés terméke és hogy a kontinentális állam kormányformája általában monarchikus. Ahol ezért az újabb alkotmányjogi fejlődés kiküszöbölte a monarchikus államformát, vagy aláasta annak tekintélyét, az eredmény mindenütt az államélet egyensúlyának többé-kevésbé krónikus megbomlása lett. Ebből a zűrzavarból nem volt és ma sincsen más kiút, mint a monarchikus kormányformák különböző, nyílt vagy burkolt „diktatúrák“ alakjában való visszaállítása: kényszermegoldás, amelyhez fokozatosan új alkotmányrendet, sőt egészen új államfilozófiát kell hozzávarmi, mint kabátot a gombhoz.

A monarchikus államforma ideiglenes, de mindinkább a bizonytalanba nyúló „felfüggesztése“ Magyarországon eleddig hasonló nehézségeket azért nem okozott, mert a kormányformában de facto nem állott be változás. A valóságban a magyar államfő ma is épp oly csorbítatlan birtokosa a politikai főhatalomnak, mint a király. Csekey maga is helyesen állapítja meg, hogy politikailag Magyarország ma is monarchia. Sőt mondjuk meg őszintén, hogy az utóbbi századokban kevés olyan király volt az országnak, akiknek egyéni tekintélye és népszerűsége és ennél fogva uralkodói hatalma vetekedhetett

¹ Parlamentarizmus és diktatúra. M. Sz. XV. 97., 193., 288.

volna a Horthy Miklóssal. A valóságban tehát teljes a „fejedelmi“ hatalom, emellett egészen elhalványulnak azok az alkotmányjogi korlátok, amelyekkel az 1920:1. t.-c. a kormányzó jogkörét körülírta. Amiatt bizonyára nincs aggodalomra ok. A kormányzói méltóságot emiatt nem kell, de voltaképp nem is lehet magasabbra emelni, mint az Horthy Miklós személyében emelkedett.

Ámde igaz ilyenformán, hogy a kormányzó kivételes politikai hatalma túlnyomóan személyes tulajdonságain alapul. Másrészt megtámasztja azt egy másik körülmény, amely a provizórium korának történeti tényeiben gyökerezik.

Az 1920:1. t.-c. „felfüggesztette“ a monarchiát s ennek helyébe egy provizóriumot iktatott, amelyet lehet vagy nem lehet köztársaságnak nevezni, ha tetszik, de amely egészen kétségtelenül a demokrácia arcvonásait viseli, hiszen szülőanyja nem volt egyéb, mint az általános titkos választójog: „source impure mais unique du pouvoir“ (a hatalomnak tisztátalan, de egyetlen forrása), mint a harmadik köztársaságot megalapító francia nemzetgyűlésen mondotta egy jobboldali képviselő. A független végrehajtó hatalom által nem korlátozott, tehát „abszolút“ demokrácia e beáramlása a magyar államéletbe a külföldön számtalanszor megfigyelt bomlasztó tendenciákat itt is kezdte kiváltani. Minthogy pedig a fennálló viszonyok között a végrehajtó hatalom alkotmányjogi helyzetének megerősítése nem volt lehetséges — ennek az akkori légkörben ellenszegültek volna nemcsak a demokrácia, hanem a monarchikus legitimitás hívei is — a magyar alkotmány talaján — amely „diktatúrás“ palántákat nem enged kikelni — nem volt más megoldás, mint a demokráciát is a monarchia sorsára juttatni: azaz, „felfüggeszteni“. Ez történt az országgyűlési választójog új szabályozásával, az 1925: XXVI. t.-c.-ben, amelynek politikai jelentősége az, hogy helyreállította a monarchikus kormányformát, azáltal, hogy az 1920:1. t.-c.-kel a végrehajtó hatalom mérlegén előidézett passzívumot a törvényhozó hatalom rovására kiegyenlítette.

A provizórium politikai rendszerét ekkép ezzel a két mínusszal lehet legjobban jellemezni s nem kell különösebb alkotmányjogi műveltség ahhoz, hogy ennek a helyzetnek tarthatatlanságát belássuk. Aminthogy ezt már be is látta az egész közvélemény, amely egyhangúlag követeli a választói reformot. Ha azonban választói reform újból reaktiválja a demokráciát, ennek megfelelő ellensúlyra lesz szüksége a monarchia oldalán. Ámde az államfő jogállásában rejlő anomáliát nem olyan könnyű belátni, mint azt, amely az országgyűlés körül keletkezett: hiszen, mint mondtuk, Horthy Miklós személyes tekintélye teljesen eltakarja az államfő jogkörében mutatkozó alkotmányjogi hézagot.

Csekey István tehát jó szolgálatot tett a köznek azzal, hogy nyomatékosan felhívta erre a figyelmet, ha mindjárt a közélet hivatalos faktorai felé nyitott ajtókat dönget is. Ezért örömmel üdvözljük kitűnő tanulmányát és magunk is a legnagyobb határozottsággal csatlakozunk ahhoz a követeléshez, hogy a magyar királyság kormányzójának közjogilag is adassék meg a királyt megillető alkotmányos hatalom.

EZZEL AZONBAN voltaképp csak azt pótoljuk, amit 1920-ban elmulasztottak s eltüntették a logikai hibát, amely a közjogi provizóriumot éktelenítette, amikor a királyi hatalmat oly szervvel akarta „helyettesíteni“, amelytől megtagadta a királyi hatalmat. Alkotmányunk egyik pillérét, a monarchikus kormányformát ezzel beépítjük a közjogi provizórium homlokzatába: mindazonáltal a provizórium, közjogi rendünk ideiglenessége, megmarad és nem olvad bele a történeti alkotmány folytonosságába. Más szóval: helyreállítjuk a monarchiát, de nem állítjuk helyre a királyságot.

Amaz „első benyomást“ kiigazítva, ismerjük el most már, hogy Csekey, a történeti közjogász helyes ösztönével nem ok nélkül keresi azt a kritériumot, amely a királyság és a köztársaság intézményeit megkülönbözteti egymástól. Ez a törekvése csak azért nem teljesen sikeres, mert a királyság fogalmát összefuttatja a monarchia fogalmával s így végeredményben megoldatlan talányként meredeznek előtte kétségtelenül monarchikus és épp oly kétségtelenül nem-royalisztikus formák, mint aminő a német vezéri állam. A monarchia jogelméleti kategória, amelynek ismervei az alkotmány materiális rendelkezéseiben, az államhatalom funkcióinak és a hatalmi kompetenciáknak elosztására vonatkozó alkotmányjogi előírásokban találhatóak. A királyság ezzel szemben történeti forma, amelynek inkább esztétikai mint szigorúan alkotmányjogi kritériumai vannak: itt a külső formális architektonika, az állami homlokzat kiképzésének stílusa az, ami irányadó. Ha ezt a különbséget szem előtt tartjuk, akkor nem fog nehezünkre esni belátni, hogy Nagy-Britannia királyság ugyan, de nem monarchia, a mai Németország viszont monarchia, de nem királyság.

A magyar alkotmány ezzel szemben mindkét irányban konzervatív: épp úgy ragaszkodik a királyság, mint a monarchia formáihoz. A magasabbrendű emberi élet teljességéhez nem csupán a „lényeges“ dolgok — ruházkodás, táplálkozás, munka stb. — állandó rendje tartozik, hanem egy bizonyos esztétikai atmoszféra is, amelynek a „művelt“ ember vérmérsékletéhez és világfelfogásához alkalmazkodó stílusa van. A civilizált, művelt embernek rosszul esik lényétől idegen stílusokhoz alkalmazkodni s még inkább nehezebb esik megszoknia az esztétikai zűrzavart, a stüustalanságot. Közjogi gondolkodásunkat is ilyen erősen kifejtett, civilizált, esztétikai stílusérzék jellemzi: elsősorban innen ered a szívós ragaszkodás a történeti királyság formáihoz s a történeti alkotmány architektúrájához. A Szent Korona eszméje a jogásznak sok mindent jelenthet: az átlagos „laikus“ magyarnak a közjogi stílusegység uralmát jelenti, amelyhez ragaszkodnia lelki szükséglet. Metafizikai azonosságát érezné veszélyeztetve, ha azt kívánnák tőle, hogy a Szent Koronát ne tekintse többé az állami rend érinthetetlen szimbólumának.

Ez a stílárís, architektónikus, államesztétikai szükséglet az, amelyet az „állandósított ideiglenesség“ gondolatában rejlő logikai és esztétikai ellenmondás zavar és nyugtalanít. Merő materiális-jogi előírások ezt a szükségletet nem elégíthetik ki: a közönség szemében nem sokat jelent az, hogy a kormányzót csupán a végrehajtó hatalom, vagy a törvényhozó hatalom szempontjából is megilletik-e a királyi

jogok. Ezek tudós disztinkciók, amelyekből az átlagos magyar nem sokat ért. Ezzel szemben változatlanul érzi azt, hogy a kormányzói intézmény a történeti alkotmányra csak mintegy a felületen van ráacsolva és annak architektónikájába teljesen be nem illeszkedik. Ideiglenesen ezt a kompromisszumot el lehet tűrni, de ha azzal kell számolni, hogy az ideiglenesség — kvalitative, mármint a szemlélő szempontjából — a végtelenbe nyúlik, akkor ez kettős fájdalmat okoz: fáj egyrészt a történelmi alkotmányon érezhető rendellenesség, fáj másrészt, hogy az államfő, akihez a nemzetet a legmélyebb hódolat és ragaszkodás érzelmei fűzik, nem érezheti magát igazán „otthon“ az alkotmány szép ódon falai között, amelynek pedig legfőbb és leg-hűségesebb őre.

Ezért állítjuk, hogy nem elég a kormányzót egyszerűen felruházni a teljes vagy „lényegében“ teljes királyi hatalom jogkörével, hanem úgy kell megkonstruálni a készülő alkotmányjogi reformot, hogy az (1) megfeleljen a jelenlegi politikai helyzetnek; (2) az ideiglenesség megszüntetésével a történeti alkotmány alapján szervezen oldja meg az államfői hatalom ellátásának kérdését úgy, hogy a történeti királyság államformája ezáltal minden kétségen felül kifejezésre jusson; (3) biztosítsa az alkotmányos folytonosságot sedis vacantia, valamint a trón betöltésének esetére és (4) méltó kifejezést adjon a nemzet hálájának és hódolatának Horthy Miklós kormányzó személye iránt.

Vájjon megoldja-e ezt a feladatot Csekeynek az az ötlete, hogy a kormányzó „fejedelem“ címmel ruháztassék fel?

Erre a kérdésre úgy hisszük már megadta a választ az eddigi vita, amely kimutatta, hogy a javaslat minden tekintetben ellentétben áll éppen azokkal a követelményekkel, amelyeket Csekey maga is érvényesíteni óhajtana. Az a körülmény, hogy Bocskai, Bethlen, Rákóczi a múltban az egész Magyarország „fejedelmek“ voltak, helyes megvilágításba csak akkor kerül, ha meggondoljuk, hogy ezek a fejedelmek a rendi Magyarországnak a koronás király elleni oppozícióját vezették és képviselték: ők az ellenállási jog szimbólumai az örökös szuverén királyság elleni oppozícióban. A valóságban éppenséggel azt az államformát testesítik meg, amelynek látszatát ma Csekey

— külföldi kritika nyomán — panasolja: az arisztokratikus köztársaságot: sokkal tisztább formában, mint pl. az egyébként joggal „republikának“ nevezett lengyel választó királyság. Másfelől azt sem szabad elfelejteni, hogy a „fejedelem“ szó a magyarban a német „Fürst“-nek ekvivalense: ez pedig eredetileg tartományi főnökök, azaz hűbéres uralkodóknak címe. Ezért a magyar államfőnek „fejedelemmé“ való „előléptetése“ a valóságban és legalábbis a külföld szemében voltaképp lefokozást jelentene, ha mindjárt nem is érintené a magyar állam nemzetközi jogi helyzetét. Csekey tehát ezzel a javaslatával valóban két irányban is éppen az ellenkezőjét érné el annak, ami a cikkében előadott szándéka. Egyrészt a fejedelmi cím bevezetése végkép azt a benyomást keltené, — bel- és külföldön egyaránt

— hogy a magyar királyság államformája most már valóban végkép megváltozott. Másrészt az a körülmény, hogy a külföld — mint Csekey panasolja — állandóan félreérti és olykor nevetségesnek

tartja közjogi formáinkat, csak fokozódhatnék ezáltal. A valóságban minden művelt idegen kitűnően megérti, hogy mit jelent a „Régence^K“, „Regency“ intézménye, amely a nyugateurópai történelemben jólismert forma s azt is mindenki megérti, hogy a Régens személye királyságot képvisel. Ennek megfelelő presztízzsel is léphet fel a külföldön mindenütt a közel ezeréves magyar királyság kormányzója. De egy máról-holnapra lett új „fejedelem“ azt a benyomást kelthetné még a művelt idegenben is, hogy itt valami Monaco vagy Liechtenstein-féle operette-államocská uralkodójáról van szó: a jobban beavatottak pedig csak mosolyognának a sokat emlegetett magyar „feudalizmusnak“ ezen a legújabb kreációján. Igaz, hogy egy ilyen aktus véres iróniával kommentálná Magyarországnak Trianonban végrehajtott balkanizálását, ha meggondoljuk, hogy a török fennhatóság alól csak a minap szabadult vazallus tartományok „fejedelmei“ legfőbb becsvágyukat abban látták, hogy országaikat „királyi“ rangra emeljék. Mégis, sajtáságos bók volna a magyar királyság fejének oly címet ajánlani fel, amellyel Nikita és Achmed Zogu nem volt hajlandó beérni.

Mínderre pedig már csak azért sincs szükség, mert mindaz, amit elérni óhajtunk, könnyen elérhető a nádori méltóság betöltésével.

Egy törvényjavaslattal „a nádor kormányzói hatásköréről és a nádori méltóság betöltéséről“ mindenekelőtt hatályon kívül kellene helyezni az 1867: VII. t.-c. felfüggesztő rendelkezéseit. Ezzel eo ipso helyreállana az 1848: III. t.-c. 2. §-a szerint a nádort királyi helytartói minőségében megillető jogkör: azaz a végrehajtó hatalom teljessége.

Ez mindazonáltal nem elég. Hiszen a kormányzót máris több illeti meg ennél: nevezetesen a törvényhozás körüli királyi jogkör egy része, a kegyelmezés joga s az 1920 óta alapított címek és rendek (vitézi rend!) adományozásának joga. Azonban ne felejtjük el, hogy a nádornak „rendes“, továbbá „királyi helytartói“ hatáskörén kívül közjogunk ismeri a nádornak „kormányzói“ jogkörét is, arra az esetre, ha a király kiskorú, ha nem cselekvőképes, vagy ha az uralkodás személyes gyakorlásában vis major akadályozza. A nádorra, mint kormányzóra, ebben az esetben a király egész hatalma átszáll.¹ Ez, mint az előzőkben már láttuk, egyaránt politikai és alkotmányjogi követelmény, amely az összes adatok mérlegelése alapján logikai kényszerrel adódik. Jelenlegi problémánk is nyilvánvalóan ennek a kategóriának a felhasználásával lesz legkönnyebben és leglogikusabban megoldható.

Tervezett törvényjavaslatunk tehát folytatólag az 1848: III. t.-c. rendelkezéseinek kiegészítéséül kimondaná, hogy mindaddig, amíg az országnak törvényesen megkoronázott királya nincs, a nádor, mint kormányzó, nemcsak a végrehajtó hatalmat, hanem a teljes királyi jogkört „a törvény és az alkotmány ösvényén teljes hatalommal gyakorolja“.²

Törvényjavaslatunk végül az ekképpen rekonstituált nádori méltóságot reáruházná nagybányai Horthy Miklósrá, hivatkozással kormányzói tisztében csaknem két évtizeden át szerzett hervadhatatlan

¹ V. ö. Kmety, A magyar közjog tankönyve. 5. 214. 1.

² Az 1848: III. t.-c. frazeológiája. (2. §.)

érdemeire s az 1848: III. t.-c.-nek István főherceg helytartó-nádor személyére vonatkozó megállapításaihoz hasonlóan deklarálná, hogy mindaddig, amíg az országnak törvényesen megkoronázott királya nincs, Horthy Miklós, mint Kormányzó Nádor, egyúttal személyében sérthetetlen és felelősségre nem vonható.

A nádori méltóság felújítása ellen szigorú közjogi dogmatika szempontjából csak azt az egy érvet lehetne felhozni, hogy nádort királyi jelölés nélkül nem lehet választani. Ez az érv nyomós lehetett 1920-ban, amikor a koronás király még élt és emberi számítás szerint trónját bármikor elfoglalhatta volna. Nézetünk szerint azonban 1920-ban sem ez a formális akadály esett döntő módon latba, hanem egyfelől az a meggondolás, hogy a nádor választása életfogytig szól, márpedig a koronás király visszatérése esetén — úgy vélték — nádorra voltaképpen nincsen szükség — másfelől az a körülmény, hogy a demokratikus nemzetgyűlésben jelentékeny szerepet játszottak olyan erők, amelyek a republikánus megoldások felé hajlottak és nem óhajtottak nádorválasztás útján prejudikálni az államforma végleges megállapításának, amit azután az 1920:1. t.-c. el is került. Ma azonban nincsen koronás király, a republikánus tendenciákat pedig — Istennek hála — felőrlötte az idő. De végül is, a királyi jelölés tényének alkotmányjogi szempontból nincsen konstitutív jelentősége: az nem egyéb, mint egyik módja a királyt az országgyűlés határozataival szemben megillető „előzetes vétó“, illetőleg „előzetes szankció“ gyakorlásának. A nádorválasztás az országgyűlés privilégiuma: a jelölés joga ezt nem érinti. A jelöléssel a király épp úgy nem zárhatja ki más személyiség megválasztását, mint ahogy az előzetes vétó gyakorlása sem akadályozhatja meg országgyűlési határozatok hozatalát: mindkét esetben csak az a helyzet áll elő, hogy a király megtagadhatja e határozatok jogerőre emelését. Amint pedig ma nem akadályozza meg a törvényhozást a királyi szentesítés hiánya, épp így nem lehet a nádori méltóság betöltésének akadályja az a körülmény, hogy az nem nyerhet királyi megerősítést. Mivel pedig ez az intézkedés, javaslatunk szerint, törvényhozás formájában menne végbe, a királyi jelölés tényét ebben az esetben tökéletesen pótolja az „előzetes szankció“, amelyet a Kormányzó amúgy is gyakorol.¹

Az általunk javasolt megoldás, meggyőződésünk szerint híven szolgálja mindazokat a szempontokat, amelyeket a tervezett alkotmányreformnak szem előtt kell tartania. Megfelel a politikai helyzetnek s közjogilag is helyreállítja a monarchiát — de egyúttal napnál világosabb tanúságtétel a történeti királyság államformájának csorbítatlan fenntartása mellett: mutatván azt, hogy noha a trón betöltve nincs — nincsen kiküszöbölve. Hiszen a „fejedelmi“ titulus jellemzett „ellenzéki“ színezetével szemben a nádori méltóság minden időben a királyi hatalom kiegészítése és támasza volt.

Másfelől ezzel a megoldással, amely a provizóriumot megszüntetve, helyreállítaná az alkotmány rendes formáit, a kormányzói intéz-

¹ Lásd erre nézve Egyed István kristálytisztá fejtegetéseit: „A Kormányzói jogkör rendezése“. Magyarország, 1937. január 21. — A királyi jelölés mellőzését illetőleg lásd Molnár Kálmán, Magyar közjog, 1929, 344. lap.

mény is megkapná végleges helyét a történelmi magyar alkotmány épületében, amely egyedül lehet méltó kerete a Kormányzó monumentális életművének. Az új — azaz a régi — rendre való átmenet szempontjából is nagy előny lenne, ha Horthy Miklós képességeit, erényeit, tekintélyét és tapasztalatait nádori tisztében továbbra is igénybevehetné király és nemzet akkor is, ha kormányzói tisztét a királyi hatalom helyreállítása esetén letenné. De harmadsorban örömmel kell megragadnunk ezt az alkalmat arra is, hogy egy szép és ragyogó múltú magyar intézményt kimentsünk a feledés homályából, ahová a 67-es liberálisok fantázia-szegénysége elhullatta: hiszen csak ilyen kivételes alkalom és ilyen kivételes egyéniség összetalálkozása lehet alkalmas arra, hogy ezt a szép intézményt Csipkerózsa álmából felkeltse. Jogszabályok magukban semmit son tudnak teremteni, csak élő erőket foglalhatnak rendszerbe, keretbe: azon igyekezzenek a jogászok, hogy ahol van gazdag, alkotó élet, ennek méltó foglalatot tudjanak adni.

Ami pedig a helyettesítés és folytonosság kérdését illeti, ez legalkalmasabban a Kormányzó Nádor elnöklete és a hercegprímás másodelnöklete alatt álló „Helytartótanács“ szervezésével lenne megoldható, amelyben az országgyűlés és a legfőbb bíróságok elnökei, valamint az alkotmányosság helyreállítása óta miniszterelnöki rangot viselt államférfiak foglalhatnának helyet. Ennek nem lenne egyéb feladata, mint a Kormányzó Nádort, felhívása esetén, tanácsokkal ellátni, őt szükség esetén helyettesíteni, sedis vacantia esetén pedig az államfői hatáskört átmenetileg gyakorolni s az államfő tisztének betöltése tekintetében az országgyűlésnek javaslatot tenni.

Ez a javaslat lényegében egyezik Csekey egyik eszméjével, de „kormányzótanács“ helyett „helytartótanácsot“ ajánlunk, egyrészt azért, mert az utóbbi névnek történelmi gyökere van, amely az indítványunk szerint felújítandó nádori méltósággal amúgy is összeforrott — másrészt a „kormányzótanács“ névnek kétszeresen is gyászos az emlékezete, mert a kommunisták forradalmi kormányzótanácsát és az erdélyi román kormányzótanácsot juttatja eszünkbe.

Helyesebbnek tartanók a „helytartótanács“ megjelölést továbbá azért is, mert ez a tanács nem arra lenne hivatva, hogy valóban „kormányozzon“ — hanem kimondottan átmeneti, lokumtenenciális feladatai lennének. A két tényező: kormányzó és helytartótanács együttesen jelentené az államélet folytonosságának teljes és organikus biztosítását. De a kormányzói intézmény, összeolvadva a nádori méltóság ősrégi intézményével, végleges közjogi alakot öltene és helyette a helytartótanács venné magára az ideiglenességnek azt a terhét, amelyet az 1920:1. t.-c. értelmében ma még a kormányzói méltóság kénytelen viselni. Az államélet megingathatatlan folytonosságának így sub specie aeternitatis a felújított nádori méltóság, sub specie temporis a helytartótanács volna a biztosítóka.

EGYES KÖZJOGÁSZAINK képtelenségnek tartják, hogy a kormányzóra ráruháztassanak a királyi prerogatívának oly elemei is, amelyek még a királyt is „csak koronázás után“ illetik meg. Ez az érv azonban szertefoszlik, ha meggondoljuk, hogy a kormányzónak éppenségg-

gel a „koronás“ királyt kell helyettesítenie s nem valami „kalapos“ királyt, aki közjogi rendünkben csak múlandó, átmeneti szerepet játszhatik. Ennélfogva elvileg nincsenek és nem is lehetnek olyan királyi jogok, amelyek gyakorlása tekintetében a nádor kormányzói hatáskörét korlátozni kellene. Ugyanezen okból a királyi jogosítványok taxatív felsorolását — ami különben sem felel meg a történeti alkotmány szellemének — annál is inkább mellőzendőnek tartjuk, mert ilyenformán nem szükséges emlegetni olyan jogokat, amelyek a magyar állam egyoldalú akaratnyilvánítása útján hatályossá amúgy sem tehetők.

Ezzel szemben szükségesnek tartanók egy kérdésnek külön szabályozását: de nem a kormányzói, hanem a királyi jogkör szempontjából. S ez a nemesség adományozás kérdése. Nem arról van szó, hogy „megadjuk“ vagy „megtagadjuk“ ezt a jogot a kormányzótól vagy a királytól, ellenben szükséges, hogy ez a kérdés a kor követelményeinek és szellemének megfelelő módon újból szabályoztassék, mert a nemességadományozás régi módjának egyszerű felújítása bántó és származásos anakronizmus volna, amely egyúttal a jövőben kirívó anomáliák forrásává lehetne. Ezzel a kérdéssel tehát részletesen kell foglalkoznunk.

A nemesség egykor nemcsak, hogy kimagasló közjogi tényező, hanem egyúttal a politikai hatalomban való részesedésnek gyakorlatilag egyetlen forrása volt. Egyes magánjogi relikviáktól eltekintve azonban jogi jelentőségét ma már teljesen elveszítette. Ennek az egykor hatalmas közintézménynek utolsó közjogi maradványait a Magyar Felsőházról szóló 1926: XXII. t.-c. tüntette el, amely a magyar főnemesi családok egy részének is csak közvetve juttatott némi szerény képviseletet. A nemesség ma már csupán társadalmi kategória, de mint ilyen is felismerhetetlenül össze van fonódva a „polgári“ felső és középosztállyal, amelynek egyes rétegeiben anyagi erő és műveltség szerint helyezkedik el. A nemességet mindazonáltal nem lehet „megszüntetni“ egy tradicionalista országban, amelynek történeti és monarchikus alkotmánya van, hiszen még nem felejtettük el Montesquieu emlékezetes intését: „Point de noblesse, point de monarchie.“ A régi nemesség, mondhatni, műemlékeink közé tartozik: őrzi a „régicicsőség“ emlékét és őrzi a régi Magyarország hagyományaiból mindazt, ami azokban nemes, szép és követésre méltó. A régi nemesség mindenkor a „legjobb kiválasztása“ útján egészült ki és tartotta fenn magát s kétségtelen, hogy egy nemzeti „elit“ értékes tulajdonságait csakis bizonyos típuseszmények serkentő kiválasztása útján lehet fenntartani. A magyarság történeti tudatát, politikai hivatásérzetét és heroikus erkölcsiségét példaszerűen a magyar nemesség hagyományai tartották fenn a múltban s a magyarság jövője csak akkor lesz biztosítva, ha az új magyar politikai elit képes elsajátítani és továbbplántálni ezeket az erényeket.

Az elit hagyományainak fenntartásában, az „új emberek“ szellemi és erkölcsi asszimilálásában a múltban a nemességadományozásnak oroszlanrészre volt s ez a szerep nem szűnt meg teljesen a nemesség közjogi kiváltságainak megszüntetésével. Igaz, 1848-ban az ország

közjogi képét a polgári liberalizmus szellemében alakították át, ami szociológiai szempontból azt jelenti, hogy az ország politikai vezetésére szabad utat engedtek a polgári középosztálynak. Ez az osztály azonban csaknem teljes egészében idegen eredetű s így a magyarsághoz való asszimilálásának jelentős eszköze volt, a nemesség magasabb rétegeinek, a „gentry“-nek soraiba való társadalmi felvétel mellett, a nemesítés. Mindazonáltal tetemes hátrányai voltak annak, hogy a nemesség további adományozásában a hatvanhetes éra alatt semminő szociológiai-igazgondolt tervszerűség nem érvényesült. Ismét visszatérve Montesquieuhöz, jó lesz visszaemlékezni arra is, hogy a nemesi „becsület“, a „noblesse oblige“ normáit hogyan foglalja össze. Ezek közül különösen a második maxima tarthat számot érdeklődésünkre; ez így szól: „Ha egyszer helyet foglaltunk valamely rangban, nem szabad többé semmi olyant tennünk, sem túrnunk, ami azt a látszatot keltené, hogy nem tartjuk magunkat e ranghoz méltónak.“ Ahhoz pedig, hogy valaki „rangjához méltóan“ élhessen, nem elég a nemesi név fénye és a családi hagyomány, hanem ehhez megfelelő anyagi bázisra is van szükség.

Azokban az időkben, amikor a földbirtok volt a vagyonosságnak ha nem is egyetlen, de egyetlen szilárd alapja, a nemességadományozás természetes formája volt a „donáció“, a földbirtokadományozás, kapcsolatban a birtok elidegeníthetlenségével. Ma azonban, amikor a fejedelmek már inkább maguk vannak alattvalóik anyagi erejére ráutalva, semhogy ők ruházhatnának rájuk anyagi javakat, nem a vagyon igazodik a nemességhez, hanem inkább a nemesség a vagyonhoz. Így lett a nemesítésnek legtermészetesebb várományosa a vagyonos polgárság. A polgári ingóvagyon kontinuitása azonban még ingatagabb, mint a földbirtoké s az új nemesnek rangját alátámasztó ingóteke igen sokszor nem él meg egynél több generációt. Másfelől a mai Magyarországon már ez a kategória részben amúgy is meg van nemesítve, részben kiveszőben van: ami pedig a mai „új gazdagokat“ illeti, ezek mind nemzeti, mind erkölcsi szempontból többnyire teljesen alkalmatlanok arra, hogy a magyar nemességben helyet foglaljanak. De egyébként is a nemességnek a polgári vagyon járulékává való degradálása súlyos visszaélések veszedelmét rejti magában: semmiképp sem tanácsos sem az alattvalók, sem az államférfiak erényét kitenni annak az állandó kísértésnek, hogy a nemesség tisztos ősi intézményét merő adásvételi üzlet tárgyává tegyék s hogy ez így egyfelől a társadalmi sznobizmus, másfelől a politikai korrupció állandó melegágyává legyen. A „sale of honours“ botránya egyidőben még Nagy-Britannia közéletét is veszedelmes hullámokkal verte fel és nem épületes dolog, ha az ember az Egyesült Királyság egyes lordjait feddhetetlen angol uraktól mint közönséges gangstereket hallja emlegetni.

A nemességadományozás korszerű új formájának alapjait nézetünk szerint a „vitézi szék“ szép magyar intézménye vetette meg, amint-hogy a Harmadik Birodalom hasonló problémáján elmélkedve, Darré, a német parasztság vezére is erre az úttörő intézményre hivatkozik „Neuadel aus Blut und Boden“ című híres könyvében.¹ Nekünk

¹ Kitűnő magyar ismertetését lásd Kovrig Béla, Fasizmus, Hitlerizmus. Budapest, 1934. 51. sk. 1.

magyaroknak különösképpen szem előtt kell tartanunk, hogy a magyar politikai elitnek a jövőben a kisbirtokos parasztságból fog kelleni kiegészülnie. A vitézi intézmény helyes és korszerű ösztönrel állítatott ennek a feladatnak szolgálatába s a hitbizományi kisbirtok új intézménye logikusan kapcsolódik ehhez a kezdeményhez. Mert a tapasztalat bizonyítja, de enélkül is eleve nyilvánvaló, hogy a nemesség anyagi erejének megőrzésére a hitbizományi birtok a legalkalmasabb intézmény. A nemességadóományozás új folyamatát a magunk részéről tehát a vitézi intézmény további kifejlesztésében látjuk — ennek a régi magyar nemességgel való összekapcsolása mellett — és az a véleményünk, hogy ezt organikusán bele kell illeszteni a magyar kormány földbirtokpolitikájába, amelynek keretében a nemesi hitbizományi kisbirtok új közéleti érdemek fejében is lenne juttatandó, a nemesi rang öröklését korlátozva fiági elsőszülöttekre, az angol példa szerint. A nemességadóományozás kérdésének ez a megoldása egyúttal garancia lenne arra, hogy nem lesz új nemesi infláció — másrészt ez a megoldás méltó módon kapcsolódnék Horthy Miklós kormányzói jogkörének reformjához: hiszen a vitézi intézmény a kormányzó legszemélyesebb alkotása. Mivel azonban a kérdés alaposabb tanulmányt és részletes szabályozást kíván, abban külön törvényhozással kellene intézkedni.

Egyéb közéleti érdemeknek a monarchia szellemében való jutalmazására szolgálhatna a régi magyar lovagrendek felújítása s egyúttal esetleg újak alapítása, ami nem adna öröklődő rangot a megjutalmazottnak. Továbbá újból életrekelthetők lennének a zászlósurak és egyéb udvari méltóságok címei, amiket ma már minden aggodalom nélkül lehetne adományozni polgári származású jeleseinknek is. Új udvari méltóságok létesítésének ugyancsak nem volna akadálya.

TÖRTÉNETI ALKOTMÁNYUNK épségben tartása kettős feladatot ró reánk: az egyik az, hogy alkotó, építő gondolatok híján ne hagyjuk szétesni, elkallódni történeti intézményeinket; a másik az, hogy ezeket az intézményeket a kor szellemének és szükségleteinek megfelelően, egy szerves jogász logika retortáin mindegyre új életre tudjuk kelteni. Közjogi gondolkodásunknak sem holt kategóriákban megmerevednie — sem holmi „gyakorlati“ realiztikus cinizmussal légneművé válnia nem szabad. Soha se tévesszük szem elől, hogy alkotmányunk architektikájában szigorú logikai rend uralkodik, amelynek megvan a saját esztétikája, stílusa. Ez a két szempont vezesse mindig jogpolitikai tevékenységünket. A gyakorlatban megoldandó feladatok önmagukról adódnak: a helyes megoldást a logikai szabatosság és a stílus folytonosság érdekeinek szem előtt tartásával kell keresni. Ez az igénytelen dolgozat erre törekedett: a hozzáértők dolga lesz, megállapítani, minő sikerrel.

OTTLIK LÁSZLÓ

IFJÚSÁGUNK A GYAKORLATI ÉLETPÁLYÁKON

HÓMAN BÁLINT vallás- és közoktatásügyi miniszterünk egyik ismertebb nyilatkozata szerint az értelmiségi munkanélküliség kérdése „nemzeti létünk egyik legsúlyosabb szociális problémájává nőtt”. Az eddigi tüneti kezelés nem segített gyökeresen ezen a bajon s azért a jövőre nézve szerves megoldást kell keresni e nagy feladat végleges elintézésére.

A probléma e nyilatkozat szerint két önálló kérdésre tagozódik. Az akut problémát, a tanulmányaival már végzett ifjúság elhelyezkedését, ad hoc intézkedésekkel kell közelebbvinni a megoldáshoz. A jövő nemzedék szempontjából fontosabb azonban a probléma másik része, az t. i., hogy az ifjúságot — az „elméleti iskolák termelésének a tényleges szükséglet mértékéhez való alkalmazása révén”^c — a jövőben a gazdasági életpályák felé kell irányítani.

Ennek a valóban szerves és úgy nemzeti, mint társadalompolitikai szempontból mérhetetlen fontossággal bíró megoldási tervzetnek útja-módja a gyakorlati iskolatípusok megkedveltetése, benépesítése volna, amit — pozitív irányban — „céltudatos és következetes neveléspolitikai, iskolapolitikai és gazdaságpolitikai intézkedésekkel és a társadalom nevelésével”, másrészt — negatív irányban — „az elméleti iskolák termelésének a tényleges szükséglet mértékéhez leendő alkalmazásával” óhajt a kormányzat — a kultuszminiszteri nyilatkozat szerint — elérni.

A következőkben azt a kérdést óhajtom megvilágítani, hogy az ifjúság pályaválasztásának irányítására vonatkozó eme társadalompolitikai elgondolás milyen kilátásokkal biztat, megvizsgálva, hogy e tekintetben mi a mostani tényleges helyzet s hol lehetne ezt a társadalmi „átcsoportosítást” a siker legnagyobb reményével, tehát átható erővel megindítani.

Nem foglalkozom tehát az állástalan értelmiségi ifjúság akut szociális problémájával, de azzal sem, hogy mennyivel biztatóbb — pillanatnyilag — az ifjúság elhelyezkedése szempontjából a nehéz viszonyokkal küzdő magángazdaság irányában való orientálódás, bár kétségtelen, hogy ez utóbbi körülménynek döntő fontossága van az ifjúság és a szülők pályaválasztási elhatározására. Hiszen közismert dolog, hogy ma is a magángazdaságban (a „gyakorlati” életpályákon) való elhelyezkedés nehézsége, csaknem teljes lehetetlensége miatt torlódik fel annyi állást kereső ifjú a közületek munkahelyei előtt.

Ez alkalommal azonban csak azoknak a neveléspolitikai, iskola-politikai és gazdaságpolitikai intézkedéseknek kilátásaival kívánok foglalkozni, amelyekkel kormányzatunk elő kívánja segíteni a szellemi pályák tehermentesítését és fokozni az ifjúság gazdasági életpályákon való elhelyezkedését.

A MOSTANI TÉNYÁLLAPOTRA jellemzőek a következő adatok: Az 1933—34. tanévben a főiskolai tanulmányokra is képesítő „elméleti“ középiskolák tanulóinak együttes száma 84.832 volt. A főiskolai tanulmányokra nem képesítő „gyakorlati középiskolák“ tanulóinak száma ezzel szemben mindössze 5915 volt.

A következő részletezés szerint:

387	tanuló	a kiseddévónőképzőkben,
9-595	„	a tanító- és tanítónőképzőkben,
66.772	„	a középiskolákban,
7.719	„	a felsőkereskedelmi iskolákban,
359	»	a felső mezőgazdasági iskolákban,
összesen 84.832 tanuló.		

És pedig a következő részletezés szerint gyakorlati iskolákban:

1.965	tanuló	a mezőgazdasági szakiskolákban,
138	„	a bányászati szakiskolákban,
3.812	„	az ipari szakiskolákban.

Mezőgazdasági szakiskolák: 1 gazdasági tanítóképzőintézet, I középfokú gazdasági iskola, 5 női gazdasági iskola, 12 földművesiskola, 6 szőlészeti és borászati tanfolyam, 5 kertészeti, 2 erdészeti, 1 baromfi-tenyésztési, 1 méhészeti, 1 tejgazdasági szakiskola és 11 téli gazdasági iskola.

Ipari szakiskolák: 1 iparművészeti főiskola, 3 felső ipariskola, 27 női ipariskola, 1 iparrajziskola, 7 fém- és faipari szakiskola, 12 egyéb szakiskola. Ezekén kívül vannak bizonyos életpályák és foglalkozási körök számára gyakorlati irányú szakiskolák és továbbképző tanfolyamok. (Zene-, színművészeti, közlekedési, háztartási és egészségügyi iskolák, illetőleg tanfolyamok.) Ez utóbbi „egyéb“ szakiskolák hallgatóinak száma az említett tanévben 2356 volt.

A különböző továbbképző tanfolyamok (zeneművészet, háztartás, egészségügy stb.) hallgatóinak (2356) beszámításával együtt is csak 8271 tanulót vehetünk számba olyanként, aki tanulmányai során valamely „gyakorlati“ életpályára készült elő s nem kívánt főiskolai tanulmányokat is folytatni, illetőleg hivatalnoki munkakörben elhelyezkedni. De még az ily módon igen tágan számított tömeg is csak mintegy tíz százaléka volt az 1933—34. tanévben az elméleti középiskolák tanulói számának (84.832).

Ez a nagy aránytalanság első tekintetre szembetűnő és gondolkodásra késztető. Kialakítását leginkább annak a „kóros“ társadalmi felfogásnak kell tulajdonítanunk, amelynek helytelenségét a kultusz-miniszter úr behatóan ismertette nevezetes nyilatkozatában és amelynek megváltozását valóban csak a társadalom rendszeres nevelésétől lehet várnunk.

A magyar ifjúság iskolaválasztásában mutatkozó eme nagy aránytalanság, amely előre vetíti a későbbi pályaválasztás helytelenségének árnyékát, egymagában véve azonban még nem lenne baj. Hiszen a mai „elméleti“ középiskolákból is épűgy mehetne az ifjúság ipari,

kereskedelmi vagy mezőgazdasági foglalkozásokra, mint az ú. n. gyakorlati középiskolákból. Ehelyett azonban az történik, hogy ez utóbbiak tanulóifjúságának javarésze is a tisztviselői és alkalmazotti pályákon igyekszik elhelyezkedni, mégpedig lehetőleg a közszolgálatban. Az ifjúságnak eme eléggé el nem ítéhető törekvésén ugyanis semmit sem változtat az elvégzett iskola jellege, a megszerzett képesség milyensége. Megfelelő neveléssel, a középiskolai ifjúság irányításával azonban elérhetnők azt is, hogy az elméleti középiskolák növendékei se irtózzanak annyira a gyakorlati életpályáktól. Kétségtelen, hogy ehhez szükséges az iskolák tanulmányi rendjének némi megváltoztatása is, de még fontosabb az iskolák nevelési szellemének korszerű átalakítása.

Az említett miniszteri nyilatkozat szerint kormányzatunk is szükségesnek látja „a gazdasági irányú iskolák” tanulmányi rendjének megváltoztatását a társadalom kóros felfogásának átalakítása érdekében. Az utóbbi időben tényleg többször szóba került már az ú. n. „ipari érettségi” eszméje, amely a felsőipariskolákat is feljogosítaná főiskolai tanulmányokra képesítő bizonyítványok kiállítására. Ilymódon egy újabb típussal gyarapodnék ama középfokú iskolák száma, amelyek elvégzése főiskolai tanulmányokra jogosít. Az ipari szakiskolák között mindaddig tényleg hiányzott ez a főiskolai tanulmányokra képesítő iskolatípus — ellentétben a középfokú mezőgazdasági és kereskedelmi iskolákkal, amelyek eddig is adtak ki ilyen bizonyítványokat. A középfokú ipari szakiskolák érettségi joga kétségtelenül emelni fogja az idetörekvő tanulók számát, növelni az iskola vonzóerejét. Nem valószínű azonban, hogy az ifjúság a gyakorlati életpályák kedvéért keresi majd fel nagyobb számmal ezt az iskolatípust. Hiszen ma is az a helyzet, amikor még nem lehet a felsőipari iskolákról főiskolára menni, hogy az itt végzett növendékek nagy része nem válik önálló iparossá, vállalkozóvá, hanem ipari alkalmazott vagy tisztviselő lesz belőle. Pedig most sokkal inkább kényeszerítve volna arra, hogy az önállósulást megkísérelje, amikor a továbbtanulásban egyszerűen akadályozva van, mint akkor lesz, ha a szakiskolából a műegyetemre is mehet.

Kétségtelen, hogy minden olyan reform népszerű az ifjúság és a szülők körében, amely elősegíti a főiskolákra való jutást, de minden olyan intézkedés, amely az ifjúság tényleges gyakorlati kiképzését és a szabad életpályákra való előkészítését szolgálja, nem örvend valami nagy népszerűségnek. Ehhez teljesen és gyökeresen meg kellene változtatnunk ifjúságunk iskolai és családi nevelésének szellemét. Azok a magasszínvonalú ipari szaktanfolyamok például, amelyeket felsőipariskoláink rendeznek, általában néptelenek. Ifjúságunknak nem kell az ott nyerhető magasabbfokú gyakorlati, szaktudás, mert a tanfolyam nem ad címet, rangot és jogot. „Csak” a gazdasági versenyt és boldogulást könnyíthetné meg, de ezt az élet által kellene igazoltatni, az pedig bizonytalan, kockázatos és hosszantartó igazolás. A „papír”, az oklevél viszont nyomban demonstrálható.

Ezért nem töri magát sem az ifjúság, sem a szülők többsége az ilyen „gyakorlati” iskolák és tanfolyamok s általában a gyakorlati

irányú középiskolák felé. Ezért van, hogy gazdasági irányú középiskoláink is jórészt csak tisztviselői ambíciókat hordozó fiatalokat nevelnek. Ispán, intéző, gazdasági könyvelő, tisztartó, művezető, rajzoló, irodavezető és hasonló fixfizetésű alkalmazott akar lenni minden „gyakorlati” középiskolát végzett ifjú is, mert a tényleges fizikai munkától, az önálló ipari és kereskedelmi vállalkozás gondjától és kockázatától éppenúgy irtózik, mint bármelyik gimnázium növendéke.

Ahogy a mai felsőipariskolák és ipari szakiskolák végzett növendékeiből az esetek többségében nem válik később önálló vállalkozó vagy iparos, ugyanígy nem kerül ki a felsőkereskedelmi iskolából sem az önálló kereskedőosztály, vagy a mezőgazdasági szakiskolából az önálló szakképzett magyar mezőgazda.

Viszont az elméleti jellegű középiskola elvégzése mellett is lehetne az ifjúság gyakorlati életpályákra, ha erre is biztatnák, erre is nevelnék s ilyen irányú elhelyezkedését elősegítenék, megkönnyítenék. Az elméleti középiskolákba járó tanulók nagy tömege azonban hosszantartó tanulmányai során semmiféle ösztönzést nem kap — ha csak megrovásképpen nem — a tényleges fizikai munkával járó gazdasági pályákon való elhelyezkedésre. Emiatt ez a középiskolai ifjúság nyolc évig tartó iskoláztatása során annyira elszokik a fizikai munkának még a gondolatától is, — viszont annyira megszokja a szellemi munkát, a betűt, könyvet, a tollat és a papirost — hogy el sem tudja képzelni életét ezek domináló szerepe nélkül. A fizikai munkától, a földműves, iparos és kereskedő vállalkozástól valósággal irtózik az így nevelkedett ifjúság, minthogy ennek a fizikai fáradságtól és vállalkozási szellemtől, valamint az önállósággal járó kockázattól irtózó úrhatnám szellemnek leküzdésére jóformán semmit sem tesz a mai középiskola. Középiskoláink e tekintetben is hű tükörképét mutatják uralkodó társadalmi osztályaink mai korszerűtlen gondolkodásmódjának. Így vésődik az itt nevelkedő ifjúság leikébe az a meggyőződés, hogy az ú. n. gyakorlati élethivatások alacsonyabbrendű, a művelt egyénre csak lealázást hozó s így ahhoz nem méltó foglalkozások.

A megindítandó társadalmpolitikai reformoknak éppen ezért nagy figyelmet kell fordítania a középiskolák mai nevelési szellemének megváltoztatására. Itt, a középiskolában kell elsősorban megakadályozni annak a kóros társadalmi szellemnek kialakulását, terjedését és megerősödését, amely a gyakorlati életpályákat megaláznak, méltatlannak tartja az érettségizett „úri fiú.”-hoz, vagy leányhoz és itt kell megkedvelteim az értelmiségi pályákon el nem helyezhető ifjúság tömegeivel a gyakorlati életpályákat.

Helyes, ha az ifjúság nagyobb részét távol akarjuk tartani az értelmiségi pályák felé vezető középiskoláktól. De minthogy a középiskolai felvételt megelőző kiválasztás nehézségei miatt bajos a középiskolákba vágyódó ifjúságot visszaszorítani, a szülőket gyermekeik iskolaválasztása tekintetében jobb belátásra bírni, — a középiskolai felvétel korlátlan szabadságát fenntartva — célszerűbb volna a középiskolák alsó osztályainak tanítási anyagát, de főleg nevelési szellemét a gyakorlatias („tömegnevelő”) polgári iskolákéhoz közelebbvinni. Az általunk elképzelt tantervi és nevelési reform nem jelentené a közép-

iskolai tanulók újabb ismerettömegekkel (t. i. a gazdasági ismeretekkel) való terhelését. Csupán a meglévő tantervben és óraszámában felvett általános műveltségi (közismereti) anyagnak gyakorlati szempontokkal és gazdasági vonatkozású utalásokkal való átszövésére, telítésére gondolunk.

Az ilyen gyakorlatias szempontokkal nyújtott tananyag átadása során igen bőséges alkalom kínálkozik a gyakorlati életpályák megismertetésére és megkedveltetésére, föltéve, ha a tanárok erre nézve kifejezett rendelkezéseket kapnak. Semmivel sem csökkenne a középiskolai oktatás mai színvonala, ha például a számtan és mértan tanítása során az elvont képletek emlézése helyett az ipari és kereskedelmi életből vett példák kapcsán a gazdasági élettel, a gazdasági alapfogalmakkal behatóbban megismertetjük a középiskolai tanulói ifjúságot. (Ár, haszon, veszteség, vállalkozás, üzleti költségek, szállítás, piac, vám, adó, üzleti forgalom, munkabér, stb.) Ugyanezt a nevelői célok szolgálatába állított célkitűzést ki lehetne domborítani a gazdasági földrajz, a természettan és vegytan, a természetrajz, általában a természettudományok minden ágának középiskolai tanításánál a mostani tudományos színezetű, elvont rendszerű, formalisztikusan képző tanítási rend helyett, illetve amellett.

A hangsúlyt azonban — ismételjük — nem a tantervi reformra, hanem a nevelési szellem megváltoztatására kell helyezni. Ehhez nincs szükség új tanterv készítésére, csupán a tantervi utasításokat kellene a gyakorlati életre való nevelés szellemében a középiskolákban is megalkotni, illetve megreformálni.

A középiskola és a polgári iskola alsó osztályait végzett ifjú ilyen tantervi reform mellett szíves örömmel menne iparos, kereskedő, vagy mezőgazdasági pályára, ha ezeket a pályákat megismertetnék és megkedveltetnék vele tanulmányai során. Ehhez — persze — a tanárképzés szellemét, sőt a tanári testület szellemét is meg kellene változtatni. A tanároknak nem lenne szabad a fizikai munkát, az iparos, kereskedő vagy mezőgazdasági foglalkozást mint valami büntetés-számba menő, alacsonyabb-rangú élethivatást állítani az ifjúság elé, ahogy ez manapság még mindig történik. Ellenkezőleg, a fizikai munka örömet, a vállalkozói kedvet, az önállósulás vágyát kell a középiskola minden osztályában az ifjúság lelkében felébreszteni, sőt fel kell vázolni az ifjúság lelki szemei előtt a gyakorlati pályákon kínálkozó kedvezőbb anyagi boldogulás lehetőségét is, mikor ez pályaválasztásában dönteni akar. Ezt a nevelőmunkát a középiskola felső tagozatán^ sőt a kereskedelmi és ipari középiskolákon is folytatni kell, ahol éppen úgy szükséges az ifjúsággal a gyakorlati életpályákat megkedvelteim, mint modern szellemű középiskolában.

EME ÚJ SZELLEM kialakításával azonban még nem értünk célhoz. Végeredményben mindaddig nem tudunk nagyobb sikert elérni ifjúságunk gyakorlati pályaválasztása terén, amíg a tanultabb magyar ifjúság nagy tömegei nem vállalkoznak — valóságban is, képletesen is — arra, hogy a gyakorlati életpályák inasiskoláját kijárják.

Ebben a tekintetben a mezőgazdasági foglalkozásoknál más a helyzet, mint az ipar és a kereskedelem terén. A mezőgazdálkodás nincs

képesítéshez kötve. Ha családi és társadalmi akadályai nincsenek, a földművesnép sorából kikerülő érettségizett ifjúság minden további nélkül megkezdheti az önálló mezőgazdálkodást, miután az ehhez szükséges szakismereteket vagy a középfokú mezőgazdasági iskolákban, vagy a különböző továbbképző tanfolyamokon (téli gazdasági iskolák) megszerezte.

A kereskedelmi pályák sincsenek ezidőszerint képesítéshez kötve. Senkisémm boldogulhat azonban a kereskedelmi pályákon, ha előzőleg a tanonc- és segédévek során meg nem szerzi a szükséges gyakorlatot, tájékozódást és üzleti készségeket. Az önállóan űzhető ipari szakmák nagy része azonban képesítéshez van kötve. Itt törvényes rendelkezések írják elő a kötelező tanoncidőt és segédi gyakorlatot. Ez a kötelező előkészület azonban a középiskolát végzett ifjúság részére sokkal rövidebb, mint a kisebb előképzettségű ifjúság számára. Kormányzatunk a háború befejezése után ezzel a kedvezménnyel is elő kívánta segíteni az értelmiségi pályák felé törekvő ifjúságnak a gyakorlati foglalkozások körében való elhelyezkedését. A kedvezménnyel azonban vajmi kevés érettségizett ifjú élt az eddig eltelt évek során. Leginkább azok az érettségizett zsidó ifjak vállalkoztak ipari vagy kereskedelmi szakmák elsajátítására, akiket a numerus clausus törvény kizárt a főiskolai tanulmányok lehetőségéből.

A magyar „értelmiségi“ ifjúságnak, érettségizett ifjúságunknak a gyakorlati életpályákon való elhelyezkedése csak akkor remélhető nagyobb sikerrel, ha ez az ifjúság — tekintet nélkül arra, hogy milyen irányú középiskolát végzett — tömegesen vállalkozik arra, hogy a kisipari és kiskereskedelmi szakmák Önállósággal biztató gazdasági pozícióit meghódítsa. Ehhez pedig el kell szerződnie iparos- vagy kereskedőtanoncnak, ki kell töltenie a segédi gyakorlat előírt idejét s az így szerzett tapasztalatok és készségek birtokában megkísérelni és kiharcolni az önállósulás lehetőségét. Az iparos- és kereskedőifjúság nagy tömegében igen jól elhelyezkedhetnék a tanult (érettségizett) ifjúság is, mert nincs olyan nagy számmal, hogy a tanoncmunkapiacot jelentősebben terhelhetné. Legfeljebb az egészen alacsony előképzettségű elemeket szorítaná ki a képesítéshez kötött ipari pályákról, illetőleg a kereskedelemről. De ez nem ellenkezik a közérdekkel. Az ilyen tanulók is elhelyezkedhetnek egyébként más ipari szakmákban, ahol az alacsonyabb fokú iskolai előképzettség is megfelel.

Az érettségizett magyar ifjúság ipari és kereskedelmi pályaválasztása nemzetpolitikai szempontból azért is kívánatos, mert ez a jobb neveltetésű, műveltebb, szélesebb látókörű és a továbbképzésre különösen alkalmas elem az ipari munkásság sorai közé vegyülve, megismerné annak szociális helyzetét, életviszonyait, érdeklődése feltámadna az elesettebb néprétegek sorsa iránt. Segítené majd áthidalni azokat a szakadékokat, amelyek ma az ipari és kereskedelmi alkalmazottak százezres tömegei és a nemzetvezető értelmiségi osztály között tátonganak. Ez az új magyar iparos- és kereskedőifjúság lenne hivatott arra, hogy a dolgozók szociális igényeinek szószólója, érdekképviselője legyen, hogy kezébe vegye a szociális érdekképviselési mozgalom nemzeti szellemű irányítását, — legalább addig, amíg erre a szerepre a

munkásság soraiból nem rekrutálódik megfelelő vezetőség — de hivatott arra is, hogy a nemzeti kultúra kincseinek ismertetője, terjesztője legyen az alacsonyabb műveltségű városi rétegek között s a nemzeti öntudat apostolává válják a nemzeti eszme iránt ma még szinte teljesen közönyös munkástömegek előtt.

Bizonyos mértékig máris megfigyelhető az értelmiségi ifjúságnak az ipari és kereskedelmi pályák iránt való fokozódó érdeklődése. A mai ifjúság jelét mutatja annak, hogy nem irtózik úgy a fizikai munkától, mint az előtte járó tanult nemzedék: így a különböző mezőgazdasági és ipari, falusi és városi setdentek keretében példát mutatott arra is, hogy megértéssel viseltetik az alsóbb néprétegek szociális helyzete iránt és tényleges részvétellel igyekezik azok nehéz sorsát enyhíteni, sokszor meg is osztani.

De igazolják az új magyar ifjúság megváltozott életfelfogását, szellemének javulását és a kilátástalan értelmiségi pályáktól való lassú elfordulását azok az adatok is, amelyek az iparos- és kereskedőtanoncok közé lépett magasabb előképzettségű és érettségizett ifjak növekvő számáról szólnak. Az iparos- és kereskedőtanoncok előzetes iskolai képzettségéről szóló hivatalos statisztikai adatok szerint u. i. a legutolsó évekig lassú növekedést mutatott a magasabb előképzettségű tanoncok száma, illetőleg az összes tanoncok létszámához viszonyított aránya. Annál sajnálatosabb, hogy legújabban e folyamatban nem figyelhető meg további fejlődés.

Tanév	A középiskola IV. osztályánál magasabbfokú tanulmányokat végzett		Érettségizett (vagy főiskolai tanulmányokat is végzett)	
	iparos- és kereskedő, fiú és leány tanulók			
	száma	százaléka	száma	százaléka
1928—29	1111	1·1%	342	0·3%
1929—30	1167	1·2%	299	0·3%
1930—31	1158	1·5%	333	0·4%
1931—32 ¹	823	1·8%	158	0·4%
1932—33 ¹	887	2·3%	202	0·5%
1933—34 ¹	691	1·7%	169	0·4%
1934—35 ¹	727	1·7%	180	0·4%

Ez adatok szerint az érettségizett tanoncok száma 1930 táján 300—340 között állott. Ugyanekkor évente kb. 10.000 magyar ifjú tett érettségi vizsgálatot s mintegy 4000 lépett az érettségi után kereső pályára. Az összes érettségizett ifjaknak mindössze 3%-a, a kereső pályára lépett tanulóifjúságnak pedig csak mintegy 8—9%-a vállalkozott arra, hogy a szabad gazdasági (ipari és kereskedelmi) pályákon keresse boldogulását. Ezek között is kisebb számban vannak keresztény fiúk és leányok s inkább a zsidó ifjúság az, amely az érettségi bizonyítvány megszerzése ellenére sem veszi el kedvét, érdeklődését és hajlamát az ipari és kereskedelmi pályák iránt.

¹ A létszámok 1931—32-vel kezdődően a tanévvégi létszámot tüntetik fel, míg a korábbi évek adatai a tanév folyamán beiratkozott összes tanulókra vonatkoztak. Innen ran az abszolút számok visszaesése 1931—32-ben. A m. kir. Közp. Statisztikai Hivatal adatai. L. Statisztikai Évkönyvek.

A hivatalos statisztikai adatok nem részletezik az iparos- és kereskedőtanulók iskolai előképzettségét felekezetek szerint. Néhány statisztikai adattal mégis alátámaszthatjuk azt a megállapítást, hogy az iparos- és kereskedőpályákra készülő ifjúság soraiban az izraelita vallásúak mutatják fel az iskolai előképzettség legkedvezőbb fokát, más szóval a magasabb képzettségű tanulók között ők vannak nagyobb arányszámmal.

Egy 1924—25-ben végzett adatgyűjtés szerint a budapesti iparostanoncok körében az izraelita vallásúak 61%-a a középiskola (polgári iskola) valamelyik (I—VIII.) osztályából kilépve indult ipari pályára, míg a katolikus vallású tanulóknak csak 27%-a, a protestánsoknak csak 31%-a végzett az elemi iskolainál magasabbfokú tanulmányokat. Ma — 12 év múltán — ezek az arányszámok már jóval magasabbak lehetnek, de a felekezetek közötti kulturális színvonalkülönbség nem sokat változott. (L. Magyar Statisztikai Szemle, 1928. évi májusi sz. dr. Áfra Nagy János, A fővárosi iparostanoncügy társadalmpolitikai problémái.)

Egy 1930-ból való hivatalos adatgyűjtés szerint azokban az ipari szakmákban volt legmagasabb a legalább négy középiskolát végzett tanoncok száma, amelyekben az izraelita tanulókat is nagyobb számban találjuk.

Így a fényképésziparban 26% izraelita, 77% végzett legalább négy középiskolai osztályt, a nyomdásziparban 22% izr. 71% magasabb előképzettségű, az üvegesiparban 21% izr. 27% magasabb előképzettségű, a cukrásziparban 12% izr., illetve 27%, a könyvkötőiparban 10% izr. és 37% magasabb előképzettségű. (L. Áfra Nagy János, Az iparos- és kereskedő tanulók népességi viszonyai és szociális helyzete Budapesten, 59. I. Statisztikai Közlemények. Szerkeszti Illyefalvi I. Lajos dr., 69. kötet, 2. sz.)

A IV. középiskolai osztálynál magasabb előképzettségű tanoncok tömegét egybefoglalva, az előbbinél mintegy 4—5-ször nagyobb abszolút- és arányszámokat kapunk. Ezek száma is állandóan emelkedett 1932—33-ig, amikor az összes tanoncoknak 23 ezreléke végzett ilyen magasabbfokú tanulmányokat. A legutolsó tanévekben azonban itt is visszaesés figyelhető meg.

Végeredményben azonban az arányszámok jelentéktelensége (s újabb hanyatlása is) jól mutatja, mennyi térhódítást terület kínálkozik még az ipari és kereskedelmi pályákon értelmiségi ifjúságunk számára. Arra a kérdésre, hogy a társadalom többször említett kóros felfogásán kívül mi idézi elő azt az ellenszenvet, ami jobb neveltetésű ifjúságunkat a tanoncnak szerződéstől távoltartja, röviden azt felelhetjük, hogy a tanoncifjúság mai szociális helyzete, környezete, kedvezőtlen szolgálati és munkaviszonyai, amelyek külön-külön és együttvéve mindennek mondhatók, csak kedvezőnek, csak vonzóknak nem. Ezen a helyzeten azonban aránylag könnyen lehetne segíteni, a jobb előképzettségű ifjúság elhelyezkedése érdekében. A tanoncok szociális helyzetének gyökeres javítása, az iparegészségügyi ellenőrzés fokozása, a tanoncműhelyek jogviszonyainak rendezése és hasonló szociálpolitikai intézkedések jelentős mértékben növelhetnék az iparos- és kereskedőpályák megbecsülését. Gazdasági szempontból semmi különös intézkedésre nincs szükség, hiszen egész csomó olyan fejlődésképes kézművesipari szakma kínálkozik — még a mai viszonyok között is — elhelyezkedést kereső érettségizett ifjúságunk számára, amelyek nemcsak gazdasági önállósulással, de a társadalmi felemelkedés reményével is biztathatják ifjúságunkat. Csak néhány ilyen szakmát említünk meg: az órás, ékszerész, arany- és ezüstműves, műszerész, szűcs,

fogtechnikus, vésnök, szobrász, cukrász, fényképész, látszerész, könyvkötő, kárpitos, műasztalos, üvegiparos és még sok más szakma, amelyekben a magasabbfokú szaktudás és általános műveltség lehetővé tenné a társadalmi felemelkedést. A leányok számára ilyen szakmák a női szabó, kalapkészítő, szűcs, ernyő- és fűzőkészítő, kézimunkavarró, fodrász, kozmetikus, fényképész, könyvkötő, aranyozó szakma. Valamennyi oly kézművesipari ág, amely a finomabb érzésnek, jobb modornak, neveltetésnek, kedvezőbb műveltségnek, illetőleg mindezek alapján a vállalkozási szellemnek igen széles érvényesülési teret, biztos egzisztenciát, sőt anyagi boldogulást is biztosít. Mindenesetre jobb egzisztenciát, mint egy tiszteletbeli díjnoki, vagy egy reménytelen magánalkalmazotti volontóri állás. Ezekben a szakmákban még a gyáripár versenyével sem kell számolnia a gazdaságilag jól felkészült keresztény magyar értelmiségi ifjúságnak.

De — ismételjük — ezt az ifjúságot csak rendszeres, céltudatos és következetes nevelőmunkával lehet az iparüzés és a kereskedelem munkakörével megkedvelteim. E tekintetben a szelíd kényszer is többet használ, mint amennyit ifjúságunk urizáló hajlama a nemzeti közösségnek árt. Helyes, ha a gyakorlati középiskolákba irányítjuk felserdülő ifjúságunkat. De ez egymagában még nem elég. Tényleges gyakorlati állásfoglalással kell ifjúságunkat az ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági foglalkozások számára megnyerni. Gyökeres változást egészségtelen felépítésű társadalmi rendszerünkben, főleg az értelmiség szociális helyzetében csak az hozna, ha a hivatali pályákra vágyódó ifjúság, ezeknek hátatfordítva, nagyobb tömegekben térne át az ipari és kereskedelmi foglalkozásokra. Nem sok éleslátás kell ma sem hozzá, — akár csak a századvégi liberális korszakban — hogy középosztályunk új nemzedéke az ipari és kereskedelmi pályák felkarolásában keresse és találja meg boldogulását s ilymódon megalapozza anyagi függetlenségét.

Ma azonban az ősi ellenszenv, az „ősi szenvedélyek“, még mindig nem engedik meg, hogy az „úri“ pályákhoz ragaszkodó ifjúság—szakítva a múlt végzetes ideológiájával — az ipari termelés és a kereskedelem szolgálatába álljon, hogy ily módon a magyar föld terményei magyar kereskedőkön és magyar iparosokon át jussanak el a hazai vagy külföldi fogyasztókhoz — s így egyelőre nem sok gyakorlati eredménnyel biztat az a társadalompolitikai törekvés, amely a „gyakorlati“ középiskolák fokozatos fejlesztésével kívánja orvosolni társadalmunk ellenszenvét az ú. n. gyakorlati élethivatásokkal szemben.

ÁFRA NAGY JÁNOS

ÉLETRAJZOK KORA

HA A MAI KÖNYVTERMELÉST vizsgáljuk, Európa könyv-újdonosságait szemügyre vesszük, szinte elkápráztat a történelmi életrajzoknak felburjánzó sokasága és első pillanatra valóban rendszertelen sokfélesége. Egyes kétségtelenül nagy és kiváló művészek nyomdokaiba lépve másod-, harmad- és tucattrendű írómesteremberek ontják a történelminek nevezett biográfiák sorozatát. Ez irányzat mögött szinte elenyészik minden más irodalmi téma, egyre-másra ásnak elő újabbnál újabb szerzők alig ismert, vagy rég elfelejtett nagyságokat az ősidőktől egészen napjainkig, vagy igyekeznek régi egyéniségeket új megvüágításban bemutatni. Az olvasóközönség pedig mohón kap ez írásokon, amelyek immár hatalmas könyvtárra rúgnak, úgy, hogy áttekintésük évek szorgalmas munkáját igényelné. Divat lett ez az új műfaj és az írómesteremberek tekintélyes száma csak ennek hódol olcsó sikereket keresve. Ezen nem is volna csodálkozni való. Sokkal meglepőbb azonban, hogy egészen kiváló művészek, regényírók is egyre gyakrabban mélyülnek el történelmi tanulmányokba, amelyek egy-egy egyéniség köré csoportosulnak, témáikat egyre inkább az elmúlt korokból merítik, főhőseiket onnan választják ki, problémáikra rajtuk keresztül igyekeznek választ találni. Pedig ők, nem valószínű, hogy egyszerűen csak a divatot hajszolnák.

Az érdeklődés ma egyetemlegesen két irány felé mutat. Író és olvasó egyre közelebb hajol az ember, az egyéniség felé, igyekezik azt minél őszintébben és leplezetlenebbül megközelíteni, de nem a zolai materializmuson keresztül, amire már senki sem gondol. Az ember, mint lélek, áll a figyelő szem előtt. De ebből a lélekből is elsősorban az ösztön és az akarat kelti fel az érdeklődést, a gondolat hátrányára. Hiszen a gondolat, éppúgy, mint jórészben az akarat is, az ösztön tudattalan, misztikus mélyeiből táplálkozik, onnan nyer gátlást vagy lendületet. Ezt vallja túlnyomó részében a mai irodalmi lélekkutatás és embemelés és bár olykor tudományos felkészültséggel mélyül el tárgyában, ez az emberszemléleti tudomány is föltétlenül misztikus, irracionális, ködös és sejtelmes, különösen szembeállítva a múlt század vég materializmusával. Megint az ember, az egyéniség a legnagyobb kérdőjel, a legnyugtalanítóbb probléma az író számára. Ember, aki beleágyazódik a maga korába, nem azért, hogy feloldódjék benne és a történelem zajgásában elmosódjanak körvonalai: hanem éppen ellenkezőleg, hogy még szemléltetőbben tűnjenek elő legegényibb lelki

sajátságai az események háttéréből. Az események; a külső világ. Ettől függetlenül, ez ellen lázadva vagy ehhez alkalmazkodva, ettől elsodorva vagy ezt irányítva áll és él ez az ember, aki mindenekelőtt ember és csak azután része a környező külvilágnak. Semmi köze Taine milieu-elméletének ehhez a beállításhoz; talán inkább közelében van Carlyle világszemlélete.

És míg egyfelől az ember nyugtalanítja, foglalkoztatja a mai kor íróját, másfelől a múlt az, a történelem, elmúlt évek vagy évszázadok, amelyek érdeklődését fölkelik. Egészen különös ez a skála, amelyet az új irodalom itt végigfut. Az ember az első pillanatban hajlandó volna azt hinni, hogy nincs benne semmi rendszer, következetesség, hanem pusztán ötletszerű kapkodás, ahogy szinte válogatás nélkül nyúlunk hozzá a görög, római történelem nagyjaihoz, a középkorhoz, közelmúlthoz sőt jelenhez, ahogy egymás mellé kerülnek a könyvkereskedések polcain Dzsingisz Khán és Nagy Károly, szentek, misztikusok és kalandorok. Spanyol fölfedezők és királyok, német reformátorok és ellenreformátorok, francia abszolút uralkodók és a júliusi forradalom hősei, mind nem kerülnek el sorsukat.

De ez a történelemszemlélet is egészen sajátos és újszerű. Még ha azokat a műveket nézzük is, amelyek tényleg komoly tanulmányok nyomán készültek és nem közönséges történelemhamisítások és a csapongó képzelet elfogult félrefogásai — ami, sajnos, legtöbb esetben a helyzet — akkor is feltűnő, hogy az író maga a múlt, más korok légköre csak másodsorban érdekli, illetőleg annyiban, amennyiben az a központi helyet elfoglaló főhős szerepének és egyéniségének kialakításához, megértéséhez szükséges. A történelem itt egyetlen ember, az ember szolgálatában áll, hogy keretet adjon életének és élete művének. Ismételni kell: nem Taine milieu-elmélete kél itt új életre, hogy külső hatásokkal és a környezettel magyarázza meg az egyén kiformalódását. Ellenkezőleg: e környezet mellett, vagy leggyakrabban ellenében ott áll ez a misztikus valami, az egyéniség, amely önkörébe zárt és hallatlan erőfeszítésekkel igyekszik a külvilággal megalkudni vagy fölötte uralkodni.

Ez jellemzi tehát az új irodalom irányvonalát: a közeli, nagy érdeklődés az egyén, az ember iránt, a léleknek és a lélek ösztönéletének, tudatalattiságának vizsgálata, amely minden úgynevezett tudományossága és pszichoanalitikai módszeressége mellett is misztikus, irracionális szemlélet. Másfelől pedig az elkanyarodás a jelen kortól — de nem a jelen problémáktól — a múlt felé, abból a célból, illetőleg abban a reményben, hogy távoli környezetbe helyezve talán zavartalanabb lesz a lélek vizsgálata, hogy a történelmi távlatban tárgyilagosabban lehet nézni az embert is, akit a jelen és a nagyon is közeli szenvedélyek gőze olyannyira elhomályosít. Történelemszemlélet tehát, amely nem önmagáért való és amely úgy nyúl vissza a múltba, hogy közben két lábával a jelen talajára támaszkodik.

VAN-E MÉLYEBB LELKI OKA ÉS INDÍTÉKA ennek az újonnan feléledt érdeklődésnek az ember iránt egyfelől, és a múlt iránt másfelől, és ha van, akkor mi az? erre a kérdésre a válasz első pillanatban

könnyen adódnék. Hiszen az kétségtelen, hogy az embernek, az egyéniségnek felfedezése végig az egész világtörténelem és világirodalom folyamán az individualista korok kiváltsága. Amikor a szemlélet visszakanyarodik az emberhez, ehhez a szuverén lényhez, aki nem porszem a világmindenség szédítő távlataiban, nem tagja valamely, ilyen vagy olyan emberi közösségnek és nem önmagát feláldozó hőse, harcosa nagy eszméknek és ideáloknak, hanem Önmagában és önmagáért élő: akkor innen már csak egy lépés a nagy, vagy a különleges, olykor csak a különös emberek iránti érdeklődés. Akkor már maga az ember érdekli a tömeget, nem mint az uralkodó, a szent vagy a közellenség: hanem mint egyéniség.

Így volt ez, hogy ne nyúljunk nagyon messzire vissza, az olasz reneszánsz idejében, ahol életrajzok és önéletrajzok tömkelegé jelent meg a könyvpiacra; ezért oly jellemző tünete ennek a kornak a ma ismét felfedezett és egyre több érdeklődéssel olvasott Vasari. Így volt ez a romanticizmus fénykorában, amikor megint az ember bontakozott ki rousseau-i természetességében. És így van ez ma is...

Azonban éppen ebben rejlik a nagy ellentmondás. Mert a tizenkilencedik század liberális-individualista világképében felnőtt ember hiába is tiltakoznék és hiába akarná szemét a tények előtt elfedni: ma mi sem áll távolabb korunktól, mint a zavartalan és magabiztos individualizmus. Ma roppant feszítő erők lüktetnek nem is egyesek, nem is egyének vagy csoportok, de egész nagy népek lelke mélyén, indulatok, amelyek viharosan sodornak újabb és újabb tömegeket el az individualista és ezáltal legtöbbször reális, sőt racionális embereszménytől a kollektív gondolat miszticizmusa felé. Ma roppant támadások döngetik az egyéniség bástyáit, ma az emberideál a tömegbeszürkült egyén, amely immáron nem önmagáért való, önmagában és önmagának élő cél, de eszköz ilyen vagy olyan eszmék érdekében. Nem tudni, ki lesz ebben a végzetes viadalban a győztes és ki az elbukó, nem is tartozik ide ennek vizsgálata. De még ha időtállóan bizonyulna is az individualista ember, még akkor sem lehet azt mondani, hogy ma, ezekben a napokban, években, az ő időszakát éljük. A harcnak, háborúnak kora ez, ahol világnézetek mérkőznek egymással és a kollektívum fojtogatja az egyént. Nem lehet itt hasonlatosságot keresni sem a reneszánszsal, sem a romanticizmussal; ha analógiát keresnénk, sokkal hányatottabb és sorsdöntőbb századok felé kellene fordulnunk.

És mégis itt a közös vonás, a felélénkítő életrajzirodalom, a felbuzgó és egészen szokatlan mérvű lelkesedés az ember, az egyén iránt. A tünetek ugyanazok, de az első pillanatban önként adódó magyarázat elhamarkodott volna. Mások itt az eredők, mint a reneszánszban, sokrétűbbek és egymásnak gyakran ellentmondók.

Mint ahogy túlságosan is kézenfekvő és épp azért kétes értékű az a felfogás, amelynek újabban egyre több hangot adnak, magyarázatot keresvén a kérdésre, miért is nyúl vissza a mai kor embere a régmúltba. Mintha nem találna elég megoldásra váró problémát, feleletet sürgető kérdést tulajdon közelében is. Leggyakrabban azt szokták mondani: kimerültek az írók és témaszegények. Ihletért fordulnak a múlthoz.

Témaszegénység, problémák elzsibbadása hanyatló korok közös vonása. Látjuk ezt a lebukó görög birodalomban éppen úgy, mint a bomladozó Rómában. Az ötlet, a szellem, a gondolat helyét a szóra-koztató és elkápráztató külsőség foglalja el, a későrómai cirkuszi játék és a modem korok látványos revűszínházai. Szellemi ernyedtség lép fel, érzéketlenség az oly közeli és olyannyira égető mai feladatok és problémák iránt, amelyeknek megoldatlansága nyomán lép fel a végleges hanyatlás. Alá is itt tartanánk, egy kimerült és erejétvesztett korban, amely elábrándozik régi emlékeken, eljátszik múlt árnyképekkel és nincs ereje, tehetsége vagy bátorsága belemerülni az egész embert sürgető és követelő hétköznapiakba?

De ismét önként adódik a kérdés: erejét vesztett és végleg kimerült-e a világ, amelynek felfrissülő mélyén oly roppant energiák sűrűsödnek, ahol eszmék és ideálok — még ha vitatjuk is helyességüket — oly lázasan fanatikus tömegeket tudnak megmozgatni és felrázni, az önfeláldozó önmegtagadásnak oly fokára emelni? Ez a kor, amely ki akar termelni magából egy merőben új szellemiséget, merev tagadásaként a múltnak, ahol világnézetek csapnak össze felfokozott energiákkal és küzdenek egymással a kialakuló jövő világméretűért: nem ellanyhult, elhalt és pusztulásra ítélt, sőt ellenkezőleg, bódult fásultságából most ébred öntudatára és alkotó, formáló erejére.

Amikor problémáktól terhes a lég, akkor nem lehet érzéketlenségről beszélni. Igaz, hogy ezek a problémák és ideálok még túlközel vannak ahhoz, hogy regényeket lehessen róluk írni. Erről ma még nem írnak az emberek, hanem annál szorgalmasabban ölnek és hálnak meg értük. És ha írnának is, nem regényt kellene költeniük, hanem lelkesítő csatadalokat. Nem fásultan megy a ma embere végig élete útján, hanem a tudatossággal, amellyel az jár, aki megsejtette, hogy létjogosultságában és létformájában támadják. Légyen individualista vagy magát az új kor prófétájának és előharcosának hirdető kollektív világszemléletű ember: mind tudják, hogy sorsukat és életüket eldöntő problémák előtt állnak. És fokozottan kell, hogy tudják ezt valódi művészek, írók, költők, alkotók is. De Ők mégsem a napi eseményeknél állnak meg, nem a hétköznapi mélyére merülnek le, hanem konok következetességgel néznek a múltba. Micrt, mi ennek az oka?

Ezeknél az embereknél, az igazi művészeknél az okot nem lehet, nem is szabad pusztán a divatban keresni. Mert hogy ezeknek a történelmi életrajzoknak ma divatja járja, abban nincs semmi kétség. A közönség szinte már ítélőkészségét és tájékozóképességét veszti a válogatás nélküli új és még újabb piacra dobott könyvek özönében, amelyeket maga is válogatás nélkül vásárol és olvas. Az író számára a sikernek majd hogy nem biztos útja egy-egy érdekesítően vagy újszerűen felépített életrajz, amely felé már előlegezett bizalommal fordul az olvasók tábora. A divat valóban megvan és okaira könnyű is rámutatni.

Letagadhatatlan, hogy a mai ember gondolkodására és egyéniség-szemléletére döntő befolyást gyakorolt Freud pszichoanalízisének egész rendszere, a tudatalattinak feltárására irányuló törekvése.

Ahogy általában a hétköznapi életben is félműveltek vagy műveletlenek lettek a freudizmusnak szóvivői, apostolai és divatcsinálói, éppen úgy az irodalomban is. Hogy az úgynevezett „freudista lélekkutató életrajz“ divatbajött, azt elsősorban is ügyes irodalmi mesterembereknek, jószimatú és azonnal alkalmazkodó divatos íróknak lehet köszönni; már amennyiben ezért köszönetét érdemelnek. Itt elsősorban is a német Emil Ludwigrá és a francia Maurois-ra kell gondolni, a toll e két nem tehetségtelen, ügyeskezdő, de rendkívül felületes és úgy történelmi, mint pedig lélektani szempontból lelkiismeretlen forgatóira.

A közvélemény általában őket kiáltotta ki par excellence pszichoanalitikus életrajzíróknak, pedig a komoly, tudományos lélekkutatástól éppen oly messze estek, mint a történelem alaposabb ismeretétől. Nem freudizmus, nem is történelmi arcképrajzolás ez, amit ők művelnek, hanem visszaélés az új tudománnyal, szemfényvesztés és üres külsőségek csillogtatása, igen sokszor a tények meghamisításával, elferdítésével vagy elhallgatásával; mindez pedig a közönségsiker érdekében. Céljukat abban látják — láthatóan legelső céljuk mellett, hogy ugyanis egy-egy újdonságukkal minél többet keressenek — hogy kiszolgálják azt a tömeget, amely hallott valamit lélekkutatásról és esküszik is ennek igazára anélkül, hogy annak tudományos módszereivel tisztában lenne. Szekszuálpszihológikus módszereiket úgy próbálják ki tehetetlen áldozataikon, mint Cleopatra méregpoharait rabszolgáin. Felületes olvasók felületes szórakoztatói ők, akik abban a pillanatban válnak lelkiismeretlenné és a közműveltség szempontjából veszélyessé, amint tudományos és történelmi igényeket követelnek a maguk számára. Hogy csak a legeslegújabb példát említsük, itt van Maurois nemrég megjelent kötete Voltaire-ről, aminél süányabb fércmű aligha foglalkozott még a felvilágosodás e nagy szellemével.

Mégis megvolt és megvan a szerepük ezeknek az íróknak és számtalan követőiknek. Hozzá nem értő, rajongó düettáns rétegek hangoskodása révén vált divattá a freudizmus európaszerte, hozzá nem értő, felületes és írói lelkiismeret nélküli írók munkássága váltotta át ezt a divatot irodalmi műfajjává. Vagy legalább is keltette fel az érdeklődést ez új műfaj iránt. Ludwig is, Maurois is a tömegeknek írnak és ezek a tömegek öntudatlan hordozói egy korszellemnek vagy szellemi áramlatnak. Ez írók és olvasóik nélkül nem volna ma oly általános az érdeklődés a történelmi életrajzok iránt, ezt nem tudta volna így általánossá tenni egy Huizinga, vagy hogy olvasottabbakat említsünk: egy Robert Graves vagy Heinrich Mann. De talán még Stefan Zweig vagy Hackett sem.

Mégis elhamarkodott ítélet volna azt mondani, hogy ez az új irodalmi világáramlat nem egyéb, mint felkapott műfajok hajszolása és a bennük rejlő piaci siker kiaknázása. Nem lehet hinni, hogy akár Ludwig, akár Maurois, akár a többi hasonló „lélekbúvár“ ily gyökeresen át tudta volna alakítani az irodalom érdeklődését a téma iránt. És még kevésbé valószínű, hogy tagadhatatlanul nagy írók, igazi művészek, komoly lélekkutatók is, amikor egyre inkább a történelmi életrajz felé fordulnak: voltaképpen csak mások igényeit akarják kiszol-

gálni és odaállanak Emil Ludwígék másolóinak sorába. És tagadni kell, hogy a freudizmus, amelyről sokan beszélnek, de amelyhez volta-képpen kevesen értenek, egymagában képes lett volna ilyen egyetlen, határozott irányba terelni a mai Európa irodalmi érdeklődését.

E nagy sikernek kellett, hogy valami mélyebb titka legyen: talán az, hogy a személyi kultusz, a fokozott figyelem, amellyel ma az emberi lélek felé fordul a világ: egyben megfelel egy általános lelki igénynek, és ez használja fel önmaga kifejezési eszközként a freudizmust, illetőleg a belőle Ludwígék és Maurois-k által kitermelt irodalmi műfajt. A jelen kor életrajzirodalmának fellendülését nem lehet magyarázni szokványos módon, mint individualista korok megnyilvánulását, sem mint a hanyatló szellem szegénységét témákban és problémákban. Pusztán divatáramlat sem lett volna ily mély és átütő hatású. Más oldalról kell a kérdés közelébe férközni.

AZ OLVASÓKÖZÖNSÉG éppen úgy, mint maga az egész európai társadalom, ma két egymástól élesen elválasztott táborra oszlik. Európa a világháborúra következő nagy politikai, gazdasági, de mindenek előtt lelki összeroppanás nyomán féktelenül kezdte kicsni önző és kíméletlen ösztöneit; felszabadulva hosszú évek keserves katonai fegyelmetől és lelki gúzsbakötöttségéből a legvadabb, legfelelőtlenebb individualizmus formájában jelentkezett egyéni jogaiért és igényeiért az ember. Az önzésnek és élnivágásnak az a kora volt ez, amikor a szenvedélyek mögött háttérbe szorult minden nagy, egyetemes gondolat és eszmény, lett légyen a vallás, erkölcsi ízlés, kultúra vagy a haza fogalma. Mindegy, hogy mi jelképezte ezeket a szenvedélyeket, a hamarosan oly hírhedtté vált berlini éjszakai élet-e, avagy a politikai anarchia különösképpen Németországban és az olasz félszigeten.

És éppen ebben a két országban, ahol ez a gátlástalan és felelősség nélküli anarcho-individualizmus leginkább tombolt magánéletben éppen úgy, mint a közösségben: alakult ki legelőször a visszahatás. Amit az európai gondolat, Marxon felépülő, de Európától hamarosan Ázsiába omló szovjetbirodalom megvalósított vagy megvalósítani igyekezett: a kollektívum ideálja sürgetően sietett gátat emelni az individuális életek szétaprózódásának. Új szellemiség ébredt fel, amely nyílt és merev tagadása volt a reneszánsz győzelme óta szervesen európaivá lett individualista eszménynek. Az új próféták új világ hajnalhasadását hirdették, csödjét és felszámolását a reneszánsz emberideálnak és a belőle sarjadt individualizmusnak, liberalizmusnak, az e kettőből kialakult polgári életformának.

Így hasadt két táborra Európa, amely voltaképpen az ötödik és tizedik évszázad közt alakult ki, mint szellemi egység: amelyet azóta is összefogott és való egységbe kovácsolt előbb a keresztény univerzalizmus, majd a nagy sorsforduló, a reneszánsz idejétől kezdve az individualista és liberális világkép. Ma már két Európával állunk szemközt. Az egyik ez a régi világ, amelynek gyökerei a tizenhatodik század talajába fonódnak és amely önmagát és gondolatvilágát oly végzetesen azonosítja Európa fogalmával, hogy önnön bukásában az európai gondolat és fogalom végét látja. Ezek ellen tör a másik világ-

szemlélet, amely vagy tényleg tagadja Európát és az európai sorsközösséget, vagy pedig új képet kíván néki adni a kollektív eszme jegyében. Az egyik párt, az individualista, keresztény vagy esetleg nem is keresztényi demokrata és liberális réteg elszántan védi hadállásait, amelyet felfokozott és gyarapodó, egyre lendületesebb erővel támad a kollektív világ. Ez a harc a lelkekben és a lelkekért olykor tudatos és elszánt, sokfelé ma is még tudatalatti és be nem vallott, vagy eltagadott. Pedig hovatovább szükséges lesz a színvallás egész Európában, mert a világnézetek ez összecsapásában megbékélés, kiegyenlítődség vagy megalkuvás aligha lehetséges. Két tábor áll ma szemben ezen a földrészen, amelynek eddig Európa volt közös és összefoglaló neve, de amelyet ma már aligha lehet könnyen egyazon nevezőn említeni. Tudatosan vagy tudat alatt mindenki odatartozik az egyik vagy a másik harci lobogó alá, úgy, hogy ha európai emberről beszélünk, előbb tisztáznunk kell, melyik európaikat is értsük alatta. Éppen úgy, mint ahogy ha európai olvasóközönségről beszélünk az európai irodalomban, tudnunk kell, melyik rétegre gondoljunk. Hogy a Freud-féle „küszöbalattiság“ kifejezést használjuk: talán tudat alatt, de minden valamennyire gondolkodó embert ma legelsősorban is ez a világnézetválasztás determinál egész egyéniségében és minden állásfoglalásában, minden igényében és minden vágyában.

Az irodalmat igénylő, olvasó és élvező közönség is egyik vagy a másik oldalhoz húz. Az individualista ember, aki még úgy érzi, hogy ő maga egy töretlen, folyamatos múlt egyenes kifejtése és Idteljesülése, aki szellemi rokonra és testvérré talál, ha visszapillant akár a múlt század gazdasági forradalmára, akár a tizennyolcadik század szociális átalakulásaira, akár a tizenhatodik század szellemi újjáébredésére: egészen másként nézi a világot, mint a kollektív eszmény hitvallója, aki megtagadja ezt a múltat, akinek ködös és misztikus teóriáitól végérvényesen messze esik az önmagáért való ember gondolata, akinek szemében az ember csak eszköz, amely ideológiák célját szolgálja egyéniségének és akaratának, testi és szellemi szabadságának teljes feláldozásával.

Az individualista ember úgy érzi, hogy önmagában, maga erejére utáltán áll szemben a lét összes problémáival és ezt a tudatot tartja szépségnek, szentnek és emberinek. A kollektív lélek tömegben érzi jól magát, kollektíve akarja és igényli a munkát éppen úgy, mint a felelősséget. Az előbbi emberszemléletében az egyéniséget keresi, az erős, önmagában élő lényt, aki elkülönül a sokaságtól, akár mert félreáll, akár mert kimagaslik belőle. Az utóbbi pedig az emberben vagy nem keresi, sőt elveti az egyéniséget és önállóságot, mert az így megzavarná a tömeg egyöntetűségét, vagy pedig csak az egészen rendkívüli erőt és nagyságot, a korlátlanul hatalmas személyt tiszteli, de nem önmagában és önmagáért, hanem mint az alkalmas eszközt a kollektívum vezetésére. Innen származik hősi kultusza, a ma oly divatos „Führerprinzip“ misztikus háttere. És mert a Vezérben teljesen megbízható és vezetésre mindenképpen alkalmas, szinte misztikus és mithikus hatalommal és képességekkel felruházott Übermenschet kíván látni: amikor egyfelől lebecsüli és lesajnálja, elitéli

az önálló egyéniséget, másfelől felmagasztalja és szinte már isteníti, eltorzítja idealizálásában. Az individualista tiszteli, szereti az embert, az egyént, érdeklődéssel fordul felé, hisz a gazdag és sokrétű egyéniségben látja az európai emberideálnak kiteljesülését. A kollektív tömeg emberszemlélete viszont kimerül a Vezér-kultuszban; ahogy mások az egyéniségben látják a terveim és tenni tudó erőt, úgy az Ő egyedüli reménye és bizodalma a Vezér.

Az individualista világszemléletű olvasó irodalmában segítséget, vigasztalást és igazolást keres az új korszellem elleni tiltakozáshoz. Hogy ezt miképpen cselekszi, illetőleg hogy igényeit mi elégíti ki, ez egyéniségétől függ. Van azonban, amiben mind egyetértenek: mohón, szomjasan vágyódnak az eredeti, önálló és független egyéniség után. Nem héroszok, hősök érdeklik őket, hanem emberek, és történelmi kiválóságokban is éppen az embert, az egyént, az önmagában és önmagáért valót kívánják meglátni. Hogy csak egy példát említsünk, nagyon jellemző erre Fülöp-Miller könyve Rasputinról. Mint ahogy Stefan Zweignek Fouchérol írt, talán legkiválóbb könyve ugyancsak egy szövevényes, bonyolult, Önmagában és önmagáért élő, individualista, romlottan és maradéktalan egyéniség rejtett zugaiba világít bele.

Az új kor emberével szemben, akit mithikus világképe fanatizmussal és vakbuzgó hittel táplál, az individualista egyén józanabb, bölcsőbb, kiábrándultabb, olykor fanyar, önismerő gúnyra és kételkedésre hajlamos. Hiszen a szépség egyes kultúrkorszakoknak mindig legvégső, bár nem legmagasabb állomása. Kétkedve nézi ez a „régiben ember“ az új jelszavakat, a nagy túlekedést, a lelkes hitet egyes leválasztott nagy emberekben. De nem hisz, nem tud hinni nekik és bennük, mert nagyon jól tudja, mi is az a nagy ember voltaképpen, mi is az a nagyság általában. És elégedett örömmel veszi kezébe például Robert Graves könyvét Claudiusról, a nagy császárról, ahol oly kicsi, oly szánandó, oly szerencsétlen a hatalmas birodalom ura. £ Claudius-könyvnél aligha van jellemzőbb olvasmánya a mai individualista embernek.

Ez a múlt idők hitét valló polgár azonban igen gyakran fáradt is, lemondó és beletörődött. Nem érdekli már a harc, a túlekedés a jövő után, inkább lefekszik a történelem eldübörgő szekere alá és hagyná, hogy az eltiporja. Kényelmes ahhoz, hitetlen is és lendület nélküli, hogy harcot akarjon. Oly jellemző példa erre Stefan Zweig szomorú, tehetetlen, ártatlan, de oly végtelenül bábszerű és gyenge királynője. Ahogy a gyarló, könnyelmű és vakon a sötét felé tántorgó Marie Antoinette-t elsodorja a történelem szélviharja, ez maga az individualista kispolgár tragédiája, aki nem született hősi korok szereposztására. Csak fájó beletörődéssel nézi tehát önnön tehetetlenségét, érzi a véget és fejet hajt a végzet előtt. Ezért, ebben a fogalmazásban egyik legkitűnőbb alkotása a mai életrajzirodalomnak Zweig e sokat olvasott munkája. Hozzá hasonlót kifejező erőben és szimbolizmusban keveset, de irányban annál többet lehet találni.

Ha pedig ez a polgár tényleg egészen sekélyes lelkű kispolgár, akkor a mai hősi kultusz közepett ellenvéleményét leginkább azon az igénytelen módon éli ki, ha hálósobákba leselkedik és szimatol a

hérosz papucsá után. Erre mesteri példa maga Emil Ludwig is, vagy Maurois és még igen sokan, akiknek nevét nem is érdemes feljegyezni, ízléstelen csámcsogás ez, kis, alacsony lelkek irigysége, akik minden náluknál értékesebbet önmagukhoz akarnak levonni a sárba vagy a jelentéktelenségbe. Ez egyébként nemcsak mai kortünet, alacsony lelkek mindenkori jellegzetessége.

Egészen más a harcos ellenszegülés, a dacolás a mai világgal azokban a pamfletnek is beillő művekben, amelyek szerzői rendszerint — hogy ismét Freudnál kössünk ki — Minderwertigkeitskomplexumokkal terhelt, saját tehetetlen és reménytelen dühüket öntik sorokba. És mégis, az irodalomnak ez a fajtája talán a legjellegzetesebb a mai korra. Már csak azért is, mert itt az Írók ritkán vagy sikertelenül titkolják célzatosságukat, amikor a múltból érveket akarnak felsoroztatni a jelenre. El kell olvasni Heinrich Mann könyvét IV. Henrik-ről, Sieburg Robespierre-életrajzát, vagy Olden markáns művét Hindenburg-ról, ahol elvakult dühvei szeretné lerángatni a nép bálványát az utca sarába. Ahogy Remarque írt könyvet a háborúról, úgy rajzolnak ők portrékat nagy emberekről; annyi tájékozó gyűlölettel és lelki gyengeséggel.

Hajlamainak és egyéniségének megfelelően ilyen vagy olyan könyvek ragadják meg ezt az individualista olvasót, aki legtöbbször tudat alatt, de azért megsejti, hogy vitairatot olvas saját világszemlélete támogatására. Éppen úgy, mint ahogy a kollektív ember is e célból fordul egészen más írások felé.

Ennek az új emberpéldánynak ideálja kettős. Egyik a magát hősiiesen feláldozó közkatonára, az a Horst Wessel, aki a maga jelentéktelenségéből idealizálva szimbólummá nőhetett, mert benne mutatta be egyik első áldozatát a kollektív világ az új eszmének. A férfi, aki csak a nagy célért él, annak szolgálatára rendeli egész magát és ha kell, hősiesen meg is hal érte. Ezt kell a kisemberben bemutatni, ha kell, túlzások vagy torzítások útján is. Ekként lesz Ulrich von Huttenből is egy ily könyvben Horst Wessel-szerű közkatonára a „germán reformáció“ szolgálatában, ekként ér el páratlan könyvsikert Horst Wessel irodalmilag értéktelen életrajza szerzője a német birodalomban.

A közkatonának milliói fölött és előtt pedig ott magaslik egekbenyúló bálványhoz hasonlatosan a kiválasztott, a vezetésre hivatott, a hérosz, a nagy ember, a csalhatatlan, a tévedhetetlen, a felülmúlhatatlan: a Vezér. Nem szégyen ő előtte a porban elterülni, hisz ez a szolgálat felmagasztosítja és egyedül teszi az életre méltóvá az embert, részesét a kollektív tömegnek. Mintha Carlyle optimista történelem-szemlélete kelne itt újra életre, amikor azt vallja a hősokról és a hőskultusról írt könyvében: „Semmivel sem bizonyíthatja inkább valaki önnön kicsinységét, mintha nem hisz a Nagy Emberben.“

Itt nem is kell mitikus, történelmi távlatokba visszanyúlni. A jelenkor Vezéreinek személye körül is felburjánzott az életrajzi irodalom, hiszen a népek rajongása már őket is még életükben a mítosz magasába emeli. Hősök, vezéri mintaképek kellene mindenáron és tömegével jelennek meg például Németországban a hősi mondák, a Sagak feldolgozásai, Dietrich von Bemről, Siegfriedről és a többi

„germán hősokról“, akik e beállításban mind a nagy német eszméért küzdöttek, harcoltak és vezették seregeiket diadalra. Ilyen hős lesz Lutherból, ilyen Wallenstein, így támad új életre Nagy Károly: mindnyájan mint a germánság elhivatott Vezérei.

A Vezér kultuszától már nem esik messze, önmagától adódik a a kényúr, a diktátor kultusza. A kíméletlenül erőskezű építő, aki letöri az ellenzékot, megsemmisíti a békétlenkedőket, engedelmessé szorítja a nyáji népet. Ez a zsarnokkultusz másik jellemzője életrajzirodalmunknak. Légyen az illető kényúr spanyol abszolút monarcha, mint V. Károly, vagy a francia napkirály, vagy Cromwell, Anglia erőskezű parancsolója. Oly közel van a vezér tisztelete a kényúr előtti alázatos hódolathoz, mint maga a vezér a kényúrhoz.

De — ami talán már különösebben hangzik — a vezér gondolata, különösképpen ma, közel esik a forradalmár gondolatához is. Mert hiába elhivatott és gondviselészerű a Nagy Ember, hatalomhoz mégis csak forradalom útján jut el, hiszen élete műve, hogy puccsot szervezett a múlt ellen. Ahogy azután személyét lassan ragyogó dicsfény veszi körül, úgy aranyozódik glóriába magának a nagy forradalomnak emléke is. És ezen keresztül a forradalomé általában. (Bizonyára nem csekély gondjára a diktátoroknak.) Ezért vonzódik, bármily látszólagos is az ellentmondás, a kollektív ember a forradalmi megmozdulások emlékei felé, mert most is állandóan azt tanulja, hogy a szebb jövő, amelynek igénytelen közkatonája, forradalomnak lett szülőtte. Innen eredhet a forradalmárok életrajzainak nagy sikere, legyenek azok fegyveres felkelők, vagy a szellem lázadói. Ulrich von Hutten, Tycho de Brache, Rotterdami Erasmus: mind forradalmárok voltak és életrajzukat mohón olvassa az a kollektív ember, aki legnagyobb bűnnek ma az elégedetlenséget, a lázadozást és az önálló gondolkodást tekinti.

A forradalmár azonban társadalmon kívül álló, önmagára maradt és sokszor szinte kalandorszerű jelenség, egyéniség, aki még ha rabja is egy eszmének, mégis igen jól beleillik az olasz reneszánszba; csak akkor úgy hívták, hogy: uomo unico. Innen azután ismét csak egy lépés még a kalandor regénytípusa, az az irodalmi alak, amelyet egy forma érdeklődéssel és rajongással olvas, aki előtt újra összetalálkozik az individualista és a kollektív ember. Csak más az út, amelyen hozzá eljutottak.

A LEGKÜLÖNFÉLÉBB KALANDORREGÉNYEK megsokasodása éppen oly korszerű tünet, akárcsak a történelmi életrajzoké, és a kettő lényegében szorosan összetartozik. Itt is az egyéniség áll a mű közép-pontjában, a sokrétű, színpompás, markáns ember, aki körül a távoli, festői vagy mozgalmas háttér csak keret, hogy annál élesebben mutakozzék meg a hős arca és alakja. Főleg az ifjúság kedvenc olvasmányai ezek a kalandormesék, de hiszen a fiatalság mindig is rajongva fordult a Börharisnyák és Winnetouk felé. Ma azonban felnőtt, sőt művelt emberek is, olykor titokban megbújva és szégyenkezve, de ezeket a lapokat forgatják.

Szellemi kielés ez a mai agyonszabályozott és rendszerekbe foglalt, gátlásoktól övezett világban, az önállóságában, szabadságában

szorongatott individualista ember elmenekülése egy Max Brand író korlát és határnélküli tolla nyomán a szteppék amerikai végtelenségébe, ahol az egyéni bátorság és hősiesség, a legszemélyesebb kezdeményező erő a legfőbb büszkeség és emberérték. És megnyugtató igazolása ez a hősi kultusz híveinek, akik itt valódi, emberi hősök küzdelmeit és megpróbáltatásait követik nyomon végig a happy endig.

Anthony Adverse páratlan világsikere előtt gondolkodva kell megállnia az embernek. Hiszen nem lehet véletlen, hogy ez a különc, vakmerő, vállalkozó szellemű, hányatott életű ember úgy a szívébe lopta magát két világrész olvasóinak. Max Brand és a hozzá hasonló szerzők nyugtalanul csapongó írásritmusa itt emelkedett magasabbrendű művészi és költői alkotássá, a szó szoros értelmében vett irodalommal. Anthony Adverse bevonult az irodalomba és új színnel, ízzel, új szépséggel gazdagítja azt. A kalandorregény, a Till Eulenspiegel, Lazarillo de Tormesek elfajzott hobo-története most újra művészeté finomodik: hiszen korok őszinte és mélyről fakadó lelki igényeiből előbb vagy utóbb, de mindig művészet terem. Ilyen igénye, sóvárgása a mai embernek a vágy a szabad, merész, talán kalandos egyéniség után, akiben a gyakran terrorizált és nyáji tömegbe terelt, parancsuralmak kötöttsége közepett élő individualista a szabad és korlátlan embert, a hősi kultusz híve pedig a mindeneken és mindenkin diadalmaskodó Übermenschet ünnepli. Ezért lehetett és válhatott titkolt vagy bevallott ideállá az ilyen Anthony Adverse, aki annyira nem illik bele mai vagy polgárian poshadó és kicsinyesen szorongó, vagy agyonrendszabályozott és túlfűtött világunkba.

Egy kor, ha belenéz könyveibe, mintha saját lelke tükörképét látná. Ma az irodalom javarészből tágas, hatalmas arcképcsarnok, bőrből és vászonra kötött, betűkbe foglalt galériája régi ősöknek és hősöknek. Megnyugtatóan azonos és egyöntetű ez az érdeklődési irány, a felületesebb szemlélő aligha hinné, milyen két külön világ járja ezt a képcsarnokot, milyen más vágyak, álmok és indulatok élednek, ha valaki, író avagy olvasó, szembekerül volt korok felidézett és új életre bűvölt alakjaival. A múlt, a történelem mindig prizma, amelyen áttekintve a jövő színei és fényei bomlanak vászonra. De a prizmat forgatni is lehet, hogy új képet, más vetületet adjon, kinek-kinek szándéka, ízlése és hajlamai szerint. Mint ahogy talán a történelmet is módjában áll a gyarló embernek irányítani, alakítani és megteremtetni, saját hajlama, vágya és igényei nyomán. Lehet, hogy ez módunkban áll.... Akkor most azon dől el Európánk legközelebbi jövőjének sorsa, vajjon kik lesznek többen és erősebbek e galéria látogatói között: azok-e, akik az ismerős arcképekben ősokeket, avagy akik hősokeket keresnek és találnak.

A KISSZAKASZ ÉS MÁS KÖZLEKEDÉSI KÉRDÉSEK

FEJLŐDŐ FŐVÁROSUNK fényoldalai helyett nézzük most az itteni élet egyik árnyoldalát, a közlekedési kérdést. A közlekedés hibái évről-évre egyre fokozottabban jutnak kifejezésre és mind nagyobb gondot okoznak a város vezetőinek. A legkülönbözőbb intézkedések és befektetések egymásután csődöt mondanak és a helyzet, ahelyt, hogy javulna, egyre rosszabb lesz. Szerencse még az, hogy a forgalomrendészeti intézkedések következtében nem szaporodnak a közlekedési balesetek és nem kívánnak egyre több emberáldozatot, de a közúti vasút politikája súlyos anyagi károkat jelent és vont már maga után. Tanulmányunkban nem kívánjuk mind a két kérdést részletesen taglalni, de nem hagyhatjuk említés nélkül azt, hogy rendőrségünk forgalomrendészeti intézkedései sem mindenkor helyeselhetők. Elegendő talán most csak a tiszta keresztezések rendszerére rámutatni, amely önmagában is elegendő arra, hogy kifogásoljuk forgalomrendészeti szerveink egyes működését.

A tiszta keresztezés fogalma tipikusan budapesti. Sehol a világon nem ismerik ezt a rendszert, mert ha talán valahol kísérleteztek is ezzel, hamar kénytelenek voltak belátni azt, hogy ez fenn nem tartható. Tiszta keresztezés alatt ugyanis azt értik, hogy olyan utca-keresztezéseknél, — ahol forgalmi rendőr van és a forgalmat lámpa, vagy lámpák irányítják — a járművek a keresztezést csak egyenesen, minden bekanyarodás nélkül metszhetik. Azok a járművek, melyek útirányukat a keresztezés szögében akarják tömi, kénytelenek a keresztezést megelőző utcába bekanyarodni, majd annak keresztutcajába és végül egy harmadik fordulattal juthatnak csak oda, ahova szándékoztak. Egy befordulás helyett kénytelenek háromszor kanyarodni és háromszor olyan helyen megtenni ezt, ahol az útkeresztezés nem áll rendőri felügyelet alatt. Külföldi kocsik — és ezek száma a főváros rohamosan fejlődő idegenforgalmának hatása alatt rohamosan emelkedik — sehogyan sem tudják megérteni ezt a rendszert.

A forgalmi jelzőlámpák elhelyezése, az egybekapcsolt jelzőberendezések láncja még nagyrészen rossz, nagyrészen pedig hiányzik. Nagy kár, hogy azért, mert egy-két esetben nem működtek jól az automatikus jelzőberendezések, teljesen felhagytak velük és nem akarják belátni azt, hogy a forgalomrendészetet hovatovább teljes mértékben automatizálni kell. A rendőrség feladata nem lehet az irányítás, hanem csak egyedül a felügyelet, az ellenőrzés. Sokat

kellene még ezekkel a kérdésekkel foglalkoznunk, de jelenleg ezeknél még sokkalta fontosabb kérdés van napirenden és állandó viták viharában.

A BESZKÁRT TARIFA- és forgalmi politikája nem tud a napirendről lekerülni. Amikor már közel négy évvel ezelőtt a kisszakasz rendszer létesítésével a főváros közötti vasutainak sikerült egy valóban korszakalkotó újítást bevezetni, azt hittük, hogy végre elérkeztünk ahhoz a fejlődési fokhoz, ahonnan Budapest vasútai csak felfelé haladhatnak és van egy olyan tarifarendszerünk, amit méltán másolnak le a nyugat legnagyobb városainak szakférjai is. Elhagytuk az egységes tarifa rendszerét, ami feleslegesen nyújtotta meg a rendszerint alacsony viteldíjért nyújtott szolgáltatást. Megtettük az első lépést egy olyan teljesítményhez mért tarifa felé, amely pillanatnyilag úgy tűnt fel, hogy az egész városképet át fogja formálni, mert a települések zártabbak lesznek és a külterjességet sikerül megakasztani.

Sajnos ez azonban nem következett be, a városkép megváltozott, de csak abban, hogy a forgalmasabb útvonalakon minden kisszakaszhatáron állandóan közelharcok folynak és a zsúfoltan haladó kocsik száma nagyobb, sebessége lényegesen kisebb lett.

A kisszakaszrendszer első sikerei nem tévesztették meg a szakembereket és sokak előtt tisztán állott a kép, hogy megfelelő eszközök kénybevétele nélkül a kisszakaszrendszer csak csőd felé vezethet. Éppen a Magyar Szemle hasábjain volt alkalmunk 1933 decemberében rámutatni, hogy „nem egyedül a vasútállalat érdekében kell mihamarabb egy a kisszakasznál is jelentősebb viteldíj-képzési reformot felépíteni...”

Akkor még nem láthattuk tisztán, hogy hol fog a kisszakaszrendszer hibája kibukkanni, de tisztában voltunk azzal, hogy ez a rendszer abban a formájában, ahogy megjelent és ahogy még ma is megvan, fent nem tartható. Később sok külső tényező akadályozott meg abban, hogy részleteiben feltárhassuk a kisszakaszrendszer felépítésénél előre nem látható hibákat. De nézzük azt, hogy mely elveken épülhetett fel a kisszakaszrendszer.

1933 augusztus 21-ig az egységes viteldíjrendszer volt a budapesti közötti vasutak tarifaképzésének alapja. Ez a rendszer a jegykezelés egyszerűsítése szempontjából olyan jegyeket ad ki, amelyekkel bizonyos időn belül tetszés szerint lehet utazni. A jegy árát úgy állapítják meg, hogy figyelembe veszik az átlagos utazási hosszt és az erre eső átlagos önköltséget. A szállítás díját célszerű ennél inkább az önköltségi árhoz közelebb megszabni, mert a rövid távolságú utasok részére az egységes szállítási díj rendszerint amúgy is drágának mutatkozik és egy régi törvény szerint a városi közlekedésben a rövid távolságra utazók száma és aránya mindenkor felülmúlja a távolsági utasokét.

Az egységes viteldíjrendszer azonban könnyen vezethet deficithez. Minthogy a viteldíjat közel az átlagos teljesítményhez mért önköltségekben állapítják meg, abban a pillanatban, amint az átlagos utazási távolság emelkedik, a vállalat egész pénzügyi mérlege felborul.

¹ Filléres gyors és kisszakasz. Magyar Szemle XIX. kötet, 373. lap.

Pedig ez hamar következik be, mert az egységes viteldíj hatása alatt a kitelepülések, a város lakóréseinek szétszóródása sokkal gyorsabban megy végbe, mint egy olyan tarifarendszernél, ahol a kitelepülőknek mindenkor több kiadással is kell számolni.

A pénzügyek felborulása ellen a vasútállalat védekezni kénytelen és gyors egymásutánban léptet életbe korlátozásokat. Az egységes viteldíjért árusított jeggyel már nemcsak egy órán belül lehet utazni, hanem csak egy irányban is, később megszabja az átszállások helyét és még egyéb korlátokat is szabna, ha ez már nem jelentené azt, hogy feladta az egységes rendszer elvét. Ez a fejlődés Budapesten is így ment végbe; így jöttek a térképes-jegyek, a szigorított átszállási szabályok és végül a kisszakaszrendszer.

Az egységes átszálló-jegy érvényének korlátozásai ugyanis nem vezettek eredményre. Hiába jöttek a legszigorúbb intézkedések, az átlagos utazási hossz évről-évre és hónapról-hónapra emelkedett. Emelkedett, mert a legfontosabb korlátozást, a beutazható útnak hosszát nem lehetett megszabni és a lakosságnak a perifériák felé való áramlása akadálytalanul folyt tovább. A közúti vasúton egy utas egy kilométer távolságra való szállításának önköltsége körülbelül négy fillér volt a harmincas évek elején és így a vasút egy-egy utasát átlagosan csak hat kilométernyire vihette anélkül, hogy arra ráfizetett volna. Hosszú időn keresztül az átlagos utazási hossz valóban 5.6 kilométer volt, de fővárosunk nagy kiterjedése és településeinek szétszóródása következtében már 1932-ben félő volt, hogy az átlag a hat kilométert felül fogja múlni és akkor a vasút minden utasára ráfizet.

Ilyen adottságok között született meg a kisszakaszrendszer elgondolása, abból indulva ki, hogy a vasútnak olyan tarifarendszert kell konstruálnia, amely mellett a rövidebb távolságra utazók száma emelkedni fog. Rövid távolságú utas ugyanis már alig-alig volt, mert szakaszjegyekkel a gazdasági válság mélypontján alig utaztak, pedig ezekből kellett megkeresni az üzleti felesleget. A szakaszjegy azonban a maga 16 filléres árával drága volt arra az átlagos két kilométerre, amit vele utazni lehetett. Azonban nem volt figyelmen kívül hagyható az a tény, hogy minden egyes szakaszjegy után nyolc fillér tiszta haszon maradt.

A rövid távolságú utasok visszanyerésére célszerűnek látszott a szakaszjegy árának mérséklése és ugyanekkor meg kellett volna szabni a 24 filléres átszállójegyekkel beutazható utak hosszát és az ezeknél hosszabb utakra egy újabb jegyfajttával viteldíjmelést kellett volna végrehajtani.¹ Ezzel vissza lehetett volna nyerni azokat a rövid távolságú utasokat, akiket a gazdasági válság folyamán elvesztettünk és elértük volna azt, hogy senki sem utazott volna a távolsági utasok közül sem az önköltségek alatt. A viteldíjmelés csak kevés embert ért volna és csak azokat, akik a vasútra feltétlenül rá vannak utalva, tehát utaskiesés nem következhetett volna be. Senkit sem ért volna sérelem, mert csak annak lett volna drágább az utazás, aki a vasutat jelentősen nagyobb mértékben veszi igénybe, mint az átlag és mint az utasok legnagyobb zöme.

¹ L. szerző: Adalékok a közúti vasutak tarifareformjához. Városi Szemle, 1933.

A közúti vasút is úgy látta, hogy a rövid távolságú utasok visszanyerésére a legjobb mód a szakaszjegy árának leszállítása. Ezt végre is hajtották, azonban nem érték be azzal, hogy 16 fillérről 12 fillerre mérsékeltek azt, hanem tovább mentek és az utasok számát azzal is növelni igyekeztek, hogy az átlagosan két kilométeres szakaszokat felbontották egykilométeres „kisszakaszokra“ és ezek beutazásának díját 6 fillérben szabták meg. Az elgondolás igen helyes volt: ha a 12 filléres két kilométer beutazásra jogot nyújtó jegyből sok fog fogyni, akkor igen természetes, hogy a hat filléres egy kilométer távolságú szállításnak még több híve lesz. Lévén az önköltség pedig négy fillér, sőt az időközben végrehajtott racionalizálás következtében még ennél is kevesebb, a vállalatnak minden egyes utas után cca két fillér haszna kell, hogy legyen.

A számítás azonban közel sem vált be úgy, ahogyan azt gondolták. Az első hiba ott jelentkezett, hogy a kisszakaszrendszer bevezetése után az átszállójegyekkel megtett utazások átlagos hossza rohamosan emelkedni kezdett. Hiába szaporodtak a kisszakaszos utasok és az ezek után származó két filléres bevételi feleslegek, mert az átszállójegyekkel megtett utak átlagos hossza 1935 közepén már cca nyolc kilométer volt, vagyis a vállalatnak közel 32 fillérjébe került az az út, amicrt csak 24 fillért szedett be. Csupán az így előállott hiány fedezésére négyszer annyi kisszakaszos utasnak kellett volna lenni, mint ahány átszálló jegyes utas van. Ennyi pedig még a legjobb gazdasági viszonyok között sem lehet, mert ennyi utast a mai adottságok mellett a főváros közúti vasutai elszállítani sem tudnak.

De fokozta a nehézségeket egy másik körülmény is, amit eddig nem igen vettek figyelembe. Azt szoktuk mondani, hogy a közúti vasúton egy utasnak egy kilométer távolságra való szállítása átlagosan négy fillér körül van. Átlagosan igen, azonban könnyű belátni azt, hogy az első kilométerre több kiadás esik, mint a másodikra és a negyedik és ötödik kilométer lényegesen olcsóbb mint az első. Ebből azonnal következik az is, hogyha az utasok nagy többsége csak egy kilométeres utakat tesz meg, az egységre eső önköltség lényegesen magasabb lesz, mint akkor, ha az utasok többsége hosszabb utakat tesz állandóan meg. De a kisszakaszrendszer egyébként is megrágtotta a teljesítményt, mert több személyzetre van szükség, a kisszakasz határokra fellépő torlódások miatt hosszabb ideig van a személyzet szolgálatban és ennek következtében több bért kell számára fizetni. A várt körülbelüli két filléres nyereség ezek figyelembevételére után igen jelentős mértékben zsugorodott össze és 1935 végén a helyzet már-már az volt, hogy a vasút pénzügyi mérlege teljesen felborul.

Ekkor kezdték egyre többen felismerni azt, hogy a kisszakaszrendszer nem hozta meg a kívánt eredményeket, de a hibákat még ekkor is csak abban látták, hogy a kisszakaszrendszer hatása alatt az átszálló jegyekkel megtett utazások hossza jelentős mértékben emelkedett és így ezekre a jegyekre mérhetetlen nagy ráfizetés van, amit a kisszakaszról származó haszon sem bír fedezni. De még ekkor sem hitték azt, hogy a kisszakaszrendszemek más hibái is vannak és hogy

ezen utóbbiak ugyanolyan mértékben rontják a vállalat rentabilitását, mint az előbbi tény.

Fentebb mondtuk, hogy a vasút célja az volt, hogy visszanyerje a rövid távolságú utasokat, akiken feltétlenül haszna van és haszna marad még akkor is, ha a 16 filléres viteldíjat 12 fillérré szálítja le. De az eredményeket fokozni akarta azzal, hogy a szakaszokat ketté osztotta és egyenként kínálta hatfilléres áron. Ezzel bekövetkezett az, hogy az utasok most már egy háromkilométeres utat két kisszakasszal tehettek meg, oly módon, hogy közben egy-egy kilométeres gyalogutat iktattak be. Minthogy a szakaszok a dolog természeténél fogva nem lehetnek egyforma hosszúak, mindenhol, ahol egy ilyen rövidebb szakasz iktatódott közbe, megkezdődött ez a váltás. A le- és felszállások száma gyorsan szaporodott és ez a budapesti közúti vasúti kocsik sajnálatos rossz beosztása miatt különösképpen rengeteg idővesztést jelent. Ezzel együtt jár az önköltségek emelkedése is és a számított nyereség csökkenése.

A cél helyes volt, azt kétségtelenül jól ismerték fel, de az eszköz kiválasztásánál nem volt szerencsés a megoldás. Ha a viteldíjat minden ötszáz méterre három fillérben állapították volna meg, akkor még több utast lehetett volna nyerni és az egész tarifareformnak még sokkalta nagyobb átütő ereje lett volna. Amint azonban ezt nem lehetett volna gyakorlatilag megvalósítani, úgy nem lett volna szabad a hat filléres és egy kilométeres kisszakaszt sem életrehívni, mert túl rövid szakaszok esetén az utascseré mérhetetlen károkat von maga után.

Olyan tarifarendszerre van szükség, ami ugyan a teljesítményhez mért, de nem engedi meg azt, hogy az utas tetszés szerinti alkalommal cseréljen kocsit és közbe gyalogúinkat iktasson, hanem ha már egyszer kocsira szállt, maradjon lehetőség szerint azon, mindaddig amíg a céljához legközelebb eső megállóhelyhez ért. A kisszakaszrendszer lekergette az utasokat a szakaszhatárokon és olyan erős utascserét teremtett, ami megölte a közúti vasútnak amúgy is halódó előnyét, gyorsaságát. Hiteles adataink nincsenek arról, hogy az átlagos utazási hossz miként alakult a kisszakaszrendszer életbelépte előtt és mennyi az ma, de ilyen adatokra nincs is annak szüksége, aki gyakrabban utazik, vagy nyitott szemmel járja az utcát. A kisszakasz határokon várakozó kocsik és a feljárók körül dúló közelharcok igen csúnya fiastromok Budapest virágzó utcaképe.

Amikor 1935 vége felé nyilvánvalóvá vált, hogy a kisszakaszrendszer, de talán más okok miatt is a közúti vasút pénzügyi egyensúlya felborulással fenyeget, világosan látható volt, hogy itt csak egy jelentős tarifarevízió segíthet. Talán éppen az, amire a Magyar Szemle 1933 decemberében már rámutatott. Ez azonban nem mehet olyan simán végbe és az új rendszer felépítése helyett, sokkal könnyebb volt és talán célravezetőbbnek is mutatkozott egy egyszerű viteldíjmelés keresztülvitele. Ezt hosszas harcok után 1936 július elsejével érvénybe is léptették.

A viteldíjmelés nem volt általános, mert kiterjedt ugyan az összes jegykategóriákra, de a kisszakasz árát változatlanul hagyta.

A kisszakasz ellen nem volt más panasz, amint azt fentebb is megállapítottuk, csak egyedül az, hogy bevezetése óta az átszálló) egyekkel megtett utazások hossza rohamosan emelkedik. Ha csak ez emelkedik, akkor elegendő ennek árát az emelkedés arányában növelni és ezzel a kívánt cél elérhető. Ez a feltevés azonban legfeljebb elméletileg állhatja meg a helyét, a gyakorlatban, sajnos, oly annyira nem, hogy ma a vasút helyzete lényegesen súlyosabb, mint akár egy évvel ezelőtt volt.

A 24 filléres átszállójegynél négyféle utazási lehetőség volt, külön viteldíjak voltak megszabva egy, kettő, három és négy és négyenél több kilométer beutazására. Ez praktikusán egyenlő volt azzal, hogy öt kilométernél rövidebb utakra nem fizetődött ki átszálló jegyet váltani. Ha a perifériák felé való áramlás ebben az időben teljesen megszűnt volna, akkor is emelkedett volna az átszállójegyekkel megtett utazások átlagos hossza, mert a kisszakaszrendszer életbelépte előtt voltak még többen, akik esetleg három, vagy négy kilométeres útra is átszállójegyet váltottak. Minthogy ezek elmaradtak, az átlagos utazási hossz magasabb lett és az önköltségek által haszonnak kalkulált utazások száma megcsökkent.

Mi történt a viteldíj emelés után? A 30 filléres átszálló jegy ekkor már ötféle utazási lehetőség alakult. Pusztán fentiek szerint is, az átszállójegy csak akkor fizetődik már ki, ha valaki hat kilométernél hosszabb utat kíván beutazni. De a valóság nem ezek szerint alakult. A viteldíjemelés érzékenyen érintette az utazóközönséget és a váltokozva villamossal és gyalog megtett utak száma rohamosan emelkedett, úgyhogy nem járunk messze a valóságtól, ha azt állapítjuk meg, hogy ma már az utasok többsége csak akkor vált átszállójegyet, ha legalább hét kilométeres utat tesz azzal meg. Nem tudjuk mennyi ma az átlagos utazási hossz az átszállójegy utasoknál, mert valószínűleg a vasút vállalat sem tudja azt, hiszen még arra sem tud válaszolni, hogy a bedobott kisszakaszérmék számából hogyan lehet megkapni az utazások számát.¹ Minden valószínűség szerint azonban az átlagos utazási hossz ma már több mint nyolc kilométer, ami nem is csodálatos, mert hiszen hat kilométeres útért senki sem vált átszállójegyet és azt hisszük, igen kevés azoknak száma is, akik hét kilométeres utat nem kisszakaszokkal váltokozva tesznek meg. Ha pedig az átlagos utazási hossz nyolc kilométer, akkor az átszállójegy utasokra a vállalat a harminc filléres bevétel mellett is ráfizet. Pedig a bevétel, sajnos, nem harminc fillér, mert a téríjegyek, gyermekjegyek stb. nyújtotta kedvezmények csökkentik a bevételi átlagot.

Mindez azért van, mert a kisszakaszrendszer teljesítményhez mért rendszer ugyan, de túl apró szakaszokra vagdalja a hálózatot és módot enged az utasnak arra, hogy a kocsit gyakran elhagyhassa, majd arra újra visszatérhessen. Az érmerendszer ölte meg a rövid távolságú utasok számának emelésére irányuló törekvéseket és minden baj

¹ A havi forgalmi jelentésekben ezt a számot, valamint az összes utasok számát, egyelőre nem találjuk, csak egy megjegyzés szól erről: „A kisszakaszjegyekkel szállított utasok száma a július hó 1-én életbeléptetett tarifamódosítás miatt egyelőre nem közölhető, mert az erre vonatkozó számítások még nem állanak rendelkezésünkre.”

ebből származik. Miért nem lehetne ezt másként megoldani?! Három és négy kilométeres utakra már lehetne papírjegyeket kiadni, sőt ezeket lehetne 18, illetőleg 24 fillérenél olcsóbban is adni. És egyszerűen csökkenne az átszállójegyekkel megtett utak átlagos hossza és ritkábbak lennének a kisszakasz határokon várakozó tömegek. Nem lehet célunk ennek a tanulmánynak keretei között rámutatni arra, hogy miként kellene a helyzeten segíteni.

Az átszállójegyeknek 25%-os drágítása végzetesen hatott ki a vállalat egész politikájára és ma már mindenki tisztában van azzal, hogy ez a reform a bajokon nem hogy segített, hanem azokat jelentős mértékben elmélyítette. A vállalat bevételei nem emelkedtek a várt mértékben, sőt az elmúlt év azonos hónapjával szemben egyszer bevételecsökkenés is jelentkezett, de rohamosan visszaesett a szállított utasok száma is. Pontosan nem lehet megállapítani az utasok számának apadását, mert amint fentebb említettük, a vállalat maga sem ismeri azt. Régebben minden bedobott két kisszakaszjegyet vettek egy utassal egyenlőnek. Később alapos felvételek és elméleti számítások után meghatározták, hogy másfél bedobott kisszakaszjegy egy utas. Az átszállójegyeknek most végrehajtott emelése óta azonban nem állapítják meg az utasok számát, indokolva ezt azzal, hogy „az erre vonatkozó számítások még nem állanak rendelkezésünkre.”

Ilyen körülmények között kénytelenek voltunk a mértéket magunk megállapítani, de senki sem vethet ezért szemünkre semmit sem, mert öt hónap alatt ezt a felvételt és számítást lett volna mód meg-ejteni. Semmiesetre sem járunk messze a valóságtól, ha számításaink alapjául 1936 június 30-ig két darab bedobott érmét veszünk egy utassal egyenlőnek, attól pedig két és fél darab kisszakaszérmével számoljuk az utazásokat.

A kisszakaszrendszer és a megdrágított átszállójegy hatása alatt az utasok számában rohamos apadás indult meg. Nem téveszthet meg bennünket az, hogy a bedobott kisszakaszok száma emelkedik, mert a viteldíjmelés következtében természetes, hogy újabb és újabb utasok vándoroltak át a kisszakaszos utasok részére fentartott helyekre. A bedobott kisszakaszérmék számának emelkedésével nem ugyanazon arányban emelkedett az erre számított utasok száma. A legutolsó hat hónap vonatkozó eredményei a következők:

		május	június	július	aug.	szept.	okt.
a beszedett kisszakasz	1935.	23.340	21.880	18.056	18.636	20.166	21.708
jegyek száma ezekben	1936.	25.112	22.850	26.254	26.748	28.916	31.426

A kisszakasz forgalom rohamos mértékben emelkedett, a le- és felszálló utasok tömege ezzel még nagyobb lett, ennek következtében a kocsik még több helyen és még tovább vesztegelnek és a személyzetet tovább kellett szaporítani. A kisszakasz forgalom oly nagy lett, hogy most már minden viszonylatban a motorkocsit teljes egészében a kisszakaszos utasok részére kell fentartani és az átszállójegyes utasok átszorulnak a pótkocsikba. Ez az utóbbi körülmény ismét utasszám csökkentő lehet, mert kérdés, hogy nincsenek-e jelentős számban olyanok, akik a pótkocsik csomagos utasai között nem óhajtanak el-

vegyülni? Pedig a kisszakaszos utasok száma nem is emelkedett, pusztán a kisszakaszokkal beutazott átlagos hossz. Ha már most a két és fél darab kisszakasz egyenlő: egy utas alapon 1936 júliusától az eredményeket átszámítjuk, akkor tisztán láthatjuk, hogy a kisszakaszrendszer (már mint az érme és az egy kilométeres szakaszokra való felaprózás) most bukott meg.

A kisszakaszos utasok száma a legutóbbi hat hónapban és a megelőző esztendő ugyanazon hónapjaiban így alakult:

kisszakaszos utasok 1935.	11.670	10.940	9.950	10.231	11.029	11.734
száma ezekben 1936.	12.606	11.425	10.500	10.690	11.566	12.550

Ezek szerint az utasok száma legfeljebb csak abban a mértékben gyarapszik, mint a viteldíjemelés előtt, vagyis az átszállójegyek árának felemelése egyáltalán nem hozott új kisszakaszos utasokat, csak a kisszakaszokkal megtett utak lettek hosszabbak, annak következtében, hogy akik eddig viszonylag rövidebb útjaikra átszállójegyet váltottak, azok ma kisszakaszokkal utaznak. Erre pedig egyáltalán nem volt szükség, hiszen ezzel növekedtek a kisszakaszrendszerrel járó nehézségek és elmaradtak azok az átszállójegyű utasok, akiken eddig még haszon volt. Az átvándorlás igen természetesen a másik oldalon is megnyilvánul és rohamosan csökken azok száma, akik átszálló-, menetérti stb. jegyet: ú. n. táskajegyeket vásárolnak. Az utasszámkiesés itt egyenesen katasztrofális.

Táskajegyű utasok 1935.	11.276	11.080	10.295	10.821	10.825	10.856
száma ezekben 1936.	11.401	10.514	8.073	8.182	7.883	7.903

A táskajegyű utasok száma 1936 júliusában 21.6%-kal volt kisebb, mint egy évvel előbb, augusztusban pedig az apadás 24.4%-nak felel meg. Szeptemberben 27.2%-kal, októberben 25.8%-kal volt kevesebb a táskajegyű utasok száma, mint egy évvel előbb. Hiába emelkedett a kisszakaszjegyeket használók száma, végeredményében júliusban 8.3%-kal, augusztusban 10.4%-kal, szeptemberben 11%-kal és októberben 9.5%-kal szállított a vasút kevesebb utast, mint egy évvel előbb. És ezt az utasszám-csökkenést nem lehet már a gazdasági válságra visszavezetni, mert ugyanezekben a hónapokban a Beszkárt kezelésében lévő autóbuszüzem utasai 11.2%-kal, 3.1%-kal, 3.6%-kal, illetőleg 1.9%-kal voltak többen, mint az előző esztendő ugyanazon hónapjaiban.

A pénzügyi oldalon csak viszonylagosan mutatkozik javulás, ami természetes is, mert olyan jelentős viteldíjemelést hajtottak végre, hogy az utasszám nagyobb arányú csökkenése esetén is, illetőleg átvándorlása esetén is több bevételnek kellett adódnia. Természetesen nem mutatkozott a várt eredmény, a tarifamódosítással 2.5 millió pengőt kellett volna egy esztendő alatt bevenni és az első négy hónapban csak mindössze 238.000 pengő több bevétel alakult. Aligha hihető, hogy egy év alatt a többlet bevétel összege az egy millió pengőt meghaladja. Ezért a bevételi többletért nem volt célszerű az utasok majd tíz százalékat a közúti vasúton való utazásról leszoktatni.

A VITELDÍJEMELÉS tehát pillanatnyilag sem javított a Beszkárt pénzügyi helyzetén és ezt fentiek szerint éppen a kisszakaszrendszerre lehet visszavezetni. Sajnos, ezt azonban nem akarják elismerni és a kisszakaszrendszert nem akarják feladni. Kétségtelen, hogy ezt a rendszert nem lehet feladni egykönnyen, mert olyan látszólagos előnyei vannak a nagyközönség számára, mint egyetlen más tarifarendszernek sem. De hiszen talán nem is tarifarendszer az, ami mellett vasúti utazások és gyalogutak tetszés szerinti váltással tehetők meg!? A vasút azért, hogy utasokat nyerjen, feladta azt az elvét, hogy az utasokat — a lehetőségek határain belül — háztól-házig szállítsa és ezzel a kényelemnek maximumát adja. Ma már a villamoson való utazásnál kényelemről szó sem lehet, gyorsaságról szintén nem és megtörténik az a paradoxon, hogy bármennyire népszerű is a kisszakaszrendszer, a forgalom inkább gyalog és más közlekedési eszközökkel megy végbe. De ezt a rendszert mégis meg kell szüntetni és talán nem is lesz olyan nehéz megfelelő viteldíjképzést alkalmazni. Szerencsére a szakaszhatárokon dúló közelharcok gyors mértékben csökkentik a népszerűséget és nem lesz olyan borzalmas felháborodás, ha a hat filléres alapú utazási lehetőség nem lesz többé.

A forgalomban egyre gyakrabban lettek a torlódások és még a Rákóczi-úton is, ahol a vágányok középrehelyezése óta nem voltak számottevőbb zavarok, ismét fennakadások jelentkeznek. Ezek első sorban és egyedül a kisszakaszrendszerek nehézségeit jelentik, de sokan arra magyarázták, hogy a viszonylatok egymásba fonódásából keletkeznek ezek a zavarok. Valóban a viszonylatok egymásbafonódása nem hat ki kedvezően a vonatsűrűség egyenletes alakulására. Erről a kérdéstről is rengeteg vita folyt már, mert e téren is Budapesten voltak és vannak még ma is igen nehézkes viszonylatok.¹ Ez természetesen kihasználatlan kocsikilométerekre vezet és a vasútnak minden erejével arra kell törekedni, hogy ezeket megszüntesse. Amikor a fentebb említett tanulmányban kifejtettük a 19-es, a 75-ös és 2-es vonalak lehetetlen vezetését, akkor néhány hónap múlva keresztül is vitték elgondolásainkat. Minden valószínűség szerint az eredmények olyan kedvezőek voltak, hogy célszerűnek látszott ezt az elgondolást tovább vinni. Mert a kocsikilométerek számát csökkenteni kell, még akkor is, ha a forgalom emelkedik, mert az emelkedő forgalom ellenére sem mutatkozik semmi haszon.

A továbbiakban azonban már olyan lépések is következtek, melyek túlzottaknak bizonyultak. A 4-es viszonylat kettészelése egyenesen katasztrofális volt és most olyan tervek vannak, hogy a jövőben már talán egyetlen útvonalon sem lesz lehetséges átszállás nélkül utazni. Az ú. n. hurkok ellen szerencsére most már felsőbb helyről is tiltakoznak és a terveket újabb megfontolás alá kell venni. Az átszállások további erős szaporítása sehogyan sem vezethet jóra. Az utazóközönséget fokozottabban tereli majd arra, hogy útjait részben a vasút elhagyásával és gyalog tegye, de nagyon sok utast fog más közlekedési eszközre terelni. Sokszor szeretnek arra hivatkozni, hogy a hurkok elleni kirohanások gyorsan megszűnnek, mert a közönség eleve tilta-

¹ Budapest közlekedése. Magyar Szemle. XV. 344. I.

kozik minden újítás ellen, de ha azokat megszokta, akkor beletörődik és továbbra is zavartalanul megy végbe a forgalom.

Ez egyáltalán nincs így. A közúti vasút forgalma a tarifaemelés előtt sem emelkedett abban az arányban, ahogy az általános gazdasági helyzet javulásától várhatnánk. Az utasszámokban emelkedés mutatkozik ugyan, de ez az emelkedés lényegesen alacsonyabb százalékszámmal fejezhető ki, mint a MÁV vagy az autóbusz forgalmának fejlődése, de lényegesen alatta marad annak is, amit a munkapiac fejlődése alapján várhatnánk. A munkanélküliség emelkedésével egyenes arányban esett a vasút utasainak száma,¹ de most nem emelkedik abban az arányban, ahogy a munkanélküliek száma egyre jobban összezsugorodik. A keresztülvitt reformok úgylátszik nem találtak mégsem az utazóközönség ízlésére és a hirtelen harag úgylátszik tartós maradt.

Rendkívül megnehezíti a helyzetet az a körülmény, hogy a főváros közlekedése terén a közeljövőben mélyreható változtatásokat és igen jelentős beruházásokat kell majd végrehajtani. A jelenlegi helyzet nehézségeinek megoldását nemcsak az sürgeti, hogy itt nagyon komoly anyagi kérdésekről van szó, hanem az is, hogy a közeljövőben a vállalatnak igen jelentős beruházásokat kell tenni. Ezt nem szokás ugyan tekintetbe venni, de minthogy a célunk az volt, hogy a főváros közlekedési kérdéseiről egy teljes átfogó képet nyújtsunk, nem mehetünk ezek mellett sem szó nélkül el.

A főváros fejlődése úgy politikai határain belül, mint azokon túl is, újabb közlekedési vonalak kicépítését sürgeti. Több tízezer ember él ma sűrű lakótelepülésekben, amelyeket sem közúti vasút, sem autóbusz meg nem közelít. Ezeknek vonalakra van szükségük, újabb összeköttetéseket kell teremteni és a belső városi forgalomban is a forgalom javítása érdekében sürgős tennivalók jelentkeznek napról-napra. Ezeknek a kívánságoknak kielégítését nem lehet a végtelenségig halasztani, de ez mind nagyszámú befektetéseket kíván. Ha nagy általánosságokban a gyorsvasút megépítésének szükségességét olyannak is szokták ítélni, ami csak igen távoli kérdés, mi adatok alapján merjük állítani, hogy Budapesten nem is hosszú idő után a gyorsvasút szükségessége szinte máról holnapra fog sürgősen fellépni. Ha a MÁV nem volna segítségére a közúti vasútnak, akkor az újpest—rákospalotai forgalomban a Váci-út már régen szűknek bizonyult volna. A forgalomban lévő kocsik legnagyobb részét szintén célszerű lenne cserélni, az autobuszpark is előreláthatólag sürgős cserére szorul és tovább is kell fejleszteni. Ezekre mind pénz kell és senki sem kívánhatja mástól ennek az összegnek előteremtését, mint egyedül az utazóközönségtől, akinek már ma is minden fillérével hozzá kell járulni a vasút tartalékalapjainak dotálásához.

Ebből természetszerűleg következik az, hogy olyan viteldíjat kell a vasút részére konstruálni, amely minden esetben az önköltségeket teljes mértékben fedezi. Az ilyen tarifa természetesen csak teljesítményhez mért lehet és jelentősen megdrágítaná a perifériák közleke-

¹L. szerző: Adalékok a budapesti közúti vasutak tarifareformjához. Városi Szemle, 1933. 4—5.

dését. És sajnos, ilyen tarifát a legnehezebb keresztülvinni, mert ezt antiszociálisnak minősítik és attól félnek, hogy a város feloldását gátolni fogja. Szerencsére mód van ennek a felfogásnak valótlanságát és tévedéseit adatokkal megcáfolni.

A perifériákon a telekárak és a lakbérek indokolatlanul magasak és amikor a közúti vasút viteldíjával szociális érdekeket vél szolgálni, ugyanakkor nem tesz egyebet, mint indokolatlan mérvben növeli ezeknek az ingatlanoknak telekjáradékát. Amíg Budapesten belül viszonylag drága az utazás, addig Pestkönyéken drága a lakás. Mindkettőből a közúti vasútnak csak kára van.

Lakbér és közlekedési költség együttesen érdekesen alakul. Budapest belterületén, tehát a legtöbb munkahelyhez igen közel az egy szobára eső átlagos lakbér az adóstatistikák szerint 400 pengő alatt van, Pestszenterzsébeten pedig 222 pengő. Utóbbi esetben azonban részletes számítások szerint szobánként másfél utast kell számítani és ezeknek egy évi utazási költsége 183 pengő. A kintlakás tehát 405 pengő évi költséget jelent, tehát többet, mint a város belsejében. A kintlakásnak csak más előnyei szólnak amellet, hogy nem indul meg egy visszavándorlás. Ha már most a viteldíj a távolsági forgalomban emelkedik, akkor természetesen visszavándorlás fog megindulni, de mielőtt ez komolyabb mértékben juthatna kifejezésre, megakasztja ezt az a lakbémérséklés, amit a környéki ingatlantulajdonosok előreláthatólag sűrűn nyújtani fognak.

A kitelepülésnek Budapesten a napfény, a levegő stb. mellett a legfőbb indítóoka mindig a telekuzsora volt: a telekspekuláció hamar rájött arra, hogy olcsóbb telkekre épített lakóházak jobban hoznak, mint a belső városi, rendkívül magas értékű telkek bérházai. De ez csak addig van így, amíg a közúti vasút azt szállítja a legolcsóbban, aki a leghosszabb utakat teszi meg.

A főváros közlekedése ma a legsúlyosabb helyzetben van. Csak rendkívül alapos körütekintéssel és tudással lehet megtalálni azokat az eszközöket, amelyek segítségével a legmegfelelőbb kivezető út elérhető. Nem szabad ebben sem a napi politikának, sem a hozzá nem értőknek megnyilatkozni, mert felelősségteljes elhatározásokat nem lehet külső szubjektív tényezőkkel irányítani. A viteldíjak megszüntetésénél századrész-fillérek is komoly szerepet játszanak és azokat úgy kell megállapítani, hogy az utazóközönségnek és a vállalatnak egyaránt kedvezők legyenek.

A fejlett városi kultúrájú Budapestnek jó és olcsó közlekedést teremteni a legsúlyosabb várospolitikai feladat. Megvan már mindenünk, amit természet és emberi ész számunkra csak nyújthatott és reméljük, hogy sikerülni fog megteremteni azt a közlekedést is, amivel a főváros közönsége meg lehet elégedve.

RUISZ REZSÓ

MAGYARORSZÁG ÉS ROMÁNIA

MAGYARORSZÁG ÉS ROMÁNIA VISZONYÁT, érthetőleg, az Erdélyi kérdés determinálja. Tizenhat éve, hogy Erdély román területté és az erdélyi magyarok román állampolgárokká lettek: azelőtt ezer évig magyar föld, és népe magyar állampolgár volt. Ezer éve, hogy mi, magyarok államot alkotunk és tartottunk fenn ott, teremtettünk életet, kultúrát és intézményeket: tehát e földhöz jogunk van. Ezzel szemben áll a románok igénye, állítólagos őslakói mivoltuk és pár százalékos gyöngye többségük folytán. Ez a két igény, — mondta mindezt Bethlen István — „e két különböző jogcím kiegyenlíthetetlennek látszó ellentéte és konfliktusa képezi az erdélyi kérdés lényegét.“

S amilyen összeegyeztethetetlenek voltak a múlt igényei, éppen olyan kiegyenlíthetetlennek látszanak a jelen követelményei.

Románia a trianoni szerződés állandóságának alapján áll és védi határait, területét; mi a népszövetségi alapokmányadta jogunknál fogva követeljük a szerződés revízióját és a határok megváltoztatását. Románia a kisantantban és bilaterális szerződésekben bíz és fegyverkezik, amint a Skoda-eset tanúsítja; mi a berlin-római tengelyre támaszkodunk és csinálunk „békés“ revíziós propagandát. S mindezekon túl van az ellentétnek mindkét oldalon lélektani indoka: az évszázadon át felnőtt ellenszenv egymás iránt: gyűlölet az egyik, lenézés a másik oldalon. „Mi nem szeretjük és nem szeretünk soha a magyart“, volt — mint Moldován Gergely írta volt — a román álláspont. „Nem véred, nem vallásod, nem jóakaród: olyan valami, aminek szelleméből semmit sem szabad átvenni; ellentéted erkölcsben, hitben, gondolkodásban.“ „Alsóbbrendű, tökéletlen, paraszti járom alatt szaporodó barom“, „oláh“ volt a magyar szemében, Moldován szerint, a román.

E FOLYÓIRAT Bethlen-számának egyik cikke felhívta a figyelmet az erdélyi magyarság folyton rosszabbodó sorsára. Idézte Bethlen István debreceni beszédének azt a pár mondatát, melyben megállapítja, hogy a magyarság helyzetének változása, rosszabbodása összefüggésben van a magyarországi revíziós propagandával, melynek túlzásaira a román állam és közvélemény nemcsak antirevíziós propagandával felel, hanem a magyarság erősebb elnyomása által retorzióval él. „Amilyen mértékben helyezük előtérbe a revízió kérdését“,

— idézte a cikk Bethlen beszédét — „tapasztaltuk, hogy olyan mértékben súlyosbodott testvéreink helyzete és öltött nagyobb mértéket az üldözés velük szemben.“ Mi követelhetjük a revíziót, de erre a román kormány a kisebbségek pusztításával felel, „mintha azt akarná mutatni ezzel“ — folytatta Bethlen — „hogy követeljük ám a revíziót, abból úgy sem lesz semmi, mert addig megemésztyük az uralmunk alá került magyar kisebbséget és Erdélyben nem lesz magyar, kinek érdekében a revízió megvalósítható lenne.“

Történt és irtuk mindezt ezelőtt két évvel s hogy mennyire igaz volt akkor, nyomtatott betű tett tanúságot. Pár hónappal azután, hogy a Bethlen-szám megjelent, a bukaresti „Universul“ ezt írta:

„A mai körülmények között... a magyar kisebbség helyzetét semmiképpen sem lehet függetleníteni Magyarországgal szemben követett politikánktól.

Magyarország olyan fegyverrel küzd ellenünk, mely nekünk sokkal inkább kezünk ügyében van: kihasználja a mi állami érdekeink ellen a romániai magyar kisebbség helyzetét.

Kétélű fegyverhez nyúl, mely végzetes lesz számukra. Tudják meg, hogy mi ugyanazzal a fegyverrel fogunk élni: a magyar kisebbséggel.

A román állampolitika ügyesen kihasználhatja a hibát s a nekünk készített fegyver beléjük üt és fog ütni ezentúl kíméletlenül, míg a kegyetlen ütések súlya alatt, melyeket a romániai magyarok fognak elszenvedni, fel nem ébrednek a határon túli magyarok.

Hogy függetlenítsük a romániai magyarok sorsát Magyarországnak velünk szemben követett politikájától? Soha — éppen ellenkezőleg: hadd lássuk: kinek kell többet szenvedni?“

Azóta eltelt két év s a helyzet nemhogy nem változott, hanem elromlott. A revíziós propaganda folyik a maga éles formájában és tetőpontját érte Mussolini novemberi biztatásában. Az „Universul“ szerepét pedig átvette Iorga, aki megmondta, hogy a magyarokat csak hadifoglyokul tartja Románia és megírta a közvélemény éles hangját Octavian Dobrota, aki gimnáziumi tanár, munkakamarai elnök és laptulajdonos a Székelyföldön s hivatott kifejezője az erdélyi román közvéleménynek. Cikkét a magyar sajtó annak idején közölte kivonatossan, de jó annak pár foszlányát itt is leírni:

„Végre színt vallott Mussolini“, — írja Dobrota a „GlaŞ románesc in regiunea secuizate. című lapban „Csak biztassátok őket, testvérek, mi mégsem csüggedünk el. című cikkben — a békeszerződések revízióját és igazságot akar Magyarországnak. Nagylelkűségének úgy ad kifejezést, hogy segíteni kíván a szegény magyarokon.

Ezért a „magyar igazságért. háborút akar. Mert nem gondolja Mussolini, hogy az ő kedvéért mi elmegyünk innen s Erdélyt az olasz hadseregtől támogatott magyaroknak hagyjuk.

Hát bizony, Mussolini testvér, ha Magyarországnak segítségére akarsz lenni, járj elől lovagias jó példával s add vissza az annak idején Magyarországhoz tartozott Fiúmét; aztán meglátjuk és meggondoljuk mi is, hogy lemondjunk-e Erdélyről; de ne higgye senki, hogy háború esetén nem fogjuk határainkat sikeresen megvédeni tudni. Biztosítjuk a magyarokat, hogy „hósi. halálvonaglásukban földjükbe haraphatnak, de Erdély nem lesz az övék . .

Engedjen meg nekünk Mussolini testvér, de az örültek házába való lelkiállapotúnak tekintjük őt, ha nem számol azzal, hogy mi lehetésséges és mi lehetetlen végérvényesen.

S ha ki akarja szabadítani a magyarokat a román iga alól, hát mi is segédkezet nyújtunk neki: olyan Szent Bertalan-éj szakát rendezünk, hogy aztán jöhetnek az olaszok, hogy összeszedjék a magyar hullákat

Erdély földjén. A mi magyarjaink meg fognak szabadulni az „igától”, mi pedig egy nekünk sok zavart okozó problémától.

Erdélyt akarja elvenni?

Jöjjön hát, Mussolini, hadd mutassuk meg neki, hogy mi a különbség az olasz és a román hősiesség között! Nem vagyunk Abesszínia s nem megyünk a Népszövetséghez jajveszékélni, de úgy elverjük Önt, mint a csintalan és rossz lurkókat szokták elrakni.

Mi nagyon engedékenyek vagyunk!

Románul nem tudó, iszákos, dologkerülő tisztviselőket tartunk, akik szidalmaznak minket. Nagy nyugdíjakat adunk hitvány embereknek, akik csak a nyugdíj bezsebelésekor tudnak a román hazáról. Meghosszabbítjuk az országra nézve veszedelmes idegenek itt tartózkodását!

Selejtezzék ki, miniszter urak, prefektusok, hatóságok ezeket a kígyókat. Tisztítsátok meg az országot a magyar konkolytól, tapossátok szét a vipérákat! Ne kíméljétek azokat, kiknek semmi hasznát se vesszük.

Máglyára velük, olaszországi testvéreink féltő gondjának áldozatául!“

Ezeket, ha úgy tetszik, tekinthetjük egy műveletlen, malomalatti politikus csizmadia kitöréseinek, de ha a román sajtót olvassuk az utolsó negyedestendőben, láthatjuk, hogy ez csak túlzásaiban fenyegetés: de arányait leszállítva ez nem a jövő, hanem már a jelen politikája. Mert azt tisztán kell hogy lássuk, hogy hogyan vész és pusztul az erdélyi magyarság. Pusztul nemcsak kivándorlás folytán, mint egyik napilapunk el akarta hitetni, ami elég régen megszűnt; hanem pusztul elnemzetietlenítés útján: veszti nemzeti jellegét, vallását, nyelvét. Ami nálunk a névmagyarosítás, az Erdélyben a prozelitizmus. A „Magyar Kisebbség“, a „Magyar Lapok“ folyton közlik az adatokat arról „a járványszerűen fellépő mozgalomról“, az orthodox államvallásra való áttérésről, mely a magyarok sorában az államvallás javára mutatkozik. S amely magyar görögkeleti vagy görögkatolikus lett, az a magyarságra elveszett; mielőtt románná tette volna lelkét a görög hit, a román nép karjaiba zárta a statisztika. S a hittel együtt vész a nyelv. Egy éve történt, hogy az egyik kolozsvári magyar napilap szerkesztője új munkatársat fogadott s az egyetemet végzett magyar ifjú felvételnél arra kérte, hogy írásait, tudósításait nézesse mindig át, mert nem biztos, hogy tud-e helyesen írni magyarul.

Ez a generáció már nem az, ami volt a húsz év előtti erdélyi magyar ifjúság. Egy év óta megjelenő kiváló erdélyi folyóirat van kezemben, a „Hitel“, az erdélyi törekvő ifjúság, a húszévesek lapja.

„Életünk naponként megerősödő, le nem tagadható tapasztalat“, — írta az első szám — „hogy a magyar élet parlag, sőt annál több: gleccser szerűen lecsúszó, meglódult földdarab. Népünk ereje, szaporasága, ősi erkölce, kultúránk értéke, ügyünk tisztasága, anyanyelvünk romlatlansága, mind letörött alap, a magyar élet gleccserében alágördülő vándorkő. S a mi számunkra, akik látjuk ezt a helyzetet, nem marad más, csak a reménytelenség s az önkínzó okkeresés.“

Lehetetlen megrendülés nélkül olvasni ezt, hogy fiatalok írják! Lehet-e erre azt felelni, hogy várjanak és szenvedjenek, várják, míg a „békés“ revízió visszacsatolja őket Magyarországhoz? Nem kell-e mindent megcsinálnunk, vagy nem kell-e mindent abbahagynunk, ami gátolja vagy előmozdítja ennek a szenvedő népnek pusztulását, vagy elömenetelét! Folytatjuk a területi revízió érdekében a propagandát, „egy történeti jog hangoztatásával“, — mint Tabéry Géza,

Erdély egyik legkiválóbb írója írta — „táplálunk egy reményt. és hagyjuk, hogy e történeti jog alapján megnyerni remélt területen pusztuljon a magyar: — vagy korlátozzuk a területi revízió propagandáját, korlátozzuk annak modorát és medrét és számolunk a realitással: terület helyett számba vesszük az embert, hegyek és vizek helyett a magyart és próbáljuk megmenteni őket.“ „Ha van valami“, — mondta Bethlen István, mikor lezárultak a szerencsétlen marseillesi akták — „amicrt érdemes szomszédaink egyikével-másikával a jobb megértést keresni, úgy bizonyosan a magyar kisebbségek keserves sorsa kell, hogy a magyar politikát ilyen irányban terelje.“

Mindez nem azt teszi, hogy mondjunk le minden propagandáról, mondjunk le múltunkról; hanem azt, hogy tartsunk határokat. Jó propaganda határa az, hogy ne legyen szükségtelenül provokáló, ami éles reakciót vált ki; jó magyar propaganda határát pedig az képezi, hogy álljon meg ott, amelyen túl a magyar kisebbség kárával járna.

A mi propagandánk mindkét határon túl jár.

Pár évvel ezelőtt még nem volt semmiféle ellenpropaganda-mozgalom Romániában, a közvélemény vállvonogatva ment el amellett a propaganda mellett, mely nem kereste a zajt és feltűnést. Iorga megdicsérte volt azt a magyar propagandát, mely kulturális térre fektette a súlyt. A kisebbségek üldözése folyt, de a liberálisok, az anghelcsuk bukása után enyhülést mutatott: a kisebbségek államtitkárságot kaptak, kodifikáció készült. De eltelt pár év s mindez elmaradt: megszűnt az államtitkárság, jött a reakció, megalakultak az antireviziós ligák, megtörtént a sinfalvi pusztítás, a tanítók, vasutasok nyelvvizsgái, a katolikus státus tönkretétele. Könnyű minderre azt mondani, hogy mindez megtörtént volna revíziós propaganda elmaradása esetén is. A fokozatot, az arányokat nézzük: a múlt ősz óta élesebb formát öltött tagadhatatlanul a támadás: a numerus clausust vagy valachicust magáévá tette minden román párt, az ügyvédi kamarák egymás után hozzák a kisebbségeket kizáró határozatokat, cseh mintára törvényjavaslatot készítettek a határok hatályosabb védelméről és megsokasodtak a magyarságot irredentizmussal vádoló perek. Hogy mindebben van-e nekünk részünk, azt legjobban példázza a Roska-féle per, melynek egy becsületes erdélyi magyar tanár esett áldozatául. A léggör vált olyanná Erdélyben, melyben lehetetlen a magyarságnak, hogy nyugodt életet éljen egy percig is.

VAN A PROPAGANDA KÉRDÉSÉNEK egy másik oldala, mint a magyar kisebbségekkel való kapcsolata: a propaganda valóságos értéke vagy értéktelensége: vezet-e az valahová, alapja-e az történeti eseményeknek, volt-e határkiigazítás, területi átruházás, amelynek csakugyan propaganda s nem egyéb lett volna a komoly előzménye? Felér-e vájjon értéke azzal a kárral, amit esetleg okoz? Karácsonyi cikkében figyelmeztetett Bethlen István arra a tagadhatatlan tényre, hogy „a revízió nem tőlünk függ, keresztülvitelére egy mégoly kedvező világgözvélemény sem elég.“

Azt mondjuk, hogy elő kell készíteni a közvéleményt, hogy annak idején az tisztában legyen a helyzettel.

Nekem — bizonyára másnak is — halommal kerül a kezembe mindenféle propagandairat, füzet, könyv, lapkivágás, különösen kisebbségi és határkiigazítási kérdéssel kapcsolatban. Nankingból, például, a mandzsukuói kérdést illetően huszonhárom finom papírra nyomtatott füzetet kaptam volt egyszer a kínai álláspont igazolására. Nem olvastam végig. De van itt füzet a danzigi korridorról, a svéd- finn nyelvkérdésről, az északschleswigi és déltiroli kisebbségről s gondolkozom, vajjon a magyar közvélemény olvassa-e mindezt, átalakul-e annak megfelelően és vajjon Mussolini déltiroli német politikáját az én meggyőződésem értelmében változtatta-e meg? Vajjon milyen befolyása lesz a magyar közvéleménynek mindezekre a kérdésekre, ha megoldásuk valaha felmerül?

Gondoljunk csak azokra a területváltozásokra, melyek a világháborút követték: vajjon a háborút megelőző propaganda eredményei voltak-e azok?

Propaganda eredménye volt-e Elzász-Lotharingia annyi uralomváltozása, 1871-ben, 1919-ben? Propaganda eredménye volt-e a balti államok felállítása, a danzigi korridor felállítása? S ha másképpen dőlt volna el a világháború, nem éppen megfordítva történt volna-e minden: lett volna korridor, létrejön-e minden propaganda ellenére a csehszlovák köztársaság s Nagy-Románia?

Nincs e tekintetben tanulságosabb, mint a dán és a román viselkedés összehasonlítása.

Északi Schleswig 1866-ban porosz uralom alá került, de területi propagandát a dánok jóformán nem csináltak, csak a porosz elnyomás ellen tiltakoztak — de arról is ki tudott? A tartomány visszacsatolása iránti vágyuk oly halk volt, annyira csak szívükben élt, hogy Wilson 14 pontja beszél mindenféle elnyomott népségről, lengyelről, csehről, szerbről, románról, csak a Köller-politikát végigszenvedett dánokról nem emlékezik meg. A világháború alatt is szigorú semlegességet tanúsított Dánia s a német hadseregben szolgált dánok lojálisán teljesítették kötelességüket, harcoltak, nem dezertáltak s nem szerveztek cseh módra dán légiókat. S mikor 1918 október végén a francia kamara foglalkozni kezdett a lehető béke kérdésével, előtte volt mindenféle „elnyomott“ népség követelése, csak a dán nem, úgyhogy a kamara a párizsi dán követ útján izent a kopenhágai kormánynak, hogy terjessze elő irredenta követeléseit, mire a kormány a riksdag útján kijelentette, hogy „a dán nép a nemzetiségi elv és a mindkét hadviselő fél által elismert önrendelkezési elv alapján áll, de az északschleswigi kérdés megoldását oly módon kívánja, mely egyik oldallal való jó viszonyát sem érinti, mert csak így tekintené a visszacsatolt tartomány jövőjét biztosítottak.“

Micsoda más ez az erkölcsi alap, mint amelyen Nagy-Románia létrejött.

Előttem van egy vastag könyv: az „Erdélyi románok küzdelme szabadságukért az európai közvélemény előtt.“¹ A könyv sokszáz oldalon keresztül beszéli el, hogy a Supplex libellus Valachorum óta

¹ G. Moroianu: Les luttes des Roumains Transylvains pour la liberté et l'opinion Européenne. (Paris, 1933, J. Gamber.)

a XVIII. században, 1848-ban és a hatvanas éveken keresztül, hogyan koldulta végig erdélyi és regáti románság Európa összes országát, memorandumban a császárhoz, Gladstonehoz, Disraelihez, Brycehoz, Björnsonhoz; hogyan szolgáltatták ki magukat Scotus Viatorral és Wickham Steeddel, hogyan gyűléseztek Oxfordban, Brüsszelben, Montpelüerben, a Sorbonne-on; milyen sajtóhadjáratokat szerveztek a memorandum-per alkalmával s készítettek elő a talajt irredentizmusokhoz a királyságban; hányszor fogadta audiencián az erdélyi román agitátorokat Carol király, a monarchia szövetségese és mennyi hazaárulást követtek el a világháború alatt.

Kezembe veszek egy másik könyvet.

Mikor 1916 nyarán háborúba lépett Románia, a román kormány három erdélyi románt, Lucaciu Lászlót, a híres nagyfalusi pópát, Mocza Jánost és Stoica Vasiliet az Egyesült Államokba küldötte segítséget és részvétet kérni a román ügy számára. A három román elment és sajtóságos dologra bukkant Amerikában: az Osztrák-magyar monarchiának minden román és tót propaganda ellenére nagy volt a népszerűsége s éppen olyan arányú volt az ellenszenv Románia ellen.

„Mindjárt láttam,“ — írja könyvében Stoica — „hogy az amerikai sajtó nemcsak közönyös, hanem egyenesen ellenséges velünk szemben. A Hearst-lapok a legkedvezőtlenebbül írnak rólunk, a többi vagy hallgat, vagy mint valami civilizálatlan balkáni törzsről ír rólunk. Háborúnk jogosságát egy szóval sem említik s csak annyit tudnak, hogy tönkrementek.

Még nagyobb nehézséget okoz, hogy az Osztrák-magyar monarchia iránt a legszimpatikusabb a hangulat. A nemzetiségi probléma érthetetlen az amerikai előtt s a Habsburg birodalom fennmaradása axióma gyanánt van elfogadva ... A monarchiára mint áldozatra tekintenek, melyet a porosz brutalitás kényszerített a háborúba.“¹

Ez volt egy százesztendőös makacs propaganda eredménye.

Viszont mi történt a háború folyamán Párizsban?

A szorongatott antant 1916-ban szerződést kötött Romániával és a monarchia megtámadása esetére odaigért neki mindent, Erdélyt, Bukovinát, az egész Bánságot, Dobrudzsát.

Mi is szerettük volna, ha Románia teljesíti szerződéses kötelezettségét és a mi oldalunkon lép a háborúba: odaigértünk neki egy olyan területet, melynek megszerzése érdekében soha egy hangnyi irredenta propaganda nem emelkedett, mert a cári Oroszország ellen nem mert emelkedni: Besszarábiát. Aztán jött Oroszország bolsevizálása s a monarchia és Németország elnézésével Románia megszállta Besszarábiát: elkövetkezett a központi hatalmak összeomlása és a békekonferencia: a győztesek diktáltak és büntették a legyőzötteket, felosztották. Mi köteteket írtunk össze a békeelőkészítő bizottságban Magyarország jogairól, Erdély történetéről, gazdasági és földrajzi egységéről, térképeket és statisztikákat csináltunk: — mindegy volt, senki sem törődött vele, se a mi új, se a románok régi propagandájával: a konferencia tagjai százéves román propaganda és gondos magyar békeelőkészítés után azt se tudták, hol van Erdély, mi az a Bukovina, hegyet vagy folyót hívnak Kolozsvárnak és Temesvárnak,

¹ V. Stoica: In America pentru cauza românească.

de osztogatták bőkezűen az osztrák és magyar területeket, a legyőzöttek földjét győzelmükben társuknak, Romániának. És megkapta Románia nemcsak azt, amire valaha gondolni mert, amicrt évtizedek óta végigkoldulta Európát, az osztrák és magyar területeket, hanem a bolsevizmusba fulladt Oroszországtól, előző szövetségésétől elfoglalta Besszarábiát is, melynek birtokáért soha egy sor irredenta propagandát nem mert csinálni. Nem propaganda ült diadalt Párizs körül, hanem bosszúállás.

Hogy a Burgenlandra is hivatkozzam, az ezek után talán felesleges.

Nemrégiben egy értékes angol történeti könyv jelent meg.

A békekonferenciát megelőzően az angol kormány kiváló történet-tudósokkal és gazdasági szakértőkkel, Temperleyvel, Goochcsal, Websterrel, több mint száz kötet szakmunkát dolgoztatott ki a békekötéssel kapcsolatban felmerülhető kérdésekről. Prof. Webster a bécsi kongresszusról írt az új kongresszus tagjainak lehető okulása végett. A kötetet az angol külügyminisztérium engedélyével most átdolgozva kiadta:¹ „megbecsülhetetlen munka“, mint a „Times“ írta róla, melyből Lloyd George és Clemenceau és a többi tanulhatott volna. De a munka, mint most előszavában írja Webster, „nem sok benyomást keltett, hanem a papírkosárba vándorolt. Mikor Wilson elé került, kijelentette, hogy a bécsi kongresszusnak még szaga sem fog a párizsi béketárgyalások légkörébe keveredni.“

Ilyen a propaganda értéke azokon a konferenciákon, melyeken Európa térképét alakítják át.

DE MAGYAR REVÍZIÓS és román kisebbségi politika tulajdonképpen csak külső formáját adja annak a lényegnek, mely körül mindez forog, az erdélyi magyarság létezésének, fennmaradásának vagy pusztulásának: annak a magyarságnak, mely itt is, ott is próbálja hallatni szavát, de mindig foganat nélkül.

A román kisebbségi politikával szemben fórumaihoz fordul: a román parlamenthez és, mind ritkábban, a Népszövetséghez. Az eredménytelenségből mi levonjuk a következtetést: a népszövetségi védelem haszontalanságát. Nem vonjuk le a konzekvenciát azokból a szavakból, melyeket hozzánk intéznek erdélyi fajtáink. „Mi régen fájlaljuk“, írta három évvel ezelőtt Jakabffy Elemér, „hogy magyarországi testvéreink nem sokat törődnek velünk; egy-két komoly sajtótényező kivételével csak akkor olvashatunk a magunk életéről, ha annak eseményeit szenzációkká lehet duzzasztani. De problémáinkkal odaát nagyon kevesen foglalkoznak, az „urmánczynándorok“ megemlékezései pedig csak mérhetetlen károkat okoznak nekünk.“ S hogy ma, három év múlva, a helyzetet ugyanúgy ítélik meg, mutatja, hogy most, január utolsó napján panaszolta ugyanő egyik erdélyi lapban: „Vájjon gondoltak-e már arra, hogy mennyi fájó érzést kelt bennünk, hogy a magyar sajtónak nem egyszer átgondolatlan megnyilatkozásairt nekünk, az utódállamok magyarjainak mennyit kell szenvednünk, de bennünket a nemzet szíve arra sem érdemesít...“

¹ C. K. Webster: The Foreign Policy of Castlereagh.

s így tovább. S hogy még részletesebb bizonyítékot hozzunk ide, idézzük egy másik erdélyi lapból a következőket:

„Mi már nem egyszer tolmácsoltuk kérelmünket a budapesti sajtóhoz, hogy az utódállamok magyarságának ügyében tanúsítson tapintatot és gondosságot s ügyeljenek a kommentárookra, mert minden leírt szó visszahat reánk ...

Itt olyan nagy magyar érdekek forognak kockán, ami első sorban minket illet s aminek a visszahatását a magyarság egyeteme érzi Romániában. A magyar kisebbség vezeterei ugyan nem szűnnek meg hangsúlyozni, hogy mi semmi tekintetben nem lehetünk felelősek azért, ami a határon túl történik, arra semmi befolyásunk nincs, minket nem kérdeznek, mi a magyarországi politikáért tűszok nem lehetünk, a tény mégis az, hogy mégis felelőssé tesznek bennünket nem egyéneként, hanem általánosan és a magyarországi tünetek reakciója a kisebbségi atmoszféra romlásában mutatkozik meg.“¹

Egy konkrét példát is hoz fel a „Szabadság“, melyre felesleges, hogy mi kitérjünk.

Mi ennek, hogy a magyar közélet kisebbségi vezetői, sajtója így beszél és ír, az alapja? Vájjon most, az utolsó hónapokban figyelemmel kísérte-e valaki itt nálunk az erdélyi sajtó kijelentéseit és csak vázlatos képet is próbált-e alkotni az erdélyi magyarságnak saját helyzetéről vonatkozó felfogásáról?

Ha komolyan beszélünk: legyünk mindenk előtt tisztában azzal, hogy Erdély nem „megszállott terület“, hanem a román állam része s magyarsága román állampolgár s nem Budapesten teljesít katonai szolgálatot és fizet súlyos adót, hanem Clujon és Targu Muresen. „Leszegezzük mindenk előtt azt“, — írta most egy hete, január 30-i számában az erdélyi magyar párt hivatalos lapja, a kolozsvári „Keleti Újság“ — hogy a transylvániai magyar kisebbség nem a budapesti revíziós törekvések alapján, hanem az alba-juliai határozatok és a békeszerződések kisebbségi rendelkezéseire támaszkodva akar megélni“. (A ritkított betűkkel való hangsúlyozás nem tőlem, hanem a laptól ered.) Ezt jelenti Gyárfás Elemérnek az a kijelentése, hogy az erdélyi magyarság „tudatára ébredt öncélúságának“ és saját kezébe vette „sorsának irányítását és diktátumot csak közvetlen kapcsolatban álló vezérétől fogad el.“ Kereste és megtalálta az utat, — folytatja — hogy „jellegének megtartásával szervezett egységként bevonuljon a román közéletbe“, azért, hogy elkerülje „az államellenesség vádját“.² És most karácsony reggelén így irt a „Magyar Lapok“-ban: „Az önismeret útján megindulva kell kitűznünk a most következő esztendőben követendő útunkat, mert nem mások, hanem egyedül csak mi magunk vagyunk hivatottak, jogosultak és kötelesek a magunk céljait megjelölni, amint ugyancsak nem mások, hanem mi magunk öntestünkön fogjuk megszervezni az elhibázott célkitűzések káros következményeit.“³

Az erdélyi magyarság helyzetének szomorú összefoglalását találjuk a «Független Újság» „Romlás — Éledés“ című vezető cikkében:

¹ „Szabadság“ 1936 november 24-i vezércikke.

² „Magyar Kisebbség“, 1937. 2. szám, 57. l.

³ „Magyar Lapok“ vezércikke, 1936 december 25.

„Legbecsületesebb hitünk szerint, kisebbségi helyzetünk újabb romlásnak indult. Újból a külpolitikai fordulatok miatt, bár minden érdele és igazság feladata lenne, hogy sorsunk tisztára belpolitikai talajból nőjön ki a népszövetségi és kisebbség-kongresszusi viszonylatoktól eltekintve. Micsit kell a milánói beszéd vagy a római tanácskozások árjába nyomni ártatlan és érdektelen fejünket? Tehetünk mi ilyesmiről, van hozzájuk közünk, elháríthatjuk Őket? Micsit fizettetik meg számláit velünk? A numerus valachicus és a nemzeti kizárólagosság feszült légköre után most ránk nehezedik a „milánói és bécsi. légnyomás.

Ismerjük felelősségünket. Államhűség és tárgyilagosság int, hogy el ne vessük a sulykot. De állíthatjuk, hogy mióta széles lendületet vett a természetes és tiszteletreméltó antirevizionizmus, melyet négy év előtt szintén egy Mussolini-beszéd miatt indítottak el, azóta jelszó és módszer lett, hogy a külpolitikában fel-fellobbanó, de nem gyűjtogató revizionista megnyilatkozásokat a vérségi kapcsolat folytán érdekelt kisebbségekkel kell megéreztetni.

Addig, amíg Duna-hazafiak nem lehetünk, vagy Európa állampolgárai, mindaddig jól vezérel és megoltalmaz két hűségünk: az állampolgári és kisebbségi hűség, megvéd bennünket első sorban a határkérdés „igen. vagy „nem. alakjától. Bármelyikre kellene esküdni: hűtlenységbe és gyanúba esnénk, sőt egyetemes elítélésnek, talán megvetésnek lehetnénk martaléka. Még az ultima rációk esetében is tiszta helyzetet ír elő eskü, kötelesség, szükség. Komoly tényezők nem kérdeznek, nem is kérdezhetnek majd a külügy e főbenjáró dolgai felől. Aki a kisebbségi vallás, erkölcs, jog alapján áll — és mindannyian azokon állunk — csak a kisebbségi élet eszmekörében lélegezhet egészségesen, csak új állama, gazdanépe, új hivatása iránt köteles hűségéből szívhat oxigént.“

Nem rettenetesen tragikus szakadás egy magyar ember lelkében, aki ezt leírhatta! S ezt nehezítjük meg mi és tesszük tragikusabbá napról-napra.

E FOLYÓIRAT 1934 októberében a következőket írta:

„Ha habozva és bizalmatlanul is, marad, mint egyetlen járható út a közvetlen tárgyalás a kisebbségtartó államokkal, Romániával... Meg kell, hogy kíséreljük. „Igenis hajlandók vagyunk kiegyezésre, kompromisszumra,“ mondta Bethlen István, mikor Londonban az autonóm Erdély lehetőségéről beszélt; s ha hajlandók vagyunk Erdély autonómiája érdekében, hajlandók kell hogy legyünk annak priusza, az erdélyi magyarok érdekében is.“

Most a maga nagy súlyával és tekintélyével írta Bethlen István karácsonyi cikkében:

„Mit tegyünk?

Az első lépés csakis a román állam vezetőivel való közvetlen tárgyalás lehet. Végre meg kell értenie a legelvakultabb román sovínisztának is, hogy a báránytürelemnek is vannak határai és bármennyire nincs legcsekélyebb szándékunk sem, hogy belügyeibe avatkozzunk, de a Romániához való normális viszonyunk tisztán és kizárólag attól függ, hogy magyar fajtestvéreink milyen elbánásban részesülnek. Mindent el kell tehát követnünk, hogy megértéshez jussunk velük, mert célunk valóban nem Európa nyugtalanítása, hanem kizárólag csakis az erdélyi magyarság sorsának biztosítása.“

E „határozott lépést“ követelő felszólításnak sok visszhangja kelt Romániában és — kivéve az „Universul“-hoz hasonló sajtóorgánumok nyers visszautasítását — sajtó és politikusok lehetők találják és szimpátiával fogadták a közvetlen tárgyalások gondolatát. Egy feltevéle van mindeniknek: a revízió elejtése: „le kell csendesíteni a

magyar revíziós izgatást“, mondta Lapedatu, volt miniszter és a szenátus elnöke, „amely a romániai ellenrevíziós mozgalom ellenhatását kiváltotta.“ És ez így megy végig.

Hogy a felvetett eszme sorsa mi lesz, magyar és román közvélemény merre fog hajolni, azt nem tudom. Az erdélyi „Szabadság“ ezt írta: „Micsit várjunk arra az időre, míg egyfelől a revíziós, másfelől az antirevíziós szólamok maguktól kiclik magukat? Ha mindkét oldalon mint sült galambra várunk a revíziós és antirevíziós hullámverések lecsendesedésére, ha ölbe tett kézzel szemléljük a szenvedélyek tombolását, eleve elősegítőivé válunk annak a pusztításnak, mely ezen áramlatok nyomába jön. Arra is gondolni kellene, hogy mennyi egzisztencia kallódik el közben, míg a két érdekelt nép egymásra fenekedik.“

Egy dolog kétségtelen: illúziók nem vezetnek megoldáshoz.

A mi célunk ez kell hogy legyen: amit cselekszünk, ne legyen az erdélyi magyarság államhűségének zavaró momentuma és teremtsük meg nemzeti és kulturális kisebbségi életük garanciáit, államközösségi és népközösségi lehetőségeiket.

SZÁSZ ZSOMBOR

A BREZICEI TÁLALKOZÓ

Jugoszlávia belpolitikai élete 1936 okt. 1—1937 jan. 31 között; a parlament hosszú szünete; Zivkovicék szervezkedése; a kormány győzelme az elnökválasztáson; a községi választások eredményei; a konkordátum betérjesztése; a szent szinódus állásfoglalása; a katolicizmus helyzete; az ipeki patriarcha és a kormány; lappangó válság; a miniszterek a horvát kérdéstről; Matek állásfoglalása; bizonytalanság a kormánypártban; a brdói audiencia; a szerb ellenzék kibontakozási terve; hamis hírek a sajtóban; mozgolódás Matek táborában; angol befolyás; a brezicei találkozó; eszmecsere; információk; Macek taktikája; Davidovic új audiencián; a szerb társadalom Stojadinovic ellen.

A DÉLSZLÁV PREMIER a községi választások kiírása óta azt hangoztatta, hogy e választások megejtése után elérkezik a horvát kérdés megoldásának ideje. E választások igazolni fogják, hogy mögötte áll a szerbek többsége, tehát ő van hivatva arra, hogy Macekkel megegyezzenek.

Stojadinovic e tétele nyíltan elismeri, hogy a jelenlegi törvényhozás bizalma neki csak technikai szempontból fontos: a parlamenti gépezetet kézben tartja. Az államügyek vitelére felhatalmazást csak a régensek adtak neki. A községi választások formájában akarja megszerezni a választók erkölcsi felhatalmazását. Mindenesetre aggályos parlamentarizmus az, mely üy alapokon nyugszik. Jugoszlávia még mindig diktatúra alatt áll.

A TÖRVÉNYHOZÁST a költségvetés megszavazása után (1936 március 31) hosszú szünetre küldte a kormány. Csak az alkotmányban előírt őszi ülésszak kezdő napjára (október 20) hívta újra össze. Nem törődött azzal sem, hogy ezzel nyilvánvaló törvénszegést követett el, hiszen a költségvetés kötelezte arra, hogy október i-ig a gyűlékezési és a sajtójogi reformot tető alá hozza. A közvélemény e törvényt sértés fölött szó nélkül napirendre tért. Jugoszláviában alig érdekel valakit a jelen parlament és apró játéka.

Ismeretes, hogy július elején a diktatúrák újra szervezkedtek és a párt élére Zivkovic tábornokot emelték. Zivkovic és hívei azt remélték, hogy a szenátusban megmarad a többségük, a skupátinában meg erős kisebbségük lesz. Már szervezkedés közben csalódások érték őket. A párt tiszteletbeli elnöke, Uzunovic volt miniszterelnök, hosszú habozás után letette tisztségét. A diktatúra horvát híveinek egy tíz tagú csoportja Dr. Baricevic Jankó vezérlete alatt külön pártot alakított, az ú. n. Délszláv Klubot. A szenátusban is többen elhagyták Zivkovicot és a kormány új szenátorok kinevezésével is megerősítette sorait. (A szenátusnak 46 választott tagja van. Ugyanennyi tagot nevezhet ki a király.)

Az erőpróba a két ház elnökségének megválasztásakor volt. A skupátinában 370 képviselő közül eddig 315 nyújtotta be mandátumát és ezek közül 297 vett részt a szavazáson. A kormánypárt jelöltje, az eddigi elnök Ciric Stevan 193 szavazatot kapott, Zivkovic jelöltje Mihajlovic Ilija 56, Baricevic jelöltje Vukicevic Milan 10, Lázic Voja 2

szavazatot kapott, míg 36 szavazócédula üres maradt. Aelnökökké is a kormánypárt jelöltjei (Markic Franjo, Cvrkic Vojko és Vucetic Radovan) választottak meg. Amennyire meg tudtam állapítani, ekkor a kormánypártnak 182, a Zivkovic-pártnak 63 tagja volt, a többi képviselő a kisebb pártok és a pártonkívüliek között oszlott meg.

A szenátus 91 tagja közül 87 vett részt az elnökválasztáson. A kormány elnökjelöltje Mazuranic Zelimir 48 szavazatot kapott, Zivkovic jelöltje Tomašić Ljubomir eddigi elnök 39-et. Az aelnökjelöltek közül a kormánypárti Simonovic Milan 46, Karamehmedovic Hamdija 43, a zivkovicianus Ploj Miroslav 44, Krulj Uroš 41 szavazatot kapott. Az egyik aelnökséget tehát az ellenzék szerezte meg. Úgy látszik, hogy ekkor 46 kormánypárti, 42 zivkovicianus és 3 pártonkívüli szenátor volt.

A KÖZSÉGI VÁLASZTÁSOK befejeztéig a törvényhozást újra elnapolták. A választások a 9 banátusban szeptember 27. és december 6. között zajlottak le. A szavazás nyílt volt. A városokban nem volt választás. Ezekben továbbra is a kinevezett képviselő-testületek működnek. A községi választások súlyosabb visszaélések nélkül zajlottak le, de a nyílt szavazás mindig a hatalmon lévő párt kilátásait növeli.

Hivatalos jelentés szerint az ország 3762 községének 3,392.000 választója közül 2,240.000 vett részt a szavazáson, szóval a választók 66%-a. A leadott szavazatok 62.1%-a esett a kormánypártra, 12.2%-a az egyesült szerb ellenzékre, 17.1%-a a Maéek vezetése alatt álló parasztdemokrata koalícióra, Zivkovicékra mindössze 36.000 ember (16%) szavazott. Ennyi híve van annak a férfúnak, aki 7 éven át a legnagyobb hatalom volt Jugoszláviában!

Hogyha a banátusokat külön-külön tesszük vizsgálat tárgyává, sok érdekes eredményre jutunk. Az egyetlen szlovén banátusban, a drávaiban, a szavazatoknak majdnem 80%-át kapta meg a kormánypárt, de 20% esett Macekre is. A két horvát banátus közül a szávaiiban a választóknak csak fele szavazott, aminek az az oka, hogy a tiszta horvát községekben csak egy lista volt, a Maceké, tehát nem volt érdemes szavazni. Mind a szávai, mind a tengermelléki banátus községeinek több mint 80%-ában győzött Macek. Ez a győzelem a horvát parasztpárt javára írandó. A független demokrata-pártot szerb választói cserben hagyták és tömegesen a kormányra szavaztak. A dunai banátusban, ahová a Vajdaság tartozik, a kormánypárt a szavazatok 70%-át kapta meg, mert a kisebbségek majdnem teljes számban e listát támogatták. A szerb és a muzulmán jellegű banátusokban (Drina, Morava, Vardar, Vrbas, Zeta) a kormánypárt nagy többséget kapott. A katolikus horvátok azokban a banátusokban is, ahol kisebbséget képeznek, majdnem kivétel nélkül a parasztpártra szavaztak. Szóval a szlovének, muzulmánok és a kisebbségek nagy többsége, a szerbek kétharmada a kormánypártot támogatta, a szerbek egyharmada az egyesült ellenzék, a katolikus horvátok a horvát parasztpártot.

A KONKORDÁTUM betérjesztése volt a decemberben két hétig ülésezett parlament egyetlen fontosabb eseménye. Utána az ünnepek

miatt újra hazaküldtek a törvényhozást és csak február i-re hívták össze. A konkordátum körül keletkezett kavargás alapjaiban támadta meg Stojadinovic egész politikai koncepcióját. A kérdés elnapolásával ugyan sikerült a kormányválság kitörését megakadályozni, de a bomlás csirái ott erjednek a kormánypártban.

A Stojadinovic-kormány még 1935 július 25-én konkordátumot kötött a Szentszékkal. 1936 őszéig nem volt többsége a kormánynak, így a kényes javaslatot ratifikálásra be sem terjesztette. Az elnök-választáson elért győzelem után azonban Korosec kezdeményezésére a kormány megküldte a skupštinának javaslatát. A skupština a javaslat tanulmányozására egy bizottságot küldött ki. A közbejött események miatt azonban egyelőre nem ül össze a bizottság.

Az történt ugyanis, hogy a pravoszláv Szent Szinódus november-végi és decembereleji tanácskozása általánosságban állást foglalt bizonyos meghozott és tervbe vett egyházi törvények ellen, melyek a pravoszláv egyházat más egyházakhoz viszonyítva alárendelt helyzetbe hozzák, amennyiben e törvények más egyházaknak olyan privilégiumokat biztosítanak, amilyenekkel a pravoszláv egyház a régi Szerbiában sem bírt, ahol pedig államegyház volt. A célzás világos: a muzulmán egyházi törvényről van itt szó, mely ellen az ipeki patriarcha annak idején burkolt formában tiltakozott, és a konkordátumról. A Szent Szinódus a törvényhozás pravoszláv vallású tagjait felszólította, hogy a konkordátum ratifikálását akadályozzák meg. Miután ezek mindkét házban túlnyomó többségben vannak, a kormány nehéz helyzetbe került.

A konkordátum nincs teljes szövegében nyilvánosságra hozva, így bajos hitelesen megállapítani, mi a Szent Szinódus állásfoglalásának az oka. A kormány a lapoknak megtiltotta, hogy a konkordátumról írjanak. Így a sajtóból alig tudhatni meg valamit. Úgy látszik, hogy a konkordátum az állami hatalomtól nagy mértékben független belkormányzati, gazdasági és kulturális autonómiát biztosít a katolikus egyháznak. Állítólag az agrárreform címén elvett katolikus egyházi birtokokat vissza kellene adni és minden olyan törvényt revideálni, mely a katolicizmust sérti. A katolikus egyház szabadon állíthat új iskolákat és az Actio Catholica működése sem akadályozható meg.

Nem akarok a katolicizmust ért korábbi sérelmekkel foglalkozni. A most tárgyalás alatt álló négy hónap alatt is voltak olyan események, melyek eléggé elárulják azt, hogy Belgrád a katolikusokat másodosztályú állampolgároknak tartja. Srebrnic vegliai püspök külön könyvben (Kuda to vodi? Hová vezet ez?) állította össze a középiskolai tankönyvek katolikusellenes tanításait. Jugoszláviában tankönyvmonopólium van, ennél fogva ezekből a könyvekből kénytelenek még a katolikus iskolák is növendékeiket tanítani. Ivanisevic Ferenc szenátort a régenstanács a Délszláv Koronarend harmadik osztályával tüntette ki. Ez az Ivanisevic spalatói kanonok volt, de püspöke kénytelen volt állásától elmozdítani és a divinis eltüntetni. Az igazságügy-minisztérium katolikus osztálya élén változatlanul Cícic Ágoston fugitivus ferences áll, aki nemcsak Principet dicsőítette, hanem főpástorát, Saric sarajevói érseket rágalmozás miatt világi bíróság elé állította azért, mert az érsek Cícic működését a Szentszékhez küldött

jelentésében a valóságnak megfelelően jellemezte. íicic érseke világi bíróság elé való állítása miatt excommunicatio alatt áll.

Érthető, ha a konkordátum az ilyen állapotoknak véget akar vetni. Kevésbé érthető, hogy egy más keresztény egyház ebben a maga sérelmét látja. Aligha tévedünk, mikor azt hisszük, hogy ebben az ipeki patriarchának a kormány iránt érzett animóztása is szerepet játszik. Barnabás patriarcha „a nemzeti és vallási egységnek Szent Száva értelmében való reinkarnációja“ — mint a belgrádi Balkán őt jellemezte — nem mulaszt el egy alkalmat sem, hogy ellenszenvét a kormány iránt ki ne mutassa. A diktatúra legexponáltabb alakjaival barátkozik. A szerb Szilveszteren éjfélkor a belgrádi székesegyházban főpásztori beszédében élesen kifakadt a kormány és a konkordátum ellen. Állítólag kiátkozással fenyegette meg a kormány tagjait az esetre, ha a konkordátumot ratiikáltatnák.

A katolikus főpapi kar január elején Zágrábban hat napig püspöki konferenciát tartott. A nyilvánosságra hozott határozatok egyike szerint „nyugodtan várják a ratifikálást“. Korosec egész hatalmi pozíciója a szlovén klérus támogatásán alapszik. KoroSec minden hájjal megkent politikus és kitűnő taktikus. Egyelőre mindenről sok a mondanivalója, csak a konkordátumról hallgat mélységesen. Azonban sem a katolikus püspöki kar, sem Korosec híveinek türelme nem lesz végtelen. A politikai művészet nagy mestere lesz az, aki ezt a konkordátumkérdést válság nélkül megoldja.

A HORVÁT KÉRDÉS volt a fő témája a községi választások különféle programbeszédeinek. A kormány tagjai is többnyire erről beszéltek. A meglepő az, hogy most is igen különbözőképpen. Október elején egy és ugyanazon a napon Spaho azt mondta, hogy a kormányformát és az állam határait kivéve minden egyébről lehet tárgyalni, Letica meg azt, hogy mind az állami, mind a nemzeti egység befejezett tény. A hó végén Jankovic azt hirdette, hogy a horvát kérdés meg lesz oldva, mihelyt a teljes egyenrangúság végre lesz hajtva. Törzsi, vallási és tartományi alapon való pártalakulásokat a kormány nem tűr. Másnap Kaludjercic a parlamentbe invitálta a horvátokat, hogy ott őket is kielégítő törvények hozassanak. November elején Jankovic megismételte az egyenrangúságról szóló tételét, azt a különös elméletet fűzve hozzá, hogy a federáció ellenkezik az egyenrangúsággal. Federációban ugyanis minden tartomány a maga életét éli, tehát az egyiknek jobban megy, a másiknak rosszabbul, nem egyformán. Másnap Kaludjercic korábbi nyilatkozatát azzal egészítette ki, hogy a kormány kész a horvátokra sérelmes törvényeket megváltoztatni, de csak az 1931-i alkotmány keretei között. A hó közepén Krek azt hangsúlyozta, hogy politikát csak a skupstinában lehet csinálni. Ha a horvátok valamit akarnak, jöjjenek oda. December elején Cvetkovic azt állította, hogy az állam határai (drzavna cjelina) és a nemzeti egység kérdésében a szerbek és a horvátok egyetértenek, csak a belkormányzat szervezete vitás.

Macek és hívei is ismételtelen nyilatkoztak a horvát kérdéstről, de sokkal egyöntetűbben beszéltek. November közepén Macek azt mondta, új alkotmányt követel és ezt csak egy új konstituante hozhatja

meg, még pedig úgy, hogy azt mind a szerbek, mind a horvátok, mind a szlovének többsége megszavazza. Hozzá tette ehhez, hogy a történeti tartományok, — Boszniát és a Vajdaságot hozta fel példának, — maguk határozzák meg közjogi helyzetüket az államban és a konstituante ezt iktassa törvénybe. A parasztpárt hivatalos lapja, a Seljaski Dom, megállapítja, hogy a községi választások csak azt igazolták, hogy Maéek a horvátok vezére, hogy ki képviseli a többi nemzetet, az még vitás. Éppen ezért egyelőre csak beszélgetésekről (razgovor) és nem tárgyalásokról (pregovor) lehet szó. Macek szokásos karácsonyi üzenete hangsúlyozta, hogy sem tartalomban, sem procedúrában (új konstituante) nem változtatta meg követeléseit.

Mindez nem árul el semmiféle közeledést sem a két fél között. A kormány a kedvező külpolitikai helyzetben bízik. Azt reméli, hogy a horvátokat kifárasztja, egységüket megbontja és akkor egy nagyobb csoporttal az 1931-es alkotmány keretei között is megtalálja az együttműködést. Persze, hogy ezt elérje, ahhoz az is szükséges, hogy saját pártja fegyelmezetten kövesse. A konkordátum ügyén kívül azonban más belső bontó jelenségek is mutatkoznak a kormánypártban.

Az első pillanatra is feltűnik, hogy a szlovén és a muzulmán miniszterek állásfoglalása a horvát kérdésben előzékenyebb a szerb miniszterekénél. A vrbasi muzulmánok 40%-a a községi választásokon nem szavazott a kormánylistára. A macekiánus muzulmánok a drinai banátusban külön szervezetet létesítettek és MeSic Adem aga vezérlete alatt tüntető felvonulást rendeztek Zágrádba. KoroSec hívei otthon Szlovéniában (drávai banátus) kizárólagos szlovén politikát folytatnak. A Slovenec, Korosec lapja, teljes politikai decentralizációt hirdet és a leendő szlovén autonómia hatáskörét úgy fogalmazza meg, hogy ez alig különbözik a horvát követelésektől. A kormánypárt egy horvát tagja, nemrég még Stojadinovic minisztere. Miskulin, nyíltan megkérdezte: mi a jobb, az-e, ha a délszlávok egy nemzet, de maraksznak egymással, vagy az-e, ha három nemzet, de megegyeznek?

Más részről a diktatúrák veszedelmeztetik a kormánypárt egységét. Baricevic Jankó a skupStina egyik decemberi ülésén azt mondta, Macek az egész egyezkedési komédiával csak a horvát szuverenitás elismerését akarja elérni. A szuverenitás birtokában a horvát követelések honorálását esetleg az államon kívüleső faktoroktól fogja kívánni. Éppen ezért a kormány eltávolítását sürgette és egy erős személyiség uralmát. Szóval a nyílt diktatúrát. És a kormánytámogató szenátorok és képviselők 95%-a diktatúrák múlttal bír!

PÁL HERCEG késő őszi londoni útja előtt, november 8-án, a szlovéniai Brdón ötórás audiencián fogadta a horvát nemzet vezérét. Az audiencia informatív jellegű volt. Amennyire a négy szem közt lefolyt tárgyalásokról hitelesen lehet tájékozódni, Macek az 1931-es alkotmány egyszerű megszüntetését ajánlotta. Szerinte, ha Sándor király oktrojálhatta ez az alkotmányt, Pál herceg eltörülheti. Azután új konstituante választását kívánta, mely az alkotmányt már idézett nyilatkozatai értelmében egészen szabadon hozná meg, de Macek garantálja a dinasztíának és az állam határainak elismerését. Figyel-

meztette a régensherceget, hogy Jugoszlávia ez újjászervezése nélkül a helyzet csak romlani fog és eljőhet az az idő, amikor már minden engedmény hiábavaló lesz.

Egy nappal később került nyilvánosságra a szerb demokratapárt kibontakozási terve, mégpedig olyan beállításban, mintha ezt az egész szerb ellenzék elfogadta volna. A program mindössze két pontból áll: 1. elismerik a horvát nemzet történeti individualitását, 2. megállapítják, hogy a reformokat csak új alkotmány útján lehet meghozni. A terv nem nyilatkozik az állam berendezéséről, nem állapítja meg az új alkotmány meghozatalának a módját, de kétségtelenül közeledést jelent Maóék követeléseivel. A program kommentárjaiból az derült ki, hogy a kísérlet háttérben egy a mai kormánypartból, a szerb ellenzékben és Maéék híveiből alakuló koncentrációs kormány terve állott.

A két meglepő eseményt a szerb sajtó egy része úgy állította be, mintha a szerb-horvát megegyezés befejezett dolog volna. A szerb propaganda szolgálatában álló, a kritikátlanul szenzációkat hajhászó, vagy a délszláv ügyekben tájékozatlan külföldi lapok nagy része készséggel adta tovább a „hiteles“ értesítéseket. Ezeket viszont átvették a délszláv lapok. Teljes kavarodás volt a dolog következménye. Belgrádban, Zágrádban miniszteri listák keringtek és mindenki tudni vélte a megegyezés részleteit.

A zűrzavar e napjaiban derült ki, hogy Maéék mögött sem sorakozik fel teljes egységben a horvát nemzet. A zágrábi egyetemi ifjúság jogpárti része már a múlt tanévben a horvát parasztpárti klubtól független klubokat alakított. Most a jogpárti ifjúság és pártfogói Maóeket árulónak kiáltották ki és ellene röplapot tettek közzé. Az akció ugyan hamarosan leszerelődött, de bizonyos kedvetlenséget hagyott maga után. Persze a jogpárti elégedetlenség csak szerb-horvát megegyezés esetén volna Maóekre nézve veszedelmes.

Macek táborában egy más bizonytalanság is jelentkezik. A független demokrata-párt megürült elnöki székébe az elhúnyt vezér, Pribicevic Svetozar testvéröccsét, Ádámot emelték. Ez hosszú idő óta a Rigómezőn él és a horvát politikai élettel meglehetősen elvesztette kapcsolatait. Nyilatkozatai nem számolnak mindig a horvát érzékenységgel. Felfogásában közelebb áll Davidovichhoz, mint Macekhez. Hozzávéve ehhez a párt nagy vereségét a községi választásokon, bizonyos dezorientáció jelei mutatkoznak. Így történhetett meg, hogy Kostic a Vremében nyíltan állást foglalt a koncentráció mellett, Kemanovic meg a banjalukai Otadzbinában kijelentette, hogy a vrbasi banátus különállást követel magának az államon belül és ki is dolgozta ez autonómia tervét.

Bizonyos az, hogy angol részről a szerb-horvát megegyezést nagyon erőltetik. Bajos összefüggést nem látni Scotus Viator őszi jugoszláviai utazgatása, a brdói audiencia és Scotus Viator új londoni audienciája között. És bajos összefüggést nem látni a brdói audiencia és Davidovic kibontakozási terve között, különösen akkor, mikor a Londonból alig visszatért régensherceg december 16-án kétórás audiencián fogadta az öreg Davidovic Ljubát. Változatlanul áll az, ha Davidovic meg tudna egyezni Macekkel, kormányra jutna, hiszen sem a szlovének,

sem a muzulmánok, sem a kisebbségek nem állnák útját az új kombinációnak.

BREZICE szlovén helység határában fekszik az Attems grófok Dubrava nevű kis vadászkastélya, mely ma egy zágrábi nagyiparos, Deutsch-Maceljski, tulajdona. Itt találkoztak a svájci üdülésről hazatérő délszláv premier és Macek 1937 január 15-én. A 11⁴⁵—15 óra között lefolyt találkozót az ebédidő kivételével Stojadinović és Macek kettesben lefolyt beszélgetése tölti ki. Azután mindketten autón Zágrábba mentek, de külön-külön saját kíséretükkel. A miniszterelnök Zágrábban Ruzic szávai bánnál vacsorázott és még az éjszaka folyamán vasúttal tovább utazott. Zágrábban nem találkozott Macekkel.

Ezek a külsőségek magukban is elárulják, hogy Brezicén sem megegyezés nem történt, sem lényeges közeledés. Most már nemcsak Macek sajtója volt óvatos, hanem Stojadinovićé is. Előre bejelentették, hogy a találkozó nem fog döntést hozni. Különösen feltűnő volt a zágrábi Obzor január 10-i hosszú vezércikke, mely Macek nyilatkozatai szellemében fejtette ki, hogy informatív jellegű beszélgetésről lehet egyelőre szó és csak ha a premier magáévá tenné Macek modus procendendijét, akkor kerülhet sor komolyabb, bár még mindig kötelezettség nélküli, tárgyalásokra. Ezzel a józansággal teljes ellentétben a külföldi, köztük a magyar sajtó egy része is, megint harsogott a szenzációs hírektől és megint mint befejezett tényt ünnepelte a szerb-horvát megegyezést.

Eddig sem Macek, sem Stojadinović nem nyilatkoztak beszélgetésük tartalmáról. Korošec két nap múlva pártja laibachi gyűlésén azt hangsúlyozta, hogy a horvát kérdés megoldásához türelem kell, hogy a brezicei találkozó nem rontott a helyzeten, hanem javított és hogy a kormány még évekig a helyén marad, hiszen nincs, aki utána következhetnék. A félhivatalos kormánypárti Vreme szerint sem a premier, sem Macek nem adták fel eddigi álláspontjukat, újabb találkozás jelenleg nincsen tervbe véve, de az érintkezés módjára nézve megegyezés történt. Macek hivatalosa, a Seljacki Dom, a találkozó fontosságát abban látja, hogy íme a kormány maga is érzi a jelen helyzet tarthatatlanságát, de hogy lesz-e Brezicének valami következménye, azt csak a jövő fogja megmutatni. A kormánypárt hivatalos lapja, a Samouprava, teljes tíz napig nem mondott véleményt, akkor is csak annyit árult el, hogy a kormány befejezte működése első étapeját, a szenvedélyek lecsillapítását, most jön a második étape: a politikai, szociális és közgazdasági reformok megvalósítása.

Szándékosan mellőzzük a nem-hivatalos sajtó kommentárjait: boldogulnak az eddigi információkkal is! Stojadinović és Macek eszmecsereét folytattak a horvát kérdésről. Mindketten fenntartották eddigi nézeteiket, de mindkettőjük hajlandó a másikkal megegyezni, ha az enged elveiből. Ha valami új mozzanat merülne fel, megállapodtak az eszmecsere folytatásában. Addig pedig csinálja mindegyik a másiktól függetlenül a maga dolgát. A kormány programjában ott szerepelnek a politikai reformok. Korošec újévi belgrádi rádió-beszédében bejelentette, hogy a reformokat „lehetőleg“ a horvátokkal egyet-

értőleg hozza meg. A premier a kormány e tervét közölte Macekkel és a horvát nemzet vezérének semmi oka sem volt ezt örvendetesen tudomásul nem vennie. A szerb-horvát megegyezés ügye Brezicéu egyáltalán nem jutott előbbre. A kormány szokásos frázisával élve legfeljebb az atmoszféra javításáról lehet szó. Ma éppoly bizonytalan, mint Brezice előtt, lesz-e megegyezés, sőt, hogy eljutunk-e odáig, hogy komoly tárgyalásokra sor kerül. Macek igen jó taktikusnak bizonyul. Minden ajtót nyitva hagy maga mögött és a végső döntés percéig biztosítja a horvát nemzet önrendelkezési jogát, anélkül hogy Belgrádot provokálná. Stojadinovic minden helyzeti fölénye mellett is nem tud Macek fölé kerekedni.

El kell ismernünk, hogy ez nemcsak Stojadinovic hibájából van így. A szerb ellenzék nem az az elhanyagolható mennyiség, aminek a premier feltünteti. Egy nappal a brezicei találkozó után Pál herceg megint hosszú audiencián fogadta Davidovicot és ebédre is magánál tartotta. Korošec bizonykodása, hogy nincs, aki utánuk következhetnék, ez audiencia jelentőségét akarta leszállítani. A szerb ellenzék nem egységes, nem fegyelmzett, de nagy helyzeti előnye, hogy a szerb tradíciók letéteményese és Macekhez a kormánypártnál mégis közelebb áll. Ha megtalálná azt a bizonyos formulát, mellyel Maceket Belgrádnak szállítani tudná, holnap uralomra jutna.

A kormányra nézve más kedvezőtlen jelenségek is mutatkoznak. A szerb társadalom széles rétegeiben egyre fokozódó bizalmatlanság tapasztalható Stojadinovic iránt. Január végén Szent Száva ünnepén és a Szerb Kir. Tudományos Akadémia fennállásának félszázados évfordulóján minden szónok feltűnően hangsúlyozta a szerb kultúrának a pravoszláviával való összeforrottságát. Ugyancsak január folyamán a szerb közélet egyik legtiszteltebb alakja, Jovanovic Slobodan belgrádi egyetemi tanár vezérlete alatt megalakult a Szerb Klub. Arandjelovic Dragoljub egyetemi tanár, a klub oszlopos tagja, azt mondta, itt az ideje észrevenni, hogy szerbek is vannak Jugoszláviában / A szerb társadalom a nem-szerb elemekkel való örökös paktálásban a szerb hegemonia és a szerb autochton kultúra veszedelmét látja. Az öreg Pasic értett ahhoz, hogy az új részek politikusait különböző nagyszerb pártok segédcsapataivá tegye. Ma a szlovének és a muzulmánok a kormánypártnak a szerbekkel elvileg legalább egyenrangú faktorai és a kurvátokkal való megegyezés esetén az is előfordulhat, hogy a lakosság 40%-át képező szerbséget ők szorítják háttérbe. Ez mint feltevés is elfogadhatatlan a szerb polgár számára!

Stojadinovicot Pál herceg bizalma, kétségtelen ügyessége, a hatalom tartásában való szívóssága többször keresztül is segítette nehéz helyzeteken. Szerencsecsillaga ma is magasan ragyog a horizonton. De a délszláv helyzet objektív mérlegelésénél lehetetlen figyelmen kívül hagyni az említett jelenségeket.

FIGYELŐ

SZÍNHÁZI SZEMLE.

A HAZAI TERMÉS az idén sokáig váratott magára. Az első négy hónapban csak átlagprodukciók kerültek színre, vagy olyan suta kísérletek, amelyekhez képest az átlag már nívót jelent. Igazi értékeiket színházaink az újesztendőre tartogatták. Ma egyszerre három színházban (Nemzeti, Víg- és Magyar) játszanak olyan hazai színművet, amilyenből egy is feledteti a korábbiak sűrű seregét,

A Nemzeti Színház lassan, de biztosan rájött arra, hogy műsorát nem okvetlenül újdonságokkal kell kitölteni. Felújította gazdag repertoárjának néhány értékes darabját s ezzel nemcsak híveinek szerzett örömet, hanem a saját maga helyzetét is lényegesen megkönnyítette. Az első lépést azonban követnie kell egy tervszerűen kidolgozott programnak, amely a hazai és külföldi klasszikusoknak ismét méltó helyet biztosít. Shakespeare-ciklust, külföldi és hazai, régi és modern klasszikusokból álló „gyűjteményes kiadást“ várunk a százéves Nemzeti Színházról. Semmi szükség arra, hogy ezt a hagyományos feladatát a magánszínházaknak engedje át. Igaz, a Nemzeti Színháznak a kortársakat is meg kell szólaltatnia. Ez is hivatása, de nem föltétlen kötelessége. Mert ha az a kortárs a Nemzeti színpadán helyet követel, akár az „ifjúság“, akár az „elismert tehetség“ jogcímén, — ne kamaszos éretlenségével vagy tisztességben megöszült fürtjeivel, hanem kizárólag arra való alkotásokkal követelődzék. Es ha a lektorok asztalán ilyen nem akad, akkor a Nemzeti Színház hónapokig, sőt ha kell évekig hagyjon fel a meddő gyöngyhalászattal s inkább pompás készletéből rendezzen aukciót. — „Csongor és Tünde“ előadásával a Nemzeti drámairodalomunk egyik legragyogóbb kincsét foglalta új keretbe. Költészetünk alig ismer összetettebb és egyszerűbb, raffínáltabb és naivabb alkotást, mint Vörösmarty remeke. Shakespeare-, Calderon- és sok más idegen hatás színezi ezt a külföldi eredetű, de évszázadok során ízig-vérig magyarrá hatódott mesét. A néphagyomány Árgirus királyfia, Tündér Ilonája, boszorkánya és ördögfiat testésülnek meg Csongor és Tünde, Mirigy, Duzzog, Kurrah és Berreh alakjaiban. Általuk s a többi figurán keresztül vetíti ki a költő világképét s életfilozófiáját. Egyfelől a tönkrement Kalmár, az elűzött Fejedelem, az elméjében elborult Tudós és az elesettségéből fölemelkedni többé nem tudó szerencsétlen Ledér, másfelől Csongor és Tünde, a hűséges, tiszta szeretők, valamint vaskosan reális pendantsjaik, Balga és Ilma: kifejezői, intő példái vagy követendő eszményei ennek a költőfilozófiai idealizmusnak. Németh Antal láthatólag nagy szeretettel végezte a színpadra alkalmazás és rendezés munkáját. A mű absztrakt jellegére és népi gyökereire egyaránt tekintettel volt. Amazt az erősen stilizált, ornamentális és nem naturalisztikus színpadi keret, ezt a népi díszítőelemek, főleg a kosztümök (Csongor és Balga székely gúnyája, Ilma magyar köntöse) hatásosan juttatják érvényre. Úgy hisszük, minden eddigi rendezési kísérlet között ez a megoldás áll legközelebb

a mű tökéletes tolmácsolásához. Mindössze valamivel kevesebb technikai vívmányra és valamivel több közvetlen mesehangulatra volna csak szükség. A megkapóan szép díszletekkel és jelmezekkel Jaschik Álmos remekelt. A játékot Polgár Tibor zenéje kíséri. A szerepek szinte kivétel nélkül a Nemzeti Színház fiataljainak kezében — s jó kezekben — vannak. Dicséret nekik s öröm nekünk, hogy végre úgy írhatunk, mintha soronként fizetett kommunikét íránk!

A Vígszínház azzal, hogy idei műsorába erdélyi drámaciklust iktatott, valóságos nemzeti színházi feladatot vállalt magára. Eddig csak Kós Károly drámája — „Budai Nagy Antal“ — került színre, de ennek kvalitásai, valamint a hátralevők ígéretei (Bánffy Miklós: *Alvilág*, Tamási Áron: *Tündöklő Jeromos*, Kakassy Endre: *A vörös kör*) eléggé jelzik, hogy ez a szép kezdemény az irodalmiság és erdélyiség követelményét teljes komolysággal érvényesíti. — Kós Károly, írói tevékenységéhez híven, ezúttal is olyan történelmi tárgyhoz nyúlt, amely mélyen gyökerezik az erdélyi földben. Drámája Erdély történetének egy kevésbé ismert korszakát, a Zsigmond korabeli, 1436-1 parasztlázadást idézi föl. A huszitizmus Németországból és Csehországból a Felvidékre és Erdélybe is átcsapott s keleti hullámjai Moldváig hatoltak. Az eredetileg vallási mozgalom Erdélyben szociális forradalmat váltott ki, amit nagyban elősegítettek az ottani áldatlan viszonyok. Lépes György püspöknek a tizedfizetésre vonatkozó kíméletlen rendeleti ugyanis annyira elmérgezték a helyzetet, hogy a parasztság elkeseredése véres lázadásban lángolt fel. Egy Prágából hazavetődött, katonaviselt fiatalember, Budai Nagy Antal kerül a mozgalom élére. Végzete sodorja a tragikus útra ezt a Dózsa György előfutáraként jelentkező, de mindenképpen rokonszenvesebb kalotaszegi kurtanemest. Menekülni próbál sorsa elől „ birtokba vett ősi földje, birtokolni vágyott kedvese, „kicsi Annája“ kötik, marasztják, — hiába. Nincs menekvés. Saját s népe fanatizmusa végül is kezébe adja a vezéri kardot és ő a „kelyhesek“ rongyos seregét győzelemre viszi. Kiharcolva a nép követeléseit, békét akar Erdély földjén s az erdélyi lelkekben. Ez lesz a végzete. Ettől fogva nem ura, hanem csak eszköze, majd áldozata a fölvert szenvedélyeknek és összeütköző erőknél. A vajda, erőre kapva, sorra veri le a lázadókat s Kolozsvárt a vezér seregét is körülkeríti. Hősünk társai megmentésén fáradozik, de hívei tárgyalásait félremagyarázva, áruházzal vádolják s egyikük leszúrja. Erdély nyugtalan lelke szólal meg ebben a múltat idéző, mégis időfelettinek tetsző tragédiában. Olyan ez a mű, mint az eszményi olvasmány: nemcsak a mondanivalójával köt le, hanem a gondolatokkal is, amelyeket ébreszt. Nem egyetlen alkotás. Drámai kezdés után epikussá szélesedik. Indulásában két konfliktus lehetőségét is fölveti, később mindkettőt elejti. De ez az akciót sodrából nem téríti el s feszültségét sem lazítja. A történés egységes mindvégig, ott is, ahol a komor színek közé idillikus képek szövődnek. Van két egészen grandiózus tablója: az első felvonásnak, az utolsó vascsorát idéző záróképe és a harmadik felvonásban lepergő békediktátum. Az író helyenként igen súlyos és igen kényes kérdéseket vet föl, amelyek ellen ezeregy kifogást szögezhetnek azok, akik pártszempontokkal és teóriákkal mérik a művet; mi tartozunk az igazságnak: Kós Károly a művész szuverenitásával s kizárólag a mű érdekében alakította tárgyát s gyúrta alakjait. Csupán ott tévedett, hogy túlságos hevülettel állt maga is — nem hőse, hanem hőse híveinek pártjára. Jellemeit jól megkomponálta, számos kitűnően alkotott drámai alakot dob a színpadra. Bírja a szónak fizikai erejű hatalmát, ura a drámai dikciónak: szavaival megragad, megráz, lesújt és fölemel. A nézőt elejétől végig lenyűgözi az újszerűség, egyszerűség s főleg a férfias erő varázsa. A mű drámai izzásától elválaszthatatlan annak

nyelvi kifejezése. Budapest közönsége foyerban és szalónban bájos hozzáértéssel állapította meg, hogy Kós Károly drámájának „gyönyörű a nyelvezete“. Holott Kós Károly drámájának nincsen „nyelvezete“, csak éppen a mondanivalója a tárggyal adequat módon nyer kifejezést. Keresetlen, zamatos erdélyi beszéd ez, mely évszázadok patináját őrzi, ezért hat archaikusnak s a maga egyszerűségében is ünnepélyesen zeng. Szótárban ne keresd: forrása az erdélyi lélek. A stílusos díszletek megtervezésében Kós Károly, a kitűnő grafikus segített Kós Károlynak, a kitűnő írónak. A Vígszínház — Lépes püspök szájalmas szereposztását nem tekintve — megbecsülte a munkát, amelyre vállalkozott, a színészek (Greguss Zoltán, Dayka Margit, Somlay, Toronyi és a többiek) maradéktalanul ellátták feladatukat.

A Magyar Színháznak az idén ismét sikerült olyan színdarabot találnia, amellyel magának sikert biztosít s a szezon egyik legjelentősebb eseményét nyújtja. Zilahy Lajos színművének tulajdonképpeni főszereplője a quattrocento egy névtelenjének festménye: „A szűz és a gödölye“. A vagyontérő képnek külön szimbolikus értéke is van; jelképe gazdái, a Huben-család anyagi jólétének és erkölcsi tisztaságának. Misztikus kapcsolat. van a kép és tulajdonosai között s mint ilyen ez a festett deszka Balzac „Szamárbőrével“ és az e regényből oly tehetségesen plagizált „Dorian Gray arcképével“ tart szerepbeli rokonságot. A kép, helyesebben a hozzáfűződő tradíció, a család sorsával egyet jelent. A Huben-család a képpel áll vagy bukik. Világosan kitűnik ez, amikor a családfő eladja a képet, hogy üzlete megrendült alapját helyreállítsa. Szelíd csalással, hozzátartozói tudta nélkül, másolatot állít az üres keretbe, hogy legalább a kép varázserejét örökíthesse tovább. Csakhamar meghal s ekkor kezdetét veszi az a családi komédia, amelynek értelme és tanulsága az eredeti és a hamis kép, az Igazság és Hamisság szimbólumán nyugszik. A családtagok, az apa erkölcsi uralma alól felszabadulva, két pártra szakadnak. Egyik oldalon egyedül áll a leánya, a fiatal özvegy: ő a nemes tradíciók, a tisztaság, a jóság és a becsületesség megtestesítője. Másik oldalon a két fivér, a sógornő és a házi démon a képmutatás, kapzsiság és romlottság képviselői. A fiúk előbb nővérüket semmizik ki, majd egymás között marakodnak a képért, amelyről nem tudják, hogy hamis, értéktelen másolat. A parabolát a végső jelenet világítja meg: a jó és szelíd nővért fiával együtt elviszi mágával az eredeti kép új tulajdonosa (inkább szimbólum, mint élő figura) a maga tengerentúli tiszta otthonába, míg a többiek, a gonoszok, egymást csalva és kölcsönösen kijátszva, építik jövőjüket a hitvány másolatra: a talmi szűzre és talmi gödölyére ... Itt legördül a függöny, az író a közönségre bizza, hogy kövesse a testvérek útját. Az utóbbi évek egyik legköltőibb színpadi alkotásával talákoztunk Zilahy legújabb drámájában, amely egyébként az író pályafutásának is eddigi legmagasabb állomása. Az ihlet ragyogása hatja át e finom, poétikus alkotást. Az önmagukban is hatásos képek szervesen kapcsolódnak egybe s a részletek nem homályosítják el a mű eszmei távlatát; a nagy tanulságot, amely válságos korunkban nap nap után alkalmazható. Tisztában kell lennünk azzal, hogy a szimbolikus ábrázolás az egyéni vonásokat típusokba merevíti; nem csoda tehát, ha Zilahy darabjában sincs egyéni jellem az öreg Huben patrícius-figuráján kívül; a többiek a szép és mélyértelmű szimbólum fehér vagy fekete bábjai. Nyelve, sőt „nyelvezete“ stílusosan igazodik a mű természetéhez: a kifejezés mértéktartásában komoly műgond érvényesül helyenként parnasszi pózzal. A mese ívelését és a szimbólum tisztaságát egyetlen törés zavarja észrevehetőbben, az t. i. hogy a család erkölcsi defektusai nem szervesen kapcsolódnak a képcseréhez, hanem — mint utólag kiderül — évekkorábbiak: ez a körülmény esetleg olyan félreértésre adhat alkalmat, mintha a mese nem az abszolút erkölcsi tisztaságnak, hanem csupán a tisztaság

látszatának fontosságát hirdetné, ami pedig szöges ellentétben áll a mű emelkedett tendenciájával. Törzs Jenő nagyvonalú és Makay Margit eszményien finom alakítása külön értéke a jó előadásnak.

Rátérve a többi magyar újdonságra, mindenekelőtt meglepően soknak találjuk a regényből színpadra szabott műveket. Azt is, amit a szerző sajátkezűig végez, azt is, amit más hajt végre. A regények dramatizálása nem új jelenség, nem is hazai specialitás, de eddig legalább csak szórványosan jelentkezett, míg most, az idén már fűrtösen. A darabgyártás e módszerének gyakorisága túlságosan emlékeztet a filmgyártás csöppet sem kívánatos üzemére. Különös jelenségnek kell tartanunk, hogy a színház, föladvá a dráma igényességét, hovatovább élő vagy porosodó regények jobb értékesítésének bőrzéjévé alakul. S még hagyján, ha az idősebb írók vagy nagynevű halottak jelesebb munkáit népszerűsítik így időnként, de mit gondoljunk, látva, hogy már a fiatal írók között is valóságos divat ez a túlkényelmes termelés mód...

Az idén egy külföldi (Vihar az Egyenlítőn) és hat hazai színdarab jött regényből. Ez utóbbiak kettejénél társszerzők működtek közre.

Molnár Ferenc kedves, derűs diákregegyét, a „Pál utcai fiúk”-at (Royal Színház) Hevesi Sándor gyakorlott keze ültette színpadra, de a regény hamvas közvetlenségét, friss izgalmait, élmény- és emlékezőhangelát neki sem sikerült átmentenie.

Kosztolányi Dezső hozzátartozói kegyeletes emléket véltek teljesíteni, amikor a kiváló költő kedvenc regényét, „Édes Anna” különös történetét Lakatos László átdolgozásában színpadra segítették (Belvárosi Színház). A közönség tulajdonképpen kettős érdeklődéssel foglal helyet a nézőtérben; először azt figyeli, hogyan végezték el a munkát a költő helyett, másodsorú azon tündöklik, vajjon a költő hogyan valósította volna meg? Lakatos hűségesen látta el a tolmács szerepét, hatásos színpadi képekbe vetítve Édes Anna lelki és idegdrámáját, megrajzolva az utat, amelyet ez a kis cselédek gyöngye megtett, míg szegyenbe jutva és a szeretetlenségtől kétségbeesve gyilkossá válik. Megöli asszonyát anélkül, hogy tettéről számot tudna adni. A színpadon persze mások a motiválás eszközei s az effektusok is mások, mint a regényben. Kosztolányi éles realizmusa és előadásának egyéni hanglejtése itt elvész vagy átalakul. Sőt mintha az „agyonszekirozott” kis cseléd tragédiája helyett inkább egy súlyosan neuraszténiás asszony tragédiáját állítaná előtérbe. Édes Anna Kosztolányinak pontosan az a műve, amelyet csak egész oeuvrejében érthetünk s szerethetünk meg igazán. Aki csak ezt a munkáját látja, nem fogja megérteni, hogy a költő voltaképpen a szeretetet hirdeti benne, a szeretetet, amivel szemben nemcsak a gyűlölet áll, hanem a szeretetlenség is, a közöny, meg az önzés, őszinte meleg humánusmot prédikál a költő. Éppen azért végzetesen messze esikizándéka fölismerésétől, aki az előadás grandguignolos hangsúlyait nem hagyja figyelmen kívül. Bulla Elma egészen rendkívüli, szuggesztív előadása, Peéry Piri meggyőző, tökéletes alakítása nemcsak a szerepet, hanem magát a költőt is kommentálja.

A Nemzeti Színház múltkor ismertetett „Pénz! Pénz! Pénz!” c. komédiáját fiatal szerzője, Barabás Pál „Ez a világ eladó” c. regényéből dramatizálta. Bókay János vígjátéka — „Mégvédtem egy asszonyt” — (Belvárosi Színház) főleg azzal utal hasonló című regényeredetijére, hogy az író szinte személytelenül alkalmazza a már kész művet a színpad követelményeire: talpraesett, kerek vígjátékötlet a megrögzött agglégényről, aki a női becsület védelmében veszi el féltett függetlenségét. — Csathó Kálmán az ősz folyamán, egyik régi kisregényét divatos filmrendezővel és áporodott amerikai nagybácsival, kölcsönzött mondasséggel és eredeti

vidékiességgel, kültelki argot-val, dalbetétekkel s zeneszámokkal, egyszerűen mindennel, ami csillog s kell a népnek, kiadásán megtűzdelve, a Magyar Színház szerzőiként mutatkozott be. A darab címe: „Szakítani nehéz dolog“. Kitalálni viszont könnyű dolog volt, hogy a mű szerzőnk „A kék táska“ c. regényéből ifjúhódott meg, lévén ez a táska minden elképzelhető szellemesség okozója. A kék táska műfajváltozatát zene is támogatta, sajtó is támogatta, mégsem lett belőle siker. Legfeljebb tanulság. De talán még az se. Mert e sorok írásakor már ragasztják a Vígszínház új plakátját, új bizonyítékát annak, hogy a rossz példa mennyire ragadós: Szép Ernő „Háromlevelű lóhere“ címen kínálja „Ádámcsutka“ c. korábbi regényét. Csodálatos metamorfózis!

A többi magyar darab, a szokásos szezontermés, az idén különösen gyöngye irányzatot mutatott. írói munka nincs köztük, szerzőik többnyire még saját színvonalukat sem érték el. Tiszavirágként hulltak s vesznek a mindent megbocsátó feledés vizébe, s a krónikást fölmentik az alól, hogy hosszasan időzzék emléküknél.

A KÜLFÖLD a múltban is elég kiadásán táplálta színházainkat, az idén meg éppen rászorultunk az importra.

A Nemzeti Színház eddigi tizenegy újdonsága közül ötöt külföldről hozott. Ezekből kettő dán szerzőtől való, így az újabbak egyike, a „Szülők lázadása“ is, Jens Locher tói. A lázadó szülőket egy gazdag özvegy, ennek régi tisztelője és egy harcias nagymama képviselik. A fiatalokkal saját fegyvereiket szögezik szembe. Léhaságukat, könnyelműségüket, erkölcstelen felfogásukat átveszik, helyeslik, sőt túllicítálgják. A vígjáték azért vígjáték, hogy a lázadók célt is érjenek. Nem egészen új és nem éppen művészi eszközökkel dolgozik ez a francia és angol színműírói hagyományokon nevelkedett dán. Komikumát helyzetekre építi, alakjai inkább idejüket múlt karikatúrák, mint életből ellesett modellek. De van eredeti humora, természetes jókedve s szatírájának csípős a bors. Igényesebb modern író kerül a pointeket, szerzőnk szívesen él velük: el kell ismernünk, pointejei vidáman csattannak. A nagymamát Márkus Emilia lebilincselő kedvességgel játssza, szépszámú fehérhajú közönséget vonzva a Nemzetibe. Az özvegycet N. Tasnády Ilona alakítja bájos közvetlenséggel és rendkívül finom humorral. A vígjátékot Aszlányi Károly fordította és dolgozta át magyarra, mert — mint annakidején olvashattuk — a darab hangja és erkölcsi iránya ellen bizonyos kifogások merültek fel. A szelidítés sikerült.

Az életrajzi regények után kezdenek erősen divatba jönni az életrajzi drámák. A műfaj eddigi képviselői nem sok dicsőséget arattak. Angliai Erzsébet és VIII. Henrik, valamint az idejé kísérletek többé-kevésbé azonos szervejében szenvednek. De mindez egyelőre nem rontja a műfaj ázsióját; Párizsban ősszel Napóleonnal került színre hasonló feldolgozás.

A Vígszínházban bemutatott „Erzsébet, az elérhetetlen asszony“ (Elisabeth la femme sans hómme) szerzője, a francia André Josses, orvos. Érthető, hogy érdeklődését nem az uralkodónő, hanem elsősorban annak asszonyisága ragadja meg s művét Erzsébet talányos szerelmi életének megfejtésére állítja be. A freudista drámában jelenetről-jelenetre ritmikusan ismétlődik Essex gróf heves ostroma és a királynő ellenállása, amely valami titokzatos gátlásból fakad. Végre föltárul a titok. A közel hetvenéves Erzsébet, Essex kivégeztetése után, mániákusan idézve a múltat, az engedékenyebb vetélytársnak elárulja, hogy egy gyermekkori brutális élmény tartotta mindvégig távol a szerelmi élet realizmusától. Az író nem ragaszkodott a történelmi hűséghez, — a színpadon nem is keressük annak kópiáját. De drámai szempontból súlyos tévedésnek bizonyult az egész művet egy meló-

dramatikus zárójelenetre építeni, mert az egyfelől túlkésőn, másfelől túldivatos tudományossággal s nem föltétlenül meggyőzően fejt meg a rejtélyt.

A Magyar Színház a dramatizált életrajz egyik közel huszonöt éves előfutárát, Louis Napóleon Parker „Disraeii“-jét exhumálta, a műfaj konjunktúrájára alapítva számítását. A darab Anglia miniszterelnökének, Beaconsfield lordnak egyéniségét és alkotásait a maga hétköznapi közelségében kívánja bemutatni, a „Napóleon pongyolában.“-fajta művek külön esztétikája szerint. Megismerjük társaságban, hivatalában, sőt meghitt nyaralójában is, amint szívós kitartással küzd, fárad, ha kell komédiázik kitudózt célja: a Szezi-csatorna megvásárlása érdekében. Hogy aztán ennek Parker-féle ravaszsgból és szentimentalizmusból, elszántságból és gyöngédségből egybegyűrt, slemilbe ojtott gentlemannek apothéozisa teljes legyen, hősünk csak amúgy félkézről szerzi meg királynőjének az indiai császári koronát is. Kétségtelen, hogy ez a beállítás élénken különbözik a történelmi nagyság hazai fogalmazásaitól. Mert a lényegre egyszerűsítve a dolgot: mindössze egy szerencsés üzlet megkötésének vagyunk a tanúi. Ennél a számunkra túlságosan tőzsde-izgalmú problémánál jobban érdekelté közönségünket az angol arisztokrácia karikatúrája; a leleplezett szentély, amelynek szertartásain a parvenű oly ártatlan flegmával teszi túl magát s diadalmaskodik, nem annyira az államférfiak, mint inkább a vicclapok bölcs rabbijának pózában, aki mindenre tud kádenciát és sohasem jön zavarba... A színmű külföldön szenzációs sikert aratott, pesti közönségéből — örüljünk neki — kevesebb telt ház futotta.

Hasonlóképpen sikertelen maradt Hermann Heinz Ortner osztrák író „Beethoven“-drámája (Nemzeti Színház), amelyen pedig az átdolgozó-fordító is javítgatott. A zene fejedelme helyett egy muzsikus különcről kapunk elrajzolt vázlatokat. Az író hol felelőtlen zsarnoka, hol tehetetlen szolgája a rendelkezésre álló hatalmas Beethoven-irodalomnak, de mindkét esetben a dráma törvényeivel és a közönség néma tiltakozásával találja szemben magát. Sem a zenei interpretáció, sem a címszerepet alakító Kiss Ferenc tehetsége, sem egyéb igyekezet nem változtat e tényeken.

Az új Művész Színház nevéhez méltó, komoly feladatra vállalkozott, amikor műsorrendjébe külön „Világirodalmi ciklust“ iktatott. A ciklus első darabja egy nem egészen bevált Hamlet-előadás volt, másika egy Shaw-szindarab: „Az ördög cimborája“. E komédiának épúgy megvan a maga nyers szatírája és palástolt érzelmessége, mint Shaw minden művének. Idő: 1777, az amerikai szabadságharc. Az angol csapatok egy kisváros lelkészének kivégzésével akarják megfélemlíteni a lakosságot. Am egy fiatalember, hírhedt enfant terrible, egy „lélektani pillanatban“, amilyent csak a véletlen rendez, föláldozza magát a lelkészért. Vakmerő szerepcserére vállalkozik, mert a veszedelmes játék egykori szerelmesének, a papnénak szemében hőssé magasztosítja őt s a kényes szituációban megszerzi neki a fiatalasszony búcsúcsókját. A gyávának hitt férj viszont a fölkelő ifjú köntösét s szerepét ölti magára. A fordulóponton mégsem dráma kerekedik, hanem komédia, amelynek legbrilliansabb részlete, amikor a haditörvényszék a már eleve halálraítelt fogoly előtt hajmeresztő lelkiismeretességgel és pokoli képmutatással játszatja le a hivatalos formáságokat. Shaw szatírája itt is örök kedvenc, céltáblája ellen irányul: az önteltséget, butaságot és kétszínűséget, a paragrafusok bűneit pellengérezi ki, hogy annál diadalmassabban mutathassa fel eszményeit: az igazságot és a szabadságot, amelyekben jóság és erő egyesül. Két hőse azt a tanúságot példázza, hogy válságos pillanatokban mindig megnyilatkozik az emberek igazi énje: a nyers ifjúban az önfeláldozó gyöngédség, a kenetes lelkészben az elszánt katona. Természetes, hogy az író kíméletlen szatírájából ezúttal is az angol imperia-

lizmusnak jut ki a legkiadósabban. A komédia izzó drámai jelenetei, meglepő, groteszk fordulatai, hangulati hullámzása, pergő dialógusai a gondos előadásban igen jól érvényesültek s Shaw maradandó értékű művét a szezon egyik legemlékezetesebb színházi élményévé avatják.

Seribe elnyühetetlenül tartós és mindig frissítható vígjátéka — „Egy pohár víz“ — jelenlegi felújításában is hálásnak bizonyult. Seribe ugyanazt fogalmazta meg a vígjáték nyelvén, amit nem sokkal később Kemény Zsigmond a tragikumén, hogy t. i. az életben sokszor az imponderabiliák okozzák a legnagyobb jelentőségű bonyodalmakat. S hogy ez tegnap és ma egyformán igaz, azt a százéves vígjáték és az esténként megújuló siker egyformán igazolja.

Hasonlóképpen szerencsés volt import-drámái megválasztásában egy másik fiálé, a Pesti Színház is. Az eddigi szezont, mondhatni teljesen, két jól bevált színdarabbal futotta meg. Az egyik a „Virágzó asszony“: szerzője, Denys Amid, a francia vígjátékok szilárd hagyományaira építi darabját. A vígjáték hatásos cáfolata a „nézd meg az anyját, vedd el a lányát“ divatjamúlt bölcseségének. A darabban ugyanis ennek a tanácsnak pontosan a fordítottja történik. Adva van három családtag, három külön világ. A férj, aki üzleti ügyei miatt feleségét elhanyagolja, — de csak a feleségét hanyagolja el. A feleség, érzelmes, melegkedélyű asszony, közel a „veszedelmes életkorhoz“, akinek külön érdeme, hogy mégsem tartozik a hisztérikus megnemértett asszonyok típusába. A hisztériát jelen esetben a fiatalok képviselik, főleg a lány, az elkényeztetett egyke; társasága: vásott, nagyszájú, kinyílt szemű fiatalok. Ebben a három különböző világban botorkál egy régiszabású átlagifjú, aki a lánytól vár szerelmet, az apától állást, de végül mindkettőt az anyától, a virágzó asszonytól kapja meg. A tárgy nem épületes, ha akarom: kényes is, de ez a kényes tárgy ezúttal biztos kezekben van. Rendezés és játék, különösen a címszereplő Makay Margitnak, ennek a dekoratív megjelenésű, tehetségét mindig kultúrával és okossággal egyesítő művésznőnek szerepével egybeforró alakítása méltán emeli ki e darabot a szezon színműaradatából s joggal szerzett a színháznak számszerűleg is igazolt sikert: százon felüli előadást.

A Pesti Színház másik nagyszerű darabja Edith Ellis „Vihar az Egyenlítőn“ c. trópusi története. Nő írta egy másik nő regényéből; ez főleg a férfialakok rajzából érzik ki. Exotikus miliőben, füledt légkörben, kalandokkal, tigrisvadászattal, gyilkossággal, egyszóval egy „trópusi történet“ kötelező rekvizitumaival tökéletesen fölszerelve pereg a játék. A drámai feszültség abból a vérmérsékleti különbségből robban ki, amely egy fiatal párt előbb egymáshoz szédít, majd szétszakít. De a drámának nem ők a főszereplői (a férj meg éppen epizódfigura!), — hanem egy energikus nagymama, akit nemcsak negyedik férje, gyermekei és unokái, hanem még a kegyetlen évek is respektálnak, ő tartja kezében a gyeplőt, ő bonyolítja s oldja meg a kusza szálakat. Sőt, mi több, az ő egyenlítőn inneni s egyenlítőn túli viharos múltja bontakozik ki szerepekből, szereplőkből, főleg pedig saját borsós elszólásaiból is. Tudva, hogy a nagymama sokrétű, komplikált szerepét tökéletes, egyéni művészettel Fedák Sári játssza, akinek előadásában a szerepnek külön hangsúlya van, — könnyű megérteni a darab rendkívüli sikerét.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

*A genfi januári Tanácsülés, az alexandrettei és danzigi kérdés; a spanyol benem-
avatkozás további alakulása. — Az új Trockista-pett hírlapjaink rémhíreit Hitler
január 30-i beszédét az osztrák restauráció; a japánt homályos események.*

ANEMZETKÖZI FESZÜLTÉGNEK az év eleje óta mutatkozó enyhü-
ésével kapcsolatban az európai politika februárban sem mutatkozott
mozgalmasabbnak, mint januárban. Nem vált ugyan eseménytelenné,
de valahogy megszűnt a válság- és háborúvárásnak az a láza, amely az
1935—36-os éveket jellemezte. Ennek a helyzetnek és légkörnek megfele-
lően kissé erőre kapott a Népszövetség is. Míg a decemberi rendkívüli
Tanácsülésen, amelyet tudvalevőleg a madridi kormány hivatott össze
denunciálási célból, a külügyminiszterek csak helyetteseiket küldötték el,
addig a januári rendes ülésszak Eden angol, Delbos francia, Beck lengyel,
Sandler svéd, Arrasz török, Antonescu román, Litvinoff szovjet és del
Vayo valenciai külügyminiszterek jelenlétében folyt le. De volt is miert
megjelenniök ilyen nagy apparátussal: egyesült erővel sikerült az alex-
andrette-i szandzsák kérdésében kitört „veszedelmes“ konfliktust Párizs és
Ankara között békésen elintézniük.

Bár átlátszó, de ügyes eljárással ugyanis majdnem sikerült a benem-
avatottak előtt azt a benyomást kelteni, mintha tényleg komoly, mélyreható
differenciák forogtak volna fenn, amelyeket csak válságos tárgyalások után
sikerült a népszövetségi szellem érvényesítésével elsimítani. Ennek az erő-
sen mondvacsinált francia-török viszálynak az eredete tudvalevőleg az,
hogy Franciaország Szíria (hasonlóképp Libanonéval) kormányával szerző-
dést kötött a múlt év őszén, amely az angol-iraki szerződés mintájára Szíriá-
nak a francia mandátum alól való felszabadulás idejére önállóságot és önkor-
mányzatot biztosított. Már most a Versailles! és a sévresi szerződések értel-
mében, amelyeknek a volt török birodalmi területekből keletkezett mandá-
tumokra vonatkozó részét a későbbi lausannei szerződés nem változtatta
meg, Szíria mandátumterületéhez csatolták a Kis-Ázsia déli partjához
csatlakozóan félhold alakban elterülő alexandrette-i szandzsákokat. Alexan-
drette lakosságának pedig 23 százaléka török. A török kormány arra az
álláspontra helyezkedett, hogy ha a mandátum Szíria felett megszűnik,
akkor a szerinte organikusán és politikailag nem Szíriához tartozó Alexandret-
tenek is fel kell szabadulnia, saját autonómiáját visszanyernie, vagy pedig
újából török tartományvá válnia. A franciák ezzel szemben rámutattak arra,
hogy a mandátumterület egységes, hogy a lakosság többsége szíriai (arab),
hogy a mandátum megalapításakor semmiféle kivételt nem tettek a Szandzsák-
kal és hogy ennél fogva legfeljebb arról lehet szó, hogy a török kisebbség jogait
biztosító megállapodást kössenek a Népszövetség égisze alatt. A Nép-
szövetségi Tanács őszi ülésén a két álláspont összeütközött és az ellentétek
valóban élesekké látszottak. Ezt a török kormány különböző rendszabá-
lyokkal is igyekezett hangsúlyozni, amennyiben a ciliciai határ mentén
csapatokat vont össze. A Népszövetségi Tanács vizsgálóbizottságot küldött
ki — épúgy mint tizenhárom évvel előbb a mosuli kérdésben, vagy 1932-
ben Mandzsúriába. A Tanács ezenkívül a svéd külügyminiszter elnökle-
te alatt saját kebeléből hármass bizottságot delegált javaslatételre. A januári
ülésszak elején a kiküldött vizsgálóbizottság jelentése alapján Delbos és
Vicnot francia delegátusok Rüstü Arrasz török külügyminiszterrel együtt
a tanácsi bizottság előtt megegyezést hoztak létre. Ez a megállapodás egé-
szén röviden összefoglalva a szandzsáknak teljes belső autonómiát biztosít,
míg kereskedelmi és külpolitikai kérdésekben közösség marad fenn Szíriá-
val, illetve a szíriai kormány vezeti Alexandrette külügyeit is. Alexandrette

bizonyos mértékig a Népszövetség Tanácsának égisze alatt marad, amelynek képviselője különleges hatalmakkal küldetik ki a helyszínére. A török nyelv hivatalos nyelvvé lesz és külön alapokmány gondoskodik a kisebbségek védelméről, francia-török és francia-török-szíriai szerződések pedig a határok integritásának garanciájáról. A megegyezés érdekes dokumentum: elsősorban bizonyítéka annak, hogy akinek megfelelő hatalmi pozíciója van, az a nemzetközi életben, a Népszövetségen belül is — még ha vajmi kevés jogalapja van is — ki tudja verekedni magának kívánságai elismerését. Bár konfliktus veszélye Párizs és Ankara között természetesen egy másodpercig sem állott fenn, az eredmény a nemzetközi conciliációs eljárásnak és így a Népszövetségi Tanács alkalmazott módszereinek kétségtelen sikere. Most, amikor a Népszövetségre rossz idők járnak, különösen az abesszíniái balsiker után, fokozatosan fontos volt a Népszövetséget támogató hatalmak s a genfi intézmény vezetősége számára, hogy a sikernek megfelelő reklámot csináljanak.

Ez annál inkább előnyösnek látszott, mert a másik hasonló fontosságú kérdésben, de az európai veszélyközponthoz földrajzilag közelebb lévő helyen, a danzigi problémában, a Tanácsnak meg kellett elégednie fél-sikerrel, látszat-elintézéssel, amelynek be nem vallott nagyfokú elvi engedékenység az alapja. A Népszövetség és Danzig város szenátusa között a viszály a múlt év elején és nyarán tudvalevőleg abból következett, hogy a népszövetségi főmegbízott, az ír származású Mr. Lester, a danzigi státutumban biztosított jogainál fogva több ízben tiltakozott egyrészt a szenátus határozatai, másrészt pedig a danzigi választások lefolyása ellen, illetve a danzigi választások utáni közigazgatási rendszabályok ellen, amelyek a megválasztott ellenzéki — nem náci — képviselőket lehetőleg megakadályozták jogaik gyakorlásában. A feszültség Danzig nemzeti szocialista szenátusa és Mr. Lester között igen magas fokra hágott. A szenátus rendőrörszemet állított a főmegbízott lakása elé, amivel elérte azt, hogy a danzigi német politikai kisebbség képviselői nem mertek Lester színe elé járulni. Amidőn a múlt év nyarán végül egy németbirodalmi cirkáló danzigi látogatása alkalmából a szenátus és a cirkáló parancsnoka a főmegbízott jelenlétéről egyáltalában tudomást sem vettek, ez panasszal fordult a Tanácshoz. Ekkor történt a Tanács tárgyalásán az a nagy port felvert eset, hogy Greiser úr, a danzigi szenátus elnöke, kihívó hangú beszéd után, amelyben bejelentette, hogy többet a Tanács előtt nem jelenik meg, távozásakor a jelenlévő újságírók felé állítólag kiöltötte nyelvét és hosszú orrot mutatott.

Ezek után az események után hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy a főmegbízott nem maradhat Danzigban, mert nem végezheti funkcióit állandó konfliktusok között. Hogy a Népszövetség presztízsét valamilyen módon mégis megmentsék, Mr. Lestert a főtitkár a Tanácscsal egyetértésben felfelé buktatta, kinevezvén őt a spanyol Azcarate helyére helyettes főtitkárrá. Ez volt az első lépés a danzigi kérdés úgynevezett „népszövetségi“ megoldására. Második lépésként megbízták a lengyel külügyminisztert, folytasson tanácskozásokat a danzigi szenátussal a főmegbízott hatáskörének védelme és a Népszövetség ellenőrzési jogának biztosítása tárgyában. Ez a megbízás politikailag csak azért pikáns, mert hiszen az, hogy Danzigot a Népszövetség égisze alá helyezték, azért történt, hogy kiküszöböljék a Danzig és Lengyelország közötti és a Német- és Lengyelországok közötti súrlódási lehetőségeket. Arra, hogy nem a németek és a lengyelek, hanem németek és németek között keletkezzék viszály s emiatt a Népszövetség Tanácsának és képviselőjének presztízse kerüljön veszélybe, akkor amikor a Versailles! szerződést gyártották, valóban senki sem gondolt. Ebből fejlődött aztán az a humoros helyzet, hogy a lengyel külügyminiszter

vállalkozott a közvetítésre a Népszövetség és Danzig» illetve a Népszövetség és Németország között. És ez, ami majdnem még humorosabb, teljes eredménnyel járt is, csak a főmegbízott számára hozott mégis presztízavesztést. Hogy rövidre fogjam a dolgot» Beck jelentése alapján a Tanács előadója» Mr. Eden azt javasolta» hogy a Tanácsnak a danzigi ügyekkel ősz óta foglalkozó hármass bizottsága erre a célra állandó megbízást kapjon, és ne a főmegbízott kérje bizonyos nézeteltérések esetében valamely kérdésnek napirendre tűzését, hanem ez a jog a főmegbízott jelentése alapján a tanácsi Hármassbizottságra szálljon át. (Ez a kisebbségi kérdésekben fennálló konstrukció alkalmazását jelenti.) Viszont Beck sikere volt az, hogy Greiser úr, a danzigi szenátus renitens nemzeti szocialista elnöke, nyári búcsúkijelentései ellenére megjelent a Tanács előtt és udvarias, komolyhangú beszédben terjesztette elő a szenátus álláspontját. Eb egyébként nem, nevelési sikernek elkönnyvelheti ezt a Népszövetség. Hogy azután egyébként mi lesz Danziggal és a német-lengyel viszonytal (a sajtó tele van kalandos hírekkel ezekre vonatkozólag), azt már nem Genfben fogják eldönteni. A harmadik kérdés, amely a Tanács előtt szerepelt, inkább közvetett politikai fontossággal bírt és a lefolyt vita változatossága adott némi szint a problémának. A több madridi követségre menekült spanyol fehérek jogi helyzetére vonatkozott a vita és célja az volt, hogy annak a párezer spanyolnak, aki a vörösök elől a madridi diplomáciai kar egyes tagjainak védelmét kereste, Madridból való szabad eltávozását biztosítsák. A menedékjog körül folyt a vita, anélkül, hogy megoldotta volna a kérdést és végül szakbizottságra bízta az evakuálás Lehetőségeinek a letárgyalását, ami elé a valenciai kormány nem gördítene akadályt.

Az a megállapítás, hogy a spanyol probléma elvesztette Európára veszélythozó jelentőségét, még ma is fennáll. Az angol külügyminiszter is leszögezte, hogy ha a „benemavatkozás“ idővel nem vezetett is tényleges benemavatkozáshoz, annyit elért, hogy a konfliktus elharapódzását és európai háborúvá való elfajulását megakadályozta. Feladata a feszültségek levezetése volt egyrészt, a beavatkozás álcázása másrészt. A helyzet azonban december óta olyan kényelmetlenné vált a benemavatkozási formulát kitaláló hatalmak számára, hogy valóban a legnagyobb energiával megoldásra kellett törekedniök. Ennek az elhatározásnak eredménye volt Nagy-Britannia jegyzéke, amelyet az érdekelt hatalmakhoz — első sorban Németországhoz, Olaszországhoz, Portugáliához és Szovjet-Oroszországhoz — intézett s amelyben ezeket állásfoglalásra szólította fel az önkéntes toborzások beszüntetése tárgyában. Valószínűleg az angol-olasz megállapodás eredményeképpen mind a római, mind a berlini jegyzék konciliáns volt. Csak éppen rámutatott arra, hogy mind a két kormány már augusztusban az önkéntesküldés megakadályozását javasolta, amit akkor — elutasítottak! Mind a két kabinet azonfelül hivatkozott arra, hogy tulajdonképpen nemcsak a további önkéntesküldést kellene beszüntetni, hanem arról kellene gondoskodni, hogy a már ott küzdő vagy agítáló külföldiek elhagyják Spanyolországot s a spanyolok magukra maradjanak belső ügyeik elintézésére. Bár Eden angol külügyminiszter több beszédében kijelentette, hogy a spanyol népnek külföldi beavatkozás nélkül, magának kell döntenie kormányformájáról, azért Róma és Berlin követelése teljesítésének ma egyelőre mégis inkább technikai akadályai vannak: micsoda államfeletti hatalomnak kellene lennie annak az erőnek, amely az összes külföldieket eltávolíthatná akár a valenciai, akár a burgosi kormány hatalmi köréből? A spanyol eseményeknek ellentétben gazdag fejlődése itt ismét érdekes állomáshoz érkezett. Meg nem cáfolt laphírek szerint ugyanis Malaga ostrománál és bevételénél állítólag négyezer kitűnően felfegyverzett olasz „önkéntes“ vett részt s

Malaga sorsát valószínűleg épp ez a részvétel döntötte el. Már pedig Malaga elestének kihatása az egész hadjárat kimenetelére elég jelentékeny lehet. Ugyanakkor azonban, amikor ez az esemény ismét Franco felé kezdte billenteni a mérleg serpenyőjét, a londoni bizottság nagyszerű eredményt mutat fel: megegyezés jött létre az érdekelt hatalmak között s február 20-ától kezdve minden önkéntesküldés beszüntetését mondták ki és vitték keresztül a főbb érdekeltek saját állami hatáskörükben. Abban is megegyeztek, hogy március 6-ától kezdve szigorú ellenőrzés alá veszik Spanyolország összes határait. Az ellenőrzést egy Londonban székelő bizottság vezetése alatt a résztvevő államok költségén nagy apparátussal látják el. Portugália ehhez ugyan megtagadta hozzájárulását és nem engedte meg, hogy határait nemzetközi bizottság ellenőrizze, mert ebben szuverenitása megsértését látja. Már most nyilvánvaló, ha az ellenőrzés lyukas, akkor valóban semmit sem ér, mert a portugál határon át úgy a fegyvercsempészség, mint az önkéntesek csoportos bevonulása nyugodtan folytatódik. A francia kormány nagyon erélyesen lépett fel a megegyezés ilyen kijátszása ellen. Portugália álláspontját és szuverenitását úgy védte meg, hogy külön megegyezést kötött Angliával, amelynek értelmében nem nemzetközi bizottság, hanem angol tisztek fogják Portugália határai és kikötői ellenőrzését ellátni s a londoni bizottságnak erről jelentést tenni. Ez a megegyezés, amelyet még talán kiegészít az is, hogy a nemzetközi ellenőrzésben valószínűleg sem szovjetország, sem portugál hadihajók nem vesznek részt, úgylátszik biztosítja az egész benemavatkozási akció sikerét. Egyelőre legalább: hiszen még be kell várni, hogy a gyakorlat hogyan alakul és mik lesznek a következmények.

Mialatt az orosz beavatkozás mértéke csökkent Spanyolországban, addig Szovjet-Oroszországban tovább folyt a még életben lévő doktrinér kommunistáknak, Lenin közvetlen környezete megmaradt tagjainak, az úgynevezett trotszkistáknak a kiirtása. A harmadik Trotszki-pör, melynek fővádlottai Radek, a Szovjet leghíresebb publicistája és Szokolnyikoff, volt londoni nagykövet voltak, tizenhárom halálos ítélettel végződött, de a két fővádlott tízévi kényszermunkával menekült. Ezeknek a pöröknek a lélektani és politikai körülményeire még nem sikerült magyarázatot találni. Még a külföldön élő oroszok számára is megmagyarázhatatlan az az önbecsmérlésig menő vallomási készség, amely a moszkvai pörök vádlottait elfogja. Mellüket verve vallanak be külföldi számára teljesen érthetetlen és ostoba bűnöket, mint például azt, hogy a japán kormánnyal szövetkeztek Oroszország területi feldarabolására, csak azért hogy Sztálint megbuktassák. Minthogy az előbbi perek fővádlottait mind kivégezték, ezeknél már azt sem lehetett feltételezni, hogy életben maradásukat ígérték volna meg nekik beismerő vallomásuk esetére. Mert ugyan ki hitt volna ilyen ígéretek? Viszont most tény, hogy ebben az esetben először kegyelmeztek meg a két fővádlottnak, akiket a főügyész vádbeszédében a legdurvább személyes sértésekkel illetett. Akárhogyan álljon is a dolog, az bizonyos, hogy Sztálin ezzel eltávolította az útból mindazokat, akik mint doktrinér marxisták helyébe léphettek volna. Volt-e ezzel azonban magasabb politikai célja? Valóban egyéni despotizmusát akarta-e megalapozni, vagy Vorosiloffal egyetértésben csupán ennek az utódlását akarta-e biztosítani, aki viszont teljesen nacionalista katonai diktatúrára törekszik? Vagy pedig saját realizmusával felvegyítetten mégis a Kommunista államrendszert akarja-e megvalósítani úgy bent mint kint és csak despotikus hajlama készítette a szellemi ellenzék kiirtására? Mindez csak találgatás. Aminthogy a helyzet újabb alakulása Moszkvában azt bizonyítja, hogy a magyar sajtóban is erősen felfűjt és ökölnyi betűkkel szenzációként kürtöit sok hír,

a Szovjet további belső konfliktusáról, katonai lázadásról, zendülésekről, Moszkva felgyújtásáról, Litvinoff és felesége házi fogságáról, mind — egyelőre legalább — merész fantázia szüleményének tekinthető. Sajnálatos az, hogy a magyar sajtó, amely ezeket a híreket a forrás ellenőrzése és mérlegelése nélkül, a legképtelenebb következtetések levonásával közölte, felült ezeknek a híreknek és ezzel bizony félrevezette az egész magyar közvéleményt is. A magyar sajtó legkomolyabb orgánumai is, szinte szellemi színvonalukhoz nem méltóan és fegyelmezetlenül, esnek bele állandóan ebbe a hibába, akár a kisantánról, akár Spanyolországról, akár a német eseményekről, akár Oroszországról van szó. Ez mindenesetre azt mutatja, hogy Magyarországon a sajtószabadság olyan mértékben van kifejlődve, mint sehol másutt, mert hiszen még a félhivatalos lapok is azt írják, amit akarnak, nem pedig azt, ami a hivatalos külpolitika irányvonalának megfelel.

Az európai politikának nagyjelentőségű eseménye volt Hitler Führerkancellár január 30-i beszámoló beszéde a Reichstag előtt. Bejelentette, hogy a versaillesi szerződést megszüntnek tekinti és hitet tett Németország békeakarata mellett. Az angol és francia kritika ugyan úgy szólt, hogy beszédéből hiányzottak a konkrét javaslatok, mégis kétségtelen, hogy a kétórás nagy szónoklatnak hatalmas építő jelentősége van. Az európai németellenes front ugyanis igen erősen munkába állott, hogy egyrészt Németországnak támadó szándékokat tulajdonítson, másrészt igyekezzék a német-olasz jóviszonyt megzavarni. A nyugati sajtó telve van a legváltozatosabb hírekkel arról, hogy Németország Danzigot be akarja kebelezni, hogy a Tótfoldon a magyarok között felkelést akar szítani s ha a csehszlovák hadsereg a fellázított szlovenszkói magyarok (?) leverésére összpontosítatnék, akkor a szudeta-németek felkelése, ennek nyomán a Reichswehr bevonulása megpecsételné a csehszlovák köztársaság sorsát. Ezekben a vad híresztelésekben, amelyeknek a forrása nyilvánvaló, nem az a meglepő, hogy kitalálták őket, hanem az, hogy a jelek szerint sokhelyütt — valóban el is hiszik. A német-olasz viszony megzavarására pedig az ausztriai helyzet elmérgesítése kínálkozik, ahol a nemzeti szocialista propaganda talán tényleg elköveti azt a hibát, hogy túlaktívá vált s ezzel megkönnyíti azok dolgát, akik ott a zavarosban akarnak halászni. Ha azután sikerülne Németország és Olaszország közé éket verni, ezt az eredményt mindkettő ellen ki akarják használni. Nincs kizárva, hogy ezeknek a nemzeti szocialista akcióknak az ellensúlyozására fordul Schuschnigg kancellár, most már nagyobb határozottsággal a restauráció fegyveréhez. Előbb újságcikkekben hangsúlyoztatta, utóbb saját maga beszédben kifejtette, hogy hamarosan eljöhét az idő, amikor az osztrák nép, mai alkotmánya keretében, visszatér a monarchikus államformához és régi dicsőséges tradíciói ápolásához. Lehetetlen ma választ adni arra a kérdésre, vajjon az osztrák kormány tényleg megmeri-e kockáztatni Ottó visszahívását, vajjon a három szomszédos állam, amely a Habsburg-ház ellen olyan nagy határozottsággal állást foglalt, — Németország, Csehszlovákia és Jugoszlávia — megelégednék-e egyszerű tiltakozással, de belenyugodnék-e az új helyzetbe; végül hogy vajjon a restaurált, uralkodónak sikerülne-e a régi dicsőség fényével ellensúlyozni a nemzeti szocialista propagandát? Ezek a kérdőjelek merednek az osztrák kormányférfiak elé. Természetesen a restaurálás Magyarország számára is súlyos kérdéseket vetne fel és nagyon próbára tenné a magyar nemzet politikai ösztönét, vezetőinek államférfiúi bölcsességét, nyugalmát, polgári bátorságát.

Amilyen érthetetlen a nyugateurópai gondolkodás számára — és talán nem teljesen szerénytelenség magunkat bizonyos tekintetben Nyugat-Európához számítani — az orosz lélek és mindaz, ami Oroszországban valaha is történt vagy ma végbe megy, éppen olyan talányszerű mindaz,

ami Távolkelet eseménye. Így Japánban legutóbb kormányválság volt, amelynek keletkezése, lefolyása és megoldása a rejtélyek egész sorozatát mutatja. A múltévi minisztermészárlás után, hosszú válság során, a hadsereg támogatásával létrejött Hirota-kormány az idén összehívott parlament legelső ülésén nagy botrány központjába került. Mind a konzervatív mind a liberális párt, de különösen az utóbbi, éles támadásokban részesítette a kormányt és elsősorban a pénzügyminisztert, amiről a hadsereg befolyása alatt Japán pénzügyi erejével arányban nem állóan emelte a katonai költségvetést. Hirota rövid ideig állta az ostromot, beadta lemondását, hogy a katonai párt nyílt sisakkal állhasson szembe a parlamenttel. Az isteni eredetű mikádó, akit elsősorban a hadsereg valóban szinte Istent megillető hódolattal vesz körül, erre egy miniszterviselt tábornokot bízott meg a kormányalakítással — ígbensőbb tanácsosai meghallgatása után. A japán alkotmány értelmében azonban a hadsereg jelöli ki a hadügyminisztert és a tábornoki karnak joga van a hadügyminisztert visszahívni a kormányból. Már most három legtekintélyesebb tábornok a hadsereg nevében bejelentette, hogy Ugaki tábornok kormányába nem delegál hadügyminisztert és egyetlen tábornoknak sem engedi meg, hogy tárcát vállaljon. A dolgot komplikálttá az tette, hogy a hadsereg kifogása Ugaki ellen az, hogy egyszer állítólag már részt vett a hadsereg tisztjeinek egy lázadásában, tehát nem alkalmas a belső fegyelem helyreállítására! Mondják ezt pedig azok, akik maguk aktív vezetői voltak a tavalyi katonai lázadásnak! Akárhogyan van is, Ugakinak vissza kellett vonulnia és teljesen a hadsereg politikájának a jegyében új kormány alakult azzal a programmal, hogy az alkotmányt és a rezsimit a japán nép szelleméhez képest fogja átalakítani, ami körülbelül annyit jelent, hogy teljesen militarizálja.

A kabinetben Hajasi tábornok elnöklete alatt még egy tábornok és két admirális van, ami a nyolctagú kormánynak elég erős katonai túlsúlyt ad. Viszont az új kormány a megbukottal szemben leszállította a költségvetést, tehát bizonyos mértékben mégis engedett a parlamentnek. Ezért nem válalkozunk az egész válságnak és megoldásának lélektani vagy politikai magyarázatára. De valószínűnek látszik, hogy Japán még élesebb és erősebb katonai politikát fog folytatni a Távolkeleten, mint eddig.

OTTLIK GYÖRGY

MAGYAR KISEBBSÉG CSEHSZLOVÁKIÁBAN

Karácsonyi és újévi cseh sajtóhangok a magyar kérdéstről; a kormány benyújtotta jövőévi költségvetését; a magyar kisebbség kulturális sérelmei, a magyar népiskolák szomorú helyzete: Esterházy János a képviselőházban, Hokky Károly a szenátusban teszi szavát a magyarság sérelmeit; Jaross Andor a nyelvtörvény végrehajtását követeli: az Egyesült Párt nagyarányú szervező munkája; a Kazinczy-Társaság kassai kultúránkétja, a Jókai Egyesület komáromi ünnepsége: Szüllő Géza beszéde a Magyar Pártok pozsonyi klubülésén.

ISMERETESEK JAVARÉSZT azok a szólamok, melyeket hivatalos csehszlovák politikusok ajkáról és írásaiból 18 év óta úgyszólván állandóan hallottunk és olvastunk, melyek nem győzik hangsúlyozni, — mint ők mondják, statisztikai „tényekre“ támaszkodva — hogy a csehszlovák köztársaság teljes egészében eleget tett nemzetközi kötelezettségeinek a kisebbségi kérdés rendezése terén. Mint mondják, a prágai kormányzat a demokratikus szellemű törvényeknek egész sorát megalkotta, hogy így politikai, nyelvi és kulturális téren is gyökeresen, és tényleg emberi módon likvidálja

a nemzetiségi kérdésből előállható belső súrlódásokat. Ennek a prágai, demokráciával politikai propagandát üzérkedő akciónak a közelmúltban érdekes példája volt Dérer Iván igazságügyminiszter beszéde, aki a szociáldemokrata párt komáromi magyar szekciójában tartott előadást és szószerint a következőket mondta: „A csehszlovákiai magyar lakosság az egyetlen része az egész magyar nemzetnek, amely a demokratikus rendszer áldásait élvezzi.“ Valószínűleg a csehszlovák demokratikus rendszer, kisebbségi népeket „áldásaiban“ részesítő szellemére gondolt Berán képviselő, az agrárpárt elnöke is, amikor a Prager Tagblatt karácsonyi számában azt mondja a kisebbségi kérdéstről, hogy „Európában sehol sem adtak a kisebbségeknek annyi fejlődési lehetőséget, mint nálunk.“ Körülbelül ugyanígy vélekedik a kisebbségi kérdéstről Rocek Antal is az újévi Národní Politika hasábjain, ahol egyszerűen kijelenti, hogy „többet adtunk kisebbségeinknek, mint amire a békeszerződések kisebbségvédelmi intézkedései köteleztek.“ A nemzetiszocialista Cesko Slovo január 3-1 számában részletesen foglalkozik a magyar kérdéssel és eredményként leszögezi, hogy létre volna hozható megegyezés a magyarokkal, de csakis a következő feltételek mellett: i. A köztársaság alkotmányán változás nem történik. A nyelvtörvény, illetve két végrehajtási rendelete hatályban marad. 2. Kulturális kérdésekben a magyar kisebbségnek pontosan meg kell fogalmaznia követeléseit és ezek tárgyalás alá kerülnek. 3. Állami szolgálatba a jövőben is felvesznek lojális magyarokat, mint eddig, amennyiben az összes követelményeknek megfelelnek. (Ez utóbbi ponttal kapcsolatban jegyezzük csak meg, hogy hivatalos adatok szerint az állami hivatalokban alkalmazott magyarok száma jelenleg kerek számban 9800, ami egyötöde körülbelül annak a számnak, mely a magyarságot aránylagosan a közhivatalokban megilletné.)

Hogy a csehszlovákiai magyarság mennyire részesül a csehszlovák demokrácia „áldásaiban“, erre nézve éppen a közelmúlt parlamenti eseményei vetettek élénk világosságot. A kormány október közepén terjesztette a prágai törvényhozás elé 1937-re szóló 8 milliárd koronát meghaladó költségvetését, ahol az egyes tárcáknál felvett tételeket közelebbről megvizsgálva, azonnal kiderül: mily mostohán és szemérmetlenül tér napirendre az állam a magyar kisebbség kulturális jogai fölött. A csehszlovákiai hivatalos magyar politika kezdettől fogva azon az állásponton volt, és ezt az irányt képviseli ma is, hogy a kisebbségi magyarság kulturális, gazdasági, nyelvi és politikai sérelmeinek orvoslása nem intézhető el a „do ut des“ elve alapján. A kisebbségi magyarságot a békeszerződésben és az alkotmánylevelben pontosan lefektetett szabadságjogok illetik meg, melyeknek megadása az állam részéről nem kegy, nem jóakarát, hanem egyszerűen és röviden: kötelesség. És e jogok megadása, és a látható sérelmek orvoslása nem tehető függővé az államhoz való lojalitás, vagy politikai ellenzékiesség pusztá ismervétől. Ellenzéki politikusaink nem győzik hangoztatni, hogy a számszerűleg kimutatható iskolaügyi, közigazgatási téren létező igazságtalanságok megszüntetését nem lehet függővé termi attól, hogy a magyar pártok vájjon ellenzéki avagy kormánypárti politikát folytatnak-e. Kijátszása és megkerülése volna ez a demokráciának, melyre pedig csehszlovák részről oly gyakran hivatkoznak.

A kisebbségi szerződés 9. pontja kimondja, hogy az állami bevételek aránylagos része a kisebbségek számára költségvetésileg biztosítandó. Ám, ennek az alapelvnek a tényleges megvalósítását hiába keressük a legutóbbi csehszlovák költségvetésben. Különösen az iskolaügyi tárca tételeit vizsgálva, bukkan elő a magyar kisebbség megrövidítése. A magyarság kerek számban a köztársaság összlakosságának 5%-át képezi, de a magyar középiskolákra fordítandó összeg az előirányzott összes kiadásnak csak 2.8%-át teszi ki, vagyis a magyarság károsodása itt kerekben 2%. A magyar tanító-

képző intézetekre előirányzott összeg a teljes tételnek már csak 1.1%-a (itt a hiány már 4%), a szakiskolákra felvett összeg az egész tételnek 13%-a, a hiány itt is mintegy 37%. Jellemző, hogy a főiskolákra fordított 140 millióból a magyarságnak egy fillér sem jutott. (A csehszlovákiai főiskolák költségvetése 1427 millió koronát tesz ki, amiből a magyar tanszékre egy fillér sem jut.) De megfeledezett a költségvetés úgyszólván az összes magyar kultúrszükségletrol. Népművelésre 2 és egynegyed millió koronát irányoz elő a költségvetés, de a magyarság e téren sem részesül támogatásban. Színházak támogatására 18.2 millió koronát vett fel a költségvetés, a tavalyinál 5.5 millióval többet, de a magyar színi kultúra mindedig egy fillér segílyt sem kapott. (Ismeretes, hogy a német színházak állandó évi állami támogatásban részesülnek, a prágai német színház pl. most is 27 millió korona szubvenciót kapott.)

Közelebről nézve a dolgokat, a számszerű adatok fényénél látjuk csak, hogy részesedik a magyar kisebbség a csehszlovák demokrácia „áldásai-ban“. A költségvetési vita során tárultak fel azok a sérelmek, melyeket a magyar kisebbség az iskolapolitika terén kénytelen eltúrni. Esterházy János a képviselőház költségvetési bizottságának november 13-i ülésén megrázó erővel mutatta be a magyar népoktatás siralmas helyzetét. „Általánosn hangoztatott ellenérv, — mondotta — hogy elegendő népiskolája van az itt élő magyarságnak, de arról senki sem beszél, hogy ezek az iskolák olyan tanfelügyelők ellenőrzése alatt állanak, akik között egyetlen magyar sincs, sőt a legtöbbjük vezetőszerpet játszik a Slovenská Ligá-ban.“ Megemlí-tette a továbbiakban, hogy a magyar középiskolák fölött a pozsonyi és ungvári iskolaügyi reférátus magyarul nem tudó tisztviselői gyakorolják a legfőbb felügyeletet. Az összes állami magyarnyelvű középiskolák igazgatói nem magyar nemzetiségűek, a tanárok között pedig olyan is akad, aki nem tud magyarul. Érdekes statisztikai egybevetéssel mutatta ki Esterházy a magyarság iskolaügyi téren látható háttérbe szorítását: felemlítette ugyanis, hogy míg a történeti országokban 5735 lakosra esik egy polgári iskola, addig egy magyarnyelvű polgári iskola 49.000 magyar lélekszámának felel meg. Esterházy ezek után röviden a következőkben foglalta össze a Magyar Pártok kívánságát: „Kívánjuk — mondotta — az iskolai törvények, elsősorban az 1919-ik évi 189. számú törvény végrehajtását Szlovenszón, amelynek alapján meg kell kapnunk a bennünket megillető nép- és polgári iskolákat. Kívánjuk a magyar-nyelvű vallásoktatás biztosítását az összes népiskolák-ban, államiakban csak úgy, mint községekben.“

Csakugyan, az iskolaügy terén állapíthatók meg a legnagyobb vissza-élések. És — mint számszerű adatok mutatják — a meglévő demokratikus szellemű törvényekkel szöges ellentétben álló igazságtalan állapotokat az uralkodó rendszer nem is szándékozik megoldani. Esterházy, már említett beszédében megdöbbenő példáit említette az álhumanista csehszlovák iskolapolitikának. Szintiszta magyar községekben nincsenek magyar iskolák. A színmagyar Macsola kéttantermes iskolájában pl. egy-két finác és csendőr családja érdekében cseh iskolát szerveztek és betelepítették a magyar iskolába s ma az egyik teremben a cseh tanító 35 gyermeket, a másik tanteremben pedig két magyar tanító felváltva 124 magyar gyermeket tanít. Az ipolykéri magyar iskolát 1935-ben megszüntették. Macháza község előljárósága 42 magyar gyermek részére többször kért iskolát, de eredménytelenül. Sirák községben 58 szülő kérte a magyar tanítás bevezetését, szintén eredmény-telenül. Aknaszlatinán a tanítás egy kétszobás mellék helyiségben folyik, mert a kincstári róm. kat. négytantermes iskolaépület életveszélyes és az iskolafenntartó erdőkincstár nem hajlandó újat építeni. A kétszobás épület egyik tantermében a csekélyszámú cseh tanuló egyedül, a másikban 470

magyar gyermek nyer oktatást felváltva a ruszin gyermekekkel. Pályin községben mintegy 100 magyar szülő kérte a magyar nyelv fakultatív tanítását: Kővár igazgató még csak fel sem terjesztette a kérést a felettes hatóságokhoz. Nincs magyar iskola Nagyborsán, Csécsen, Makrancon, ami már állandó sérelmi téma, Gyertyánligeten, ahol 1936-ban felállítottak róm. kat. magyarnyelvű iskolát, de a rahói tanfelügyelő utasította a ruszin iskolaigazgatót, hogy tegyen feljelentést azon szülők ellen, akik a magyar iskolába írták gyermekeiket. Tótmegyeren 123 magyar gyermek számára kérnek már régebben magyar iskolát, de eredmény nélkül. Hasonló a helyzet a középiskolai oktatás terén is. A Munkácson visszaállítandó magyar középiskolai oktatás iránti kérelmet ez év júliusában immár hatodszor utasította el a minisztérium, bár a kérés teljesítését Dérer miniszter, sőt maga a köztársasági elnök is megígérte. Ungvár ezidén két beadványt is intézett a magyar gimnázium ügyében, de minden eredmény nélkül. A megokolás természetesen az, hogy nincs anyagi fedezet. Ezzel szemben a cseh gimnázium felépítéséhez a minisztérium két millió koronával járult hozzá.

Ugyanilyen siralmas a magyar iskolák helyzete Kárpátalján. Sőt itt az erőszakos cseh terjeszkedés még szembetűnőbb, mint Szlovenszón. A mintegy 40.000 lelket számláló csehek részére 51 ovódát, majdnem 100 elemi-, 18 polgári iskolát, 3 gimnáziumot és 1 tanítóképzőt létesített a kormányzat az államfordulat óta. A majdnem 120.000 lelket számláló magyarság kultúryomorát megdöbbentő adatokkal mutatta ki Hokky Károly a szenátus költségvetési vitáján. Megemlítette, hogy ma már számtalan szinmagyar községben cseh iskolát állítottak fel néhány finánc vagy csendőr számára. Szomorú, de egyben komikus esetként említette meg a técsői járásban uralkodó helyzetet, ahol ugyanis 66 cseh gyermek van és ezekre 55 tanító esik. A magyar iskolák helyzete viszont kétségbeejtő. A körösmezei róm. kat. elemi iskolát 1934-ben bezárták és azóta a magyar gyermekek a ruszin vagy a cseh iskolát kénytelenek látogatni. Megdöbbentő példaképpen említette meg a zapszonyi esetet, ahol 220 gyermek és 4 tanító didereg az életveszélyes iskolaépületben, mert az iskolafenntartó kincstár nem utalt ki az iskola részére fűtőanyagot. S ami a legérdekesebb, hogy mikor a község küldöttsége felkereste az ungvári országos hivatalt és siralmas helyzetükről panaszkodtak, a tanügyi osztály vezetőinek fogalmuk sem volt, hogy a kérdéses község Kárpátalja melyik részén fekszik.

És e kultúrsérelmeknek se vége, se hossza. A pozsonyi országos képviselőtestület december közepén tartott költségvetési vitáján tette szóvá dr. Salkovszky Jenő magyarpárti képviselő, hogy a magyarságot számarányához képest 69 elemi iskola illetné meg, 287 osztállyal, továbbá 22 polgári iskola és 2 gimnázium. A kulturális egyesületek támogatására fordított összegből körülbelül 200.000 korona illetné meg a magyar kisebbséget, evvel szemben a Szlovenszóni Magyar Kultúregyesület csupán 10.000 koronát, a Dalosszövetség pedig 5000 koronát kapott. A magyar főiskolás egyesületek és a Magyar Menzaegyesületek pedig egyáltalában nem részesültek támogatásban, noha vagy 130.000 korona segélyre volna igényük.

A nyelvi jogoknak teljes mellőzéséről beszélt Jaross Andor, az Egyesült Párt országos elnöke november elején a képviselőház költségvetési bizottságában. A bevezetett rendszer az, hogy a közigazgatási hatóságok mindenütt az állam nyelvén hivataloskodnak, még oly községekben is, ahol pedig a magyarság számaránya meghaladja az összlakosságnak kétharmadát. Annak ellenére, hogy a nyelvtörvény kifejezetten kimondja, hogy az ily községekben minden hivatalos írás és rendelet elsősorban és feltétlenül a kisebbség nyelvén adandó ki. Tarthatatlan állapotok uralkodnak a pozsonyi tartománygyűlésben is. A népszámlálás 20% alá szorította le országos viszonylatban

a magyarság arányszámát § a hatályban lévő törvény szerint a magyar képviselők csak akkor szólalhatnak fel magyarul, ha oly tárgyról van szó, mely egy minősített kisebbségi járásra vonatkozatható. Így azután előáll az a helyzet, hogy a magyar képviselő egy felszólalás keretében hol magyarul, hol szlovákul kénytelen beszélni. Úgy látszik, a nyelvjogi sérelmek enyhítését célozta volna a miniszterelnöknek a járási főnökökhöz intézett rendeleté, mely szerint a járási hivatalok a nemzetiségek által lakott községekkel a nemzetiség nyelvén kötelesek levelezni. De — hozzáteszi a rendelet — csak ott, ahol a község lélekszáma nem haladja meg a 3000-et vagy a csehszlovák kisebbség a 20%-ot. A valóságban e rendelet hasznavehetetlen volta csakugyan nyilvánvaló.

AZ UTÓBBI HÓNAPOK politikai tanulságai, kulturális és nyelvi téren látható, és a kormány részéről figyelemre is alig méltatott sérelmek a kisebbségi magyarságot politikai erőinek mind teljesebb kifejlesztésére kényszerítik. Az Egyesült Párt vidéki szervezetei az őszi hónapokban egymás után alakulnak meg. November első napjaiban Kassán, pár nappal később Rozsnyón, majd Komáromban alakult meg a párt új vezetősége. Mindenütt a legteljesebb összhang és egyetértés jegyében. Felejthetetlen napja volt Kelet-szlovenszko magyarságának december 13-án a Szepsiben megtartott zászlóavatás, ahol az Egyesült Párt országos vezetőinek jelenlétében adta át Esterházy János, a kassai kerület képviselője a kerület szavazóinak a párt első zászlaját. Többszer magyar földműves jelenlétében zajlott le a lélekemelő ünnepség, melyen mint szónokok Jaross és Esterházy ismertették a párt politikai munkásságát. December 18-án az Egyesült Párt végrehajtóbizottsága Zsolnán ülést tartott, ahol Jaross Andor országos elnök az új nemzeti eszme mindent átfogó értelméről beszélt. „A gazdasági életben — mondotta — is szükség van azon vezérelv hangsúlyozására, hogy csak az a gazdasági vállalkozás tekinthető értéknek, mely a nemzeti kollektívum érdekeit is szemmel tartja és közvetve szolgálja. Vállaljuk az egységes nemzeti közvélemény kialakításának feladatát, a demokrácia és szociális felelősségérzet mindenkori szemmeltartásával s nyilvánvaló, hogy ezt a munkát nemcsak a párt keretein belül, hanem annak korlátain túl az egész közélet mezején ki akarjuk fejleszteni.“ Esterházy ügyvezető elnök a párt politikai állásfoglalásáról beszélt és kifejtette, micrt kellett a kisebbségi pártoknak ellenzékben maradniok. A magyarság hivatalos tényezői hiába hívták föl a kormányzat figyelmét a tarthatatlan igazságtalanságokra és kérték azoknak orvoslását. Ily körülmények között a magyar pártok nem tehetnek mást, mint folytatják az ellenzéki politika útját.

Impozáns keretek között zajlott le Kassán november közepén a kassai Kazinczy Társaság rendezésében a szlovenszko országos kultúránkét, mely a kisebbségi kultúrmunkások országos találkozója volt. A csehszlovákiai magyar kultúráict valamennyi jelentős tényezője megjelent a kassai kultúrmanifesztáción és a nagyobb magyar kultúrszövetségek is képviseltették magukat. Az országos ankét kiemelkedő pontja a Csehszlovákiai Magyar Irodalmi Szövetség első közgyűlése volt. A Szövetség még 1934 márciusában alakult meg Komáromban, a kassai Kazinczy Társaság, a pozsonyi Toldi Kör és a komáromi Jókai Egyesület közös elhatározásából. A Szövetség most tartotta első közgyűlését, ahol azonnal megválasztották az országos vezetőséget is. Hasonlóképpen az egész kisebbségi magyarság kultúrünnepe volt november végén a komáromi Jókai Egyesület 25 éves fennállásának alkalmából rendezett művelődési ünnepség. A fényes külsőségek között megrendezett ünnepségen a kisebbségi politika vezetői és a kulturális élet irányítói nagy számmal jelentek meg. A tradicionális Jókai serlegbeszédet

ezúttal Sziklay Ferenc mondotta, aki az új kisebbségi embertípusról beszélt, „öljünk ki szíveinkből — mondotta többek között — minden önös érdeket. Mindenki másért éljen s ha ezt mindenki megteszi, mindenki jól jár, mert kamatostól visszakapja a meggazdagodott közösségtől azt, amit a szegény közösségnek adott. Legyünk hűek a nemzeti gondolathoz mindig, mint voltak azok, kiknek szellemvére itt piroslik szimbolikusan már e megszentelt helyen. És vessen ki magából a kisebbségi társadalom mindenkit, aki híg jelszavaktól részegüként megtagadja nemzettestünk iránt köteles esküjét. De nemcsak azt, aki fellobbanó lelkesedésében kimondta az esküt, azt is, aki hallgatásával megtagadja.“

A LEGUTÓBBI ÁLLAMI KÖLTSÉGVETÉS és a kisebbségekkel szemben folytatott politika — a magyarság számára csak egy lehetőséget hagy nyitva: folytatni állhatatosan és gerincesen a 18 év óta képviselt ellenzéki irányt. Azonban ez az ellenzékiesség nem „renitencia“, amint erre Szüllő Géza mutatott rá nagyon találóan az Egyesült Pártok pozsonyi klubülésén (január 16.), nem állambontó, hanem éppen fordítva: „államot javítani akaró“ politika. Szüllő említett nevezetes beszédében számos kisebbségi vonatkozású fontos kérdésre is kitért és precízen fogalmazta meg a kisebbségi népek államhoz való viszonyát. „Mi ebben az államban teljesjogú állampolgárok akarunk lenni és a teljesjogság alatt értjük azt, hogy nem szabad és nem lehet bennünket sem elnemzetleníteni, sem pedig minket asszimilálni.“ Részletesen beszélt az aktivizmus és ellenzékiesség kérdéseiről. „Abban a pillanatban, — mondotta — mikor mi a csehszlovák állam polgárai lettünk, a magunk erőviszonyainak tudatában ráhelyezkedtünk az állam alapjára, s abban a tényben, hogy a parlamenti életben résztveszünk, leléptünk a passzivitás álláspontjáról. Parlamenti ellenzéki álláspontunkban nyilvánul meg az, hogy aktivisták vagyunk. Az aktivizmus nem abban áll, hogy mi a kormányt támogassuk! Az alkotmányos jog és kötelesség nem cserekereskedelem. Nem aktivizmus a kormánypártiság és nem passzívizmus az ellenzékiesség!“ Beszéde során Szüllő megemlékezett a legfontosabb belpolitikai kérdésekről, beszélt az agrárpárt propagandájáról, mely elsősorban szeretné az ellenzéki magyarság politikai sorait megbontani. Megemlékezett a magyar kisebbség lépten-nyomon látható sérelmeiről és leszögezte, hogy a magyarság „ebben az államban nem kíván egyebet, csak azt, hogy mindazok a szabadságjogok, amelyeket részünkre az alkotmánylevél és a kisebbségi szerződések garantálnak, teljes egészükben teljesíttessenek.“

Csak annyi szabadságot kíván a kisebbségi magyarság, amennyit a nemzetközi szerződések és a csehszlovák állam alapokmánya is biztosítanak. Semmi többet. És érdekes, a való tények fényénél látjuk csak, hogy a demokrácia „áldásait“ élvező magyarság számára a prágai kormányzat még ezekből a nemzetközileg biztosított szabadságjogokból is csak neveléses morzsákat, odavetett koldusfilléretet juttat.

ÖLVEDI JÁNOS

A SZEGEDI PAPRIKA ÚTJA

APAPRIKA a magyar köztudatban Szeged városával forrott össze, külföldön pedig ma már egyik legmagyarabb különlegességnek számít. A szegedi talajban való meggyökerezéséről nem sokat tudunk, bizonyos annyi, hogy a XVIII. században már termesztették. Eleinte úgylátszik orvosságul is használták az Alföldön régebben annyira elterjedt malária, népiesen hideglelés ellen. Lázcillapítóul szolgált, mint napjainkban a kinin. Ez a hatása aztán fűszerként való alkalmazását is elősegítette. Hazánk népét teljesen a XIX. század folyamán hódította meg.

Szeged nagyjából Mária Terézia korától a vasutak terjedéséig Magyarországnak egyik legnevezetesebb közgazdasági centruma volt. Virágzásának főoka a Tiszán lefolyó vízi kereskedelem, amelybe a szegedi nép is erősen bekapcsolódik. Az asszonyok, akik eleinte csak a ház szükségleteire termesztették a paprikát, felismerik a paprika terjesztésében rejlő kereseti lehetőséget: a paprikát háton hordják, esetleg férjük ekhós szekerén járnak vásárról vásárra.

A paprikatermelés e pátriárkális időkben inkább az asszonyok és gyermekek dolga volt, a család férfitagjai már egyéb munkájuk miatt sem igen vettek részt benne. Feldolgozása télidőre maradt, amikor a család a más munkából már kikopott és beszorult a szobába. Hogy tétlenül ne töltsék az időt, a kemencében se égjen hiába, a füzéretet, azaz a koszorúszerűen fonárafűzött paprikahüvelyeket sajátos eljárással megszáritották a kemencében, utána pedig a külüben, vagyis a paprikatörőben megtörték. Az így nyert paprikát csörmőnek nevezték. Az íze bizony meglehetősen csípős volt, hiszen a csutkát is beletörték. Tökéletesebb volt már az az eljárás, hogy a kemencében megszáritott füzéretet csipödték, azaz a száraz hüvelyt elfakasztották és lecsipkedték a csutkáról. A törést is fölváltja az őrlés, amely kezdetben még a vízimalmokban történt. Az értékesítés szintén a család, jelesül a gazdasszony dolga.

E kor eltart a legrégebb időktől körülbelül a kilencvenes évekig, amikor a termelés, feldolgozás, értékesítés hagyományos egysége megszakad, helyébe új eljárások lépnek, jellemző vonásuk a munkamegosztás és a kapitalisztikus irányzat. A paprikaüzem sokrétűvé válik. A jelzett elkülönülés egyrészt pénzügyi okokból, másfelől az elvégzendő munka szempontjából olyan feladatokat jelent, hogy most már a paprikával foglalkozók szegedi társadalmában szükségképpen

kezd sajátos osztályfelfogással és érdekekkel kialakulni a termelő, feldolgozó, malmos, kereskedő réteg, sőt paprikamunkás-proletáriátus is.

A pátriárkális korból a kapitalista korszakba való áthajlást főképpen a kereslet föllendülése jellemzi, amely elsősorban a termelést alakítja át. A paprikát most már nem mellékesen, hanem főterményként ültetik. Az újonnan feltört szűz területek, járások, nyomások kitűnő paprikaföldnek bizonyulnak. Szeged a kisbirtok hazája, a földből való megélhetést tehát csak a termelés intenzitásával lehet biztosítani. A paprika kitűnően megfelel e követelménynek. Igényes növény ugyan, nagy kockázattal, sok munkával jár a termelése, de jól meg lehet élni belőle. A paprikaföld holdankénti tiszta jövedelme a paprikaárak változása szerint a háború előtt 200—800 aranykorona között mozgott. Természetes tehát, hogy a paprika karrierje a szegedvidéki belterjes gazdálkodás lehetőségét, értelmét és fokozását is jelenti egyúttal. Hatásai megnyilvánulnak a szegedi parasztság jólétében (takarékbetétek!), polgárinak mondható életszínvonalában (lakás, táplálkozás, ruházkodás), továbbá a szegedi tanyák gazdasági felszerelésében, farmszerű kiépítettségében.

A paprika feldolgozása is forradalmi változáson megy keresztül, amikor a múlt század derekán a Pálfi-testvérpár (egyszerű polgáremberek) föltalálja a hasítást, amely azóta általánossá vált. Ennek lényege az, hogy a paprika bőrét, erezetét, magját elkülönítik egymástól. A magot áztatják, hogy csípőssége csökkenjen, majd megszáritják és a szintén megszáritott bőrrel összevegyítik, utána megőrlik. Ezzel az eljárással a paprika a finom fűszerek sorába emelkedett. Az őrlés hagyományos módja is megváltozik, mert a modem gőzmalmok veszik át a külük és vízimalmok szerepét.

Bár a szegedi népben nem közönséges kalmárszellem él, a kor meggyorsult kapitalista tempóját főképpen tőkével nem tudta követni. A paprikakereskedelemnek a kor szükségleteihez és szabadversenyes lehetőségeihez alkalmazott organizációját a kilencvenes évek táján itt is a zsidóság vállalta magára. E zsidó kereskedőknek kétségtelen érdeme, hogy a szegedi paprika külföldi piacait kicpítették, élelmességükkel a szegedi paprikakultúrát pátriárkális zökkenőiből, lassúságából kiemelték és modem üzletággá fejlesztették. Nem hallgathatjuk azonban el, hogy a szertelen spekuláció velük jelentkezik és burjánzik föl a szegedi piacon. A nyerészkedés aggálytalansága már a háború előtti évtizedben súlyos válságba juttatta a paprikát. Mint ismeretes, a paprikát Spanyolországban is termesztik. Minősége ugyan silány, nem ízesít, inkább csak fest, azonban igen olcsó. A világpiacon a spanyol paprika átlagára ebben az időben métermázsánként kereken ötven aranykoronával volt kevesebb, mint a szegedi paprikáé. Ezért egyes tágabb lelkiismeretű cégek spanyol paprikát hoztak be és szegedivel elegyítve szegedi paprika gyanánt hozták forgalomba és szállították külföldre. Voltak évek, amikor a spanyol paprika magyarországi importja túlszárnyalta a szegedi paprika exportját. Ez az inkorrekt eljárás természetesen alaposan megtépázta a szegedi paprika becsületét.

A háború alatt a spanyol import a központi hatalmak elzártsága miatt megszűnt. Borskészleteink elfogytak és így a szegedi paprika konjunktúrája nagyot emelkedett. A kormány a paprikát zárta, a Haditermény Rt. kezelésére bízta, amely a termés túlnyomó részét a hadsereg számára foglalta le. Az állam igazán ez alkalommal avatkozott a paprika ügyébe először. A paprika a háború következményeképpen olyan rétegeket is meghódított, amelyek azelőtt nem éltek vele. Ez a népszerűség a háború utáni exportra is jótékonyan érezte hatását.

Az állami beavatkozás elve üdvös következással érvényesült 1920-ban, amikor a földmívelésügyi kormány Szegeden (és Kalocsán) a forgalomba hozott paprika ellenőrzésére és minősítésére vegyvizsgáló állomást létesített, amellyel a hamisításnak, megtévesztő keverésnek állotta útját. Jó szolgálatot tett vele mind az eladóknak, mind pedig a fogyasztóknak, paprikát ugyanis ettől kezdve csak hivatalos minősítés után szabad áruba bocsátani.

A huszas években a paprika termelése Szegeden óriási méreteket ölt, mert eddig alig remélt exportszükségleteket kellett kielégítenie. 1918—19-ben kereken még csak 100 vágón paprikát termeltek, de már 1924—25-ben 263 vágón jutott piacra. E konjunktúra láttára más, távolabbi vidékek, sőt uradalmak, továbbá Szeged Jugoszláviának ítélt körzetei is kezdtek paprikával foglalkozni. Szegedi szegény embereknek mindent ígérnek, ha a termelés fogásaira megtanítyák őket. Nem veszik tekintetbe, hogy a szegedi paprika teljesítményeiben a művelésen kívül a talajviszonyoknak is részük van.

Ez a már-már betegesnek mondható föllandulás természetesen azt eredményezte, hogy az árak lemorzsolódtak, hiszen a kínálat hovatovább sokszorosán túlhaladta a keresletet. Közben a kisegzisztenciák számai mennek tönkre. Itt Szegeden a huszas évek derekán, a paprika prosperitásának tetőpontján, a jóminőségű földek kat. holdjáért pengőre átszámítva 6—7000 pengőt is megadtak. Sokszor bankkölcsonnel tudták csak megvenni, abban a reményben, hogy egy újabb jó esztendő kihúzza őket a tartozásukból. Ezzel magyarázható az is, hogy amikor 1925-ben Szeged városa a földjeit újabb 25 esztendőre bérbeadta, a kisbérlok „búzavalutában“ horribilis (10—12 mm) összeget is megajánlottak a jó paprikaföldek holdjáért. A város, adott trianoni helyzete mellett, súlyos vállalkozásoknak tett eleget: most építette a Fogadalmi templomot, a tanyai kisvasutat, most járult óriási áldozatokkal az egyetem kicpítéséhez. Sajnálja ugyan a kisembereket, Szeged autochtón népét, de kötelezettségei őt is szorongatják, így aztán a földbéreket nem limitálja. A gazdasági válság pár év múlva e bérlokot rettenetes nyomorba sodorja, amely a közvéleményt is egész napjainkig sokat foglalkoztatja. A város mentségére szolgál, hogy e bérleti szerződéseket az adott szomorú körülmények között is emberségesen iparkodik értelmezni.

A válság természetesen közelről érintette a kikészítő ipart is. Paprikakikészítőink, akiknek jórészt csak annyi pénzük van, hogy egyik kész paprikatételből kiveszik és másikba, új nyersanyagba azonnal beleteszik, a tőkehiány miatt portékájukat nem adhatják el a

kínálat szempontjából legalkalmasabb pillanatban, különben a munka mint a megélhetés forrása és biztosítéka akadna el. Egyszerűbb gondolkodásuknál, szerényebb anyagi körülményeiknél, de mindenestre tapasztalataiknál fogva is nehéz dolog őket valami szövetkezet-félébe tömöríteni. Tudjuk jól, hogy a szövetkezeti gondolat hódítását hazánkban népünk individuális jeliemén túl egyéb, rajta kívüleső okok is meggátolták. Vegyük mindehhez még hozzá, hogy itt asszonyokról van szó, akik inkább intuíciók, semmint körülményes megfontolások után indulnak.

A termelők és kikészítők szervezetlen tömegeivel szemben a kereskedők egységesebben tudtak föllépni, nem került nagy fáradságukba a piaci árak irányítása. Tőkével rendelkeznek, akkor vásárolnak, amikor a saját szempontjukból a legelőnyösebb, tehát amikor a legolcsóbb. A fogyasztói és exportárakat viszont szinte kartelszerűen ők szabták meg. Volt nem egy olyan esztendő, amikor ügyes spekulációval hatalmas összegeket kerestek, amiből természetesen a termelőnek, kikészítőnek közvetve nem juttatták azt a részt, ami szó szerint éjt nappallá tevő munkájuk, fáradságuk után megillette volna őket. A paprika pátriárkális korának méltányossága, szolidarizmusa teljesen eltűnt, a tőke nem ismer efféle szentimentalizmust.

Ehhez járultak még a külföldi elhelyezés folyton súlyosbodó nehézségei is. A spekulációból, e jellegzetesen kapitalista attitűdből származó árhullámzás a kalkulációt az egész vonalon megzavarta. Vegyük még hozzá a silány spanyol paprika konkurrenciáját, amely olcsóságával több külföldi országban legyőzte a szegedi paprika minőségi felsőbbségét. Nem szabad természetesen az európai életet fojtogató védővamos rendszerről, autarkias törekvésekről, később pedig a rekompenciációs ügyletek végtelen bonyodalmairól sem megfeledkeznünk. Említjük meg különben, hogy paprikaexportunk főképpen Ausztria, Cseh-szlovákia és Németország felé irányul. Újabb elhelyezési lehetőségek nyíltak az Egyesült Államokba, Lengyelországba és Olaszországba.

A paprika válsága ilyen föltételek között már jó pár éve akuttá vált, amelyen a sikeres esztendők sem tudtak segíteni. A szakadatlan ankétezesek, szervezkedési kísérletek legfőljebb a diagnózis megállapításáig jutottak, az orvoslás módjára nézve már megoszlottak a vélemények. Végső elemzésben — mint a mai közgazdasági életben is — két elv állott egymással szemben. Az egyik felfogás a válságból kibontakozást a régi liberális szabad versenyhez való ragaszkodásban látta: fönn kell tartani a szabadság elvét, az egyéni kezdeményezés kockázatát, kívárni a közgazdasági atmoszféra enyhülését, a nemzetközi bizalmatlanság eltűnését. Érdekes, hogy e liberális felfogást nemcsak a kereskedők képviselték, de a termelő, kikészítő nép is vallotta. A kereskedők állásfoglalása érthető, a népé azonban magyarázatra szorul. Okát főképpen és elsősorban a szegedi népjellemben kell keresnünk, amelynek uralkodó vonását, mi, akik szintén szegedinek születünk, röviden szólva: az autonómiában látjuk. Elméleti fejtegetések helyett itt csak egy pár gyakorlati példával szeretnők állításainkat megerősíteni: a szegedi dohánytermelés a XVIII. században és a XIX. század első felében országoshírű volt, a szegedi dohánykertészek

főlényes mesterségbeli tudása nemcsak Szegeden, hanem az egész Délvidéken nagyszerű dohánykultúrát teremtett. Az 1851. évi monopólium, az állami beavatkozás és ellenőrzés azonban gyökerestül elsöpörte a szegedi föld színéről a dohányt, úgyhogy ma már szála sincs. A szegedi polgárönéret nem bírta el, hogy finánc leskelodjék a sarkában. A paprika kötöttsége ellen is ez az ösztön tiltakozik, bár nem tud olyan elemi erővel kitömi, mint a dohánynál láttuk. Ehhez természetesen az is hozzájárul, hogy még élénk emlékezetükben van a Haditermény Rt. altruisztikusnak nem igen mondható intézménye. Mindezek és egyéb dolgok együttléve már eleve bizalmatlanságot keltettek a termelőkben, a kikészítőkben minden megszorítás iránt és ők így igazán egységesen ragaszkodtak a szabad piac fenntartásához.

A másik felfogás a tervgazdaság alkalmazását tartja üdvösnek. Képviselői főképpen előkelő állami hivatalnokokból kerülnek ki, akik tisztjüknél fogva a paprika sorsát szemmel kísérik. Nézetük szerint a paprikát csak az állami beavatkozás, a kötött gazdálkodás, az üzem racionalizálása, egyszóval az intézményes organizáció mentheti meg. Csak ezzel a módszerrel lehet a termelés, feldolgozás, értékesítés zökkenőit eltüntetni, egyenletes, szinte gépszerű üzleti ritmust biztosítani, a suum cuique elvét megvalósítani. Szabályozni kell ennél fogva a termelés mennyiségét, a feldolgozás módját, az értékesítés lehetőségét. E felfogás minden sebezhető pontja (az egyéni kezdeményezés elhanyagolása, az időjárást és a piacot illető optimizmus stb.) ellenére is pillanatra kétségtelenül a legmegfelelőbbnek látszik. Maga az állam is fokozatosan ezt tette magáévá.

Említettük, hogy 1920-ban elrendelte a forgalomba került paprika-örlemények hivatalos ellenőrzését, amivel a feldolgozást közmegelegedésre szabályozza. Az 1934 évben pedig a termelésbe nyúlt bele, amikor a szegedi (és kalocsai) ősi paprikatermelő vidék védelmére Szegedet (és Kalocsát) zárt paprikaterületté nyilvánította. Ez azt jelenti, hogy más magyar tájakon paprikát nem szabad termelni. A zárt területen belül is megszabta a paprikaföld nagyságát és ezzel együtt a remélhető termést. Ez a rendelet a legjobbkor jött, hiszen Obermayer Ernő fővegyész számításai szerint¹ 1934-ben egy hold földön átlag 150 füzér paprika termett, amely az akkori föld- és nap-számbérek mellett kereken 300 P befektetést igényelt. Ezzel szemben a paprika füzérjét csak 1—3 pengőért lehetett eladni. A föld tehát a legkedvezőbb körülmények között is csak 150 pengőt jövedelmezett. Ez a csekély jövedelem a befektetett intenzív munkával távolról sincsen arányban. A gazdák előtt nyilvánvalóan mutatta, hogy paprikát már nem érdemes termesztetni. Sokan át is tértek a kalászosok termesztésére, ami pedig Szeged mezőgazdasági kultúrájában föltétien dekadenciát jelent. A paprikának ez a csendes haldoklása különben Szeged közigazdasági életére is éreztette hatását, hiszen a termelők és kikészítők nem tudták a régi mértékben alimentálni a helyi ipart és kereskedelmet, amely pedig Trianonnal amúgy is nagy veszteségeket szenvedett.

¹ Obermayer Ernő: A magyar paprika áruismerete. Budapest, 1935. E derék műnek több számszerű adatot köszönünk.

Az értékesítés szabályozása 1936 augusztusában következett be. Miután számítani lehetett az érdekelt társadalom ellenkezésére, a Fűszerpaprikatermelők, Kikészítők és Értékesítők Szegedi Szövetkezete puccsszerűen alakult meg. Az alakuló közgyűlést tulajdonképpen befejezett tények elé állították, alkotmányos vitáról szó sem lehetett. A de nobis sine nobis alkalmazása a kétségtelen jóakaratsnak, korszerű intenciónak sokat ártott, továbbá az sem talált osztatlan tetszésre, hogy a paprika a Hangya érdekeltségi körébe utaltatott. Ilyenformán tehát önálló, szegedi illetőségű, demokratikus alkotmányú szövetkezet nem jött létre, ami a jövőben még bizonyára sok vitára, nyugtalan-ságra fog alkalmat adni.

A szövetkezet szeptemberben meg is kezdte működését és tapintatával, méltányosságával, az értékesítés huzavonáinak megszüntetésével váratlanul megnyerte a legközelebről érdekelt, obstrukcióra hajlamos kikészítők rokonszenvét. Az örölpaprika vételére csak a szövetkezet jogosult. Az édespaprika kétféle minőségét különként 1.45, illetőleg 170 pengőért veszi át a kikészítőtől, aki ezzel kalkulációs alaphoz jutott és a kereskedőknek 3-10, illetőleg 3.30 pengőért adja tovább. A Hangya elszámolással tartozik a földművelésügyi minisztériumnak és a szövetkezetnek. Szűk termés esetén a beváltási árat emeli, a fogyasztói árat azonban változatlanul meghagyja. A fölösleges termést a mendemonda szerint meg fogja semmisíteni, de erre a destrukcióra reméljük, nem kerül sor.

A szövetkezet az üzemköltségek levonása után fennmaradó tekintélyes hasznot tartalékolja, hogy a paprikát ennek segítségével külföldön a spanyollal szemben versenyképessé tegye, azaz szükség esetén olcsóbban is odaadhassa, mint idehaza. A spanyol polgárháború zavarai különben a mi paprikánk exportját nagyban elősegítik. Nem hagyhatjuk azonban említés nélkül, hogy a magyar fogyasztóhoz körülbelül 4 pengős árban jut el a paprika, ami szegény társadalmunk részéről túlzott áldozat. Félő, hogy a belföldi paprikafogyasztás csökkenésével kell számolnunk.

Az új állami rendelkezések szabályozták ugyan a paprika termelését és értékesítését, de nem rendezték megnyugtatóan a kikészítés kérdését, amelytől pedig több ezer szegedi család sorsa függ. Amíg a termelő érdekeit a paprikaföldek kontingentálása szolgálja, amíg a kereskedők kartellje a paprika közvetítésével szintén megtalálja a maga redukált, de még mindig tisztességes polgári hasznát, addig a kikészítők a termelés és értékesítés kötöttségei között jelenlegi szabadságukkal nem tudnak mit kezdeni, az árrögzítésen kívül ezidő szerint még nem részesültek kellő állami protekcióban. A főnálló paprikarendeletek ugyanis jogot adnak a termelőnek, hogy a saját termését kikészíthesse és örlemény alakjában értékesíthesse. Ez a jóindulatú engedély igen sok visszaélés forrása, mert a pénzesebbje másoktól is vásárol, amit szintén a sajátjaként vet áruba. Az ilyen áltermelőnek nem kell kereseti adót, OTI-járulékot és egyéb terheket fizetnie, mint a kikészítőnek. Ez a termelői konkurrencia a kikészítőket ebben a pillanatban válságos helyzetbe sodorta. A bajhoz hozzájárul az is, hogy a numerus clausus elvét, amely a termelőknél és keres-

kedőknél megfelelő formában megvalósult, a kikészítőknél még nem vitték keresztül. Az iparengedélyek kiadását úgy látszik szociális megfontolások alapján nem korlátozzák, képesítéshez sem kötik, úgyhogy a kikészítő-társadalom betegesen megduzzadt. Az értékesítés gondjai elmúltak a feje fölül, hogy most a beszerzés miatt kelljen nyugtalankodnia. Ez egyrészt proletarizálódáshoz vezethet, másrészt pedig a paprika jelenlegi modus vivendi-jét is felborulással fenyegeti. A kikészítők bajuk orvoslását a termelők szigorú ellenőrzésében, az iparengedélyek korlátozásában és egyúttal örökölhetővé tételében látják. Ez utóbbi követelés, amely annyira egyezik napjaink divatos áramlatával, a rendi gondolattal, voltaképpen helyi tradíciókban gyökerezik. A legtöbb szegedi kikészítő családja ugyanis a paprikával már három-négy nemzedékrend óta foglalkozik, ami természetesen magasfokú szakmai kultúrát fejlesztett ki. Nemcsak saját érdekeiket, hanem a paprika ügyét is vélik kívánságukkal szolgálni.

Nem hagyhatjuk végül említetlenül, hogy a szegedi paprika elé egyelőre beláthatatlan távlatokat nyitnak a szegedi egyetem nagy hírű vegyészprofesszorának, Szent-Györgyi Albertnak fölfedezései. Szent-Györgyi megállapítása szerint a szegedi paprika skorbutellenes C-vitamintartalma átlag ötször akkora, mint a narancs és citromé, amelyet eddig a legjobb C-vitaminforrásnak tartottak. Szent-Györgyi és professzortársa, Rusznyák József, együttes kutatásait a legközelebbi múltban újabb siker jutalmazta: a vérzéses megbetegedéseket gyógyító P-vitamin fölfedezése. Mindkét vitamintípus nyers paprikából sajtolható.

A paprika szabályozása, azaz a földművelés, ipar, kereskedelem speciális szegedi szintézise a magyar államnak talán első nagyszabású tervgazdálkodási kísérlete, amelynek sikere, jövője azon fordul meg, hogy feladatait altruisztikus, jóléti szellemben szolgálja-e, avagy hódolni fog a közgazdasági diktatúra divatos önzésének. Útját mindnyájunknak figyelemmel kell kísérnünk, akiket a nemzeti vagyonosodás érdekel.

BÁLINT SÁNDOR

MAGYAROK ÉS NÉMETEK ROMANIÁBAN

AMAGYAR SZEMLE már többször tájékoztatta olvasóit a magyarországi nemzeti kisebbségek helyzetéről és kérdéseiről. Ezzel kapcsolatban különösen Bethlen István gróf, Jancsó Benedek, Mályusz Elemér, illetve Bleyer Jakab, Gratz Gusztáv és Gündisch Guidó tanulmányai rávilágítottak arra az összefüggésre is, amely a magyarországi német és az utódállamok magyar kisebbségeinek helyzete között mutatkozik. Kivétel nélkül hangsúlyozták, hogy a magyarságnak jól felfogott érdeke olyan kisebbségi politika folytatása, amely példamutató lehet az utódállamok számára és ezek magyar kisebbségeiben azt a megnyugvást kelti, hogy a magyar nemzetnek ez is jogot ad ahhoz, hogy a világ előtt sorsuk jobbrafordulását igényelhesse.

E közírók szerint a magyar kormányok mindig tudták, hogy ilyen kisebbségi politikát kell folytatniok, de nagy nehézségekbe ütköztek a magyar közvélemény jelentékeny részének felfogásában, amely különböző szempontokból ennek a politikának érvényesülését meggátolni igyekszik.

Mi, az utódállamok magyar kisebbségeinek tagjai, már régen nagyon szívesen befolyásoltuk volna a magyar közvéleményt megértőbb felfogásra, ha ennek a befolyásolásnak erkölcsi alapjai részünkre adva volnának. Hogy ezek micrt hiányoztak és hogy nem rajtunk múlik, hogy még most is hiányzanak, erre szeretnék — legalább is a romániai magyar kisebbség szempontjából — rávilágítani.

A magyar törvényhozás egyik legszebb vitájában, amely 1918. év első feléből a választójog bizottsági tárgyalásakor folyt, Herczeg Ferencnek olyan megállapításai hangzottak el, amelyek a ma szemzőgéből beteljesült politikai jóslatnak minősíthetők.

„Az összes nemzetiségek közül én — mondotta többek között — a délvidéki németeket ismerem legjobban, hiszen magam is az ő vérükből származom és mondhatom, ez a kérdés nem olyan egyszerű és véglegesen elrendezett, mint itt Budapesten hiszik.

Német birodalmi és erdélyi szász lapok gyakran azt a megállapítást tették, — persze szemrehányás alakjában — hogy a svábok apatikusak faji szempontból, azért engednek olyan könnyen a magyarság vonzó erejének. Ez az általánosan elterjedt elmélet merő tévedés. A németek nem gyöngeségből, hanem teljesen öntudatosan, egy világtörténelmi processzus vaskényszere alatt lettek magyar érzelműekké.

Ezen szavai után részletesen ismerteti ezt a „világtörténelmi processzust“, melyet az osztrák kormány indított meg 1848-ban a „Voivo-

dina“ létesítésével, amikor ezzel a svábságot a nálánál sokkal műveltelebb szerbségnek kiszolgáltatta.

„Ausztria akkor karddal és puskatussal verte a svábok fejébe, hogy itt ebben az országban a rendnek, a biztonságnak és a haladásnak csak egy öre van: a magyarság ...

A svábok levonták a véres leckéből a tanulságot és átpártoltak az osztrák császár hűségéből a magyar királyhoz.

Más nemzetiségeknél is vannak megbízható rétegek, főleg a vagyonosabb és idősebb gazdák körében, ők hívek a magyarsághoz, de — ezt tessék jól megjegyezni! — addig lesznek hívek, amíg a magyarság hű lesz önmagához, egy nappal sem tovább. Amíg minden magyar ember szolidáris a nemzetiségi kérdésben, amíg az állami egységet nem engedjük vita tárgyává tenni, amíg él a magyar fajban az a szívós, impozáns, mindig harcrakész és semmi áldozattól vissza nem rettenő akarat-erő, amely ezer esztendeig összefogta ezt az országot. Amint ez az akarat-erő egyszer puhulni és mállani kezd, amint egyszer alkudozni és okoskodni kezd, széthull a vasabroncs. Ha a magyarság egyszer maga is nemzetiséggé lesz a nemzetiségek között és többé nem államalkotó és államfenntartó nemzet, ha a magyarság nem lesz többé maga Magyarország, akkor Önök, t. urak, t. magyar urak, bámolni és szörnyűködni fognak, mert látni fogják, hogy emberek, családok, egész vidékek, amelyekről azt hitték, színmagyarok, egyszerre csak arra ébrednek, hogy ők tulajdonképpen más vérből eredtek, nem magyarok.

A bánági sváb ma meghal a magyar szupremáciáért. De ha egyszer magyar pártok, magyar politikusok vezetése alatt megkezdik az állami egység likvidálását, akkor a németek cserbenhagyottaknak érzik majd magukat, ha pedig a velük rivalizáló bánági szerbek és románok az ő kárukra érvényesülni tudnak, akkor nincs az a földi hatalom, amely a svábokat vissza tudná tartani attól, hogy maguk is nemzetiségi alapon ne szervezkedjenek és hogy részt ne kérjenek a lakmározásból, mely az egységes magyar állam költségén folyik.

Ha egyszer ennyire lesznek a dolgok, akkor a Bánág sorsa még szomorúbb lesz, mint Erdélyé, mert a gyérszámú bánági magyarság körülbelül olyan szerepet töltene be a Tisza—Maros-szögben, mint Bukovinában a csángók.¹

Ezeknek a szavaknak jóslatszerűségét senki jobban át nem érezheti, mint mi, a Bánágban maradt magyarok, de senki jobban meg sem figyelhette azt a folyamatot, amelynek eredményeképp a jóslat valósággá változott.

Tisza István grófnak az a megállapítása, amelyet a képviselőház 1917. évi június hó 25-én tartott ülésén tett, hogy t. i. nagy elkeseredést okozott a sváboknál „a magyar nemzet legtörzsökösebb, alaposzlopát képező elemnél“ az, hogy a katonafiúnak a harctérről írt levelét a sváb atya csak tolmács segítségével olvashatja el, mert a fiú csak magyarul tud írni és az apa csak németül olvasni, kétségtelenül helytálló volt, de ez az elkeseredés éppen úgy, mint a gyakori találkozások messze tájakon a germán fajtestvérekkel, a mi bánági tapasztalataink szerint, még egyáltalán nem vezettek volna ahhoz a lélektani eredményhez, amelyet Trianon meghozott. Tisza István nyilatkozata, Bleyer Jakab egyetemi tanárnak 1917 elején megindított mozgalma, Wékerle miniszterelnök hozzájárulása egy német kultúregyesület alapításához és Apponyi Albert gróf akkori közoktatásügyi miniszter rendelkezése, amellyel Torontál megyében 1917 őszén több állami elemi

¹ A választójogi bizottság 1918 március 12-i ülésén. (Lásd Csizmadia Endre és Jakabffy Elemér: A választójog bizottsági tárgyalása. Budapest, 1918. Athenaeum 214—215. 1.)

iskolában a német nyelv tanítását lehetővé tette¹, gátját vetették annak, hogy a svábság politikai felfogásában és érzelmeiben a magyarsággal szemben változás álljon elő.

Isbert Otto Albrecht, a német településtörténet egyik tudós művelője, a magyarországi németeket három osztályba sorozza. Szerinte „az első típus vonásait azok a majdnem teljesen elmagyarosodott elemek mutatják, amelyek már alig vannak németségük tudatában és legfeljebb német származásukat és gyermekkorukat ismerik. Eredeti anyanyelvüket szívesen elhallgatják, hogy ne tekinthessék azt hitvallásnak. Hangsúlyozzák azt a hálát, amellyel a magyarországi német a hazának tartozik és amely kötelezi őt arra, hogy a magyar társadalommal együtt dolgozzék és abban teljesen felolvadjon, hiszen német volta miatt sehol sem részesül hátrányban. Ezek a társadalomban már magyarokként lépnek fel és családi körükben, sőt gondolkodásukban tulajdonképpen túlnyomóan magyarok, tehát objektíve nem számíthatók már a németség állományához.“

A bányásági városi németségnek legalább kilencvenöt százaléka ehhez a típushoz tartozott, a falusinak pedig egész zöme a magyar függetlenségi és negyvennyolcas párt odaadó híve volt még közvetlenül az uralomváltozás előtt is.

Mi, akik 1918 novemberében az összeomlást a Bánságban éltük át, nagyon jól tudjuk, hogy még ennek első heteiben is a svábok együttérzése nemzeti gondolatunkkal tökéletes volt. Amikor például Budapestről a magyar nemzeti tanács nevében Hock János, a román nemzeti tanács nevében Mihali Tivadar és a szász képviselők nevében Meitzer Vilmos üzenetet küldött a vármegyéknek, amelyben „a magyar, román és szász (!) nemzetnek minden fiát felhívják, hogy egymással érintkezésbe lépve a belső rendet kölcsönös bizodalommal biztosítsák“, a Lúgoson, Krassó-Szörény vármegye székhelyén megtartott értekezleten senkinek eszébe sem jutott, hogy miként a románok, úgy a németek is külön szervezetet létesítsenek és külön nemzetörséget állítsanak.

Csak amikor mindig valószínűbbé vált, hogy a Bánságban előáll az a helyzet, amely Herczeg Ferenc jóslatának megfelel, amikor Károlyi Mihály kormánya a Franchet d'Esperey-vel megkötött külön fegyverszünetben az új demarkációnális vonal által a magyar államhatalmat itt már csak átmenetivé tette, ekkor kezdtek jelentkezni a svábok közül azok, akik már régebben az Alldeutsch gondolat szolgálatában álltak, de tömegekkel nem rendelkeztek.

Hogy a román tényezők is ilyennek ismerték a Bánság svábjainak érzületét, azt mi sem igazolja jobban, mint az a tény, hogy amikor 1919 május második felében a francia tábornok intézkedésére a közhatalmat tényleg átvehették, a bányásági svábok addig ismert vezérégyéniségeit, Blaskovits Ferenc prelátust, dr. Muth Gáspár ügyvédet stb.-t azonnal internálták, holott velünk szemben — akik „csak“ Tisza

¹ Igen komoly és a helyi viszonyokkal teljesen ismerős tényezők figyelmeztettek ami) hogy Totontálban 1917 őszétől az állami iskolákban a németnyelvű tanítást bevezették, ezt maga Apponyi Albert akkori közoktatásügyi miniszter rendelte el egy ott történt látogatása alkalmából nyert tapasztalatai alapján. Nagyon kíváncsi volna, hogy a közoktatásügyi minisztérium irattárából nyilvánosságra kerüljenek azok az adatok, amelyek ezt a tényt igazolják.

István hívei voltunk és nem a függetlenségi gondolat zászlótartói — a rendőri felügyelet alá helyezést elégségesnek ítélték.

MENTÜL BIZONYOSABBA VÁLT, hogy a Bánságot Magyarországtól elszakították, lassan-lassan egyre szaporodtak azok, akikben „a német nemzeti öntudat felújult“. Mi, akik akkor itt éltünk, tényleg láthattuk „hogy emberek, családok, egész vidékek, amelyekről azt hittük, színmagyarok, egyszerre csak arra ébrednek, hogy ők tulajdonképpen más vérből eredtek, nem magyarok“. Ezt a folyamatot két tényező gyorsította: az államhatalom és másrészt a magyar tisztviselői kar repatriálásának szánalmat keltő jelenségei.

Az államhatalom ezt elsősorban iskolapolitikájával szorgalmazta. Már 1919 szeptemberében az állami iskolákban német tagozatokat állított, a túlnyomóan német községekben az addigi magyar tannyelvű iskolákat német tannyelvűekké tette és Glattfelder Gyula Csanádi püspök sem zárkozhatott el az elől, hogy a felekezeti iskolákban legalább párhuzamosan ne vezesse be a német tannyelvet. Eleinte nem a németek kívánták ezt, hanem egyedül az államhatalom. Szomorúan tapasztalhattuk, hogy igen sokan a sváb származásúak közül, akik már nyelvükben és érzésükben is teljesen magyarokká lettek, kíméletlenül kényszerítették arra, hogy gyermekeiket a német tagozatokba írassák.

A magyar tisztviselők és családjuk távozásával alapjaiban megrendült a bánsági társadalom középosztálya és azok a szomorú jelenségek, amelyek elvonulásukat kísérték, épp olyan hatással voltak a már ingadozni kezdőkre, mint azok a hírek, amelyek a magyar fővárosból érkeztek.

Magátólértetődően egészen más volt a helyzet a szászok földjén. Tökéletesen fejlett nemzeti öntudatuk és megszervezettségük mellett kérdéses csak az lehetett, vajjon mikor és milyen formában tegyék meg azt a hűségnyilatkozatot, amely számukra nemzeti életük további fennmaradását legalább is úgy biztosíthatja, mint ahogy azt a magyar uralomból átmenthették.

A Romániához csatolt részeknek van még egy területe, amelyen a „német kérdés“ egészen különös alakban jelentkezett. Ez Szatmár és Nagykároly vidéke.

Aki itt 1919-ben vagy akár 1920 első felében német nemzeti öntudat létezéséről beszél, az tudatosan hamisítja meg a tényeket. Abból a 29 Szatmár—Nagykároly vidéki községből, amelyben sváb származású lakosság történelmileg kimutatható, 5 volt olyan, amelyben „sovábul“ még beszéltek. A többiben legfeljebb a nagyszülők és ha még éltek, a dédsülők beszéltek ezt a táj szólást. A német irodalmi nyelvet pedig e községekben senki sem ismerte.

Az 1910. évi magyar népszámlálás ezekben a községekben (beleértve Nagykároly várost is) 55.206 magyart és 3792 németet talált. Elképzelhető, milyen megdöbbenést okozott, amikor az 1920-ban megjelent román népszámlálás e helyett 15.157 magyart és 28.424 németet írt össze, a görög katolikus magyarokat román, a zsidó vallásúakat pedig zsidó nemzetűeknek minősítette. Ezt csak fokozhatta az, hogy az államhatalom ennek a számlálásnak minden következményét le is vonta.

Részletes tanulmányok¹ készültek már arról a súlyos küzdelemről, amelyet a Szatmár—Nagykároly vidéki sváb eredetű magyarok folytattak és folytatnak magyar nemzeti érzésük megnyilatkozásaképpen, főleg magyar iskolákért. Ebben a harcban jelentkezett már igen korán — amikor még a népiség gondolata gyermekcipőben járt — egyes németeknek az a törekvése, hogy mindazokat, vagy legalább gyermekeiket visszaszerezzék a nagy német nemzetnek, akikben valamelyes német vér csörgedez, még akkor is, ha az ilyen egyesek tiltakoznak a regermanizálódás ellen. Azzal tisztában voltak és vannak e német vezetők is, hogy pl. a Szatmár—Nagykároly vidéki úgynevezett „sovábok“ ereiben a másfél századon át tartó összeházasodások következtében igen sok magyar vér is folyik,² de ez a körülmény sem gátolta őket abban, hogy az egyetemes kisebbségi elvek ellenére is visszánemesítésüket követeljék.

Hogy az államhatalommal karöltve ezeknek a német vezetőknek mi a törekvésük, azt legjellegzetesebben Csáki Richard fejezte ki 1925-ben, aki ezidőszert Stuttgartban a Deutsches Auslandinstitut vezetője, amikor dicsőítve azt a munkát, amelyet a nagynémet gondolat megbízottai Szatmár—Nagykároly vidékén folytatnak, kijelentette: „An uns liegt es, diesen wunderbaren Vorgang sorgsam zu pflegen, das grosse deutsche Volk wird den Zuwachs an etwa 50.000 Seelen emheimsen.“

Hogy pedig milyen tökéletes volt Szatmár—Nagykároly vidékén a másfél századon át folyt asszimiláció, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a regermanizálás apostolai „Mitteilungen der Deutsch-Schwäbischen Volksgemeinschaft Satmar“ cím alatt időközi lapjuk hasábjain magyar nyelven írták „felvilágosító“ cikkeiket, hogy azt meg is értsék a „sovábok“.

Ha az átkapcsolt részek magyarjait fájdalmasan érintette is Herzeg Ferenc jóslatának beteljesedése a Bánságban, úgy ezt érthetőnek és a világpolitikai átalakulások következményének tekinthették. De hogy annak a népnek képviselői, szászok és svábok egyaránt — amely nép hangosan panaszkodik a világ előtt fajtestvéreinek olasz, lengyel, sőt magyar részről történő elnyomása miatt — az államhatalom támogatását is igénybe véve nemzeti önrendelkezési joguktól igyekeznék megfosztani olyanokat is, akik németekké válni nem akarnak, ez bennünk mélyen sértő érzéseket ébresztett.

ANNAK ELLENÉRE, hogy már 1927 előtt is, különösen az 1926 február i-én megalakult nagykárolyi sváb népiroda („Gau-Amt“) működése világosan mutatta, hogy itt nem Strigl tanárnak (akinek egykori negyvennyolcas magyarságára Szeged vidékén bizonyára még emlékeznek) stb. egyéni vállalkozásáról van szó, hanem anyagi eszközökkel bőségesen támogatott és átgondolt, a magyar érdekeket komo-

¹ Ezek közül a legteljesebb tájékoztatást nyújtja: Cogitator: A szatmárvidéki asszimiláció. Nemzetpolitikai tanulmány. Különlenyomat a „Magyar Kisebbség“ nemzetpolitikai szemle VII-ik évfolyamából, Lugos.

² Lásd „Magyar Kisebbség“ V. évfolyam. A szatmárvidéki asszimilációhoz. (Adatok az egyes plébániák „Házasultak“ anyakönyvéből.)

lyan sértő politikai terv keresztülviteléről; ez sem emelt gátat az elé, hogy a romániai magyarságot képviselő Magyar Párt 1927 tavaszán örömmel ne üdvözlje a szászoknak azt az ajánlatát, hogy Románia magyar és német kisebbsége az elkövetkezendő törvényhozási választásoknál közös lajstromokat állítson és így a kisebbségi blokk alapját megvesse. Amikor pedig a németiség vezeterei ennek az együtthaladásnak feltételül azt szabták, hogy — a választási aritmetikára való tekintettel — a közös listán első helyen bejutó magyar képviselők közül két megválasztott mondjon majd le egy száz, illetve sváb javára, a Magyar Párt vezetői annyira fontosnak tartották a kisebbségek érdekközösését, hogy erre az áldozatra is készek voltak. Gyárfás Elemér és e sorok írója megszerzett mandátumaikat átadták, annak ellenére, hogy ugyanennél a választásnál, Szatmár vármegyében, ahol a lista élén magyar jelölt állott és csak reménytelen helyen a német, a „Gau-Amt“ hivatalos tényezői a legnyíltabban a magyar-német lista ellen foglaltak állást, minden erejükkel támogatva a liberális kormányt, hogy ez azután segítséget nyújtson azon törvénytelenések sorozatához, amelyeket a katolikus felekezeti iskolák magyar tannyelve ellen elkövetetni szándékoztak.

Roth Hans Otto, a német parlamenti csoport elnöke, maga is elismerte, hogy Szatmáron ez így történt, de a „Gau-Amt“ vezetőinek ezért semmi bajuk sem esett, tovább is folytathatták magyar gyűléstől fűtött működésüket.

1928 AUGUSZTUSÁBAN a negyedik nemzetkisebbségi kongresszus alkalmából a romániai nemzetkisebbségek képviselői Genfben külön tanácskozást folytattak, amelyen a többek között elhatározták, hogy: „Miótan a romániai nemzetkisebbségeknek azonos természetű kultúr-érdekeik is vannak, a szorosabb érintkezés kiépítésének vágya él bennük és ezért Genfbe küldött képviselőik kezdeményező lépéseket tesznek, hogy az általuk képviselt kisebbségi csoportok nemzetkulturális ügyeik védelmére munkaközösséget teremtsenek.“ Ezt a határozatot a romániai németek képviselőjében Brandsch Rudolf képviselő és Plattner Hermann, a szászok vezérlapjának szerkesztője írták alá.

Ahelyett azonban, hogy hazatérve ez irányban bármit is tettek volna, három hónap múltán, amikor a liberális kormányt Maniu nemzeti parasztpárti kormánya váltotta fel és az általános választást kiíratta, Brandsch még csak szóba sem állott bármilyen magyar tényezővel, de sőt saját pártszervezetét is olyan helyzetbe juttatta, hogy az kénytelen volt jelöltjeit a kormány listájára íratni és így a választásokon az önállóan harcba induló magyarsággal szembeállítani. Igaz, hogy a szász parlamenti csoport vezére: Roth Hans Otto mindjárt a Maniu-párttal kötött megegyezés után választói előtt kijelentette, hogy „bár megváltoztattuk politikai magatartásunknak múlt évben követett irányát, de megtartottuk önállóságunkat és jogunkat ahhoz, hogy a többi kisebbséggel, különösen pedig a magyarokkal, továbbra is együtt munkálkodhassunk, sőt a kisebbségek együttes munkássága ma már bevégzett ténynek tekinthető“: a „Kronstädter Zeitung“ pedig Roth e nyilatkozatának közzétevésekor megjegyezte, hogy ezt a választóközönség

zajos helyesléssel fogadta; mindez mit sem változtatott azon, hogy a kisebbségek érdekközössége német elhatározásból súlyos arcuclsapást szenvedett éppen akkor, amikor a kisebbségi arcvonal a legtökéletesebben kiépülhetett volna. Mert az kétségtelen, hogy Maniu Gyula, aki akkor népszerűsége tetőfokán állott, mást mint tiszta választást le nem vezethetett és így kisebbségi kartell esetén meg nem akadályozhatta a kisebbségek olyan parlamenti képviselőjét, amelynek szava a törvényhozásban latba esik.

Magátólértéktőlően a magyarságnak ez az újabb csalódása — különösen akkor, amikor észrevette, hogy a Roth által hangoztatott együttes munkásság sehol sem érvényesül — a sajtóban is kifejezésre jutott, mégpedig nemcsak az ország határain belül, de a magyarországi napilapok hasábjain is.

Aligha csalatkozunk, ha azt állítjuk, hogy a magyar társadalom széles rétegeiben az az ellenállás, amely a Bethlen István gróf miniszterelnök által szándékolt nemzetiségi politika ellen irányult, ez időtől válik erőteljesebbé és teszi nehezebbé a 4800/1923. számú M. E. rendeletben meghatározott iskolatípusok kellő számú felállítását.

Hogy a magyarországi németiség vezetői is érezték ezt és azt a hatást, amelyet különböző erdélyi közíróknak elkeseredett cikkei a magyarországi közvéleményre gyakorolnak, azt mi sem igazolja jobban, mint az a levél, amelyet boldog emlékű Bleyer Jakab 1929 április 2-án, tehát három hónappal a választások után hozzám intézett, amelyet most már nyilvánosságra hozni időszerűnek tartok.

„Nagy sajnálattal látjuk, hogy a magyar és német viszony, különösen ami a mi legközelebbi testvéreinket, a bánáti svábokat illeti, nemcsak nem javul, hanem szinte napról-napra rosszabbodik. Szerencsétlenségnek tartom, hogy ahelyett, hogy a magyarság és svábság vezetői összeülnének és az ellentéteket kölcsönös előzékenységgel és az érdekek azonosságának tudatában elsimítani igyekeznének, a vitás kérdéseket szenvedélyes hangon a hírlapokban tárgyalják és a kölcsönös megértés elé talán soha többé el nem távolítható akadályokat gördítenek.

Mi aggodalommal látjuk, hogy a kiclesedő ellentétek mindig nagyobb és nagyobb hullámokat vernek és a legutolsó időben azt is kezdjük tapasztalni, hogy ezek a hullámok még hozzánk is átcsapnak. A kisebbségi szolidaritást a legnagyobb veszedelem fenyegeti, amikor romániai magyar oldalról itteni, a kisebbségi kérdés iránt kevés érzékkel bíró köröket hiányos és egyoldalú információk alapján ellenünk izgatják. Példának talán elég, ha az „Előőrs“ egyik legutolsó számát küldöm Neked, amelyben a romániai magyarság egyik vezető férfija (Spectator), akit Te bizonyára ismersz, hallatlan tartalmú cikket írt. Az „Előőrs“ maga ádáz ellensége minden méltányos kisebbségi politikának és brutális képviselője a MeŰo—Franco-féle beolvasztási elméletnek. Ilyen lapot támogat tekintélyével Spectator mint kisebbségi politikus, aki egyebek között például azt állítja, hogy én a „Deutsches Reich“ egyik napilapjában számolok be „mintegy hivatalos hatóság előtt“ a magyar kormánnyal folytatott tárgyalásaimról. Az igazság pedig az, hogy én a magyar miniszterelnökség hozzájárulásával adtam le a kérdéses interview-t a D. A. Z.-ben a német közvélemény megnyugtató tájékoztatására.

Meggyőződésünk szerint roppant baj származik majd abból, ha a romániai magyarság és svábság között a harc és gyűlölködés folytatódni fog. Ennek multhatatlanul az lesz a következménye, hogy a viszony a magyar és német kisebbségek között az egész vonalon el fog mérgesedni. Sőt attól kell tartani, hogy az egész nemzetközi kisebbségi mozgalom halálos sebet kaphat az európai kisebbségek két legfontosabbikának, a magyarságnak és németiségnek egymás ellen folytatott testvérharcától. Létérdékünk, hogy ez elkeríthessék és azért egyforma bensőséggel kér-

jük mind a romániai magyar, mind a bánáti sváb kisebbség vezetőit, hogy találják meg a kölcsönös megértés útjait. Ezen intenciótól vezetve küldöm ezen Hozzád intézett soraimnak másolatát Muth Gáspár barátunknak is.“

Fájdalom, Bleyer kívánsága nem teljesedhetett. Annak ellenére, hogy a törvényhozás termeiben a magyar és szász képviselők nagy része között megértőbb, sőt bizonyos vonatkozásban barátságos viszony keletkezett (a svábok tartózkodóbbak voltak), a német vezetők óvakodtak attól, hogy legfájóbb sérelmeink orvoslására bármit is tegyenek és így teljesítsék több ízben hangoztatott azt a kívánságunkat: szálljunk ki együtt Szatmár—Nagykároly vidékére és kérdezzük meg az említett községek lakóit egyenként, magyarnak vagy németnek vallják-e magukat és az ilyen önbevallás alapján tartsuk tiszteletben legemberibb jogait.

1930 december 4-én a „Bukarester Tagblatt“-ban Brandsch Rudolf szász képviselő tollából olyan cikk jelent meg, amely a magyarságot még az eddiginél is jobban elkésérítette. „Veszedelmes barátság“ cím alatt többek között azt írta, hogy a kisebbségi kérdések elbírálásánál figyelemmel kell lennünk arra, hogy az egyik oldalon a többségi nép azon törekvéseivel áll, hogy „egy kegyetlen történelmi múltban elnyomott fejlődést minden téren előbbre hajtson. „, a másik oldalon a kisebbségek állnak három főcsoportba osztottan. Az első csoportba a belső szervezetség hiányából azok a kisebbségek tartoznak, amelyek a kisebbségi jogok gyakorlását illetőleg tekintetbe nem jöhetnek, a második csoportba tartoznak a németek, akiknek más céljuk nincs, mint hogy egy konszolidált jogállamban sajátos nemzeti életüket szabadon és lehetőleg zavartalanul fejleszthessék, egy harmadik csoport pedig „elsősorban külpolitikailag orientált és határrevízióra gondol, úgy hogy számára a kisebbségi kérdés másodsorba kerül és főleg csak agitációs eszköz“. Brandsch szerint ebbe a harmadik csoportba tartoztak a magyarok is, ezért a németek részére veszedelmes a velük való barátkozás.

Igaz, a szászok legtekintélyesebb vezéregyéniségei megtagadtak minden közösséget ezzel a felfogással, de a gyakorlati politikában úgy ők, mint különösen a svábok magatartása nagyon is azt mutatta, hogy barátságunkat kívánatosnak nem tartják. Hiába tettünk például kísérletet arra, hogy olyan városokban, ahol közös lajstrom állításával esetleg a képviselőtestület többségét is megszerezhetnénk, együttműködjünk, egy-két esettől eltekintve ezt el nem érhattük.

Közelfekvő a gondolat, hogy amikor négy hónappal Brandsch cikkének megjelenése után Iorga Miklós a „szakértők kormányát“ megalakította, ezért a cikkéért tartotta Brandsch Rudolfot a kisebbségi kérdésben olyan szaktekinélynek, hogy őt kisebbségi alminiszterré tette.

Ez a kinevezés nemcsak a magyarok, de a szászok között is nagy visszatetszést eredményezett, aminek a szászok velünk szemben kifejezést is adtak, de ez volt minden. Nem tiltakoztak az alminiszterek olyan tényei ellen, amelyek egyetemes kisebbségi szempontból elítélendők voltak.

A Iorga-kormány a kisebbségek iskoláival szemben megértőbb magatartást tanúsított. Ennek ellenére a névelemzés tovább folyt, a

magukat magyaroknak valló, de német hangzású nevű szülők gyermekeit a magyar iskolából a nagynémet gondolat képviselői továbbra is kiemeltették, ehhez a kormányhatalom segédkezét igénybe vették.

A SZENTSZÉKKEL még a Maniu-kormány állapodott meg abban, hogy a szatmár-nagyváradai püspöki székre Fiedler István személyében sváb származású püspököt ültet, holott ebben a két egyházmegyében néhány százaléktól eltekintve a hívők mind magyarok. Hogy Brandsch alminiszter, aki evangélikus vallású, milyen szerepet szánt a katolikus püspököknek, azt mi sem jellemzi jobban, mint hogy 1931 július 9-én, amikor távirati hívására a püspök Iorga Miklós miniszterelnöknél tisztelgésre jelentkezett, részére nem tette lehetővé, hogy e látogatásnál katolikus egyházi személy kísérje, ellenben ő és Winter-Hoffen Frigyes, a nagykárolyi Gau-Amt vezetője, aki szintén evangélikus származású, mentek a meglepett püspökkel a kormányfő elé, ezzel is igazolandó, hogy az új püspököt a sváb propaganda eszközeinek tekintik.

Szerencsére Fiedler püspökben nagyobb a katolikus főpap öntudata, mint hogy erre a szerepre vállalkoznék, amicrt is csakhamar a Gau-Amt részéről a gyűlölködő és tekintélyt romboló cikkek és megnyilatkozások áradata zúdult felé.

EZERKILENC SZÁZHARMINCKETTŐ JÚLIUSÁBAN Vaida-Voevod Sándor választási kabinetet alakított, hogy a „valódi népakarat kifejezésre juthasson“. A németek most is a kormány lajstromára kéredeztek, aminek ennél a választásnál döntő jelentősége lett. A nemzeti parasztpárt és a németek kartellje együtt szerezte meg a szavazatok 40-30 százalékat, vagyis ha egyharmad százalékkal kevesebbet kap, úgy a nemzeti parasztpárt elesik a választási törvényben biztosított prémiumtól, ami nem kevesebb, mint 193 mandátumot jelentett. Vagyis ahhoz, hogy a nemzeti parasztpárt még mint többségi párt egyáltalán uralmon maradjon, ez alkalommal a németek segítették.

Természetesen ez sem maradhatott a magyarság érzelmeire hatástalanul, különösen mert tapasztalnia kellett, hogy ennél a választásnál is vele szemben oly eszközök érvényesültek, amelyek igénybevétele nélkül a kormányzó párt még a németek segítségével sem szerezhetne volna meg azt a bizonyos egyharmad százalékot, amely a 193 mandátumhoz juttatta.

AZ A NAGY ÁTALAKULÁS, amely 1933 elején a német birodalomban végbement, nem maradhatott hatástalanul a romániai németekre sem. Hiszen olyan új világnézet győzedelmeskedett ott, amely a német tömegek jelentékeny részét már itt is áthatotta. Amíg azonban az új világnézet gyors elterjedését a birodalomban a hatalmi eszközök is elősegítették, addig a kisebbségi sorsban élő német tömegekben — és így nálunk is — olyan harcot indított, amely befejezést még most sem nyert, de a német kisebbségek egységét mindenütt megbontotta. Romániában ez a küzdelem már javában folyt, amikor 1933 végén a liberális párt újra hatalomra jutott és Duca György

miniszterelnök a választásokat kiíratta. A németek most is mandátumokért jelentkeztek a kormánynál, de jelöléseket csak olyan feltétel mellett nyerhettek, amely belső meghasonlásukat fokozta.

És ebből a meghasonlásból is a magyarságra csak kár származott.

Az a csoport, amely az új ideológia zászlóvivőjeként jelentkezett és éppen ezért a kormánylajstromokon jelöltséghez nem juthatott, a választások után mindenképpen arra törekedett, hogy a kormány előtt igazolja, milyen erős támasz az ő jobboldali elgondolása és népi szervezkedése a magyar irredentával szemben. Hogy gyülekezési és szervezkedési lehetőségei legyenek, e csoport tagjai minden alkalmat felhasználtak arra, hogy a magyarság ellen ne csak ellenszenvüknek, de igen sok esetben megvetésüknek is kifejezést adjanak.

Csak természetes, hogy ilyen körülmények között a védekezés vonalán maradt, de kétségtelenül a németiség többségével rendelkező pártvezetőség még kevésbé volt hajlandó velünk együttműködni, nehogy ezzel is a támadók helyzetét könnyítse.

A törvényhozási választások után csakhamar kitűnt, hogy a liberális kormány a német kisebbség érdekeit is a maga sovén törekvései áldozatául ejti. A legjellegzetesebb szász városok, mint Brassó, Nagyszében, Segesvár, Medgyes és Beszterce, ahol hétszáz év óta a városvezetést a szászok tartották kezükben, román irányítás alá jutottak, a polgármesteri székben sehol szász nem maradt. Több helyen a kormányzópart lajstromán a magyaroknak kínált helyeket, hogy a többséget elérje és ezzel a szászok kiemelését törvényesítse. És a magyarok, akik eddig éppen a szászok magatartása miatt e városok nagy részében kellő képviselőnek nem juthattak, most elfogadták az ajánlatot, mint a közigazgatási testületekbe jutás egyetlen lehetőségét, a szászok pedig olyan módon beszéltek és írtak a „magyarok kitöréséről a kisebbségi frontból“, mint ha ez tényleg létezett volna és ennek a valóságban nem létéért minden felelősség nem őket terhelné.

AZ ALATT A MÁSFÉL ÉVTIZED ALATT, amelyben a magyarok és németek viszonyát a fentiekben vázoltam, olyan új német nemzedék nevelkedett, amelynek tagjai a magyar múltat közvetlen tapasztalatból már nem ismerik, a magyar kultúrának már nem részesei, sőt magyar nyelven olvasni sem tudnak. Ennek a nemzedéknek felfogására és a magyarság iránt beállítottságára tehát döntő hatással csak az lehet, amit a belföldi és külföldi napisajtóban, folyóiratokban és könyvekben német vagy román nyelven olvas.

Vájjon akadhat-e, aki ilyen olvasmányok alapján rokonszenvet érezhet velünk, akinek kedve volna a velünk való barátkozáshoz, a velünk együttthaladáshoz? A szász és különösen a sváb napisajtó hasábjain szinte szakadatlanul úgy állítják be a magyar múltat, mint amelyben a nemzetkisebbségek elnyomása klasszikus tökélyre fejlődött és alig van hét, hogy ezekben a lapokban a jelenlegi magyar nemzetiségi politikáról súlyosan elítélő cikkek napvilágot ne lássanak.

Ha pedig ennek az új német nemzedéknek tagjai azokat a folyóiratokat olvassák, amelyek a Németbirodalomban és Ausztriában főleg a kisebbségek kérdéseivel foglalkoznak, mint amilyenek például

a „Deutsches Ausland-Institut“-nak Stuttgartban kiadott „Der Auslandsdeutsche“ vagy a Berlinben kiadott „Volk und Reich“, avagy a Bécsben szerkesztett „Grenzland“, illetve „Nation und Staat“ folyóiratok, akkor megerősítettnek látják a napilapok hasábjain olvasottakat, mert ezek a folyóiratok kevés jóindulattal, sőt gyakran céltudatosan állítják szembe a magyarországi német kisebbség helyzetét a többi utódállamokban élő német kisebbség helyzetével, de annál alaposabban kiszínezzek olyan magyarországi sérelmeket, amelyeket máshol alig vesznek észre.

Bleyer Jakab a nemzetkisebbségek kongresszusait is jó alkalomnak látta arra, hogy a romániai német és magyar kisebbség vezető tényezőit meggyőzze arról, hogy egymást-megértésük mennyire szükséges egyetemes kisebbségi szempontból és a magyarországi németek szempontjából is.

Ugyanez a törekvés hatotta át Ammende Ewald doktort, a nemzetkisebbségi kongresszusok főtitkárát. Am ők kiléptek az élők sorából, nem érthették meg a közeledés első lépését sem.

Utánuk is akadtak a magyarországi német kisebbség vezetői között, akik észrevették az összefüggést a magyar társadalom németellenes magatartása és az utódállamokban a magyar-német viszonyok alakulása között, ők is azt szeretnék, ha mi, a kisebbségi magyar sorsba jutottak arra kérnénk a magyar társadalmat: változtassa meg felfogását, ha másért nem, legalább azért, hogy rajtunk segítsen. De vajjon megtehetjük-e ezt az elmondottak mérlegelése után? A romániai németségnek ugyan melyik tényére hivatkozhatunk mint olyanra, amely az egyetemes kisebbségi gondolatnak megfelelő volt?

Jól tudjuk, hogy Magyarországon is akadnak jelenségek, amelyek az egyetemes kisebbségi gondolat szempontjából helytelenítendőek, de ildomos volna-e részünkről, hogy ezek ellen a magunk figyelmeztető szavát felemeljük akkor, amikor helyzetünkben éppen a német kisebbség magatartása következtében az egyetemes kisebbségi gondolatnak sokkal súlyosabb sérelmeit észlelhetjük.

Amíg a német „Volkstum“ vezetői az egész vonalon el nem fogadják azt a tételt, hogy egyenlő mértékkel kell mémiök a kisebbségi sorsba jutottak között, amíg különbséget tesznek egyrészt a Danzigban kisebbségi sorsban élő és magukat németeknek valló olyan egyének jogai között, akik nevük és származásuk szerint németek és másrészt azok között, akik Szatmár—Nagykároly vidékén elkeseredett harcot folytatnak azért, hogy vallott magyarságukat a Gau-Amt ellenére minden törvényes eszközzel megvédjék: amíg a „Völkischer Beobachter“ és a „Berliner Börsenzeitung“ 1936. évi november 5-1 száma nyomán megállapítják, hogy Danzigban jogsérelem történt, mert „aki németnek vallja magát, az német és az idegenül hangzó név az önbevallás szempontjából jelentőséggel nem bír“: ezzel szemben pedig a szatmár—nagykárolyvidéki német nevű magyarokat „einheimsolni“ törekszenek, addig mi csak fájó érzéssel eltelt szemlélői lehetünk az itt és odaát történő kisebbségellenes tényeknek, de ezek megváltoztatásához segédkezet nem nyújthatunk.

JAKABFFY ELEMÉR

MILITARIZMUS ÉS POLITIKA JAPÁNBAN

EURÓPA állandóan feszült és gyorsan változó politikai légköre hozza magával, hogy a Kelet-Ázsiában lejátszódó események nálunk többé-kevésbé másodrangú jelentőséggel bírnak és az érdeklődést csak rövid ideig képesek lekötöni. Pedig már a „Távolkelet“ megjelölés is mindinkább tisztán földrajzi fogalommá válik és az Ázsia és a Csendes-óceán felett való egyeduralomért folyó harc máris érezteti politikai és gazdasági hatásait Közép-Európára is. A Távolkelet forrongó színpadján évtizedek óta Japán küzd az első szerepért, egyre fokozódó szívóssággal és hevességgel. Ha erre való hivatottsága nem nyugszik is történelmi alapon és lakosainak száma is aránylag kicsiny — Kína mindkettőben túlszárnyalja —, viszont erre kényszeríti túlnépesedése, de predesztinálja erre szerencsés szigeti fekvése, mely Angliára emlékeztet és duzzadó, el nem használt nemzeti és faji ereje.

Japán a világháború óta, de különösen amióta az ázsiai kontinensen való hatalmi terjeszkedésének újabb korszakába lépett, melynek legfontosabb állomásai Mandzsúria és Jehol gyors meghódítása, majd a Mandsukuo császárság felállítása, jelenleg pedig Észak-Kína elszakítására irányuló törekvése, egyre növekedő kül- és belpolitikai válságok színhelye. A súlypont inkább a belpolitikára esik, bár szoros összefüggésben van a japán nemzet külpolitikai célkitűzéseivel. A belső válság okait viszont nemcsak a megoldatlan mezőgazdasági kérdésben kell keresnünk, sem egyedül társadalompolitikai vagy pénzügyi téren, de nem is egyedül a katonapárt vagy a haderő tisztikarának egyeduralmára való törekvésében, hanem nacionalista, szociális és imperialista törekvések sajátos összességében.

A japáni belpolitika utolsó hónapjainak legkimagaslóbb eseménye a január végei parlamenti válság volt. A hadsereg megbuktatta ultimátumszerű követelésével a Hirota-kormányt és új kormány megalakulását erőszakolta ki. A japán katonáknak eme újabb forradalmi és látszólag fegyelmetlen, függelemsértő fellépését nem lehet és nem szabad európai szemmel és mértékkel megítélni. Elsősorban nem szabad elfelejtenünk, hogy Japán alig egy emberöltő alatt egy aránylag kicsiny, majdnem középkori, feudális államból, amelyben a samuraiaké¹

¹ Szerény kismesek; bátor és önzetlen harcosok és hazafiak, mint lehettek a középkori európai lovagok. Őket, erkölcsüket és életfelfogásaikat követik a mai japán katonák.

volt az első szó, modern nagyhatalommá vedlett át, szinte átmenet nélkül. Érthető tehát, ha népjóléti, gazdasági és kormányzati vonatkozásban a Szigetország még nem találta meg a teljes belső egyensúlyt. Sem az állam mint olyan, sem a japán nép többsége. Mindkettő fél lábbal már a mai korban áll, a másik lába azonban még néhány századdal visszamaradt. A japán lélek eme ingadozása — sőt harca — hagyományok és a jelen kor követelményei között, jellemző az ország és az egész nemzet belső életére. Ha ehhez még hozzávesszük a japániakat jellemző fanatikus, vallásos és misztikus elemektől átszőtt dinasztikus érzésüket, faj- és hazaszeretetüket, úgy máris jobban megérthetjük mindazt, ami Nipponban jelenleg folyamatban van és még egyhamar nem fog nyugvópontra jutni.

JAPÁN BEL- ÉS SZOCIÁLPOLITIKÁJÁNAK egyik legkomolyabb, sőt talán sorsdöntő problémája az agrárkérdés. A Szigetország nagy része hegyvidék; területének alig 16—17%-a termőföld, ami kb. 5 millió ha-tesz ki. Ezen a területen kerekén 5 millió család él, azaz 30 millió ember, úgyhogy egy-egy családra alig jut több, mint egy ha művelhető terület. Fokozottabb belső gazdálkodást, mint amilyent a japán földművesek végeznek, már nem lehet elképzelni, végrehajtása is nehézségekbe ütköznék, mivel pl. a kellő mennyiségű trágya nem áll rendelkezésre. Megállapították 1925-ben, hogy a kisgazdák 73%-a, kevesebb mint 1 ha-on és 50%-a még egy fél ha-nál kisebb területen gazdálkodott. Idegen kézben volt ellenben a művelhető terület 46%-a. Így a gazdatársadalom 42%-a kis-, jobban mondva törpebirtokos, mely további földet bérelni kényszerül, 26%-a pedig saját földdel egyáltalán nem rendelkezik, hanem csupán bérelt földön gazdálkodik. A bérösszeg általában a termés 30—60%-át teszi ki. Kölcsönöket, jelzálogokat a gazda nem igen kap. Érthető ilyen mostoha életviszonyok mellett a gazdatársadalom — azaz 30 millió japán ember! — rettenetes nyomora, elégedetlensége. A selyemtenyésztés mint mellékfoglalkozás, már szintén nem jön tekintetbe, mióta Japánban a műselyem nyomult előtérbe. A másik megoldás, a városba való költözködés és munkaalkalom keresése, ennél fogva a gyakoribb eset, annál is inkább, mivel az ipari munkás kb. 25%-kal többet keres, mint a földműves, de viszont háztartásának kevesebb tagját foglalkoztathatja. A városba való törekvésnek azonban súlyosabb hátránya az, hogy így állandóan emelkedik a munkakeresők, de egyúttal a munkanélküliek száma is.

Japánban azonban, amint látni fogjuk, az agrárkérdés nemcsak fontos szociális, hanem egyben igen komoly nemzetvédelmi probléma is.

A japán katonaság egyharmada ugyanis földműves, illetve a tengerészeméi a szegény tengerparti lakosság soraiból kerül ki. A tisztek nagy része is vidékről, a faluból származik. Ez a tény adja meg a japán agrárkérdésnek nagy jelentőségét, amely túlnő a Szigetország határain és világproblémává válhat. És ez a szoros összefüggés katona és paraszt között, ez az együttérzés a nélkülöző, éhező földművesek és az ősi, lovagias és igazságos samurai szellemben nevelt hadsereg

között: ez a tulajdonképpeni kiindulópontja Japán belső válságának, de hatalmi terjeszkedésének is. A szamurai nemes, de szegény volt, és szegény a mai japáni tiszt is, mivel a fizetések közismerten igen szerények. Körülöttük időközben az iparosítás száguldó ütemben fejlődik és óriási vagyonok keletkeznek rövid idő alatt, ők pedig — a tisztek és katonák — a mechanizált új kornak csak hibáit és káros következményeit látják. A nagyvárosok díszes márványpalotáiban az újjgazdagok európaias színezetű, nagyúri életet élnek, ugyanakkor amikor künn a falvakban, a tanyákon és a tengerparton szüleik és testvéreik a megélhetésért küzdenek, sőt igen gyakran éheznek. A „Busido“ (katonák útja a dicsőség felé), a szamuraiaknak ezen ősi erkölcsi törvénye, melyet minden tiszt magára nézve irányadónak tekint — a harcos erények mellett az elnyomottak támogatását és a társadalmi igazság mellett való harcot is követeli. Így lesz a vidékről származó katonatisztból és közkatonából egyrészt izzó nacionalista, másrészt vad ellensége a kapitalizmusnak és a jelenlegi társadalmi rendnek!

Sok híres, magasrangú tiszt — többek között Araki tábornok volt hadügyminiszter, a fiatal tisztek eszményképe — ugyancsak földművescsaládból származik. A kapocs katonatisztek és a falvaikba visszatérő volt katonák között sosem szakad meg, sőt állandó. Előbbiek figyelemmel kísérik volt alárendeltjeik életsorsát, jó tanácsokkal látják el, munkához, kölcsönökhöz stb. juttatják őket. A „Katonaviseltek Egyesülete“ 7—8 millió tagot számlál és így a birodalomnak egyik legkomolyabb és legszámottevőbb társadalmi szervezete. Minden katonának és volt katonának pedig a főkívánsága és vágya egy: új föld hódítása, új megélhetési lehetőségek teremtése szűkolkodó honfitársai részére! De nem egyedül a békés gazdasági terjeszkedés lassú módszerével, hanem ősi szamurai módra, nyűt harcban, fegyverrel a kézben. Mint látjuk, a megoldatlan agrárkérdés tehát Japán bel- és külpolitikájának egyik sarkalatos, döntőjelentőségű problémája.

A katonák figyelme azonban a munkásokra és a nagyvárosok sok százezernyi proletárjára is kiterjed, azoknak életszínvonala emelésére és a nemzeti gondolat megnyerésére.

A gyári munkások keresete, mint már más helyen feltüntettük, jóval magasabb, mint a mezőgazdasággal foglalkozóké, de viszont kevesebb, mint Európában. A japán kivitel nagy sikerét — „dumping“ — az alacsony munkabérekre, illetve a japáni munkások alacsony életszínvonalára vezetik vissza. Japán hivatalos részről szembe szállnak ezen általános felfogással és kiemelik, hogy „a japán munkás nem kisebb igényű, mint más nemzet munkása, ellenben kevesebbet ad ki élelmezésre (éghajlat, növényi táplálkozás), amellet szorgalmasabb, ügyesebb és nagyobb a munkahűsége“.

Így lettek tehát Japánban katonák a forradalmi gondolatok zászlóvivői. Azonban ezt a különös jelenséget, amely annyira elüt a mi megszokott katonai formánktól és a katonai fegyelemről Európában alkotott fogalmaktól, amint mondtuk, nem szabad a mi mértékünkkel mérni. Már azért sem, mert a japán haderő társadalmi és közjogi helyzete — erre még rátérünk — más, mint a nyugati országokban. Mikor ugyanis a XIX. század második felében Meiji császár

letörte a „sogunok“ (majordomusok, főurak és hadvezérek voltak) gyámkodását és saját maga vette kezébe a hatalmat, első tanácsadói a régi szokásoknak megfelelően a legkiválóbb katonák, „daimiok“ (hűbérurak) és szamuraiak voltak. Később, amilyen mértékben a nyugati kultúra az országban tért hódított, polgári egyének szaktanácsait is ki kellett kérnie. És pedig nemcsak tudósok és államférfiak, „genro-in“-ok, hanem, az ipar és kereskedelem fejlődésének megfelelően, szóhozjutottak pénz- és iparemberek és kereskedők is, a „choshi“-k. A haderő ezen új állami és társadalmi tényezők előretörését gyanakvó szemmel nézte, különösen mikor a parlamentarizmus bevezetése után 1889-ben az oligarchák által választott és támogatott képviselők befolyása az államügyekre mindinkább nyilvánvaló lett.

Nézzük meg, hogy kikből áll ezen hierarchia, amely ellen a katonatisztek ellenszenvé irányul és amely oka — angol felfogás szerint is — a legutolsó parlamenti válságnak.¹ Az egész ipart és kereskedelmet az új japán korszak első évtizedeiben — múlt század második fele — a kormány irányította és pedig, ami igen érdekes, a modern tervgazdálkodás elvei szerint. A nép amellettt akkor minden, bármi téren végzett munkát az állammal szemben való kötelességének tekintette. Néhány kiváltságos cégtől, illetve családtól eltekintve, akiknek tagjai a világot bejárták és külföldi tapasztalatokra tettek szert, a japán nép zöme kevés érdeklődést mutatott a modern ipar, kereskedelem és pénzforgalom nagy gazdasági és érvényesülési lehetőségei iránt. Mikor tehát a múlt század 90-es éveiben az állam feladta monopolisztikus politikáját, akkor a nagy állami üzemek és vállalatok természetesen annak a néhány családnak monopóliumává váltak, amelyek a megfelelő tudás, tapasztalat és pénz felett rendelkeztek. Japán ipari és pénzügyi világában az első helyet a Mitsui-család foglalja el, melynek üzleti hagyományai a XVII. századba nyúlnak vissza. A nemzeti vagyonnak 40%-a az ő kezében van, míg a másik 60%-ot 3—4 család birtokolja: Mitsubisi, Sumitomo, Okura, Okazaki — iparosok, hadseregszállítók, bankárok.

A Mitsui bárók pénzügyi hatalmának megvilágítására szolgáljon néhány számadat: Mitsui bárók a japán imperializmus inkarnációi; a 17. század óta gazdag szamurai-család; ők gyarmatosították Formosát, Sachalint. Súlyos milliókkal ők viselik a Kína és Szovjet-Oroszország elleni propaganda költségeinek oroszlánrészét. Személyes vagyonukat kb. 1½ milliárd márkára becsülik; 224 vállalat (ipar, hajózás, újságok stb.) áll ellenőrzésük alatt, amelyeknek a tőkéje 4½ milliárd márka. Nagy jöltevők. Tokiói jóléti intézetükben számos alkalmazott működik. Munkásaik a vállalatok nyereségén részesednek. A Magyar Nippon Társaságot is ők támogatják. Hogy Mitsuiék ilyen hatalmi eszközök mellett a kormányzatra és a parlamentre befolyással bírnak és pedig az általuk támogatott politikai párt és a sajtó útján, szintén természetes.

Ha most ezzel kapcsolatban mindjárt áttérünk a japán parlamentarizmusra, úgy ami a főpártokat illeti, a Szeiyukai-párt, amelyet annak idején a bölcs Ito herceg alapított, konzervatív és kormánytámogató, de azért nincsen pontosan körülírt programja. A második nagy párt a Minszeito, Japánban a liberalizmust képviseli, de az

¹ The Economist, 1937 február 13.

ő programja sincsen élesen meghatározva. Bizonyos fokig ellenzi a hadsereg túlkapasait és inkább a gazdasági terjeszkedést pártfogolja. Számtottevő párt még a japán „Imperialista Egyesület“, szélsőséges nacionalista irányzattal; főembere Araki tábornok, amellet közel 5 millió tagja van. Jelentős szerepet játszik még Japán politikai életében a bürokrácia és a tisztviselői kar. Kisebb részük inkább a mérsékelt irányzat híve, míg nagyobb részük a hadsereget, illetve annak imperialisztikus politikáját támogatja.

Visszatérve a japán katonák, illetve a hadseregnek nekünk mindenképpen szokatlan és idegenszerű beavatkozására az államügyek irányításába, elsősorban azt kell leszögeznünk, hogy annak — mint már említettük — alkotmányos, törvényes és történelmi alapja van. Mikor Japán 1889-ben áttért az alkotmányos kormányzatra, Meiji császár úgy döntött, hogy a haderő nem eszköze a váltakozó kormányoknak, hanem inkább „egy hatalmas családi tanács tagja“ és mint ilyen a császárnak egyedül van alárendelve! Az alkotmány megfelelő szakaszai meghatározzák a továbbiakban, hogy egyedül a császár dönthet béke és háború felett — parlament vagy miniszterének hozzájárulása nélkül is. A had- és a tengerészeti ügyek élén csak tényleges katonatiszt állhat. A japán vezérkar katonai vonatkozású kérdésekben függetlenül a külügyminisztertől dönthet, még akkor is, ha ebből nemzetközi bonyodalom keletkezne. A haderő a kormánnyal és a parlamenttel szemben semmi tekintetben sem felelős. A császár-isten (vagy isten-császár) a japán katonának nemcsak legfelsőbb, hanem egyetlen és kizárólagos hadura. Az ugyanakkor kiadott császári kéziratnak pedig legfontosabb része így hangzik: „A fegyveres erő legfelsőbb vezérlete a mi kezünkben van. Azt soha senkire át nem ruházzuk. A mi viszonyunk hozzátok igen szoros lesz, ha mi megbízhatunk bennetek, mint családunk tagjaiban, és ti mireánk úgy fogtok tekinteni, mint annak fejére!“

Így érthetővé válik, hogy a hadsereg pártokon, parlamenten és kormányon felül érzi magát és az államügyekbe való beavatkozását indokoltnak, sőt jogosnak tartja. Ha ezen felfogáshoz még hozzávesszük a tisztek és katonák már vázolt gondolat- és szellemvilágát, — így a császári családot Amaterazu napistennő közvetlen leszármazottjának tekintik és tisztelik —, úgy már inkább érthetővé válik a haderő politikai téren való megmozdulása. Úgyszintén az a nagy elvi ellentét tábornokok és iparmágnások, militarizmus és kapitalizmus között, valamint a nagy nemzeti és politikai célkitűzések elérése körül a két tábor között lappangó ellentéteket illetően.

Dr. F. Bodinus „Der Vormarsch Japans“ című könyvében ezeket írja: „A parlamentáris rendszer és vele a nyugati liberális befolyások végüket járják. Helyükbe ismét előtérbe lépnek az ősi busido erkölcsök, a férfiaság, a harckészség — egyszóval a heroizmus a materializmussal szemben. Ennek a mozgalomnak, új politikának előharcosa a japán katona, aki ismét a földműves osztályt akarja felemelni a régi helyére, mint a nemzet gerincét — a túlságosan pártolt gyáriparral szemben.“

Dr. H. Schnee személyes tapasztalatok alapján (követ volt Tokióban, majd a Népszövetség által kiküldött Lytton-bizottság német tagja) ezeket írja „Völker und Mächte im fernen Osten“ című művében:

„A katonaság hatalmi pozíciója Japánban igen jelentős tényező. Araki tábornok a fiatal tisztek eszményképe ... Távolkeleten nehezebb mint Nyugaton annak a megállapítása, hogy a tulajdonképpeni hatalom hol és kinél van, hol kell keresni azon hajtóerőket, amelyek ezen tervek és célok mögött rejlenek. Komoly figyelők azt állítják, hogy az erőközpont a fiatalabb vezérkari és csapattisztek körében van. A falu és a földműves osztályok nacionalista mozgalma mellettük van. A szélsőség felé hajló hazafiak ellenszenvvel viseltetnek a politika, az ipar és a pénzügy terén észlelhető újszerű jelenségek iránt és a régi Japán egyszerűséghez való visszatérést követelik. Ha ezek az eszmék egyeseknél fanatizmussá fokozódnak, politikai gyilkosságok a sajnálatos következmények“.

A fiatal tisztikar és a katonai pártok politikai programja, mellyel az egykori boldog patriarchális időköt akarják visszaállítani, sajátos vegyülete a forradalomnak és a romantikának, a császárhoz való hűségnek, a faji és hazaszeretetnek, a miszticizmusnak, állami szocializmusnak, sőt kommunizmusnak. Külföldi szakírók hol „ultra patriotikus reakciónak“, hol „japán fasizmusnak“ nevezik. Főbb pontjai: minden birtok- és tulajdonnak, úgyszintén az iparnak és a bankoknak nacionalizálása; munkások részesedése a gyárak nyereségén, gyermekeknek az állam költségén való felnevelése; társadalmi és agkori biztosítás, választójog minden volt katona és minden családfő részére stb.

Az első lépés ezirányban, azaz a tömegek megszervezése, már évek óta folyamatban van. Japánban több mint 250 hazafias egyesület működik nagyrészt titokban, néhány millió beszervezett taggal. A valóban működő tagok létszáma azonban aránylag csekély. Hogy ezen szervezetek eddig még nem avatkoztak be erélyesebben az államvezetésbe, illetve még nem ragadták magukhoz a hatalmat, sok megfigyelő szerint arra vezethető vissza, hogy a szervezkedés még nem elég szoros és erős és hogy hiányzik a valóban nagy és mindenre elszánt vezéregyéniség. Emlékezetes, hogy néhány évvel ezelőtt az összes jelek arra engedtek következtetni, hogy Araki tábornokra vár ez a feladat, de kül- és belpolitikai nyomásra, uralkodó és kormány el kellett hogy ejtsék. Sokan azonban — külföldön is — mindennek dacára benne látják a jövő nagy emberét.

A titkos egyesületek egyik célja a tett, sőt ha kell, a politikai gyilkosság is, melynek végrehajtója a széles rétegek előtt, még ha a törvény bűnösnek mondja is ki, nemzeti hős. A megismétlődő merényletek így néhány év óta Japán belső politikájának egyik sajnálatos jelenségévé váltak. Az első áldozatok 1932-ben Inouye pénzügyminiszter és báró Dán bankigazgató voltak. A panasz ellenük az volt, hogy a yen akkori leértékelésével kapcsolatban több nagy pénzintézetet illetéktelen haszonhoz juttattak a haza kárára. A következő áldozat Inukai miniszterelnök volt, mert politikáját a radikális hazafiak túlpacifisztikusnak találták. A merénylők a „Vértestvérek Egyesületéből“ kerültek ki, melynek tagjai fiatal tisztek, tisztiiskolák növendékei és diákok. A pénzügyvilág erre, a terrorcselekmények behatása alatt és hogy a tisztikart kibékítse, ajándékokkal látta el a hadsereget és gyűjtéseket kezdeményezett a hadifelszerelés javára. 1934-ben ezekből az adakozásokból közel 200 repülőgépet, légelhárító ütegeket, géppuskákat stb. szereztek be. Mindez a tisztikart azonban nem elégitette ki. Elkedvet-

lenítette továbbá az az ellenzéki hangulat, mely a parlamentben Mandzsúria meghódítása kapcsán keletkezett.

Hayashi tábornok hadügyminiszter, Araki utóda, a tisztikar megnyugtására ezért 1934-ben két röpiratot adott ki, amelyekben egyrészt a gazdasági és ipari mozgósítást tárgyalja, másrészt Japán újraépítésének nagy tervét és világpolitikai célkitűzéseit ismerteti részletes reformjavaslatokkal. A röpiratok lényege az egyiknek zárószavában igen tömören a következőkben jut kifejezésre: »Japán részére az 1935/36. évek válságos idők lesznek. Haderónket és haditengerészetünket feltétlenül ki kell építenünk, bármily nagy áldozatokat kell is hoznunk e célból — még nemzetközi vonatkozásban is! Erőssé kell tennünk belső gazdaságunkat, de még ennél is szükségesebbek a törhetetlen erős erkölcsök. E három tényező szorosan egymásba való olvadása biztosítja Japán győzelmét!« Külpolitikai vonatkozásban konkrét célokat nem jelöl ki, ellenben leszögezi Japánnak azon jogát, hogy lakosságának sűrűségére és nyersanyaghiányára való tekintettel megfelelő új területet hódítson — bárhol.

A röpiratok hihetetlen feltűnést és lelkesedést keltettek. Az első kiadás 200.000 példánya napok alatt elfogyott. Mikor azonban néhány hónap múlva a tisztikar rájött arra, hogy a szép terv megvalósítása mily nehézségekbe ütközik, az elégedetlenség és a titkos szervezkedés ismét felütötte fejét. E válságos időszakban, 1935 elején a „Tenno“ (császár) régi japán hagyománynak hódolva, a „Genro“, az öreg tanácsadók intézményéhez nyúlt és visszahívta az ősz Saionji herceget és az ugyancsak öreg Takahasi egykori miniszterelnököt és kiváló pénzügyi szakembert, hogy döntőbírókként szerepeljenek katonák és oligarchák között. Bölcs tanácsaikkal, de főleg tekintélyükkel, rövid időre sikerült is a két párt között némi békét teremteni, mely azonban nem volt tartós. Mikor a kilátásba helyezett újítások és a hadsereg átszervezése késett, a tisztikar újból megmozdult, úgyhogy — 1935 őszén — több ezer tiszt áthelyezése és számos tisztnek a hadsereg kötelékéből való elbocsátása vált szükségessé. Az áthelyezett tisztek egyike akkor lőtte le a hadügyminiszter helyettesét és szűkebb munkatársát, mert benne látták mozgalmuk egyik fő ellenségét.

De ennél sokkal súlyosabb és komolyabb volt az 1936 februárban lezajlott zendülés, mert most nemcsak egyes tisztek, hanem legénység is — egy Mandzsúriába rendelt gyalogezred részei — fellázadt és fegyverrel a kezében fordult szembe előljáróival és a kormánnyal. Tokio és vele az egész ország izgalmas napokat élt át. A zendülők egy százados parancsnoksága alatt, puccsszerűen, a katonai és polgári hatalmat akarták magukhoz ragadni és ehhez számos vezető egyéniség meggyilkolása volt az első lépés. Áldozataik lettek a külügy-, a pénzügy- és a tengerészeti miniszter. A zendülés végleges leszerelése nem volt könnyű feladat, mivel a többi csapat is nagyrészt a lázadókkal rokonszenvezett. A lázadók végre csak a császár közvetlen parancsára adták meg magukat, miután vezetőjük előzőleg harakirit követett el. A felkelés mindennek dacára mégis eredménnyel járt, amennyiben az új kormányban a hadügy- és a külügyi tárca élére a hadsereg jelöltjei kerültek. A zendülés utóhullámai még hónapokig sem csillapultak le.

Az egész országban megnyilvánult a zendülőkkel való együttérzés, melyet 12 halálos ítélet és sok tisztnek súlyos börtönbüntetése sem csökkentett, sőt növelt. Egyébként a Hirota-kormány akkoriában a megijedt parlamenttel megszavaztatta a nagy hadügyi költségvetést, bizonyos mértékben rátette kezét a hadiüzemekre is, de a kapitalizmus letörése mégsem sikerült és így az ellentét utóbbi és a tisztikar között megmaradt.¹

Japánban az utolsó évek folyamán általában az 1936. évet jelölték meg, mint azt a válságos időpontot, amikor Nippon sorsa és jövője eldőlt. A jelek és a kezdet után ítélve azonban úgy lehet, hogy 1937 lesz Távolkeleten a válságok éve. A néhány héttel ezelőtt Japánban lefolyt súlyos parlamenti válság egy megismétlődő jelensége az országban dúló belpolitikai harcoknak. Ez alkalommal azonban szerencsére véres áldozatok nélkül. A közvetlen okot Hamada szeiyukai párti képviselő rendkívül szokatlan és heves támadása szolgáltatta, amellyel a parlamentben a hadvezetőséget és a hadsereg politikai szereplését illette. A beszéd után Terauchi tábornok hadügyminiszter a fiatal tisztikartól ösztökélve a Ház feloszlását követelte. Hirota miniszterelnök és a kormány többsége viszont, bár — előbbi mint köztudomású — közel áll a hadsereghöz, ellenezte e követelést és nem érdekelt, hogy ebben őt a haditengerészet támogatta. A hadsereg azonban, úgylátszik idősebb tisztek vezetése alatt, ragaszkodott kívánságához és végül a kormány bukását úgy érte el, hogy a hadügyminisztert, aki aktív tábornok, lemondásra bírta.

Úgy látszott, hogy küszöbön áll a katonai diktatúra! Most azonban ismét, mint minden nagy válságban, közbelépett a már 89 éves Saionji herceg mint „idős államférfi és tanácsadó“. A császárral, a haditengerészetrel és a nagytőkével karöltve javaslatba hozta mint kormányelnököt Ugaki tábornokot, a katonai pártnak kimondott személyes — ellenségét. Erre újabb éles válság állott elő. Terauchi tábornok hadügyminiszter — két malomkő között — nehéz elhatározás előtt állott. Végül azonban úgy oldotta meg a kérdést, hogy mint előljáró nem járult hozzá Ugaki tábornoknak miniszterelnökké való kinevezéséhez. Az indokolás igen jellemzően az volt, hogy „a hadsereg nem bírná el Ugakit mint kormányelnököt, mert megzavarná a tisztikarnak oly nehezen visszaállított politikai fegyelmét“. Ismét a katonadiktatúra szelleme lebegett Tokió felett, de akkor váratlanul, mint már több ízben, megnyugodtak mindkét oldalon a kedélyek és a kormányalakítással Hayashi tábornokot bízták meg, az egykori hadügyminisztert, aki tudvalevőleg a mérsékelt irányzat híve. Nagy harcok folytak különösen a hadügyi és a tengerészeti tárca betöltése körül. Míg a tisztikar erőskezű embereket kívánt, a parlamenti ellenzék természetesen a mérsékelt irányzatú megoldás mellett kardoskodott.

Végül előbbi győzött és Sugiyama tábornok lett a hadügyminiszter. Igen népszerű, „erőskezű“ és, mint mondják, „a jövő embere“. A tengerészeti ügyeket Yonai tengernagy vette át, külföldet járt, jóhírű

¹ The Economist már idézett száma szerint a kapitalizmus minden hatalma dacára, nem meri a nyílt harcot a katonapártokkal, illetve tisztekkel felvenni, mert tudja, hogy a tömegek utóbbiak mögött vannak.

tengerész. Godo ellentengernagy viszont a kereskedelmi és vasúti tárcát vállalta; addig a legnagyobb nehézipari vállalat vezetője volt. Fontos tagja a kabinetnek Juki pénzügyminiszter, bank- és ipar-ember, aki a haderő követeléseit méltányolni fogja, különösen a hadiüzemekre vonatkozóan, továbbá Sato, az új külügyminiszter, bevált diplomata, aki legutóbb párizsi követ volt, s aki legújabban Japán külpolitikáját ismét Angliához közelíti.

Külföldön sokhelyütt azonban ezt a kormányt is csak ideiglenes megoldásnak tartják, mert, ez az általános felfogás, a katonai diktatúra életbeléptetése csak idők kérdése.

Remélünk kell, hogy Japán népe és kormánya — bárkikből is álljon utóbbi, — idővel mégis csak áthidalja azon állandó feszültséggel telt ellentéteket hadsereg és kapitalizmus, mezőgazdaság és ipar között és így elejét veszi annak a súlyos és állandó belső válságnak, amely nemcsak a Szigetország, hanem az egész világ békéjét veszélyezteti.

Mint már bevezetésünkben kiemeltük, Európa népei nem nézhetik közömbösen a Távolkeleten lezajló eseményeket. Hiszen a keletázsiai és csendesóceáni vidék és Közép-Európa között lehet és van összefüggés és kölcsönhatás. Az összekötő útvonal úgy szárazföldön, mint tengeren különböző nagyhatalmak érdekköreit érinti — és veszélyezteti. Távolkelet hegemoniájáért való küzdelemben Japán és Szovjet-Oroszország között ideiglenesen szünet állott be. Előbbi erélyes hódítási politikájával az ázsiai kontinensen Moszkvát ott éveken át lekötötte, majd defenzívába szorította és rendkívül nagy méretű katonai óvintézkedésekre készítette. De ezáltal egyúttal gátat vetett a bolsevizmus terjeszkedésének kelet és délkelet felé. Ha e tekintetben Japánt elsősorban önző célok és érdekek is vezették, Európa mégis el kell hogy ismerje azon fontos szolgálatokat, melyeket Nippon ott mindkét vonatkozásban eddig teljesített. Legújabban, amióta az oroszok helyzete a Csendes-óceán partvidékein látszólag megszilárdult, — Blücher marsall vörös szibériai hadserege! — politikájuk Európában ismét élénkebb és támadólagos lett. A Szovjet katonai súlyát újból Nyugat felé helyezte át. Szélső előőrsei Csehszlovákián át a Dunamedencében, nyugaton pedig Spanyolországon át az Atlanti-óceán partjain állanak: a vörös csillagos-sarlós zászló pedig a Földközi-tengeren leng.

Távolkeleten Japán eddig egyedül harcolt a bolsevizmus ellen. Most Németország is ez irányban van. Érthetetlen volna, ha nem követné a többi nagyhatalom is. Ezen arcvonalból Magyarország sem maradhat ki, mely a tanácsuralmat saját testén érezte és a Szovjet nyugati előtörésének első áldozata lehet. Sárga veszedelmet emlegetnek mind gyakrabban, mikor Japán nagyhatalmi politikájáról van szó és elfelejtik amellet a sokkal borzasztóbb és sokkal közelebről fenyegető vörös veszedelmet.

A NEW-DEAL MÉRLEGE

SERKILENC SZÁZHARMINCKETTŐBEN Roosevelt programja és terve 23 millió szavazatot kapott, 1936-ban számára a New-Deal sikere 28 millió szavazatot biztosított.

Roosevelt elnökké választása, programjának elfogadása „Új korszakot” jelentett Amerika életében. Jól tudta, hogy a gazdasági válságból kijutni régi módszerekkel lehetetlen, nagy átfogó tervei megvalósításához pedig új gazdasági felfogást kellett teremtenie. A túldemokratizált individualizmus helyére bizonyos mértékig kollektív szemléletet kellett teremtenie, amely az állam és társadalom szociális feladatait észreveszi s azok megoldását követeli.

Programbeszédeinek hangja ismeretlen volt Amerikában. A munkások és a gazdák súlyos helyzetének ismerete alapján egy csapásra meghódította a széles tömegeket, akik deszettségükben nem tudtak megelégedni a teljes szabadság és kormánytétlenséggel. Hirdette, hogy „gondoskodnunk kell a széles tömegek existenciájának biztosításáról, öregségi, betegségi és munkanélküliségi biztosítás a legkevesebb, amit megkövetelhetünk. Jól tudjuk, hogy ügyes módszereket kell kieszelnünk, hogy az egyes termelési ágak egyensúlyát tervszerűen szabályozzuk és az egész nemzet számára megteremtjük a fogyasztás lehetőségét. A közgazdasági élet tényezőinek kevésbbé a profitra és inkább a nemzet szolgálatára kell gondolniok”.

Ezzel Roosevelt az amerikai politikában teljesen új hangot ütött meg, a programhoz azonban új emberekre volt szüksége, mert a „spoiled system” embereivel nem dolgozhatott. Tanácsadói — akiket az amerikai élet Brain Trust névvel Agytrösztnek nevezett el — függetlenek voltak minden párttól, de az állami adminisztrációtól is. Legtöbbje¹ fiatal, a tudományos világban jőnévű szakember volt.

A követendő politika legfontosabb feladatának Roosevelttd együtt valamennyien azt tartották, hogy 1. a vásárlóerő növelése és megerősítése a legfontosabb, 2. aminek érdekében egyedüli lehetőségként a gazdagok könyörtelen megadóztatása kínálkozott, 3. az országot kidolgozott tervek szerint kell vezetni, 4. a termelésnek nem a bankokat és az iparmágnásokat, hanem ezek közvetlen érdekeitől függetlenül a fogyasztókat kell szolgálni.

¹ Raymond Moley, a Columbia egyetem tanára, Rexford G. Tugwell, A. A. Berle, a Columbia egyetem tanára, az „agytröszt” legradikálisabb tagja, stb.

Roosevelt jól tudta, hogy a rendkívüli módon elmélyült bajokon csak átfogó, merész intézkedésekkel lehet segíteni. Ehhez azonban nagyobb végrehajtó hatalomra volt szüksége, mint amennyi az amerikai elnöknek általában a múltban kijutott. Választását követő félév múlva összeülő parlament elé kész tervekkel állt s hogy elhatározásaiban a „spoiled system“ befolyásának még a lehetőségét is kizárja, elnökelődjével, Hooverrel nem volt hajlandó asztalhoz ülni és „átvenni tőle a dolgokat“.

Az 1933 március 9-től június 9-ig száz napig üléselő parlament eldöntötte Amerika sorsát. Száz nap elég volt arra, hogy az amerikai életet a régítől merőben, de legalább kilencven fokkal eltérő irányba állítsa át. A kongresszus tíz fontos törvényt hozott s végrehajtásához Rooseveltnek olyan hatalmat biztosított, amilyen elnöknek még soha nem volt Amerikában.

Az első és mindenekelőtt fontos intézkedése a dollár 50%-os leértékelése és az aranykivitel betiltása volt, amellyel egyidejűleg banktörvényt¹ léptetett életbe. Erre a valutapolitikai lépésre Anglia és Japán hasonló intézkedéseinek sikere bátorította fel. Versenyképessé akarta tenni az amerikai termelést a világpiacon, a termelési költségek u. i. aranyalapon számítva csökkentek és az amerikai cikkek a külföldi piacokon is meg tudták vásárolni. Ugyanakkor a dollár 50%-os leértékelésével a belföldön bizonyosfokú drágulást, áremelkedést kívánt elérni, hogy főleg a mezőgazdasági termelés folytatását lehetővé tegye, amit teljesen felborított az agrártermékek katasztrofális árzuhanása és ugyanakkor változatlanul óriási adósság terhe. A gazdaadósságok „rendezését“ tehát nem az adósságok egy részének elengedésével kívánta rendezni, hanem sokkal általánosabban és automatikusabban az árszínvonal emelésével, az eredeti arányok visszaállításával. A hiteléletben ezáltal nem elzárkózást, hanem a feszültség oldódását érte el, a bizalom visszatért, az elrejtett arany lassanként előjött a harisnyákból is és már március hónapban nem kevesebb, mint 630 millió dollárt fizettek be a bankokba.

A valutapolitikai intézkedés mellett a törvényhozás munkáját az ú. n. Recovery Program megszavazása alkotta. Ez a gazdasági élet minden ágát felölelte. Az ipari munkanélküliség enyhítése, a munkanélküliek megsegítése, munkatáborok létesítése, nagyszabású közmunkák megkezdése, a mezőgazdaság eladósodásának rendezése, új hitelek nyújtása stb. voltak a főbbek,² melyek nagy hatást értek el és a gazdasági élet megindulását előidéztek. A program sokirányú intézkedése ellenére mégis két főágra hasadt, az ipar és a mezőgazdaság talpraállítását célozva. Az ipari újjáépítés programját a National Industrial Recovery Act foglalja magába, amit rövidítve írunk: N. I. R. A., a mezőgazdaságra vonatkozó intézkedéseket pedig az Agricultural Adjustment Act tartalmazza, amit röviden csak „3 A“-nak neveznek és így jeleznék: A. A. A.

¹ Emergency Banking Act.

² Unemployment Relief Act, Federal Emergency Relief Act, Civilian Conservation Corps. Tennessee Valley Project, Home Owners Loan Act, Emergency Farm Mortgage Act, Farm Credit Act, etc.

A N. I. R. A. és az A. A. A. jelölte ki az amerikai élet új útvonalt, amely annak a jegyében haladt, hogy csak átfogó, nagy tervek alapján lehet zavarmentesen vezetni az amerikai életet.

A N. I. R. A. fő alapelve az volt, hogy 1. emelni kell a munkabéreket, 2. csökkenteni a munkaidőt, vagyis 3. növelni és megerősíteni a vásárlóerőt, ami 4. az ipari termelés fellendüléséhez vezet és 5. a munkanélküliség csökken.

Erélyes intézkedésekre volt szükség, hisz Rooseveltt maga mondta erről az óriási vállalkozásról, hogy „ez a kísérlet vagy győzelemre vagy összeomlásra vezet“. Valóban nagy merészséggel nyúlt a problémákhoz. Munkaalkalmak teremtésére és ezzel a munkanélküliség csökkentésére óriási összegeket mozgósított. A N. I. R. A. során 48 milliárd dollárt¹ költöttek közmunkák finanszírozására akkor, amikor az évi budget 3—4 milliárd között változott. De a másik oldalon is erős kézzel nyúlt bele a dolgok intézésébe. A fogyasztó, termelő és a munkás érdekek összeegyeztetését tartotta fontosnak. A N. I. R. A. életbelépte után egy év alatt 496 megegyezést létesítettek a bérminimum, a maximális munkaidő és egyéb szociálpolitikai kérdésekben. A gyárosok eleinte meglehetősen ellenállást tanúsítottak, de 1935 elején, tehát két év alatt a munkaadók 96%-a aláírta a N. I. R. A. megállapodásokat.

A N. I. R. A. code-okban két főkérdés nyomult előtérbe: a munkabérek emelése és a munkaidő csökkentése. A munkások számára 40 órás munkahetet, a tisztviselők és kereskedelmi alkalmazottak számára pedig a 48 órás munkahetet a legtöbb megegyezésben lerögzítették. Valamint azt is csaknem általánosan elfogadták, hogy a túlórázás tilos és csak szükség esetén, javítóműhelyekben dolgozhatnak többet heti 40 óránál, 30%-kal magasabb órabér mellett. A megállapodásokban lerögzített legkisebb munkabér 30—40 cent körül változott és így a legkisebb heti kereset 12—15 dollár között mozgott. A nők alacsonyabb bérfizetése pedig tilos volt.

A gyermekmunkát ugyan már korábbi törvény tiltotta, de mivel azt az egyes államok törvényhozása szabályozta, a gyakorlatban annak érvényt nem szereztek. Rooseveltt ezt a kérdést egységesítette és a gyermekmunkát minden iparágban eltörölte. Tizenhat éven aluliak alkalmazása a legszigorúbban tilos, sőt bizonyos veszélyes üzemekben a korhatár 17 és 18 évig emelkedik fel. Emellett a fiatal munkások számára munkatáborokat létesítettek, ahol központi vezetés mellett barakkokban, sátrakban laktak és olyan munkát végeznek, amely a magánvállalkozás munkaalkalmát nem csökkenti; ötszázmillió dollárt irányoztak elő a munkatábor céljaira s ezáltal közel 1.5 millió fiatal munkást vontak a munkapiacról.

Rooseveltt politikájának legélesebb kritikussai sem tagadhatják, hogy az ilyen mélyenjáró intézkedéseknek — az egyik oldalon 4.8 milliárd dollárnyi munkaalkalom megteremtése, a másik oldalon a 40 órás munkahét és a gyermekmunkatiltalom megvalósítása — az

¹ Tennessee Valley Project, amely szerint kb. 10.5 millió k. holdnyi területen — ahol 2 millió ember él rendkívül elmaradott gazdasági és kulturális viszonyok között — óriási vízműveket, utakat stb. építenek.

amerikai gazdasági élet megindulása szempontjából döntő jelentősége volt. A N. I. R. A. intézkedések első évében 1934 közepéig a munkanélküliség 37%-kal csökkent, másszóval 3 millió munkanélküli talált munkát, a munkások jövedelme 39%-kal emelkedett, de a reálbérek is nőttek 25%-kal. A gazdasági fellendülés ezen tárgyi természetű „begyűjtása“ mellett óriási jelentősége volt még annak is, hogy az amerikai közhangulatba visszatért a bizalom, az életkedv, mozgásba került a 120 milliós tömeg.

Roosevelt a mezőgazdasági termelés rentabilitásának helyreállítását rendkívül fontosnak tartotta, programbeszédeiben azt hirdette, hogy „szükséges megteremteni az egyes termelési ágak között az egyensúlyt, mert ez a gazdasági rend megszilárdulását jelenti. Minden olyan törekvéssel szembenállók, amely egy-egy kategóriát a másik rovására akar megerősíteni“. Hozza a tétel a mezőgazdaság erőteljes támogatását írja elő, hisz a farmereket — a népesség 28%-a — érte a legnagyobb méltánytalanság már azzal is, hogy számukra a nemzeti jövedelemnek 7—8%-a jutott. Az 1929-ben megkezdődött áresés azt eredményezte, hogy a mezőgazdaság pénzbevétele 12 milliárd dollárról 5 milliárdra esett 1932-ben. A megélhetésre jutó összeg azonban ennél még sokkalta nagyobb mértékben zsugorodott, mert a mezőgazdaság bekebelezett adósságterhe változatlan 9.5 milliárd dollár maradt a háborúelőtti 3.3 milliárddal szemben.

A megoldás nem lehetett más, — a vásárlóerő megerősítésének politikájában — mint 1. a mezőgazdaság adósságterhét csökkenteni, 2. a farmerek pénzbevételeit emelni.

A feladat megoldása egységesen a mezőgazdasági termékek árszínvonalának emelése által volt elérhető, amit a dollár értékének 1933-ban történt 40%-os csökkentése, vagyis a pénz felhígítása szolgált eredményesen.

Az egyensúly azonban csak úgy volt fenntartható, ha a termelés alkalmazkodott ahhoz az új kereskedelempolitikai felfogáshoz, amely azt vallotta, hogy a farmerek annyit termeljenek, amennyi a belső szükségleteket kielégíti és amennyit közvetlen haszonnal exportálhatnak.¹ „A régi gazdaságpolitika romantikus kalandos sikert várt és remélt az idegen piacokon, ahelyett hogy a valóban szükséges árukicserélésre gondolt volna.“ A New-Deal kereskedelempolitikai programja: a belföldi piac felvevőképes ségét a belföldi fogyasztás növelésével emelni, amit a széles rétegek vásárlóerejének fokozása szolgál, a forszírozott, sokszor veszteséges export helyett pedig a termelést és a belföldi fogyasztást kell összehangolni.

¹ Amerika külkereskedelmi forgalmának emelését volt hivatva szolgálni a Silver Purchase Act is. A pénz fedezetéül háromnegyedrész arany mellett egynegyedrészben ezüstkészletet Írtak elő. Az államkincstár evégből óriási ezüstvásárlásba kezdett. 1934. év végéig ni millió uncia ezüstöt vásárolt fel belföldön, amihez még 22 millió uncia, az évi termelés járult és még a világpiacon 185 millió uncia ezüstöt vásárolt fel. Az ezüstvásárlás az ezüst értékét erősen felhajtotta. Fél év alatt az ezüst világpiaci ára közel háromszorosára emelkedett. Az ezüstvásárlás nagy mértékben kihatott az ezüstvalutájú országokra: Kínára, Brit-Indiára és Mexikóra. A cél az volt, hogy az ezüst értékemelkedése által a távol keleti piacok vásárlóképességét fokozzák és így amerikai export lehetőségeit növeljék. Ez az intézkedés nem hozta meg azt a sikert, amit reméltek tőle.

Walace földművelésügyi miniszter előtt világos volt, hogy tartósan kb. 25 millió acre szántóföldnek kell vetetlenül maradnia. A háború alatt — Oroszország nélkül — az európai országokban 50 millió acre föld maradt műveletlenül, amit az amerikai mezőgazdaság expanziója pótol. Jelenleg azonban az európai országok az agrárországok túlszűfolsága miatt, az importországok pedig autarkias gazdaságpolitikájuk következtében agrártermelésüket a lehetőségig fokozták. A tervgazdálkodás eszközeivel el lehetett érni a vetésterületek csökkentését, különösen akkor, ha a farmereknek a vetetlen területek után bizonyos kártalanítást fizettek, amely két ok miatt is indokolt volt. Egyrészt mert az adósságok a parlagon hevert földeket is terhelik, azok terhét pedig a többire áttolni teljes egészében nem lehetett. De másrészt a vásárlóerő fokozása, a gazdasági élet duzzasztása is amellett szólt, hogy az agrárlakosság bevételét a kártalanítással is növelni kell, annál is inkább, mert ez kínálkozott a mezőgazdasági termelés irányítása legreálisabb eszközének. A búzavetésterület 20%-os, a pamutültetvények 40%-os csökkentését határozták el 1933-ban. Az elhatározás sikerét 1934-ben a rendkívüli szárazság is biztosította, úgyhogy 20 millió acre tengeri-, 15 millió acre pamut-, 7-5 millió acre búza-, 0.5 millió acre dohány-, összesen tehát 43-0 millió acre szántóföld maradt vetetlen. De a következő években is jelentős területek maradtak parlagon, ami érthető, hisz az 1934. évben pl. a 600 millió dollár értékű pamuttermés mellett a farmerek 155 millió dollárt kaptak kártalanítás címén. A mezőgazdasági termelés csökkentése 1933-ban 278 millió dollárba, 1934-ben 594-be, 1935-ben 480-ba, azaz összesen 1342 millió dollárba került az államnak. Jelentős összegek ezek az agrárlakosság szempontjából is, mert belőlük fejeként az említett években rendre 9, 19, 15 dollár jutott.

Az A. A. A. ilyen agrár- és kereskedelempolitikai intézkedései nem maradtak eredménytelenek.¹ Az agrártermékek árszínvonala az 1932. évi mélypontról 1936 végéig 80%-kal emelkedett és közel van a krízis előtti szinthez. A mezőgazdaság pénzbevétele az 1932. évi 5 milliárd dollárról 1935-ben 8.5 milliárdra emelkedett, de a farmerek tiszta jövedelme — amire Rooseveltt a választási hadjárat során többször hivatkozott is — az A. A. A. intézkedéseinek következtében az 1932. évinek háromszorosára ugrott.

A New-Deal átfogó tervszerű intézkedéseinek eredményét ma már kétségbe vonni nem lehet, mert két tény megcáfolhatatlan: i. a munkanélküliek száma 1933 óta 6 millióval csökkent, 2. a farmerek tiszta jövedelme megháromszorozódott.

Ilyen eredményeket természetesen csak óriási áldozatok árán lehetett elérni. Az államháztartás egyensúlyáról a válságmély idején beszélni sem lehetett, mert a New-Deal programjának megvaló-

¹ Bár a Supreme Court — a legfelső bíróság — Rooseveltt intézkedéseit, a N. I. R. A. és az A. A. A. rendelkezéseit 1936 január 6-án alkotmányellenesnek és törvénytelennek jelentette ki. Ez csak annyit jelent, hogy a legfelső bíróság 9 tagja — akiknek életkora átlagosan 72 esztendő — nem érezte át a széles rétegek, Amerika létérdekét. Természetesen Rooseveltt nem állította meg munkájában a Supreme Court döntése s pl. az A. A. A. intézkedései helyett a Soil Conservation Act-tal dolgozott tovább.

sítása érdekében óriási rendkívüli kiadások keletkeztek s csak a folyó évben lehet a költségvetési deficit jelentős csökkenésére számítani. A szét nem osztott vállalati nyereség 33%-os százalékos megadóztatása u. i. kb. 600 millió dolláros kincstári bevételt ígér. Az állami költségvetés a következőképpen alakult:

	Bevétel	Deficit
	milliárd dollár	
1931/32	2·1	—3·0
1932/33	2·2	—2·9
1933/34	3·1	—4·0
1934/35	3·8	—3·6
1935/36	4·4	—3·2
1936/37	5·7	—1·1

Ennek megfelelően az államadósság évről-évre nőtt:

Államadósság		
	milliárd dollár	
1932. VI. végén	19·5	
1933. „ „	22·5	„ „
1934. „ „	27·5	„ „
1935. „ „	28·7	„ „
1936. „ „	33·5	„ „

Öt év alatt tehát az állam 14 milliárd dollár adósságot csinált, aminek súlya azonban kisebb, ha azt is szem előtt tartjuk, hogy ezáltal a nemzeti jövedelem dollárösszege 44 milliárdról 55 milliárdra emelkedett. Amerika eladósodottsága — fejenként 280 dollár — sokkalta kisebb Angliáénál, ahol a nemzeti adósságnak 850 dolláros fejkvótája ellenére hosszú évek óta iríglyesreméltó prosperity tombol. Rooseveltt választási küzdelmében nem szégyelte 14 milliárdos adósság csinálását, sőt még bizonyos mértékű további hitelek igénybevételét is szükségesnek tartotta, de hangsúlyozta, hogy éppen ezzel a 14 milliárd dollárral vásárolták meg a számokban csaknem kifejezhetetlen, mondjuk 800 milliárd dollárt érő amerikai közgazdaság fennmaradását és a 120 milliós nép boldogságát.

Az amerikai gazdasági élet mozgásba jött, a termelés, a fogyasztás és a tőkeképződés emelkedik, egyszóval a fejlődés tart. A tőkepiac is megélné: kűlt:

Tőke kibocsátás		
	új konverzió	
	milliárd dollár	
1928	8·0	1·9
1929	10·1	1·4
1930	6·9	0·7
1931	3·1	0·9
1932	1·2	0·6
1933	0·7	0·3
1934	1·4	0·8
1935	1·6	3·2
1936 X.	1·6	3·5

Ezek a számsorok ellentétben vannak azzal az ellenszenvvel, amely a Wall Street vezetésével az amerikai pénzüvilág és Rooseveltt között fennáll, mert amíg ezek az elnök ellen éles politikai harcot folytattak, addig pénzüszükségletét nagy készséggel elégítik ki. 1936

őszén a kincstár 20 év múlva lejáró 275%-os kötvényeit összesen 400 millió dollár értékben bámulatosan rövid idő alatt tizenháromszorosán túljegyezték. A tőkések és a pénzüvilág fokozódó bizalmára enged következtetni az is, hogy a kincstár könnyen tudja rövidlejáratú adósságait hosszúlejáratúvá átalakítani.

Rooseveltnak a válságmély idején, a gazdasági anarchia küszöbén, amikor 120 millió emberből már-már kihalt a hit, a bizalom, voltak terve, volt lelkiereje, volt önbizalma, merészsége, volt akaratereje, amellyel sikerült a rohanó amerikai élet számára új, biztos vágányokat lerakni. Ezek a sínek azonban 90 fokkal térnek el a régi pályától s rajta mind messzebb és messzebb haladnak, a régi világ körvonalai mindjobban elmosódnak. Mint elől mondtuk: 1932-ben Roosevelt programja és terve 23 millió szavazatot kapott, 1936-ban a New-Deal sikere számára 27.8 millió szavazatot biztosított, s ezzel átfogó tervek, nagy nemzeti szempontok érvényesülhetnek továbbra is az amerikai életben.

Az amerikai élet újszerű fejlődése nagy tanulságokat rejteget. Elsősorban azt, hogy a parlament munkaképes intézmény, ha megfelelő szellemű és akaratú tagjai vannak. Másodszor, hogy nagy problémákat csak átfogó tervek alapján, állami beavatkozás által lehet megoldani. Ez sikerre azonban csak akkor vezethet, ha az állami beavatkozás nem bürokratizálódik el, hanem szakembereknek juttatott hatáskörrel, a magángazdálkodás mozgékonyásával dolgozik. Harmadszor pedig, hogy nagy eredményeket csak roppant áldozatok árán lehet elérni. Ezeket kellene a magyar élet tényezőinek is végre belátniok, ma még, amikor talán nem késő.

MATOLCSY MÁTYÁS

A FALU A VÁLASZTÓJOGI REFORM IDEJÉN

AZ ORSZÁG SORSÁRA döntő jelentőségű közjogi reformok megalkotásának elodázhatatlan szükségessége ma már nem lehet vita tárgya. Ennek a cikknek nem is az a célja, hogy a választójog reformjának útjába — a falu jelenlegi helyzetének őszinte és objektív feltárásával — akárcsak egy szalmaszál is gördítsen, hiszen minden nyíltszemű és elfogulatlan ember tudja, hogy a választójog terén azt a bizonyos, évtizedek óta rettegett lépést a titkosság törvénybeiktatásával meg kell tenni, akár alkalmasak erre a viszonyok, akár nem. A nemzet — fájdalom — bámulatos következetességgel mindig a legalkalmatlanabb időpontot választotta ki arra, hogy valamit tegyen sorsfontosságú feladatainak megoldása terén. De még rendszerint ezt sem saját jószántából és őszinte meggyőződésből tette, hanem a kényszer hatása alatt, a szociális forradalomtól való félelem váltott ki valamely nagynak, korszakalkotónak hirdetett intézkedést, amely ilyen körülmények között természetesen félmegoldásnál is csak kevesebb lehetett. Tagadhatatlan, hogy — eltekintve a nyugodt és békülékeny parlamenti légkörtől — kedvezőbb viszonyokat is el tudunk képzelni a választójog reformjához és volt idő, amikor ezt a kérdést határozottan kiegyensúlyozottabb társadalmi és szociális atmoszférában lehetett volna tető alá hozni. Mi azonban, úgy látszik, nem vagyunk megáldva azzal a képességgel, hogy eltaláljuk a cselekvésre megfelelő időpontot. Vájjon a választójogi kérdést illetően is a magyar parlamentarizmus közel száz esztendeje alatt nem találunk volna a mainál alkalmasabb viszonyokat, amikor kisebb kockázattal eshattünk volna túl a népakarat szabad megnyilatkozásának próbáján? Minden bizonnyal ma sem került volna ennyire előtérbe a választójog ügye, ha a diktatúra és a forradalom alternatíváján kívül volna még egy harmadik eshetőség a jelenlegi rendszer életének meghosszabbítására.

Nézzük meg közelebbről, hogy a falusi tömegek, amelyeknek becsületes politikai jogokhoz juttatásáról van most szó, mit jelentenek — nem számszerűleg, hanem mai életviszonyaik szempontjából — a választójogi reformra nézve. Az egyes rétegek adott életkörülményei, társadalmi viszonylatai, hangulata, politikai tájékozódása, szervezett vagy szervezetlen állapota mellett milyen ma a magyar falu arculata és ebből folyólag milyenek lehetnek a titkos választójog kihatásai? Lehetséges-e a kedvezőtlen jelenségeket és minő intéz-

kedésekkel annyira kiküszöbölni, hogy valamennyire is bizalommal nézhessünk az alkotmányjogi reformok elé?

KEZDJÜK A FALUSI NÉP gazdasági helyzetének rövid áttekintésével. Körülbelül két év óta halljuk, hogy a gazdasági viszonyok javulóban vannak s ennek kedvező kihatásai már a mezőgazdaságban is érezhetők. Kétségtelen az, hogy a válság már régebben elhagyta a mélypontot és több jel arra mutatott, hogy egyes termelési ágakban — főleg az iparban — határozott fellendülésről lehet beszélni. A mezőgazdaság azonban természetesen — de meg inferiorisabb helyzeténél fogva is — lassabban reagál a változásra és az említett konjunkturális hullám csak a múlt év második felében kezdte itt éreztetni hatását. Tagadhatatlan, hogy a hosszú idő óta nem tapasztalt kereslet a növénytermelés és állattenyésztés szinte valamennyi terméke iránt és ennek nyomán az árak gyors emelkedése a gazdatársadalom egyes rétegeiben jelentékeny megkönnyebbedést hozott. Hangsúlyozni kell azonban, hogy csak egyes rétegeiben, nevezetesen ott, ahol egyrészt volt eladni való felesleg, másrészt nem hiányzott a kintartás: kivárni a magasabb árakat, amelyek cséplés után, eleinte mérsékelten, később erőteljesebben emelkedtek. Tehát elsősorban a nagyobb és tökeerős birtokosok használták ki ezt a konjunktúrát. Viszont a parasztság zöme, amelynek kevés eladni való gabonájára szinte már a cséplőgépnél rátette a kezét a magánhitelező és az adóhatóság, amelynek tehát eszébe sem juthatott, hogy várjon a saját szükségletét meghaladó felesleg eladásával, bizony csak messziről nézte, hogy a gabona ára rövid idő alatt milyen nagy pályát futott meg. Igaz, hogy az állatárak is jelentékenyen felmentek, de sok hasznot ebből sem húzhatott, mert az előző depressziós és rossz takarmánytermő évek állatállományán érzékeny csorbát ejtettek s az idejé esztendő nevelése még elsősorban a hiányok pótlására kellett. Ma tehát az a helyzet, hogy a gazdatársadalom egy vékony réteg kivételével messziről és érdektelenül kénytelen szemlélni a konjunktúrát, amelyet ki nem használhatott és tehetetlenségében a bankokat meg az államot szidja, amiért arra kényszerítette, hogy már a cséplőgép szájából, nyomott áron túladjon terményfeleslegén.

Ezzel azonban bosszúsága még nem ért véget. Azon az alapon, hogy az élelmiszerek ára emelkedett — de valószínű, hogy más okból is —, általános drágulási folyamat indult meg. Már az őszi országos vásárokon lényegesen magasabb árat kellett fizetni a csizmáért és a ruhaféléért, mint azelőtt. Hasonlóképpen megdrágultak a gazdaságokban használt eszközök, gépek és üzemanyagok is. Amíg ezeknek ára a nagyüzemekre nézve, amelyek kedvezőbb feltételek mellett vásárolhatnak, mindössze 2%-kal emelkedett, addig a kis- és középüzemek szükségleti cikkei — a Gazdaságkutató Intézet adatai szerint — 12%-kal drágultak. Az agrárrolló, vagyis a mezőgazdasági termények és iparcikkek árszparitása, egy év alatt — 1935 decembertől 1936 decemberig — 22.9%-ról 35.5%-ra tágult. Ez a nagy eltolódás onnan származik, hogy amíg az iparcikkek árindexe 61%-kal — 114-ről 121 pontra — emelkedett, addig az agrárterményeké 11.4%-kal

—88-ról 78 pontra — csökkent. A drágulás különben az általános megélhetési költségek növekedésében is kifejezésre jut. A Statisztikai Hivatal megélhetési indexe a múlt év december havában 101-3 pontot ért el, 5-8 ponttal többet, mint egy évvel előbb. A városi lakosság megélhetésének ez a letagadhatatlan rosszabbodása, amit a szegényebb rétegek elsősorban az élelmiszerek drágulásában éreznek, megint ellenérzést vált ki a városi fogyasztóközönségben az Östermelővel szemben, a fentiek után mondani sem kell, hogy teljesen alaptalanul, mert hiszen a kistermelő alig látja valami hasznát a magasabb terményáraknak, ellenben annál inkább sújtja őt is az iparcikkek jelentős drágulása.

A helyzet még sokkal előnytelenebbül alakult a mezőgazdasági munkásra nézve. Ez a „konjunktúra“ legnagyobb vesztese. Eltekintve az őszi kedvezőtlen időjárás okozta munkatorlódástól, amelynek következtében előfordult, hogy egyes helyeken a munkabérek 100%-kal is emelkedtek, a bérszínvonal alig változott. A napszám most is a tavalyi szinten mozog s legfeljebb 10—20 fillérrel magasabb, főleg ott, ahol a legkisebb béreket hatóságilag megállapították. Ez a kis javulás, amely még csak nem is általános, alig változtat a munkás megélhetésén, mert a munkaalkalom ezzel nem lett több. Sőt egyes tényekből arra lehet következtetni, hogy a mezőgazdaság munkaerő-szükséglete inkább csökkent, mint emelkedett. Ismeretes, hogy a múlt évben a gabonával bevetett terület valamivel több mint 100.000 holddal nagyobb volt, ami azt jelenti, hogy agrártermelésünk az aránylag kevés munkáskezet igénylő extenzív kultúra irányában hajlott el. Ez az év még nem tudjuk hogyan alakul. Ha az őszi vetőmunkák elvégzését a rossz időjárás meg nem akadályozza, az emelkedő gabonárak valószínűleg a szemesztermelés további kiterjesztésére készítettek volna a gazdákat, így azonban a gabonának szánt terület bevetetlenül maradt mintegy 20%-át valamilyen tavaszival kell bevetni. Nem valószínű azonban, hogy ez a körülmény lényegesen befolyásolná az idei gazdasági év munkaerőszükségletét. A távolabbi jövőt illetően pedig számítani lehet arra, hogy — a búzaárak ezidőszerte lanya irányzata ellenére is — a világ hadikészülődése okozta tartalékolásokat tekintve, a gabonatermelés konjunktúrája tovább tart, ami természetesen nálunk is a szemesztermelés további fokozását idézheti elő.

Mondani sem kell, hogy az ilyen konjunktúrából a mezei munkásnak nem sok haszna van. Aratási keresménye, vagy amit időszakai munkával természetben kap, egész évi élelmezésére sem elég és csak nagyon ritka eset — amikor valami magának is terem, vagy több felnőtt családtag vállal aratást —, ha néhány mázsa felesleg piacra kerülhet. Ellenben általános az, hogy a február, esetleg március hónapban az utolsó liszteszák is kiürül és a munkás, ha valahol nem kap előleg- vagy kölcsöngabonát, kénytelen azt pénzért vásárolni. Ebben az esetben, ami valószínűleg az idén is előfordul, a magas gabonárak anti-szociális irányban hatnak és így az agrárkonjunktúra ebben a rétegben, legalább is, amíg a munkabérek emelkedése valamelyes kiegyenlítődst nem teremt, az életszínvonal további csökkenésére vezet. A sertés árdrágulása pedig a munkásember legfőbb erőtlaplálékát:

a szalonnát teszi megfizethetlenné, ami azért nagy baj, mert manapság nagyon sok munkáscsalád nem tud még sertést hizlalni vagy legálább is nem annyit, hogy egész esztendőre elláthassa magát zsírral és szalonnával. Az iparcikkek drágulása pedig — bármilyen alacsonyok is ilyenirányú igényei — szintén rendkívül érzékenyen érinti és szükségleteinek, ha még lehetséges, további megszükitésére kényszeríti.

A mezőgazdasági munkásnak tehát semmi oka sincs arra, hogy örüljön ennek a konjunktúrának, amely számára csak a megélhetés rosszabbodását jelenti. Igaz, hogy a múlt évben, különösen a Tiszántúl, jó volt a gabonatermés, tehát nagyobb volt az aratási kereset is, az általános drágulás azonban teljesen lerontja ennek kedvező hatásait. Egészbenvéve a falusi tömegek helyzete nem javult, sőt az árak emelkedése éppen a legszegényebb réteg sorsát tette még elviselhetetlenebbé, ami természetesen a falu hangulatában is kifejezésre jut.

NAGY TAJÉKOZATLANSÁG kell ahhoz, hogy valaki a falu mai helyzetéből olyan kedvező tüneteket olvasson ki, amelyek a viszonyok javulására mutatnak. Sajnos, ebben a tekintetben semmi ok sincs az optimizmusra. A kisgazdák elkeseredettek azért, mert egyrészt a szigorú adóbehajtások következtében a magas gabonaárat nem használhatták ki. A munkások pedig a már ismertett okok miatt. Mindkét réteg egyaránt aggódik az iparcikkek drágulásán. A nagyjában közös sors ellenére egymáshoz való viszonyuk nem tekinthető kielégítőnek. A múlttal szemben a feszültség inkább fokozódott, mint enyhült. Ennek, mint később majd rátérünk, nemcsak gazdasági és szociális oka van, tagadhatatlan azonban, hogy a munkásság ma már kevesebb türelemmel viseltetik a gazdával szemben, mint egy-két évvel ezelőtt, a tomboló agrárválság napjaiban.

Méginkább elmondható ez a földművelő lakosság és a falusi értelmiség viszonyára. Egyáltalán nem túloznak azok az utóbbi időben több megbízható helyről eredő megállapítások, melyek a parasztság és az intelligencia közötti kapcsolat megromlásáról és az ellentétek kicleződéséről szólnak. Senki sem vonhatja kétségbe, hogy a jegyzők általában ismerik a falu hangulatát és van alkalmuk megfigyelni a nép érzületében végbemenő változást, akár kedvező, akár kedvezőtlen az. A Községi Jegyzők Országos Egyesületének nemrég közzétett memoranduma bizonyára kellemetlen meglepetést okozott azoknak, akik a szociális feszültséget — inkább a maguk megnyugtatóására vagy talán a lassú tempó eredményességének igazolására — társadalmi összhangnak látják. „Növekvő nyugtalansággal látjuk és érezzük, hogyan távolodik el tőlünk a falu népe., olvashatjuk a memorandumban. Ne higgyék azonban a jegyzők, hogy ez a fájdalmas megállapítás csak reájuk vonatkozik. Ugyanez az elidegenedés fennáll, sőt fokozódik a falusi értelmiség többi tagjával, a lelkésszel, orvossal stb. szemben is.

Ennek a kedvezőtlen jelenségnek az okaival itt most bővebben nem foglalkozunk. Elég ha utalunk a politikára és vele szerencsétlen választási rendszerünkre, amelynél semmi sem alkalmasabb arra,

hogy a hatalomtól függő és a természettől fogva különben sem bátor hajlandóságú falusi értelmiséget szembeállítsa a néppel. Egy-egy képviseléválasztás áldatlan kísérő jelenségei évekre megrontják az amúgy sem szilárd társadalmi békét s ha a megbolygatott közhangulat idővel lecsillapodik is, mindig marad vissza valami a már meglévő feszültség fokozására. A politika mellett igazgatási rendszerünk szinte intézményesen segíti elő az ellentétek kicleződését, amikor pl. a falu természetes vezetőjét végrehajtói szerepre kényszeríti. Magától értetődik, ha a nép nem fogadja bizalmába azokat — még ha egyébként ismeri is a helyzetet —, akik „délelőtt a nép atyjának és vezetőjének szerepét játsszák, délután pedig elszedik a nép betevő falatját“ De intézményeink gondoskodnak arról, hogy a hatóság képviselőjén kívül a falu lelkipásztorja se legyen ment ettől a méltatlan kényszertől, ha jogos járandóságaihoz, amelyből ő is él, hozzá akar jutni. A falu orvosa sem tehet arról, hogy a szegénység egészségügyi biztosítása hiányzik s így kénytelen a mindennapi kenyérben szűkölködőktől honoráriumot követelni. Iszonyatos dilemma az, amely elé intézményeink hibái és fogyatékosai a falusi értelmiséget állítják. De nem lehet a népet sem megróni, ha vezetőivel szemben bizalmatlan, hiszen gyengeségében ez a bizalmatlanság és a belőle fakadt passzív magatartás csaknem az egyetlen védekezési lehetőség. Képtelen helyzet ez, amely évről-évre romlik és jogos az az aggodalom, hogy teljes lelki szakadásra és szociális meghasonlásra vezet a falu társadalmában.

SEMMEVEL SEM VIGASZTALÓBB a kép, ha a falu szervezeti viszonyait tekintjük. Semmi haladást sem látunk ezen a téren a múlttal szemben, sőt — ha lehet — a dezorganizáció ma még nagyobb, mint azelőtt. Nyugodtan állíthatjuk, hogy a földművelő nép társadalmi szervezetei a nullával egyenértékűek. Bámulatos; hogy az a rengeteg energia, jószándék és anyagi áldozat, melyet csak az utóbbi másfél évtizedben a falu megszervezésére pazaroltak, mind kárba veszett. A jelenleg fennálló falusi egyesületek nem komoly szervezetek. Nagyobb része egyáltalán nem működik, csak „megalakult“, mert a képviselő vagy valamelyik helyi vezetőember ambicionálta, örülni kell, ha odáig viszik, hogy kaszinóéletet folytatnak és megünneplik március 15-ét. Egyébként semmiféle erő kifejtésre nem képesek és a falu közéletében sem játszanak szerepet. Igaz, hogy a hatóság ezt nem is nézné jó szemmel és gyakori eset, hogy ha egy ilyen szervezet kinő a közigazgatás védőszárnyai alól és túlságosan függetleníteni találja magát, hamar összeütközésbe kerül a helyi hatalmasságokkal, különösen akkor, ha működésében erőt és bátorságot mutat. Jaj annak az egyesületnek, amelyikre kimondják a szentenciát, hogy működése „a falu nyugalma ártalmas“, „veszélyezteteti a társadalmi békét“ stb. Engedetlen vezetőségét — autonómia ide vagy oda — irgalmatlanul kicserélik megbízható elemekkel; élére szükség esetén hivatalos személy kerül, akár tetszik a tagoknak, akár nem. Az így házi kezelésbe vett egyesület persze hamar elsorvad, mert érdektelenségbe fullad. Tapasztalatom az, hogy nálunk azért nincse-

nek a falusi népnek erőteljes, független társadalmi szervezetei, mert a mi viszonyaink között nem lehetnek. Csak a való helyzet kendőzésére alkalmas az a kitalálás, hogy a paraszt individualista és nem szeret szervezkedni. Sokkal inkább realista, aki tudja, hogy ma nem érdemes szervezkedni. Először azért nem, mert voltaképpen nincs szervezkedési lehetőség s a hatóságnak módjában áll minden neki nem tetsző mozgalmat megakadályozni, még ha azt a legtekintélyesebb és legtisztességesebb emberek kezdeményezik is. Akire ráfognak, hogy „politikailag megbízhatatlan“ — mert például nem a kormánypárt híve —, lehet az egyébként a falu legderekabb polgára, az már le is mondhat arról, hogy egyesületet alapíthasson. Különösen szigorúan bírálják el a mezőgazdasági munkásság ilyenirányú törekvéseit. Majdnem lehetetlen ebben a rétegben a szervezkedés, ha azt nem fölülről kezdeményezik. Erre az utóbbi években volt számos példa, ezek azonban azt bizonyítják, hogy az ilyen — olykor nagyon is átlátszó célzatú — erőszakolt mozgalmaknak bizalom hiányában nincs gyökerük a népben. Másodsor nagy baj az, hogy a meglévő — igaz még csekély súlyú — erőknél eddig nem sikerült megfelelő kapcsolatot találni egymással. A csúcsszervezet kérdése azonban megoldhatatlan marad addig, amíg az alsó tagozatok ezt maguk nem akarják s ameddig fennáll az a különös helyzet, hogy felülről kiépített és támogatott központi szervezet a papiros-szervezetek százaival kínlódik, ugyanakkor a kevés számú, de komoly és tényleg működő falusi szervezet elszigetelten áll magában. Az utóbbi években egy lépéssel sem jutottunk előbbre ezen a téren, ami azt bizonyítja, hogy ezidőszerint még kibékíthetetlen ellentét van a szervezkedés lényegét és módját illetőleg a nép ezirányú szükségletei és az uralkodó felfogás között.

Az egészséges társadalmi mozgalom hiánya nagyon meglátszik a politikai szervezkedés arculatán is. Csekély erőt és állandóságot mutatnak a politikai pártok ott, ahol hiányzanak a társadalmi szervezkedés iskoláján átment és bizonyos fokig önfegyelemhez szokott tömegek. A mi parasztságunk politikailag azért annyira meghatározhatatlan és labilis elem, mert, éppen a társadalmi szervezkedés hiányában, nem alakulhatott még ki benne a paraszti öntudat, legnagyobb része nem jutott még el érdekeinek felismeréséig és ezért politikai tájékozódását is nagyobbára a hangulat és a jelszavak irányítják. Politikai mozgalmi — épúgy mint a társadalmiak is — rendszerint nem saját köréből indulnak ki, hanem csatlakozik valamelyik politikai irányhoz, amelynek tevékenységét vagy inkább programját pillanatnyilag helyesnek tartja. Magától értetődik, hogy az ilyen frigy ritkán hosszú életű, mert többnyire nem összeillő társak kötik. Az elvi és eszmei szempontokat háttérbe szorítja az érdek, amelyet egy darabig lehet tagadni és eltitkolni, de később annál nyilvánvalóbbá válik. Ha valljuk is, hogy nem helyes elrúgni az elvi alapot, kár volna tagadni, hogy a politikai pártok alakulásánál újabban az egész világon nagy — és úgy látszik, mindig nagyobbodó — szerepet játszanak a hivatásrendi szempontok. A politikai élet mindinkább ezek szerint tagozódik a demokráciáktól kezdve az újabb államberendezkedésekig. A parasztság politikai képvisellete ma már nemcsak az agrár-, hanem az iparos-

államok legtöbbszörében is többé-kevésbé élesen elkülönül és erőteljesen érvényesül az állam kormányzásában. Ez természetesen csak azáltal lehetséges, hogy a paraszt-, illetve agrárpártok megfelelő társadalmi háttérrel, gyökérrel és meggyőződéses agrárközvéleménnyel rendelkeznek a jól kiépített, aktív és autonóm parasztszervezetekben.

Nálunk erről ezidőszerint beszélni sem lehet. A közelmúlt időszakban ugyan történt kísérlet a szervezés társadalmi és politikai céljainak összehangolására a falusi lakosság körében is, de olyan szerencsétlenül fogták meg a dolgot, hogy feltétlenül balsikerre kellett vezetnie, emellett mérhetetlen kárt okoztak vele a szervezkedés ügyének. A szervezői dilettantizmus egyáltalán nem tett különbséget a társadalmi és politikai célok között, a kettőt teljesen összekeverte és egy nevezőre igyekezett hozni. A hosszú évek munkájával felépített falusi egyesületek egész sorát tette tönkre az erőszakos beavatkozás, mely politikát vitt politikamentes szervezetekbe, társadalmi feladatokat politikai eszközökkel és politikai célokat társadalmi úton akart megvalósítani. Az eredmény: rengeteg sérelem, meghasonlás, társadalmi disszonancia, felbomlás és sok helyen a szervezkedés gondolatának megutálása lett. Nehezen fog virág nőni azon a sivár mezőn, amit ez a szervezkedés hagyott maga után.

Ma kétségtelenül a politikai szervezés kérdése áll előtérben. Óriási feladat megbirkózni azokkal a nehézségekkel, amelyek egy szervezettel teljesen dezolált, hangulati tényezőktől függő, jelszavakra beidegzett népréteg összefogásának és politikai vezetésének útjában állanak. Arról most szó sem lehet, hogy a helyes sorrendnek megfelelően először a társadalmi alapon induljunk el. Ettől egyelőre elkésztünk, éppen úgy mint a tömegek preventív politikai nevelésétől, amelyet a választójogi korrektívumokkal kapcsolatban annyira szeretünk hangoztatni. A baj vagy inkább kockázat nem is annyira a tömegek tájékozódásának bizonytalanságában, mint csekély megbízhatóságában rejlik. Ez nem is lehet másként olyan viszonyok között, ahol hiányzik az osztályöntudat, a politikai meggyőződés és a kiforrott közvélemény ereje. A birtokos parasztság politikai érzelmeit még valamennyire ismerjük és elhelyezhetjük a mérleg serpenyőjében. Más a helyzet a mezőgazdasági munkásságot illetőleg. Nagy kérdőjel, hogy ez a hatalmas réteg politikailag hova tartozik. A nagyobb része — legalább is ezidőszerint még — valószínűleg sehova. Inkább sodródik, mint tudatosan tájékozódik. Tekintve azonban azt a nagy versengést, amely ennek a rétegnek politikai megnyergelésére irányul, a jövő elhelyezkedése kiszámíthatatlan. Erre azonban nem lehet politikát felépíteni, még ha egyébként igaz is, hogy a politika a valószínűségek tudománya. A mi helyzetünk alig engedi meg, hogy a vak bizonytalanság talajára építsük sorsunkat.

TAGADHATATLAN, hogy az a helyzetkép, amit fentebb vázolunk, a választójog szempontjából nem a legkedvezőbb. A falusi lakosság anyagi viszonyai nem sokat javultak, a mezőgazdasági munkásrétegé pedig egyenesen rosszabbodott. Viszont a türelmetlenség fokozódott és a szociális diszharmónia is tovább mélyült. A falusi

tömegek politikai hovatartozandósága a szervezkedés anarchiája következtében jórészt ismeretlen. Ehhez járul még a lázas versengés nem is annyira a tömegek fegyelmezett szervezésére, mint nyers szenvedélyeinek felkeltésére.

Ismételten hangsúlyozom, hogy ezekre a jelenségekre nem azért mutatok rá, hogy kedvet csináljak bármi jogfosztásra vagy a választójog reformjának további elodázására. Sőt éppen azt szeretném kicreztetni, hogy a megállás vagy visszalépés ezen a téren a veszélyt nem háritaná el, csak a bizonytalanságot és a bomlást leplezné, amely a mai időkben legalább akkora veszedelem, mint a szociális elégedetlenség. Sokkal jobb megoldás kínálkozik ennél az átmeneti idő kockázatának csökkentésére. Ez egyszersmind az egyetlen út, amely még járható: haladéktalan és radikális intézkedések a falusi rétegek szociális igényeinek kielégítésére.

Be kell látni, hogy ami eddig történt — a jó szándék teljes elismerése mellett —, szociális olajcseppnek is kevés. A telepítési, de különösen a hitbizományi „reform“ nem megoldás. A földreform-földeknél sem jelent megoldást a szorzószám leszállítása, mert a magas vételár csak egy kis része ennek a szörnyű komplexumnak. A falusi kislakások ügye sem nyert elintézészt azzal, hogy az évi törlesztést in pengőről 87.50 pengőre csökkentették, mert aldnak az évi keresete 200—250 pengő, az épúgy nem tudja megfizetni a 87 pengőt, mint ahogy nem tudta megfizetni a m-et. Sőt ez a könnyebbség is csak papíron van meg, mert a hátralék után fizetendő kamatokat is figyelembe véve, az évi kötelezettség összege nagyon megközelíti a régit, nem is szólva arról, hogy ezt az összeget most már 20 év helyett 30 évig kell fizetni. A példátlanul alacsony munkabérek javítására a mai fakultatív bérmegállapítás éppannyira elégtelen, mint a napszámbekek túlzottan óvatos, 20—30 filléres hatásági emelése, amely még csak meg sem közelíti a létminimumot.

Ne csaljuk magunkat: ezek a parányi segítések évszázados elhanyagoltságaink közepeit annyira jelentéktelenek, hogy szinte észre sem vehetők, de semmiesetre sem alkalmasak a földművelő nép fokozódó nyugtalanságának csillapítására. Már pedig az új választójog megalkotásához olyan szociális légkörre van szükség, amelyből a ma elégedetlenséget és feszültséget okozó elemek nagyobb része már hiányzik. Ahol nincs nagyon tűzveszélyes anyag, ott a demagógia szikrája sem robbanthat olyan könnyen. A magyar földművelő nép nem szereti a lázas időket, nem természete a forradalom és csak kényszerűségből csatlakozik a szélsőségekhez. Ma ez a kényszerűség fennáll, mert sorsa — legalább is egy nagy részéé — emberileg elviselhetetlen. Ezért kapkod fűhöz-fához s mivel eddig minden ígéletben csalódott, ma már nem válogat és odahúz, ahol többet, nagyobb hango és erőszakosabban ígérnek. Az ő tájékozódásában csak a komoly szociális cselekedetek hoznának változást. Hiszen csak erre vár, számára az eszme és világnézet — legalább is mai elesettségében — annyit ér, amennyivel tisztességesebb megélhetést biztosít a mainál. Ezt az „anyagiasságot“ az ítélje el nála, aki az ő helyzetében emelkedettebb szempontokat tartana szem előtt.

Ezeken a hasábokon e sorok íróján kívül mások is többször leírták azokat a követeléseket, amelyek teljesítése nélkül már nem soká elhatnak nyugodtan sem a zsidók, sem a keresztények, sem a gazdagok, sem a szegények, akár lesz választójogi reform, akár nem lesz. Tehát ismételjük újólág, hogy a falusi tömegek szociális színvonalának emelésére és felzaklatott kedélyállapotának megnyugtására új és nagyobb földreform, a mezőgazdasági munkajog — főleg a munkabér és munkaidő — gyökeres rendezése, az egészségügyi és szociális biztosítás intézményes bevezetése, egy nagyszabású produktív közmunkapolitika és szociális irányú adóreform mellőzhetetlen. Tehát: munka, emberibb élet és a gyengék kímélete. Ezek megvalósítása nélkül nincs szociális nyugalom, nincs társadalmi és politikai béke, egyszóval nincs konszolidáció.

A választójog megalkotásához szükséges kedvező szociális légkör megteremtése elsőrangú feladat. Tompítaná a szélsőséges irányzatok erejét és csökkentené a demagógia agitációs anyagát. Természetesen a rend felforgatására törő mozgalmak így is lehetségesek, de ebben az esetben erkölcsi alapon lehetne ellenük fellépni, mert nem hivatkozhatnának arra, hogy jogos szociális célokért harcolnak. Nagyon fontos szempont ez a mai forrongó időkben, amikor a rend fenntartására irányuló törekvés mélyenjáró szociális politika nélkül könnyen zsarnokságnak minősül, de mindenesetre azt a látszatot kelti, mintha az alsóbb néposztályok elnyomásának erőszakos fenntartását akarná biztosítani. A szociális cselekedetek nélkül kétségtelenül számolni kell a szélsőséges mozgalmak erősödésével a földművelő nép körében is. Ma még sok mindent el lehetne kerülni, holnap azonban már a titkos választójog is elkéshet.

KERÉK MIHÁLY

AZ EGYETEMES TÖRTÉNET ÚJ KÖTETEI

I. KÖZÉPKOR

A MODERN GONDOLKODÁS szereti kidobni a „haladás” fogalmát léggömbje kosarából. Aligha jár el helyesen. Az emberiség valóban halad, ha nem is abban az értelmében szónak, ahogyan ezt a XIX. század használta. Nem a „boldogság”, az „élet és vagyonbiztonság”, tehát kívülről elfogható célok felé halad, hanem mint időben és térben lefolyó, dinamikus jellegénél fogva leginkább drámainak nevezhető cselekmény halad az önmaga megvalósításának és megvalósulásának robbanásokkal és katasztrófákkal teljes útján. Haladtában, azaz időben és térben történő áramló elmozdulásában, belső kényszere támad arra, hogy visszaforduljon és e visszafordulása történeti momentumának megfelelő módon mérlegelje és végigtekintse a megtett utat. Hasonló ez az egyes ember visszafordulásához önmaga elmúlt sorsának mérlegeléséhez, amely nem azért történik, hogy a jövőre praktikus tanulságok legyenek levonhatók, hanem egy olyan belső szükségből, amely a múlttól nem enged elszakadnunk, mert az is „mi” vagyunk.

Ez a történeti kutatásnak talán egyik legbelső oka.

Az emberi nem története — „haladásának” tán egyik iránya ez — mindig inkább Összeomlik egyetlen hatalmas folyamban, amely mindig jobban szükségessé teszi azt, hogy a saját múltját kutató Ember az egész glóbus emberi történetét, tehát az emberi szellem metamorfózisainak rajzát mint egységet szinte műalkotásszerűen, egységesen fogja fel. Ez a folyamat olyan régi, mint a keresztény kultúra. Európa, mint hatalmi és mint szellemi jelenség is, megszületése óta tulajdonképpen csak hódít és terjed: előbb a földrajzi értelemben vett Európára terjedt ki, majd kiáradt a Közelkelet felé, végre a nagy felfedezések kora óta valóban „világtávlatok”-ban mozog s a hatalmas gyarmatbirodalmak által civilizációjának és politikai formáinak bélyegét ütötte a többi világrészekre. Ma abban a történelmi pillanatban leledzünk, amikor a meghódított földségek sajátos kultúrája átüt a miénken: megkezdődött egy megdöbbentő és érdekes folyamat, — egy hatalmas visszahatás, mikor Ázsia, Afrika és az Amerikák ősi lelkisége megint kibukkan, Ausztrália saját törvényei szerint rendezkedik be és ebben az óriási, hihetőleg századokra kiterjedendő folyamatban „Európa”, — ez a latin-keresztény-germán szellemi egység — lassan keveredve idegen elemekkel, ősi jellegében aláhanyatlak, de az egész világnak örökbe fogja hagyni egykori magának

emlékezetét: Európa mítoszát, amit a világ örökké őrizni fog, mint ahogy Európa is őrizte a hellén-latin, a klasszikus hagyományt.

A világ — és elsősorban az öreg Európa — abban a momentumban van tehát, amikor először válik majd lehetővé a szó igazi értelmében vett „Világtörténelem“ megírása, amely már nem atomizált nemzeti történetek egymásmellettsége, nem is Európa egy bizonyos szempontú története lesz, amelybe az idegen földrészek csak az Európával történt érintkezésük jogán szólanak bele, hanem az egész Föld története. Nyugszik ez a gondolat azon a felismerésen, hogy az Ember ősi szinten egylényegű, tehát szellemének története annak minden fokszerűsége mellett is embervoltának közös nevezőjére hozható, „az Úr színe előtt“ nincsenek „magas- és alacsonyrendű fajok“, csak öntörvényű kultúrák, de ezek sem absztraktul elzárkózó külön naprendszerek, hanem egyetlen csillagrendszer tagjai, amelyek különböző távolságban elrendezkedve keringenek egy ösmeretlen Középpont körül. A lényeg ugyanis mindig titok és csak a dolgok köpenye érinthető: ők maguk nem.

Váczy Péter középkori történetének tanulmányozása közben ilyen és ehhez hasonló problémák mellett, megvalljuk, nemcsak a középkor problematikája izgatott, hanem magának a történetírásnak, vagy még személyesebben fogalmazva a szót: a történésznek szándéka, viselkedése, — magatartása anyagával, helyesen: művével szemben. Mert egy nagy szintézis már többé nem anyag; ezen a fokon mindaz, amit a történész egykor megtanult, már személyes élménnyé kellett váljék; ez már nem tudomány, hanem sokkal inkább az epika egy bizonyos neme. A történész itt a múlt kinyilatkoztató váteszévé nemesül.

Mit akarhat tehát a történész? Mi az a két gesztus, amellyel egyrészt a múlt, másrészt a jelen felé fordul?

A középkor története, mint minden életfolyamat, ezeryi szinten folyt le és ezeryi jellegű volt. A történésznek tehát az a legelső törekvése, hogy ebben az óriási káoszban rendet teremtsen, hogy azokat a történeteket, amelyek szintézisének fontosak, kiemelje tudásának napfényére abból a gomolygó ködből, amit évszázadok távolsága és a világerzés ellentettsége vont köréjük. Egészen táyan véve: minden történet, mert minden megtörtént. A kiválasztásban vannak ugyan általános szempontok is, — amilyen a formálisan jellemző kiemelése, — természetes szempontok is, — mégis a történész saját ítéletére van bízva, mit tart jellemzőnek. A cél a múlttal szemben bizonyára egy a múlttal adaequat kép megfestése: szükséges tehát, hogy a történész, ki nagyformátumú korokhoz nyúl, maga is nagyformátumú szemlélő legyen. A témáinkhoz föl kell nőnünk, hogy beláthassuk egész nagyságukat. A szintetikus történeti műben csaknem olyan fontos a szemlélő egyéniség, mint a kor, amely a szemléletnek tárgya.

A másik gesztus a mának szól. Nem elsősorban a közönségnek. A történész távol van a tömegetől, éppen a distanciák hűs korlátai jellemzőek magatartására. A másik gesztus annak a történeti pillanatnak szól, amelyben a mű megszületett.

Herodotos műve még majdnem mese volt, Thukydideszé és Tacitusé kortörténet: az egyik a lezüllő mítoszokat rögzítette meg,

egy a naivtól éppen elforduló fázisban, a másik kettő pedig a korrallal, melyben éltek, sőt a maguk személyes élményével számoltak le akkor, amikor igyekeztek az objektivitás vértetében — sine ira et studio — szembenézni vele. Ugyanilyen leszámoló jellegű művek ma is születnek: a kor szembenéz önmagával és ítél.

Váczy Péter a középkorral nézett szembe, egy ősrégi korrallal és célzata egészen más volt. Ily messzi időkkel szemben az objektivitás már a távolság folyománya; ítéletre, kortörténeti értelemről, szükség nincs: a középkort már nem kell gyűlölni vagy szeretni: a középkort csak fölidézni kell már és éppen ennek a fölidezésnek a módjában van az a modem attitűd, amely csak m a lehetséges így; egy emberöltő előtt más volt és száz év múlva meg újra más lesz.

A történeti igazság sokarcú tündér. Még nem olyan régen „sötét középkorról“ beszélünk, démoninak és kietlennek láttuk ezt a kort — és bizonyára igazunk volt a XIX. századvégi vagy a XVIII. századvégi ember szempontjából, mert a középkorinak nevezett évszázadokban valóban élt egy a fönti korokra barbáru ható, férfias és érdes magatartás, az életformának bizonyos szempontú primitivitása és az életérzésnek egy olyan mágikus kötött jellege, amelyről apáink évszázadának fogalma sem volt. Csak a romantika és utána — egészen más indítók alapján — a mi korunk tudott a középkorral ú. n. „korszimpátiákat“ találni, tehát meglátni benne éppen azt, ami örökemberi, és azt, ami „középkori“: tehát a rómaiság és barbárság kezeszségszentelte házasságából kibontakozó Európát, egy előbb egyházi-patrimoniális (rex, quasi sacerdos), később hűbéri-arisztokratikus életformát, végre pedig az élet és kultúrformák nagyarányú alászállását és atomizálódását — tehát individuális kultúrák létrejöttét —, ami már az újkor előhangja volt.

Váczy vállalkozása egy láncszem abban a hatalmas folyamatban, amely a középkort mint szimpátiás jelenséget akarja megérteni. Ebben az értelemben jelent gesztust a kor felé, amelyben született; jellemző arra a történeti momentumra, amelyben létrejött.

Ha e korszimpátiák alapján közelítjük meg Váczy középkorát és tekintetbe vesszük azt, amit a világtörténelemről általánosságban megállapíthatni véltünk, akkor a könyv olvasása kapcsán, a maguktól adódó részletproblémák fölött, ez az első kérdés fog kidomborodni: Mi a középkor?

Itt szembenállunk megint azon súlyos problémák egyikével, amelyekről általában azt hisszük, hogy messzi mögöttünk vannak.

Ha időben vizsgáljuk a középkor kiterjedését, akkor azt kell mondanunk, hogy nincs sem eleje, sem vége. Váczy három könyvre osztja föl művét: a „Haldokló antik — antik középkor“ korszakára, amelyben a „Nagy invázió“ a Népvándorlaskor rázúdul az antik kultúrára, s amelynek ekkor bekövetkező állandó módosulása végre is „Az antik kultúrközösség felbomlását“ eredményezi — bizonyára ez a rész a könyvnek legragyogóbban megírt fejezete —: a második a saját-képpen „középkor“, „Nagy Gergely kora“ tehát, amelyben a kísérletek az antik lelkiesség fenntartására abbamaradnak, amelyben egy új, érdes világézés jött létre, a „scienter nescius et sapienter indoctus“

ember típusában: a „Karolingok“-é, akiknek uralkodó jogát már az új egyházi bélyegű „idomítás“ adja meg, az ősi, mágikus „Geblüts-recht“ helyén: s a két erő harca reális síkon, de szintézise szellemin, jelenti a „Román kor“-t, amikor a lassan bontakozó nagy nemzeti egységek még összefogva érzik magukat Nagy Gergely és Nagy Károly világának abroncsai által. A harmadik könyvben — „Az újkor kezdetei“ — már gyorsan indul meg a középkor formáinak bomlása: „Az átmenet“ „Új világrendet“ szül, amelyben már a császár és pápa mérlegén az egyensúly mindinkább nincs meg, a nacionalizmusok felütik fejüket, először a távol nyugaton, a hűbéri világ megbomlik, a városok belépnek a históriába és a korai kapitalizmus kibontakozik.

Ha táji szempontból vizsgáljuk a középkort, hogy e módon megkeressük határait, akkor azokat a kultúrköröket kell tekintetbe vennünk, amelyek ennek a középkori Európának gyújtópontjai voltak. A középkor létrejötté ilyen értelemben azt jelenti, hogy a latin világtól elszakad a hellenisztikus kelet és mint táji kultúregység összezsugorodik a mögötte felbontakozó Iszlám nyomása révén. A latin kör is gyöngül és zsugorodik, elejti Afrikát, de ugyanekkor nyugatnak fordul és a germán-északi táj fölött szerez szellemi felsőbbiséget a kereszténység révén. Viszont a latin nyomás eltűnével még két keltajellegű kultúrkör bontakozik ki a nyugaton: az egyik a brit-északi kultúrkör, amely a római kor után újra létrejön: beletartozik a Nyugati Gallia, Nagy-Britannia és Északnyugat-Ibéria, a Bretagne és Galícia újra megszállt területek. A másik pedig Észak-Ibéria, Provence, Észak-Itália és Dalmácia kultúróve, mely a VI. században bontakozik ki. Később csatlakozik ezekhez a tájakhoz mint önálló egység a magyar steppe; a szlávok két csoportja és a skandináv népek; de ez már periféria: ezek a népek és fajok a tulajdonképpeni középkorban a gallo-latin és a germano-latin tájakkal szemben kevésbé vesznek részt.

Középkor, mint ilyen, oly szorosan kapcsolódik a kereszténység fogalmával és határai oly mereven zárulnak a keresztény hűbéri világrend határainál, hogy fölülrik a kérdés: lehet-e Európán kívül középkorról szó? Erre a kérdésre nemmel kell felelnünk. A középkor koraiszakában még nyitva vannak az európai kultúrtájak, a népvándorlás révén az összefüggések Kínáig vezetnek, de ekkor még nincs is valóban középkor. A középkor várépítő lelkeség: elzárkózó és csak befelé expanzív. Megértjük ezt, ha az újkorral hasonlítjuk össze: a kifelé expanzív, terjeszkedő emberrel — a valódi felfedezővel.

Mindebből az következik, hogy középkori történet és világtörténet végeredményben ellentmondó fogalmak: aki középkori történetet ír, az nem írhat világtörténetet, mert ilyen Európán kívül tulajdonképpen nincs is. Egészen másként áll ez itt, mint az ókorban. Az ókornak nagy körei vannak, amelyek belső dinamikája valamerre tart: így a hindu ókor Buddha felé, a mediterrán a hellenizmus és a római Imperium felé, a távolkeleti egy beteljesedő kínaiság felé; helyet kapnak a misztikus és mágikus fázisukban megrekedt kultúrák is, legalább is az emberi őskorral való összehasonlítás révén, mint kiegészítő anyag. Az egész pedig összefügg — a tényleges összefüggéseket nem számítva — azon a réven, hogy mindezen kultúrkörök az őskorból

kibontakozó és önmagukon belül kiteljesedő emberformálódási lehetőségeket jelentenek. Az újkorban viszont egy szorul szóra és átvitt értelemben is értendő felfedezési kedv, egy bizonyos kultúrának — az európainak — eddig nem tapasztalt arányú terjeszkedéséről van szó, amely hatalmas dinamikájával a többi kultúregységeket vagy elpusztította — mint a rézbőrűeket —, vagy föléljük települt — mint Afrikában —, vagy pedig valósággal fölírta őket nemzeti és hatalmi öntudatra, ahogy ezt a Távolkelet — elsősorban Japán — esetében láthattuk. A középkori fázis azonban Európa specialitása.

Váczy Péter kezében a középkor története még csak útban van a tényleges világtörténet felé. Még nem is lehet az. Az „új oikomené“ még nincsen készen: forrongásának legbőszebb évei talán még el sem következtek. Az új világtörténet mégis Európa műve lesz, mert bár hatalmi szupremáciája egyre halaványul, — más síkban éppen most állunk az európai szellem, az európaiság hatalmas kiáradása, hellenizmusa előtt. Ennek megfelelően fog az eljövendő európai történész mindig szélesebb távlatok felett uralkodni s akkor el kell jönnie az időnek, amikor a ma még elszigetelt középkori fejlődés világozó összefüggésekbe lesz állítható. Az afrikai kultúrának a román művészetrel való összevetése már megindult (Frobenius); a magyar kutatás kibővíti a képet a nomád életformák és világérzés szemléletével; az arab és a latin-görög világ összefüggései mindig világosabban bontakoznak ki. A történetírás klasszikus korszaka előtt állunk.

Anélkül hogy belemennénk Váczy problematikájának részletezésébe, ami nagyon messzire vezetne, ki kell emelnünk sokszempontúságát, ötletgazdagságát; művének üde frissességét és azt a sok újságot, amit oldalról oldalra örömmel talál benne az olvasó. Az embert meghatározza stílusa, magatartása a világgal szemben: még inkább tudvalevőleg az író. Váczy stílusa nagyon finom, tartózkodó és világos stílus. Cicomádan ez a nyelv, de választékosságában belső előkelőség van; valami transcendens szépség, amit 1³/₄jobban saját szavaival jellemezhetünk, melyeket a koraközépkori művészetrel kapcsolatban írt le: „A szellem elhagyja a tett börtönét, függetleníti magát és szinte kiül az arcra.“ Bár ez a nyugodt stílus nem engedélyez nagyobb kilengéseket vagy csillogásokat, mégis egy-egy alak tiszta és éles rajza — Szent Ágoston, Venantius Fortunatus, Nagy Szent Gergely, — egy-egy szellemi jelenség — így a „virtuális Róma“ vagy a „kulturális hite“ — nagy erővel rögződik az olvasóba csakúgy, mint Nagy Theodorik külpolitikájának rajza, vagy az a hatalmas kép, amelyet a Karolingok kibontakozásáról festett. Mint minden történeti mű, Váczy műve sem végleges alkotás. Erre a történész nem is gondolhat. De művének értelme és létjogosultsága az, hogy a kor níveljén, a szellemtörténet legjobb értelmében, szintetikus látású, épkezláb művet: valóban „sinngabende Auffassung“-ot nyújtott. Nem korszakzáró mű ez: inkább tele van nyitottságokkal, megoldásra éhes problémákkal, éppen ezért hat nagyon fiatalosnak és ad sok ötletet, ingert új megoldások keresésére.

A Magyar Szemle Társaság Egyetemes Története még egy szempontból mélyen érdekes és emellett nem szabad közönyösen

elmennünk. A magyar erőnek dokumentuma ez, amely ma, meg-roncsolva és megszűkülő körébe zárva is újra és újra kitör, hogy elérje a világhorizontokat. Bátorság van ebben a gesztusban: nemes hagyományok önbizalmas vállalása. A középkor a mi személyes ügyünk. Akkor éltek nagy királyaink, ez volt az a korszak, amelyben időről időre hegemoniás helyet foglaltunk el a keletebbi Európában. Ezért kell mindig újra visszatérnünk ehhez a korszakhoz és megvizsgálni mozgató erőit, szellemi áramlatait. A középkorban talán leginkább valósult meg a magyarság, sok területen ma már alig kikövetkeztethetően. Sajnos, Váczy adósunk maradt azzal, hogy a magyar fejlődést, itt Európa határszélén, a nyugati fejlődésbe szervesen bekapcsolja, hogy kitűnjék ebből az a „hely a nap alatt“, amit a középkor Európájában őseink tényleg betöltöttek.

Amint fennebb említettük, Váczy Péter könyve még nem a teljes, a kialakult, a lezárt színopszis a középkorral szemben. De egy eljövendő nagy szintézisnek feltétlenül biztató ígérete. Így, ebben az ígéretszerűségében azonban talán még vonzóbb emberi dokumentum. Azt hiszem, így jellemezhető legtisztábban az az érzés, amellyel le- tesszük a könyvet.

FERDINANDY MIHÁLY

II. AZ ÚJKOR

A múlt év karácsonyán jelent meg a Magyar Szemle Társaság Egyetemes Történet-ének harmadik köteteként az újkor története, Hajnal Istvánnak, a budapesti egyetem professzorának könyve.

Mély és újveretű, új felfogású könyv ez. Az első magyarnyelvű igazi egyetemes történelem, de még az egész világirodalomban is újszerű, új módszereket kijelölő, új eredményeket kifejező munka. Merőben más — ezzel ugyan nem mondunk sokat —, mint minden eddig megjelent hazai világtörténelem: nem dirib-darabokból lazán összerakott, szertehulló mozaikcsoport, hanem egységes alkotás, az újkori emberiség történetének szintetikus, az egészet egybelátó, együtt-megértő előadása, az emberiség újkori fejlődésének magyarázata. És éppen ez a magyarázat: az itt-ott-mindenütt lejátszódó események összefüggésének meglátása, fejlődési sorozatba állítása, a föllett fejlődési sor megokolása, értelmezése, a belső törvényszerűségek megállapítása, megértése, általában az egész történelem vázlata, beállítása — ez az, ami új és hatalmas konstrukció.

Hirtelenében nem is tudjuk ezt a pompás kötetet egyik nagy világtörténelemhez sem hasonlítani. Talán a nagy németek, szellem- és szociáltörténészek, Max Weber vagy esetleg Troeltsch tudtak volna hasonlóveretű mindent átfogó, sokrétű, mégis harmonikus rendszert alkotni, ha írtak volna egyetemes történelmet. Maga Hajnal is hangoztatja pl. Max Webemek reá való hatását. Ám mindezzel távolról sem akarjuk azt mondani, mintha Hajnal az ő tanítványuk lenne, mintha problémakeresésük vagy megoldásaik egyirányúak volnának. Csak a könyv felfogásbeli méreteit, probléma-megoldásainak mélységeit, szintézisének harmóniáját, általában értékeit szeretnők az össze-

hasonlással jelezni. Felfogásmódjában, szociológiai megalapozottságú történetiszemléletében Hajnal a francia vagy még inkább az angolszász történetírókhoz áll közelebb, — de ez is mindössze párhuzamosság, szellemi rokonság, nem közvetlen hatásbefogadás, tanítványulszegődés. Az új magyar világtörténelem írója önálló gondolkozó, rendszere egészen új, — igen jellemző, hogy új elgondolásai, új fejlődésfelfogása számára merőben új terminológiát kellett megalkotnia.

Hajnal István nevét eddigelé még nemigen ismerte a nagyközönség, nemigen emlegették még a nagy magyar történészek között, nem írt az új magyar történetírás programmiratát jelentő „Új maki-ban¹ sem. Mindennek csak az az oka, hogy az ő történetírása különálló, elszigetelt jelenség a mai magyar történettudományban; egyikét még egészen súlytalan, fiatal tanítványától eltekintve, nincsen tudományos köre, nincsenek követői. Hajnal nem szellemtörténész. Midőn idősebb és fiatalabb kortársai — a mai magyar történetíró nemzedék — minden fenntartás nélkül csatlakoztak a huszas években a Németország felől beáradó új szellemtörténeti irányzathoz, ő nem tette ezt. Erősen realista történetiszemlélete megakadályozta, hogy belépjen az idealista megalapozottságú irány hívei közé. A szellemtörténeti iskola tagjaival csak mély szintetizmusa kapcsolja össze. De persze az adatrengetegben tétován tallózatgató, analizáló, élettelen pozitivistá történetírás tőle is igen messze van. Mint a szellemtörténészek, kereste ő is azt a közös, mélységben lappangó alapot, amelyen az egész emberi élet, az egész emberi kultúra fölépült, amellyel az emberi életfolyamat egész dinamikáját magyarázni, értelmezni lehet. Hajnal ezt az alapot a mély szociológiai folyamatokban találja meg. Nem valami új szellem föltámadása — még kevésbé a faji kiválóság — az oka valamilyen kultúra felvirágzásának; ez a föllendülés nem egyéb, mint a megelőző korszakok csöndes munkájának, szöUd társadalomszerveződésének eredménye. Ezek szerint az emberi történelmet nem is az emberek törekvései, céljai irányítják, hanem attól függ a fejlődés, hogy az emberi társulás, az emberi együttélés módjai milyenek, a minduntalan fölmerülő életanyagot hogyan és milyen mértékben tudják földolgozni. Hajnal alapstűdiuma tehát nem a filozófia, mint a szellemtörténészeké, hanem a szociológia. Tanulmányozza a társadalomalkotó erők működését, az emberközi viszonyulás, a társadalmasodás törvényeit és alapformáit. A legprimitívebb természeti népek társadalmától kezdve a legmagasabbrendű társadalmakig, az antik, a kínai, az indiai, az arab kultúrákig keresi mindenütt ezeket s összehasonlításuk révén kap olyan alapelveket, amelyek szerint az újkori európai társadalmat, a modern kultúrát jellemezni és történetileg értelmezni tudja.

Az európai fejlődés kialakulásában döntő jelentőségűnek a „szokásszerű“ társadalomalakulást látja. Szokásszerűnek nevezi az olyan szociális szerveződést, melyben „a közösség minden cél nélkül, a közöU együttélés alapján szabályozza magát, nincs lehetőség arra, hogy bárki a más rovására emelkedjék“. A középkorban és az újkor

¹ A magyar történetírás új útjai. Szerk.: Hóman Bálint. A Magyar Szemle kiadása, 1931.

első századaiban Európa társadalmában kiki állapotának és helyzetének hagyományos megrögzöttségében élt. A jogok, a munka, a hivatás, de a megkötöttségek is öröklődtek apáról fiúra és azokon alig lehetett változtatás. Mindenkinek megvolt a szerepe, mindenkinek megvolt a maga hagyományoszerű, „szokásszerű“ helye ebben a közösségben, erről távozni nemigen állott módjában. Az így kialakult nagyarányú megkötöttségek s egyben jogrendszerek mindenkinek nyugodt életlehetőséget, nyugodt egzisztenciát biztosítottak. A társadalom minden tagja szervesen beleilleszkedett arra a helyre, ahová került, ahová beleszületett, mert örökségbe kapta, föl kellett használnia elődeinek eredményeit, másként nem tehetett. Mindenki szakemberré vált a maga helyén. Kialakul a hivatás-tudat. Az így kifejtett belsőleges „szakszerűség“ előbb-utóbb megteremtette a társadalom „üzemiesség“-ét. A közösség minden egyes tagja meghatározott korlátok közé szorított életlehetőségei, érvényesülési lehetőségei miatt minden energiáját kijelölt munkakörének tökéletesítésére fordíthatta, érvényesülése, önkifejtése csak ebben az irányban lehetett. Az így támadt egyéni eredmények azonban nem veszték el, hanem a „szokásszerű“ társadalomfejlődés által öröklődtek és dolgozódtak föl tovább nemzedékről nemzedékre, társadalmi közkinccsé lettek. Az egyéni kezdemények, az apró tömegmunkák szerveződtek, módszerekben egyesültek, a társadalom „üzemiesség“-e mindig tökéletesebb és tökéletesebb módszerek kialakításán dolgozott.

Az európai társadalomfejlődés alapfolyamataiban tehát „szokásszerű“ alakulás. A közösségszerveződés alulról indul ki, az apró tömegmunka összegeződésére és pedig a „mások kihasználása nélküli munká“-ra, a „személyies teljesítmény“-re épült föl. Az egész társadalom önmagát kielégítő nemzetgazdaság, nem külsőséges hódításokban, expanziókban, hanem belső, intenzív munkában gazdagodik. A koraeurópai állam nem hódító jellegű, mint az antik; a sokféle tagozottság, a sokféle helyi fejlődés intenzitása megakadályozza a hatalom racionális központosítását, hódításokra való egyesítését. A racionális szellem az újabb európai fejlődés megindulásánál csak másodlagos szerepet játszhatott, csak a „szokásszerű“ megkötöttségek adta keretek között fejthette ki hatását.

Ezen az itt vázolni próbált „szokás szerű“ fejlődésen alapuló társadalomszervezetet „adminisztratív“-nak nevezi Hajnal. Tudniillik az ilyen, idővel igen nagyvá és bonyolulttá nőtt társadalom, amelyet csak a „közeli méltányosság szabályainak változatos, kifejezhetetlen tömkelegé“ kormányozna, lassanként szertehullana, ha nem nevelődne föl — szintén a „szokásszerű“ szerveződés megszabta „üzemiesség“-gel, nemzedékről nemzedékre alakuló „közintézményszerűség“-gel — egy réteg, amely a közösséget összefogná, vezetné, adminisztrálná. Ez a réteg eleinte a papság. A klérus jelent a kezdeti állapotban mindent, ami magasabb, mesterségesebb kultúrtechnika, ami intellektualizmus. Ő a nemzeteket és nemzedékeket átfogó emlékezet, ő az egyszerű gondolkodással el nem érhető, el nem intézhető dolgok elvégzője, szertartások, szimbólumok ismerője, az írás letéteményese, az írásbeliség hordozója. Ez az egyre jobban terebélyesedő,

lassan-lassan laicizálódó intellektualizmus új és új tökéletesebb mód-szereket alakít, igyekszik földolgozni a „szokásszerű“ fejlődés folyamán fölmerült életanyagot. Jogi fogalmak kialakítása által csoportosítja, rendekbe kényszeríti az egyforma jogú, egyforma hivatású rétegeket, kiépíti a parasztság és nemesség, a polgárság rendjét, de a nagy kereteken belül, a kisebb relációkban is mindenütt ez a rendi tagozódás, a „céhszerűség“ érvényesül.

A rendiség, a közösségnek hivatások szerint való tagozódása különösen az Occidens szélső államaiban, Angliában, Skandináviában, Lengyel- és Magyarországon fejlődött ki, mert itt a helyi, provinciális társadalmasodás nem volt annyira „szokásszerű“, mint az Occidens szívében. A közösség összefoglalását, nagy egységekbe való szervezését az intellektualizmus itt szabadabb, logikusabb racionalizmussal vihette végbe, a rengeteg önállóan felnövekedett helyi kötöttség és kiváltság nem állott útjában; a még fejletlen, önállótlan vidéki társadalmat könnyebb volt egységesen, helyies színezetek nélkül szervezni, a vízszintes rétegződésnek nem volt akadálya egy erős függőleges tagozódásban.

Az Occidens középponti területem, elsősorban Franciaországban, azután Németalföldön és Németországban, ahol a hűbéri (azaz „szokásszerű“) társadalomszervezet igen mélyen áthatotta a társadalmat, az intellektualizmus másként volt kénytelen végezni szociológiai munkáját. A provinciális önálló fejlődéseket, jogviszonyokat nem söpörhette el, hanem szakszerűen földolgozta, általános elvek szerint állami szabályozássá alakította őket. Így növeli föl az újkorban most már teljesen laicizálódott intellektualizmus a bürokráciát, a szakszerű hivatalnok-uralmat, ezt a legeurópaibb kormányzatformát. Hoz a kormányzat ugyanis csak szakszerűségével, csak „üzemiesség“-ével marad vezetője a közösségnek, csak mert beletartozik, benne él a társadalom szervezetében, mert a társadalom igényeinek érvényesítésére kényszeríti a végrehajtó hatalmat. Az ú. n. abszolutizmus korában (XVII—XVIII. sz.) sem az a felszíni, társadalom fölött álló, hatalmi jellegű hivatalnokság ez, mint a római magistrates vagy a kínai mandarin-intézmény. Ha mint „szokásszerű“ képződmény nem is olyan simán működő, racionális, logikus gépezet mint amazok, de a társadalom szervezésére sokkal alkalmasabb, mert maga is beletartozik a társadalom szerkezetébe.

Mivel a hűbéri „szokásszerű“ fejlődés — ha kisebb mértékben — az Occidens peremállamait is áthatotta, ott is megvan a bürokrácia, a hivatalnokság hasonló szerep, de — több-kevesebb — ellensúlyban a rendi képviselői rendszerrel. Am ez a képviselői rendszer sem jelenti sehol a lakosság számszerű akarátának érvényesülését, mint az antik társadalomban, hanem a tekintélyesek, súlyosak uralmát.

Leginkább eltért az Occidens e „szokásszerű“ fejlődésétől a dél-európai, az olasz, spanyol és portugál társadalomalakulás. Itt a „szokásszerűség“ jelentéktelenebb szerepű, helyette az antik társadalom merőben racionális, érdekszerű, „szövetkezésszerű“ szerveződésformája az uralkodó. Nincs meg a kisexisztenciák különálló, aktív részvétele a társadalom fölépítésében. Nincs hagyományozás, apáról

fiúra való átörökítés, a szakember helyén a homo universalis, az uomo universale áll. A szabad ember az ideál, nem fejlődhetik ki „üzemesség“. Ha vannak csoportosulások, ezek nem alkalmasak társadalomszervező munkára, mert pusztán uralmi, politikai vagy gazdasági jellegűek. Az intellektualizmus sem hatol be a társadalom mélyebb rétegeibe, nem alakul közintézménnyé, hanem megmarad a felszínen. Általában az egész kultúra felszíni. A nagykultúrájú vezető rétegek és a teljesen műveletlen alsó rétegek között óriási a különbség. Az ilyen társadalomszervezet nem tud olyan folyamatos, hosszúéletű, tartós kultúreredményeket kitermelni, mint a „szokásszerű“ társadalmak. Gyors fölvirágzások jellemzik és gyors lehanyatlások. A káprázatos renaissance fejlődés belső intenzívség híján hamar mechanizálódott s eltompult; a felszínes, kizsákmányoló racionalizmussal dolgozó spanyol-portugál gyarmatosítás kártyavárként omlik össze a mélyebb társadalmasodást jelentő, apró tömegmunkán alapuló holland-angol gyarmatosítás előtt.

Racionalista, egyedül nyers uralmi szempontú társadalomszervezet volt a keleteurópai és balkáni államok haladásának, fokozatos fejlődésének akadályozója is. Egészen addig, míg az Occidens hatására és mintájára bizonyos másszerű társadalomalakulás nem indult meg benne, Keleteurópa tulajdonképpen nem tartozott Európához s később is egészen más jellegű társadalom maradt, mint az Occidens.

Az Occidens társadalma sem maradt meg a „szokásszerű“, „adminisztratív“ keretekben. A mindjobban vezetésre jutó intellektualizmus nem áll meg a rendiség kiképzésénél. Szabadabbá és szabadabbá váló racionalizmussal már a XVIII. században föllépnek az intellektualizmus új módszerei, a tőke- és hitelgazdálkodás, a szabadelvűség, a szabadverseny. Egyszóval egyre akadálytalanabb racionális fejlődés következik, amely hihetetlen arányokban dolgozza föl az évezredes „szokásszerű“ fejlődés szolgáltatta anyagot. De régi európai társadalomszerveződés „üzemiesség“-e, szokásszerűség“-e akadályozza, hogy a modern Európa is olyan merőben mechanikus társadalomalakulat legyen, mint amilyen pl. az antik volt.

ÍME, EZ VOLNA nagy vonásokban az a hatalmas, merőben újszerű konstrukció, amelyre Hajnal az európai társadalom és kultúra történelmét ráépítette. Mi csak ezt az alapvázat igyekeztünk ismertetni, az egész mű alapépítményét. Ismertetésünkben tehát főként az elméleti részek domborodtak ki, amelyeknek előadása nélkül az egész könyv érthetetlen volna. Nem szólhatunk itt a hatalmas munka friss életteli részleteiről. Nem is hinnők pl. az eddigiek alapján, hogy Hajnalnak nem csupán a társadalomrajz, a nagy mozgalmak ábrázolása az erős oldala, hanem az egyes hatalmas egyéniségek bensőséges jellemrajza is (pl. II. Fülöp vagy IV. Henrik!).

Legnagyobb jelentősége azonban Hajnal könyvének mindezek mellett is az, hogy új elméletet, új módszereket hozott a magyar és egyben az egész történettudomány számára. Bizonyára sokan lesznek, akik egyoldalúsággal fogják vádolni erősen szociológiai felfogású történelemszemlélete miatt. Az mindenesetre kétségtelen, hogy Hajnal

új irányt jelent a magyar történetírásban: a nemzeti történetírókkal szemben első sorban világtörténész, generalizáló, törvényt kereső történetírói modorával az összehasonlító történelem első képviselője a magyar szellemtudományban.

Nagyjelentőségű az ő porondralépése, hiszen a magyar szellemi életben mostanában gyakran hallatszanak hangok, hogy a magyar szellemtudományok feladata egyedül a magyarságtudomány kiépítése lehet. A külön magyar glóbuszon élők szerint a magyar tudományosságban nincs létjoga, nincs értelme olyan munkásságnak, olyan könyvnek, mely nem kifejezetten a magyar életterület, az önálló, öntörvényű magyar kultúra megismerését célozza. Igen sokan vannak, akik azt vallják, hogy magyar történésznek aligha lehet köze az egész emberiség történetének kutatásához: magyar ember csak magyar történetet írhat; ehhez a tulajdonképpen független, autark magyar történelemhez csupán aláfestésül, kulisszaként való a világtörténelem.

Nos, ennek ellenére is jelennék meg nálunk könyvek, melyek époly értékei a magyar tudománynak, mint az egész Európa, az egész Occidens szellemi életének, melyek európai vagy még magasabb szempontok szerint tárgyalnak hatalmas emberi problémákat és pusztá létükkel bizonyítják, hogy mennyire bennelüktetünk mi is a nagy nyugati életvilágban.

Ezek közé az európai horizontú magyar könyvek közé tartozik Hajnal új világtörténelme is az újkorról, s meg vagyunk róla győződve, hogy ha angolul jelent volna meg, az erősen szociális érdeklődésű angolszász olvasóközönségben is nagy sikere lett volna.

ISTVÁNYI GÉZA

TÖRZSI ÉS TÁJI IRODALOM SZEMLÉLET

UGRÁSRA KÉSZÜLŐ ÓRIÁSOK, fenyegető hatalmasságul
Uídegen fajok állanak kicsi országunk körül. Népünk jövője — saját belső és külső fejlődésének ereje mellett — elsősorban attól függ, hogy mennyire ismerjük, értékesítjük és ellensúlyozzuk a szomszédos germán, szláv és latin faji csoportok életerőtől duzzadó, előretörő lendületeit. A magyarság faji és politikai tájékozódásának e három fő irányvonala már hosszú évszázadok óta foglalkoztatja vezető elméinket, de nem egyenlő mértékben. A német-ség ugyanis minden időben lefoglalta magának érdeklődésünk legjavát. Nagy Károly római szent birodalmától Hitler harmadik birodalmáig fokozódó mértékben befolyásolták a magyar birodalom és a magyar faj életét a német törzsek hatalmas megmozdulásai. Az elmúlt másfél évtizedben oly erővel öntudatosult a német-ségben a faji és a törzsi öntudat, hogy megnyívánulásait nem lehet nekünk sem figyelmen kívül hagynunk. A német fajkutatás újabb eredményeivel már több-ízben foglalkozott a magyar tudomány, ezért mi az eddig csak szűkebb körben ismertetett törzsi és táji szemlélet céljait, alapelveit és eredményeit igyekszünk röviden összefoglalni.

A német törzsek élettörténetének, lelki fejlődésének és előretörésének legsikerültebb rajzát, bár sok anyagot hordott össze róla az őstörténeti, történeti, régiségtant, néprajzi és újabban a fajtörténeti kutatás is, elsősorban az irodalomtörténetírásnak köszönhetjük. 1907 november 18-án mondta el ugyanis Sauer Ágost a prágai német egyetem aulájában azt a híres rektori beszédet¹, amelyben a törzsi és a táji jelleg fontosságát hangsúlyozta az irodalmi alkotások megítéléséből és a családtörténeti, a provinciális irodalomtörténeti és a néprajzi kutatás eredményeinek felhasználását sürgette. A költő ugyanis — mint minden más ember — jórészen annak a földnek a gyermeke, ahol felnövekedett, amelyből kisarjadt. A vérből és a földből adódó sajátos jelleg megtermékenyíti, átformálja az egyéniségből fakadó szellemi alkotásokat. Sauer eszméi az általa alapított „Euphorion“ című folyóirat révén csakhamar széles körben elterjedtek és gyakorlati alkalmazást nyertek. Legtöbb irodalomtörténetíró kidomborítja azóta a helyi-ethnológiai és a genealógiai vonatkozásokat, sőt Sauer egyik tanítványa, Nadler József, a törzsi és a táji szempontot egyetemes

¹ Literaturgeschichte und Volkskunde. Második változatlan kiadása G. Steffansky utószavával 1925-ben jelent meg (Stuttgart, Metzler; 48 lap).

módszertani elvvé téve, nagy tudással és zseniális meglátásokkal hatalmas épületet emelt erre az alapra. Főműve (*Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften*, 4 kötet, 1912—1918) immár harmadik javított és bővített kiadásban (Regensburg 1929—1932) forog közkezen és a sok gáncs és bírálat ellenére is, amely R. M. Meyer, O. Walzel, J. Petersen, H. A. Korff, P. Merker, F. Koch és mások írásai nyomán érte, egyre jobban tért hódít az irodalomtudományban és a szellemtudományok egyéb ágaiban: a „nadlerizmus“.

Nem véletlen, hogy a törzsi és a táji irodalomszemlélet éppen a németiség egyik szélső határán keletkezett, hiszen Sziléziában és Ausztriában az idegen fajokkal való súrlódások szinte naponként felidéztek immár évszázadok óta a népi és a törzsi öntudat élményét. Nem véletlen az sem, hogy ezt az irányt éppen Nadler vitte diadalra, akit osztrák volta a népi, törzsi és a regionális szemléletmódra szinte eleve kijelölt, akit katolikus volta a közösségi, erkölcsi és vallási szempontok hangsúlyozására fogékonnyá tett és akinek romantikus történetbölcslelete az eszmei valóságoknak (nép, törzs, táj), mint reális erőegységeknek felhasználására és az egyéni teljesítményekkel szemben való alkalmazására kiválóan alkalmasnak mutatkozott. Nadler rendszerének legnagyobb értéke azonban a törzsi és a táji szemléletre alapított módszer termékenységében és eredetiségében rejlik. E módszer alapvető tételei a következők: A törzs elemezhetetlen testi, szellemi és lelki egység, amelynek jellemző tulajdonságai az alkotó egyéniségekben mint a törzsi jelleg megtestesítőiben néha évszázados szünet után is hasonló módon jelentkeznek. A törzsi jelleg az ősi törzsalkatból fejlődik ki a környező táj és más tényezők ráhatása folytán. A táj jellege szerint vannak síksági, tengeri és pusztai, középhegységi, vegyes-táji és folyóvölgyi, magashegységi és folyami törzsek. Eredet szerint vannak anyatörzsek (ótörzsek) és leánytörzsek (újtörzsek). Az anyatörzsek keletkezése történelem előtti időben kezdődik és körülbelül Krisztus után 700-ban fejeződik be. A leánytörzsek az anyatörzsek kivándorlóiból és keleti szláv vagy más fajú népelemek keveredéséből fejlődnek ki. Fejlődésük már történelmi időre esik (körülbelül 900—1300) és ezért elég pontosan nyomon követhető. Folyton változó nagyságú és életerejű „cellák“, az egész nép alkalmazkodó és védő szervei a törzsek. Bennük történik a fajfejlődés és a fajkeveredés. Látszólag külön utakon jár mindegyik, de azért az egésznek a céljait munkálja. A népi alsóbb réteg képviseli a törzsben a rögzítő, a művelt felsőbb réteg pedig a mozgó erőt. A törzs nem egyszeri és egyetlen életformája a népnek: az egyik törzs a másikat váltja fel a teher és a hatalom hordozásában. Az erősebbek új életerővel töltik meg a kifáradt, szétforgácsolt vagy elaggott törzseket. Ha zsugorodnak a törzsek és nincs már erejük új rajok kibocsátásához, akkor halódik maga a nép is. Viszont minden új törzsképződés a nép életöztönének erős kisugárzása is egyszersmind. Mivé fejlődött volna a balsors által annyiszor sújtott német nép a rendkívül szerencsés és nagy ellentállóerejű törzsi tagozódás nélkül? A törzsek alkotó teljesítményei jellegzetesen különböznek egymástól. Az egyik törzs inkább költői, a másik vallási, misztikus vagy tudományos stb. hajlandóságával tűnik ki leg-

inkább. A német egység Nadler szerint nem az egyes törzsek egyformaságát, hanem inkább a végső célokban való megegyezést, az egy célra irányuló munkát, a hivatástudat egységét, a múlt és jelen közös átélését jelenti: szóval nem annyira testi, mint inkább szellemi és lelki kapocs. Ezért a törzsismeret a német nép életismerete és élettana is egyszersmind. Az irodalomtörténetírónak követnie kell a törzsek vándorlását, fejlődését, meg kell állapítania irodalmi alkotásaikban a törzsi jellegzetességeket, amelyeket a táji jelleg módosít; az anya- és leánytörzsek kialakulásában, egymásrahatásában pedig az újabb német szellemi fejlődés egyik legfőbb mozgatóerejét kell látnia.

Nadler módszere tehát egyrészt etimológiai, másrészt pedig egyéniségellenes színezetű. Etimológiai, mert a törzsi elvet fontosabbnak tartja a fajnál¹; egyéniségellenes, mert nála az alkotó egyéniségek a nehezen változó törzsi jelleg hordozói csupán: a legnagyobbak is csak egy bizonyos táji különfejlődés jelképei és szélső képviselői; kiemelkedő jelentőségük pedig csak az egyetemes német vagy az európai irodalom felé vezető utat jelenti. Annak ellenére, hogy Nadler erősen hangsúlyozza a szellemi és lelki szempontokat, módszere alapelveiben mégis erős természettudományos jelleg mutatkozik. A vér és a föld, a családi, rokonsági és a törzsi jellemvonások öröklődése, a táj nagy alakító hatása, szellemi színeképelemzés, irodalomtörténeti típus- és törvényalkotás, élettani és vegytani hasonlatok alkalmazása a törzsek kialakulásának és fejlődésének szemléltetésében, stb. mind erre mutat.

Nadler rendszere körülbelül 1910 óta — nagy művének újabb kiadásaiban, kisebb-nagyobb részletmunkákban és folyóiratcikkekben² — szinte állandóan tökéletesedett és a legutóbb megjelent rövid összefoglalásban (*Das stammhafte Gefüge des deutschen Volkes*, 1934) klasszikus magasságot és egyben mélységet ért el. Egy eszmének, a német törzsek diadalmas előretörésének jegyében fogantatott ez a munka. Történeti és geopolitikai áttekintései a legjobb és legmodernebbek a maguk nemében. Éppen ezért megérdemlik, hogy behatóbban foglalkozzunk velük és kiemeljük, bírálattal kísérjük a magyarságot érintő részleteket.

MÁR AZ EGYES FEJEZETEK címei is jelzik, hogy Nádicrt nem a kisebb-nagyobb német államalakulatok, hanem a törzsek és a törzsi csoportok érdeklik elsősorban. A német nép a Rajna és az Elba között összetorlódott törzsek háromszori kiáradásából és e kiáradás háromszori felülrétegződéséből keletkezett. A felnémet törzsek első áradata a Rajnán és a Dunán át Galliába, illetőleg a római-kelta és római-réčiai vérkeveredésű Alpokba özönlött. A második kitörésben felszakadt a

¹ Lásd legújabb tanulmányát: *Rassenkunde, Volkskunde, Stammeskunde* (Dichtung und Volkstum. Neue Folge des Euphorion. 35, 1—18. lap).

² *Entwicklungsgeschichte der deutschen Literatur* 1914. *Die Berliner Romantik* 1921. *Das österreichische Volksstück* 1921. *Von Art und Kinst der deutschen Schweiz* 1922. *Der geistige Aufbau der deutschen Schweiz* 1924. *Das Schrifttum der Sudetendeutschen* 1924. *Die deutschen Stämme* 1925. *Die Literatuxkarte* (Euphorion 1929). *Die literarhistorischen Erkenntnismittel des Stammesproblems* (Verhandlungen des 7. Soziologentages. Tübingen 1931, 241—257. 1.). *Literaturgeschichte der deutschen Schweiz* 1932. *Rassenkunde, Volkskunde, Stammeskunde* (Dichtung und Volkstum 1934), stb.

szász kráter s elárasztotta a frank és a thüringiai *táj* egyes részeit. Egy harmadik kitörés elborította az Elbától keletre eső részekre benyomult szlávorságot és előzönlötte a Dunán lefelé a Kárpát-medencét. A III—XIII. század ezen három nagy népmozgalma adja meg német szempontból a Rajna, a Balti-tenger és az Adria partjai között elterülő térnek történelmi arcát, ez határozza meg a német nép törzsi felépítésének és szemléletének térbeli határait. A felnémet anyatörzsek (frankok, alamannok és bajorok) sorsa az új terület latin őslakóival való összeolvadás, a római birodalom műveltségének és államszervezetének átvétele és továbbfejlesztése volt. Ez a három felnémet anyatörzs egymást váltja fel az első birodalom vezetésében, ez tölti meg német vérrel a Rajna és a Duna völgyét, ez fejleszti ki az úgynevezett római-német évezreden uralkodva a német jövő reményégeit.

A frankok a Rajna és mellékfolyóinak völgyében, majd egészen a szláv néphatárig, Bambergig előrenyomulva, Chlodvig alatt pedig Galliát elárasztva hamarosan világtörténelmi szerephez jutottak. A kiterjedt frank táj változatossága, gazdagsága vagy szegénysége, a természeti erők rombolásaival szembeni védettsége vagy védtelensége három jellegzetes vonást formált ki a frank nép szellemi arculatán: az alsó-rajnai városokban (Gent, Brügge, Antwerpen, Löwen, Leiden, Harlem, Amsterdam stb.) a kereskedői és gyarmatosító hajlamot, a Közép-Rajna (Köln) vidékén a szerzetesektől örökölt nagy szőlőkultúra a legnagyobb változatosságot mutató frank szellemességet, a Nürnberg körüli táj szegénysége és a szláv néphatár közelsége pedig a feltalálókészséget és a kezűgyességet fejlesztette ki. Egyik német törzs sincs oly nagyfokú rokonságban a latin szellemmel, mint vérkeveredése, örökölt városai, világkereskedelmi útjai és lendületes szellemisége révén éppen a frank. Amit a német törzsek közösen alkottak, abban a frank közösségi érzéknek, céltudatos szervező-akaratnak mindig nagy szerep jutott. Frank földön alakultak ki a német hősmonda lényeges elemei, frank papok helyezték a német műveltséget a hármast: germán-népi, antik és keresztény alapra, frank asszonyok indították el a német misztikát, frank férfiak a német humanizmust (Erasmus, Celtis, Hutten, Dürer) és a reformációt (Luther, Melancthon) és frank kivándorlók szervezték meg a nagy középkori keleti telepítést. Rajnai frankok lehettek a németiségbe új és igazán népi önérzetet (Görres, Brentano, Boisserée, a Grimm testvérek, stb.), közülük kerültek ki Napoleon legnagyobb ellenfelei (Stein, Hardenberg, Metternich), ők alapították meg az új természettudományos világnézetet (Büchner, Vogt, Liebig). A német alkotóerő csúcsvonala a Karolingok óta, Dürer, Rembrandt, Goethe és Beethoven személyében frank földön vonult végig. Népi, állami, szellemi és lelki tekintetben kezdettől fogva a mozgékony, szorgalmas, zseniális formaérzékű, vidám, találékony, világtávlatokra nyíló és hódító frank törzsi lényegen nyugszanak a németiség alapjai.

A három történelmi alakban (sváb, svájci és elzászi) élő alamann anyatörzsnek az ék alakú stratégiai helyzet és az erős természeti határok adják meg a jellegzetes lelki vonásokat. Mivel nem sikerült kitérnie a természetadta határokat, azért annál diadalmasabban bontakozott ki benne az államalkotó gondolat. Kimeríthetetlen szervező és állam-

alkotó eszméktől úzve egyik uralkodó család a másik után indult ki az alamann tájról, hogy más földön és sokszor más népek között adjon formát nagyszabású állam-gondolatainak (Zähringek, Habsburgok, Staufok, Welfek és Hohenzöllernek). Miként a frank, az alamann is közvetítette a többi törzsnek a római örökséget és e révén minden időben a gondolati és a lelki értékek szinte kimeríthetetlen tárháza volt. A középkori bölcelet és misztika, a hitújítás, a klasszicizmus és a romanticizmus erős indításokat kapott alamann földről (Nagy Sz. Albert, Suso, Paracelsus, Pestalozzi, Schiller, Hölderlin, Schelling, Hegel, stb.). A vezető, a nagy gondolat a késői középkor óta mindig Alamanniából indult ki és másutt lett naggyá. A gondolati és érzelmi mélység mellett a magas idealizmus, a népi irányzódás és az erős kötelességérzet az alamann törzsi szellem kiemelkedő vonásai.

A bajor anyatörzs a Szudeta-medencéből a római Vindelicia provinciába átvonult markomannokból alakult ki és az aránylag térés új területen cellákra való osztódással gyorsan elszaporodott. Germán jellegét az erős latin hatás ellenére is megőrizte és híven teljesítette a neki jutott német hivatást: uralkodott Európa majdnem minden fontos átmenő útvonalán, hűséges portása volt a németiség keleti kapujának. A világtörténelmi hivatás nem az óbajor népnek, hanem keleti sarjadedának, a minden szempontból belőle táplálkozó osztráknak jutott osztályrészül. És ameddig zavartalanok voltak népi kapcsolatai a törzs nyugati felével, addig biztos alapokon állott az osztrák állam is. De amikor 1526 után a magyar és a cseh korona is reászállott és amikor ezidőben nem sikerült az egész bajor törzs egyesítése e nagy hatalom keretében, akkor eldőlt a dunai Habsburg-birodalom sorsa is. Három építő eszme érvényesült e birodalomban: a valláspolitikai a XVI—XVII. században, a német egységállamé a XVIII. században és a patriarchális népcsaládé a XIX—XX. században. Népekfeletti nagy hatalom volt a régi Ausztria, amelynek kialakításában alamann államalkotó zsenialitás és bajor államfenntartó tehetség működött közre. A rendkívül változatos bajor-osztrák táj alkata és településmódja is híven tükrözi a törzs világtörténelmi szerepét: csupa fejedelmi, nemesi vár, palota és kastély vidéken és városban: életerős partikularizmus, amelyből a barokk gondolat jegyében lett csak nagy állami egység. Szellemi tekintetben a bajor törzset a rendkívüli befogadó, átalakító és átadó készség (közvetítés Nyugat és Kelet között), az alkalmazkodás, a vidám életöröm, az államfenntartó erő, a kiváló színjátészó és zenei érzék jellemzi.

Az alnémet anyanép, a szász és a fríz törzs külső és belső alkatának jellemzésére is méltó szavakat talál Nadler. A germán voltát szinte töretlen épségben megőrző és mitológiai magasságba emelő, rendíthetetlen epikai nyugalma, nagy időbeli és térbeli távlatok átfogására hajlamos, zárkózott és akadályokat nem tűrő szász anyatörzs mezőgazdasági és kereskedelmi szervezetei, telepítő és egyesítő törekvései nélkül sohasem lett volna azzá a németiség, amivé lett. Ha lényegében frank vonás az, amit közösnémetnek mondunk, akkor teljesen szász az, ami a germán jellegből a németekben megmaradt. A nagyon is elszigetelt és saját problémáinak élő fríz törzs alig vett részt a közös

fejlődésben, de azért vérrel és szellemi tehetségekkel támogatta a szomszédos frankok és szászok telepítő akcióit és irodalmi mozgalmait.

Távol a világ zajától, a német tér szívében, nagy megpróbáltatásoktól megkímélve él a meissenai és a thüringi néptörzs. A középkori szellemvilág kivirágzása, a humanizmus és a hitújítás, a nyelvújítás, a német tudomány, költészet és zene nagy korszakai, a német egység gondolatának megfogalmazása mind e két központi törzs szellemi gócpontjaihoz fűződnek, melyek közül Wartburg és Weimar a német szellembirodalom jelképévé és megújító forrásává növekedett.

A németiség legnagyobb világtörténelmi alkotása az egyes törzsek nagy teljesítményei mellett mégis az a hatalmas, a Keleti-tengertől az Adriáig terjedő telepítés, amelyben majdnem minden anyatörzs részt vett. Ez az új föld lett a közös német nyelv, műveltség és állam bölcsője. Három német ék nyomult be az említett tér szívébe és azt évszázadokra megosztva nagyban fokozta a német faj biztonságát az idegen fajokkal szemben. Az egyik ék a Keleti-tenger partjai mentén Skandinávia, Dánia, a balti államok és Lengyelország közé nyomult és akadályozta azok állami és népi terjeszkedését (alnémet telepítés). A második ék elválasztotta Lengyelországot Csehországtól (középnémet telepítés). A harmadik Magyarország és a Balkán közé nyomult, mely utóbbin a bizánci, majd pedig a török Kelet értendő. Az egyes ékek erősségét a többinek szilárdsága mindig nagy mértékben befolyásolta. Az alnémet telepítés a korai középkortól majdnem napjainkig tartott és öt nagy tájat (Mecklenburg, Pommeránia, Poroszország, Memel-vidék, Kurland) hódította meg. A középnémet telepítés Szilézia meghódítását eredményezte és az egykori bajor őshaza, a Szudetamedence megszerzésére törekedett. A szlávokkal való vérkeveredés nagy átütőerejűvé tette a telepítésben résztvevő thüringiai, keleti frank és bajor törzseket, úgyhogy az új terület a legtöbb újabb szellemi mozgalom kiindulópontja és a közösnémet irodalmi nyelv kiformaló helye, bölcsője lett.

RENDKÍVÜL TANULSÁGOS és minket magyarokat erősen érdekel az, amit Nadler a felnémet telepítésről és leánynépről ír. Éppen ezért kissé bővebben ismertetjük könyvének ezt a fejezetét.

Miként a Rajna, a Duna is sorsfolyó a német törzsek történetében: századokon át frank és bajor vér özönlött be rajta a Kárpátok medencéjébe. Három alappillér (a nyugatmagyarországi hiencség, a felsőmagyarországi városszövetség és az erdélyi szászág) körül az egész ország megtelik német városi polgársággal. „Az alföldeken és a német telepek körül éltek a kisebb-nagyobb magyar földesurak tót, román és szerb-horvát jobbágyaikkal. Oly tér volt ez, amely a maga zürzavaros sokoldalúságú életformáival mindenné lehetett.“ Felesleges hangsúlyoznunk, hogy az utóbbi két mondat nem éppen a legelőnyösebb színben mutatja be Nadler ismereteit a magyar középkor népiségi és települési állapotairól. Ilyen elsiklással vagy tudatosan magyarellenes beállítással, a magyar népi és állami erők, szellemi koncepciók mellőzésével Nadler könyvének ezen fejezetében (169—187. lap) igen sok esetben találkozunk. Nem lehet célunk, hogy e rövid tanulmány keretében egyenként megcáfoljuk vagy legalább helyesbítsük

ezeket a németiség körében elharapódzott és politikai céloktól vezérelt hamis ítéleteket. Inkább arra törekszünk, hogy lehetőleg hű képet adjunk Nadlemek és rajta keresztül a német műveltek egy nagy rétegének szerintük tudományosan megalapozott magyarismeretéről.

Az ifjú magyar szellemi életnek — írja Nadler — csak dalköltészetében mutatkozik meg az eredetisége. Nagyobb mértékben csak a hitújítás fejleszti modernné és európaivá a magyar szellemi életet, de egyben növeli is a társadalmi és lelki ellentéteket. Ebbe a megosztott szellemtörténeti állapotba csap bele a török veszedelem. Mohács a legnagyobb szerencsétlenség volt, amit egy európai népnek valaha is el kellett viselnie. Szent István koronáját és vele a törökökkel való harcokat a Habsburgok öröklék. A felszabadító háborúk után új világtörténelmi helyzet keletkezik. Hogyan ítélik meg ezt a németek és hogyan a magyarok, veti fel Nadler a kérdést. Bécs felől nézve a dolgot, csatatereket kellett eltakarítani, egy hihetetlenül elpusztított országot kellett felépíteni, újjászervezni. A felszabadító seregek nyomában német parasztok haladtak. Telepített a kincstár, telepítettek a magyar földesurak, mert mindenütt parlagon hevert a föld. Senki sem érdeklődött a telepések nyelve, nemzetisége iránt. Az új német telepék lassanként betöltik a három régi csoport közti űröket, a városok megtelnek új német polgársággal. Míg a XVIII. század elején meg 50 százalék volt a magyarság arányszáma, addig az 1787-ben már 29-re süllyedt. A hosszú török uralom zűrzavarából a Habsburgok elsősorban egy barokk szellemű egyházi kormányzat segítségével iparkodtak a rendhez és az európai műveltséghez visszavezetni a magyarságot. E munkában a jezsuitáknak jutott a legnagyobb szerep. A második rendezési kísérlet az egységes német műveltségű és nyelvű birodalom gondolatának jegyében történt. Mária Terézia óta Bécs volt a magyar tér szellemi középpontja. Bécsen át jött minden európai hatás a Kárpát-medencébe és Bécs közvetítette mindazt, ami onnan Nyugat felé igyekezett (itt Bleyer tételét hangsúlyozza Nadler!). Csak a felsőmagyarországi evangélikus városok őrizték meg továbbra is a Krakón és Boroszlón át vezető német útjaikat. Bécs magyar leányvárosai (Pozsony, Pest, stb.) fokozott ütemben terjesztik a német műveltséget. A jozefinista összbirodalmi önkényuralmat a XVIII. század vége felé a patriarchális népcsalád gondolata váltotta fel, mely tisztelni látszott az egyes népfajok múltját, nyelvét és műveltségét, de ezért cserében hűséget és német hivatalos nyelvet kívánt.

Hogyan nézte a magyar lélek ezeket az európai rendezési kísérleteket? — kérdezi Nadler. A magyar életérzést — úgymond — talán legjobban a magányosság élményére lehetne visszavezetni. Vér- és nyelvrokonok nélkül idegennek érezte magát a magyar az európai népcsaládban. A német, olasz, francia és angol európai szellem hullámai körülnyaldosták és szétmorzsolással fenyegették ezt a népvándorlás viharai által Ázsiából idegördített vándorsziklát. A hitújítás és a török uralom válaszfalai csak növelték a magányosság érzését. Ha hű akar maradni önmagához, akkor kizárja magát az európai népközösségből, ha beolvad Európába, akkor fel kell áldoznia eredeti jellegét. Százalékaránya a nemzetiségek javára évről-évre csökken. A városok németek

s az alföldekre szorult igazi magyarság semmi közösséget sem érez az idegen polgársággal. A főnemesség idegenben él, németül és franciául beszél, míg a köznemességnek a latin a művelt nyelve. Herder már megjósolta, hogy századok múltán a magyar nyelv már nem lesz található. Ez a villámcsapásként ható jóslat Nadler szerint nagy mértékben előmozdította a magyar öntudat és szellemiség feltámadását.

A felújulásban nagy szerepe volt az irodalomnak, melynek rajzát Farkas Gyula munkája¹ alapján és a saját céljainak megfelelően átfogalmazva adja Nadler. A felújulás, a magyar romantika korának ismertetése után röviden vázolja Nadler a német városi polgárság elmagyarosodását és szerepét a magyar állam és a magyar szellemi élet felépítésében. Nem napszámosa, hanem egyenrangú építője volt a német polgár e kettős műnek és most már névtelen katonaként nyugszik annak alapjai alatt. A magyar újjászületés — írja Nadler — felemészttette a német városi polgárságot, de egyben öntudatra ébresztette a hazai nemzetiségeket és a határokon túl élő fajtestvéreiket is. A cseh nemzeti mozgalom főfészke ugyan Prága, a délszláv pedig Raguza, de a döntő indításokat mindegyik magyar földről kapja. Felsőmagyarországi tótok kezdeményezik a cseh- és az egyháziszláv-kutatások megindítását és gondolják el elsőízben a pánszláv eszmét (Kollár János és társai). Safarik Pál Újvidéken a szláv régészet és néprajz megindításával a szerbek szellemi feltámadását készíti elő. A pesti egyetemi nyomda munkatársai alapítják meg az újromán irodalmat és Erdélyben fejlesztik tovább. Nadler szerint a régi osztrák-magyar tér minden problémája elsősorban nyelvi és művelődési kérdés volt, úgyhogy a Kárpát-medencében a szellem-történet vüágtörténelmet jelent. A német nyelv küldetését a magyar Vette át és tőle annyi nemzetiségi nyelv, ahány kisebbség csak élt itt. A nyelvből és az irodalomból népek, a népekből államok lettek. Magyarország kicsiben azt élte át, amit a monarchia nagyban. A történelem kérlelhetetlen logikája győzött — fejezi be némi kárörömmel Nadler a gondolatmenetét. Az összeomlás sok szempontból használt a német-ségnek. A hiencek „saját jószántukból“ egyesültek bajor-osztrák törzstestvéreikkel, a felvidéki német telepek „visszatértek“ a szudétanémet törzsközöségbe. A három állam, Magyarország, Jugoszlávia és Románia között felosztott dunai svábok viszont még jobban szétagolódtak, de törzsi öntudatuk, hála az erdélyi százokban erős támaszra talált bánáti svábok törekvéseinek, erős fejlődésben van. Az erdélyi százok törzsét és kétkulacsos politikáját a mi szempontunkból is találó szavakkal jellemzi Nadler: „Mit einem Ruck verkehrte das sächsische Volk seine weltgeschichtliche Front. Für Ungarn stand es im Osten. Für Rumánien steht es im Westen. Aber es dient der gleichen Pflicht, die deutsch und abendländisch heisst“ (186. lap).

¹ A magyar romantika. Budapest 1930. Utóbb németül is: Die ungarische Romantik (Ungarische Bibliothek. I. Reihe, Bd. 15), Berlin 1931. Farkas Gyula e műve függelékében (315—321. l.) röviden ismerteti ugyan a népi, táji és felekezeti szempontot érintő magyar munkákat de ez az anyag igen csekély. A táji szemlélet érvényesítése az irodalomtörténetírásban azóta különösen egyes dunántúli írói körökben talált megértésre és lelkes felkarolásra, amit a Csorba Tibor cikke (A „Kék Dunántúl Irodalomtörténete“ elő: Vasi Szemle I., 1934, 242—247. lap) nyomán keletkezett nagy folyóiratvita is bizonyít.

A második birodalom biztosításáért folyó harc elvonta a két vezető állam, Poroszország és Ausztria figyelmét a nagy keletnémet telepítés kérdéseitől. A milliós német emberfölslegek már a XVIII. század első fele óta felszívódtak, eltűntek Oroszországban, Észak-Amerikában, Dél-Amerikában és Afrikában. Legtöbb helyen nem sikerült nekik törzsi jellegüket megőrizniük vagy kialakítaniuk. Ez a kárba-vesztett embertömeg — jegyzi meg Nadler — éppen a keleti német telepek számára lett volna sürgősen szükséges. Ennek híján azok egyre jobban lemorzsolódtak, úgyhogy a háború után úgyszólván összeropant a három keleti német ék. Kelet-Poroszországot elválasztja a danzigi folyosó a birodalomtól, a szüéziai és a szudeta-németeket lengyel és cseh nyomás fenyegeti, a délnémet ék pedig az utódállamok között forgácsolódon széjjel. Mégis, német történet az, ami a Balti-tenger, az Adria és a Fekete-tenger közti térben játszódott le és csak az egyes — jelenleg elszigetelt és meggyengített — telepek törzsi öntudatán múlik, hogy a jövőben is az legyen. Az egyes törzsek történetének mint össznémet történetnek éppen ezért közkinccsé kell válnia, kívánja Nadler. „A német egységet ugyanis az egymás megsegítésének, a közös cél munkálásának lelki készsége jelenti a törzsek között. Valamennyien egyazon testnek a tagjai és e test akarata a birodalom. A németiség birodalmának azonban annál tökéletesebben kell szellemi és lelki jelenségeként kialakulnia, minél tökéletlenebbül lehet azt államilag megvalósítani.“ — „Minden népnek önmagát kell akarnia s ezt nem teheti természete ellenére. Mennyi erő fecsérlődött el századok óta cél nélkül, hogy a németek megtalálják tulajdon lényüket“ (195. lap). A harmadik birodalom Vezérének a birodalom fegyverzetét a német nép természetes alkatának mértékére kell kovácsolnia.

Szerény fejtegetéseimben iparkodtam legalább lényeges vonásaiban bemutatni az újabb német irodalomtudománynak méreteiben talán legnagyobb, tartalma szerint egyik legeredetibb, hatásában legegyetemesebb elméletét: Nadler József törzsi és táji irodalomszemléletét, mely — a fajelmélettel a szerző akarata ellenére keresztezve — napjainkban szinte új német világnézetté szélesedett (Blut- und Boden-Theorie). Bár csak elvétve kísértem kritikai megjegyzésekkel az egyes tételeket, a kellő történeti és irodalomtörténeti műveltséggel rendelkező olvasó könnyen helyesbítheti azokat. Egy bizonyos: nem tévedtek Nadler azon régebbi bírálói, akik életműve tudományos értékének mérlegelésében politikai mértékeket is érvényesítettek. Nadler ugyanis a német törzsek életerejének és előretörő lendületének hősi eposzát írta meg, mely alkalmas arra, hogy lángrollobantsa minden német szívében a fajszeretetet, minket magyarokat pedig szinte kényszerít, hogy védekezésül népi és faji erőink és gyengeségeink megismerésével hatékonyabban foglalkozzunk. Ezen erők fejlesztése ugyanis az egyetlen út, amelyen a fajok harcában célhoz juthatunk.

KARSAI GÉZA

DALOSÉLETÜNK PROBLÉMAI

FELTÜNŐ JELENSÉG, hogy amikor szellemi fejlődésünk során a művészetek csaknem minden ágának bele kell ütköznie a tradicionalizmus tiszteletreméltó kőfalába, ugyanakkor énekkari életünk alig akar tudomást szerezni a legnemesebb magyar zenei tradíciókról. Pedig ha valahol, hát e téren minden nemzetnél kivétel nélkül érvényesülnek a hagyományok. Nélkülük nincs semmiféle modernség, zenei sem. A tradíciókon pedig csak átkelni lehet, de azokat kikerülni nem. Tradíciókra tehát mindig szükségünk van, még azért is, hogy elvethessük azokat. Nálunk pedig nem „modernbb“ zeneszerzők és zenetudósok, mint Bartók Béla és Kodály Zoltán fáradoznak azon, hogy az ú. n. „modemet“ szerető, vagy a múlt század közepén gyökerező „régit“ imádó zenei közízlésünket visszatérítsék eredeti zenei hagyományainkhoz. De nemcsak ők, immáron egy szárnyuk alatt felnőtt egész generáció: zenetörténészek, zeneesztéták, zeneszerzők, zenepedagógusok, — tehát mind elméleti, mind gyakorlati síkon felsorakozó elsőrangú erők küzdenek a zenei hagyományok mellett — mégis, ha statisztikai alapon mérlegel-nénk a helyzetet, kiderülne, hogy a magyar népi zene művelői és barátai még mindig csak elitkisebbséget alkotnak a tömegízlés átlagával szemben. Miért látszik oly meddőnek a harc, miért oly lassú és nehézkes az átalakulás? Mert a tömegízlés és annak nagymérvű befolyásolói, alakítói, a dalárdák, álhagyományokon csüngenek: egy idejétmúlt romantikus nemzeti szemlélet világában, idegen gyöker-zetű, mézeskalácsos magyarság stilizált légkörében rekedtek meg és alig jutottak túl mind a mai napig a millenáris idők paszomántos világán. Dalárdáink nagy része túlrejt gyümölcsként csüng a múltján, amelytől nem tud és nem is akar elszakadni, hogy a valóság talajára essék — idegen tőle a magyar valóság.

Melyek hát azok a lényegi vonások, amelyek így megkötik dalárdáink fejlődését és karéneklésünk átlagállapotát mind a mai napig hatólag determinálják?

A magyar zene, mindnyájan tudjuk, abban az eredendő egyszólamú formájában, amelyben azt az európai népek és kultúrák befolyásától kevésbé érintett falvak lakossága őrzi, természeténél fogva idegen a karéneklés nyugatias többszólamúságától. (Nem véletlen az, hogy katonáink, meg az arató, szüretelő, kukoricafosztó falusiak mind egy hangon éneklék nótáikat.) A dalárdaéneklés többszólamú formája

idegen képletként került át hozzánk a múlt század dereka táján, s mint ilyen, elsősorban dunántúli városaink németsege körében vert gyökeret. E városok példáján elindulva, részben azok fokozatos magyarosodása során, hódított aztán tért az ország többi városaiban is, többnyire kívülről jött kezdeményezéssel itt is. Mi sem természetesebb, mint hogy a Pozsony, Pest, Buda, Pécs, Kassa, Sopron, Temesvár, stb. hirtelen virágzásnak indult dalárda-városok dalegyleteinek zenei világa éppen olyan merőben idegen akkor még a magyar dallamvilágtól, akárcsak a nyelv, amelyen felhangzottak a sördalok a Liedertafel-ek körül. A soproni dalegylet felhívására például, amelyben az osztrák tartományok és Magyarország dalegyleteit országos dalünnepélyre hívja meg Sopron városa (ez volt az első országos dalünnepély hazánkban, 1863), a magyar dalegyletek nem is jelentkeznek. Miért? Hiszen akkor már virágzó dalárdák voltak Kisbéren, Magyaróváron, Szekszárdon, Csongrádban, Karcagon, Nagykőrösön, Cegléden, Turkevén, stb. „Az ünnepély véghez is ment, de... a magyar egyletek alig vettek benne részt s a megjelentek csakis a szomszéd német és osztrák tartományi városokból kerültek ki”.¹ Mégis a „Lieder-Kranz“-ok, „Sängerhort“-ok, „Sängerverein“-ek mintájára alakulnak meg a magyar városok ma is virágzó „dalkörei“, „dalegyletei“ és „dalárdái“, még „dalkoszorú“ is akad köztük, s persze nem térhetnek ki bizonyos velejáró tradíciók elől sem. Ez utóbbiakat érezniök kell, sokan észre is veszik s úgy próbálják átformálni, hogy az idegen keretet, a Liedertafelok, Burschenschaft-alakulatok elvitathatatlan sajátját, fokozott magyar tartalommal töltik ki. Hangsúlyozott magyar tartalommal, s itt a hangsúly fontosabbnak látszik, mint maga a tartalom. Az átszívargás tehát tudatosan vagy öntudatlanul, mindegy, megindul: német szellem jegyében fogan meg és alakul ki a magyar dalárda, ezt képviseli annak még ma is ismeretes fogalma, a gyökérszet tudatának fokozatos elhomályosodásával. De ehhez az elhomályosodáshoz nagyban hozzájárultak a Bach-korszak nyomasztó viszonyai is. Mert e korban a dalárdáknak, mint ártatlan művészi közületeknek, fokozott szerep jutott a nemzeti érzés szenvedélyes ápolása terén. Az irodalmi analógiákból jólismert, magyar szabadságot sirató allegorikus honfidalok, amelyeket a cenzoroktól meg nem értett rejtett célzások izgalmá fűtött át, a „kalitkába zárt busongó madárról“, búcsúzó gólyáról, fecskéről zengő tüzes fináléjú kórusok tragikus bőséggel virágnak fel országszerte, Kufstein, Olmütz, idegenbenbújdóság, kényszerkatonaság állandó szomorú visszhangjaképpen. A dalárdaélet országos alapjait vetette meg ez a kor, megerősítette a férfikari irodalmat, tradícióvá tette a férfikari éneklést, kialakított egy repertoárt és stílust, mely lényegileg s a maga zárt körében máig sem sokat változott. A szabadság eszméjétől fűtött harcias hevület dalba csapódott át s abban is élte ki magát. Egymással mérik össze erejüket a dalárdák, a nemes versengés szellemében bővül egyre és helyezkedik mind szilárdabb alapokra a kor férfikari élete: pályázatokra készülnek a művek, pályázati pálmákért versengenek a zene-

¹ L. Id. Ábrányi Kornél: Az Országos Magyar Daláregyesület negyedévszázados története — 1892. 17. 1.

szerzők és ugyanakkor országos versenyekre készülnek a dalárdák. A politikum is, meg a művészi cél is fokozatosan háttérbe szorul, helyét a díjnyerés ambíciója, a nyereménytárgyak elhódításának sóvár reménye foglalja el. Hovatovább ezt a célt szolgálja a dalárdák szervezeti beállítottsága, óraműszerkezetre emlékeztető egyhangú működése és ezt szolgálják a szerzők versenykórusai, amelyek olyan egyformán és üresen konganak, mint az arany-, ezüst- és bronzérmek, amelyeket majd nyerni lehet velük. Szóvirágos, romantikus, tüzes szövegek, amelyeket akarunk ellenére is, mintha csak tompítani vagy ellensúlyozni akarnának az anakronisztikus, szentimentálisán andalgó dallamok. Úgy hatnak ezek a szerzemények használat közben, mint a bábkardok vagy a hintalovak, melyekkel a gyermek csatába indul — s még győz is. A versenyek egymást érik, elmúlnak, emlékeiket legfeljebb a falakra aggatott „szerzemények“ őrzik, a betanult versenykórusok azonban tovább élnek, bekerülnek a repertoár-okba, a hozzájuk hasonlóak közé és belőlük s azok világában alakul a dalárdák hangversenyeinek állandó műsora. Lassanként közismert és közkedvelt darabokká válnak mindenfelé, széles alappá, amelyen a dalárdák nyugosznak, s amelyre fejlődésüket építik. S csak itt, amikor felmerül a fejlődés kérdése, derül ki, hogy már tradíciókkal állunk szemben, s oly tradíciókkal, amelyekre építeni nem lehet, mert nemcsak műsorbeli, de ízlésbeli megkööttséget is jelentenek.

A kérdés bonyolult, szinte alig lehet hozzáfogni. Legsürgősebb feladat a karnagyképzés rendezése volna. Működő karnagyaink legnagyobb része autodidakta, akiket a körülmények és a véletlen formáltak karnaggyá: módszeres kiképzésben nem részesültek, s így a dalárda eddigi világából kiűtő eredményeket tőlük várni nem lehet. De még ha szakképzett erők volnának is, akkor is sokban megkötné őket a dalárdák nehézkes, hagyományos világa. Egy énekkari szervezet felépítése ugyanis akkor volna a legüdvösebb, ha jó karnagy körül alakulna ki centrálisán, mint királyné köré a méhek birodalma. A jó karnagnak, mint a legtisztább magyar zenei tradíciók nemes ízlésű képviselőjének, énekkarában abszolút művészi és erkölcsi tekintélynek kell lennie egyszerre, benne a zene lényege, a lelkiség és a lélek lényege, a szabadság dalosegyesületi elnöki és választmányi határozatokkal nem korlátozható. Még a megfelelő karnaggyal rendelkező énekkarok fejlődése is csak akkor lehet biztosított, ha az elnök és választmány legalább olyan mértékben alá tudja vetni magát a karnagy művészi intencióinak, mint a karnagy az ő adminisztrációs tevékenységüknek. Ezzel ellentétben, alig van énekkar, ahol a karnagy művészi szabadságát elnöki, választmányi döntések, paragrafusok ne befolyásolnák, sőt ahol egyedül a karnagyot illető ügyekbe „tapasztalt“ öreg dalosok is bele ne szólnának, felszólalásaiknak akár elnöki, választmányi úton is érvényt ne szereznének, vagy ha másképp nem, merev ellenszegüléssel, összefogással, próbákról való elmaradással meg ne tudnák hiúsítani a karnagy terveit, stb. Vagyis a karnagnak sok helyütt azt kell éreznie, hogy alkalmazott, aki gépiesen végrehajtani tartozik a rá szabott feladatot a közület akaratának megfelelően. Nem véletlen hát, hogy a haladni vágyó és tudó, fejlődésképes énekkarok nagyobb-

részt a falvakban, kisvárosokban rejtőznek egy-egy lelkes karmester fanatizmusától tüzelve és éppen a kezdő énekkarok sorából kerülnek ki. Tehát új karnagyokat kell képezni s új énekkarokat létesíteni mindenfelé. (A ma működő kórusaink száma elenyészően csekély helységeink számához képest.) Mert a saját múlttal, tradíciókkal, hangadó elemekkel, önálló véleményekkel eltelt nagyobb városi dalárdák hű őrizői, féltékeny irányítói önmaguknak, s így működésük is egyre sematikusabb, jól bevált mechanizmusuk már szinte képtelen felülmúlni önmagát.

Egyrészt tehát amíg a XIX. sz. politikai és társadalmi körülményei karéneklésünket erősen egy irányba determinálták: a németes férfikari életre, ugyanakkor másrészt a nemesebb s európaibb énekkari kultúrát jelentő vegyeskari éneklés hosszú ideig idegen maradt a magyar karénekléstől. Pedig nem szabad elfelejtenünk, hogy az énekkari kultúra legragyogóbb korszakait a vegyeskari éneklés jelentette Európa zenetörténetében. A vegyeskari éneklés páratlan gazdag hagyományával, korlátlan lehetőségeivel szemben a férfikari éneklés önmagában ugyan megbecsülendő, de csak izolált értékeket, korlátolt lehetőségeket tud felmutatni.¹ Ám hogy a vegyeskari kultúra oly hosszú ideig mostoha gyermeke volt a magyar karéneklésnek (jórészt ma is az), annak még más oka is van. A dalárdaszellem nemcsak ízlésbeli megkötöttséget jelent, hanem az egyesületi élet sok egyéb mellékkörülményeit is, amelyeket nagyon jól fejez ki a dalárdázás szó: magában foglalván bizonyos kedélyes társadalmi velejárókat, aminők a férfiközösségi élet mindenkori velejárói szoktak lenni. Különben, hogy a karéneklés ügye nálunk elsősorban társadalmi és csak másodsorban művészi kérdés ma még, azzal mindenki tisztában lehet, aki a máig is létező hagyományos dalosversenyeket figyeli. A dalosversenyeket kísérő sokféle elégedetlenség, a rendezett újságbotrányok, óvások és azok megokolásai, mind velejárói a dalár-életnek.

Művészi produkció és művészi önérték majdnem mindig fordított arányban állanak. S amilyen nagy kedvvel, bizakodással indulnak kórusaink a versenyre, mint valamely csatára, éppen olyan fanatikusán tiltakoznak minden „vereség“ ellen, nem tudják elviselni a „leértékelést“, a vereséggel együtt járó következményeket, amelyek közt elsősorban szerepel „a szégyenteljes hazatérés“, az otthoniak csalódása, az egész falu lesújtó véleménye, mely végleg feloszlat egy dalárdát, vagy legalábbis hosszú időre el tudja ridegíteni a dalárdistákat a zene örömeitől. Csak amikor elérkezik az újabb verseny ideje, kerül elő megint a kiásott kamagyi pálca, zenélésre buzdít a ködlő elégtétel. Ha tudjuk, hogy egy ilyen versenyen képességeik szerint beosztva 8—10 versenycsoport szerepel mindössze s minden csoportban csak egy első hely van, szinte biztosra vehető az újabb vereség. Így cirkulál dalárdáink élete már hosszú évtizedek óta fejlődésnélküli vigasztalan körben. Természetesen, míg ez a sivár lehetőség a főmozgatója énekkari életünknek, míg ez tartja lüktetésben a vidék zenei vérkeringését, addig itt nemesebb értelemben vett énekkari kultúráról aligha lehet szó. Az igaz, hogy dalárdaéletünk egyik legmerekvebb tradíciója éppen a dalosverseny, s hogy az Országos Daláregylet meg-

¹ Kerényi Gy.: Az énekkari műveltség kezdetei. Budapest 1936.

alakulása óta (1867) 24 országos dalosverseny volt átlag hároméves időközönként, mindez azonban nem lehetne akadálya e káros és zenei kultúránk fejlődésére annyira hátrányos megszokás eltörlésének. Ehelyett azonban az országos versenyeket még állandó kerületi versenyek is tetézik, hogy az itt-ott máig is viruló hagyományos „sördalversenyek“-ről ne is beszéljünk. Úgy látszik, a versenyzés szelleme különösképpen megfelel a magyar ember individuális természetének, mert hiszen dalárdáink nagyobb része a kellemetlenségek dacára is ragaszkodik a versenyhez, még akkor is, amidőn Európa többi nemzetei, köztük a németek, akiktől a versenyt éppen átvettük, már rég áttértek a művészi célt inkább szolgáló dalosünnepekre. A versenyzési kedv individuális céltudata természetesen távol áll a zene szociális örömétől s épp attól fosztja meg a dalosokat, ami a karéneklésnek s a zenének egyáltalán lényege: a zene szociális Örömeiben való kölcsönös elmerüléstől, a lelki egyenlőség és harmónia felemelő érzésétől.

A magyar karéneklés vázolt körülményei tehát egyszerre több irányban hatnak vissza károsan zenei életünk fejlődésére. A düetantizmus, a sekélyes dalárdairodalom, a tradícióiban megrögzött dalárdaéneklés és a dalosverseny valóságos zátonyaivá lettek karének-kultúránk fejlődésének. Azoknak, akik a magyar zene neme-sebb tradícióin épülő sajátos zenekultúra kialakításán fáradoznak, ezekkel a zátonyokkal kellett és kell még ma is szembeszállniok. Vikár Béla, Bartók Béla, Kodály Zoltán és követőik munkássága kezdetben csak annak bizonyítására szorítkozhatott: vannak-e zenei hagyományaink, van-e sajátos magyar dallamkincsünk egyáltalán. Három évtizedes gyűjtő munka eredménye több mint tízezer népi dallam, amit a M. Tud. Akadémia megbízásából Bartók Béla most rendez sajtó alá. Ez a párját ritkító gyűjtemény, amely a magyar parasztság dallamkincsének mégcsak egy részét öleli fel (a kutatás ma is folyik), megnyugtató választ adhat bárkinek eredeti magyar zenei hagyományunk kérdését illetőleg. Itt fekszenek a magyar zenei hagyományok Vikár, Bartók, Kodály, Lajtha László, Molnár Antal, Domonkos Péter Pál, Veress Sándor, Bállá Péter, stb. stb. fonográf-lemezein regisztráltnak, mint a mindenkori magyar zenekultúra írásban lerögzített hagyományai. Nem lehet kétséges, hogy csak e sajátosan magyar zenei hagyományon alakulhat egy sajátosan magyar zenekultúra, mely külön szint, eredetiséget, magyar egyéniséget jelenthet Európa zenei világában.

BARTÓKRA ÉS KODÁLYRA oly feladat hárult, amelyre a zene történetében alig volt még példa; egyidőben kutatóknak, teoretikusnak, pedagógusnak kellett lenniük, — s elsősorban művészek voltak. Ezt a feladatot, amit súlyos nemzeti feladattá s ma már trianoni létkérdésünk egyik erős támasztékává érleltek az idők, ők küldetészerűen látták be, vállalták és teljesítették. S ha az új magyar zenekultúra friss bontakozásának, új kari életünk biztos alapokon megindult fejlődésének, a magyar zenetudomány és szakirodalom fokozatos felvirágzásának, az új kórusirodalom győzelmes térfoglalásának egyes fázisait, képviselőit s bármily kis mozzanatát nézzük is, azt látjuk,

hogy minden út és minden kis ösvény hozzájuk vezet vissza, belőlük indul ki, közvetve vagy közvetlenül az ő lökéseik irányítják a fiatalság erőiben megújuló zeneéletünk vérkeringését és sejtmozgásait. Az a szerencsés körülmény ugyanis, hogy Bartók és Kodály nagy zeneszerzői egyénisége a magyar népzene talaján bontakozott ki azzá, amit ma az egész világon jelent, a magyar zenei élet és ízlés nagy forradalmát hozta magával. Az új forradalmi művek azonban önmagukban véve kevesek lettek volna ahhoz, hogy gyökeres változást idézzenek elő. Ennél tovább kellett menni. Kodály Zoltán szinte hadvezéri látókörrel szervezte meg nagy harcát, Amíg egyrészt a magyar kórusirodalom remekeit írta meg: gyermek-, férfi- és vegyeskarokat, melyeknek első előadásai a szenzáció erejével sepertek végig az országon, napról-napra gyarapítva a magyar zene tábort; másrészt ugyanakkor a tanítványok, zeneszerzők, karnagyok és teoretikusok seregét indította útnak, akiknek bekapcsolódása megerősítette, elterebélyesítette a mozgalmat. A régi kórusok tömegtermelésével szemben új kórusművek jelennek meg, új énekkarok alakulnak, új nevek ragyognak fel a műsorokon, de ugyanakkor a folyóiratok, újságok hasábjain is, új tanulmánykötetek tűnnek fel a kirakatokban, országsszerte új meg új hangversenyek verik fel énekkari hangversenyeink egyformaságát. Énekkari életünk mai ízlésharca tehát nem a véletlen játéka, hanem szinte lépésről-lépésre megfontolt, világosan látott küzdelem, amelynek egy teljes generációváltás idejére kell kiterjeszkednie.

A küzdelem ma két irányban folyik: egyrészt a már meglévő tömegízléssel szemben, amit zenei életünk felületi tényezői (cigány, Liedertafel, jazz, műdalok, stb.) alakítottak ki és tartanak kötve; másrészt, s ami ennél is fontosabbnak látszik: új nemzedék kialakításáért, az iskolai énekköztetés, gyermekkórusmozgalmak útján. Előbbi mozgalom csak reakció, utóbbi primér ízlésformáló erő. Minthogy meglévő ízlést eredményesen befolyásolni csak úgy lehet, ha annak alakítóit befolyásoljuk, felmerült a kérdés, hogyan lehet a már kialakult, kötöttízlésű dalárdákat zenei hagyományaink „modern“ útjára téríteni. Csakis új s magyar zeneművek tanítása, a zenetörténet klasszikus kórusainak bevezetése és új szellemű karnagyok bekapcsolódása által. Mindenekelőtt tehát az új zeneszerzők, Kodály, Bartók és kiváló tanítványaik népdalfeldolgozásainak, valamint a régi kiválóbb zeneszerzők kórusműveinek központilag megszervezett, olcsó és könnyen hozzáférhető kiadását kellett megvalósítani. Jó művekből tömegtermelést produkálni s ezt filléres áron röppenteni szét mindenfelé: műveket, amelyekkel nem versenyezhetnek a dalárdairodalom litografált termékei sem kvantitásban, sem olcsóságban, sem kiállításban, s ami a legfőbb: kvalitásban sem. E szerepet a Magyar Kórus című hangjegyes zenei folyóiratunk vállalta magára, mely a megalakulása (1931) óta eltelt rövid pár év alatt az irányzat legfőbb orgánumává nőtte ki magát. A folyóirat Bárdos Lajos és Kertész Gyula szerkesztésében negyedévenként jelenik meg s máris a hazai és külföldi világi- és egyházi kórusműirodalom legjavából több mint 1500 kórusművet hozott forgalomba az ország minden táján. Ebből az óriási számból kb. 60% esik az egynemű (gyermek-,

női- és férfi) karokra, a többi mind vegyeskar. A mozgalom egyre szélesbedő keretei nemcsak életképességről, de életreihivatottságról tesznek tanúságot, s hogy ma már a túltengő férfikari éneklés mellett a gyermek- és nőikari, s főképp a vegyeskari éneklés is kezd gyökeret verni daloséletünkben egyre gyarapodó számmal, az nagyrészt a Magyar Kórus körének, köszönhető. De nemcsak annak.

Itt már legalább olyan mértékben kell hivatkoznunk a karvezetők érdemeire is. Mert ahogyan közismert legjobb gyermek-, női- és vegyeskaraink mind egy-egy nagyszerű női- vagy férfikarnagy keze alatt fejlődtek ki a fővárosban, ugyanúgy, többé vagy kevésbé, azonos a helyzet minden hasonló kezdeményezésnél a vidéken is. S itt, e ponton ütközik ki fejlődésünk lépcsőhiánya: nincsenek karnagyaink. A legnemesebb hazai és európai zenekultúra vüágában otthonos karnagyokra volna szükség minél nagyobb számban, akik szerte az országban vállalnák az élesztő, a sejtmag szerepét. Ezzel szemben azokat, akik a magyar karének kérdéseit s orvoslási lehetőségeit kiválóan ismerik, akik tehát teljes fegyverzettel indulhatnának küzdelemre, magához vonzza, szinte halomra gyűjti a főváros s működésük, bárminő kiváló ügyködésben, zeneírói ténykedésben merül is ki, elmélet marad csupán. Igaz, hogy a tanulmánykirándulások, különféle beszámolók, falukutató expedíciók s gyűjtések mind hasznos munkát jelentenek a szakirodalom s a tudomány terén, de a dalárdák helyzetét, énekkultúránk s ízlésünk közügyét egy lépéssel sem viszik előbbre. Meddő remény volna talán a sajtó útján vámunk javulást, — a magyar zenetudománynak Magyarországon tudvalevőleg még katedrája sincs.

A vidéki karnagyság szerepe áldozatokkal jár. Kevesen vannak, akik egyéni tudományos vagy művészi terveik mellett vissza tudnak hajolni a vidékhez. A legszebb példát e téren Vásárhelyi Zoltán mutatja, a Kecskeméti Városi Dalárda kiváló karnagya, akit magas tudása s kitűnő zeneszerzői képességei nem akadályoztak meg abban, hogy élőiről ne kezdje a magyar zene a-b-c-jét egy levegőtlenül sínylődő alföldi városban. A hagyományos „városi dalárdából“ (minden városban van ilyen) pár év alatt a vidéki magyar énekkarok mintaképét varázsolta elő. Ez az énekkar az önértékeihez eljutott európai színvonalú magyarság zenevilágát képviseli. Lehetnek talán énekkarok, amelyek jobb hanganyaggal, kimagaslóbb tenorral, vagy teltebb basszussal rendelkeznek, de ez nem érdem. Egy énekkar kiválósága nem a véletlen adományain múlik (hanganyag mindenütt van), hanem azokon a képességeken, amelyekkel a meglévőt a legmagasabb nemzeti s egyben a legegyetemesebb művészi cél szolgálatába tudja állítani. A kecskemétiiek produkciójában a magyarság európai színvonalon is közkinccs, a tájhaza keretei bennük magasztosultak először európai horizontra. Műsoraik a magyar énekkaroknak mindenkor mintaképei lehetnek: magyar és külföldi remekművek egyenlő arányú eloszlása, szóló és kóruszámok tervszerűen felépített hangulatos váltakozása, s a stílus gondja jellemzi ezeket a műsorokat. Talán nem lesz érdektelen, ha egyet teljes egészében közlünk, párhuzamba állítva vele egy másik, ugyancsak alföldi városi dalárda műsorát, — ez utóbbi bírálatától tartózkodunk.

KECSKEMÉTI VÁROSI DALÁRDA. (1936 május 14.)
 J. Dowland: Oh álom jöjj .. . (Vegyesk., angol 1562—1626.) —
 Orlando di Lasso: Hajnal. (Vegyesk., németalföldi 1532—1594.) —
 G. Binchois: Három chanson (németalföldi 1400—1460.) (Buda-
 pesten először.) — D. Buxtehude: (német 1637—1707.) Szóló-
 kantáta. (O, Gottes Stadt.) (Budapestben először.) — Kodály Zoltán:
 Molnár Anna (székely ballada, eredeti bemutató. Vegyeskar.) —
 Bartók Béla: Új népdalkórusok (eredeti bemutató), *a*) Börtönben.
b) A bujdosó, *c*) Az eladó lány. *d*) Dal. (Vegyeskar.) — Kodály
 Zoltán: Két ének. *a*) Imhol nyitva én kebelem, *b*) Várj meg mada-
 ram. — Vásárhelyi Zoltán: Három parasztdal, *a*) Gerencsért utca.
b) Diófából csináltattam templomot, *c*) Viszik a Jóska. (Vegyeskar.)
 Karnagy: Vásárhelyi Zoltán.

HAJDÚSZOBOSZLÓI VÁROSI DALEGYLET. (1936. dec. 12.)
 Nyitány. Translateur: Liliputi nászmenet. Játssza a szalonzenekar. —
 Eötvös: Búcsú. Énekli a duplakvartett. — Vig szavalat. — Mátka-
 dalok, I. rész. Énekli a hatszólamú vegyeskar. — Komoly szavalat. —
 Tigler: Nem, nem, soha! Énekli a duplakvartett. — Dr. Koudela:
 Babilonnak vizei mellett. Előadja a férfikar. — Zilahy Lajos: A há-
 zasságszédelő. Vígjáték egy felvonásban. — Rosey: Induló. Játssza
 a szalonzenekar.

AZ ÚJ MAGYAR KÓRUSMOZGALOM ízlésváltó törekvéseivel párhuzamos az iskolai énekkutatás s az ezzel kapcsolatos gyermek-
 kórus mozgalmak megszervezése. Mint mondtuk, az új ízlés harcá-
 ban ez a momentum szinte még fontosabbnak látszik az előbbinél:
 a munka itt nem reakció, hanem többé-kevésbé ismeretlen terület
 felfedezése, jövő zenei kultúránk és ízlésünk alapvetése. Ha a moz-
 galom kiindulópontját keressük, ismét Kodályhoz jutunk vissza.
 Kodály ragyogó gyermekkarai tíz évvel ezelőtt szinte varázsütéssel
 keltették életre a gyermekkarokat, előbb a fővárosban, majd fokozato-
 san a vidéken is, mind szélesebb keretek közt kezdett kinőni iskolai
 énekkutatásunk tikkadtságából az Énekliő Magyarország
 friss mozgalma. Ez a tikkadtság és sok minden, ami ezzel zenei életünk
 kialakulásában, heterogén összetételében, ízlésbeli tévelygéseiben mesz-
 szire kihatólag összefügg, iskolai énekkutatásunk évtizedeken, sőt
 századokon át következetesen elhanyagolt állapotának eredménye. Az
 ifjúság zenei nevelése zeneéletünk legfőbb problémája ma is. Mert
 bár Kodálynak és tanítványainak gyermekkórusai, Bartók népdalokon
 épült remek zongoraiskolája, hegedűdarabjai, újabb keletű gyermek-
 kórusai s egyáltalán modern zenepedagógiánk művészi értékű darabjai
 elsődrendű s magyar anyagot nyújtanak az iskolai ének- és zeneoktatás
 kezébe, megint ugyanazon a ponton, a gyakorlatin, kell megtorpannia
 a dolognak: nincsenek énektanáraink, s akik vannak, a számbavehető
 száma is kevés. Az iskolai ének- és zeneoktatás fontossága, nem-
 zeti jelentősége még nem nyert kellő méltánylást a hivatalos fórumok
 részéről: iskoláink nagy részében az ének még mindig a torna után
 következő komolytalan melléktantárgy, oktatását is másszakos tanerők
 látják el. Az a kevés, de annál jelentősebb eredmény és fejlődés, amely
 e téren az utóbbi években mégis tapasztalható, teljes egészében Kodály
 tanítványainak és híveinek köszönhető, akik szinte roskadásig megter-
 helt s egyelőre még szórványos pillérei a magyar karéneklés jövőjének
 mindenfelé, a csonka hazában éppúgy, mint Erdélyben.

Az ifjúság zenei nevelésének sürgető kérdése önkéntes vállalko-
 zást, egy központi gyűjtő és irányító szervezet tett szükségessé, mely

maga köré híva a zeneszerzők és pedagógusok színe-javát, szakszerű irányítással, mintatantervekkel s főképp: tananyaggal lássa el az ifjúság zenei nevelőit. Erre a fontos feladatra a Magyar Kórus testvérlapja, az *Énekszó* (1933 szept.-től) vállalkozott. A hathetenként megjelenő folyóirat, élén a kiváló zenei író és zeneszerző Kerényi Györggyel és Kertész Gyula zeneszerzővel, máris jelentős eredményeket tud felmutatni. Kerényi Györgyék munkásságának legszembe-tűnőbb eredménye az *Éneklő Ifjúság* ma már mindenki előtt ismeretes mozgalmanak megszervezése. A mozgalom tulajdonképpen már meglévő nyomok kitágítása, az ifjúsági karéneklés tervszerű és tudatos keretbefoglalása, mondhatnánk: intézményes továbbfejlesztése. Célja: nemesebb ízlésű és kultúrájú zeneközönséget nevelni a jövőnek a legszebb hazai és külföldi művek előadásával az előadó gyermek- és leánykarok, meg ifjúsági vegyeskarok ezer meg ezer fiatal tagjában. A mozgalom életképességét eredmények igazolják mindenfelé. 1934 ápr. 28-án volt az *Éneklő Ifjúság* első hangversenye Budapesten, s azóta már egy sereg magyar város: Miskolc, Sátoraljaújhely, Debrecen, Hódmezővásárhely, Szeged, Békéscsaba, Kecskemét, Pécs, Kőszeg stb. követték a példát nagyszerű *Éneklő Ifjúság*-hangversenyek rendezésével. Óriási eredmény ez, ha tudjuk, mit jelent egy-egy ilyen nagyszabású, példás műsorú hangverseny megrendezése, 10—15 különböző gyermek- és ifjúsági kar előkészítése az egyes városokban. És még egy felbecsülhetetlen előnyük van ezeknek az ifjúsági hangversenyeknek: megmozdítják a szülőket s rajtuk keresztül egy egész város közönségét. Természetesen az *Éneklő Ifjúság* mozgalma megint csak az olyan városokban található talajra, ahol az iskolák megfelelő, rátermett pedagógusokkal rendelkeznek, s ahol az iskolai énekkar nem a vezető német tanár kórusszerzeményeit kényszerül énekelni, mert még erre is van példa.

ORSZÁGOS DALOSÉLETÜNK problémáinak fenti képében arra törekedtünk, hogy a fontos nemzeti kérdésnek ne csupán önmagában konfüzus és merev helyzetképét tárjuk fel, hanem annak történeti kialakulását és újabb tendenciáit is feltüntetve, rámutassunk azokra a lehetőségekre, amelyek énekkari kultúránk új s nemzeti klasszicizmusát jelenthetik. Természetesen nem térhettünk ki mindenre. Cikkünk sok ponton összefügg az óvónőképzés, az énektanító- és tanárképzés, a kántorképzés, sőt a szemináriumi papképzés idevágó kérdéseivel is, mindezek taglalása azonban külön-külön tanulmányt igényelne s országos daloséletünk fentvázolt helyzetét csak motiválná, de rajta lényegileg nem változtatna. Nem térhettünk ki egyházi zenénk igen fontos kérdésére sem, nem számítva azt a szorosabban világi daloskultúránk tényezői közé, bár a kettő, különösen falvaink és kisvárosaink zeneéletében sokkal inkább összefügg, mintsem hinnők.

JANKOVICH FERENC

AZ ISKOLAÉPÍTKEZÉS REFORMJA

A KÍVÜLÁLLÓ SZÁMÁRA is közismert tény az, hogy a tanítás ügye az utolsó évtizedek alatt mennyire fejlődött, minő messzemenő átalakulásokon ment keresztül úgy célkitűzéseiben, mint módszereiben és eszközeiben. Egyfelől igyekszik mindinkább elszakadni az adatok és szabályok gépies emlékezetbe vésésének módszereitől, — másfelől arra törekszik, hogy a legkülönbözőbb területeken minél szorosabb kapcsolatot találjon az étellel. Ha részleteiben nézzük ezt a folyamatot, akkor azt látjuk, hogy a legegységibb oktatásnál ez pl. abban nyilvánlik, hogy a mai lélektan, nevezetesen a gyermeklélektan eredményeinek felhasználásával felismerik a tanítványok lelki berendezettségét, szellemi fejlődési fokát s ahhoz alkalmazzák a tanításnak módszereit. Ez végigvonul a mai tanítás egész rendszerén s azt eredményezi, hogy a nevelésnek és tanításnak olyan módszerei és eszközei kerülnek alkalmazásra, amelyek egy emberöltővel ezelőtt elképzelhetetlenek lettek volna, teszem azt például a cserkészmozgalom, korunk egyik legnagyobb és leg-hathatósabb nevelési eszköze, amely a felsőbbbségi nevelés mellé oda-állította az önnevelést és amely a tanárparancsnokból jóbarátot formált, aki a diákkal együtt él a sátorban. S az ehhez hasonló példák sorozatát lehetne felsorolni. Jellegzetes és világszerte általános vonása az iskola megújulásának az, hogy minderősebb szerepet játszanak a tanítási rendszer egészében a nemzetnevelés célkitűzései, az állampolgári nevelés szempontjai. Az iskola ezzel olyan feladatkört kap a nemzeti élet egészében, amely korábban nem érvényesült abban a mértékben, mint napjainkban. Jellemző tünete ennek az, hogy például Olaszországban a közoktatásügyi minisztériumot már a Nemzetnevelés minisztériumának is hívják. A magunk idevágó törvényhozásában és rendeletrendszerében ugyanez a gondolat nyilvánlik meg a célkitűzést tartalmazó szakaszokban.

Az oktatás és nevelés — mint mindenfajta emberi tevékenység — emberkéz formálta teret igényelt a maga számára, épületet, ott-hont követelt mindenkor. Kezdetein — mint az iskola szó görög eredete is jelzi — ez mindössze gyülekezőhely volt, szinte alkalmi gyülekezésre, az erre a célra szinte csak véletlenül alkalmas helynek ilyenén célra való felhasználása: a platói akadémia Akademos kertjében és annak csarnokaiban, a stoában talált magának otthont s a peripatetikusok fel-alá sétálva tanítottak. Az első írástanító iskolák

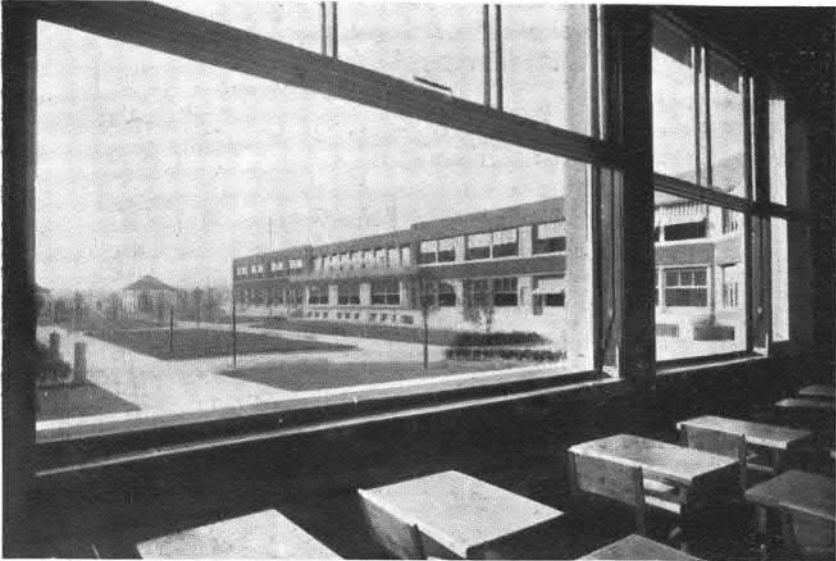
apró szobák voltak, magánházak szobái, ahol a tanítványok körülülték a mestert. A középkorban kolostorok kisebb-nagyobb szobáiban folyt a tanítás és ha kellett, e célra megtoldották a kolostort. Ilyen volt az egykori Sorbonne, Oxford ma is élő példája ennek a rendszernek, amely szinte napjainkig továbbélt. Mint hozzánk közel állót külön meg kell említeni a tiszára egyetemi célokra épült krakkói Jagelló-egyetemnek szép udvar körül emelt székházát, de még kevésbé szabad megfélekedni Mátyás király roppant budai egyetem-épülettervéről, melyet legendás formában származtatott reánk Heltai Gáspár. A barokk nagy iskolaépítői, elsősorban a jezsuiták, mint a főpapok hatalmas palotákat raktak iskoláik számára, így nálunk Nagyszombatban és Egerben — ezt a reprezentatív építkezést igen megfelelőnek tartották és természetesnek tűnt fel, hogy Mária Terézia budavári palotája kisebb átalakításokkal alkalmassá tétetett a nagyszombati egyetem befogadására. Mindebből látszik, hogy ezek az idők az iskolák esetében különösebb, egyéb házaktól eltérő térigényeket alig támasztottak, de annál nagyobb súlyt fektettek a külső megjelenés hatásosságára, hatalmasságára!

A XIX. század volt a nagy iskolaépítető, — talán soha az emberiség történetében annyi iskola nem épült, mint ez időkben. Az iskolák nagy termék sorozatából állottak, egy-egy speciális rendeltetésével soraikban: a természettudományos oktatás, a rajz- és tomaoktatás számára s főként a díszteremmel, amelyet a kontinensen körülbelül úgy használtak az iskolák, mint a falusi ember a tiszta szobát, csak ritka ünnepi alkalmakkor. E kor is különleges fontosságot tulajdonított — nemcsak a legnagyobb szabású iskolaépítkezéseknél — az épület díszes, monumentális megjelenésének, elég megnézni a magyar főváros iskoláit, hogy erről meggyőződjünk. De ha mai szemmel, a mai pedagógia célkitűzéseivel nézzük ezeket az iskolákat, úgy azokat az iskola különleges célkitűzéseinek — nevezetesen ahogy azokat ma felismerjük — kevésbé megfelelőeknek tartjuk. Mindenekelőtt zavar ez iskolák minden melegség nélküli száraz ridegsége, kaszányaszerűsége. Az a benyomásunk, hogy tervezőik az adatszerűleg feljegyzett építési programmon túl egyáltalán nem mélyedtek el a feladat megoldásának részleteibe, egyáltalán nem gondoltak arra, hogy miként is lehetne az épületből pedagógiai eszközt formálni, miként lehetne az iskolaépületekből a gyermek, a serdülő ifjúság saját birodalmát, otthonát formálni? A külsőnek palotaszerűségét a belsőnek kaszányái mivoltától ugyanaz a távolság választotta el, mint ahogy a kor bérpalotahomlokzatai mögött nyomortanyák, egészségtelen lakások bújtak meg. S ami vonatkozik a nagyobb iskolákra, ugyanaz vonatkozik a kisebb, alsóbbfokú iskolákra, a falusi iskolákig, melyeknek ezrei épültek szellemtelen, léleknélküli szabványtervek szerint évtizedeken át. A falusi iskolaépület ugyanaz volt az Alföld rónáin, mint a Kárpátok erdői alatt.¹ A mai pedagógia szemszö-

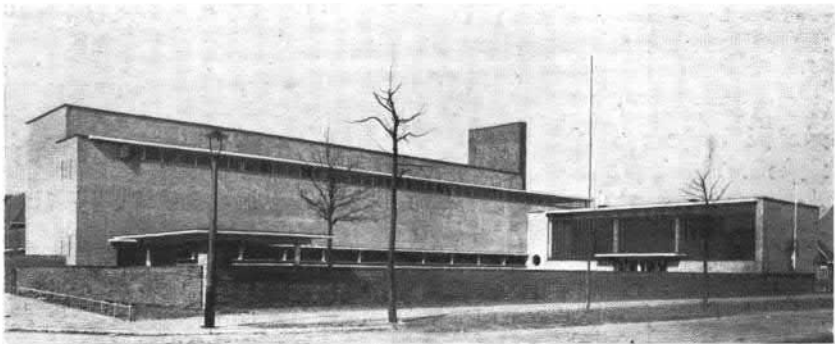
¹ Nem szabad azonban megfélekedni arról a szép kísérletről, amelyet a háború előtti években indítottak meg Kertész K. Róbert és Sváb Gyula, a kultuszminisztérium építésztisztviselői, amikor a tájhoz szabott, a helyi tősgyökeres építkezéssel egybehangzó iskolák építését indították el. (V. Ö. Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye, 1914, 17. lap.)

géből nézve ezeket az iskolákat, feltűnik az is, hogy mily kevésbé törődtek az adott környezettel, illetve a helynek kiválasztásával. Felette jellegzetes például az, hogy a fővárosban, mint a vidéki városokban az iskolákat általában a főútvonalakra szerették állítani, tekintet nélkül arra, hogy az iskola előtti utca természetesen zavarja a tanítási munkát, hogy a nagyforgalmú utcák pora igazán nem kívánatos egy iskolában. Az illetően telekkiválasztásnak következménye volt aztán az, hogy az iskola számára rendelt telek nagyobbára szűkös volt, mivel ilyen helyzetben a telek természetesen drága volt. Az Összbenyomásunk az, hogy az iskolák építésénél az állam és a városok inkább arra gondoltak, hogy olyan épületekhez jussanak, amelyek a városoknak mutatós építészeti díszei, mintsem az ifjúság oktatásának megfelelő otthonok, vagy ha tetszik, alkalmas műhelyei a nevelésnek.

Ha a külföld újabb iskolai építkezéseit figyeljük, nevezetesen azokat, amelyek a világszerte terjedő iskolareformmal lépést tartanak, akkor ott egészen másfajta iskolaépülettípusoknak megjelenését láthatjuk, iskolákat, melyek egész felépítésükben és megjelenésükben, mint belső elrendezésükben, helyiségeik minemőségében és azok csoportosításában, a részletek szeretetteljes kialakításában gyökeresen eltérnek a magunk régebbi és újabb iskolaeépületeitől. Az építészeti pompa és reprezentáció helyére báj és szeretetreméltóság lép, avagy szigorú, tárgyilagos célszerűség és a megjelenés rendjének kristálytisztaságára való törekvés. Ugyanez a belsőben: a kaszárnyai ridegséget felváltja egy bizonyos festői kedvesség. A régi megszokott helyiségek mellé egészen újak sorakoznak: a tornaterem mellé legalább is zuhanyfürdő, ha nem kisebb medence, a fizikai és kémiai előadó mellé tanulólaboratóriumok, illetve a féltett titokként őrzött tanári laboratórium már a diákság laboratóriumává bővül, a könyvtár olvasószobává alakul, kézipari műhelyek jelennek meg, kisebb szerszám- és gépfelszereléssel, a díszterem, ha még megvan, színpaddal gazdagodik. Megjelennek a tanulók otthonai: refektórium, cserkészotthon. Különleges esetekben az iskola más intézményekkel ölelkezik egybe: a leányiskola a háztartási iskolával, óvodával, sőt az anyavédelmi, anyanevelői intézményekkel társul egy tető alá. Az egykori poros iskolaudvar sportpályává, virágos kertté tágul, megjelennek az osztályokhoz tartozó virágkertek és kísérleti ágyásokra szabott veteményes kertek. Egyes iskolatípusokban, főleg az alsó fokozatú iskolákban, de mindinkább a felső tagozatokban is — mint feltűnő példát említem a pasadenai középfokú katonai iskolát: — az egyes termek — a fokozatosan kisebbedő termek! — mellé simul a homlokfal teljes felnyitásával a tanteremhez csatlakozó, a tanításra felhasználható osztálykert, amelyben az év kedvező napjain az oktatás a szabadterben folytatható s így a zárt levegőben folytatott tanítás a lehetőség szerinti minimumra csökkenthető. Mindez magával hozza a hagyományos iskolabútorzatnak, az iskolapadnak messzemenő átalakulását; azt mindinkább felváltja a szabad bútorzat: az asztal és szék bútorzás, amely lehetővé teszi, hogy a tanulók ne merev katonás rendben üljenek, amit persze felhasználtak arra, hogy a hátsóbb padosorokban a tanítástól elszakadva szórakozzanak, olvassanak —, hanem esetenként a tanító

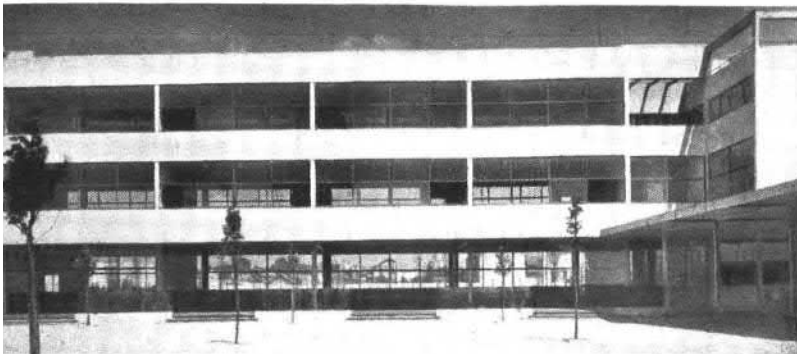
Elemi iskola Bellunóban, tervezte G. Marini. A hatalmas tolószervezetű ablakon keresztül pillantás a nagy udvarba és a keresztzárnyra, annak nagy ablakos tanteremcsoportjára.

Iskola Hilversumban, Amsterdam kertvárosában, tervezte W. M. Dudok. Pillantás az utcai oldalra, ahova a folyosók néznek. A végigüvegezett keresztzárnyban van a tornaterem. Az egész épület melegsárga téglával burkolt homlokzati kiképzést nyert.

Az amsterdami szabadtéri napfényiskola, tervezte J. Duiker. A magániskola céljait szolgáló egész épület vasbetonvázalattal épült, előrenyúló konzolos mennyezetekkel, ami lehetővé tette azt, hogy a tantermek mindhárom oldalukon a mellvédétől a födémig ablakkiképzést nyerjenek. A tanítás az év nagyobb részében nyitott ablakoknál folyik.

Elemi iskola Párizs egy külvárosában, tervezte André Lurcat. A földszint egészében nyitva maradt s a gyermekek pihenő- és futkosóhelye esős vagy túlságosan napos időben.

körül szinte barátilag, családilag csoportosulva helyezkedjenek el. Ennek további következménye, hogy szükségessé válik az egyoldali világítás elhagyása s annak helyét elfoglalja a kétoldali, részben magasról jövő, szórt oldalsó világítás. Maguk a folyosók is átalakulnak, oldalfalaikat az iskolaépítő felhasználja üvegezett kiállítási szekrények, tárlók elhelyezésére és pedig azért, hogy az iskola igen költséges tan-szerfelszerelését, gyűjteményeit ott lehessen kiállítani s így az ne legyen hétepcsétes, ritkán feltárt kincsek gyűjteménye, hanem állandóan a tanulók szeme előtt álljon, izgassa gondolkodásukat. Ugyané szekrények szolgálnak arra is, hogy a tanulók mindtöbbet készítette tanulmányi munkái: modellek, szemináriumszerűen készült táblázatos dolgozatok, statisztikai szemléltető munkák rendszeresen kiállíthatók és a tanítás-nál felhasználhatók legyenek. A művészieden, sőt egyenesen izlés-rontó régi falitáblasorozat helyét — ezt a nagy kiadással beszerzett, soha meg nem nézett, unott anyagot a falakon festmények pótolják, mik akár díszítő, akár tanító célzatúak, térképek, remekül tervezett statisztikai táblázatok stb. Világszerte bevonul az iskolába a virágkultusz, nevezetesen abban a formában, hogy a virágok gondozását a tanítványokra, az osztályokra bízák. Ezek megfelelő elhelyezéséről jóelőre gondoskodni természetesen a tervező építész feladata.

S ha mindennek anyagi oldalát nézzük, némi gondolkodás után azt látjuk, hogy azt, amit régen a külsőséges díszre fordítottak, a homlokzat palotaszerű kiképzésére, a sötét, semmire nem használható, de oszlopos, esetleg unalmas falfestményekre, semmitmondó díszítő-szobrászatra, jelentőség nélküli szoborművekre, mindez bőséges fedezetet nyújt az iskolák szeretetteljes pedagógiai szempontú kiképzésére. Mindehhez csak az szükséges, hogy a feladat ilyen megoldására az arra alkalmas építész bizonyos mértékig szabadkezet kapjon s a pedagógussal együttműködhessék, és a feladat helyes megoldásába idejekorán bevonassék, nevezetesen már az iskola számára rendelt telek megfelelő kiválasztásában is közreműködhessék. Természetesen kép-telenség azt várni az építész-től, hogy egy főútvonalon fekvő, sűrű autóbuszjáratok sorától súrolt, rosszformájú és szűk — mert drága — telken korszerű iskolát építsen! A kontinens legszebb iskolái Amsterdam kertvárosában, Hilversumban épültek, ahol azok tervezője, W. M. Dudok, egy végtelenül melegsívű építőművész s a városrendezési terv szerzője azonos személyiség.

Ha a külföld újabb iskoláira emlékezünk, magunk elé idézzük azt a sok szép, szívet felmelegítő benyomásunkat, mit utazásaink során szerezhettünk, akkor mélységes megdöbbenéssel kell hogy nézzük az utóbbi évek magyar iskolaépítkezéseit, amelyeknél azt látjuk, hogy a múlt iskolaépítési hagyományai, miket pedig a nálunk is kevesz túlvitt iskolareform már messze túlhaladt, tovább élnek. Iskola-építészetünk a 80-as évek merev sablonjaiban mintegy megmerevedett, azokon legfeljebb annyiban tudott túljutni, hogy a homlok-zatok leegyszerűsödtek, hogy az egykori — a régi építőtechnikai eszközökből eredő — magasarányú, széles pillérek közé állított ablakok helyét itt-ott szélesarányú, fekvő ablakok foglalták el, hogy az egykori homlokzatközépi felépítmények: kupolák és a saroktornyok elmarad-

tak s a kislejtésű tetőknek adtak helyet — különben minden maradt a régi: a folyosók fehérre meszelt unalmas terek, amelyeket a régi-rendszerű, összevissza-akasztott lakozott falitáblák „díszítenek“, az osztálytermek szabott arányú, rideg helyiségek, az egész épületben sehol semmiféle törekvés arra, hogy az a tanulók otthonává válják. Lehet-e csodálkozni azon, hogy a tanítás befejeztekor a tanulók menekülésszerűen hagyják el az iskolapalotát? hogy a tanulók az iskolai órákon túl széles ívben elkerülik a „tanodát“? El lehet-e várni a lelkes tanítói gárdától azt, hogy az ilyen iskolákban más légkört teremtsenek, amikor ennek építészeti alapfeltételei nincsenek meg?

Hogy a dolgok más, jobb és szebb irányba terelése minő egyszerű eszközökkel megteremthető, azt néhány megindítóan egyszerű kísérlet, már-már mindennapi tapasztalat bizonyíthatja. Tessék megfigyelni azt a szeretetet és vonzódást, amely a mai cserkészdiákot a maga kis, szerény cserkészotthonához fűzi! Az otthon legtöbbször az iskola legsilányabb, már semmi másra nem jó helyiségében helyezkedik el: az alagsorban, a padláson, valami eddig lomtárnak használt kuckóban. S a lelkes parancsnok, az őrsők és a rajok ebből a zugból csakhamar naiv bájú otthont varázsolnak a maguk végtelenül szerény eszközeikkel, apró faragásaikkal, festegetéseikkel, s a cserkész el nem mulasztaná azokat az órákat, amikor a raj összejön az otthonba. Vagy nézzük meg azokat a kis magániskolákat, amelyeket különösen lelkes pedagógusok a lehető legegyszerűbb környezetben, bérlakásokban, apró villákban kialakítanak. Minő másképpen néznek ki ezek az iskolák, mint a nagy rideg iskolapaloták, melyek a közösség által összehozott milliók kihásított százezreiből épültek. A szobanagyságú osztályhelyiségekhez a gyermeket ezernyi szálak fűzik, azokat magához éppoly közelvalónak érzi, mint családi otthonát, sőt nem egyszer még inkább a maga birodalmának érzi, mint azt az otthont, ahol a gyermek annyiszor csak megtűrt idegen, akinek respektálni kell a felnőttek kialakította rendet, amely számára annyira semmitmondó! További kis, de jellegzetes példa, mely az előzőleg mondottakat igazolja: egy fővárosi iskolában a lelkes tanár a maga költségén barkácsoltatott egy kis tárlót, amelyben hétről hétre a maga tananyagához tartozó eleven szemléltető anyagot állítja ki a fiai számára — s ez a kis fekete láda ma az iskola érdeklődésének gyűpontja.

Természetesen sok múlik azon, hogy az iskola vezetője és tanárai hogyan használják fel a rendelkezésükre bocsátott épületet. Jellemző erre a „díszterem“ már futólag említett kérdése. Ha az mindössze arra szolgál, hogy az év néhány kötelezőig előírt nemzeti ünnepén ott „ünnepély“ tartassék, az év elején az iskolai rendtartás felolvasassék, akkor véleményünk szerint kár volt a reá fordított költség, akkor bőven elég erre a tornaterem is! Ha azonban az iskolát — amint azt a mai tanterv előírja — egy nagy és bensőséges szellemi közösségnek tekintjük, akkor a legnagyobb fontosságúvá válhatik, mert térbeli összefoglalója lehet ennek a szellemi közösségnek. A nagyterem, vagy ahogy angolszász területeken nevezik: a gyülekező terem, létjogosultsága ahhoz fűződik, hogy az iskola népe ott minél többször összegyűljön s önmagát kifejezze — befelé az iskola felé, de kifelé

is, a szülők, sőt a környék nyilvánossága felé. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy ott minél gyakrabban elmondassanak azok a közéleti igazságok, azok a szabványos szólamok, amelyeket az ifjúság elégszer hallott már, hanem hogy e gyülekezésekkor tényleg alkotó, nevelő munka folyjék és pedig tanító és tanítvány alkotó, cselekvő együttműködésének formájában. A legkézenfekvőbb természetesen a jezsuitaiskolákban olyan élesen felismert és megvalósított színjátás, de vannak más formái is, pl. a vitatkozás, előadás stb., aminek útját ki kell dolgozni. Mindezt inkább mint példát említjük, ennek analógiái a legkülönbözőbb tereken is megtalálhatók, pl. elsősorban tervszerű kiállítások formájában. Hasonló a helyzet az iskolakerttel, sportpályával, mely megfelelő kiállítás mellett messzemenő szolgáltatásokat tehet ebben az irányban, az iskola lelkének megszólaltatásában, a társadalom egészébe való bekötésében. S vannak az iskolaépítésnek más olyan lehetőségei, amelyekkel ezideig túlságosan kevésbé számoltunk, bár a legaldásosabb hatásúak lehetnének, sőt a szellemieken túl gazdasági előnyökkel is járnának, tudniillik az iskolaépítkezéseknek más hasonló célúakkal való társítása, főképpen kisebb városokban, vidéken. Itt van mindenekelőtt az iskolai tornaterem és sportpálya együttes felhasználása; ezek az egyik intézmény megtakarítása árán bőségesebben, gazdagabban volnának felszerelhetők, annál is inkább, mivel a diákság és a sportkörök azt úgyis különböző időben használják. Itt volna az anya- és csecsemővédelemnek az iskolához közelebb hozása, ami kétszeres előnnyel járna: egyrészt az anyát már igen korán az iskolához szoktatná, másrészt leányiskola esetében az anyanevelést szolgálná. Épp ezért közbeiktatható volna az óvoda, a gyermekkert. S a példák további sorát lehetne idefűzni — mindegyik az iskola célkitűzéseit szolgálná, legalább is amint az iskolában a nemzetnevelés eszköztét látjuk — s nemcsak a tananyag betanítására, emlékezetbe vésésére adagoló intézményt. Persze mindennek előfeltétele az, hogy az állami élet ne szakadjon szét miniszteri tárcákra és ügykörökre, sőt az ügyosztályoknak egymás munkájáról mit sem tudni akaró mechanikus szervezetére.

Az iskolaépítkezésekre vonatkoztatva ez azt jelenti, hogy mindenáron meg kell teremteni a tervező építész és az építető pedagógus közötti bensőséges kapcsolatot. Nem lehet belenyugodni abba, hogy az építész feladatát csak abban lássuk, hogy egy eléje fektetett, építészileg kevésbé átgondolt program műszaki keresztülvitele az ő egyetlen munkája. Alkotó, teremtő kapcsolatban kell a kettőnek lenni, csak akkor remélhetjük, hogy az az iskolareform, melyen Magyarország közoktatásügyi miniszterei évtizedek óta fáradoznak, megteremtse azt az iskolaépítéstartípust, amely maga is a nemzeti nevelésnek nagy feladatát szolgálja.

BIERBAUER VIRGIL

MAGYAR KULTÚREGYESÜLETEK A FELVIDÉKEN

HA A MAI FELVIDÉK magyar szellemi életének bármely részlet-jelenségével óhajtunk foglalkozni, múlthatatlanul szükséges, hogy az összeomlás előtti állapotokra egy pillantást vessünk s a Felvidék akkori szellemi életét pár vonással felvázoljuk. Ezt előttem kisebb-nagyobb tanulmányaikban már többen megtették — így Farkas Gyula, Szvatkó Pál, Gogolák Lajos stb. — s mindnyájan egyetértettek abban, hogy a fordulat előtti felvidéki magyar szellemi életre legjellemzőbb vonás a Pesttől való függés volt. E jelenségnek elsősorban történelmi okai voltak: a földrajzilag is zárt, történetileg is százados önállóságot átélte Erdéllyel szemben a délfelé nyitott s minden fővárosi kultúrhatásnak kitett Felvidék sohasem élt önálló életet s régi, évszázados múlttal rendelkező kulturális intézményei, mint Erdélynek, nem voltak.

A felvidéki magyar társadalom, mint általában a háború előtti Magyarország egész társadalma, túlnagy mértékben hagyatkozott az állam munkájára kulturális téren is. A legfontosabb kulturális szervezetek — iskolák, könyvtárak, a gyerekcipőben járó népművelés, a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület — szinte kivétel nélkül állami kézben voltak s a magyar társadalom megelégedett azzal, hogy kulturális egyesületeket alapított és tartott fenn.

Kétségtelen, hogy az a társadalmi-szervezeti váz, amelyre a háború előtti Felvidék magyar szellemi élete ráépült, eléggé szegényes és hiányos, de annak ilyen volta nem ütközött ki annakidején, hiszen a nemzetiségi vidékeken különösen erősen kiépített állami iskolarendszer, a budapesti sajtó, a pesti könyvimport bőséges volta, fővárosi művészek gyakori vendégszereplései, a nívós hivatásos szintársulatok s a magyar kézben levő mozgószínházak virágzó magyar kultúráiact képét varázsolták elő s a hiányokat teljesen elleplezték.

Egy csapásra megváltozott azonban a helyzet az államfordulattal. A magyar kultúra alapbázisa hirtelen megszűkült: a tömeges kivándorlások és kiutasítások valósággal megtizedelték a kultúréletnek éppen legfőbb faktorát: az intelligenciát. S a megmaradt magyar középosztályról gyorsabb-lassúbb tempóban újabb és újabb rétegek váltak le: a visszaszlovákosodók és a visszanémetesedők, a zsidóság igen nagy része és a magyar munkásság jelentős hányada. A parasztság ébredező kultúrigényei távolról sem pótolták azt a hiányt, melyet a fenti rétegek kiesése jelentett. A fogyasztóréteg összezsugorodásával egyidejűleg a

termelő források is kiapadással fenyegettek. A megszállók különösen az első időben egyrészt minden eszközzel (iskolapolitika, könyvtárak bezárása, sajtócenzúra, színészet betiltása stb.) igyekeztek a bennszülött magyarság szellemi öntevékenységét lehetetlenné tőmi, másrészt arról is gondoskodtak, hogy a magyarság kívülről sem kaphasson szellemi táplálékot (a magyarországi iskolázás eltiltása, a bizonyítványok nosztrifikálásának megtagadása, a magyarországi lapok és folyóiratok kitiltása, beviteli könyvcenzúra stb.). A magyar kultúra válságos helyzetét a gazdasági romlás csak súlyosbította. A magyar kisebbség mindjobban proletarizálódott: mindenki egyet vagy többet lépett lefelé.

A magyar kultúrélet kifejtését akadályozó tényekhez még egy járult: a magyarság meghasonlott volta. Nemcsak a táji ellentétekre gondolunk itt, melyek Kassában és Pozsonyban a mai napig szinte rivalizáló kultúrgócponokat hoztak létre, hanem a társadalmi szétszakadtságra, a kasztrendszerre, illetve az osztályharcos mentalitásra is. Keserves 15—20 esztendőnek kellett elmúlnia, hogy bizonyos javulás e téren tapasztalható legyen.

Maguk a magyar pártok és politikai organizmusok mindig a legnagyobb lelkesedéssel karolták fel a magyarság kulturális érdekeit. A szövetkezett ellenzéki pártok például Kassa székhellyel központi kultúrreferátust állítottak fel, melyről Farkas Gyula a következő elismerő szavakban emlékezik meg: „Hivatása számontartani a felvidéki magyar szellemi élet minden nyüvánulását, annak irányításában közreműködni, a sajtót informálni, a közönség érdeklődését ébrentartani, országos ünnepélyeket rendezni stb. Noha a politikai pártok szerve, politikai szempontok nem irányítják. Felhívja azonban a politikai tényezők figyelmét a magyar kultúrséremlerekre (főleg az iskolaügyben), melyeknek orvoslása csak politikai téren lehetséges..”¹ A kultúrreferátussal azonban még korántsincs befejezve a politika szerepe a kulturális élet ápolása és fellendítése körül. Nem szabad elfelejtenünk, hogy az első években, amikor még könyv- és folyóiratkiadásra gondolni sem lehetett, a különböző politikai lapok voltak azok, melyek az irodalmi termékeknek teret nyújtottak és olvasóközönségről gondoskodtak. S végül nem szabad elfelejtkeznünk az egyik magyar párt vezéréről, Szentivány Józsefről, aki mindent elkövetett, hogy a nemzeti felfogású írókat világnézeti különbség nélkül egy táborba lehessen tömöríteni, aki a Szentiváni Kúriával az egyetlen sikerrel kecsegtető üy irányú kísérletet hozta létre, akinek sok próbálkozás után sikerült végre egy konszolidált viszonyok között élő, nívós folyóiratot létesíteni s akinek a könyvkiadás terén is igen nagy érdemei vannak. A politika tehát nem érdemli meg, hogy a kultúra részéről szemrehányások éjék.

A MAGYAR KISEBBSÉG összeomlás utáni helyzetének felvázolása is eléggé érzékeltette talán azokat a hihetetlen nehézségeket, melyek között a magyar kulturális élet újjászervezése megindult. Ebben a munkában vezérszerepet játszottak a kulturális egyesületek: első idő-

¹A referátus a két magyar párt egyesülése következtében 1936 végén megszűnt.

ben a már meglevő régiek — főleg az 1874-ben alakult pozsonyi Toldy-Kör, az 1898-ban keletkezett Kazinczy-Társaság Kassán, s az 1911-ben létesült komáromi Jókai-Egyesület — s később a szükség létrehozta új és hézagpótló alakulások. Mivel elegendő fórumuk csak az emigráns íróknak van s a nemzeti irodalom művelőinek csak a nagyobb napilapok irodalmi mellékletein jut szerény tér, kulturális egyesületeink vállalják a közvetítő szerepet író és közönség között. Matinékat, előadóesteket rendeznek, hol a szlovenszkói írók és költők személyesen jelennek meg s mutatják be műveiket előszóval a közönségnek. Író és közönség állandó kontaktusa persze azzal a hátránnyal jár, hogy az íróművészet sok tehetségtelent csábít utánzásra s a dilettantizmus hatalmasan elburjánzik.

Ennek az irodalmi anarchiának megszüntetésére két irányban történtek sorozatos kísérletek: az egyik irány a magyar irodalmi és kritikai folyóirat megteremtése, a másik az írók érdekvédelmi szervezetének létrehozása. Mindkét irányú kísérletek sorozatosan meghiúsultak, mint a Losoncra kiinduló írói kataszter terve, vagy a Pöstyénben megalakult írói szindikátus tényleges működésbe hozatala. A sikertelenség okát a fiatal katolikus írógeneráció egyik kitűnő szemű képviselője, Vajlok Sándor, következőképpen foglalja össze: „A vezetést, az indítást idegen elemek, az emigránsok vették kezükbe... Ebből az indítékból roppant ki a világnézeti szakadék, mely felett belátható időn belül nem békéi össze a kettészakadt irodalom. A szlovenszkói magyar író ... gondolkodás nélkül a „divat“ hatása alatt pártokba állott. Olyan pártokba, melyből mihamar kisikkadt a gondolat és művészet. Az alkotók visszatartatlanul elindultak két művészieden irányban s az egységet nem tudta megvalósítani többé semmi. A megvalósításra közel tíz lap is elindult (Magyar Vasárnap, Remény, Tűz, Tavasz, Képes Világ, Este, Hajnal, Új Élet, Új Társaság). 1926-ban a magyar hírlapírók írói alosztálya alakult meg, de a születés öntudatlanságán túl épp e szakadék miatt nem jutott. Egy évre rá a kassai Kazinczy-Társaság is megpróbálta megteremteni az egységet, de azonfelül, hogy a legkisebb neveket is költővé avatta, mást nem tudott tenni... Az utolsó erőlködés a Szentiváni Kúria volt, ez azonban későn jött egyrészt, másrészt pedig mellékcéljai voltak... !“

A Szentiváni Kúriát,¹ mely 1929—31-ig évente egyre csökkenő létszámmal és érdeklődés mellett ült össze s mely sokat ígérő kezdetből — első tanácskozásán az emigránsok kivételével minden számottevő frakció képviselve volt — teljes eredménytelenséggel ért véget, még két kezdeményezés követte. Az egyik az 1931-ben alakult „Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság“, népszerűbb elnevezéssel a Magyar Masaryk Akadémia,² mely a köztársasági elnök 1 millió kc-nyi alapítványából alakult. Alapszabályszerű célkitűzése alapján kitűnő keret lenne a felvidéki magyar írók, tudósok és művészek tömörítésére és érdekvédelmi szervezetül; megalakulásának körülményei s a benne uralkodó szellem azonban ilyen egységesítésre teljesen alkalmatlanná teszik. Igaz, hogy a 73 alapítótág közé

¹ V. ö. Magyar Szemle X., 144. 1. Moravék Endre cikke a kúriáról.

² V. ö. Magyar Szemle XIV., 176.1. Steier Lajos: Magyar Masaryk-Akadémia.

meghívták a magyar szellemi életnek szinte valamennyi jelentősebb alakját, de ugyanakkor sokkal nagyobb számban olyanokat is, akiknek egyetlen érdeme a csehszlovák politikai irányzatoknak tett valamely nagyobb szolgálat volt. Ez okokból a meghívott nemzeti érzelmű írók és művészek egy része már a meghívást is visszautasította, másik része azóta jelentette kilépését, a kevés számú bennmaradó pedig minden működéstől tartózkodik. A Masaryk-Akadémia munkásságának egy részét irodalmi téren fejt ki. Célkitűzése értelmében irodalmi osztálya a szlovák és magyar irodalmi élet tudományos kutatásával foglalkozik. Évente irodalmi nagy-díjat ad ki és a szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok jutalmazására is díjakat tűz ki. Működése természetesen a fentemlített okokból távolról sem terjed ki a magyar kisebbség valamennyi írójára. Talán nagyobb sikerrel fog járni a legfrissebb, 1935-ben kezdeményezett kísérlet: a „Csehszlovákiai Magyar Irodalmi Szövetség“, melyet a nemzeti kisebbségi kultúráct három legsúlyosabb egyesülete, a Toldi-Kör, Kazinczy-Társaság és a Jókai-Egyesület hozott létre. Célja az irodalmi élet anomáliáinak megszüntetése és az irodalompolitikai teendőknek harmónikus szellemben történő megoldása. Alapszabályait csak a minap hagyták jóvá, úgyhogy működését tulajdonképp még meg sem kezdte. Ez az alakulat az irodalmi élet számos függő kérdését megoldhatja, így elsősorban az írók érdekvédelmét. Hogy ez végeredményben a világnézeti szakadékok ellenére sem tartozik a lehetetlenségek világába, annak bizonyítéka az újságírók hasonló szervezete: a „Csehszlovákiai Magyar Újságírók Uniója“, mely a köztársaságban élő magyar hírlapírók legátfogóbb szervezete. A legkülönböző világnézeti újságírók tartoznak ebbe az 1930-ban alakult keretbe, számra mintegy 120-an. Igaz, hogy a tagság kérdése itt nem csupán elvi jelentőségű dolog, hanem egzisztenciális fontosságú is: az újságírói nyugdíjbiztosításra csak azok tarthatnak igényt, akik e szervezet tagjai. Átfogó írói szövetség híján a katolikus toliforgatók *1933-ban* külön egyesületet alakítottak „Csehszlovákiai Magyar Katolikus Szent Pál Irodalmi Szövetség“ néven, melynek 200 tagja irodalmi, tudományos, hírlapírói és hitbuzgalma szakosztályok keretében működik. Munkájának súlypontja a könyvkiadáson van, melyet a „Szent Ágoston Társulaton“ keresztül bonyolít le. A „Szent Ágoston Társulat“ kiadványai főleg népszerű jellegűek (naptárak, népiratkák, imakönyvek stb.), melyek az Actio Catholica szellemében vannak írva.

A könyvkiadás terén igen fontos volt egyéb kultúregyesületek tevékenysége is. Az összeomlás után a magyar könyvkiadás a Felvidéken megszűnt. Az anyagi felelősséget az olvasóközönség szervezetlensége és esetlegessége miatt senki sem merte vállalni. Az írók kénytelenek voltak előfizetőket gyűjteni, mint valaha a magyar irodalom vaskorában. Ez a rendszer persze íróknál és közönségnél egyaránt rövidesen lejárt magát s az írók helyzete lassankint kezdett katasztrofálissá válni. Farkas Gyula érdeme, hogy a fenyegető csőd nem következett be: neki sikerült a berlini Voggenreiter Verlag kiadásában egy *sereg* felvidéki szerző könyvét megjelentetni s így otthon nehézségek nélkül, szabadon terjeszteni. 1927-ben azután a Kazinczy-Társaság vállalkozott arra, hogy ezt az átmeneti megoldást valami végleges-

sei cserélje fel. (A vele párhuzamosan Pozsonyban megindult „írók Kiadóvállalata“ pár jelentéktelen munka kiadása után megszűnt.) A Kazinczy-Társaság megszervezte a „Könyvbarátok Társaságát“, melynek tagjai ingyen kapják a Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet nívós folyóiratát, a Magyar írást, továbbá évente a Szövetkezet kiadásában megjelent 4–6, főleg szépirodalmi jellegű művet, a felvidéki magyar írók legkiválóbbjainak tollából. Eddig 30-nál több mű jutott ilyenformán a nagyközönség elé, mely azonban főleg gazdasági, de részben irodalompolitikai okokból is nem tanúsít olyan érdeklődést, hogy a könyvbarátok társaságának jövője elé teljes nyugalommal lehetne tekinteni. Még kevesebb sikert merünk jósolni a Masaryk-Akadémia könyvkiadó tevékenységének. Egyelőre itt egy 12 kötetből álló szépirodalmi sorozat van sajtó alatt, benne egy két kötetes Kukucinfordítás. Az akadémia további nagy terveit az 1936 végén nyilvánosságra került anyagi csőd egyelőre valószínűleg eltemette.

A Masaryk-Társaság irodalmi célkitűzései közt a régebbi irodalmi egyesületekkel szemben novum a magyar-szlovák kapcsolatok ápolása. A teljesség kedvéért említsük meg, hogy hasonló célkitűzésekkel évekig dolgozott Ungvárott a „Mozaik Kultúregyesület“, 1935-től pedig Pozsonyban a „Magyar Szellemi Társaság“ és 1936-tól Kassán a „Stúdió Kultúregyesület“, melyek szívesen hangoztatnak progresszív jelszavakat.

A FENTIEKBEN RÖVIDEN BEMUTATTUK a Felvidéknek elsősorban szépirodalmi érdeklődésű és működésű irányú egyesületeit. A tudományos jellegű társaságok száma is, működése is jóval szerényebb. A régi békebeli társaságok közül meg kell itt emlékeznünk a Szepesi Történelmi Társulatról, melynek tulajdonát képezi a lőcsei Szepesi Múzeum is. Működését az államfordulat után pár évig kénytelen volt szüneteltetni, mert az államhatalom a tót hivatalos nyelv bevezetését és azt követelte, hogy évkönyvét tót és német nyelven adja ki. Évekig tartó huza-vona után végre sikerült annyit elérnie, hogy szerényebb terjedelemben megjelenő kiadványa magyar és német közleményeket tartalmazhat. Nevéhez híven elsősorban a Szepesség múltját kutatja. Hasonlóan nagymúltú társaság a pozsonyi Orvos- és Természettudományi Egyesület, melynek kb. 400 tagja van. Szakülésein előadásokat tartanak s három évenként évkönyvben számolnak be munkásságukról. Az újabb alakulatok közül kimondottan tudományos célkitűzései is vannak a Masaryk-Akadémiának, mely a volt pozsonyi állami reáliskola gazdag magyar könyvtárával indult el útjára s folyóiratában, a Magyar Figyelőben, tudományos dolgozatokat is közöl. Négy tudományos bizottsága van: pedagógiai és filozófiai, kisebbségi-néprajzi, természettudományi és végül nyelvtudományi bizottság. Egy komünikéjük szerint: „A munka iránya a szlovenszkói magyarság szellemi életének, múltjának, fejlődési lehetőségeinek abszolút tudományos vizsgálata... A nyelvtudományi bizottság a belső munka mellett az egyetemi és középiskolai ifjúság számára gyakorlati finn-észt, összehasonlító nyelvtörténeti, fonetikai és általános nyelvészeti szemináriumokat rendez. A kisebbségi bizottság gyűjti a kisebb-

ségi magyarság életére vonatkozó összes dokumentumokat, azokat tudományosan feldolgozza és állandó figyelemmel kíséri a szakirodalmat. A néprajzi bizottság munkájának első pontját a Csallóköz és Gömör vidékének településtörténeti, néprajzi és kultúrtörténeti feldolgozása képviseli“. (Az ethnográfiai albizottság 1935-ben a Társaság székházában egy ethnográfiai szempontból értékes magyar halászati gyűjteményt rendezett be.) „Az ifjúsággal, mint szellemi életünk utánpótlásával való kapcsolatot szemináriumi előadásokkal, melyeken a magyar művelődéstörténeten van a hangsúly és pályázatok kiírásával tartja fenn a Társaság.“ Az Akadémia célkitűzései dícséretreméltók, megvalósíthatásuk azonban a munkaterv túlméretezettsége s a rendelkezésre álló anyagi és szellemi erők aránytalansága miatt legalább is kétségesnek látszik.

Nem mondhatunk még ítéletet a csak 1936 elején alakult „Cseh-szlovákiai Magyar Kisebbségi Társaságról“. Megalakulása a Masaryk-Akadémia Kisebbségi Bizottságából indult ki, vezetőségének összetétele azonban nem annyira politikaterhes, mint a Masaryk-Akadémiáé. Elnökét, Jankó Zoltánt, mikor a kormány magyarnyelvű lapjának, a „Magyar Újságnak“ szerkesztését átvette, lemondásra kényszerítette. A Társaság vezetősége, melyben volt „Sarlósokat“, szociáldemokratákat és nemzeti felfogású kisebbségpolitikusokat és publicistákat egyaránt találunk, nagy ambícióval készül a munkára s Alapy Gyulának halála után átvette a Felvidék egyetlen tisztán tudományos magyar folyóiratának, a „Nemzeti Kultúrának“ szerkesztését is. Ők rendezték a „Tavaszi“ és „Téli Parlamentet“, melyekről alább még megemlékezünk.

Fontos szerepet játszanak kulturális egyesületeink a művészeti élet terén is. A képzőművészek a pozsonyi, kassai és komáromi kulturális egyesületekben találnak otthon és támogatást. Pozsonyban Szlovenszkó legrégebb képzőművészeti egyesülete, a több mint 50 éves „Művész-Egyesület“ működik, melynek hivatalos lapja (a Masaryk-Akadémia művészeti osztályával és a brünni Német-Morva-Iparművészeti Szövetséggel közösen) a „Forum, Művészeti, Építészeti és Építőipari folyóirat“. Ugyancsak Pozsonyban a Masaryk-Akadémia két művésznek műtermet ajándékoz székházában, a szlovenszkói magyarság képtárát állandó vásárlásokkal alapozza meg s műtörténeti gyűjteményét is végez. Művészeti díjakat és ösztöndíjakat is kiad. 1935 végén tartott bemutató kiállításán rádióankétet rendezett a mikrofon előtt a szlovenszkói magyar művész anyagi helyzete, művészi problémái és a sajátos szlovenszkói magyar művészet kérdései felett s ezzel felhívta a közönség figyelmét a műpártolás ügyének rendezetlenségére. Kassán a Kazinczy-Társaság művészeti osztálya tömöríti a kelet-szlovenszkói művészeket, míg Komáromban a Jókai-Egyesület Szépművészeti Osztálya („Jeszo“) végez értékes munkát. Sok kiállítást rendezett Komáromon kívül is országos tárlat jellegével. Újabban a Jeszo inkább belterjesen dolgozik s a fősúlyt szakelőadások tartására veti.

Ugyancsak nagy fontosságú az egyesületek szerepe a színjátszás terén. Itt legkiemelkedőbb szervezet a helyi színpártoló egyesületek

összevonásából 1926-ban Kassa székhellyel alakult „Országos Színpártoló Egyesület“, melynek „elsődrendű feladata a magyar társadalom megszervezése a színház támogatására, az anyagi eszközök előteremtése által a magyar színjátszás folytonosságának biztosítása“. A Színpártoló Egyesületnek minden jelentősebb városban van helyi szervezete, persze csak ott, ahol a magyarság a 20%-ot meghaladja, mert a hivatalos álláspont szerint a szórványmagyarság városaiban (Besztercebánya, Igló, Lőcse, Késmárk, Eperjes stb.) hivatásos magyar színtársulat nem működhetik. A szlovenszkói Színpártoló Egyesület gondoskodását megosztja a Felvidék két (nyugati és keleti kerületei) színtársulata között. A keleti társulat, Iván Sándoré, nemrégiben Ruszinszkrét is átvette az 1933-ban megalakult Ruszinszkrét Színpártoló Egyesülettől, mely azóta maga vezette a tartomány magyar színjátszását. A színpártolás mellett igen jelentős szerepet visznek az egyesületek az aktív színjátszásnak, a műkedvelésnek terén. Leghíresebb állandó gárdája van a pozsonyi Toldi-Kömek, de minden valamirevaló kulturális és társadalmi egyesület, legényegylet, klub, sportegyesület stb. is gyakorta rendez műkedvelői előadásokat. A kis városoknak és falvaknak ez a legmegszokottabb és legnépszerűbb kulturális ténykedése.

Hasonlóan élénk a dalkultúra is. Legrégibb alakulat e téren a pozsonyi Toldi-Kömek 1925-ben alakult 60 tagú énekkara, mely a modern népzene ápolását tűzte ki feladatául s mely külföldön is jelentős sikereket aratott hangversenyeivel. 1931-ben külön egyesületté alakult s azóta a Masaryk-Akadémia támogatásával, mint „Bartók-Dalárda“ folytatja működését. Igen nagy szerepet játszik a Felvidék magyar daloséletében a „Szlovenszkói Magyar Tanítók Országos Énekkara“, mely 1930 óta a „Szlovenszkói Általános Magyar Tanító Egyesületben“ belül működött s csak 1936-ban alakult meg önállóan. Alapszabályai lehetővé teszik, hogy minden járásban kerületi tanítói énekkarok alakuljanak. A dalárda igen sikeres múltra tekinthet vissza; A Felvidék minden jelentősebb városát bejárta már, mindenütt nagy lelkesedést keltve. E vezetőegyesületeken kívül még rengeteg dalárda működik városokban és falvakban egyaránt. Különösen ez utóbbiaknak kell nagy fontosságot tulajdonítanunk, hiszen a parasztdalárdák sok helyütt a magyar kultúra egyedüli végvárai. A dalosegyesületek országos szervezete az 1927-ben Kassán megalakult, 1930 óta Pozsony székhellyel működő „Csehszlovákiai Magyar Dalosszövetség“, mely „Magyar Dalunk“ című évnegyedes folyóiratában elméleti cikkek mellett zeneanyaggal is ellátja egyesületeit. Többéves időközökben országos dalosünnepeket rendez, pályázatokat ír ki. Tagegyesületeinek száma 1935-ben 55 volt.

A magasabb kultúrműködés mellett párhuzamosan, sőt extenziásban és intenzitásban talán jóval az előtt folyik a különböző egyesületek köz- és népművelési tevékenysége. A városokban ezt részben az általános kultúregyesületek végzik matinéikkal, vitaelőadásaikkal és népszerű tudományos felolvasásaikkal, részben a különböző társadalmi egyesületek (legényegyletek, keresztény-körök és kaszinók, társaskörök, iparoskörök, olvasóköri, sportegyesületek stb.). Ezeknek tömörítésére és kulturális munkájuk irányítására 1928-ban Rimaszom-

bat központtal, 42 tagesülettel létrejött a Csehszlovákiai Magyar Társadalmi Egyesületek Szövetsége, melynek működése azonban nem váltotta be a hozzá fűzött várakozásokat. Hasonló megállapítást tehetünk az ú. n. közművelődési választmányokra vonatkozólag is. Ezeket, mint hivatalos közművelődési szervezeteket, még 1919-ben törvény hívta létre közigazgatási, iskolai és népművelési szakemberekből. A 700 magyar község közül mindössze 29 helyen van ilyen választmány. Csak 1936-ban mutatkozik itt élénkebb tevékenység. Ez év első napjaiban Érsekújvár ott 9 magyar járási választmány megalakította a testületek országos szövetségét, melynek célja a népművelő szervek és intézmények között az egységes irányítás és a kölcsönös magyar kulturális érdekvédelem. A közművelődési választmányok működésétől — ha tényleg sikerül azokat munkába állítani — sokat várhatunk, elsősorban persze a falu kultúréletében. De mielőtt még ennek bemutatására rátérnék, pár szót kell még szentelnünk a munkásság kulturális működésének is. Itt is Vajlok Sándornak egy cikkéből idézhetünk. (Kulturális szervezkedés. Prágai Magyar Hírlap, 1936 június 7.) „Az egyesületi élet (könyv- és újságolvasás, kiképzés, műkedvelés) talán in a leggazdagabb. Számunkra azonban ez mai formájában nem jelent pozitívumot, mert a munkáskultúra a legtöbb esetben ment még a legkisebb nemzeti vonatkozástól is. A nemmagyar vezetők nemzetközi, nem egyszer magyarelles szellemiséget termelnek ki a munkásegyesületekben, amelyek bizony eléggé elterjedtek. A szervezetek nemzeti szempontból nem megfelelők. A munkás-akadémiák a szlovák szövetség házilag elismert fiókjai, amelyben a két nyelv és kultúra keveredik. A magyar részt nem egyszer még nyelvi öntudatától is megfosztják. All ez a többi munkásalakulatokra is... Kívánatos volna a munkásegyesületek nemzetileg független megszervezése és központi irányítása. A munkáskultúra jelenleg ilyen szervvel még nem rendelkezik...”

A parasztság kultúmevelésével ezzel szemben három központilag irányított szerv is foglalkozik. Az első a már fentebb említett Járási Közművelődési Szövetség, a másik a „Szlovenszkói Magyar Kultúregylet“, a harmadik a „Szlovenszkói Katholikus Ifjúsági Egyesületek“. Ezek közül legfontosabb és legkiterjedtebb a SzMKE munkája. Az egyesület célja: „a magyar nép szellemi és kulturális értékeinek megőrzése és fejlesztése; a magyar irodalom és művészet népszerűsítésével egységbe tömöríteni a kisebbségi magyarságot“. Fiókjainak száma 120-on felül van, mert alapszabályai szerint mindenütt fiókot létesíthet, ahol azt 20 magyar kívánja. Német mintára alakult 1928-ban. Munkájában nem vezet sablon: mindenütt a helyi viszonyoknak megfelelően dolgozik (színi előadások rendezése, könyvtár felállítása, rádió beszerzése, dalárda alakítása, mesedélutánok, népművészeti kiállítások, gyöngyös bokréták rendezése, vetítettképes előadások, gazdasági tanfolyamok stb.); számos helyen épített kultúrházat. A szegény gyermekeknek karácsonyi ajándékokat oszt ki. Folyóirata volt a Nemzeti Kultúra, néplap jellegű havi folyóirata a Magyar Vasárnap. Székhelye Komárom, ahol könyvtára, múzeumi letétje a Jókai-Egyletben van. A SzMKE igen dicséretreméltó munkát fejt ki,

bár szegénysége miatt működése még elmarad az ideálistól. Három titkára így is túl van terhelve a fiókok látogatásával, többet pedig nem tud munkába állítani, mert szinte teljesen a tagdíjából tartja fenn magát. (Fennállása óta egyízben kapott 15.000 s egyízben 5000 cK-s országos segílyt, állami támogatásban nem részesült.) Évente rendezett előadásainak száma így is többszázra rúg. Ezeket részint a komáromi központ bocsátja rendelkezésre a tagegyesületeknek, részint magukat az előadókat küldi ki. A SzMKE ruszinszkói pendantja a vele szoros együttműködésben álló, 20 fiókkal rendelkező Podkarpatszka Ruszi Magyar Kultúr-Egylet, melynek központja Ungvár. A SzMKE munkája egészen a legújabb időkig gyakran ütközött a járási választmányok működésébe: gyakran megesett, hogy mindkét szerv ugyanazon a munkaterületen működve, egymással konkurált. Most azonban a helyzet örvendetesen javult s remélni lehet, hogy a jövőben a két szervezet a népművelő munkát párhuzamosan fogja folytatni. Ez annál is kézenfekvőbb, mert a munkaterületek megszólása logikusan következnek a szóbanforgó országos szervek célkitűzéséből: a SzMKE végezné a nemzeti kultúra ápolását, a közművelődési szövetség pedig az oktatómunkát (egészségügyi, gazdasági s egyéb ismeretek terjesztése). Ugyanígy meglenne a maga természetes működési köre a ma harmadik országos népművelési szervnek, a Szlovenszkói Katholikus Ifjúsági Egyesületeknek, melyek tulajdonképp az Actio Catholica szervei s a falusi ifjúság valláserkölcsi nevelését tűzték ki feladatukul, de ezenkívül és felül igen nagyszámú fiókaikban általános kultúrmunkával is foglalkoznak körülbelül olyan stílusban, mint a SzMKE. A protestánsoknál is szépen működnek a leány-, Biblia- és olvasóköriek.

Némileg a népműveléssel áll kapcsolatban a „Szlovenszkói Általános Magyar Tanító-Egyesület“ működése is. Ennek célja: „Szlovenszkón a tisztán magyar tannyelvű iskolákban vagy párhuzamos osztályokban működő összes tanerők egyesítése, hogy valamennyi magyar iskola tanerőiben az összetartozandóság érzete tudatossá váljék,“ továbbá: „a magyar kultúra megtartása, valláserkölcsi alapon való továbbfejlesztése és a tagok pedagógiai műveltségének emelése“. 1921-ben alakult. Petőfi Sándor születésének 100. évfordulóján kieszközölte a magyar elemi iskolákban ünnepélyek megengedését. A műsört is összeállította s lapjában, a kéthetenként megjelenő Magyar Tanítóban közzétette. 1923-ban a Madách-megemlékezésekben is kivette részét. 1924-ben az Országos Iskolai Kiállítás megrendezését hathatósan elősegítette, egyes nagyobb központokban (Pozsony, Komárom) maga bonyolította le. Ugyanez évben egész sor pályázatot írt ki magyar tankönyvekre. 1925-ben Jókai Mór születési centenáriumának iskolai megünneplésére kért és kapott engedélyt. Erre programot állított össze. Irodalmi „irkákat“ adott ki egy-egy magyar író életrajzával a borítékon. Pozsonyban tanítók házát létesített a tanítógyermek internátusaké. 1928-tól a Magyar Tanító a magyar tanítók és iskolák számára népi dalanyaggal negyedévenként kottamellékletet ad. 1933-ban megalakult a magyar Tanítók Szövetségi Könyvesboltja. 1934-ben a radnóti Pósa-szobor felállítására

körül voltak az Egyesületnek nagy érdemei. „Az egyesület nélkül a magyar kultúra fejlesztésében pozitív eredményekre számottartó kezdeményezés el nem képzelhető, mert tagjainak hatalmas tábora a szlovenszkói magyar falu művelődését és a magyar ifjúság, a magyar jövő nevelését intézményesen vezeti és irányítja“ — mondja jogos büszkeséggel az egyesület egyik beszámolója.

Ez az áttekintésünk nem lenne teljes, ha legalább pár szóval meg nem emlékeznénk a magyar főiskolások egyesületeiről. A felvidéki magyar ifjúság kérdése a legismertebb a csonkaországi közvélemény előtt a Felvidék összes kultúrkérdései között s ezért csak a főbb cikkekre legyen szabad utalnom, melyek a hazai s felvidéki magyar sajtóban e tárgyra vonatkozólag megjelentek s melyek az egyesületek történeti és ideológiai fejlődésének hű rajzát, de egyben kritikáját is adták.¹ A jelenlegi helyzet a következő: érdekvédelmi szerv a prágai Csehszlovákiai Magyar Akadémikusok Szövetsége, mely minden világnézeti árnyalatú főiskolai magyar egyesületet magában foglal. Nemzeti és keresztény irányzatúak a jelentőségükből fokozatosan vesztítő prágai Magyar Akadémikusok Köre, továbbá a brünni és pozsonyi Magyar Akad. Keresztény Köre. A valaha olyan nagyhirű radikálisan baloldali „Sarló“ teljesen szétszóródott, haloványabb utóda a prágai „Táncsics-kör“; a nemzeti, de hangsúlyozottan szociális szellemű mozgalmak, mint a Magyar Munkaközösség és a Széchenyi Reform Mozgalom, különböző személyi és elvi akadályok miatt nem tudnak kibontakozni, épúgy, mint a protestáns ifjúság szervezetei. A világnézeti egyesületek közül csak a kimondottan katolikus jellegű Prohászka-Körök, illetve azoknak országos szerve, a Prohászka-Szövetség, bírnak komoly jelentőséggel. Ezek befelé önneveléssel és műveléssel, szemináriumi munkával, kifelé pedig szociális gondozó tevékenységgel és faíumunkával foglalkoznak. Ugyanez jellemzi a nagyszombati Papnevelő Intézet „Magyar Egyházi-irodalmi Iskolá“-jának működését is, melynek tagjai 1934 óta nyaranta hat csoportban járják be a magyarlakta vidékeket, hitbuzgalmi, szociális és kulturális témákról előadásokat tartanak, népiratokat osztogatnak szét, a katolikus sajtót propagálják s a Szent Ágoston Társulatnak tagokat gyűjtenek.

ÁTTEKINTVE ÍGY AZ ÖSSZES jelentősebb felvidéki magyar kultúregyesületeket, megállapíthatjuk, hogy egy fontos szervezet, mely az egész kultúrmunkát egységbe fogná s centrálisán irányítaná, hiányzik. Ennek megalakítására történt ugyan már egy kísérlet, a Társadalmi és Kulturális Egyesületek Szövetségével, ez azonban érdemleges működést nem fejtett ki. 1936 áprilisában a fiatal Kisebbségi Társaság hasonló akciót kezdeményezett „Tavaszi Parlament“ címen, mely világnézeti különbség nélkül az összes magyar kultúrszervezete-

¹ Ezek Semetkay József: A csehszlovákiai magyar ifjúság. Salgótarján. 1932. Turul ny. — Szvatkó Pál: Bata-cipős magyar ifjúság. (Magyar írás. 1. évf. 1. sz.) — Gogolák Lajos: A szlovenszkói magyar ifjúság újabb mozgalmi (Magyar Szemle. 18. köt.) — Ugyanott e sorok írója is megpróbálkozott ez Ifjúság jellemzésével: A felvidéki magyar ifjú típusa dmen. (Magyar Szemle. 18. köt.)

két évenként kongresszusra akarja egybegyűjteni s így lassanként kialakítani a rendszeres, szervezett magyar kultúrunka irányító szervét, ez a törekvés azonban nem járt teljes sikerrel. Megjelentek ugyan e tanácskozásokra jobb- és baloldali társaságok egyaránt, különösen a szlovákiai magyar kultúrunka fiatalabb munkásaival képviselve, örömdetesen jelentkezett mint új szín, a szociáldemokrata munkásság több szerve az egységes magyar kultúrunka frontjára, hoztak is egyhangúlag egy csomó hasznos határozatot, de a magyar kultúraíct túlpolitizáltságára mutat, hogy a Tavaszi Parlamenten a jobb- és baloldaltól éppen a vezető egyesületek (Toldy-Kör, Kazinczy-Társaság, SzMKE központja, Masaryk-Akadémia) nem képviseltették magukat s a Prohászka-Szövetség is csak megfigyelőt küldött.¹ 1936 novemberében újabb lépést tettek ily irányban a kassai kultúr egyesületek. A SzMKE, PRMKE, a Csehszlovákiai Társadalmi Egyesületek Szövetsége, a Színpártoló Egyesület, a Kárpátaljai Színházi Szövetkezet, a Dalosszövetség, az Irodalmi Szövetség, a Kazinczy Lapkiadó Szövetkezet, a magyar ifjúság diákjóléti szerveit gondozó Mensa Academica Egyesület s a magyar sportegyesületek központi szerve, a Csehszlovákiai Magyar Testnevelő Szövetség kiküldöttjeiket ankétra hívták össze. A delegátusok kimondották, hogy állandó jellegű közös bizottságot fognak felállítani, melynek feladata a magyar kultúrunka racionális központi irányítása lesz. Ebbe a bizottságba az értekezleten nem képviselt egyéb magyar kultúr szervek megbízottjait is be óhajtják vonni. Remélhetőleg ez az igyekezet sikerrel fog járni s annyi félreértés és antagonizmus után mégis létre fog jönni a magyar kultúrunka egységes irányító szerve.

Némileg megalapozottá teszi ezt a reményünket az a tény, hogy a magyar kultúr egyesületek egymásután fejlődtek ki és alakultak meg szerény kezdetből a kultúrélet minden terén, ahogyan éppen a szükség és a körülmények kívánták. Különösen a legutolsó évek mutatnak örömdetes fellendülést és haladást sok területen. S ha e kultúr munkának még sok hiányossága van is — rendszertelenség, a városokban túlszervezettség, a kultúr munkások túlterheltsége, s a nagytömegek közönye — kár lenne a pesszimizmus hibájába esnünk. A magyar kultúra az elmúlt közel 20 esztendő alatt annyi vitalitásról és fejlődés-képességről tett tanúságot, hogy fennmaradására, megizmosodására, hiányosságainak és hibáinak kiküszöbölésére jogos reménységgel számíthatunk.²

MÓRA VEK ENDRE

¹ A Tavaszi Parlament mintájára megrendezett Téli Parlament már teljesen baloldali színezetű volt.

² Nagy szaktudású, kitűnő szerzőnek e megnyugtató referátuma után a következő cikkben az ifjabb szlovákiai magyarság köréből egy sötétebben színező előadást hozunk.

A szerk.

MAGYAROK KULTÚRÁJA CSEHSZLOVÁKIÁBAN

A MŰVELT NÉPEK már rég túlestek a nemzeti nyelv gondjain. A felvilágosodás idején probléma volt Európaszerte a nyelv kérdése: alkotni, tisztítani, tökéletesíteni kellett a nemzet nyelvét, mert föltétlen igazságnak számított, hogy kultúra csak a nemzet élő nyelvén fejlődhet, vagy jöhet létre. Nálunk Kazinczy korához és nevéhez fűződik a modern magyar nyelv születése. Azóta már befejezettek tekinthető nyelvünk fejlődése, mert ami közben történik, már csak alkalmazkodás a kor szükségéhez. Magyar szellem is van, ahogy minden nemzetnek van valami specifikuma, ami rányomja bélyegét a népek kultúráira. Nyelv, szellem, kultúra: ezek együtt járnak s csak akkor válhatnak igazán javára az embernek, ha egyöntetűen jelen vannak, úgy, ahogy az idők folyamán egymáshoz forrtak, egymásból kifejlődtek és gazdaggá lettek. Vannak azonban magyar népterületek, ahol ma újra Kazinczy kora szállt alá s emésztő gondokkal telik meg a lélek a nyelv, a szellem, a kultúra miatt. A magyar kultúra részekre szakadt és különféle föltételek mellett különfélét jelent. Az utódállamokban élő magyarok életében fölbomlottak az anyanyelv, nemzeti szellem régi keretei és szervei, s ezáltal kényszerű változáson ment keresztül egész kultúrájuk. A változás számukra főleg azt jelentette, hogy gondok, gátak, akadályok jelentek meg ott, ahol azelőtt sima volt az út. A magyarok kultúrája így ma mást jelent Csehszlovákiában, mint Magyarországon.

Ahol nyelvben és szellemben minden magyarul történik, ott a nemzeti kultúra észrevétlenül terjed az ország minden zugába: a magyar kultúra természetes jelenség Magyarországon. Senki se esik gondolkodóba afölött, hogy magyar könyveket lát a kirakatokban, hogy magyarul járhat el hivatalokban, magyar színházba mehet, hogy magyarul kaphat meg mindent, amire éppen szüksége van. Ahol ennyire magától értetődik minden, ami magyar, ott nem is él már az ember tudatos kapcsolatban vele. A tudatos kapcsolatot, bármily paradoxán hangzik is, a hiány érzése hozza létre. Kétségtelen, hogy a szlovenszkói magyarság ma ilyen magyar kultúra hiányban szenved, mint mondani szokás: válságban van. A csehszlovákiai magyar kultúra válságát részben ugyan avval lehet indokolni, hogy a középosztály tagjai a múltban nem váltak eléggé izmos kultúrréteggé, mely kultúrát tudna ápolni és emelni önnönerőiből akkor is, ha anyagi érdek, vagy felső nyomás gépezetszerűen nem mozgat többé. Erősebb, öntuda-

tosabb társadalmat nem érhetett volna annyi veszteség, mint éppen a szlovenszkói magyar kisebbséget. Nem lehet itt vádolni senkit sem, mert a társadalmi tehetetlenség nem egyes embereken, vagy eseményeken múlik, hanem a kollektívum összetételén és természetén. A kérdés igen bonyolult, s itt annak egyes vonatkozásait belülről, a szlovenszkói magyar részről próbálom felfejteni.

A szlovenszkói magyar néprész tulajdonságai semmi esetre se kedveznek a kisebbségi élet nehéz követelményeinek. Szembetűnő manapság már a munkavállaló, megbízható, kitaró elit hiánya: bizony sem a kollektív készségek, sem az individuális rátermettség nem képviselhetnek kellő erőt. A kultúrán múlik itt majdnem minden. Mert csak a kultúra révén termelődik és érik meg elegendő erkölcsi erő, mely a közösséget ellenállóvá teszi és a vetélkedő küzdelemben előbbutóbb győzelemre segíti. Csehszlovákiában a magyar kultúráért síkra szálló gondolatok tarka skálát mutatnak: „jobbaldaltól“ „baloldalig“ találunk egyesüléseket. Távolból még ma is úgy látszhat, mintha a szlovenszkói magyar kultúra élete „mozgalmas“ lenne — amint ezzel szokás is volt dicsekedni egy időben. De közelebről könnyen győződhetünk meg arról, hogy a „mozgalmak“ részben kis körben hatnak s nem terjesztenek elég magas kultúrát. Kevés a kivétel. Ezért erősen egyoldalúnak tűnhet majd föl az a szemlélet is, mely a szlovenszkói magyarságot kizárólag „kollektív“ megnyilvánulásai szerint bírálja. Annyira atomizálódott a magyarok élete Szlovenszkón, annyira mindenki saját sorsának árvája, hogy némileg hű képet erről a társadalomról inkább azáltal nyerhetünk, ha a felület alatt lappangó tüneteket vizsgáljuk. Mert mindez, ami egyesületekben, újságokban, gyűléseken vagy akármilyen kollektív szerepben napvilágot lát, az többnyire — sajnos — igen távol van az egyesek életétől. A legborzasztóbb társadalmi betegség ez: mikor a magánélet és közéleti eredmény közt tátongó űröket veszünk észre. Ezért kell a szlovenszkói magyarságot elsősorban magánélete után megítélni. Hiszen ez a társadalom ma mindenekelőtt szomorú és színtelen magánéletet él. A szociológia részben túlságosan száraz és emóciótlan is ahhoz, hogy erről az életről adataival és megfigyeléseivel hírt adhasson. A szlovenszkói magyar epika fölvirágzása tudná csak elmondani, ami ma még szótlannul nyomja a lelkeket és vajúdva kínozza az értelmet. Ezek a legbelsőbb, szubjektív körülmények azonban minden ízükben összebogozódnak a külső eseményekkel is.

Külön figyelmet kell szentelni az anyagi élet viszonyainak. Az általános gazdasági krízis minden árnyával rátelepedett Szlovenszkóra. A gazdasági válság elkedvetlenítette az embereket, a szellem, az ideál értékeit és megbecsülését megrendítette, mogorva gondok, hétköznapi bajlódások hatalmukba kerítették még az árral szemben úszni hajlandót is. A magyarokra mindenkor nyomasztólag hatottak a csehszlovák köztársaság belpolitikai viszonyai is. A közszellem: az ifjú állam kibontakozása, az újjáéledési mámor, a csehek és szlovákok térhódításai a gazdasági, társadalmi életben, a közigazgatásban és mindenfajta kereseti ágazatokban: a földbirtokreform, mely a magyarok földjét nem magyarok kezére juttatta, a győztes mentalitása a legyőzött

nemzethez tartozókkal szemben: mindez a magyar erők háttérbeszorítását eredményezte. A visszavonulás ma is tart, csöndesen, vagy néha-néha fel-felkiáltva: eltűnnek a magyar utcanevek, vagy föliratok, elmarad a magyar műkedvelői előadás, idegen szavak lepik el a magyar beszélgetést, sarokba szorul a régi, hogy helyet csináljon az újnak. És a kultúra sérelmei: az iskolák szellemtelensége magyar nemzetnevelő szempontból, az egyetem nélkülözése, elzártság Budapest felé, ahonnan a teljesértékű magyar kultúra terjedhetne. De helytelen dolognak látszik az is, ha minden tekintetben a politikai és gazdasági bajokat tesszük felelőssé. Aminthogy hibás lenne, ha mindenért a magyar társadalom természetét okolnánk. A bűnbak keresése amúgy se vezet semmi jóra. Tény az, hogy a nemzeti kisebbségek helyzete mindenképpen abnormalis életformákat teremt; ezeknek analízise körülményes, folytonos kerülgetése a forró kásának. Jog, társadalomtudomány, pszichológia áll rendelkezésünkre fejtegetéseink közben, de mindenki érezheti, hogy a „kisebbség“ gyógyíthatatlan betegség, amiről sokat lehet beszélni: kutatni lehet a szimptomákat és szimatolni a therápiát, de a politika, vagy a szociológia bármely más témájában több reményünk lehet a gyakorlati, vagy elméleti sikerre s eredményes konklúziókra — mint éppen a nemzeti kisebbségek szakkérdéseiben.

Az utóbbi évek világpolitikai fejleményei is sokat ártottak a kisebbségek életének. Az új európai áramlatok diktatórikus irányban vezették az idők szellemét. A kisebbségi életnek kedvező demokratikus alapok erős támadásoknak lettek kitéve. A faszizmus államélete totalításra törekszik: az ellenpártokat, ellenvéleményeket nem tűri. Ebben a légkörben természetes, hogy a kisebbségek különálló érdekei világszerte még sokkal nehezebben érvényesülhetnek. A mai világpolitikai áramlatok egyenesen kisebbségelleneseknek nevezhetők. Eltekintve attól, hogy minél több szó esik a háborúról, annál kevesebb említés történhetik a kisebbségek jogairól. A kisebbségi rend békeintézmény. S valóban csak a teljes béke idején közeledhetnék bonyolult kérdése ideálisabb megoldás felé. A megelégedett kisebbség — ideális fogalom, a gyakorlatban még nem fordult elő. A mai világ egyre erősödő kettéhasadásában ugyan mit remélhetnek a kisebbségek? Mikor a világ annyi más dologgal van elfoglalva! E sorok írója résztvett a csehszlovákiai magyar kisebbségek képviselőiben egy genfi kongresszuson, ahol a világ fiatalsága a békéről értekezett. Földünk dolgait intéző nagy nemzetek mentalitását ha megismertük, nagyon kézenfekvő a hasonlat, hogy a kisebbségi ember panaszai olyanok, mint a gyermeknek csak önmagára nézve tragikus szenvedései, melyeket nem tudnak, vagy nem akarnak megérteni a felnőttek. A csehszlovák kormány — a mai viszonyokra utalva — könnyen érthető büszkeséggel hangoztatta az utóbbi időben többiben, hogy az ország kitér a szélsőségek elől és állandóan napirenden tartja a kisebbségi kérdést is. De Prága mai kisebbségi politikája a német kérdéssel jön többnyire kapcsolatba és a magyarok felé csak a visszhangok érnek el. S a hangulat általában kedvezőtlen, akármenyire kedvezőek is a kormány nyilatkozatai.

A csehszlovákiai magyar kisebbség elejétől fogva érezte helyzete visszasságait. Az új és szokatlan életforma megindította a problémák özönét. A sors uralásáról nem lehetett többé szó. Megtörténtek a változások, idomulások az új viszonyokhoz. De ebben kevés volt a magyarság akaratából, erejéből: inkább a helyzet viszontagságainak véletlen eredményeiről volt szó. A szlovenszkói magyarság 18 éve nem telt el az organikus fejlődés és alkalmazkodás jegyében. Nem volt medre a magyarok életének, amiben az akciók elindulhattak volna. Ami történt, többnyire reflex-mozdulat volt. Nem is lehetett más, mert németeknek kellett volna lenni ahhoz, hogy abban a nemzeti rendtelenségben, tanácstalanságban, amibe a szlovenszkói magyarok egyik napról a másikra becsöppentek — rendet lehessen teremteni. A magyar történelem folyton a lét és nemlét peremén játszódott le: nagy elhatározások, lelkes nekilendülések és letörések közt, a békés nemzettermelő építő munkára ritkán volt időnk.

A SZLOVENSZKÓI MAGYAR ÉRTELMISSÉG ismeretes vérvesztése, ami a Magyarországra költözés és visszavonulás folytán bekövetkezett, krónikus nyomokat hagyott. A megmaradt készletek inkább fogytak, mint gyarapodtak. Biztató jelek, melyek a társadalmi regenerációt hirdették: a parasztság, munkásság, kispolgárság rétegeinek fölemelkedése — ezek sem mutatnak megnyugtató kibontakozásra. A középosztályba feltörő rétegek nem idomulnak a polgári élet városi szintjeihez, hanem parlagi módon nyomulnak be a társadalomba. A színvonal kérdésén múlik ma az alakuló új középosztály életrevalósága. Az eddigi eredmények nem elégíthetnek ki. Vidéki elszigeteltség, nyomasztó gondok, szellemi eltompultság, elkedvetlenedés szállja meg Szlovenszko városait. A magyar városi polgárság maradványai éltető nedv híján száradnak. Az öregek kultúrája elfakul, mert nem tartanak lépést a mai fejlődéssel. A fiatalok is távol élnek a dús magyar formáktól és felemás műveltséggel botorkálnak. Ilyen a tömeg és evvel számolni kell, mert megtévesztőek azok a beszámolók, melyek csak egyes csoportok megnyilatkozásait színezik ki. A tömegeket nem rázták föl a sokszor igen hangosan szereplő szövegek, melyek úgy hangoztak, mintha mindenkihez szólnának és mindenki hallaná őket. A tömegek egyenes úton haladtak a mai mélyponthoz, ahonnan a legújabb belátások a helyzet teljes komolyságának fölismerésével kívánnák talpra állítani a magyar embert. De éppen a segítség kérdésében érintjük a legkritikusabb pontokat. Köztudomású, hogy Szlovenszko magyarsága soha nem volt önmagában egységes, nem volt elég múltja, hagyománya, történelme ahhoz, hogy összeforrasztott volna a jelen parancsára: nem tudott kifejlődni a sorsközösség osztatlan érzése. Végül is egy fókusz helyett két pólus keletkezett, mikor a legutóbbi évek világfejlődése a szlovenszkói magyarok közt is véghez vitte a kettéválást, amit ma már bevett szokás szerint „jobb“ és „bal“ oldallal kell meghatározni.

A baloldalt jellemzi az internacionalisták szinte naiv hite, hogy újra lehet kezdeni az életet, el lehet söpörni mindent, ami „rossz“ és „rothadt“, el lehet takarítani a társadalom „betegségeit“, mint

egy rozoga házat — és újat lehet építeni: ragyogót, tisztát, pontos tervek szerint, betonból, üvegből. Az ú. n. baloldali magyarok hisznek abban is, hogy új alapokra lehet fektetni a magyarság viszonyát a csehszlovák nemzethez, bíznak az eredményes megegyezés lehetőségeiben és „aktivizmust“ hirdetnek. Az ú. n. jobboldal bizalmatlannabb és az „ellenzéki“ magatartást tartja helyesnek. Mindkét oldalon a mozgató erő végeredményben egyforma lenne: elégedetlenség a mai viszonyokkal és vágyakozás egy jobb jövő után. De egyforma célért egyformán küzdeni — úgy látszik — csak diktatúra alatt lehet. A nemzeti eszme önként vállalt hite, sajnos, mai formájában nem elég forrasztó erő. De a jobb- és bal oldálnak nemcsak politikai értelmezése van, hanem messzemenő hatást gyakorol a kultúra terén is. A kétféle igazság megbontja a kultúra egységét is és ebben rejlik nagy veszedelme a szlovenszkói magyarok számára.

Nem lehet zavartalan a magyar kultúra ápolása Szlovenszékön, mert folytonosan bajt okoznak az ideológiai összekülönbözések. Mintha nem lenne amúgyis elég akadálya a magyar kultúra fenntartásának, mikor nyelv és szellem a legnagyobb megpróbáltatásoknak van kitéve. De a kisebbségi életben minden rossz többszörösen sújt le. Említettük, hogy nemzeti fejlődésünk hiányai milyen kegyetlenül hatottak. A világ fejlődésének árjában is többszörösen kijut a veszedelmekből. A négyrészre osztott magyarság életében tragikusabb esemény már nem történhet, mintha az összefogó magyar kultúra is darabokra oszlik. Előny is származhatna a mai viharból, ha a tapasztalat, élmény, harcok és próbák után a felszántott földekbe jó mag hullhatna. De Szlovenszékön még nem képződtek eddig kész eredmények. Még mindig vajúdik a szlovenszkói magyarság.

Az egyoldalú konzervatizmusnak az a hibája, hogy többnyire olyasmire köti magát, ami már Magyarországon se számít ízlésnek, vagy fegyelmezett meggyőződésnek. Sokhelyütt a magyar kultúra egy tapodtat se haladt az államfordulat óta és az emberek naiv hazafiséggel hiszik, hogy ők azok, akik megőrizték igazi magyarságukat. Ami új volt, gyanús volt és így fordulhat elő, hogy nem egy szlovenszkói magyar családban hallani se akarnak a modern magyarországi tudományos, irodalmi, művészeti élet általánosan elismert és megszokott újdonságairól. Mintha a magyar dolgoknak meg lenne tiltva, hogy fejlődjenek... A modern magyar történetírás egy-egy eredményét, ami talán sérti a régi felfogást, nem lehet szóba hozni, mert a vádak özöne söpri el a friss gondolatot. A középosztály nagyrésze alig olvasott sokkal többet szórakoztató szépirodalomnál és sokan ma is azt hiszik, hogy eleget tesznek nemzeti kultúrájuk iránti kötelességüknek, ha értenek a budapesti színházak életéhez és elolvassák a közkezen forgó divatos regényeket. Az embereknek csak az iskolához volt bizalmuk és ma is csak azt hajlandók vallani, amit réges-régen az iskolában megtanultak. Erénnyé válik ez a lelki berendezés, amikor keserű büszkeséggel megjegyzik: mi már ilyenek maradunk... A valóságban az élet elhagyásáról van itt szó, mert a szellemi vérkeringésből kimaradtak azok a későbbben úrnak indult sejtek, amelyek az anyakultúra testét bejárták.

A másik végletbe esnek azok, akik esztelenül hajszojják a haladó“ gondolkodást. Mintha már semmi se lehetne jó, ami régi és magyar! Ezeket elvakította a sovén híresztelés a magyarok antidemokratikus hajlamairól, elnyomó természetükről. Sokféle gyűjtőfogalmat használnak az ilyen hitvallásuk megjelölésére. De óvatosan kell itt eljárni. Mert ha Szlovenszón valaki szidalmazza a magyarok „bűneit“, az még nem jelenti azt, hogy az illető nem „jó magyar“, hiszen igen sokan azt hiszik, hogy primér nemzeti kötelességet teljesítenek avval, ha a magyar hibákat ostorozzák. Sajnos, legtöbben közülük azt képzelik, hogy amit ők mondanak, az olyan újdonság, amiről csak Csehszlovákiában tudnak. Pedig ha ezek a buzgó nemzetjavítók elolvasnák Széchenyi István könyveit, hamar meggyőződhetnének arról, hogy ő előttük már Magyarországon is rájöttek a magyarok „hibáira“. Itt megint csak a kultúra hiányait kell említeni, mert sokan szeretik fitogtatni haladó gondolkodásukat s közben nincsenek tisztában avval, hogy milyen stádiumban van a budapesti elit gondolkodása. De nemcsak a magyar nemzet szemléletében tévednek el hamis vágányokra ezek a szlovenszói „haladó“ magyarok. Friss európai műveltséggel dicsekednek — különösen, Budapest felé — de alapjában véve primitív életbölcesség a kincsük és messze mögötte vannak azon európai kultúrának, amit a budapesti elit képvisel. Rövid története ennek a lelki fejlődésnek és beállítottságnak a következő: a fiatal emberek a szellemi élet terén többnyire pangó szlovenszói vidékekről felkerülnek a cseh egyetemi városba s ami újat megismernek, hozzákapcsolják a helyhez, ahonnan az új gondolatokat kapták. Mivel magyar részről vajmi keveset szereztek, akaratlanul is azt hiszik, hogy magyarul nem is terem más, mint amihez rendszertelenül hozzájutottak. És a legszomorúbb ebben a helyzetben, hogy nem is jutottak el annyira a „nyugati“ kultúrához, amennyire hinni szeretik. Mert hiányzik belőlük a tudatos keresés és szemlélet tehetsége. Prágában élnek százszámra szlovenszói magyar diákok, de távolról se tudják magukévá tenni ennek a gazdag kultúrájú városnak kincseit. Kint élnek az utcákon és csak a lehangosabb, legdivatosabb hatások érnek el hozzájuk. Mindenekelőtt a tetszetős baloldali kultúra gyümölcsei: a szovjetfilmek, az avantgardista színházak. Aki ezekről rajongva beszél s még elolvas egynéhány szocialista könyvet, az okosnak számít, haladónak és föltétlenül előnyben érzi magát az „elavult“ magyar kultúrával szemben. Pedig a csehek számára se jelenti ez a kizárólagos kultúrát. A Prágában bolyongó magyar fiatal emberek nem is sejtik, hogy a művelt cseh elit érdeklődése mennyire hasonlít a budapestihez. Mert hála Istennek a kultúrában, kisebb-nagyobb eltérésekkel, lehet összhang és egyezés. De a „haladó“ prágai fiatal magyarok ezt többnyire nem tudják. Mert jórésük „nyugati“ kultúrának könyvelni el a sportokat, a szabadszerelmet is és világszemléletük szerint vágyuk netovábbja az üveges, betonos kockaház, az egészséges fehér fogakkal nevető száj, az egyenlőség, úgy, ahogy a szovjet fiatalság életéről szóló filmekből az életet megismerték. Kétségtelenül itt csak újszerű „keleti“ kultúráról van szó: romantikus álmodozásról és pubertáskorabeli vágyakozásról. Sajnos ez a típus, amit most megrajzoltunk, nagyon

gyakori a fiatal magyar intelligencia köreiben. De a magát baloldalinak valló magyar intellektuelnek van egy másfajta képviselője is. A tehetségesek, a mohók, a fokozott intelligenciájúak és vibráló érdeklődésűek, akik nem jutnak kellő és elegendő táplálékhoz a konzervatív berkekben. Miután a nemzeti-konzervatív egyesülés többnyire nagyon laza és elhanyagolt, a tehetségük folytán elégedetlenek számára egyenesen vezet az út a „haladók“ táborához, ahol eleven, érdekes az élet, vonzó a szabadosság és újdonság. De aki intelligens, az nem is fullad bele a szélsőségek egyoldalúságába és a tudatlan elfogultságba. — Érdekes tünet a szlovenszkói fiataloknál, hogy csaknem ismeretlen a sznobizmus. De ez szegénységet és nyomort is bőven kifejez. Mert a sznobizmus nemcsak lelki diszpozíció, de a kényeztetés következménye is.

A SZLOVENSZKÓI ÉLET komollyá teszi a magyarokat. Kevés az öröm, a lendület, ami frissen futna szét a társadalomban. A kultúra is vonszolná, nehézkessé válik. Egészen új problémákkal áll szemben a közel egymilliós szlovenszkói magyarság. Úttörő életet él. Általában úgy beszélnek a mai kisebbségekről, mintha a nemzetiségek évszázados történetének lettek volna részeseivé. Nem, egészen más a mai kisebbségek sorsa, mint volt a régi nemzetiségeké. Több „kisebbségi jogot“ élveznek, de sokkal több szenvedéssel fizetnek meg érte. Az élet szenvedésbe kerül. Háború előtt a nemzetiség, mint olyan, jogilag nem élt, de nem is szenvedett. Mert egyformán tört előre mindenki a liberális állam életében; a nemzetiségek elég iskolát nem kaptak, de tagjaik símán lehettek egyetemi tanárok. Mint népek, kollektív politikai jogokat nem élveztek, de személy szerint igen és elértek egy kultúrát, melynek segítségével szabadon érezhették emberi mivoltukat. Más volt az idők szelleme. A mai viszonyok közt az az újdonság a nemzetiségek örököséinél, hogy egyszerűen kultúra nélkül maradhatnak... Hányán vannak a szlovenszkói magyarok közt, akik intelligens létükre nem tudnak egy nyelven se rendesen beszélni és helyesen írni; nem ismerik egy nemzet irodalmát, vagy történelmét se! A szlovenszkói magyarok kultúrája ma igazán messze van attól, amit magyar kultúrának vagy egyáltalán kultúrának lehet nevezni a világ színe előtt. A diszpozíció a kultúrára megvan a szlovenszkói magyaroknál: komolyak, többnyire érzik a hiányokat és szenvednek miattuk. Sovány a szellem élete, fakul a nyelv, mindenki úgy segít magán, ahogy tud. A legtöbben nem tesznek semmit. — A magyar kultúra egysége megszűnt. Egy budapesti könyvesboltban egészen tájékozatlanul és idegenül érezné magát az a művelt szlovenszkói magyar polgár, aki 1918 óta nem volt a magyar fővárosban. Egy komoly színházban szokatlan lenne az élő beszéd tisztasága, mert a fül hozzászokott a szlovenszkói zsargonhoz, mely bizonyos mértékben a budapesti zsargon befolyása alatt is áll. Mert a vicek villámgyorsan szöknek át a határon, de a kultúrából még az se jut el mindenkire, ami átjöhet. A Prágában vizsgázott fiatal magyar ügyvéd tanácstalanul állna a budapesti törvényszék előtt, mert magyar anyanyelvén beszélgetni úgy-ahogy képes, de foglalkozását csak csehül, vagy szlovákul tudja ellátni... Még sokáig foly-

tathatnók a felsorolást, hogy a magyarországi olvasó előtt érthetővé tegyük, miért más a magyar kultúra határon innen és határon túl. Ezek a fogyatékoságok most nem azt jelképezik, hogy milyen nagy sérelmek érik a csehszlovákiai magyarságot. Nem politikáról van szó, mert a politikáról amúgyis elég szó esik. Itt az embert szeretnénk egy kicsit megvilágítani, hogy az olvasó érezhesse, milyen kusza, felemás, zavaros a kisebbségi ember lelke és ami a lélekhez legközelebb áll: kultúrája.

Nem kell azonban pesszimiztikusan siratni a csehszlovákiai magyarságot. A két veszedelem kultúrájukban: a stagnáló konzervatívizmus és az idegen progresszió még nem hat olyan erővel, hogy végzetes veszteséggel fenyegetnék a magyarságot. A magyar érzés, ha sokhelyütt csöndesen és lappangva is, de félreérthetetlenül él. Csakhogy a kultúrához még nem elegendő a hazafias lelkesülés. A háborúutáni szlovénzkói magyarság lelki struktúrája sokban változott. Eddig a hátrányokat figyeltük. De vannak előnyei is. Igaz, a jó változások egyelőre inkább csak diszpozícióknak nevezhetők, mert pozitív eredményt eddig alig hozhattak. A kisebbségi élet tapasztalatairól van szó: sok tekintetben jó iskola ez. Mindenek előtt a magyarság önereje vált ismeretessé. Veszteségeket kellett elkönyvelni, de nyereségnek számíthat a komoly gondolkodás is, ami az évek folyamán széles rétegekben megérett. A kisebbségi magyarság nagyon értékes emberanyaga a magyarságnak. Csak a pillanat tanúsága szerint nem képes megmutatni értékeit, mert élete még rendezetlen, zavaros. Az erők szétforgácsolódnak, a kultúra vajúdik. Tisztulás főleg a magasabb színvonalú budapesti vezető magyar kultúra erősebb hatása alatt következhetnék be. Arra van szükség, hogy a szlovénzkói magyarok az anyanyelvű kultúra dús formái közé kerüljenek, mert a „haladás“ nem vezet el mindig Európához: — csak az igazi magyar műveltség adhat teremtő, mozgó szellemi készséget. Eddig az történt, hogy a szlovénzkóiak féllábbal kiléptek a magyar kultúrából és belebotlottak a csehbe, vagy szlovákba. Ha a csehszlovák kultúra életmód lehetett volna a magyarok számára, már hozzásegődhetek volna, mert alkalom volt rá elég. De éppen az elmúlt idő bizonyítja, hogy a magyarok számára a sajátot nem helyettesítheti az idegen. Ez a legbiztosabb tapasztalata a kisebbség 18 éves életének — akármennyire kevés és keserű. Bekövetkezett a magyar kultúra színvonalának esése, a szellem parlagiasodása. De aránytalanul kevés idegen elem hatolt be. Ez nem nevezhető még a kultúra gerinceségének. Inkább egy magyar lelki tulajdonságról lehet szó, amit ma még nem lehet tisztán körvonalazni. Talán avval a „rossz“ tulajdonsággal függ ez össze, hogy a magyar nem szereti az újdonságot, az idegent...

Javulásra, változásra lenne szükség. A kisebbség erejéből, belülről kell jönni a döntő elhatározásnak. De a kisebbségi nép nem független, nem szuverén, mint a nemzeti állammal bíró népek. Ezért tette is csak akkor képes, ha a világ körülményei kedvezőbbé válnak körötte.

BORSODY ISTVÁN

FIGYELŐ

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A ködös európai helyzet és gomolygásai: a spanyol veszedelem — a berlin-római tengely és Ausztria — az új locanói paktum ügye — a brit fegyverkezés, hatása a dominiumokra és Japánra, a brit presztízs emelkedése.

AZ EURÓPAI HELYZET a békeszerződések megkötése óta igen változatos képet mutatott, mindig többé-kevésbé bonyolult volt s több-kevesebb veszélyt rejtett magában. De talán sohasem volt oly mértékben áthatolhatatlan ködbe burkolt, mint most. Olyan ez a helyzet, mintha egy mozaikkép cseppfolyóssá válnék: egyetlen szín, egyetlen kocka sem marad a helyén, egyetlenegy sem tartja meg a körvonalait és amint szertefolyik, nem lehet tudni hová érkezik el, milyen keveredéseken megy keresztül. Mert nemcsak az egyes államok helyzetével és erő kifejtésével, különböző népi és nemzeti erők hatásával, gazdasági erőforrások és tényezők megütközésével kell számolnunk, hanem mindezeknek többféle vetületévé, amint azt hol a félelem öntudatlan, hol a politikai játék nagyon is tudatos energiái alakítják és befolyásolják. Mindezt tekintetbe venni, a zűrzavaros összképből lehetőleg kibonyolítani az eredeti erőtényezőket, ez lenne a feladata a krónikásnak: nem irigylésre méltó feladat. Hiszen még a mi saját helyzetünk is felismerhetetlenné válik a természetes és mesterséges ködgomolyagban: sokszor még az is majdnem elvesz a szemünk elől, hogy mi a történelmi egyetemes magyar érdek: annyi csoport, párt és szektárius érdek érvényesül és ferdíti el a nemzet nagy célkitűzéseit, a nemzet sorsának alapvető tényezőit, hogy talán már magyar ember is alig akad, aki nem mint párt, szekta, csoport, vallási vagy nemzeti kisebbség szemlélné a nemzet-egyetem legfontosabb problémáit, számítaná ki — csak a saját hasznát, keresné — csupán a saját érdekét. Nagy gyengeség ez, különösen gyengeség, ha tekintetbe vesszük, hogy nagyon sok európai állam van, amelynek a szervezetét nem gyengíti—legalább is nem ilyen mértékben— az atomizálódás.

Talán a gomolygó köd az egyik oka annak is, hogy a helyzet számunkra sokszor megtévesztő gyorsasággal változik és éppen az nem következik be, ami az előzményekből legvalószínűbbnek látszott. Kimagasló példa erre a spanyol polgárháború alakulása: amidőn a múlt hónap végén a benemavatók bizottságban képviselt hatalmak között létrejött a megegyezés az önkéntes toborzás és szállítás megakadályozására, amely február 21-én lépett életbe és ennek folyamányaképpen a benemavatók nemzetközi ellenőrzésének is kezdetét kellett volna vennie március 6-án éjjélkor, joggal lehetett volna azt hinni, hogy a spanyol polgárháború nyugodtabb korszakba jutott és, habár talán nem fejeződik is be hamarosan, mégis az elharapódzás akut veszélye elmúlnak látszott. A valóság ma egy hónappal később egészen mást mutat, anélkül hogy azt mérnök mondani: a mai kép kevésbé megtévesztő, mint az egy hónappal ezelőtti. Az tény, hogy az érdekelt államok kivétel nélkül, törvényerejű rendelettel vagy törvényes intézkedéssel, beszüntették az önkéntes toborzást és büntetőjogi szankciókat fűztek az intézkedés megszegéséhez. Ellenben az ellenőrzés életbeléptének a modalitásairól még ma is tárgyalnak s a jelek szerint még ma sem jutottak tovább annál, hogy a portugál és a szovjet orosz flottát kikapcsolják az ellenőrzésből, továbbá, hogy Portugáliában nem nemzetközi, hanem csupán angol-portugál komissziót állítottak fel, de sem az ellenőrző hivatal nem alakult még meg, sem a

végrehajtás módozatairól még megegyezés nem jött létre. Ellenben tovább folyik a kölcsönös gyanúsítás úgy a bizottságon belül, mint a sajtóban: a franciákat és az oroszokat azzal gyanúsítják, hogy a katalán-francia határon, amely valóban szinte ellenőrizhetetlen, a népfront kormány támogatása szinte fokozottan folyik tovább s ez az oka annak, hogy Franco nagyarányú offenzívája, amelynek célja lett volna Madrid végleges bekerítése, nem képes döntő sikert felmutatni. Kétségtelennek látszik, hogy mind a két oldalon idegen származású fegyverekkel kitűnően felfegyverzett teljes idegen hadosztályok harcolnak. Ha a látszatra még fenntartják is a spanyol fővezérletet, tulajdonképpen a vezérkari vezetés is, úgy látszik, teljesen idegen tábornoki kar kezében van mindkét oldalon. Malaga bevételére dacára és annak ellenére, hogy Madridtól északra és északkeletre Franco csapatai előrehaladtak, a hadi helyzet, látszat szerint, éppolyan messze van a döntéstől, mint a múlt év októberének végén. A csapatok reménytelenül egymásba akaszkodtak és Spanyolország sorsát sem a bennszülöttek, sem az ott verekedő idegenek eldönteni nem tudják.

Ha az angolok erősen elméleti elgondolását valóra lehetne váltani, azaz az ibériai félszigetet teljesen meg lehetne tisztítani az ott akár mint hadviselő, akár mint agitátor, akár mint politikai ügynök működő idegenektől és a döntést kizárólag a spanyol erőkre bízni, talán tényleg Spanyolország magárahagyása lenne a legjobb megoldás. (Bár még akkor is fennmaradna az a kérdés, hogy ha pl. a spanyol nép többsége ebben a „légüres térben“ egy kommunista köztársaság mellett dönt, vajjon a Földközi-tengerben és az európai civilizáció fenntartásában elsőrendűen érdekelt nagyhatalmak — és ezekhez számítanám Nagy-Britanniát is — elfogadhatnák-e a spanyol népnek ezt a döntését?) Sem Párizs — legalább is a mai párizsi kormány — sem Moszkva nem nézhetik tétlenül, hogy Spanyolországban fasiszta diktatúra vagy legalább is erősen jobboldali kormányzás verjen gyökeret, másrészt Olaszország és Németország abba semmi körülmények között nem egyezhetnek bele, hogy a pirenei félsziget bizonyos mértékű állandósággal szovjet diktatúrává alakuljon át. A harc tehát tovább folyik és az egymással szemben álló spanyol feleket állandóan új erőkkel támogatják a hozzájuk közelálló hatalmak. Ennek azonban az az aggasztó kihatása van, hogy, bár augusztustól mostanáig sikerült a spanyol kérdés körül és miatt kitöréssel fenyegető háború veszélyét elvágni, ezzel a kockázattal ma is, illetőleg ma ismét, számolni kell. Anglia helyzete a két fentemlített csoporttól különbözik. London nyilvánvalóan mind a két megoldást ellenzi. A klasszikus liberalizmus hazája lévén, elméletileg közelebb áll a valenciai köztársasági kormányhoz, amely még ma is fenntartotta — külső használatra — a népképviselői demokrácia jellegét, bár mindenki tudja, hogy részben kommunista és szindikalista, részben anarchista befolyás alatt áll. Az utóbbi évek folyamán, de különösen az abesszín háború befejezése, illetve a Rajnavidék megszállása óta rendkívül szorossá vált angol-francia viszony még azt is magával hozza, hogy a brit kormány politikai érdekből is inkább Valencia és Barcelona felé hajlik. Az ebből levonható végkonklúziót ellenben nyilván nem akarja London sem, csak az angolok évszázados történelmi tapasztalata azt súgja neki, hogy semmi sem valósul meg száz százalékgig, tehát valószínűleg a népfront kormány győzelme sem jelenti a szovjet-diktatúra végleges megalapozását Hiszpaniában. Viszont ugyanez az axióma alkalmazható a másik oldalra is: Franco győzelme sem jelentené — ezek szerint — a fasiszta diktatúra végleges megalapozását s Olaszország és Németország befolyásának megdönthetlenségét. A londoni kormánynak a keze feltehetőleg benne van mind a két oldalon, csak elhatározó erővel nem lép közbe mindaddig, amíg ott a küzdelem folyik, hogy arbiterszerű döntő szavát fenn-

tarthassa akkorára, amikor a döntés megéri. Helyesen kalkulál-e Anglia, amikor régi bevett szokása szerint ezt a dilatórikus politikát folytatja Spanyolországban is, ezt természetesen eldönteni nem lehet, legfeljebb kétséget lehet azíránt kifejezni, hogy vajjon ma, a „befejezett tények“ korában, nem veszélyes politika-e megvárni ezeket a tényeket és az akcióval utánuk kullogni?

A SPANYOL HELYZET befejezetlensége azonban az egész európai politikára érezteti hatását és befolyását: a Dunavölgy problémája, a nyugati biztonsági paktum kérdése, Németország viszonya szomszédaihoz, még a pénzügyi stabilizáció és a gazdasági együttműködés kérdései is függvényei annak, ami Madrid vagy Almeria körül történik, ami ott eldőlt. A nagyhatalmak szankciós politikája az abesszín konfliktus kérdésében hozta létre a német-olasz megegyezést, az ú. n. Berlin-római tengelyt, a spanyol konfliktus pedig megszilárdította azt. Nem szenved semmi kétséget, hogy Róma és Berlin érdekei a spanyol kérdés elintézését illetően teljesen azonosak és hogy ez a probléma mind a két nagyhatalom számára — de különösen Olaszország szempontjából — életbevágó jelentőségű. Amíg ez el nem intéződik, Róma és Berlin igyekezni fognak minden olyan ponton, ahol a nézeteik eltérnek és érdekeik nem azonosak, de az összeütközést halogatni lehet, passzíven viselkedni, illetve olyan ideiglenes megoldásokat találni, amelyek hol az egyiknek, hol a másiknak az érdekeit respektálják és talán véglegesen nem rontanak el semmit. Ilyen megegyezés jött létre Berlin és Róma között az osztrák kérdésben s ennek a megegyezésnek az eredménye lett az 1936 július n-én kötött német-osztrák egyezmény. Ez természetesen kifelé azt a benyomást keltheti, mintha Olaszország hátat fordított volna a Dunavölgyének és fokozatosan elvesztené az érdeklődését a Dunavölgye problémái iránt, mintegy abból indulva ki, hogy Olaszország elsősorban mediterrán állam, amelynek világpolitikai érdeklődése nagy imperiális célok felé irányul, amilyenek pl. terjeszkedés Észak-Afrikában és hegemonia a Földközi-tengeren. Ez a látszat a legnaivabb politikai spekulációkat vetette fel: különösen az angol lapokban olvashattunk „megegyezésekről“, amelyeket állítólag legutóbbi római látogatása alkalmából Göring kötött volna Mussolinival és amelyek szerint a Dunavölgyét érdekszférákra osztották volna olyképpen, hogy pl. Csehszlovákia és Románia a német, Ausztria, Magyarország és Jugoszlávia az olasz érdekszférába kerültek volna! Mi, akik e spekulációk tárgyainak földrajzi középpontjában ülünk, az eseményeket tehát valamivel közelebről látjuk, megállapíthatjuk, hogy ez a szenzációs „kombináció“ igen gyenge alapokon nyugszik. Nem valószínű, hogy a német-olasz megegyezés ilyen mértékben tervszerű és minden pontra kiterjedő lenne. Valószínűnek látszik viszont, hogy a Dunamedencét illetően a két nagyhatalom között csupán *modus vivendi* jött létre, amelynek értelmében mindkettő tartózkodik attól, hogy a másiknak életbevágó érdekeit sértő akciót hajtson végre. Németország például most nem próbálja meg az Anschlusst erőszakkal megvalósítani. Mindez józan és okos lenne és a helyzet kényelmetlenné csak azért válik vagy válhatik, mert a spanyol kérdés megoldatlansága következtében ez az ideiglenesség állapota már túl soká tart. Nemzetek sorsát és országok egymáshoz való viszonyát nem könnyű jégre tenni és az érdekelt feleknek azt parancsolni, függesszék fel addig az életnyilvánítást, amíg én visszanyerem teljes akciószabadságomat és veletek tudok foglalkozni. Az olasz-német viszony alakulásáról szóló hírek és kombinációk s Németországnak Ausztriára nyugalmi helyzetben is erősen ható vonzóereje azt mutatják azonban, hogy a dunavölgyi kérdésben is érvényes az a tétel, hogy a tétlenség s a tartózkodás is tettek számít, amely befejezett tényeket teremthet akkor is, ha azt a tétlenül ülő egyáltalán nem óhajtja is. A német-osztrák

viszonyt valahogy szabályozni kell és ki kell építeni. Ezt a célt szolgálta volna Neurath külügyminiszter bécsi látogatása, amelynek eredménye egyelőre sovány: egy német-osztrák kulturális egyezmény előkészítése és egy osztrák miniszter — Neustädter-Stürmer — bukása. Sokak szerint Ausztriának ahhoz, hogy függetlenségét biztosítsa, nincs más megoldása, mint a restauráció. Biztos, hogy a Schuschnigg kormány legitimista alapon áll és azt vallja, hogy a dinasztia visszahívása Ausztriának olyan belügye, amelybe senkinek sincs joga beleszólni. Bevalljuk, egyrészt nehéz elhinni, hogy a restauráció ténye egymagában Ausztria számára valóban olyan erő- és hatalomgyarapodást jelentene, amely végérvényesen útját állhatná annak, hogy a Németbirodalom ha adminisztratív nem is, de politikailag és erkölcsileg hatalmába kerítse a szomszédos kis német államot. Másrészt elképzelhetetlennek látszik, hogy Ausztria kormánya, amely mindig bizonyosságot tett nagyfokú józanságáról, puccsszerűen restauráljon és a Habsburg-ház visszahívásával nem lekicsinylendő nemzetközi bonyodalmakat provokáljon. Az uralkodó visszahívása és Ausztriának monarchiává való átalakulása valóban belügye ennek az országnak, azonban az osztrák monarchia viszonya a szomszédokhoz már nem belügye Ausztriának, az osztrák trón stabilitása pedig függvénye ennek a viszonynak. Aziránt sem lehetett soha kétség, hogy Olaszország ma nem fog segédkezet nyújtani olyan megoldáshoz, amely sérthetné a vele intim baráti viszonyban levő Németbirodalom érdekeit. Az olasz hivatalos kommuniké, amely szerint a Habsburg-restauráció nem időszerű és veszedelmes, senkinek sem okozhat tehát meglepetést, aki az európai helyzet erőviszonyait ismeri, józanul bírálja és azokat nem szektárius szemmel, egy bizonyos érdek vagy elérendő cél szempontjából elferdítve látja.

Az osztrák politika természetes útja így az, hogy elsősorban Magyarországgal, amelynek érdekei oly nagy mértékben azonosak az övével, kiépítse azt a benső baráti viszonyt, amelynek írott és formális alapjai a római jegyzőkönyvek. Ez a viszony politikai és gazdasági: a politikai érdekközösség mindkét ország számára elsősorban függetlenségének a fenntartását jelenti, aminek legfőbb garánsa Olaszország; ezzel párhuzamosan pedig jelenti még a barátságos jó viszony kiépítését a többi nagyhatalmakhoz, anélkül azonban, hogy bármelyik olyan domináló szerephez jusson akár Bécsben, akár Budapesten, hogy ezt a függetlenséget illuzóriussá tehetné. Végül pedig jelenti közös erővel e jobb viszony kiépítését a többi dunai államhoz, amennyiben azok részéről tényleg és jóhiszeműen fennforog a szándék egy ilyen, esetleg áldozatokat is kívánó, jobb viszony kiépítésére. Gazdaságilag a római jegyzőkönyvek formailag szabadkezet adnak minden államnak további szorosabb kapcsolatok kiépítésére; ezeknek a szándékoknak a sikere pedig lényegében csak attól függ, mily mértékben van meg egyik vagy másik szomszédos dunai államban a jóakarát és az elhatározó képesség arra, hogy ma érvényben levő gazdasági politikájának megváltoztatásával nemcsak lehetővé, hanem akár Ausztria, akár a mi számunkra kívánatosná tudjon tenni egy szorosabb gazdasági kapcsolatot. Azt hiszem, nem tévedek alapvetően, ha Schuschnigg kancellár budapesti látogatásának és a látogatás után kiadott kommunikének ezt az interpretációt adom. Hogy az adott körülmények között Bécs és Budapest a három év előtt lefektetett, s oly sikeresnek bizonyult római politika jegyében ilymódon akarja kifejleszteni tevékenységét a fasiszta nagyhatalommal karöltve, az csak józannak és természetesnek látszik.

EURÓPA BÁRMELY SZEKTORÁRA menjünk át, a kiinduló pont nagy egyhangúsággal mindig a spanyol helyzet marad. A brit kormány a múlt év november 19-én jegyzéket intézett a locamói hatalmakhoz, amelyben

állásfoglalásra hívta fel őket — Rómát és Berlint — az új locarnói paktum megkötése tárgyában. Főként a spanyol feszültség miatt azonban ez a probléma sem mozdult helyéből. A Wilhelmstrasse és a Palazzo Chigi — a berlini és római külügyminisztériumok közkeletű címkei — hónapokon át nem mozdult és, már szinte udvariatlanul, nem felelt a brit kormány kérdéseire. A Németbirodalom és az Olaszbirodalom szoros együttműködését mutatja, hogy a két kormány most végre egyazon napon és azonos alapvonalú szöveggel felelt. Különösen a német válasz jelentékeny haladást mutat fel az eddig Hitler által elfoglalt állásponttal szemben. A birodalom nem kívánja többet Franciaországtól a nyugati biztonsági paktum előfeltételeként azt, hogy előbb a francia-szovjet és a francia-csehszlovák szerződések felbontásának. Berlin igen ügyes formulával ezeket fennállóknak tekinti, de viszont azt óhajtja, hogy az új Locarno keretében nem Franciaország, Belgium vagy Németország biztosítsák támadás ellen, hanem Nagy-Britannia és Olaszország garantálja Németország nyugati határain a békeállapotot: azaz bármily okból törjön ki háború Németország és nyugati szomszédai között, a két garáns nagyhatalom a háborút provokáló fél ellen forduljon. Annak eldöntése pedig, hogy ki a támadó fél, szintén a két garantáló nagyhatalom feladata legyen. A probléma tehát eltolódott, ami mindenesetre haladást jelent. Kétséges azonban, hogy ezzel egyszerűbbé és megoldhatóbbá vált-e a nyugati biztonsági paktum kérdése. Németország ki akarja küszöbölni a francia-csehszlovák szövetségi szerződésből és a francia-szovjet kölcsönös segélynyújtási egyezményből az automatizmust, Franciaország viszont ma aligha fogja magát arra nézve Olaszország döntésének alávetni, hogy vajjon ő tekintendő-étamadó félnek, ha háború törne ki az ő keleti szövetségesei és a Németbirodalom között és ő szövetségesei segítségére sietne. Komplikálja a kérdést Belgium helyzete, amely ki akar szabadulni a locarnói kölcsönös garanciából, mert éppen Franciaországnak bonyolult szövetségi rendszere következtében nem akarja, hogy Belgium, számára idegen érdekek védelmében, esetleg a francia hadsereg felvonulási területévé váljék — Szovjet-Oroszország védelmében. Ma ugyan Belgium még hajlandó a locarnói szerződés egyoldalú felmondása után vállalt obligókat betartani (múlt év márciusában Anglia, Franciaország és Belgium tudvalevőleg kölcsönös jegyzékváltással biztosították egymásnak a locarnói szerződés garanciáit annak dacára, hogy a szerződés német viszonylatban megszűntnek tekintendő), de minden erejének megfeszítésével szorgalmazza amaz új tétele elfogadását, amely szerint az ő semlegességét garantálnák szomszédai, anélkül hogy Belgium viszont garanciát vállalna Franciaországért vagy Németországért. Ez az új belga állásfoglalás természetesen megszünteti azt a lehetőséget, hogy a belga vezérkar a francia és angol vezérkarokkal együtt közös katonai tervet dolgozzon ki. Ez a kilátás Franciaországban nagy konstemációt kelt, mert kizárja azt, hogy Franciaország Belgium területét akár támadó, akár védekező háború esetén a belga hadsereggel egyetértően felhasználhassa. A belga kormányt erre az állásfoglalására pedig nemcsak az az ellenszenv vezeti, amely a francia kormányok túlságosan szovjetbarát politikájával szemben már a belga vezetőköröket is eltölti, hanem komoly belpolitikai tekintetek is: a rexista mozgalom egyik legerősebb agitációs eszköze az a jelszó, hogy meg kell szüntetni Belgium politikai függőségét Franciaországtól. A belga nép — mondják ezek az agitátorok — jelentékeny áldozatra hajlandó hadserege kiépítése érdekében, de nem azért, hogy Franciaországnak Belgium érdekeitől távoleső politikai céljait szolgálja s a francia szövetségi rendszer áldozatává legyen. Ilyen körülmények között egy új locarnói paktum hamaros megkötéséhez nem igen lehet vérmes reményeket fűzni.

A BRIT POLITIKA még mindig az etiópiai konfliktusból levont tanulságok feldolgozásának állapotában van. Az első számú tanulság, amelyet úgy a kormány, mint az egész angol közvélemény nagyon megszívlett, az, hogy még egy nagy birodalomnak is erősnek és akcióképesnek kell lennie katonailag, ha politikáját — akár önző célokat követ, akár teljesen önzetlen legyen is az — érvényre akarja juttatni. Az óriási felfegyverkezési program, amelyet a nemzeti kormány a parlament elé beterjesztett s amelynek a végrehajtására 400 millió font sterling összegű kölcsönt vesz fel, ma a Brit-Birodalom politikáját teljes mértékben determinálja. Nagy-Britannia öt év alatt ennek a kölcsönnek a beszámításával másfél milliárd font sterlinget óhajt a három fegyvernem fenntartására és fejlesztésére költeni. Ez a legnagyobb összeg, amit valaha is valamely kormány békeidőben hadseregfejlesztésre fordított. Természetesen az összeg legnagyobb részét elsősorban a légi fegyvernemre és a haditengerészetre szándékoznak fordítani; szárazföldi hadsereg kiépítésére még nem gondolnak. A felfegyverzési politika és fegyverkezési programok egyik érdekes tünete az, hogy azok az államok, amelyek fegyverkeznek, azt állítják, hogy ezzel a békét akarják biztosítani, bél- és külföldi ellenfeleik pedig azt bizonyítják, hogy ezzel a háborút teszik elkerülhetetlenné. Valószínűleg mind a két tétel helyes, de az is kétségtelen, hogy valamely államnak a gyengesége, fegyverkezésének az elmaradt állapota a legnagyobb indítók és provokáció a megtámadatásra mások számára. Nagy-Britannia felfegyverzése, ha programját idejében be tudja fejezni, tényleg alkalmas lehet arra, hogy a békét biztosítsa, mert kilátástalanná teheti a háborút mindazok számára, akik abban a Britbirodalommal szembe kerülhetnének. Ugyan nem szabad elfelejteni, hogy a történelmi fejlődést nem a ráció, azaz a józanság vagy okosság dönti el, hanem olyan erők, amelyek felett az embernek, akár egyedeknek, akár tömegeknek, nagyon kevés ellenőrző hatalma van.

Hogy ki ellen irányul a brit felfegyverkezés, azt talán ma túlkorai lenne megállapítani. Ahhoz, hogy a brit közvélemény ilyen símán, majdnem ellenállás nélkül aláveti magát ennek a kényszerűségnek, kétségkívül döntő mértékben hozzájárul a németeknek régi kolóniáik visszaszerzésére irányuló mind hangosabbá váló követelése. Mert a Britbirodalom számára ezek után már nemcsak arról van szó, hogy Európa békéjét, azaz mások területi integritását védje meg, hanem arról, hogy saját állagát, a birodalom integritását megvédelmezze. Majdnem azt lehetne mondani, hogy így a Németbirodalom szívésségéből szorosabbá lett a kapcsolat a domíniumok és az anyaország között, mert hiszen a volt német kolóniákban Ausztrália és Dél-Afrika is részesedett, tehát azok közös védelméről az anyaországgal együtt kell gondoskodnia. Mert ugyan ki gondolna ilyen körülmények között attól az anyaországtól való elszakadásra, amely szinte megerőltetés nélkül tud mesés összegeket áldozni a közös védelemre? Ez az oka annak, hogy nemcsak a szolidaritás érzése növekedett, hanem a májusra tervezett birodalmi konferencián már szó lesz egy közös birodalmi védelmi és koordinációs hivatal felállításáról. Másrészt úgy látszik Olaszország is magára vette a brit figyelmeztetést, mert kevéssel azután, hogy a nagy angol felfegyverkezési program nyilvánosságra került, a fasiszta nagytanács is bejelentette, hogy az Olaszbirodalom védelmére a legmesszebbmenő felfegyverkezési programot fogják végrehajtani.

A brit flottafejlesztési program természetesen reakciót vált ki a két tengerentúli nagy birodalomnál is. Rövidesen az Egyesült Államok is kénytelen lesz követni a brit felfegyverzési programot, bár Amerikának tengeri felfegyverzése már a múlt év óta olyan széles alapokon nyugszik, aminőket az angol építési terv még nem haladt túl. Japánnak azonban hamarosan

hozzá kellene simulnia a két másik távolkeleti nagyhatalom fegyverkezési programjához: ezt követeli is a hadsereg és a flotta vezérkara. A nehézségek azonban pénzügyi téren vannak: Japánnak nincsenek olyan pénzügyi forrásai, amelyek segítségével felvehesse a versenyt a pénzügyileg korlátlan lehetőségekkel bíró két angolszász birodalommal. A legújabb kormányváltás után leadott kormánynyilatkozatok — az új külügyminiszter többször javított kijelentései — azt mutatják, hogy az intéző körök Japánban számot vetnek a számukra folyton nehezebbé váló helyzettel és igyekeznek a feszültséget úgy Kína, mint Anglia felé enyhíteni, illetve helyesebben erősen közeledni Angliához. Japán politikai köreinek ez az elgondolása abból indul ki, hogy Japán nem lehet egyszerre feszült viszonyban Kínával, Szovjet-Oroszországgal, az Egyesült Államokkal és Angliával, hanem igyekeznie kell ezek közül a hatalmak közül legalább egyet vagy kettőt közelebb hozni magához és megnyerni egy belátható időn belül valószínűvé váló konfliktus esetére. A felfegyverező és így akcióképes Anglia presztízse tehát mindenesetre ebben az irányban is növekedőben van. A Britbirodalom háború utáni békepolitikájának, pacifista elgondolásának egyik legjelentékenyebb protagonistája, az imént elhunyt Sir Austen Chamberlain, így éppen abban a pillanatban lép le a brit politika színteréről, amikor hazájának történelme új fázisba lép be és amikor a legutóbbi 18 év teljesen megbukott politikáját kénytelen ünnepélyesen eltemetni. Nagy-Britannia és vele a brit imperializmus mindenesetre nagy vitalitásról tesz tanúságot, amikor ilyen mértékben képes úgy lélektanilag, mint gyakorlatilag átszervezni egész politikáját és politikai gondolkodását.

OTTLIK GYÖRGY

MAGYAR KISEBBSÉG JUGOSZLÁVIÁBAN

A jugoszláviai magyar kisebbség általános helyzete és a jugoszláv-magyar közeledés. A Láthatár által rendezett jugoszláv irodalmi est Budapesten. Thököly Száva, mint a magyar-szerb közeledés első úttörője. Új alapítású délvédelmi magyar közművelődési egyesületek. Az újvidéki magyar kultúrkörök együttes munkaprogramja. A jugoszláviai magyarság népegészségügye. Dr. Kirilovics Demeter könyve: „A magyarok asszimilációs sikerei” címmel. A vajdasági magyar írók első magyarországi irodalmi körútja.

ESOROK ELEJÉN jólesik megállapítani, hogy a jugoszláviai magyar kisebbség általános helyzete utolsó beszámolóknk óta valamelyest ismét javult: újabb magyar közművelődési egyesületek alakulhattak, a már meglévők működése zavartalanul folyik, a műkedvelő színjátszás munkája elé pedig a hatóságok akadályt nem gördítenek és néhány, idegen tájakra áthelyezett magyar kisebbségi tanerő került vissza a Bácskába és a Bánátba, magyar tanosztályokban végzendő szolgálatra. Ami pedig a jugoszláviai magyarság sorsának további alakulására látszik befolyással lenni, Sztankovics miniszter zombori beszédében kijelentette, hogy a jugoszláv kormány a magyarság törvényen alapuló jogos kívánságának eleget akar tenni, ezért tehát a magyar vezetőférfiak memorandumát a magyar kisebbség panaszairól mielőbb elvárja.

Magában az a körülmény, hogy az 1918-at követő sorsfordulat óta most hangzanak el először gyűlölségtől mentes nyilatkozatok odaátrol, még nem elegendő ahhoz, hogy a két nép viszonyában rövidesen bekövetkező javulásról szólhassunk. Másrészt az sem elegendő, ha egyes magyarhoni

lapok több-kevesebb meggyőződésen alapuló cikkei magyar-jugoszláv barátságról hangzanak, mert ezek a cikkek — anélkül hogy jószándékukat bárki is elvitatná — mégis csak a napipolitika megnyilatkozásai.

Egy bizonyos, hogy a jugoszláviai magyar kisebbség irányában gyakorolt hivatalos politika fokmérője lehet a jugoszláv-magyar jóviszonynak. Így tehát a jugoszláviai félmillió magyar közlelőbb hozhat és eltaszíthat bennünket; kapocs és híd lehet ez a maroknyi nép a Belgrád—Budapest közötti távolság megrövidítésére, de gát is egyben két olyan egymás ráutalt nép között, amelyek pedig a történelem folyamán nem először fognának kezét.

A Budapesten megjelenő Láthatár című kisebbségi folyóirat a múlt év decemberében jugoszláv irodalmi estet rendezett Budapesten, amelyen a délszláv írók néhány jelese szerepelt. Ez az esemény a jugoszláviai sajtóban bizonyos komoly visszhangra talált. A szabadkai Napló december 20-i számában dr. Ivies Alexa egy. tanár, a szabadkai jogakadémia prodékánja nyilatkozott, azt állítva, hogy a budapesti jugoszláv irodalmi est nagyban elősegítette a magyar és délszláv nép szellemi közleledését és „a délszláv nép őszintén kívánja, hogy minél szorosabbra fűzze kapcsolatait vitéz északi szomszédjával“. Más helyen így folytatja nyilatkozatát: „Alkalmam volt személyesen is meggyőződni arról, hogy Magyarországon a jugoszlávok, főleg a szerbek iránt határozott rokonszenv tapasztalható. E közleledést követeli Jugoszlávia és Magyarország jól felfogott érdeke egyaránt.“

Ugyancsak Ivies professzor „A szerb-magyar együttműködés első úttörője“ címmel a szabadkai népegyetemen előadást tartott Thököly Száváról. Az előadáson Thököly életét és munkásságát ismertette. Megemlítette, hogy a szerb Matica-ra, a budapesti Thököliánumra hagyományozott összegeken kívül jelentős pénzt juttatott a debreceni kollégium céljaira is. Ivies tanár szerint a szerb-magyar együttműködés híveként ismerték Thökölyt, aki a magyarok és szerbek összefogását, különösképpen az egyre erőszakosabb osztrák kényszeruralommal szemben szorgalmazta.

A Magyar Szemle januári számában már beszámoltunk 8—10 újonnan alapított délvidéki magyar közművelődési egyesületről. A jugoszláviai magyar művelődés e fontos őrhelyeinek száma azóta ismét jónéhánnyal szaporodott. Csantavéren a többszáz főnyi taggal megalakult magyar közművelődési egyesület mellett újjáalakult a feloszlott magyar gazdakör is. Mindkét egyesület ifjúsági szakosztályt is létesített. Ugyancsak magyar közművelődési egyesület alakult Nagyikindán, Telecskán, Szilágyin, Adán, Horgoson, Bácskossuthfalván, Pácséron, Nagyzerzsébetlakon és Veprődön. A régebbi magyar kulturális egyesületeken kívül mintegy húszra tehető az új alapítású egyesületek száma, amelyek közül nem egy könyvtárral, olvasótermekkel és színdarabok bemutatására alkalmas pódiumokkal rendelkezik.

Újvidék a jugoszláviai magyar művelődés terén vezetőszerpét igyekszik biztosítani azáltal, hogy a helyi közművelődési egyesületek, mint a nagymúltú Polgári Magyar Kaszinó és a Református Magyar Olvasókör, együttes kultúrprogramot dolgoztak ki az 1937. évre. Eszerint a két kultúrkör közművelődési bizottsága elhatározta, hogy a vajdasági irodalom nagyobb mértékben való felkarolására 24 irodalmi estet rendez. A képzőművészet ügyének fellendítésére a vajdasági festők, szobrászok és kerámikusok munkáiból több kiállítást rendez, amelyre a város minden rétegét nemzetiségre való tekintet nélkül meghívják. De módot keres a két közművelődési egyesület arra is, hogy a kiállított művek értékesítését is megszervezze és a közismerten rossz anyagi viszonyok között élő bácskai magyar képzőművészeket anyagilag is megsegítse. A Polgári Magyar Kaszinó rendszeres kamarajátékokkal a

magyar színjátszás helyettesítésére alakult műkedvelő gárdákat is munkába állítja. A Református Olvasókör pedig különösen zenés színjátékok bemutatását fogja szorgalmazni. Evégből az év folyamán hat színmű bemutatását határozta el. A zenei élet fejlesztésére 12 magyar dalegyesületet hívnak meg és országos magyar dalosversenyt rendeznek. Zenei ismeretterjesztő előadások kíséretében több hangversenyt is tartanak. A népművelés érdekében iskolán kívüli oktatótanfolyamokat szervez a két egyesület. Házi ipari kiállításokat rendeznek és ipari tanfolyamokat tartanak, amelyeket mozgó működésre állítanak be oly módon, hogy kívánság szerint a szakoktatók más helységeken is megtarthassák kurzusaikat, ha kellő számú jelentkező van. Végül mind az újvidéki Református Olvasókör, mind pedig a Polgári Magyar Kaszinó a helyi szegények szociális támogatását is a kezébe veszi. Majd meglátjuk, mi valósulhat meg e szép tervekből.

A jugoszláviai magyar kisebbség népegészségi helyzetéről folytatásos cikkeket közöl Tóth-Bagi István, az újvidéki Reggeli Újságban. E közlemények a magyarság számának tetemes csökkenéséről, a halálozások emelkedéséről és a jugoszláviai magyarság soraiban dülő tüdővész terjedéséről számolnak be. Csak példaképpen említjük itt meg, hogy (a laphoz minden év elején befutó adatgyűjtés szerint) a kb. 12 ezer tiszta magyar lakost számláló Csantavér község lakosságának 75%-a tüdővéstől fertőzött. Ha a magyarság sorait ritkító kór és egyéb szociális bajok ilyen hatalmas elterjedését kell szomorúan számbavennünk, annál figyelemreméltóbb a jugoszláviai magyar nemzetközösség egészségügyi viszonyáról az újvidéki Református Olvasókör elnöke, dr. Szili Jenő jan. 21. -i előadása.

Dr. Szili Jenő a fenti viszonyok teljes ismeretében előadása során kijelentette, hogy a jugoszláviai magyarság egészségügyi helyzete nagyon rossz. Ennek okát az anyagi elszegényedésben és a felvilágosodás hiányában állapította meg. A csecsemőhalandóság a magyarság körében olyan nagy, hogy az újszülöttek 50%-a az első napokban, 25%-a pedig a 3—4. életéve előtt meghal. Az anyák csecsemőgondozásban való járatlansága is nagyban emeli a gyermekhalandóság százalékát. Hogy a korszerű csecsemőgondozás milyen ismeretlen a délvidéki magyarság körében, példákat hozott fel a szellőzetlen lakásokról, a csecsemőknek pálinkáskenyérrel, máklevés cukorral és egyéb hódító szirupokkal való táplálásáról. Gyermekbetegség esetén a délvidéki magyar csak a legkritább esetben fordul orvoshoz.

A magyar nép létébe vágó népegészségügyi kérdés megoldására dr. Szili Jenő az egészségügyi szövetkezetek sürgős megszervezését tanácsolta, amelyeknek fenntartási költségei sem elbírhatatlanok és főleg fiatal anyáknak és leányoknak tartandó gyermeknevelési kurzusokkal lennének egybekötve. A nagy érdeklődéssel hallgatott előadáson dr. Wüst János német egészségügyi igazgató szólott a kérdéshez és a jugoszláviai németiség sorában már régóta honos népegészségi szövetkezetek megvalósítását tanácsolta a jugoszláviai magyarságnak is. Hivatkozottá németiség eme szervezetének pompás fejlettségére és arra, hogy csupán a Vajdaságban 45.000 működő tagot számlál e szövetkezet és a legkisebb községekben is felállította szervezeteit.

Dr. Kirilovics Demeter újvidéki szerb történetíró „A magyarok asszimilációs sikerei“ címmel egy könyvecskét adott ki a délvidéki szlávoknak a magyar uralom alatt történt elmagyarosításáról. Az Apponyi-féle iskola-törvény — mondja a szerző — elnemzetlenítő rendelkezései ellenére is valójában csak a nemzetiségek öntudatra ébredését és összefogását eredményezte. Nagyobb mértékben a római katolikus egyház szolgálta a magyarosítást. Ezután egész sor bácskai és bánáti szláv családnevet sorol fel, amelynek viselői szláv nevük ellenére ma is magyaroknak vallják magukat. A kérdés most — folytatja Kirilovics —, hogyan lehet ezeket a volt szlávokat

visszaszerezni a szlávság részére. Dr. Kirilovics a következőket javasolja: i. a renegátok magyartalanítását már az iskolában kell elkezdni. Ezért minden szláv eredetű gyermeket — tekintet nélkül szüleik nemzeti érzéseire — jugoszláv iskolába kell járatni. 2. A róm. kat. egyház, amely Magyarországon a szlávok magyarosításán dolgozott, most nemzeti papságán keresztül magyartalanítsa őket. 3. A Szokol, Narodna Obrana, a szerb és a szlovák Matica, valamint más nacionalista egyesületek a megállapított terv szerint egyenként szerezzék vissza a renegátakat.

Lényegében ezt mondja a tanár könyve. De ennél is érdekesebb az a reflexió, amelyet a műhöz Soksics József, a szabadkai Néven című lap szerkesztője és a magyarnyelvű Napló című vajdasági lap belső munkatársa fűzött. A cikkből idézzük: „Az asszimiláció helyzete a Vajdaságban nem kielégítő. Feltétlenül szükséges egy jól szerkesztett jugoszláv lap, amelynek Szabadkán kellene megjelennie, hogy a jugoszláv eszmét a Vajdaság északi részén propagálhassa. Szabadkának és Zombornak állandó szerb színházra volna szüksége, mert nem szabad túrni, hogy e két város, de főleg Szabadka, ez a fontos határmenti gócpont ne szívjon magába jugoszláv kultúrát. Ha sikerül Szabadka magyarosítása, akkor sikerült a magyar revíziós propaganda, mert Szabadka alatt 50—60 km-re már magyar telepek vannak. A Szokoloknak arra kell törekedniük, hogy soraikba minél több nem-szlávot, különösen renegátot vegyenek fel, akiket asszimilálni kell. Ez a szokolszervezeteknek, a jugoszláv nemzeti eszme hősies hordozóinak szent feladata. De a szláv többséggel rendelkező többi egyesületnek is ugyanezt kell tennie. Nem szabad tiszta szláv egyesületeket létesíteni, mert ennek reakciójaként tiszta magyar egyesületek alakulhatnak. Egyesületeinknek minden községben báb-színházakat kell létesíteniök gyermekeink részére, mert a renegátok asszimilációját már a legifjabb korban kell elkezdni. Államunknak jól felfogott érdekében engedélyt kell adnia a jugoszláviai magyar színtársulat megalakítására. Ez pedig azért szükséges, mivel a Vajdaságban ma 100-nál több magyar műkedvelőgárda működik, amely műkedvelő társulatokban különböző színdarabok bemutatására ezernél több különböző társadalmi osztályhoz tartozó fiatalember és leány játszik. A színdarabok bemutatásánál ezek a magyar kultúra aktív tényezőivé váltak, de ezenfelül egy magasabb eszme érdekében együttműködve, közelednek egymáshoz a különböző osztályokhoz tartozók és ezáltal külön magyar demokrácia fejlődik ki a Vajdaságban. Mi magunk tüntetjük el azt az ellentétet, amely a feudális Magyarországon még ma is fennáll urak, iparosok, földművesek és bérmunkások között. Mi magunk kovácsoljuk a vajdasági magyarság egységét, mert az illetékes államférfiak közül senki sem akarja ezt a kérdést tanulmányozni.“ Eddig a Kirilovics Demeter könyvéről írott cikk, amely talán az ismertetett műnél is több figyelmet érdemel, mert súlyos „gyakorlati tanácsai“ nem közömbösek a vajdasági magyarságra nézve.

A jugoszláv írók budapesti estje után most a magyar Kulturális Egyesületek Országos Szövetsége a vajdasági magyar írók magyarhoni irodalmi körútját rendezte meg. A Budapesten március 5-én kezdődött irodalmi körút főbb állomásai: Szeged, Debrecen, Pécs, Szombathely, Nyíregyháza és Nagykanizsa voltak, ahová Jugoszláviából Börcsök Erzsébet, Borsody Lajos, dr. Farkas Geiza és Cziráky Imre érkeztek dr. Várady Imre, a délvidéki magyarság vezetőjével. A Jugoszláviából elszármazott írók közül pedig Csuka Zoltán és Fekete Lajos vettek részt az irodalmi körúton. Ennek az irodalmi demonstrációnak mélységes értelme főleg abban van, hogy a sorsfordulat óta elsőkben adták meg a módot jugoszláviai magyar íróknak a magyarhoni közönség előtt való szereplésre.

FINN MOZAIK

MIÓTA a messze Északot bejártam, nyelvésztanár létemre földrajz- és természetrajzórák ellátásával is megbízott iskolám, s egy ilyen némi filológiai erudícióval is tartott természetrajzórámon történt a napokban a következő eset. Éppen azzal a művelettel foglalkoztam, hogy bicskámmal egy babszemet igyekeztem kettévágni s már előre örültem, milyen diadalmasan fogom felmutatni e barbár, de a tudomány haladása érdekében elkerülhetetlen növény-viviszekció végén a két sziklevel közt meglapuló csirát. A fiúk azonban legnagyobb megrökönyödésemre nem a babszemre és a leleplezett csirára figyeltek, hanem rejtelmes sutto-gás indult meg a — bicskámról.

— Nini, új bicska!

— Ez nem magyar bicska!

Az egyik nebuló annyira merészkedik, hogy ujját magasba lendítve megkérdezi:

— Ügy-e, tanár úr kérem, az finn bicska!

Igenlő feleletem a bámulat moráját váltotta ki a kis természet-tudósokból.

Az egyik komoly, töprengésre hajló fiúcska ismét valami elszánt magabizással nyújtogatja ujját a levegőbe:

— Tanár úr! Tanár úr! En tudom, mért tetszett Finnországban járni!

— Halljuk — biztatom kíváncsian.

— Földrajzi tanulmányokat tetszett ott végezni — kiáltja a fiú diadalmasan.

— Igazad van — hagytam helyben elborult arccal és nem kevés büntudattal.

De már ott izgelődik-mozgolódik egy másik gyerek.

— Tanár úr! Tanár úr!

— Én tudom, hogy még másért is tetszett Finnországban járni!

— Beszélj — intek neki megadással.

— A rokonait tetszett meglátogatni.

— Úgy van, neked is igazad van — feleltem ellágyulva. És szerettem volna szeretettel megsimogatni mindkét gyereket. Ezt a két borzas, tudományoszomjas, felfedezésekre induló fejecskét. Mert ez a két csillogó szemű fiúcska emlékeztetett engem valamire. Arra, hogy üzenethozó vagyok. Hírt hoztam a finn rokonokról, akiknek őseivel

valamikor együtt barangoltak a mi ősapáink a Volga síkságain. Őket azóta Észak fagyos hónapja vezette a Sors, s eleven életet, virágzó kultúrát varázsoltak oda, ahol kevésbé acélos testű és acélos lelkű nép a lassú pusztulásra volna ítélve. Minket meg ideállított a Végzet Kelet és Nyugat nagy ütközőjébe az emberi gondolat és az emberi műveltség pajzsául. De a nehéz századok és a mérhetetlen földrajzi távolságok nem gátolnak abban, hogy ne gondoljunk rokonai érzéssel, testvéri szeretettel egymásra — magyarok és finnek. Ennek bizonyosága az, hogy ma a magyar hazában mindenki szeretne valamit hallani a finnekről. Úgy, mint ahogy örömezt hallgatunk meg minden jelentéktelennek látszó hírt távolba szakadt rokonainkról. S úgy, mint ahogy az én kis diákjaim hallgatnák csillogó szemmel és sóvárgó lélekkel, ha éppár apróságot elmondanék nekik finnországi élményeimből.

A HARMINCFOKOS TÉL már kiengedett, a tenger jégpáncélja a tavasz első lehelletére már felolvadt akkor, amikor Oksala magiszter, az én kedves finn barátom, akivel a helsinki egyetem szanszkrit és finnugor nyelvészeti előadásain találkoztam rendszeresen, így szólt hozzám az egyik óra végén:

— Voltál-e már saunában?

Nagy szégyenkezések közt be kellett vallanom, hogy bizony én még nem vettem magamnak a fáradságot, hogy a finn életnek ezt a híres különlegességét, a hamisítatlan finn gőzfürdőzést megízleljem.

— Akkor elmehetnénk az „Uimahalli”-ba — ajánlkozott baráti készséggel.

Most már őszintén megmondhatom, — Oksala barátomnak persze ezt nem mertem megvallani — hogy bizony én kissé féltem a saunától. Hisz annyit olvastam már róla könyvekből, de mindaz, amit olvastam, egy cseppet sem tűnt fel előttem kecsesítőnek. Olyasmikről regéltek ezek a költői mezbe burkolt leírások, hogy a saunában, illetőleg annak vetkőző és öltöző előszobájában az utolsó ruhadarabig mindent lehánynak magukról a fürdőzők, úgy kerülnek beljebb a gőzkamrába, ahol nyírfágakból készült seprőkkel verik a testüket, közben pedig kedélyesen elbeszélgetnek a világ folyásáról és hasonló érdekes dolgokról. Nemrég férfiak és nők még közösen adták át magukat a gőz és a seprűző önsanyargatás boldogító áldásainak. Történt azonban, hogy a világháború alatt tömérdek orosz katona állomásozott Finnországban s a faragatlan lelkű idegen népség nem volt képes zökkenés nélkül beleilleszkedni a sauna komoly erkölcsi világrendjébe. A finn hatóságok erre kapták magukat s a gőzfürdőző nőket egyszersmindenkorra különparancsolták a férfiaktól.

Elkövetkezett azonban a fürdő ideje és én megadással követtem finn barátomat az Uimahalli felé. A pénztárnál lefizettük fejenként a tíz márkát s a tágas előcsarnokban egy férfiszolga lesegítette rólunk a tavaszi kabátot. Majd egy kis ajtón beljebb suhantunk: egy fehér-ruhás terjedelmes asszonyság törülközőt, szappant s gumin csüngő számozott kulcsot nyomott a markunkba. Így szabaddá vált előttünk az út minden finn szív hetenként egyszer fellobogó vágyakozásának tárgya, a sauna felé.

Ment minden, mint a karikacsapás. Gondolkozásra, meghátrálásra nem jutott idő. Egy kabinba beraktuk ruháinkat, lezártuk s a kulcsot bokánkra erősítettük. Így indultunk a „Pokol“ felé. Így hívják tréfásan azt a fülkét, ahol a gőzt kapja az ember. Eleinte az alacsony lócákra telepedünk le, majd mind magasabbra hágunk, megsuhintjuk a lombos nyírfaágakat s hörgő, fuldokló légzésektől, vészjósló csattogásoktól lesz hangos a tér. Néhány percig bírjuk csak a pokoli kínokat, a szívünket a nyakunkban érezzük kalimpálni, a bőrünk sajog a fájdalomtól: most már futunk, menekülünk a „Pokol“ karmai közül. Kint találjuk magunkat a gőzfülke temperáltabb levegőjű előszobájában, a „Purgatórium“-ban. Meleg s fokozatosan hidegebb vizet eresztünk, alaposan megmosakodunk s a csap alá állunk. Az ereinkben tomboló hőség enyhül, de csak pillanatnyilag. Még mindig tűrhetetlen melegünk van. Ki a szabadba: az angyali hűvösségű „Mennysország“-ba! Belevetjük magunkat az úszómedence jéghideg vizébe s újjászületett testtel és lélekkel úszkálunk a boldogságban.

Mondanom sem kell, hogy a finn gőzfürdő egy csapásra megnyerte tetszésemet, s ezentúl törzsvendége lettem a saunának. Egyben pedig örök csodálója ennek az egészséges finn találmánynak, amely Nurmikat, Iso-Hollókat, Salmineneket nevel a világnak s oly erkölcsi tisztaságot, mely a kétértelműségeket, a félig fedett pikantiát és a sikamlós frivolságot nem ismeri.

Ki NE TUDNÁ MANAPSÁG, hogy a finnek rokonai a magyaroknak! Azt azonban már valószínűleg kevesebben tudják, hogy a tudomány a legújabb időkig csak nyelvrokonságot emlegetett. Ez a nyelvrokonság pedig maga is meglehetősen távoli s bizony a mi édes magyar anyanyelvünkkel éppúgy nem megyünk semmire a finn rokonok közt, mintha — mondjuk — a busman négerek földjére vetett volna a sors bennünket.

S mégis van ott valami a levegőben, van valami az emberekben, ami csalódásba ejti a Finnországba vetődött magyart. S ami miatt úgy érzi, mintha hazai földön járna, testvérek között élne.

A finnek valamennyien szőke, kékszemű, középtermetű emberek. Ahhoz a balti embertípushoz tartoznak, amelyből — az embertan legújabb kutatásai szerint — a magyarság legnagyobb százaléka is való. Ha Helsinki utcáin végigmegy az ember, mintha csupa ismerős, csupa szőke magyar jönne vele szemben. Mintha a magyarok közül a szőkét mind áttelepítették volna Finnországba. Nem csoda, ha a feleségemet mindenki finn nőnek nézte a rokon országban, s úgy beszéltek rólam az egész városban, mint arról a magyarról, áld Finnországban találta meg élete párját.

S én valóban úgy tapasztaltam, — már amennyire ilyenfajta tapasztalatokat az adott viszonyok közt egyáltalában szerezhettem — hogy a finn hölgyek minden hirtelen szőkeségük ellenére is éppoly eleven temperamentumúak, mint a mi magyar hölgyeink; tekintetük — az az ártatlan angyali kékség — éppoly melegen tud simogatni, mint a magyar nő szemevillanása; s éppannyi okosság, értelem, intelligencia, kedvesség és figyelmesség árad minden mozdulatukból, mint az életrevalóságával párját ritkító magyar asszony viselkedéséből.

A finn férfi viszont úgy tűnt fel nekem, mintha egész világ választaná el magyar testvérétől. A finn férfi nyugodt; egyenletes energiával, szívós akarattal végzi életfeladatát; nem siet, de el sem késik soha: egykedvű és békés; nehezen lelkesül, de ha egy eszme megfogta, egész életét annak szolgálatába állítja — póz és mellveregetés nélkül. Csupa olyan vonás, amely mi köztünk — hirtelen lelkesülő, de még gyorsabban kétségbeeső, zseniális sziporkázású, de hamar lehanyadó, a halálos szeretet és a még halálosabb gyűlölet közt hanykolódó magyar férfiak között — oly ritkán található fel.

FINNORSZÁG MA A NYUGALOM és a jólét hazája. S ezt nemcsak mi magyar vándorok vesszük észre első tekintetre, tudják ezt maguk a finnek is. A turkui egyetem egyik fiatal előadója mondta nekem:

— Én — hála Istennek — egész a legutóbbi időkig nem tudtam, mi a nyomor. Sohasem találkoztam vele, legfeljebb könyvekből, hírből ismertem. Saját szememmel akkor láttam először, amikor néhány hónappal ezelőtt Németországban jártam. Azóta tudom csak, mi az emberi nyomor.

A társaságnak egy másik tagja, a turkui egyetem finn nyelvészeti tanszékének professzora komolyan fűzte hozzá:

— Bizony, nem túlzók, ha azt állítom, hogy Finnország ma Európának leggazdagabb országa.

Ez nagyjában találkozott az én saját megállapításommal. Reánk, hajszott idegzetű magyarokra gyógyító hatást tesz a megelégedett finn arcok látása. Az egyik Finnországba vetődött fiatal hazánkfia mesélte el egyszer nekem, milyen változást idézett elő lelkivilágában a finn szellemi légkör.

— A szüleim nagynehezen kitanítottak. De már egyetemi tanulmányokra nem gondolhattam, bár tanáraimtól is megcsodált nyelvtelenségem arrafelé húzott. Az apám így szólt hozzám, ahogy leérett-ségiztem: „Fiam, én most már nem gondolhatok tovább veled. Elég nekem az étellel birkózni amúgy is. Iparkodjál a magad lábán megállani“. S én — folytatta a finn révbe jutott magyar — elindultam világgá. A szerencse Finnország felé vezetett. Most bejárok a helsinki egyetemre, — tandíj nincs, behatási díjat is csak egyszer kell fizetni az egyetemi tanulmányok alatt — a mellett nyelvleckéket adok, írok egy-két újságcikket hébe-korba s kitűnően megélek. Eleinte — igaz — sok nyomorúsággal kellett megküzdenem, de az emberek arcáról tükröződő béke és nyugalom és emberszeretet már akkor kárpótolt mindenért. Otthon a hajszás élet előbb-utóbb az öngyilkosságba vagy valami más meggondolatlanságba sodor: itt idegeim meggyógyultak, s a boldogság is biztatón közelget felém. Egy-két év még és meg-nősülök. Feleségül veszem azt a kis finn leányt, aki első perctől kezdve mellettem állt, biztatott, bátorított s embert faragott belőlem.

Ez a történet jutott eszembe a finn professzor szavaira s így válaszoltam neki:

— Azt magam is jól látom, hogy Finnország sem anyagi, sem lelki nyomort nem ismer. Azt sem vettem soha komolyan, ha a finn lapok a munkanélküliség növekvő méreteiről s a megoldás módozatairól

számolnak be. Ez itt csak múló divat, nem a nyomor kopogtatása. Egyet azonban nem értek. Honnan ez a nagy jólét, mikor Finnország csupa kopár szikla vagy pedig tó és mocsár. A főzelék itt díszes üveg-házi növény, a silány gabona és az igénytelen burgonya is csak itt-ott tud megteremni. S a föld méhéből sem özönlenek elő a rejtett kincsek: Finnországnak nincsenek aranybányái, nincsenek gyémántmezői, még csak vasa és kőszene sincs. Honnan hát ez a jólét, amely nem ismer éhséget és rongyosságot, rablást és gyilkolást, munkanélküliséget és kíméletlen túlekedést?

És a komoly finn professzor megmagyarázta a finn gazdagság titkát. Finnország hatalmas területe erdőségekkel van borítva. Ha csak egy négyzetméternyi szigetecske emelkedik ki a tóból vagy tengerből, az már fával van benőve. A legkopárabb sziklán is megveti lábát az örökzöld fenyő: szétereszti gyökereit, hogy a sziklahasadékban meggyülemelő vékony talajrétegben megkeresse a táplálékát. Idáig én azt hittem, hogy a fenyves Finnországnak csak költői pompája, pompázó ünnepi ruhája, amely arravaló, hogy regéket susogjon a finn paraszt leikébe: rejtelmes regéket a világ teremtéséről; az agg Váinámöinen lantosról és bájos szerelméről, Ainóról; Sampóról, az öldöklő hadi szerszámról és a Kalevala sok más édes-bús történetéről. Pedig a finn erdő nemcsak költőiség, nemcsak muzsika, nemcsak üzenet a múltból, hanem a mellett kézzelfogható valóság, anyagi érték. Ez adja a finnek szellemi frissességét, acélosságát, de anyagi erőit is.

Kiirthatatlan rengetegek szolgáltatják a finneknek a fát. S a finn életrealitás — amely virágzó kultúrát teremtett a jég és a hó és a dermesztő hideg hazájában — sokféleképpen értékesíti a mesélő erdőt. Nemcsak tüzel a fájával, nemcsak villaszerű lakóházait építi belőle, hanem modem felszerelésű gyáraiban rengeteg mennyiségű és elsőrendű minőségű papirost gyárt belőle. S az óriási méretű úszó faalkotmányok, a finn hajók, a földgömb túlsó felére is elszállítják a jó és olcsó finn papirost. Hatalmas papírkivitelük van a finneknek Ausztráliába és Dél-Amerikába, s ami még ennél is többet mond: a nagy angol napilapok finn papiroson jelennek meg.

És a békének meg a munkának erre az istenáldotta országára előreveti sötét árnyékát az orosz kolosszus. Karjaidból, az orosz határok közt rekedt finn lakosságú földről és más területekről tömegesen úzik át az oroszok a békés finn polgárokat. Vagyonukból kiforgatják, földönfutóvá teszik őket. S a koldusbotra jutott karjalaiak és inkeriek az anyaországba hozzák el bánatukat és nyomorukat.

S Finnország felett hétről-hétre megjelennek a szovjet repülőgépei. Nyugodtan cirkálnak a magasban, kényelmesen végzik megfigyeléseiket s a maroknyi finn nép megremeg: „Mi lesz, ha egyszer az orosz kolosszus megindul?”

Ez az egyetlen felhő, mely a finn szabad eget elhomályosítja s mint sötét gond ráveti árnyékát a szabadság és jólét áldásait élvező lelkekre. Mit is tehet egy három és félmilliónyi békés, finom kultúrájú nép az elvadult indulatú, megnőtt étvágyú orosz szovjettel szemben? í

A harcban ugyan sohasem voltak a finnek utolsók. Ott voltak ők már történelmünk kezdő századaiban a vakmerő északi vállalkozók,

a déli országok békésebb lakosait ijesztgető vikingek közt. Aztán a finn harcosok, a hírhedt hakkapeliták harci kiáltását századokon keresztül visszhangozták a csatateret: „Hakkaa páälle! Üsd a fejét!“ S a százados rabszolgasors sem tudta északi testvéreinket szolgálalkívű formálni. Jogaikért sikraszálltak a svéd uralommal szemben éppúgy, mint a legújabb időkig tartó orosz elnyomással szemben. A finn földön örökös csaták dúltak. Hódítók és kalandorok mindig szabad prédának tartották ezt a becsületes népet. Az örökös vérhullásban azonban a finn izmok megacélozódtak, a finn akarat megedződött, a finn munkabírás megsokszorozódott. A vére hullott, a vagyona martalócok prédájává szóródott: de a lelke befelé fordult, megnemesedett, őrizte, ápolgatta a saját leikétől lelkezett kultúrát s erőt merített belőle a fel-támadásra. A világháború és az orosz kommunizmus vérzivatarjai közt átlopta fiait német földre, hogy tanulják, gyakorolják a kardforgatás és a haditudomány mesterségét, a szabadságért való fegyverfogás hitét és tudományát. S az ország reménye visszatért az alkalmas órában. Német fegyverrel, finn hittel üzték ki az országból a vörösöket, s meg-teremtették a szabad, a művelt, a modern Finnországot.

S a vörös madár most újra megjelenik, vészjóslóan cirkál a finn szabad égen.

A karjalaiak és inkeriek szünetlenül csak jönnek Oroszhon felől. Hozzák a szolgaság, a megbecstelenítés, a nyomor üzenetét.

A finn nép azonban nem esik kétségbe, csak az elszántsága válik törhetetlenebbé. Még csak az sem hajtja a kétségbeesés karmaiba, hogy a Nemzetek Szövetségéhez küldött panasziratok az irattár feneketlen mélységeibe temetődnek. Épít nyugodtan tovább.

S az a nép, amely olyan mély népi kultúrával bír, amely a maga sajátos értékeit úgy megbecsüli; amely a legszélesebb néprétegek jólétét tűzi ki az államélet főcéljául; amely nem ismer más rangfokozatot polgár és polgár közt, csak a készültség és a rátermettség fokozatát: amely a hivatali gépezetet nem a becsületes élet hátráltatójával eszelte ki, hanem a becsületes élniakarás segítőjévé; amely a tőke fölöslegeiből nem félisteni hatalmasságokat teremt, hanem visszaadja a népnek a kultúra áldásaiban: az a nép nyugodtan építhet tovább a béke eszközeivel. Mert a lélek műveltsége hatalmasabb hatalom a dübörgő tankoknál és a mérgező bombáknál s a szellemi fölény csak ideig-óráig heverhet porban a vad erőszak lábai alatt.

Sohasem fogom elfelejteni a finn államfővel, Svinhufvud köztársasági elnökkel való első találkozásomat. A helsinki nagypiac mellett vivő gyalogúton haladt gyűrött ruhában, közönséges aktatáska a hóna alatt. S a járókelők nem álltak meg csodálkozva. Népcsődület sem támadt: mindenki természetesnek találta, hogy az állam első embere szürkén, hétköznapi egyszerűséggel végezze a rábízott feladatot.

Vagy itt egy másik eset. Egy társaságban egyszer nekem estek olyanok, akik már némileg belekóstoltak Magyarországba, s meginterpelláltak, hogy honnan lehet azt tudni, melyik magyar úrnak milyen címzés jár: ki a tekintetes, ki a nagyságos, ki a méltóságos, ki a nagyméltóságú stb. S bizony erre csak azt felelhettem, hogy ez eléggé

bonyolult dolog. Hogy tévedni csak a felfelé való kikerekítés irányában szabad esetleg. Különbözik pedig minden egyes emberről egyenként kell megjegyeznünk azt, hogy az illető uraság éppen méltóságos úr, nem pedig nagyságos és még nem nagyméltóságú. Olyanféleképpen, mint ahogy a német főnévvel egyszerre kell megtanulnunk, hogy melyik névelő jár neki, a der, a die vagy a das ... Be kell vallanom, ez a magyarázatom egy cseppet sem nyugtatta meg és elégítette ki hallgatóságomat. Furcsállóan csóválták fejüket, mintha azt gondolták volna: „Hát az ősi magyar kultúra még mindig ilyen gyermeki csecsebecséken kapkod? Hát nem egyszerűbb, hát nem emberségesebb az, ha mindenkit egyformán csak az „úr“ — herra — vagy az „aszszony“ — rouva — szóval titulálunk?“

Egy más alkalommal meg azt tudakolták tőlem, mi az a protekciórendszer, amelyről mindössze annyit tudtak, hogy az az ezeréves magyar műveltségnek valami nem egészen érthető irracionális tényezője. Valami olyan magyar specialitás, amelynek híre még hozzájuk, a finn rokonok fülébe is eljutott. Megvallom, nem kis szégyenkezéssel mondtam meg röviden a szó magyar értelmét. Olyasmint, hogy hivatalba, állásba nálunk könnyebben kerülhet az, akinek érdekében a méltóságos nagybátyja vagy a kerület befolyásos képviselője vagy valami szegről-végről rokonnak felismert aktív miniszter szól egy-két jó szót az alkalmazó hatalmasságok előtt.

— Dehát, édes Istenem, mire valók akkor a végzettséget, felkészültséget igazoló oklevelek, bizonyítványok? — kérdezték jámbor finn barátaim kétségbeesve.

Valami tréfás felelettel ütöttem el a dolgot. Olyasmivel, hogy azért nem kell ezt a protekciórendszert tragikusan venni. Hiszen vannak alóla kivételek is, olykor a bizonyítványokat is előszedik, s aztán a legújabb időkben a javulás határozott jelei mutatkoznak már...

S hadd szóljak még néhány szót a finn művelődésnek, a finn életberendezésnek egy eléggé nem méltányolható oldaláról. Arról, hogy Finnország a tanulmányi és kutató ösztöndíjak, az iskolák és a népművelés, a tudományos társaságok és tudós alapítványok hazája. El lehetne-e nálunk képzelni azt például, hogy fiatal tudóst öt hosszú esztendőre hatalmas pénzsegéllyel kiküldjön idegenbe valamelyik tudós társaság; hogy kutatásainak, gyűjteményeinek feldolgozására azontúl is egy emberéleten keresztül ösztöndíjat folyósítson; hogy mellé segítségül háromszáz pengő havi fizetéssel állandó munkaerőt rendeljen? S még különösebben hangzik előttünk az egész, ha megtudjuk, hogy ezek a társaságok túlnyomórészt magánemberek adományából, alapítványaiból tartják fenn magukat. Finnországnak a mellett két magánegyeteme is van: a turkui finn egyetemet és a svéd akadémiát abból az alapból tartják fenn, amelyet egyes lelkes egyének közadakozásból gyűjtöttek. S végül meg kell még említenem egy dolgot. Talán az egész világon példátlanul álló eset az, hogy Finnországban egy-két évtizeddel ezelőtt egy Szótár-Részvénytársaság alakult magántökekből azzal a céllal, hogy a finn népnyelvnek hihetetlenül gazdag szókincsét óriási apparátussal összegyűjtse, feldolgozza és hatalmas kötetekben kiadja.

Amelyik nép így építi a jövőjét, ilyen egyszerűséggel, ilyen embe-riességgel, ilyen hittel és magabizással, saját értékeinek ilyen megbecsülésével, annak nincs oka megijedni egy megvadult hatalom berregő repülőgépeitől. Annak fiai meg fogják állani helyüket akkor is, ha eljön a veszedelem, a leszámolás órája. Mert ott mindenkit az isteni elrendelés, az egyéni szorgalom és a nép iránt való szeretet állított a maga helyére.

MÁR HIDEG ŐSZIESRE fordult az idő, amikor ez év augusztusának második felében búcsút mondtunk Finnországnak. Az ősrégi Turku-ban, a régebbi fővárosban, hol a nyarat töltöttük, még egyszer ellátogat-tunk a szívünkhöz nőtt helyekre. Kicsónakáztunk Ruissalo szigetére, ahol annyiszor strandoltunk a forró júniusi napokban. Sóvárgó lélek-kel tekintettünk végig a Turku előtt húzódó vadregényes szigetvilágon: a csónak- és hajókirándulások friss emlékei elevenedtek fel lelkünkben. Meglátogattuk a turkui várat, amelyben pompás történelmi múzeum van elhelyezve, s belekémleltünk a várfalokról aláásító rozsdás ágyú-csővekbe. Búcsút intettünk a regényes Aura-folyónak, a két parton sorakozó szebbnél-szebb csónakoknak s a partot szegélyező öreg fák lombjainak. Istenhozzádot mondtunk az évszázados dómnak, viharos századok tanújának. Érzékenyen búcsúztunk a Puolalan-puisto — Lengyel-park — padjaitól, ahol annyi édes gondolat szövődött szí-vünkben.

Másnap, vasárnap délután már robogott is velünk a gyorsvonat Helsinki felé.

A rohanó erdők mintha búcsút suttogtak volna. A tovasuhanó színes faházacskák mintha marasztaltak volna. S mintha száz meg száz kilométer távolságból is láttuk volna még ott maradt barátainkat, amint szomorúan, könnytől csillogó szemmel búcsút intettek a messze idegenbe eltűnő magyar testvéreknek.

És Helsinki lázas lüktetését, a büszke kőpaloták magasba merevedését, a meztelen szobrok művészi báját mohón itta magába még egy-szer egész valónk. S míg ködbe nem veszett szemünk előtt Észak fehér városa, addig mindig néztünk visszafelé bánatosan, elfogódott szívvel a délre kanyarodó hajóról.

Észtországban még kísért bennünket egy darabig a finn szó. Az észtek beszédéből ugyanis még kiértettünk egy-egy finnes hangzású kifejezést. De aztán vége lett ennek is. S amikor Lengyelország poros síkságain keresztül vágatott velünk a robogó masina, amikor Cseh-ország piszkos állomásain át mindjobban távolodtunk a bűvös Észak-tól: valami bús honvágy vett erőt rajtam. Honvágy a dallamos finn nyelv után, amely kiváltképpen a nők ajkán úgy zeng, mint a hegedű és a gordonka szava; honvágy a tisztaság hazája után, az egyéni és a közéleti tisztaság levegője után.

PAPP ISTVÁN